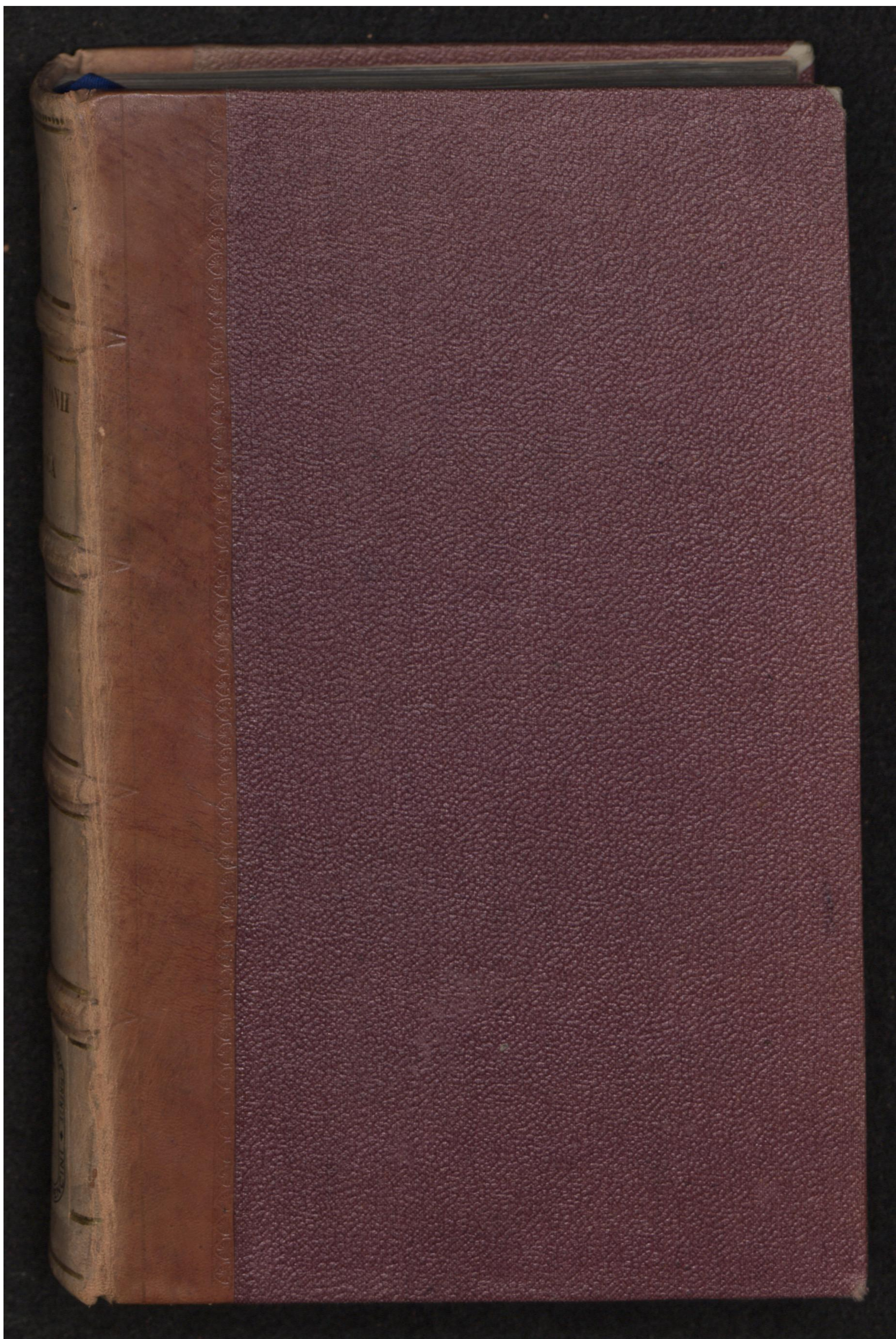
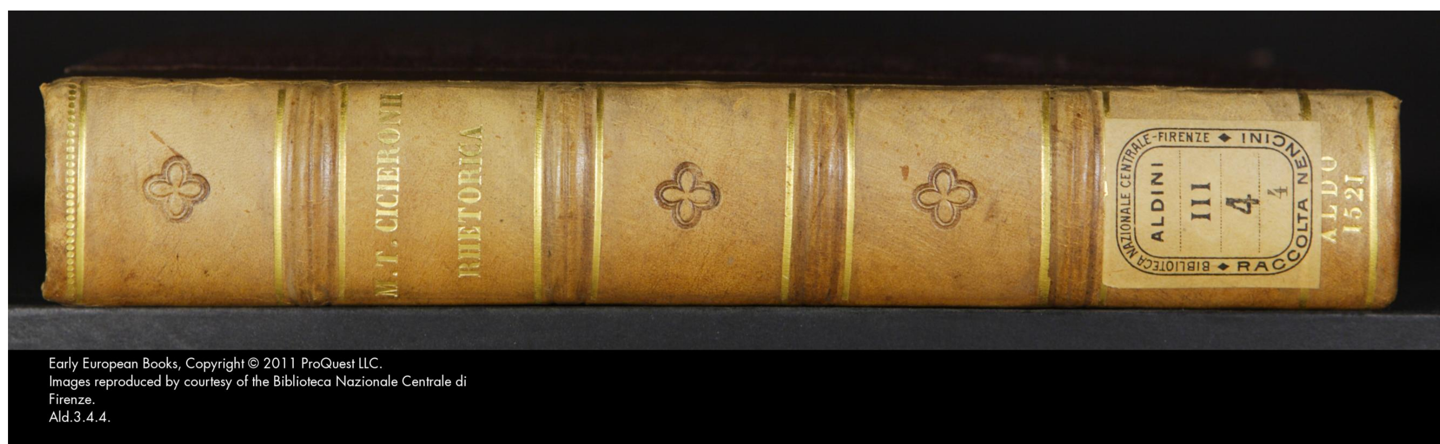
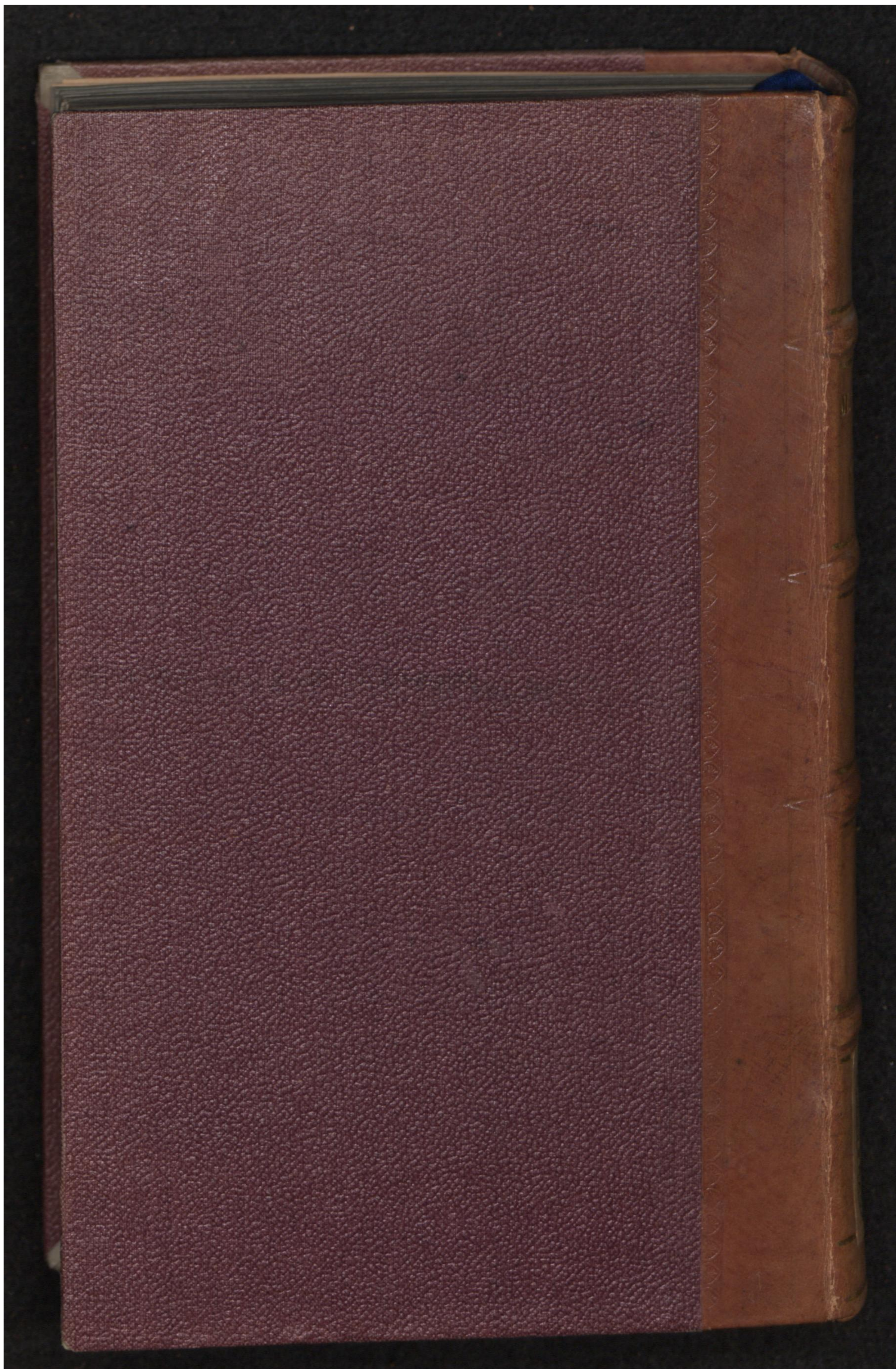

M.T. CICIERONII
RHETORICA
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE-FIRENZE
RACCOLTA NENCINI
ALDINI
III
4
4
ALDO
1521

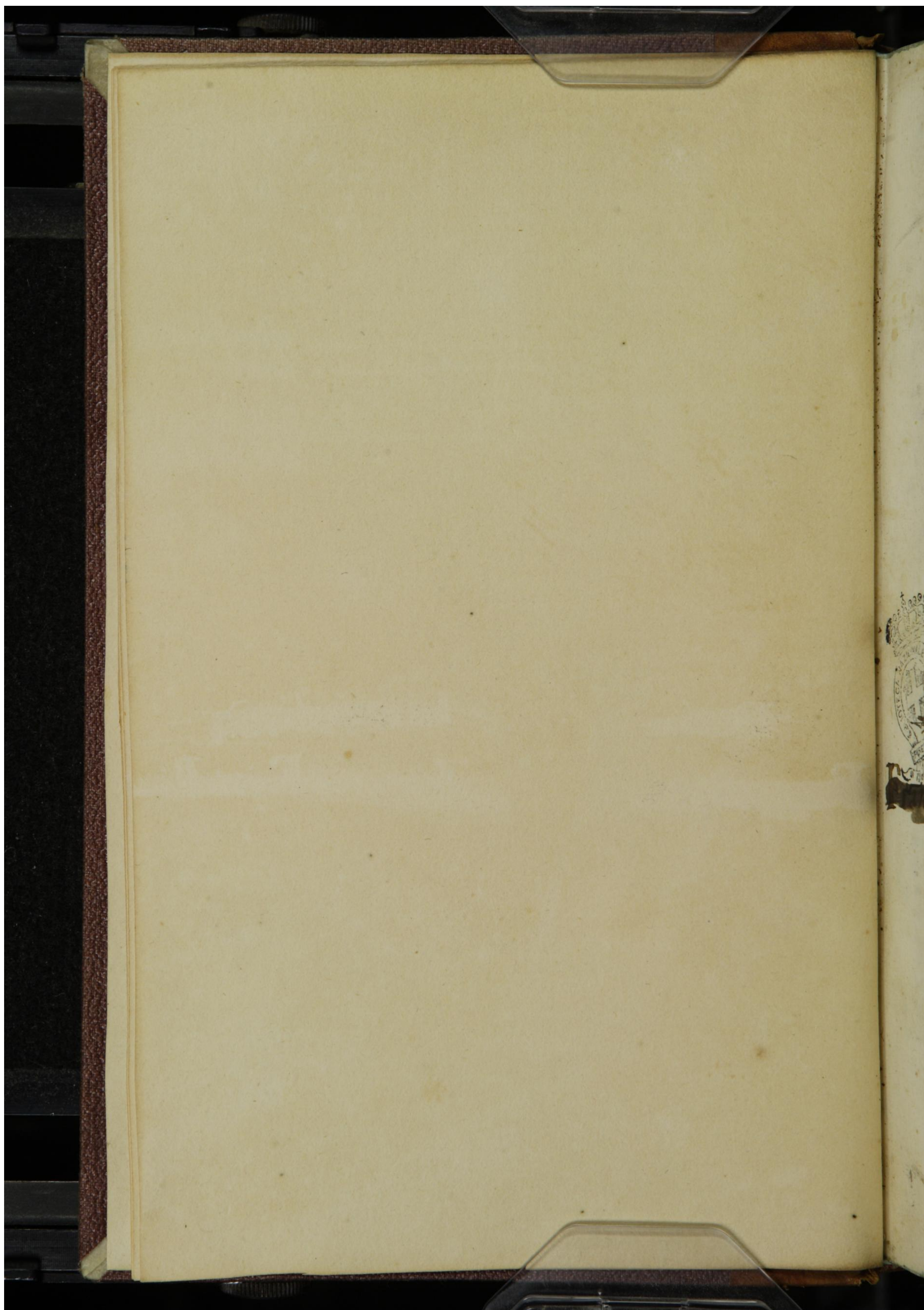

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE-FIRENZE
ALDINI
III
4
4
RACCOLTA NENCINI

OTIVM
SINE LITERIS
MORS EST
Seneca
Ex Libris Joannis Nencini
1874

IN HOC VOLVMINE HAEC CONTINENTVR.

[redacted]

[redacted] DVS [redacted]

Hos libros etiam, Pontificum Alexandri, Iulij, ac Leonis demum decretis, ne quis alius usquam locorum impune imprimat, cautum est.

ALDI P. M. AD ANDREAM NAVGERIVM PATRITIVM VENETVM, COMPATREM, IN LIBROS DE ARTE RHETORICA PRAEFATIO.

OMNES Andrea Naugeri, qui se uel componendis nouis operibus, uel instaurandis, corrigendis'ue antiquis tradunt: ut non solum sibi, sed & alijs prosint: quoniam ut præclare scriptum est à Platone, non nobis solum nati sumus: sed ortus nostri partem patria, partem parentes uendicant: partem amici: otium sibi sumant, & quietem: ac à cœtu hominum, frequentiaq; in solitudinem, tanquam in portum se recipiant. Sacra enim studia literarum, & Musæ ipsæ, semper quidem otium amant: & solitudinem: sed tunc præcipue, cum quæ scripturus es: uictura cupias:

» Atq; linenda cedro, & leui seruanda cupresso. Quam qdem rem tu mi Naugeri persæpe, & feliciter facis. relicta enim urbe, & frequentia hominum, rus te confers, & in loca quietis, & tranquillitatis plenissima: ut superioribus annis, in laureta, & oliueta Benaci, cum diræ ferro, & compagibus arctis, clausæ essent belli portæ. ubi & tu uacuus curis, & molestijs ijs, quæcunq; impediunt præclara studia literarum,

» Tale facis carmen, docta testudine, quale
» Cynthius impositis temperat articulis.

At mihi duo sunt præter sexcenta alia: quibus studia nostra assidua interpellatione impediuntur: crebræ scilicet literæ uirorum doctorum, quæ undiq; ad me mittuntur: quibus si respondendum sit, dies totos, ac noctes consumam scribendis epistolis: Et ij, qui ad nos ueniunt partim salutandi gratia: partim perscrutaturi, siquid noui agatur: partim, quæ longe maior est turba, negotij inopia. tunc enim eamus aiunt, ad Aldum. ueniunt igitur frequentes, & sedent oscitabundi,

» Non missura cutem, nisi plena cruoris Irudo.

Mitto qui ueniunt recitaturi alij carmen, alij prosa oratione aliquid: quod etiam excusum typis nostris publicari cupiant: idq; rude, & incastigatum plerunq;: quod & eos offendat limæ labor, & mora. Nec aduertunt, reprehendendum esse carmen: quod non

» Multa dies, & multa litura coërcuit: atq;
» Perfectum decies non castigauit ad unguem.

optima platonis sententia

Studium musea solitudine oportet otium

A' quibus me cœpi tandem permolestis interpellatoribus uindicare. nam ijs, qui ad me scribunt: uel nihil respondeo: cum quod scribitur: non magni intersit: uel, si intersit: laconice. Quamquidem rem, quoniam nulla id a' me fit superbia, nullo contemptu: sed, ut quicquid est otij, consumam edendis bonis libris: rogo, nequis grauius ferat, ne'ue aliorsum, atque ego facio: accipiat. Eos autem, qui uel salutandi, uel quacunque alia causa ad nos ueniunt: ne posthac molesti esse pergant: ne'ue importuni interpellent labores: & lucubrationes nostras, curauimus admonendos epigrammate, quod quasi aliquod edictum uidere licet supra ianuam cubiculi nostri, his uerbis.

QVISQVIS ES: ROGAT TE ALDVS ETIAM: ATQVE ETIAM: VT, SI QVID EST, QVOD A' SE VELIS: PERPAVCIS AGAS: DEINDE ACTVTVM ABEAS: NISI TANQVAM HERCVLES, DEFESSO ATLANTE: VENERIS SVPPOSITVRVS HVMEROS. SEMPER ENIM ERIT: QVOD ET TV AGAS: ET QVOTQVOT HVC ATTVLERINT PEDES. Id ipsum & hic propterea inseruimus: ut magis, magisq; innotescat.

Sunt tamen multi, & græce, & latine docti: qui frequentando ædes nostras: Herculem, mihi suppetias ueniendo: sedulo agunt. ex quibus tu Naugeri excellentissime, hisce Marci T. de præceptis oratorijs, deq; dicendi copia, & studio eloquentiæ libris, accuratissime cum antiquis exemplaribus conferendo recognoscendis: uel Atlas requiescente me: factus es. Idemq; nunc in illius orationibus, & in diuinis de philosophia libris assidue, atque adeo feliciter facis: ut breui & correctissimi, ab ijsq;, qui passim habentur: longe alij exire possint in manus studiosorum. Taceo qua'm diligenter, qua'm ingeniose, qua'm docte cum alios prosa oratione ex bonis codicibus indefessus emendaueris libros: & penes te habeas: tum præcipue optimos quosq; poëtarum: quos mihi, quæ tua est humanitas: qui tuus amor erga bonas literas: daturum te, cum publicare eos excusos typis nostris uoluero: benignissime polliceris. immo sæpe etiam instas: sic inquiens: Alde, quid facis? cur non petis a' me Vergilium: Horatium: Tibullum: Ouidium: & alios quosdam? uix credas: qua'm sint penes me emendati ex antiquis codicibus. Quamobrem sic me tibi deuinxisti: ut te non secus amem: qua'm me ipsum: tibiq; æque, ac mihi longissimam uitam exoptem. nam

cum adeo

cum adeo iuuenis, tantus & prosa, & carmine euaseris: ut te uel
antiquis, qui utroq; in genere summa cum laude elaborarunt: ferè
æquaueris: non dubito: quin futurus sis maximum decus, & glo-
ria nostrorum temporum: & unà cum Bembo nostro magnæ spes
altera Romæ. Et si non me fugit: hæc te, qui tuus est pudor: non
libenter audire: tamen, quia scio me uera dicere: & te abs te cogno-
» sci quamoptime: atq; illud γνῶθι σεαυτόν, non ad arrogantiam
» minuendam solum esse dictum: uerum etiam, ut bona nostra no-
» rimus: sic tibi de te loqui uolui multorum exemplo, & doctorum
uirorum. & ut taceam cæteros & græcos, & latinos: qui hoc ipsum
factitarunt: Plinius Iunior in panegyrico illo ingeniosissimo, ac di-
uino, quem, initurus consulatum: Traiano imperatori dixit frequen
ti senatu: summas illius laudes coràm ipso dicere, dignissimum, ac-
commodatissimumq; esse existimauit: quod & uerissimas esse illas
certò sciret: & principem suarum uirtutum maxime conscium.
Fuit enim Traianus non solum imperator: sed & homo omnium
optimus. unde & nunc inter creandum Imperatorem: hoc illi pri
mum imprecantur: sis felicior Augusto: & melior Traiano. Adde:
quod id est huiusmodi nostrarum uel epistolarum, uel præfationum
genus: ut sic licere nobis uel ea ratione uideatur: quod & si uni
priuatim uidemur scribere: publice tamen, ijsq; omnibus scribi-
mus: qui nostra hæc amice legerint. Ob eam quoq; causam licere
nobis arbitramur: ut ei, ad quem scribimus: non nihil quasi ar-
gumentum dicamus de ijs libris: in quibus huiusmodi uel epistolas,
uel præfationes præponimus: non ut ipsum doceamus: (arrogantis
esset id quidem) sed, ut & tueatur nostra: & sit eorundem iu-
dex: & qui nesciunt (semper enim prodesse uolumus) id discant è
nobis. Quamobrem idem & hic faciendum censuimus. Et te Nau-
geri doctissime iudicem elegimus: cum propter alia: tum etiam, quod
omnia, quæ his libris de ratione dicendi tractantur: sic teneas: ut
» digitos, unguesq; tuos. Debemus enim, quæ publicanda elucubra-
mus: ijs recitare, uel scribere: qui possint: si bona sunt: laudare: sin
mala, reprehendere. ut olim Quintilio poëmata recitabantur: qui,
» cum aliquid non probaret: corrige sodes hoc aiebat: & hoc.
Laudandus igitur peripateticus ille Phormio: prudenterq; fecisse exi
stimandus est: quod coràm Annibale de officio Imperatoris, & de
omni re militari disputauerit: non ut illum doceret: nunquam
enim tantum insaniisset Phormio: sed, ut pœnus uel delectaretur ea
audiens: quorum esset peritissimus: præsertim, si copiose, ornate,

docte a philosopho dicerentur: uel ut iudicaret potius: an perite ea de re disputatum esset: Rustice contra, & inhumaniter fecisse Annibal: (semper enim fuisse dicitur insuauis: & difficilis) qui, cum Phormionem audisset: & cæteri, qui interfuerant: uehementer delectati: quæsiuissent: quid nam ipse de illo philosopho iudicaret: responderit: multos se deliros senes sæpe uidisse: sed qui magis, quam Phormio deliraret: uidisse neminem. Quod contumeliosum responsum tantopere probari a M. Tullio, miror: atq; eo magis: quod non propterea delirare Phormionem uisum esse ait: quia inepte, aut indocte de re militari præcepta narrauerit: sed tantum, quia Annibali: cuius nomen erat magna apud omneis gloria: quiq; tot annos de imperio cum populo Ro. omnium gentium uictore certauerat. Cum potius delirus uere fuisset Phormio: si apud rusticos, & id genus alios, qui non intelligerent: de re militari disputauisset. quemadmodum si surdis quispiam suauiter canat: aut narret fabulam. uel si coram cæcis in numerum quis quamoptime ludat: aut manuum celeritate præstigiatoriam agat.

Tu autem mi Naugeri hæc tibi dici a nobis facile patieris: quod simul & doctissimus sis: & humanissimus. tum etiam quia, cum tibi sic dicuntur: omnibus dicuntur: in quorum manus hæc nostra peruenerint. quamobrem leges tu quidem: quæ breuiter de his libris quasi argumenta scribuntur: & leges: non, ut Phormionem Annibal: contumeliose (barbarum id quidem) sed benigne, ut soles: me, cum ea legeris: dimissurus. Ea uero sunt hæc:

In primo, & secundo libro Rhetoricorum ad C. Herennium, & non nihil in tertio, de Inuentione, prima, ac maxima parte rhetorices tractatur. Primus, exordium, narrationem, diuisionem, & pauca quædam de confirmatione, & confutatione continet. Secundus reliquas inuentionis parteis: & quemadmodum ad omnem iudicialem causam inuentionem rerum accommodari oporteret: ostendit.

Tertius inueniendarum rerum, quæ pertinent ad causas deliberatiuas, & demonstratiuas, rationem absoluit. hinc quomodo quæ inuenimus: disponamus: atque in ordinem redigamus: & quibus rebus ad dicendum pronuntiatio, quibus item inuentorum Thesaurus, atque omnium partium rhetorices custos, memoria comparanda sit: docet. Quartus reddita ratione: quare præter græcorum consuetudinem suis author utatur exemplis: præcepta Elocutionis, quæ est ultima pars ex ijs quinque: quas in oratore esse oportet: non indiligenter tradit.

Primus

Primus autem liber inchoati tantum operis, exposito genere artis rhe
toricæ: & officio: & fine: & materia: & partibus: continet ge=
nera controuersiarum: & inuentiones: & constitutiones: deinde par
tes orationis: & in eas omneis omnia præcepta. Et quoniam in eo
cæteris de rebus distinctius dictum est: disperse autem de confir-
matione: & reprehensione: certi in secundo libro confirmandi, &
reprehendendi in singula causarum genera loci traduntur. Et quia
quo pacto tractari conueniret argumentationes: in primo libro accu
rate expositum est: in secundo tantum inuenta unamquanq; in rem
exponuntur simpliciter sine ulla exornatione: ut ex secundo inuen-
ta ipsa, ex primo expolitio inuentorum petatur. Postremo, quoniam
omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est: deq; inuentio-
ne satis dictum uidetur: reliquas parteis orationis, quæ Oratori ne
cessariæ sunt: se deinceps dicturum Cicero pollicetur. sed postea mu-
tato consilio: sic inchoatum opus reliquit puto: quia rude uidebatur:
sibiq; puero, aut adolescentulo, ut ipse in primo libro de Oratore
testatur: exciderit. atque ob eam causam rogatus a fratre: treis li-
bros de omni ratione dicendi adeo doctos, ingeniosos, elegantes, copio
sos composuit: ut qui in alijs libris semper omneis, in his se ipsum
Cicero superauerit. ipse etiam illos tanti faciebat: ut in epistola
» quadam ad Leptam hæc scripserit. Oratorem meum tantopere
» abs te probari, uehementer gaudeo. Mihi quidem sic persuadeo: me,
» quicquid habuerim iudicij de dicendo: in illum librum contulisse.
» qui si est talis: qualem tibi uideri scribis: ego quoque aliquid sum:
» sin autem aliud: non recuso: quin quantum de illo libro, tantundem
» de iudicij mei fama detrahatur. Hi igitur tres libri de Orato-
re, ea, quæ tribus diebus uiri omnium eloquentissimi, clarissimiq;
de omni ratione dicendi uel disseruerant: uel docuerant: comple-
ctuntur. quorum librorum argumenta, tum aliorum, qui hoc ipso
uolumine continentur: breuiter narranda hoc ordine uisa sunt.

In primo libro, Ludorum romanorum diebus, cum L. Crassus
colligendi sui causa, se in Thusculanum suum cum adolescentibus
C. Cotta, & P. Sulpitio contulisset: uenissetq; eodem Q. Mutius
Scæuola Augur, Crassi socer: & M. Antonius, homo & consilio-
rum in Rep. socius, & summa cum Crasso familiaritate coniunctus:
Primo die de temporibus illis, deq; uniuersa Rep. quam ob causam
uenerant: multum inter se usque ad extremum tempus diei collo-
cuti dicuntur. sed ea alibi sunt a M. Tullio mandata literis.
Postero autem die, cum illi maiores natu satis quieuissent: atque in

ambulationem uentum esset: & Scæuola duobus spatijs, tribus'ue
factis: quod infirmus esset pedibus: dixisset: ut imitantes Socratem
illum: qui est in Phædro Platonis: sub Platano & ipsi quiescerent:
allatis puluinis: omnes in ijs sedibus, quæ erant sub Platano: di-
cuntur consedisse. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi
omnium: cum Crassus sermonem quendam de studio dicendi intu
lisset: & quædam ab Scæuola contra ea, quæ dixerat Crassus: co-
miter dicta fuissent: ab Antonio, & Crasso de Rhetorices materia,
& de ijs, quæ Oratori necessaria sunt: in toto primo libro ornate, co
pioseq; disseritur. cui satis longæ disputationi adfuit quidem senex
Scæuola: sed quoniam in Thusculanum suum ire constituerat: ser
moni, qui de arte dicendi instituebatur: non interfuit. cur autem il-
lius persona ab reliquis libris dimota sit: docet ipse Cicero in quar-
» to libro epistolarum ad Atticum, his uerbis: Quod in his Ora-
» torijs libris, quos laudas: personam desyderas Scæuolæ: non eam
» temere dimoui. sed feci idem: quod in πολιτείᾳ Deus ille no=
» ster Plato. Cum in Peiræum Socrates uenisset ad Cephalum lo-
» cupletem, & festiuum senem: quoad primus sermo ille haberetur:
» adest in disputando senex: deinde cum ipse quoque commodissime
» locutus esset: ad rem diuinam dicit se uelle discedere: neq; postea re-
» uertitur. Credo Platonem uix putasse satis consonum fore: si homi=
» nem id ætatis in tam longo sermone diutius detinuisset. Multo ego
» satius hoc mihi cauendum putaui in Scæuola: qui & ætate, & ua-
» letudine ea, qua esse meministi: & ijs honoribus, ut uix satis deco-
» rum uideretur: eum plureis dies esse in Crassi Thusculano. &
» erat primi libri sermo non alienus ab Scæuolæ studijs. reliqui libri
» τεχνολογίαν habent: ut scis. huic ioculatoriæ disputationi senem il
» lum, ut noras: interesse sanè nolui. Die tertio, cum iam in Thu-
sculanum Lælij soceri sui abijsset Scæuola: & Q. Catulus senex,
& C. Iulius Cæsar fratres è Thusculanis suis in Crassi Thuscula-
num ad audiendum Antonium uenissent: cuius esse parteis, ut eo die
de arte dicendi loqueretur: ab Scæuola Iulius, cum ad fratrem ue-
niret: audiuerat: In secundo quidem libro ante meridiem, ab Anto-
nio de Inuentione, dispositione, memoria, tribus de quinq; quasi mem
bris eloquentiæ, interpellantibus interdum alijs uel interrogando:
uel approbando: uel etiam addendo: uel utcunq; aliter uideretur: do
ctissime agitur. Et quoniam suauis est, & uehementer sæpe utilis io-
cus: & facetiæ: hæc Iulio pars, quod in eo genere alijs excelleret: con
sensu omnium datur. quamobrem ille coràm consumatissimis, ac di-
uinis

uiuis oratoribus Antonio, & Crasso tanquam in scena gestum spectante Roscio acturus: uerecunde quidem, sed cum iam defessus esset disputando Antonius: cum perpauca adhuc restarent: peropportune se interposuit: munusq; suum diligenter, iucundeq; peragit.

In tertio autem, inclinato iam in pomeridianum tempus die: Crassus de Elocutione, & Actione reliquis rhetoricae partibus, quae ei ab Antonio ex constituto relictae fuerant: disertissime, & copiosissime loquitur. In his libris non ieiunas rhetorum artes, sed locupletissimos Aristotelis libros secutus uidetur Cicero: idq; in Crassi maxime sermone. ut hinc quoq; perspici possit: hoc ab eo uere in Oratore dictum esse: se oratorem, si modo sit: uel quicunque sit: non ex rhetorum officinis, sed ex Academiae spatijs extitisse.

In libro de claris Oratoribus, qui Brutus dicitur: deplorata summo cum dolore morte Hortensij: qui cum Cicero semper coniunctissime, & amantissime uixerat: sociusq;, & consors gloriosi laboris fuerat: enumerat: quicunque usque ad sua tempora latini Oratores clari extiterant: ante tamen graecis, qui excelluerant: quasi in transcursu, breuiter enumeratis.

In libro, qui Orator appellatur: cum à Cicerone M. Brutus per literas petiuisset: ut quod optimum esset genus dicendi: sibi ostenderet: id ille diligentissime, & copiosissime fecit. Et quamuis de Elocutione tantum ab Bruto requisitus uideretur: non nulla tamen de Inuentione, Dispositione, Actione, ut plenius foret opus: adiecit.

In Topicis de communibus locis, unde argumenta ducuntur: breuiter quidem internauigandum, cum etiam libros Cicero non haberet: sed docte, & dilucide agitur. Exempla tamen, quod ad Trebatium iurisconsultum scribatur: ex iure sumuntur.

In partitionibus in omne causarum genus praecepta colliguntur.

In libro, qui de optimo Oratorum genere inscribitur: cum falsam Cicero eorum uellet opinionem ostendere: qui eos solos attice dicere contendebant: qui tenui quodam, & sicco scribendi genere uterentur: Aeschinis, & Demosthenis inter se contrarias orationes conuertit: ut, cum hi Attici omnium consensu haberentur: neq; tenui solum genere, sed amplissimo etiam, ac mediocri nonnunquã uterentur: manifestus illorum error deprehenderetur. Sed ipsae orationes ad nos non peruenerunt. id, quod habetur: praefatio est quaedam.

Sed, quoniam sunt: qui libros de arte rhetorica ad Herennium Ciceronis esse contendant: non ab re facere mihi uideor: si, quod ipse ea de re sentiam: hoc loco breuiter disputauero. Qui libro-

rum ad Herennium, authorem esse Ciceronem uolunt: duorum alte
rum fateantur necesse est: ut, aut ante, quàm quæ inchoata, atq; rudia
puero, aut adolescentulo sibi excidisse ait: aut post, Cicero illos compo
suerit. ante, non puto dicturos. quia, si puer, aut adolescentulus illa
imperfecta, hoc est duos illos libros de inuentione composuit: quan-
do hos ad Herennium componere potuit? num puerulus? quis hoc
credat? At à uiro etiam maturæ ætatis, ac patrefamilias, & phi-
losopho compositi illi uidentur. id quod ex ipso authore facile est co
» gnoscere: cum & hæc dicit: Etsi negotijs familiaribus impediti: uix
» satis otium studio suppeditare possumus: & id ipsum, quod datur
» otij: libentius in philosophia consumere consueuimus: & hæc, quæ
» habentur in fine quarti libri. Nam & simul libenter exercemur
» propter amicitiam: cuius initium cognatio fecit: cætera philosophiæ
» ratio confirmauit: & nobis non diffidimus: propterea quod & ali-
» quantulum processimus: & alia meliora sunt: quæ multo intensius
» petimus in uita: & etiam, si non peruenimus in dicendo: quò uolu-
» mus: parua pars uitæ perfectissimæ desyderetur. Impediri negotijs
familiaribus: & uix propterea esse otium ad studendum, & siquid
superesset otij: in philosophia consumere consueuisse: tum paruam
uitæ perfectissimæ partem desyderari: non puero, sed uiro conueni
unt: & patri familias. Adde: quod cum consueuisse dicit: quod
daretur otij: in philosophia consumere: prætermisso studio eloquen
tiæ: diu uidetur philosophiæ dedisse operam. Præterea in ijs ipsis
libris de inuentione, fecisset aliquam eorum, qui sunt ad Heren-
nium, mentionem: cur. s. de arte rhetorica iterum scriberet: quem-
admodum in libris oratorijs eorum meminit: quæ inchoata: atq; ru
dia sibi puero, aut adolescentulo excidisse refert. non ante igitur hos
ad Herennium, quàm illos de inuentione libros composuit. Post au-
tem si dixerint: parum diligenter uidentur eam rem consyderasse.
quia si ita sit: sequeretur: politiores, & magis cultos esse hos ad He
rennium: quàm illi ipsi quos de inuentione composuit: quod & do
ctior, & plures natus annos eos elucubrasset. Sed longe est secus.
Rudes quodammodo hi uidebuntur: si ijs, quos de inuentione compo
suit: comparentur. Et quanquam sunt docti: tamen longissimo di-
stant interuallo à diuina illa M. Tullij eloquentia. immo siquis ac-
curatius consyderauerit: plurima in his ad Herennium libris, dure,
& ieiune dicta deprehendet. Adde, quod in libris de Oratore,
ubi inchoatorum à se rhetoricorum meminit: & horum ad Heren
nium meminisset: atq; eò magis, quod perfecta, & absoluta sint:

omniaq; artis rhetoricæ præcepta contineant: ut ipse author ostendit: his uerbis, Et uiam, quam sequamur: habemus: propterea quod in his libris nihil præteritum est rhetoricæ præceptionis. Ergo ad Herennium libri, si nec ante, nec post, quàm illi de inuentione à Cicerone compositi sunt: nõ sunt Ciceronis. nam post diuinos illos Oratorios, ad Herennium libros compositos dicere: amentia est. Illud præterea non prætererim: existimandum esse Hieronymum, & Priscianum, & alios, qui aut illa ætate, aut post extiterunt: huius rei inuestigandæ minimum sategisse: sed alterum alterius indiligenter, ut solet accidere: errorem secutos. Quis autem illorum author fuerit: Grammatici certant: & adhuc sub iudice lis est.

Sunt tamen: qui authorem fuisse dicant M. Gallionem: propterea quod in libro quodam rhetoricorum ad Herennium antiquissimo, qui dicitur esse romæ in bibliotheca palatina: sic est titulus: M. Gallionis Rhetoricorum ad C. Herennium liber primus. ubi Gallionis deletum esse aiunt: ita tamen, ut legi possit: & supra Gallionis scriptum. T. cum binis utrinq; punctis: inde Ciceronis. quod si ita est: puto eum, qui deleuit: quod existimarit perperam scriptum Gallionis: deceptum cum prænomine M. S. quod idem in utroq; est titulo: tum similitudine quadam Gallionis, & Ciceronis, apposuisse pro Gallionis, T. Ciceronis. Quam quidem rem cum aut ipse uidero: aut ab alio audiuero: cui fidem habeam: tunc credam: curaboq; Gallioni librum suum, quo tot secula uel iniuria temporum, uel ignorantia scriptorum priuatus est: restituendum. cuiuscunq; tamen fuerit liber: ei fatendum est: multum Ciceronis hos, quos diximus de inuentione libros, ad ea, quæ scripserit: præcepta contulisse. Gallionem autem hunc eum crediderim, ad quem Ouidius in quarto libro de Ponto consolatoriam scripsit epistolam ob mortem uxoris. Cuius epistolæ hoc est initium.

Gallio crimen erit uix excusabile nobis:
Carmine te nomen non habuisse meo.

Doctum etiã illum fuisse, his eiusdẽ epistolæ ostenditur carminibus.

Sed neq; solari prudentem stultior ausim:
Verbaq; doctorum nota referre tibi.

HAEC habui mi Naugeri. quæ sup his dicerẽ pro tempore. Habeo enim assidue plus negotij: quàm fortasse alius quisquam uel occupatissimus. Adsit Deus: qui me & his malis, & grauissimus: quibus premor molestijs: eripiat, ac uelit, ut dum amissis agris: & ipse hæc queror. En quò discordia ciues

» Perduxit miseros: en queis conseuimus agros. aut hæc:
» -Viui peruenimus, aduena nostri,
» Quod nunquam ueriti sumus: ut possessor agelli,
» Diceret: hæc mea sunt. ueteres migrate coloni:
Tu quoque diuinus poëta (es enim alter ab illo) consolans compatrem tuum: mihi aut hæc canas:
» Fortunate senex, etiam tua rura manebunt:
» Et longo quoq; seruitio te exire licebit:
» Et cito præsentes alibi cognoscere diuos.
Aut tale aliquid: quod cum fuero adeptus: saxo, quod tot annos indefessus uoluo: in montis apicem tandem perducto: & collocato:
» recubans sub tegmine fagi: & ipse queam dicere:
» -Deus nobis hæc otia fecit.
Vale ingens decus musarum.

Index rerum memorabilium, quæ toto opere continetunr per ordinem alphabeti: notandum autem, primum numerum significare chartas, secundum, uersus.

**

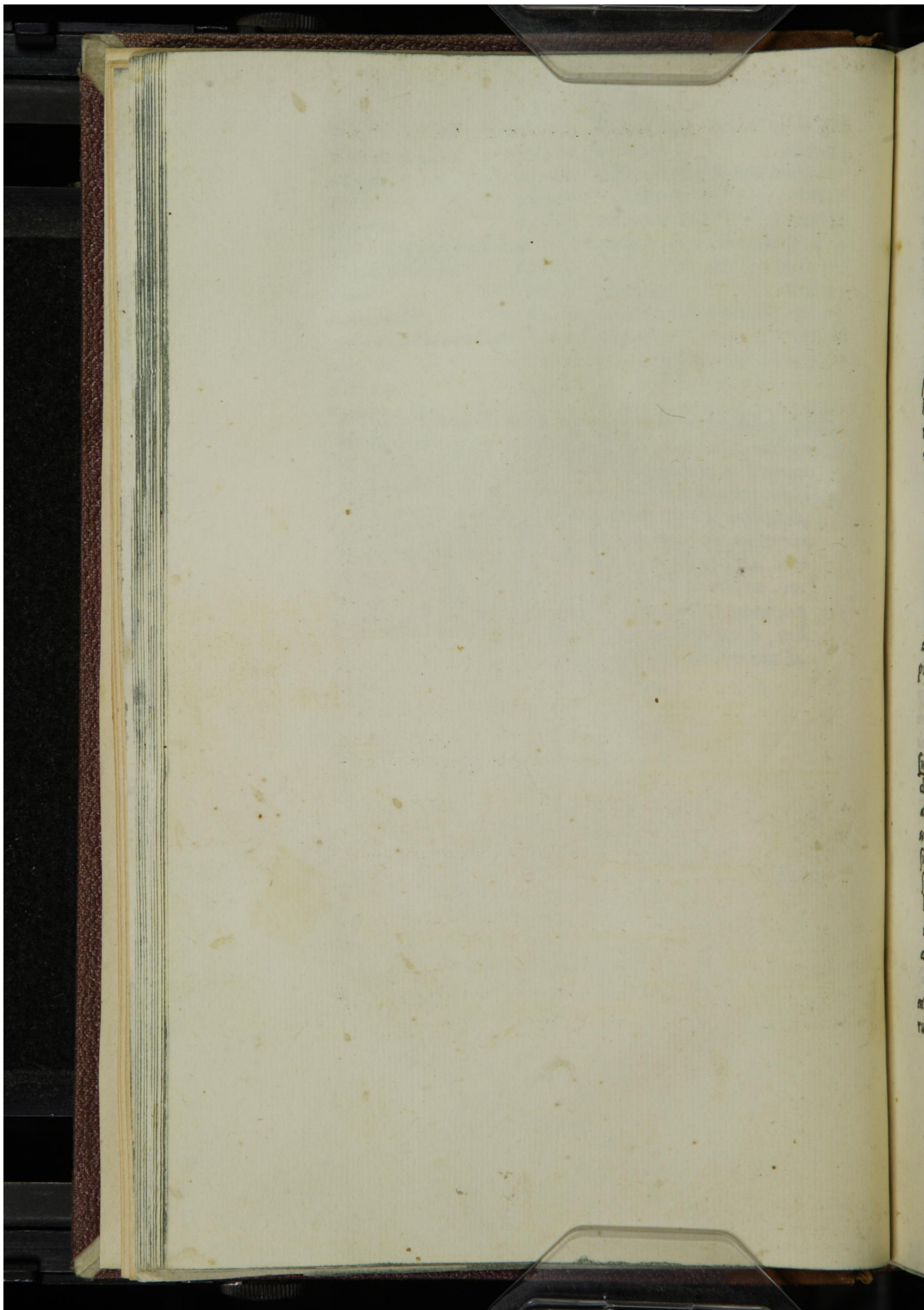
N

P. Lentulus

** y

FINIS.

Illud hic ſubiungere libuit: conſyderandum diligentius: utrum in epiſtola ad Leptam, cum ſcripſit Cicero, Oratorem meum tantopere à te probari, uehementer gaudeo. &c. id dixerit de libris oratorijs ad Quintum fratrem, an de eo libro: quem ad Brutum ſcripſit: qui quæſiuerat: quod nam eloquentiæ genus Cicero probaret maxime, & quale ei uideretur illud, cui nihil addi poſſet: quod ſummum, & perfectiſſimum iudicaret. cui libro Oratori inditum eſt nomen. Idq́;, quoniam in præfatione noſtra ad Naugerium, de tribus illis de Oratore libris, dixiſſe Ciceronem ſcripſimus: cum potius de eo ipſo libro ad Brutum illud dixiſſe uideatur.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER PRIMVS.

[E]T SI Negotijs familiaribus impediti, uix satis otium studio suppeditare possumus, & id ipsum, quod datur otij, libentius in philosophia consumere consueuimus, tamen tua nos Cai Herenni uoluntas commouit, ut de ratione dicendi conscriberemus, ne aut tua causa noluisse, aut fugisse nos laborē putares, & eo studiosius hoc negotium suscepimus, quod te nō sine causa uelle cognoscere rhetoricā intelligebamus. non enim parū habet in se fructus copia dicendi, & commoditas orationis, si recta intelligentia, & definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res, illa, quæ græci scriptores inanis arrogantiæ causa sibi assumpserunt, reliquimus. nam illi, ne parum multa scisse uiderentur, ea conquisiuerūt, quæ nihil attinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur. nos autem ea, quæ uidebantur ad rationem dicendi pertinere, sumpsimus. non enim spe quæstus, aut gloria commoti uenimus ad scribēdum, quemadmodum cæteri, sed, ut industria nostra tuæ morē geramus uoluntati. Nunc, ne nimiū longa sumatur oratio, de re dicere incipiemus, sed, si te unum illud monuerimus, artem sine assiduitate dicendi non multum iuuare, ut intelligas hanc rationem præceptionis accommodari ad exercitationem oportere.

[O]RATORIS Officium, est de his rebus posse dicere, quæ res ad usum ciuilem moribus, ac legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit. Tria sunt genera causarum, quæ recipere debet orator, demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Demonstratiuum, est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem, uel uituperationem. Deliberatiuum, est quod in consultatione positum, habet in se suasionem, et dissuasionem. Iudiciale, est, quod positum in controuersia, habet accusationem, aut petitionem cum defensione. Nunc quas res oratorē habere oporteat, docebimus, deinde, quomodo has causas tractari cōueniat, ostendemus. Oportet igitur in oratore esse inuentionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, & pronuntiationem.

Inuentio, est excogitatio rerum uerarum, aut uerisimilium, quæ causam probabilem reddāt. Dispositio, est ordo, & distributio rerum, quæ demonstrat, quid quibus in locis sit collocandum. Elo-

cutio, est idoneorum uerborũ, & sententiarum ad inuentionem ac=
commodatio. Memoria, est firma animi rerum, & uerborum dispo-
sitionis perceptio. Pronuntiatio, est uocis, & uultus, & gestus mode=
ratio cum uenustate. Hæc omnia tribus modis assequi poterimus, ar
te, imitatione, exercitatione. Ars, est præceptio, quæ dat certam ui
am, rationemq́; dicendi. Imitatio, est, qua impellimur cum diligenti
ratiõe, ut aliquorũ similes ĩ dicẽdo uelimus esse. Exercitatio, est assi
duus usus, consuetudóq; dicẽdi. Quoniã igitur demõstratũ est, quas
causas oratorẽ recipere, quasq́; res habere cõueniret, nũc, quẽadmo
dũ ad orationẽ possint oratoris officia accõmodari, dicendũ uidetur.

INVENTIO in sex partes orationis cõsumitur, exordiũ,
i narrationem, diuisionem, confirmationem, confutationẽ, cõ
clusionem. Exordium, est principiũ orationis, per quod ani=
mus auditoris, uel iudicis constituitur, uel apparatur ad audiendum.
Narratio, est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum expositio.
Diuisio, est, per quam aperimus, quid conueniat, & quid in contro-
uersia sit, & per quam exponimus, quibus de rebus simus dicturi.
Confirmatio, est nostrorũ argumentorũ expositio cum asseueratiõe.
Confutatio, est contrariorum locorum dissolutio. Conclusio, est arti=
ficiosus terminus orationis. Nunc, quoniã unà cum oratoris officijs,
quo res cognitu facilior esset, producti sumus, ut de orationis partibus
loqueremur, et eas ad inuentionis rationẽ accommodaremus, de ex=
ordio primũ dicendũ uidetur. CAVSA posita, quo commodius
exordiri possimus, genus causæ est considerandum. Genera causa
rũ sunt. IIII. honestum, turpe, dubiũ, humile. Honestum causæ ge
nus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum
uidetur, aut id oppugnamus, quod ab omnibus uidetur oppugnari de
bere, ut pro uiro forti contra parricidam. Turpe genus causæ intel
ligitur, cum aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Du
bium genus est, cum habet in se causa & honestatis, & turpitudinis
partem. Humile genus est, cum cõtempta res affertur. Cum hæc
ita sint, conueniet exordiorũ rationem ad omne genus causæ accom
modari. Exordiorum duo sunt genera, Principium, quod græ-
ce προοίμιον appellatur, & insinuatio, quæ ἔφοδος nominatur.
Principium est, cum statim auditoris animum nobis idoneũ reddi
mus ad audiendum. Id ita sumitur, ut attentos, ut dociles, ut beneuo
los auditores habere possimus. Si genus causæ dubiũ habebimus, à
beneuolentia principium constituemus, ne qd illa turpitudinis pars no
bis obesse possit. Sin humile genus erit causæ, faciemus attentos. Sin

turpe

turpe cauſæ genus erit, inſinuatiõe utemur, de qua poſterius dicemus, niſi quid nacti fuerimus, quare aduerſarios criminando beneuolentiam captare poſſimus. Sin honeſtum cauſæ genus erit, licebit recte uel uti, uel non uti principio. Si uti uolemus, aut id oportebit oſtendere, quare cauſa ſit honeſta, aut breuiter q̃bus de rebus ſimus dicturi, exponere. Si principio uti nolemus, à lege, à ſcriptura, aut ab aliquo firmiſſimo noſtræ cauſæ adiumento principiũ capere oportebit. Quoniã igitur docilẽ, beneuolum, attentum habere auditorẽ uolumus, quo modo quidq; confici poſſit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, ſi ſummam cauſæ breuiter exponemus, & ſi attentos eos faciemus. nã docilis eſt is, q̃ attente uult audire. Attentos habebimus, ſi pollicebimur, nos de rebus magnis, nouis, inuſitatis uerba facturos, aut de ijs rebus, quæ ad remp. pertineant, aut ad eos ipſos, q̃ audient, aut ad deorũ immortaliũ religionem. & ſi rogabimus, ut attente audiant, et ſi numero exponemus res, quibus de rebus dicturi ſumus. Beneuolos auditores facere quatuor modis poſſumus, à noſtra, ab aduerſariorũ, ab auditorum perſona, & à rebus ipſis. A noſtra pſona beneuolentiam contrahemus, ſi noſtrum officium ſine arrogantia laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipſos, qui audiunt, aliqd referemus, dummodo hæc omnia ad eam ipſam rẽ, de qua agitur, ſint accommodata. Item ſi noſtra incommoda proferemus, inopiam, ſolitudinem, calamitatem, & ſi orabimus, ut nobis ſint auxilio, et ſimul oſtẽdemus, nos in alijs ſpem noluiſſe habere. Ab aduerſariorũ perſona beneuolentia captabitur, ſi eos in odium, in inuidiam, in contemptionem adducemus. In odium rapiemus, ſiquid eorũ ſpurce, ſuperbe, perfidioſe, crudeliter, confidenter, malitioſe, flagitioſe factum proferemus. In inuidiam trahemus, ſi uim, ſi potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hoſpitiũ, ſodalitatem, affinitates aduerſariorum proferemus, et his adiumentis magis, quàm ueritati eos confidere aperiemus. In cõtemptionem adducemus, ſi inertiam, ignauiam, deſidiam, luxuriam aduerſariorum proferemus. Ab auditorum perſona beneuolentia colligetur, ſi res eorum fortiter, ſapienter, manſuete, magnifice iudicatas proferemus, & ſi, quæ de his exiſtimatio, quæ iudicij expectatio ſit, aperiemus. A rebus ipſis beneuolum efficiemus auditorem, ſi noſtram cauſam laudando extollemus, aduerſariorum per contemptionem deprimemus. Deinceps de inſinuatione aperiendũ eſt. TRIA ſunt tẽpora, q̃bus principio uti non poſſumus, quæ diligenter ſunt conſy-

Nota: tria esse tempora qbus pricipio uti nõ possumus

deranda, aut cum turpem causam habemus, hoc est, cum ipsa res animum auditoris à nobis alienat, aut cum animus auditoris persuasus esse uidetur ab ijs, qui ante contra dixerunt, aut cum defessus est eos audiendo, qui ante dixerunt. Si causa turpitudinẽ habebit, exordiri poterimus his rationibus, rem, non hominem, aut hominem, nõ rem spectari oportere, non placere nobis ipsis quæ facta dicantur ab aduersarijs, & esse indigna, aut nefaria. Deinde, cum diu rem auxerimus, nihil simile à nobis factum ostendemus, aut aliquorũ iudicium de simili causa, aut de eadem, aut de minore, aut de maiore proferemus. Deinde ad nostram causam pedetentim accedemus, et similitudinem conferemus. Item, si negabimus nos de aduersarijs, aut de aliqua re dicturos, et tamen occulte dicemus, interiectione uerborum. Si persuasus auditor fuerit, idest, si oratio aduersariorũ auditoribus fidem fecerit (neq; enim non facile scire poterimus, quoniã non sumus nescij, quibus rebus fides fieri soleat). Ergo si fidẽ factam putabimus, his rebus nos insinuabimus ad causam, si de eo, qđ aduersarij firmissimum sibi adiumentum putauerint, primũ nos dicturos pollicebimur, aut ab aduersarij dicto exordiemur, & ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione utemur, quid potissimum dicamus, aut cui loco primum respondeamus cum admiratione. Si defessi erunt audiendo, ab aliqua re, quæ risum mouere possit, exordiemur, ab apologo, à fabula uerisimili, imitatione, deprauatione, inuersione, abiectione, ambiguo, suspicione, irrisione, stultitia, exuperatione, collatione, literarum mutatione, præterea expectatione, similitudine, nouitate, historia, uersu, aut ab alicuius interpellatione, aut arrisione, et si promiserimus aliter ac parati fuerimus, nos esse dicturos, nos non eodẽ modo, ut cæteri soleant, uerba facturos, quid alij soleant, qđ nos facturi sumus, breuiter exponemus. Inter insinuationem, & principium hoc interest, quod principium huiusmodi debet esse, ut statim apertis rationibus, qbus præscripsimus, aut beneuolum, aut attentum, aut docilẽ faciamus auditorem; at insinuatio eiusmodi debet esse, ut occulte per dissimulationem eadem illa omnia conficiamus, ut ad eandem commoditatẽ in dicendi opere uenire possimus. Verum hæ tres utilitates, tametsi in tota oratione sunt comparandæ, hoc est, ut auditores sese perpetuo nobis attentos, dociles, beneuolos præbeant, tamen id per exordium causæ maxime comparandum est. Nunc, nequando uitioso exordio utamur, quæ uitia uitanda sunt, docebo. In exordienda causa seruandum est, ut lenis sit sermo, & usitata uerborum consuetudo, ut non apparata ora-

d seruãdũ i exor
diẽda causa

tio

tio uideatur esse. VITIOSVM exordiũ est, qđ in plureis causas potest accõmodari, quod uulgare dicitur. Item uitiosum est, quo nihilo minus aduersarius potest uti, quod commune appellatur. Itẽ illud, quo aduersarius poterit uti ex contrario. Itẽ uitiosum est, qđ nimiũ apparatis uerbis compositum est, aut nimis longum est, & qđ non ex ipsa causa natum uideatur, ut proprie cohæreat cum narratione, & quod neq; beneuolum, neq; docilẽ, neq; attentum facit auditorẽ. De exordio satis dictum est. Deinceps ad narrationẽ transeamus.

n ARRAtionum tria sunt genera. Vnũ, quo exponimus rẽ gestam, & unũquodq; trahimus ad utilitatẽ nostrã uincẽdi causa, qđ ptinet ad eas causas, de qbus iudiciũ futurũ est. Alterum genus est narrationis, quod intercurrit nonnunquã, aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicuius apparationis, uel laudationis causa. Tertiũ genus est id, quod a causa ciuili remotum est, in quo tamen exerceri conuenit, quo commodius illas superiores narrationes in causis tractare possimus. Eius narrationis duo sunt genera, unum, quod in negotijs, alterum, quod in personis positũ est. Id, quod in negotiorum expositione positum est, treis habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, quæ neq; ueras, neq; uerisimiles cõtinet res, ut eæ, quæ tragœdijs traditæ sunt. Historia, est gesta res, sed ab ætatis nostræ memoria remota. Argumentum, est ficta res, quæ tamen fieri potuit, uelut argumẽta comœdiarũ. Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festiuitatem, animorũ dissimilitudinem, grauitatẽ, lenitatẽ, spem, metum, suspicionem, desyderium, dissimulationem, misericordiam, rerum uarietates, fortunæ commutationem, insperatum incommodum, subitam lætitiam, iucundum exitum rerum. uerum hoc in exercẽdo transigetur. Illud, quod ad ueritatem pertinet, quomodo tractari cõueniat, aperiemus. Treis conuenit res habere narrationem, ut breuis, ut dilucida, ut uerisimilis sit, quæ quoniam fieri oportere scimus, quemadmodũ faciamus, cognoscendum est. Rem breuiter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, unde necesse erit, & si nõ ab ultimo initio repetere uolemus, & si summatim, nõ particulatim narrabimus, & si nõ ad extremũ, sed usq; eo, quo opus erit, prosequemur, & si transitionibus nullis utemur, & si nõ deerrabimus ab eo, qđ cœperimus exponere, & si exitus rerũ ita exponemus, ut ante quoq; quæ facta sunt, sciri possint, tametsi nos reticuerimus. qđ genus, si dicã, me ex prouincia redisse, profectum quoq; in prouinciã intelligatur, & omnino nõ modo id, quod obest, sed etiã id quod neq;

obest, neq; adiuuat, satius est præterire, & ne bis, aut sæpius idẽ di
camus, cauendum est, etiam ne id, qđ semel supra diximus, deinceps
dicamus, hoc modo. Athenis Megarã uesperi aduenit Simo, ubi adue=
nit Megaram, insidias fecit uirgini, insidias postquã fecit, uim in lo=
co attulit. Rem dilucide narrabimus, si ut quicq; primum gestũ
erit, ita primum exponemus, & rerum, ac temporum ordinem con-
seruabimus, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri uidebuntur. Hic
erit consyderandum, nequid perturbate, nequid contorte, nequid ambi
gue, nequid noue dicamus, nequam in aliam rem transeamus, ne ab
ultimo repetamus, ne longe prosequamur, nequid, quod ad rem ptine
at, prætereamus. & si persequemur ea, quæ de breuitate præcepta
sunt. nã quo breuior, eò dilucidior, & cognitu facilior narratio fiet.

uerte, q. seruare
ebeas i dilucida
rratione.

Verisimilis narratio erit, si, ut mos, ut opinio, ut natura postulat
dicemus, si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorũ ratio
nes, locorum opportunitates constabunt, ne refelli possit, aut temporis
parum fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse, aut
homines ipsos facere, aut pati non potuisse. Si uera res erit, nihilo
minus hæc omnia narrãdo conseruanda sunt. nam sæpe ueritas, nisi
hæc seruata sint, fidem non potest facere. Sin erunt ficta, eo magis
erũt conseruanda. De his rebus caute confligendum est, quibus in
rebus tabulæ, aut alicuius firma authoritas uidebitur interfuisse.

Adhuc quæ dicta sunt, abitror mihi constare cum cæteris artis
scriptoribus, nisi quia de insinuatione noua excogitauimus, quod eã
soli præter cæteros in tria tempora diuisimus, ut planè certam uiã,
& perspicuam rationem exordiorum haberemus. Nunc, quod re-
liquum est, quoniam de rerum inuentione disputandũ est, in qua sin
gulare consumitur oratoris officium, dabimus operam, ut nihilo mi=
nus industrie, quàm rei utilitas postulabit, quæsisse uideamur, si pri
us pauca de causarum diuisione dixerimus.

insinuatio i tria tem
pora diuisa

c AVSARVM diuisio in duas partes distributa est. pri
mũ, perorata narratione debemus aperire, quid nobis con=
ueniat cum aduersarijs, si ea, quæ nobis utilia erunt, cõue
niẽt, quid in controuersia relinquatur, hoc modo. Interfectam es=
se ab Oreste matrem conuenit mihi cum aduersarijs, iure fecerit, &
licuerit'ne facere, id est in controuersia. Itẽ è contrario. Agamemno
nem esse à Clytemnestra occisum confitentur. cũ id ita sit, me ulcisci
parentem negant oportuisse. Deinde, cum hoc fecerimus, distribu=
tione debemus uti. Ea diuiditur in duas partes, enumerationem, &
expositionem. Enumeratione utemur, cum dicemus numero, quot de
rebus

rebus dicturi sumus. Ea plusq̄ trium partium numero esse non oportet. nā & periculosum est, nequando plus, minus'ue dicamus, & suspicionē afferet auditori meditatiōis, et artificij, quæ res fidē abrogat orationi. Expositio est, cū res, q̄bus de rebus dicturi sumus, exponimus breuiter, et absolute. Nunc ad confirmationem transeamus.

TOTA spes uincendi, ratioq; psuadendi posita est in confirmatione, & confutatione. Nā, cum adiumēta nostra exposuerimus, contrariaq; dissoluerimus, absolute nimirū munus oratoriū confecerimus. Vtrunq; igitur facere poterimus, si constitutionem causæ cognouerimus. Causarū constitutiones alij quatuor fecerunt, noster doctor Hermetes tres putauit esse, non ut de illorū quicquam detraheret inuentione, sed ut ostenderet id, quod oportuisset, simpliciter, & singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter, & bipartito. Constitutio est prima deprecatio defensoris cū accusatoris insimulatione coniuncta. Constitutiones itaq; ut diximus, tres sunt, Coniecturalis, Legitima, Iuridicialis. Coniecturalis, est, cum de facto controuersia est, hoc modo. Aiax in sylua, postquam resciuit, quæ fecisset per insaniam, gladio incubuit. Vlysses interuenit. occisum conspicatur. e' corpore cruentum telum educit. Teucer interuenit, cū fratrem occisum, & inimicum fratris cū gladio cruento uidet, capitis arcessit. Hic, quoniam coniectura uerum quæritur, de facto erit controuersia, et ex eo constitutio causæ coniecturalis nominatur.

Legitima constitutio, est, cum in scripto, aut ex scriptis aliq̄d controuersiæ nascitur. Ea diuiditur in parteis sex, scriptum, & sentētiā, contrarias leges, ambiguum, definitionem, translationem, ratiocinationem. Ex scripto, & sententia nascitur controuersia, cū uidetur scriptoris uoluntas cum scripto ipso dissentire, hoc modo. Si lex sit, quæ iubeat eos, q propter tempestatem nauim reliquerint, omnia pdere, eorum nauim, cæteraq; esse, si nauis conseruata sit, q remanserunt in naui. magnitudine tēpestatis omnes perterriti, nauim reliquerunt, et in scapham conscenderunt, præter unū ægrotum, is propter morbū exire, et fugere non potuit, casu, et fortuitu nauis in portum incolumis delata est, illam ægrotus possidet, nauim petit ille, cuius fuerat. Hæc constitutio legitima est ex scripto, et sententia. Ex contrarijs legibus controuersia constat, cū alia lex iubet, aut pmittit, alia uetat q̄dpiā fieri, hoc modo. Lex uetat eum, q de pecunijs repetundis dānatus sit, in concione orationē habere. Altera lex iubet, augurē, in demortui locum q petat, in concione nominare. Augur q̄dā dānatus, de pecunijs repetundis, in demortui locum q petat nomina=

uit. petitur ab eo multa. Constitutio hæc est legitima ex contrarijs legibus. Ex ambiguo controuersia nascitur, cũ scriptum duas, aut plureis res significat, hoc modo. Paterfamilias, cum filium hæredẽ faceret, testamẽto uasa argentea uxori legauit. Tullius hæres meus Terentiæ uxori meæ. xxx. pondo uasorum argenteorum dato, quæ uolet. Post mortem eius uasa pretiosa, & cælata magnifice, illa petit, Tullius se quæ uelit ipse. xxx. pondo ei debere dicit. Constitutio est legitima ex ambiguo. Ex definitione causa constat, cum in cõtrouersia est, quo nomine factum appelletur, ea est huiusmodi.

Cum Lucius Saturninus legem frumentariam de semissibus, & trientibus laturus esset, Cepio, qui per id temporis quæstor urbanus erat, docuit senatum, ærarium non posse pati largitionem tantã.

Senatus decreuit, si eam legem ad populũ ferat, aduersus remp. uideri eum facere. Saturninus ferre cœpit, collegæ intercedere, ille nihilo minus cistellam detulit. Cepio, ut illum contra senatusconsultum intercedentibus collegis aduersus remp. uidit ferre, cũ uiris bonis impetum facit, pontes disturbat, cistas deijcit, impedimento est, quo' secius feratur lex, accersitur Cepio maiestatis. Constitutio est legitima ex definitione. uocabulũ enim definitur ipsum, cum quæritur, quid sit minuere maiestatẽ. Ex trãslatione controuersia nascitur, cum aut tempus differendũ, aut accusatorem mutandum, aut iudices mutandos reus dicit. Hac parte constitutionis græci in iudicijs, nos in iure ciuili plerunq; utimur. In hac parte nos iuris ciuilis scientia iuuabit. In iudicijs tamen non nihil ea utimur, ut hoc modo. Siqs peculatus accusatur, quod uasa argentea publica de loco priuato dicatur sustulisse, possit dicere, cum definitione sit usus, quid sit furtum, quid peculatus, secum furti agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ constitutionis his de causis raro uenit in iudicium, quod in priuata actione prætoriæ exceptiones fiunt, & causa cadit is, qui non quemadmodum oportet, egerit, & in publicis quæstionibus cauetur legibus, ut ante si reo commodum sit, iudiciũ de accusatore fiat, utrum illi liceat accusare nec ne. Ex ratiocinatione controuersia constat, cum res sine propria lege uenit in iudicium, quæ tamen ab alijs legibus similitudinem quandam aucupatur. Ea est huiusmodi.

Lex est. Si furiosus existet, agnatorum, gentiliumq;, in eo, pecuniaq; eius, potestas esto, & Lex. Qui parentem necasse iudicatus erit, is obuolutus, & obligatus corio, deijciatur in profluentem. & Lex. Paterfamilias, uti super familia, pecunia'ue sua legauerit, ita ius esto, & Lex. Si paterfamilias intestato moritur, familia,

pecuniaq;

pecuniáq; eius agnatorum, gentiliumq́; eſto. Malleolus iudicatus eſt matrem necaſſe, ei damnato ſtatim folliculo lupino os obuolutum eſt, & ſoleæ ligneæ pedibus inductæ ſunt, & in carcerem ductus eſt. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt, teſtamentum ipſo præſente conſcribunt, teſtes rite affuerunt, de illo ſupplicium paulo poſt ſumitur. Ii, qui hæredes erant, teſtamento hæreditatem adeunt. Frater minor Malleoli, q eũ oppugnauerat, in eius periculo, ſuam uocat hæreditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, e quibus ratiocinatio naſcitur, quare potuerit, aut non potuerit iure teſtamentum facere. Conſtitutio legitima eſt ex ratiocinatione. Cuiuſmodi partes eſſent legitimæ conſtitutionis, oſtendimus, nunc de iuridiciali conſtitutione dicamus. IVRIDIcialis conſtitutio eſt, cum factum conuenit, ſed iure, an iniuria factum ſit, quæritur. Eius conſtitutionis partes ſunt duæ, quarum una abſoluta, altera aſſumptiua nominatur. *Iuridicialis cõstitutio & partes eius*

Abſoluta eſt, cum id ipſum, quod factum eſt, ut aliud nihil foris aſſumatur, recte factum eſſe dicemus. ea eſt huiuſmodi. Mimus quidã nominatim Accium poëtam compellauit in ſcena, cũ eo Accius iniuriarũ agit. hic nihil aliud defendit, niſi licere nominari eum, cuius nomine ſcripta dentur agenda. Aſſumptiua pars eſt, cũ p ſe defenſio infirma eſt, ſed aſſumpta ex extranea re, cõprobatur. Aſſumptiuæ partes ſunt quatuor, conceſſio, remotio criminis, tranſlatio criminis, cõparatio. Conceſſio, eſt, cum reus poſtulat ſibi ignoſci. ea diuiditur in purgationẽ, & deprecationẽ. Purgatio, eſt, cum conſulto ſe negat reus feciſſe. Ea diuiditur in fortunam, imprudentiã, neceſſitatem. Fortunam, ut Cepio ad tribunos ple bde amiſſione exercitus. Imprudentiã, ut ille, q de eo ſeruo, qui dominum occiderat, ſupplicium ſumpſit, cui frater eſſet, antequã tabulas teſtamenti aperuerit, cum is ſeruus manumiſſus teſtamento eſſet. Neceſſitudinẽ, ut ille, qui ad diem commeatus non uenit, quod eum aquæ interclusiſſent. *Abſoluta.* *Aſſumtiua.*

Deprecatio, eſt, cum et peccaſſe, & conſulto feciſſe confitetur, & tamen poſtulat, ut ſui miſereãtur. Hoc, in iudicio non poteſt fere uſu uenire, niſi quando pro eo dicamus, cuius multa recte facta eſſe cõſtãt. Hoc modo, in loco cõmuni p amplificationem inijciemus, quod, ſi hoc feciſſet, tamen ei pro priſtinis beneficijs ignoſci conueniret, uerũ nihil poſtulat ignoſci. Ergo in iudiciũ non uenit, at in ſenatum, aut ante Imperatorem, & in conciliũ talis cauſa poteſt uenire. Ex trãſlatione criminis cauſa conſtat, cum feciſſe nos non negamus, ſed aliorũ peccatis coactos feciſſe dicimus, ut Oreſtes, cum ſe defendit, in ma-

trem confert crimen. Ex remotione criminis causa constat, cũ à nobis non crimen, sed culpã ipsam amouemus, et uel in hominem trãsferimus, uel in rẽ quampiam conferimus. In hominem transfertur, ut si accusetur is, qui Publium Sulpitium se fatetur occidisse, & id iussu consulũ defendat, & eos dicat non modo imperasse, sed rationem quoq; ostendisse, quare id facere liceret. In rem confertur, ut si qs ex testamento, quod facere iussus sit, ex plebiscito uetetur. Ex cõparatione criminis causa constat, cum dicimus necesse fuisse alterutrum facere, & id, quod fecerimus, satius fuisse facere. Ea causa huiusmodi est. Caius Põpilius, cum à Gallis obsideretur, neq; effugere ullo modo posset, uenit cum hostiũ ducibus in collocutionem, ita discessit, ut impedimenta relinqueret, exercitum educeret, satius esse duxit amittere impedimẽta, quàm exercitum. exercitum eduxit, impedimenta reliquit, accersitur maiestatis. Quæ constitutiones, & quæ constitutionum partes sint, satis uideor ostendisse. Nũc quomodo eas, et qua uia tractari conueniat, demonstrandum est, si prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in causa destinari, quo ratio omnis totius orationis conferatur. Constitutione igitur reperta, statim quærenda est ratio. Ratio est, quæ causam facit, & continet defensionem, hoc modo, ut docendi causa in hac potissimum consistamus. Orestes, cũ cõfiteatur se occidisse matrem, nisi attulerit facti rationem, peruertit defensionem, ergo affert eam, quæ nisi intercederet, ne causa quidem esset. illa enim, inquit, patrem meum occiderat. Ergo, ut ostendi, ratio ea est, quæ continet defensionem, sine qua nec parua quidem dubitatio potest remorari damnationẽ. Inuenta ratione, firmamentum quærendũ est. id est, quod accusationem continet, quod affertur contra rationẽ defensionis, de qua ante dictum est. Id constituetur hoc modo. Cum usus fuerit Orestes ratione, hoc pacto, iure occidi. illa enim patrem meum occiderat, utetur accusator firmamento, hoc modo. Sed nõ abs te tamen occidi, neq; indemnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratione defensionis, & ex firmamento accusationis, iudicij quæstio nascatur, oportet, quam nos iudicationem, græci κρινόμενον appellant. Ea constituitur ex coniunctione firmamenti, & rationis defensione, hoc modo. Cũ dicat Orestes, se patris ulciscendi causa matrẽ occidisse, rectum'ne fuerit à filio sine iudicio Clytemnestram occidi. Ergo hac ratione iudicationem inueniri conuenit. Inuenta iudicatione, omnem rationẽ totius orationis eò conferri oportebit. In omnibus constitutionibus, et partibus constitutionũ hac uia iudicationes reperiẽtur, præterquã in cõiecturali cõstitutione. in ea enim nec ratio quæritur, quare fece-

Ratio defensoris est
Firmamentũ accusa

rit. fecisse enim negatur, nec firmamentum exquiritur, quoniam non subest ratio, quare ex intentione, & infitiatione iudicatio constituitur, hoc modo. Intentio, occidisti Aiacem. Infitiatio, non occidi. Iudicatio, occiderit'ne. Ratio omnis utriusq; orationis, ut ante dictũ est, ad hãc iudicationem conferenda est. si plures erunt constitutiones, aut partes constitutionũ, iudicationes quoq; plures erunt in una causa, sed omnes simili ratione reperientur. Sedulo dedimus operam, ut breuiter, & dilucide quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nũc, quoniam satis huius uoluminis magnitudo creuit, commodius est in altero libro de cæteris rebus deinceps exponere, ne qua propter multitudinem literarum possit animum tuum defatigatio retardare. sed, si quidem hæc tardius, quàm studes, absoluentur, cum rerum magnitudini, tum nostris quoq; occupationibus assignare debebis. Veruntamen maturabimus, & quod negotio diminutũ fuerit, exæquabimus industria, ut pro tuo in nos officio, & nostro in te studio munus hoc accumulatissime tuæ largiamur uoluntati.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM, LIBER SECVNDVS.

i NPrimo Libro Herenni breuiter exposuimus, quas causas recipere oratorẽ oporteret, & in quibus officijs artis elaborare conueniret, & ea officia qua ratione facillime consequi posset. Verum, quod neq; de omnibus rebus simul dici poterat, & de maximis primũ scribendum fuit, quo cætera tibi faciliora cognitu uiderentur, ita nobis placitũ est, ut ea, quæ difficillima essent, potissimũ scriberemus. CAVsarũ tria genera sunt, demonstratiuũ, deliberatiuũ, iudiciale, multo difficillimum est iudiciale, ergo id primum absoluemus. hoc & priore libro egimus, cum de oratoris officijs tractabamus, quorum inuentio & prima, & difficillima est, ea quoq; nobis erit hoc in libro propemodum absoluta, & paruam partem eius in tertium uolumen transferemus. De sex partibus orationis primum scribere incepimus. In primo libro locuti sumus de exordio, narratione, diuisione, nec pluribus uerbis, quàm necesse fuit, nec minus dilucide, quàm te uelle existimabamus. deinde coniuncte de confirmatione, & confutatione dicendum fuit, quare genera constitutionum, et earum partes aperuimus, ex quo simul ostendebatur, quomodo constitutionem, & partes constitutionis causa posita re-

periri oporteret. Deinde docuimus, iudicationem quemadmodũ quæri conueniret. qua inuenta, curandũ, ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. Postea admonuimus, esse causas quamplures, in quibus plures constitutiones, aut partes constitutionum accommodarẽtur. Reliquum uidebatur esse, ut ostenderemus, quæ ratio posset inuẽtiones ad unanquanq; constitutionem, aut partem constitutionis accommodare. Et item quales argumentationes, quas græci ἐπιχειρήματα appellant, sequi, & quales uitari oporteret, quorũ utrunq; pertinet ad confirmationem, & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cuiusmodi conclusionibus orationũ uti oporteat, q locus erat extremus de sex partibus orationis. Primum ergo quæremus, quẽadmodum quanq; causam tractare conueniat. & nimirum coniecturalem, quæ prima, & difficillima est, potissimum consyderemus.

IN Causa coniecturali, narratio accusatoris suspiciões interiectas, & dispersas habere debet, ut nihil actũ, nihil dictũ, nusquã uẽtum, aut abitum, nihil deniq; factum sine causa putetur. Defensoris narratio, simplicem, & dilucidam expositionem debet habere cum attenuatione suspicionis. Huius cõstitutionis ratio ĩ sex parteis est distributa, probabile, collationem, signum, argumentum, cõsecutionem, approbationem. Horum ununquodq; quid ualeat, aperiemus. Probabile est, p quod probatur expedisse reo peccare, & a simili turpitudine hominem nunquam abfuisse. Id diuiditur in causam, & in uitam. Causa est ea, quæ induxit ad maleficium, commodorũ spe, aut incommodorum euitatione, ut cum quæritur, num qđ commodũ maleficio acquisierit, num honorem, num pecuniam, num dominationẽ, num aliquam cupiditatem amoris, aut huiusmodi libidinis uoluerit explere. Aut num quod incommodum uitarit inimicitias, infamiã, dolorem, supplicium. Hic accusator in spe commodi, cupiditatem ostẽdet aduersarij, in uitatione incommodi, formidinẽ augebit. Defensor autem negabit fuisse causam, si poterit, aut eam uehementer extenuabit. Deinde iniquum esse dicet, omnes, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in suspicionem maleficij deuocari.

Deinde uita hominis ex ante factis spectabitur. In quo primũ consyderabit accusator, nũ quãdo simile qđ fecerit. Si id nõ reperiet, quæret, nũ quando uenerit in similem suspicionem, & in eo debebit esse occupatus, ut ad eam causam peccati, quam paulo ante exposuerit, uita hominis possit accõmodari, hoc modo. Si dicet pecuniæ causa fecisse, ostendet eum semper auarũ fuisse, si honoris, ambitiosum, ita poterit animi uitium cum causa peccati conglutinare. Si nõ pote-

rit par uitium cum caussa reperire, reperiat dispar. Si non poterit auarũ demonstrare, demonstret corruptorem, uel perfidiosum, si quo modo poterit. deniq; aliquo, aut quamplurimis uitijs contaminabit psonam, deinde, qui fecerit illud tam nequiter, eundẽ hunc tam perperam fecisse non esse mirandũ. Si uehementer castus, & integer existimabitur aduersarius, dicet, facta, non famã spectari oportere, illũ ante occultasse sua flagitia, se planum facturum ab eo maleficiũ non abesse. Defensor, primum demonstrabit uitam integram, si potuerit, id si non poterit, confugiet ad imprudentiam, stultitiam, adolescẽtiam, uim, persuasionem, qbus de rebus, uituperatio eorũ, quæ extra id crimen erunt, nõ debeat assignari. Sin uehementer hominis turpitudine impedietur, & infamia, prius dabit operam, ut falsos rumores dissipatos esse dicat de innocente, & utetur loco communi, rumoribus credi nõ oportere. Sin nihil horum fieri poterit, utatur extrema defensione, & dicat, non se de moribus eius apud censores, sed de criminibus aduersariorum apud iudices dicere. Collatio est, cum accusator id, quod aduersarium fecisse criminatur, alij nemini, nisi reo bonum fuisse demonstrat, aut alium neminem potuisse perficere, nisi aduersarium, aut eum ipsum alijs rationibus aut non potuisse, aut non æque cõmode potuisse, aut eum effugisse alias rationes cõmodiores propter cupiditatem. Hoc loco defensor ut demonstret, oportet, aut alijs quoq; bono fuisse, aut alios quoq; id, quod ipse insimuletur, facere potuisse. Signum est, per quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quæsita. id diuiditur in parteis sex, locum, tempus, spatium, occasionem, spem perficiendi, spem cælandi. Locus, quæritur, celebris, an desertus? semper, an tum cum id factum sit, fuerit in eo loco solitudo? sacer, an profanus? publicus, an priuatus fuerit? cuiusmodi loci attingant, num qui est passus pspectus, et exauditus esse possit. Horũ qd reo, quid accusatori conueniat, perscribere non grauaremur, nisi facile quiuis caussa posita, posset iudicare. Initia. n. inuentionis ab arte debent proficisci, cætera facile comparabit exercitatio.

Tempus ita quæritur, qua parte anni, qua hora, noctu, an interdiu, et qua diei, et qua noctis hora factũ esse dicatur, et cuiusmodi tẽporibus. Spatiũ ita consyderatur, satis'ne longum fuerit ad eam rem transigendã, et potuerit'ne scire satis ad id perficiendũ spatij futurũ. Nam parui refert satis spatij fuisse ad id perficiendũ, si id ante sciri, & ratione prouideri non potuerit. Occasio quæritur, idonea'ne satis fuerit ad rẽ adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita sit, aut nõ expectata. Spes perficiẽdi, quæ fuerit, spectabitur. hoc mo-

do, si quæ supradicta sunt signa, concurrent, si præterea ex altera parte uires, pecunia, consilium, scientia, apparatio, ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inapparatio demonstrabitur fuisse. Quare scire potuerit, utrum diffidendum, an confidendũ fuerit. Spes cælandi quæ fuerit, quæritur ex conscijs, arbitris, adiutoribus, liberis, aut seruis, aut utrisq;. Argumentum, est, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspicione. id diuiditur in tempora tria, præteritum, instans, consequens. In præterito tempore oportet consyderare, ubi fuerit, ubi uisus sit, quo cũ uisus sit, num quid appararit, num quem conuenerit, num quid dixerit, num quẽ habuerit de conscijs, de adiutoribus, de adiumentis, nũ quo in loco præter cósuetudinẽ fuerit, aut alieno tempore. In instanti tempore quæritur, num uisus sit, cum faciebat, num qui strepitus, clamor, crepitus exauditus sit, aut deniq; num quid aliquo sensu perceptũ sit, aspectu, auditu, tactu, odore, gustatu. nam quiuis horum sensus potest conflare suspicionem. In consequenti tempore spectabitur, num quid re transacta, relictum sit, quod indicet, aut factum esse maleficium, aut à quo factum sit. Factum esse, hoc modo, si tumore, aut liuore decoloratũ est corpus mortui, significat eum ueneno necatum. À quo factum sit, hoc modo, si telum, si uestimentũ, siquid eiusmodi relictũ sit, aut si uestigium rei fuerit, aut si cruor in uestimentis, si in eo loco comprehensus, aut uisus sit transacto negotio, quo in loco res gesta dicitur. Consecutio, est, cum quæritur, quæ signa nocentis, & innocentis consequi soleant. Accusator dicet, si poterit, aduersariũ, cum ad eum uentum sit, erubuisse, expalluisse, titubasse, inconstanter locutum esse, concidisse, pollicitum esse aliqd, quæ signa cóscientiæ sunt. Si reus horũ nihil fecerit, accusator dicet, eum usq; adeo præmeditatũ fuisse, qd sibi esset usu uenturũ, ut confidẽtissime resistẽs responderet, quæ signa confidentiæ, non innocentiæ sint. Defensor si pertimuerit, magnitudine periculi, non conscientia peccati commotum esse dicet, si non pertimuerit, fretum innocentia negabit esse commotum. Approbatio, est, qua utimur ad extremum confirmata suspicione. Ea habet locos proprios, atq; communes. Proprij sunt ij, quibus nisi accusator, nemo potest uti, & ij, quibus nisi defensor.

Communes sunt, qui alia in causa ab reo, alia ab accusatore tractantur. In causa coniecturali proprius locus accusatoris est, cum dicat malorum misereri non oportere, & cum auget peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, cũ misericordiam captat, & cum accusatorem calumniari criminatur. Cõmunes loci sunt, cum

accusatoris, tum defensoris, a' testibus, contra testes, a' quæstionibus, contra quæstiones, ab argumentis, contra argumenta, a' rumoribus, contra rumores. A' testibus dicemus, secundum authoritatem, & uitam testium, & constantiam testimoniorum. Contra testes, uitæ turpipitudinem, testimoniorum inconstantiam, si aut non fieri potuisse dicemus, aut non factum esse, quod dicant, aut scire illos non potuisse, aut cupide dicere, & argumentari. hæc & ad improbationem, et approbationem testium pertinebunt. A' quæstionibus dicemus, cum demonstrabimus, maiores ueri inueniendi causa tormentis, et cruciatibus uoluisse quæri, & summo dolore homines cogi, ut quicquid sciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit disputatio, si quæ dicta erūt argumentando, ijsdē uijs, quibus omnis cōiectura tractatur, trahemus ad uerisimilē suspicionem, idemq; hoc in testimonijs facere oportebit. Contra quæstiones hoc modo dicemus, primum, maiores uoluisse certis in rebus interponi quæstiones, cum, quæ uere dicerentur, seruari, quæ falso' in quæstione pronuntiarentur, refelli possent, hoc modo. Quo in loco quid positum sit, & siquid esset simile, quod uideri, aut aliquo simili signo percipi posset. deinde, dolori credi non oportere, quod alius alio recētior sit in dolore, quod ingeniosior ad cōminiscendū, quod deniq; sæpe scire, aut suspicari possit, quid quæsitor uelit audire, quod cum dixerit, intelligat sibi finem doloris futurum. Hæc disputatio cōprobabitur, si refellemus, quæ in quæstionibus erūt dicta probabili argumentatione. idq; partibus coniecturæ, quas ante exposuimus, facere oportebit. Ab argumentis, & signis, & cæteris locis, quibus augetur suspicio, dicere hoc modo conuenit. cum multa cōcurrant argumenta, & signa, quæ inter se consentiant, rem perspicuā non suspiciosam uideri oportere. item plus oportere signis, & argumētis credi, quàm testibus. hæc enim eo modo exponi, quo modo re uera sunt gesta, testes corrumpi posse, uel pretio, uel gratia, uel metu, uel simultate. Contra argumenta, & signa, & cæteras suspiciones dicemus hoc modo, si demonstrabimus, nullam rem esse, quam non suspicionibus quiuis possit criminari, deinde, unanquanq; suspicionem extenuabimus, & dabimus operam, ut ostendamus, nihilo magis in nos eam, quàm in alium quempiā conuenire, indignum facinus esse sine testibus, coniecturā, et suspicionem firmamenti satis habere. A' rumoribus dicemus, si negabimus temere famā nasci solere, quin subsit aliquid, & dicemus causam non fuisse, quare quispiam confingeret, & comminisceretur. Et præterea si cæteri falsi solent esse, argumentabimur hunc esse uerum. Contra rumores dicemus primū, si do-

cebimus multos esse falsos rumores, & exemplis utemur, de q̄bus fal
sa fama fuerit, & aut inimicos nostros, aut homines natura maleuo-
los, & maledicos confinxisse dicemus, & aliquam aut fictam fabulā
in aduersarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore esse, aut ue=
rum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat, neq;
tamen ei rumori nos fidē habere dicemus, ideo q̄d quiuis homo pos-
sit quemuis turpem de quolibet rumorē proferre, & confictam fa-
bulam dissipare. Veruntamem, si rumor uehementer probabilis esse
uidebitur, argumentando famæ fidem poterimus abrogare. Quod
& difficillima tractatu est constitutio coniecturalis, & in ueris cau
sis sæpissime tractāda est, eò diligentius omneis eius partes p̄scrutati
sumus, ut ne paruula quidē titubatiōe, aut offensione impediremur.
si ad hanc rationem præceptionis assiduitatem exercitationis accom=
modaremus. Nunc ad legitimæ constitutionis parteis transeamus.

CVM Voluntas scriptoris cum scripto dissidere uidebitur, si à
scripto dicemus, his locis utemur secundum narrationē. Primum scri
ptoris collaudatione. Deinde, scripti recitatione. Deinde, percunctatio
ne, scirent'ne aduersarij id scriptum fuisse in lege, aut in testamento,
aut in stipulatione, aut quolibet scripto, quod ad eam rem pertineat?
Deinde collatione q̄d scriptum sit, quid aduersarij se fecisse dicant,
quid iudicem sequi conueniat, utrum id, quod diligenter perscriptū
sit, an id, quod acute sit excogitatum? deinde ea sententia, quæ ab ad-
uersarijs sit excogitata, & scripto attributa, cōtemnetur, & infirma
bitur. Deinde, quæretur quid ei obfuerit, si id uoluisset scribere, ut nō
potuerit p̄scribere. Deinde à nobis sententia reperietur, & causa pro
feretur, quare id scriptor senserit, quod p̄scripsit, & demonstrabitur
scriptum esse illud dilucide, breuiter, commode, perfecte, certa cum ra
tione. Deinde, exempla proferentur, quæ res, cum ab aduersarijs sen
tentia redderetur, & uoluntas afferretur, à scripto potius iudicatæ
sint. Deinde ostendetur, quàm periculosum sit à scripto recedere.

Locus communis, est contra eum, qui, cum fateatur se contra id, q̄d
legibus sancitum est, aut testamento perscriptum sit, fecisse, tamen facti
quærat defensionem. À sententia sic dicemus. Primum laudabimus
scriptoris cómoditatem, atq; breuitatē, quod tantum scripserit, quod
necesse fuerit, illud, quod sine scripto intelligi potuerit, non necessario
scribendum putari. Deinde, dicemus calumniatoris esse officium, uer
ba, & literas sequi, negligere uoluntatem. Deinde, id, quod scriptum
sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more, non natura, nō bono,
& æquo posse fieri, quæ omnia uoluisse scriptorē quamrectissime fie

ri nemo

ri, nemo dubitet, at ea, quæ à nobis facta sint, iustissime facta. Dein-
de contrariã sententiam, aut nullá esse, aut stultam, aut iniustã, aut
non posse fieri, aut non constare cũ superioribus, & inferioribus sen
tentijs, aut cum iure communi, aut cũ alijs legibus communibus, aut
cum rebus iudicatis dissentire. Deinde exemplorum à uoluntate, et
contra scriptũ iudicatorum enumeratione utemur. Deinde legũ, &
stipulationum breuiter exceptarum, in qbus intelligatur scriptorum
uoluntas, & expositio. Locus communis contra eum, qui scriptum re
citet, & uoluntatem scriptoris non interpretetur. Cum duæ leges in
ter se discrepent, uidendum est, primũ, nunquæ abrogatio, aut dero-
gatio sit. Deinde, utrum leges ita dissentiant, ut altera iubeat, altera
uetet, an ita ut altera cogat, altera pmittat. Infirma enim erit eius de
fensio, q negabit se fecisse, quod cogeretur, cũ altera lex permitteret.
plus.n. ualet sanctio pmissione. Item illa defensio tenuis est, cum ostẽ=
ditur id factum esse, quod ea lex sanciat, cui legi abrogatum, uel de=
rogatum sit, id qđ posteriori lege sancitum sit, esse neglectum. Cũ hæc
erunt consyderata, statim nostræ legis expositione, recitatione, collau
datione utemur. Deinde, contrariæ legis enodabimus uoluntatem, et
eã trahemus ad nostræ causæ commodũ. Deinde de iuridiciali abso=
luta sumemus rationem iuris, et quæremus partem iuris, utrũ cũ ea
faciat, de qua parte posterius diseremus. Si ambiguũ esse scriptum pu
tabitur, quod in duas, aut plureis sententias trahi possit, hoc modo
tractandũ est. Primũ, sit' ne ambiguum, quærendum est. Deinde, quo
modo scriptum esset, si id, quod aduersarij interpretantur, scriptor fie
ri uoluisset, ostendendũ est. Deinde id, quod nos interpretemur & fie
ri posse, et honeste, recte, lege, more, natura, bono, & æquo fieri posse,
quod aduersarij interpretantur è contrario, nec esse ambigue scriptũ,
cum intelligatur utra sententia uera sit. Sunt q arbitrantur ad hãc
causam tractandũ, uehementer ptinere cognitionem amphibologia-
rum eã, quæ à dialecticis profertur. Nos uero arbitramur, non mo-
do nullo adimento esse, sed potius maximo impedimento. omnes enim
illi amphibologias aucupantur, eas etiã, quæ ex altera parte senten=
tiã nullã possunt interpretari. Itaq; & alieni sermonis molesti ĩter
pellatores, & scripti, tũ odiosi, tũ obscuri interpretes sunt, & dũ cau-
te, expediteq; loqui uolunt, infantissimi reperiuntur. Ita, dũ metuunt,
in dicendo neqd ambiguũ dicant, nomen suum pronuntiare non pos
sunt. Verũ horum pueriles opiniones, rectissimis rationibus cum uo
les, refellemus. In præsentia hæc intercedere non alienum fuit, ut hu
ius infantiæ garulam disciplinam contemneremus. Cum definitione

utemur, primum afferemus breuẽ uocabuli definitionem, hoc modo. maiestatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitudo constat, quae sunt ea, quae capiunt suffragia populi, & magistratus consilia. Nempe igitur tu & populũ suffragio, & magistratũ cõsilio priuasti, cum pontes disturbasti. Item ex contrario, maiestatem is minuit, q amplitudinem ciuitatis detrimento afficit. Ego nõ affeci, sed prohibui detrimento. ærariũ enim conseruaui. libidini malorũ restiti. maiestatem omnem interire nõ passus sum. Primũ igitur uocabuli sententia breuiter, & ad utilitatem accommodatam causæ describetur. deinde, factum nostrum cum uerbi descriptione coniungetur. Deinde, cõtrariæ descriptionis ratio refelletur, si aut falsa erit, aut inutilis, aut turpis, aut iniuriosa. Id quoq; ex iuris partibus sumetur de iuridiciali absoluta, de qua iam loquemur. Quæritur in translationibus, primũ, num aliqs eius rei actionem, petitionẽ, aut executionem habeat, quẽ non oporteat, num alio modo, alio tempore, alio loco, num alia lege, num alio quærente, aut agente, hæc legibus, & moribus æquo, & bono reperientur, de quibus dicetur in iuridiciali absoluta. In causa rationali primũ quæretur, ecqd in rebus maioribus, aut minoribus, aut similibus, similiter scriptum, aut iudicatũ sit. deinde, utrũ ea res similis sit ei rei, de qua agitur, an dissimilis. deinde utrũ cõsulto de ea re scriptũ nõ sit, quod noluerit cauere, an qđ satis cautũ putarit propter cæterorũ scriptorũ similitudinẽ. De partibus legitimæ constitutionis satis dictum est, nunc ad iuridicialẽ reuertamur. ABSOLVTA iuridiciali constitutione utemur, cum ipsam rem, quam nos fecisse confitemur, iure factam dicemus, sine ulla assumptione extrariæ defensionis. in ea conuenit quæri, iure'ne factũ sit. de eo causa posita dicere poterimus, si ex qbus partibus ius constet, cognouerimus. Cõstat igitur ius ex his partibus, natura, lege, consuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto. Natura ius est, quod cognationis, aut pietatis causa obseruatur, quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. Lege ius est id, quod populi iussu sancitum est, quod genus, ut in ius eas, cum uoceris. Cõsuetudine ius est id, quod sine lege æque ac si legitimũ sit, usitatum est, qđ genus id, qđ argentario obtuleris expensum, à socio eius recte repetere possis.

Iudicatũ est id, de quo sententia lata est, aut decretum ĩterpositũ, ea sæpe diuersa sunt, ut aliud alij iudici, aut prætori, aut cõsuli, aut tribuno plebis placitum sit, & fit, ut de eadẽ re sæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit, qđ genus M. Drusus prætor urbanus, qđ cũ hærede mãdati ageretur, iudiciũ reddidit. Sextus Iulius nõ reddidit.

dicit. Item Caius Cœlius iudex abſoluit iniuriarum eum, qui Lucilium poëtam in ſcena nominatim læſerat. Publius Mutius eum, qui L. Accium poëtam nominauerat, cõdemnauit. Ergo, quia poſſunt res ſimili de cauſa diſſimiliter iudicatæ proferri, cum id uſu uenerit, iudicem cũ iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum proferemus. Ex æquo, et bono ius conſtat, quod ad ueritatẽ, & utilitatem communem uidetur ꝑtinere, quod genus, ut maior annis LX. & cui morbus cauſa eſt, cognitorem det. Ex eo nouum ius conſtitui conuenit ex tempore, & hominis dignitate. Ex pacto ius eſt, ſiquid inter ſe pepigerunt, ſiquid inter quos conuenit. Pacta ſunt, quæ legibus obſeruanda ſunt, hoc modo. Rem ubi pagunt, oratione pagunt. in comitio, aut in foro ante meridiem cauſam coniicito. Sunt item pacta, quæ ſine legibus obſeruantur ex cõuentu, quæ iuri præſtare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonſtrari, ius confirmari conuenit, idq́; in abſoluta iuridiciali faciendũ uidetur. CVM ex comparatione quæretur, utrum ſatius fuerit agere id, quod reus dicat ſe feciſſe, aut id, qđ accuſator dicat oportuiſſe fieri, primũ quæri conuenit, utrum fuerit utilius ex contentione, hoc eſt, utrum uenuſtius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipſum'ne oportuerit iudicare, utrum fuerit utilius, an aliorum fuerit ſtatuendi poteſtas. deinde interponetur ab accuſatore ſuſpicio ex coniecturali conſtitutione, qua re putetur non ea ratione factum eſſe, quo melius deteriori anteponeretur, ſed dolo malo negotium geſtum. deinde quæretur, potuerit'ne uitari, ne in eum locum ueniretur. Ab defenſore contra refelletur argumentatio coniecturalis, de qua ante dictum eſt. His locis ita tractatis, accuſator utetur loco communi in eum, qui inutile utili præpoſuerit, cum ſtatuendi non habuerit poteſtatem. Defenſor, contra eos, qui æquum cenſeãt, rem pernicioſam utili præponi, utetur loco communi per conqueſtionem, & ſimul quæret ab accuſatoribus, & ab iudicibus ipſis, quid facturi eſſent, ſi in eo loco fuiſſent, & tempus, locum, rem, deliberationem ſuam ponet ante oculos.

Translatio criminis eſt, cum ab reo facti cauſa in aliorum peccatum transfertur, in qua primum quærendum eſt, iure'ne in alium crimen transferatur. deinde ſpectandũ eſt, an æque magnum ſit illud peccatum, quod in alium transferatur, atq; illud, quod reus ſuſcepiſſe fateatur. deinde, oportuerit'ne in ea re peccare, in qua alius ante peccarit. deinde, oportuerit'ne iudicium ante fieri. deinde, cũ factum iudiciũ non ſit de illo crimine, quod in aliũ transferatur, oporteat'ne de ea re iudicium fieri, quæ res in iudiciũ non uenerit. Locus com=

munis accusatoris, contra eũ, q plus censeat uim, quam iudicia ualere oportere, & ab aduersarijs percunctabitur accusator, qd futurũ sit, si idẽ cæteri faciant, ut de indemnati suppliciũ sumant, qđ eos idem fecisse dicat. qd si ipse accusator idẽ facere uoluisset. Defensor eorũ peccati atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur, rẽ, locũ, tempus ante oculos ponet, ut ij, q audient, existiment, aut non potuisse, aut nõ fuisse utile rẽ in iudiciũ uenire. Concessio est, p quam nobis ignosci postulamus. ea diuiditur in purgationẽ, et deprecationẽ. Purgatio est, cũ consulto à nobis factũ negamus. ea diuiditur in necessitatem, fortunã, imprudentiã. De his primũ partibus ostendendũ est, deinde ad deprecationẽ reuertendũ uidetur. Primũ, consyderandũ est, utrũ per culpã uentum sit in necessitudinẽ, num culpã ueniendi necessitudo fecerit. deinde quærendũ est, ecquo modo uis illa uitari potuerit, ac leuari. deinde is, q in necessitudinẽ causam conferet, expertus'ne sit, qd contra facere, aut excogitare posset. deinde, nũ quæ suspiciones ex coniecturali constitutione trahi possint, quæ significent id cõsulto factum esse, qđ necessario accidisse dicitur. deinde, si maxime necessitudo quæpiã fuerit, conueniat'ne, eam satis idoneã putari. Si autem imprudentia reus se peccasse dicet, primũ quæretur, utrum potuerit scire, an nõ potuerit. deinde, utrum data sit opera, ut sciretur, an non. deinde, utrũ casu nescierit, an culpa. nã q se propter uinũ, aut amorem, aut iracundiã fugisse rationẽ dicet, is animi uitio uidebitur nescisse, nõ imprudentia. quare nõ imprudentia se defendet, sed culpa contaminabitur. deinde, coniecturali constitutione quæretur, utrum scierit, an ignorauerit, et consyderabitur, sati'ne imprudẽtia præsidij debeat eẽ, cũ factũ esse cõstet. Cũ in fortunã causa cõferretur, et ea re defensor ignosci dicet reo oportere, eadẽ oĩa uidentur cõsyderanda, quæ de necessitudine præscripta sunt. etenim hæ tres partes purgationis inter se finitimæ sunt, ut in omnes eadẽ ferè possint accomodari. Loci cõmunes in his causis, accusatoris, cõtra eũ, q cum se peccasse cõfiteatur, tamen oratiõe iudices moretur, Defensoris, de humanitate, misericordia, uolũtatẽ in oĩbus rebus spectari cõuenire, et quæ cõsulto facta nõ sint, in ijs fraudẽ esse nõ oportere. Deprecatione utemur, cũ fatebimur nos peccasse, neq; id imprudẽter, aut fortuitu, aut necessario fecisse dicemus, et tamen ignosci nobis postulabimus. Hic ignoscendi ratio quæritur ex ijs locis, si plura, aut maiora officia, quam maleficia uidebuntur cõstare. siqua uirtus, aut nobilitas erit in eo, q supplicabit, siqua spes erit, usui futurũ, si sine supplicio discesserit, si ipse ille supplex, mansuetus, & misericors in potestatibus

ostendetur

oſtendetur fuiſſe, ſi ea, quæ peccauit, non odio, nõ crudelitate, ſed offi=
cio, et recto ſtudio cõmotus fecit, ſi tali de cauſa aliys quoq; ignotũ ſit,
ſi nihil ab eo pꝛiculi nobis futurũ uidebitur, ſi eum miſſum fecerimus,
ſi nulla aut à noſtris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate uituperatio ex
ea re ſuſcipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, miſericor-
dia, rerũ commutatione. His locis omnibus ex contrario utetur is, ꝗ
contradicet, cum amplificatiõe, & enumeratione omniũ peccatorum.
Hæc cauſa iudicialis fieri nõ poteſt, ut in primo libro oſtendimus. ſed
quod poteſt uel ad ſenatum, uel ad conciliũ uenire, nõ uiſa eſt ſuper-
ſedenda. Cum à nobis crimen remouere uolemus, aut in rem, aut
in hominem noſtri peccati cauſam conferemus. Si cauſa in hominem
cõferetur, quærendum erit primũ, potuerit ne tantum, quantum reus
demonſtrabit is, in quem cauſa conferetur, & ecquonam modo aut
honeſte, aut ſine periculo potuerit obſiſti. ſi maxime ita ſit, nũ ea re cõ
cedi reo cõueniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in cõiecturа-
lem trahetur controuerſiam, & quæretur, num conſulto factum ſit.
Si cauſa in rem quandã conferetur, & hæc eadem ferè, & omnia,
quæ de neceſſitudine præcepimus, conſyderanda erunt. QVONI
AM Satis oſtendiſſe uidemur, ꝗbus argumentationibus in uno quoq;
genere cauſæ iudicialis uti conueniret, conſeꝗ uidetur, ut doceamus,
quemadmodum ipſas argumentationes ornate, & abſolute tractare
poſſimus. nam ferè non difficile eſt inuenire, quid ſit cauſæ adiumen
to, difficilimum uero eſt, inuentum expolire, & expedite pronuntia-
re. hæc enim res facit, ut neq; diutius, quàm ſatis ſit, in eiſdẽ locis cõ=
moremur, neq; eodem identidem reuoluamur, neq; inchoatã argumẽ
tationem relinquamus, neq; incommode ad aliam deinceps tranſea=
mus. itaq; hac ratione & ipſi meminiſſe poterimus, quid quoquo lo-
co dixerimus, & auditor cũ totius cauſæ, tum uniuſcuiuſq; argumẽ
tationis diſtributionem percipere, & meminiſſe poterit. Ergo ab=
ſolutiſſima, et perfectiſſima argumentatio eſt ea, quæ in ꝗnq; parteis
eſt diſtributa, propoſitionem, rationem, rationis confirmationem, ex=
ornationem, complexionem. Propoſitio eſt, per quam oſtendimus
ſummatim quid ſit, quod probare uolumus. Ratio eſt cauſa, quæ
demonſtrat id uerum eſſe, quod intendimus, breui ſubiectione. Ra=
tionis confirmatio eſt ea, quæ pluribus argumentis corroborat breui
ter expoſitam rationem. Exornatio eſt, qua utimur rei honeſtan=
dæ, & collocupletandæ cauſa confirmata argumentatione. Comple
xio eſt, quæ cõcludit breuiter colligẽs parteis argumentationis. Hiſce
igitur ꝗnq; partibus ut abſolutiſſime utamur, hocmodo tractabimus

argumentationem. Causam ostendemus Vlyssi fuisse, quare interfece rit. Aiacem inimicum enim acerrimũ de medio tollere uolebat, à quo sibi non iniuria summum periculũ metuebat. uidebat illo incolumi, se incolumem non futurum. sperabat illius morte, se salutẽ sibi comparare. consueuerat, si iure non poterat, quauis iniuria inimico exitium machinari. cui rei mors indigna Palamedis testimonium dat. ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo suppliciũ uerebatur, & consuetudo peccandi maleficij suscipiendi remouebat dubitationem. Omnes enim cum minima peccata cũ causa suscipiũt, tum uero illa, quæ multo maxima sunt maleficia, aliquo certo emolumento inducti suscipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ spes, si complures scelere se contaminauerunt imperij cupiditate, si multi leue compendiũ fraude maxima commutauerunt, cui mirum uidebitur, istum à maleficio propter acerrimam formidinẽ nõ temperasse? Virum fortissimum, integerrimũ, inimicitiarũ persequẽtissimum, iniuria lacessitum, ira excitatum, homo timidus, nocens, conscius sui peccati, insidiosus, inimicum incolumem esse noluit. cui tandẽ hoc mirum uidebitur? Nam, cum feras bestias uideamus alacres, & erectas uadere, ut alteri bestiæ noceant, non est incredibile putandum, istius quoq; animum ferum, crudelem, atq; inhumanum cupide ad inimici perniciem profectum, præsertim cum in bestijs nullã neq; bonam, neq; malam rationem uideamus, in isto plurimas, et pessimas rationes semper fuisse intelligamus. Si ergo pollicitus sum, me daturũ causam, qua inductus Vlysses accesserit ad maleficium, et si inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum intercessisse demonstraui, nõ est dubiũ, quin confiteatur causam maleficij fuisse. Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinq; partibus constat, sed ea non semper necesse est uti. Tum enim complexione supersedendũ est, si res breuis est, ut facile memoria comprehendatur, tum exornatio prætermittenda est, si parum locuples ad amplificandum, & exornandum res uidetur esse. Sin & breuis erit argumentatio, et res tenuis, aut humilis, tum exornatione, & complexione supersedendũ est. In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hæc, quã exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima est argumentatio quinquepartita. Breuissima est tripartita. Mediocris, sublata aut exornatione, aut cõplexiõe quadripartita. GENERA duo sunt uitiosarũ argumentationũ, unũ, quod ab aduersario reprehendi potest, idq; ptinet ad causam. Alterũ, quod tametsi nugatoriũ est, tamen non indiget reprehensione. Quæ sint, quæ reprehensione cõfutari conueniat, quæ

ui, quæ tacite contemni, atq; uitari sine reprehensione, si exempla subiecero, intelligere dilucide poteris. Hæc cognitio uitiosarũ argumentationum duplicem utilitatem afferet. nam & uitare in argumentatione uitium admonebit, & ab alijs non uitatum cõmode reprehendere docebit. Quoniam igitur ostendimus perfectam, & plenam argumentationem ex quinq; partibus constare, in unaquaq; parte argumentationis quæ uitia euitanda sunt, consyderemus, ut & ipsi ab his uitijs recedere, & aduersariorũ argumentationes hac præceptiõe in omnibus partibus tentare, et ab aliqua parte labefactare possimus.

Expositio uitiosa est, cum ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes confertur id, quod non necessario est omnibus attributũ, ut siquis hoc modo exponat. Omnes, qui in paupertate sunt, malunt maleficio parare diuitias, quam officio paupertatem tueri. Siquis hoc modo exposuerit argumentationem, ut non curet quærere, qualis ratio, aut rationis confirmatio sit, ipsam facile reprehendemus expositionem, cum ostendemus id, quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes pauperes falsò & iniuria conferri. Item uitiosa expositio est, cum id, quod raro fit, fieri omnino negatur, hoc modo. Nemo potest uno aspectu, neq; præteriens in amorẽ incidere, nam, cum nõ nemo deuenerit in amorẽ uno aspectu, & cũ ille neminẽ dixerit, omnino nihil differt raro id fieri, dummodo aliquando fieri, aut posse fieri intelligatur.

Itẽ uitiosa expositio est, cum omnes res ostendemus nos collegisse, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo. Quoniã igitur hominem occisum constat esse, necesse est, aut à prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille hæredem testamento ex parte faciebat, prædones illo loco nunquam sunt uisi, inimicum nullũ habebat, relinqtur, si neq; à prædonibus, neq; ab inimicis occisus est, quod alteri non erant, alteros non habebat, ut abs te sit interemptus. Nam in huiuscemodi expositione reprehensione utemur, siquos præter eos, quos ille dixerit, potuisse suscipere maleficium, ostenderimus, uelut in hoc exẽplo, cũ dixerit necesse esse aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occisum esse, dicemus potuisse uel à familia, uel à cohæredibus nostris, Cum hoc modo illorũ collectionẽ disturbauerimus, nobis latiorẽ locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoq; uitandũ est in expositione, ne quando, cũ omnia collegisse uideamur, aliquã idoneam partem reliquerimus. Item uitiosa expositio est, quæ cõstat ex falsa enumeratione, ut si, cũ plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo. Duæ res sunt iudices, quæ omnes ad maleficiũ impellunt, luxuries, et auaritia. Quid amor inquit quispiam, quid ambitio, quid

religio, quid metus mortis, quid imperij cupiditas, quid deniq; alia permulta? Item falsa enumeratio est, cum pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo. Tres res sunt, quae omnes homines sollicitāt, metus, cupiditas, aegritudo. Satis fuerat dixisse metum, & cupiditatem, quoniā aegritudinē cum utraq; re coniunctam esse necesse est. Itē uitiosa expositio est, quae nimium longe repetitur, hoc modo. Omnium malorum stultitia est mater, quae parit immensas cupiditates, immensae porro cupiditates infinitae, et immoderatae sunt, hae pariunt auaritiam, auaritia porro hominem ad quoduis maleficium impellit, igitur auaritia inducti aduersarij nostri, hoc in se facinus admiserūt. hic id, quod extremum dictum est, satis fuit exponere, ne Ennium, & caeteros poëtas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est.

Vtinam, ne in nemore pelio securibus
Caesae cecidissent abiegnae ad terram trabes,
Ne'ue inde nauis inchoandae exordium
Coepisset, quae nunc nominatur nomine
Argo', qua uecti argiui delecti uiri,
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis imperio regis Peliae per dolum
Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo aegra, amore saeuo saucia.

Nam hic satis erat dicere, si id modo, qđ esset satis, curasset poëta.

Vtinam, ne hera errans mea, domo efferret pedem
Medea, animo aegra, amore saeuo saucia.

Ergo hac quoq; ab ultimo repetitione in expositionibus magnopere supersedēdū est. non enim reprehensione eget, sicut aliae complures, sed sua sponte uitiosa est. Vitiosa ratio est, quae ad expositionē nō est accommodata, uel propter infirmitatem, uel propter uanitatem.

Infirma ratio est, quae non necessario ostendit ita esse, quemadmodum expositum est, uelut apud Plautum.

Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immane est facinus, uerum in aetate utile,
Et conducibile=

Haec expositio est, uideamus quae ratio afferatur.

=Nam ego amicum hodie meum
Non castigabo pro commerita noxia.

Ex eo, quod ipse facturus est, non ex eo, quod fieri conuenit, utile qđ sit, ratiocinatur. Vana ratio est, quae ex falsa causa cōstat, hoc modo. Amor fugiēdus non est, nam ex eo uerissima nascitur amicitia, aut

hoc modo.

hoc modo. Philosophia uitanda est. affert enim socordiam, atq; desidiam. Nã hæ rationes, nisi falsæ essent, expositiones quoq; earum ueras esse confiteremur. Item infirma ratio est, quæ non necessariã causam affert expositionis, uelut Pacuuius.

Fortunam insanam esse, et cæcam, & brutam perhibent philosophi,
Saxóq; instare globoso prædicant uolubili.
Ideo quò saxum impulerit, eò cadere fortunam autumant.
Cæcam, ob eam rem iterant, quia nihil cernat, quo sese applicet,
Insanam autem aiunt, quia atrox, incerta, instabilisq; sit.
Brutam, quia dignum, atq; indignum nequeat internoscere.
Sunt autem alij philosophi, qui contra fortuna negant
Miseriam esse ullam, sed temeritate omnia regi, id magis
Verisimle aiunt, quod usus re ab se experiundo edocet,
Velut Orestes modo fuit rex, modo mendicus factus est.
Naufragio res contigit. nempe ergo haud fortuna obtigit.

Nã hic Pacuuius infirma ratiõe utitur, cum ait, uerius esse temeritate, quàm fortuna res regi. Nã utraq; opinione philosophorum fieri potuit, ut is, q rex fuisset, mendicus factus esset. Item infirma ratio est, quæ uidetur pro ratione afferri, sed idẽ dicit, quod in expositione dictum est, hoc modo. Magno malo est oĩbus auaritia, idcirco, quod homines magnis, & multis incõmodis conflictantur, propter immensam pecuniæ cupiditatẽ. nã hic alijs uerbis idẽ per rationem dicitur, qđ dictum est p expositionẽ. Item infirma ratio est, quæ minus idoneam, q̃ res postulat, causam subijcit expositioni, hoc modo. Vtilis est sapientia, propterea quod qui sapientes sunt, pietatẽ colere consueuerunt. Item utile est amicos ueros habere. habes enim, qbus cum iocari possis. nam huiusmodi in rationibus non uniuersali, neq; absoluta, sed extenuata ratione expositio confirmatur. Item infirma ratio est, quæ uel alij expositioni potest accõmodari, ut facit Pacuuius, qui eandem affert rationem, quare cæca, eandem, quare bruta fortuna dicatur. IN Confirmatione rationis multa uitanda in nostra, & obseruanda in aduersariorum ratione sunt uitia; proptereaq; diligentius consyderanda sunt, quod accurata confirmatio rationis totam uehementissime comprobat argumentationem. Vtuntur igitur studiosi in confirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo.

Iniuria abs te afficior indigna pater,
Nam, si improbum Threspontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? sin est probus,
Cur talem inuitam inuitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario conuertentur, aut ex simplici parte reprehendentur. Ex contrario, hoc modo.

Nulla te indigna nata afficio iniuria,
Si probus est, bene locaui, sin est improbus,
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehendentur, si ex duplici conclusione altera utra pars diluitur, hoc modo.

Nam si improbum Threspontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? Duxi probum,
Erraui, post cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehensio huius conclusionis duplex est, acutior illa superior, facilior hæc posterior ad excogitandum. Item uitiosa est confirmatio rationis, cum ea re, quæ plura significat, abutimur pro certo unius rei signo, hoc modo. Necesse est, quoniam pallet, ægrotasse, aut necesse est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem. Nã hæc sua sponte certa signa nõ habent, si nõ cætera quoq; similia concurrant, quod si concurrerint, nonnihil huiusmodi signa adaugent suspicionẽ.

Item uitiosum est, cũ uel in aliũ, uel in eum ipsum, qui dicit id, quod in aduersarium dicitur potest conuenire, hoc modo.

Miseri sunt, qui uxores ducunt, at tu duxisti alteram.

Item uitiosum est id, quod uulgarẽ habet defensionem, hoc modo. Iracundia ĩductus peccauit, aut adolescentia, aut amore. huiuscemodi enim deprecationes si probabuntur, impune maxima peccata dilabentur. Itẽ uitiosum est, cũ id pro certo sumitur, quod inter omnes non constat, quia etiam nunc in controuersia est, hoc modo.

Eho tu, dij, quibus est potestas, motus superum, atq; inferum,
Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro suo iure, hoc exẽplo usum Threspontem Ennius induxit, quasi iam satis certis rationibus ita esse demonstrasset. Itẽ uitiosum est, qđ iã quasi sero, atq; acto negotio dici uidetur, hoc modo. In mentem mihi si uenisset Quirites, non commisissem, ut hunc in locum res ueniret, nam hoc, aut hoc fecissem, sed me tũ hæc ratio fugit.

Item uitiosum est, cũ id, quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua leui tegitur defensione, hoc modo.

Cum te expetebant omnes, florentissimo
Regno reliqui, nunc desertum ab omnibus,
Summo periclo sola ut restituam, paro.

Item uitiosum est, quod aliã in partem, ac dictum sit, potest accipi. id est huiusmodi, ut siqs potens, ac factiosus in cõcione dixerit, Sa

tius est uti regibus, q̃ malis legibus, nã hoc, tametsi rei arguendæ cau sa potest sine malitia dici, tamen propter potentiam eius, qui dicat, non dicatur sine atroci suspicione. Item uitiosum est, falsis, aut uulgaribus definitionibus uti. Falsæ sunt huiusmodi, siquis dicat iniuriã nullam esse, nisi quæ ex pulsatione, aut cõuitio cõstet. Vulgares sunt, quæ nihilo minus in aliam rem transferri possunt, ut siquis dicat, quadruplator ut breuiter describam, capitalis est. est enim improbus, et pestifer ciuis. nã nihilo magis quadruplatoris, quàm furis, quàm sicarij, aut proditoris attulit definitionem. Item uitiosum est, pro argumẽto sumere, quod in disquisitione positum est, ut siquis quem furti arguat, dicat eum esse hominem improbum, auarum, fraudulentum, ei rei testimoniũ esse, quod sibi furtum fecerit. Item uitiosum est, controuersiam, controuersia dissoluere, hoc modo. Non conuenit censores istũ uobis satisfacere, ex eo, quod ait, se nõ potuisse adesse, ita ut iuratus fuerat, quod si ad exercitum non uenisset, id'ne tribuno militum diceret? Hoc ideo uitiosum est, quia non expedita, aut iudicata res, sed impedita, & in simili controuersia posita, exempli loco profertur.

Item uitiosum est, cum id, de quo summa controuersia est, parum expeditur, & quasi transactum sit, relinquitur, hoc modo.

Aperte fatur dictio, si intelligas,
Tali dari arma, qualis, qui gessit, fuit,
Iubet, potiri si studeamus pergamo,
Quæ ego profiteor, esse mea. nam'me æquum est frui
Fraternis armis, mihiq; adiudicarier,
Vel quod propinquus, uel quod uirtute æmulus.

Item uitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contra ea, quæ antedixerit, dicere, hoc modo.

Qua causa accusem hunc, nequeo exponendo euoluere.
Nam, si ueretur, quid eum accusem, qui est probus?
Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accusem, qui id parui auditu existimet?

Non incommoda ratione uidetur sibi ostendisse, quare non accusaret, quid quod postea ait.

Nunc ego te ab summo iam detexam exordio.

Item uitiosum est, quod dicatur contra iudicis uoluntatẽ, aut eorũ, qui audiunt, si aut partes, q̃bus illi student, aut homines, quos illi caros habent, lædantur, aut aliquo huiusmodi uitio læditur auditoris uoluntas. Item uitiosum est, non omnes res confirmare, quas pollicitus sis in expositione. Itẽ uerendum est, ne de alia re dicatur, cũ

alia de re controuersia sit, in'q; huiusmodi uitio considerandũ est, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur, aut tota causa mutata, in aliam causam deriuetur. Vti apud Pacuuiũ Zethus cum Amphione, quorũ controuersia, cũ de musica inducta sit, disputatio in sapientiæ rationem, & uirtutis utilitatem consumitur. Itẽ considerandum est, ne aliud accusatoris criminatio contineat, aliud defensoris ratio purget, quod sæpe consulto multi ab reo faciunt angustijs causæ coacti. Vti si quis accusetur ambitu magistratum petisse, ab imperatoribus sæpenumero se apud exercitum donatũ esse dicat. Hoc si diligenter in aduersariorũ oratione obseruauerimus, sæpe deprehẽdemus, & in eiusmodi deprehensione ostendemus eos de ea re, q̃d dicant, non habere. Item uitiosum est, artem, aut scientiã, aut studiũ quodpiã uituperare, propter eorũ uitia, qui in eo studio sunt, ueluti q Rhetoricã uituperãt propter alicuius oratoris uituperãdã uitã.

Item uitiosum est, ex eo, quod perperam factum esse constet, putare ostendi à quo homine factum est, hoc modo. Mortuum deformatum, tumore præditum, corpore decoloratum constat fuisse. Ergo ueneno necatus est. deide, si sit usqueadeo in eo occupatus, ut multi faciũt, uenenum datum, uitio non mediocri conflictetur. non enim factũ ne sit, quæritur, sed à quo factum sit. Item uitiosum est, in comparandis rebus alteram rem efferre, de altera mentionem non facere, aut negligentius disputare, ut si comparetur, utrũ satius sit populum frumentum accipere, an nõ accipere, quæ commoda sint, in altera re curet enumerare, quæ in altera re incommoda sint, uelut depressa præ tereat, aut ea, quæ minima sunt, dicat. Item uitiosum est, in rebus comparandis necesse putari, alteram rem uituperari, cum alterã laudes, quod genus, si quæratur, utris maior honor habendus sit, Albensibus, an Vegentinis, quod reip. & populo R. profuerunt, & is, qui dicat alteris alteros lædat. Non enim necesse est, si alteros præponas, alteros uituperare. fieri enim potest, ut cum alteros magis laudaris, aliquã alteris partem laudis attribuas, ne cupide pugnasse contra ueritatem puteris. Item uitiosum est, de nomine, et uocabulo eius rei controuersiam struere, quam rem consuetudo optime potest iudicare, uelut Sulpitius, qui intercesserat, ne exules, quibus causam dicere nõ licuisset, reducerentur. Idem posterius immutata uoluntate, cum eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominũ commutationem. nam non exules, sed ui eiectos se reducere aiebat, proinde quasi id fuisset in controuersia, quo illi nomine appellarentur à populo R. aut proinde quasi non omnes, q̃bus aqua, & igni interdictũ

est, exules appelletur. Verum illi fortasse ignoscimus, si cum causa fecit. nos tamen intelligamus uitiosum esse intendere controuersiā propter nominum mutationem. Quoniam exornatio constat ex similibus, & exemplis, & amplificationibus, iudicatis rebus, & cæteris, quæ pertinent ad exaggerandam, & collocupletandam argumentationem, quæ sint his rebus uitia consyderemus. Simile uitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem comparationis, aut sibiipsi obest, qui affert. Exemplum uitiosum est, si aut falsum est, ut reprehendatur, aut si improbum, ut non sit imitandū, aut maius, aut minus, q̄ res postulabit. Res iudicata uitiose profertur, si aut dissimili de re proferatur, aut de ea re, de qua controuersia non est, aut si improba, aut eiusmodi, ut aut plures, aut magis idoneæ res iudicatæ ab aduersarijs proferri possint. Item uitiosum est id, quod aduersarij factum esse confiteantur, de eo argumentari, et planum facere factum esse. nam id tantum augeri oportet. Item uitiosum est, id augere, quod conuenit doceri, hoc modo. Vt si quis, quē arguat hominem occidisse, et ante, quàm satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, et dicat, nihil indignius esse, quàm hominē occidere. nō enim utrum indignum sit, an non, sed factum'ne sit, quæritur. Complexio uitiosa est, quæ non ut quicq; primum dictum est, primum cōplectitur, & quæ non breuiter concluditur, & quæ non ex enumeratione certum, et constans aliquid relinqt, ut intelligatur, quid propositū in argumentatione sit, quid deinde ratione, qd cōfirmatione, qd tota argumentatiōe demonstratū sit. CONCLVSIONES, quæ apud græcos ἐπίλογοι nominantur, tripartitæ sunt. nam constant ex enumeratione, amplificatione, & cōmiseratione, In quatuor locis uti possumus conclusionibus. In principio. secundū narrationem. secundum firmissimam argumentationem. in conclusione.

Enumeratio est, per quam colligimus, & commonemus, quibus de rebus uerba fecerimus, breuiter, ut renouetur, nō redintegretur oratio, & ordine, quicquid erit dictum, referemus, ut auditor, si memoriæ mandauerit, ad id, quod ipse meminerit, reducatur. Itē curādum est, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta enim, et dedita opera cōparata oratio uidebitur esse, artificij significādi, aut ingenij uēditandi, uel memoriæ ostentandæ causa, quapropter uitiū enumerationis sumendū est à diuisiōe. deinde ordine breuiter exponēdæ sunt res, quæ tractatæ erunt in cōfirmatione, et confutatione. Amplificatio est res, quæ p locum cōmunem instigationis auditorū causa sumitur. Loci cōmunes ex decē præ-

Amplificatio
unde sumatur lo[..]
[..]mune[.]

ceptis commodissime sumuntur adaugendi criminis causa. Primus locus sumitur ab authoritate, cũ cõmemoramus, quantæ curæ ea res fuerit dijs immortalibus, aut maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, senatui. Itẽ maxime quo modo de his rebus in legibus sancitum sit. Secundus locus est, cũ consyderamus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant, utrum ad omnes, quod atrocissimũ est, an ad superiores, quod genus hi sunt, à quibus authoritatis locus cõmunis sumitur, an ad pares, hac est in eisdẽ partibus animi, corporis, fortunarũ positos, an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus est, quo percunctamur, quid sit euenturum, si omnibus idem concedatur, & ea re neglecta, ostendemus, quid periculorum, aut incommodorũ cõsequatur.

Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit remissum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur. Quintus locus est, per quem ostendimus, si semel aliter iudicatum sit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum iudicium corrigere possit, quo in loco non incommodum erit, uti cæterarum rerum cõparatione, ut ostendamus alias res posse aut uetustate sedari, aut consilio corrigi, huius rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullã rem adiumento futuram. Sextus locus est, cum ostendemus ex consulto factum, & dicemus uoluntario facinori nullã esse excusationem, sed imprudentiæ iustam deprecationem paratã. Septimus locus est, quo ostendemus tetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum esse, quod genus, iniuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa, bella suscipiuntur, & cum hostibus de uita dimicatur. Octauus locus est, quo ostendimus, non uulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, inusitatum, quo maturius, & atrocius uindicandum sit. Nonus locus constat ex peccatorum comparatione, quasi cum dicemus, maius esse maleficium stuprare ingenuam, quàm sacrum lædere, quod propter egestatem alterũ, alterum propter intemperantem superbiam fiat. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæq; rem consequi solent, exponemus acriter, & criminose, & diligenter, ut agi res, et geri negotium uideatur rerum consequentium enumeratione. Misericordia commouebitur auditoris animus, si uariam fortunarum cõmutationem dicemus. si ostendemus, in quibus cõmodis fuimus, quibusq; in incõmodis simus comparatione. si quæ nobis futura sint, nisi causam obtinuerimus, enumerabimus, & ostendemus. si supplicabimus, & nos sub eorum, quorum misericordiam captabimus, po-

testatem subijciemus. si quid nostris parentibus, liberis, cæteris necessarijs casurum sit propter nostras calamitates, aperiemus, et simul ostendemus, illorum nos solicitudine, & miseria, non nostris incommodis dolere. si de clementia, humanitate, misericordia nostra, qua in alios usi sumus, aperiemus. si nos semper, aut diu in malis fuisse, ostendemus. si nostrum fatum, aut fortunam conqueremur. si animum nostrum fortem, patientem incommodorum ostendemus futurum.

Commiserationem breuem eẽ oportet. Nihil enim lachryma citius arescit. Ferè locos obscurissimos totius artificij tractauimus in hoc libro, quapropter huic uolumini modus hic sit. reliquas præceptiones, quoad uidebitur, in tertium librum transferemus. Hæc si, ut conquisite conscripsimus, ita tu diligenter fueris consecutus, & nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus, & tute nostram diligentiam laudabis, tuáq; perceptione lætabere, tu scientior eris præceptorum artificio, nos alacriores ad reliquum persoluendum. Verum hæc futura satis scio. te enim non ignoro. sed nos deinceps ad cætera præcepta transeamus, ut quod libentissime facimus, tuæ uoluntati rectissime morem geramus.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER TERTIVS.

AD OMNEM iudicialem causam quemadmodũ conueniret inuentionem rerum accommodari, satis abundanter, ut arbitror, superioribus libris demonstratum est. Nunc earum rationem rerum inueniendarum, quæ pertinebant ad causas deliberatiuas, et demonstratiuas, in hunc librum transtulimus, ut omnis inueniendi præceptio tibi quã primũ persolueretur. Reliquæ quatuor partes erãt artificij. De tribus partibus in hoc libro dicemus, dispositione, pronũtiatione, & memoria. De elocutione, quia plura dicenda uidebantur, in quarto libro conscribere maluimus, quem, ut arbitror, tibi librũ celeriter absolutum mittemus, neqd tibi rhetoricæ artis deesse possit. Interea prima quæq; & nobiscum, cum uoles, et interdum sine nobis legendo consequere, nequid impediare, quin ad hãc utilitatem pariter nobiscum progredi possis. Nunc tu fac, ut attentum te præbeas, nos proficisci ad instituta pergemus. DELIBERationes partim sunt huiusmodi, ut quæratur, utrum potius faciendum sit, partim hu Deliberatiões que si

iusmodi, ut quid potissimum faciendum sit, consyderetur. Vtrũ potius hoc modo. Carthago tollenda, an relinquenda uideatur. Quid potissimum, hoc pacto, ut si Annibal consultet, cum ex Italia Carthaginem accersitur, an in Italia remaneat, an domũ redeat, an in Aegyptum profectus, occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipsæ propter se consultandæ sunt, ut si deliberet senatus, captiuos ab hostibus redimat, an nõ, partim propter aliquam extraneam causam ueniunt in deliberationem, & consultationem, ut si deliberet senatus, bello italico soluat' ne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tẽpus consulẽ fieri, partim & propter se sunt deliberandæ, & magis propter extraneam causam ueniunt in consultationem, ut si deliberet senatus, bello italico socijs ciuitatẽ det, an nõ. In quibus causis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipsam rẽ accommodabitur. In quibus extranea causa conficiet deliberationem, in his ea ipsa erit causa adaugenda, aut deprimenda. Omnem orationẽ eorũ, qui sententiã dicent, finem sibi conueniet utilitatis proponere, ut omnis ad eam totius orationis ratio conferatur. Vtilitas in duas partes in ciuili consultatione diuiditur, tutam, & honestam. Tuta est, quæ conficit instantis, aut consequentis periculi uitationem qualibet ratione. Hæc distribuitur in uim, & dolum, quorum aut alterum separatim, aut utrunq; sumemus coniuncte. Vis secernitur p exercitus, classes, arma, tormenta, euocationes hominum, & alias huiusmodi res. Dolus consumitur in pecuniam, pollicitationes, dissimulationes, maturationes, mentitiones, & cæteras res, de quibus magis idoneo tempore loquemur, siquando de re militari, aut de administratione rei pub. scribere uelimus, Honesta res diuiditur in rectum, & laudabile. Rectum est, quod cum uirtute, & officio fit. id diuiditur in prudentiam, iustitiam, fortitudinem, modestiam. Prudentia est calliditas, quæ ratione quadam potest delectum habere bonorum, & malorũ. Dicitur item prudentia scientia cuiusdam artificij. Item appelleatur prudentia multarum rerum memoria, & usus compluriũ negotiorũ. Iustitia est æquitas, ius unicuiq; tribuens pro dignitate cuiusq;. Fortitudo est rerum magnarum appetitio, & rerum humiliũ contemptio, & laboris cum utilitatis ratione perpessio. Modestia est in animo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ partibus utemur in dicendo, si commoda cũ incommodis conferemus, cum alterum sequi, uitare alterũ cohortemur, aut siqua in re cohortabimur aliquem, cuius rei alquam disciplinabilem scientiam poterimus habere, et quomodo, aut qua qdq; ratione fieri oporteat, ostẽdemus.

demus. Aut si suadebimus quippiam, cuius rei gestæ aut præsentem, aut auditam memoriam poterimus habere qua in re facile id, quod uelimus, exemplo allato persuadere possimus. Iustitiæ partibus utemur, si aut innocentum, aut supplicum misereri dicemus oportere. Si ostendemus, bene merentibus gratiam referri conuenire. Si demonstrabimus, ulcisci malemeritos oportere. Si fidem magnopere censebimus conseruandam. Si leges, & mores ciuitatis egregie dicemus seruari oportere. Si societates, atq; amicitias studiose dicemus coli conuenire. Si quod ius in parentes, deos, patriã natura cõparauit, id religiose colendum demonstrabimus. Si hospitia, clientelas, cognationes, affinitates caste colendas esse dicemus. Si nec prece, nec pretio, nec gratia, nec p̃iculo, nec simultate à uia recta ostendemus deduci oportere. Si dicemus in omnibus æquabile ius statui cõuenire. His, atq; huiusmodi partibus iustitiæ si quã rẽ in concione, aut in concilio faciendã censebimus, iustã esse ostendemus, contrarijs, iniustam, ita fiet, ut eisdẽ locis, & ad suadendũ, & ad dissuadendũ simus parati. Sin fortitudinis retinendæ causa faciendũ quid esse dicemus, ostendemus res magnas, & excelsas seq, & appeti oportere, & itẽ res humiles, & indignas uiris fortibus uiros fortes propterea cõtemnere oportere, nec idoneas dignitate sua iudicare. Itẽ à nulla re honesta p̃iculi, aut laboris magnitudine deduci oportere, antiquiorẽ mortẽ turpitudine haberi, nullo dolore cogi, ut ab officio recedatur, nullius pro rei ueritate metuere inimicitias, quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis, & ijs rebus, quas iustitia colere cogit, adire periculũ, & quemlibet suscipere laborem. Modestiæ partibus utemur, si nimias libidines honoris, pecuniæ, similiumq; rerũ uituperabimus. si unanquanq; rem certo naturæ termino definiemus. si deniq; qđ cuiq; satis sit, ostendemus, & nimium progredi dissuadebimus, & modum unicuiq; rei statuemus. Huiusmodi partes sunt uirtutis, amplificandæ, si suadebimus, attenuandæ, si ab his dehortabimur, ut hæc attenuentur, quæ supra demonstraui. nam nemo erit, q̃ censeat à uirtute recedẽdum, uerum aut res huiusmodi non dicatur esse, ut uirtutem possimus egregiam experiri, aut in contrarijs potius rebus, quàm in his uirtus cõstare ostẽdatur. Item, si quo pacto poterimus, quam is, qui contra dicet, iustitiam uocarit, nos demonstrabimus ignauiam esse, & inertiã, ac prauam liberalitatem. Quam prudentiã appellarit, ineptam, & garrulam, & odiosam scientiam esse dicemus. Quam ille modestiam dicet esse, eam nos inertiam, & dissolutam negligentiam dicemus. Quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriã, et incon=

cuibus modis Iustitie partibus uti debemus

cuibus modis utendi fortitudinis partibus

cuibus modis a modestie partibus suadere possimus

cuo ea que dicet adversarius impugnare possimus

ſyderatam appellabimus temeritatem. Laudabile eſt, quod conſicit honeſtam, & præſentem, & conſequentem commemorationẽ. hoc nos eo a recto ſeparauimus, non quod hæ quatuor partes, quæ ſubijciuntur ſub uocabulo recti, hãc honeſtatis commemorationẽ dari nõ ſoleant, ſed, quanquam ex recto laudabile naſcatur, tamen in dicẽdo ſeorſum tractandum eſt hoc ab illo. neq; enim ſolum laudis cauſa rectum ſequi conuenit, ſed, ſi laus conſequitur, duplicatur recti appetẽdi uoluntas. Cum igitur erit demonſtratum rectum, laudabile eſſe demonſtrabimus, aut ab idoneis hominibus, ut ſi qua res honeſtiori ordini placeat, quæ a deteriore ordine improbetur, aut aliquibus ſocijs, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, poſteriſq; noſtris. Cũ huiuſmodi locorũ diuiſio ſit in conſultatione, breuiter aperienda eſt totius tractatio cauſæ. Exordiri licebit uel a principio, uel ab inſinuatione, uel iiſdem rationibus, quibus in iudiciali cauſa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrari oportebit. Quoniam in huiuſmodi cauſis finis eſt utilitas, & ea diuiditur in rationẽ tutam, atq; honeſtam, ſi utrunq; poterimus oſtendere, utrunq; pollicebimur nos in dicendo demonſtraturos eſſe; ſin alterum demonſtraturi erimus, ſimpliciter quod dicturi ſumus, oſtendemus. At ſi noſtram rationem tutã eſſe dicemus, diuiſione utemur in uim, & conſiliũ. Nã quod in docendo rei dilucidandæ cauſa dolum appellauimus, id in dicendo honeſtius conſilium appellabimus. Si rationis noſtræ ſententiam rectã eſſe dicemus, & omnes partes recti incident, quadripartita diuiſione utemur, ſi non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione, & confutatione utemur locis, quos ante oſtendimus noſtris cõfirmandis, contrarijs confutandis. Argumentationis artificioſæ tractandæ ratio de ſecundo libro petetur. Sed, ſi acciderit, ut i conſultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honeſta ſententia ſit, ut i deliberatione eorum, qui a Pœnis circunſeſſi deliberant, quid agant. Qui tutam rationem ſequi ſuadebit, his locis utetur, nullam rem utiliorem eſſe incolumitate, uirtutibus uti neminem poſſe, qui ſuas rationes in tuto non collocarit, nec deos quidem eſſe auxilio iis, qui ſe inconſulto in periculum mittant. Honeſtum nihil oportere exiſtimari, quod nõ ſalutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honeſtam, his locis utetur, uirtutem nullo tempore relinquendam, uel dolorẽ, ſi is timeatur, uel mortem, ſi ea formidetur, dedecore, & infamia leuiorem eſſe, conſyderare, quæ ſit turpitudo conſecutura. at non immortalitatem, neq; æternam incolumitatem conſeq, nec eſſe exploratum illo uitato periculo, nullum in aliud periculũ uenturos, uirtute,

uel ultro

uel ultro ad mortem proficisci, esse præclarum. fortitudini fortunam quoq; esse adiumento solere. eum tute uiuere, qui honeste uiuat, non qui in præsentia incolumis sit, & eum, q turpiter uiuat, incolumem in perpetuum esse non posse. Conclusionibus fere similibus in his, & iudicialibus causis uti solemus, nisi quod his maxime conducit, quamplurima rerum ante gestarum exempla proferre. Nunc ad demonstratiuum genus causæ transeamus.

q VONIAM hæc causa diuiditur in laudē, et uituperationem, qbus ex rebus laudē constituerimus, ex contrarijs rebus erit uituperatio cōparanda. Laus igitur potest esse rerū externarū, & corporis, & animi. Rerū externarū sunt ea, quæ casu, aut fortuna secūda, aut aduersa accidere possunt, ut genus, educatio, diuitiæ, potestates, gloriæ, ciuitates, amicitiæ, et quæ huiusmodi sunt, et ea, quæ his sunt contraria. Corporis sunt ea, quæ natura corpori attribuit cōmoda, aut incōmoda, ut uelocitas, uires, dignitas, ualetudo, et quæ cōtraria sunt. Animi sunt ea, quæ cōsilio, et cogitatiōe nostra cōstant, ut prudētia, iustitia, fortitudo, modestia, et quæ cōtraria sunt. Erit igitur hæc cōfirmatio, et cōfutatio nobis. in huiusmodi igitur causa principiū sumetur, aut ab nostra, aut ab eius, de quo loquemur, aut ab eorū, q audiēt, psona, aut ab re. Ab nostra, si laudabimus, dicemus aut officio facere, qđ causa necessitudinis intercedat, aut studio, quod eiusmodi uirtutis sit, ut omnes cōmemorare debeant uelle, aut qđ rectū sit ex aliorū laude ostendere, qualis noster animus sit. Si uituperabimus, aut merito facere, quod ita tractati sumus, aut studio, q utile putemus esse ab omnibus unicā malitiā, atq; neqtiā cognosci, aut qđ placeat ostēdi, qd nobis displiceat ex aliorū uituperatione. Ab eius psona, de quo loquemur, si laudabimus, dicemus, uereri nos, ut illius facta uerbis cōsequi nō possimus, oēs homines illius uirtutes prædicare oportere, ipsa facta omniū laudatorū eloquētiā anteire. Si uituperabimus, ea, quæ uidebimus cōtraria paucis uerbis cōmutatis dici posse, dicemus, ut paulo ante supra exēpli causa demonstratū est. Ab auditorū psona, si laudabimus, dicemus, quoniam nō apud ignotos laudemus, nos monendi causa pauca esse dicturos, aut si erunt ignoti, ut talē uirū uelint cognoscere petemus, quoniam in eodē uirtutis studio sint, apud quos laudemus, quo ille, qui laudatus fuerit, sperare nos facile ijs, qbus uelimus, huius facta probaturos. Cōtraria uituperatio, quoniā norint, pauca de neqtia eius nos esse dicturos, qđ si ignorent, petemus, ut cognoscāt, uti malitiā uitare possint, quoniā dissimiles sunt, qui audiant, atq; ille, qui uituperatur, nos

cū tute uiuere q honeste uiuat

Exempla: multū prodesse: ...

diuisio. demonstrati Causæ

Ex qbus Rebus laudē possimus habere

quo: a nostra psona: quā laudare uel uituperare debeamus

quo: beneuoletia comparetur ab eius psona, de quo loquemur: uel cōtra

Ab auditorū psona

sperare illius uitam uehementer improbaturos. Ab rebus ipsis, incertos esse quid potissimum laudemus, uereri, ne cum multa dixerimus, plura prætereamus, & quæ similes sententias habebunt, quibus sententijs contraria sumuntur à uituperatione. Principio tractato, tum ab re, tum ab aliqua harum, quas ante commemorauimus, rationum, narratio non erit ulla, quæ necessario consequatur, sed, siqua inciderit, cum aliquod factum eius, de quo loquemur, nobis narrandum sit cum laude, aut uituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. Diuisione hac utemur, primo exponemus quas res laudaturi sumus, aut uituperaturi, deinde ut quæq; quo'ue tẽpore res erit gesta, ordine dicemus, ut, qd, quamq; tute, cauteq; egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi uirtutes, aut uitia, deinde cómoda, aut incõmoda corporis, aut rerũ externarũ, quomodo ab animo tractata sint, demonstrare. Ordinem hũc adhibere in demonstranda uita debemus. Ab externis rebus, genus in laude, qbus maioribus natus sit, si bono genere, parẽ, aut excelsiorẽ fuisse, si humli genere, ipsum in suis, non in maiorũ uirtutibus habuisse præsidium. In uituperatione, si bono genere, dedecori maioribus fuisse, si malo, tamen his ipsis detrimento fuisse. Educatio in laude, bene & honeste, in bonis disciplinis per omnem pueritiam. in uituperatione, è contrario. Deinde transire oportet ad corporis commoda. À natura in laude, si sit dignitas, atq; forma, laudi fuisse eam, non quemadmodũ cæteris detrimento, atq; dedecori. Si uires, atq; uelocitas egregia, honestis hæc exercitationibus, & industrijs dicemus comparata. Si ualetudo ex ꝑpetua diligentia, & temperantia cupiditatum. In uituperatione, si erunt hæc corporis commoda, his male usum dicemus, quæ casu, & natura tanquam qlibet gladiator habuerit. Si non erunt, præter formã omnia ipsius culpa, et intemperantia nõ fuisse dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res, et in his animi quæ uirtutes, aut quæ uitia fuerint, consyderabimus, diuitiæ, an paupertas fuerit, & quæ potestates, quæ gloriæ, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ, & quid fortiter in inimicitijs gerendis fecerit, cuius causa susceperit inimicitias, qua fide, beneuolẽtia, officio gesserit amicitias. In diuitijs qualis, aut in paupertate cuiusmodi fuerit, quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis animum. Si interierit, cuiusmodi mors eius fuerit, cuiusmodi res mortẽ eius sit consecuta. Ad omnes autem res, in qbus animus hominis maxime consyderatur, illæ uatuor animi uirtutes erunt accommodandæ, ut si laudemus, aliud iuste, aliud fortiter, aliud modeste, aliud prudenter factum esse dicamus. Si uituperemus, è cõtrario. Perspicuũ est

iam nimirũ

A rebus ipsis.

iam nimirũ ex hac dispositione, quemadmodũ sit tractanda tripartita diuisio laudis, & uituperationis, si illud etiam assumpserimus, nõ necesse esse nos omneis has partes in laudẽ, aut uituperationẽ trãsferre, propterea quod sæpe ne incidunt quidem, sæpe ita tenuiter incidũt, ut nõ sint necessariæ dictu. Quapropter eas parteis, quæ firmissimæ uidebuntur, legere oportebit. Conclusionibus breuibus utemur, enumeratione ad exitũ causæ. in ipsa causa crebras, et breueis amplificationes interponemus p locos communes, nec hoc genus causæ, eo quod raro accidit in uita, negligentius consyderandũ est. neq; enim id, quod potest accidere, ut faciendũ sit aliquando, non oportet uelle quãaccommodatissime posse facere. Et si separatim hæc causa minus sæpe tractatur, at in iudicialibus, & in deliberatiuis causis sæpe magnæ partes uersantur laudis, aut uituperationis. quare in hoc quoq; genere causæ nonnihil industriæ conferendũ putauimus. Nũc absoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc est inuentione perpolita, atq; ad omne causæ genus accommodata, tempus est ad cæteras parteis proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.

q VONIAM dispositio est, per quam illa, quæ inuenimus, in ordinem redigimus, ut certo quidq; loco pronuntietur, uidendũ est, cuiusmodi rationẽ in disponendo habere conueniat. Genera dispositionis sunt duo, unũ ab institutione artis profectũ, alterũ ad casum temporis accommodatũ. Ex institutione artis disponemus, cum sequemur eã præceptionẽ, quam in primo libro exposuimus, hoc est, ut utamur principio, narratione, diuisione, cõfirmatione, cõfutatione, cõclusione, & hunc ordinẽ, quemadmodũ præceptũ est, ante in dicendo sequemur. Itẽ ex institutiõe artis nõ modo totas causas p orationẽ, sed singulas quoq; argumentationes disponemus, quemadmodũ in secundo libro docuimus. idest expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationẽ, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est, una per oratiões, altera p argumentationes ab institutione artis profecta. Est autem alia dispositio, quæ, cũ ab ordine artificioso recedendũ est, oratoris iudicio ad tempus accommodatur, ut si à narratiõe dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut à literarũ aliquarũ recitatione, aut si secundum principiũ cõfirmatione utamur, deinde narratione, aut siquã huiusmodi permutationem ordinis faciamus, quorũ nihil, nisi causa postulet, fieri oportebit. Nã si uehementer aures auditorũ obtusæ uidebuntur, atq; animi defatigati ab aduersarijs multitudine uerborũ, cõmode poterimus pricipio supersedere, & exordiri causam, aut à

Dispositio quid sit

Duo dispositionis genera

narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. deinde, si commodũ erit, quia non semper necesse est, ad principij sententiam reuerti licebit. Si causa nostra magnam difficultatem uidebitur habere, ut nemo æquo animo principiũ possit audire, à narratione cum inceperimus, ad principij sententiã reuertamur licebit. Si narratio parum probabilis est, exordiemur ab aliqua firma argumentatiõe. His commutationibus, & translationibus partiũ sæpe uti necesse est, cũ ipsa res artificiosam dispositionẽ artificiose commutare cogit. In confirmatione, & confutatione argumentationũ dispositiones huiusmodi conuenit habere, firmissimas argumentatiões in primis, & in postremis causæ partibus collocare, mediocres, & neq; inutiles ad dicendũ, neq; necessarias ad probandũ, quæ si separatim, ac singulæ dicantur, infirmæ sunt, cum cæteris coniunctæ, firmæ, & probabiles fiunt, interponi, & in medio collocari oportet. Nam & re narrata, statim expectat animus auditoris, ex qua re causa confirmari possit, qua propter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et quoniam nuperrime dictũ facile memoriæ mandatur, utile est, cũ dicere desinamus, recentẽ aliquã relinquere in animis auditorũ bene firmã argumentationẽ. Hæc dispositio locorũ, tanq̃ instructio militũ, facillime in dicendo, sicut illa in pugnando, parere poterit uictoriam.

Pronunciatioem xla pime utile orabori

PRONVNTIATIONEM multi maxime oratori utilem dixerunt esse, & ad persuadendum plurimũ ualere. nos q̃d unũ de quinq; rebus plurimũ prosit, nõ facile dixerimus, nec egregie magnam esse utilitatem in pronuntiatione audacter confirmauerimus. Nam commodæ inuentiões, & concinnæ uerborũ elocutiones, & partium causæ artificiosæ dispositiones, & horũ omniũ diligens memoria sine pronuntiatiõe, non plusquã sine his rebus pronuntiatio sola ualere poterit. Quare, q̃a nemo de ea re diligenter scripsit. nã omnes uix putarũt posse de uoce, & uultu, gestu, dilucide scribi, cũ hæ res ad sensus nostros ptinerent, & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda est, nõ negligenter uidetur tota res consyderanda. Diuiditur igitur pronuntiatio in uocis figurã, & corporis motum. Figura uocis est, quæ suũ quendã possidet habitum ratione, & industria cõparatum. Ea diuiditur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem uocis maxime comparat natura, nonnihil hãc auget, sed maxime cura conseruat. Firmitudinẽ uocis maxime natura comparat, nonnihil adauget, & maxime conseruat exercitatio declamationis. Mollitudinem uocis, hoc est, ut eã torquere pro nostro commodo possimus, maxime faciet

Pronunciatiois diuisio
Figura uocis que sit
Et qbus diuidatur.

exercitatio

exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine uocis, et firmitudinis parte, quoniā altera natura, altera cura cōparatur, nihil ad nos attinet cōmonere, nisi ut ab ijs, qui non inscij sunt eius artificij, ratio curandæ uocis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ cōseruatur ratione declamationis, & de mollitudine uocis, quæ maxime necessaria est oratori, quoniam ea quoq; moderatione declamationis cōparatur, dicendū uidetur. Firmā igitur quāmaxime poterimus in dicendo uocē conseruare, si quammaxime sedata, & depressa uoce principia dicemus, nā læduntur arteriæ, si ante, quā leni uoce p̄mulsæ sunt, acri clamore cōpleantur. Et interuallis longioribus uti cōueniet, recreatur enim uox spiritu, et arteriæ reticendo acquiescūt. & continuum clamorē remittere, et ad sermonem trāsire oportet, Commutationes enim faciunt, ut nullo genere uocis effuso, in omni uoce integri simus. et acutas uocis exclamationes uitare debemus, ictus enim fit, & uulnerantur arteriæ acuta, atq; attenuata nimis acclamatione, & siquis splendor est uocis, consumitur clamore uniuersus. & uno spiritu cuntinenter multa dicere in extrema conuenit oratione, fauces enim calefiunt, et arteriæ cōplentur, & uox, quæ uarie tractata est, reducitur in quendā sonum æquabilem, atq; cōstantem. Sæpe rerum naturæ gratia quædā iure debetur, uelut accidit in hac re. Nam, quæ diximus ad uocē seruandā prodesse, eadem attinent ad suauitatem pronuntiationis, ut quod nostræ uoci prosit, idē uoluptate auditoris probetur. utile est ad firmitudinem uocis sedata uox in principio. quid insuauius, quàm clamor in exordio causæ? interualla uocē confirmant, eadem sententias concinniores diuisione reddunt, & auditori spatium cogitandi relinquunt. Cōseruat uocem continui clamoris remissio, & auditorē q̄dem uarietas maxime delectat, cum sermone animum eius retinet, aut exsuscitat clamore. Acuta exclamatio uocē, et fauces uulnerat, eadē lædit auditorem. habet enim quiddā illiberale, et ad muliebrem potius uociferationem, quàm ad uirilē dignitatem in dicēdo accōmodatum. In extrema oratione cōtinens uox remedio est uoci, q̄d hæc eadē, non'ne animum uehementissime calefacit auditoris in totius cōclusione causæ? Quoniā igitur res eadem uocis firmitudini, & pronuntiationis suauitudini prosunt, de utraq; re simul erit in præsentia dictum, de firmitudine, quæ uisa sunt, et de suauitate, quæ coniuncta fuerunt, cætera suo loco paulo p̄st dicemus. Mollitudo igitur uocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius nobis consyderanda est, eam diuidimus in sermonem, contentionem, amplificat-

Mollitudo uocis diuiditur ī sermo[nem] contentionē & amp[li]ficatio[nem]

Sermo · contentio

Amplificatio

tionem. Sermo est oratio remissa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio est oratio acris, & ad confirmandum, & confutandum accommodata. Amplificatio est oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam trahit auditoris animum. Sermo diuiditur in parteis quatuor, dignitatem, demonstrationem, narrationem, iocationem. Dignitas est oratio cum aliqua grauitate, & uocis remissione. Demonstratio est, quæ docet remissa uoce quo modo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio est rerum gestarum, aut perinde, ut gestarum expositio. Iocatio est oratio, quæ ex aliqua re risum pudentem, & liberalem potest comparare. Contentio diuiditur in cõtinuationẽ, & distributionem. Continuatio est orationis enuntiandæ acceleratio clamosa. Distributio est in contentione oratio frequens cũ raris, & breuibus interuallis acri uociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationẽ, & conquestionem. Cohortatio est, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracũdiã adducit. Conquestio est oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo uocis in treis partes diuisa est, & hæ partes ipsæ in octo partes alias distributæ, harum octo partium, quæ cuiusq; idonea pronuntiatio sit, demonstrandum uidetur. Sermo cum est in dignitate, plenis faucibus quamsedatissima, & depressissima uoce uti conueniet, ita tamen, ut ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus. Cum autem est in demonstratione, uoce paululum attenuata, crebris interuallis, et diuisionibus oportet uti, ut ipsa pronuntiatiõe eas res, quas demonstrabimus, inserere, atq; intersecare uideamur in animis auditorum. Cum autẽ sermo in narratione est, tum uocum uarietate opus est, ut quo quidq; pacto gestum sit, ita narrari uideatur. Strenue quod uolumus ostendere factum, celeriuscule dicemus, at aliud otiose retardabimus. deinde modo acriter, tum clementer, mœste, hilariter in omneis partes cõmutabimus, ut uerba, ita pronuntiationem. Siqua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, siquæ admirationes, de q̃bus nos narrabimus, diligẽter animaduertemus, ut omniũ personarũ sensus, atq; animos uoce exprimamus. Sin erit sermo in iocatione, leniter tremebunda uoce cũ parua significatione risus, sine ulla suspicione nimiæ cachinnationis, leniter oportebit à sermone serio torquere ad liberalem iocũ uocẽ. Cũ autẽ contendere oportebit, quoniã id, aut ꝑ continuationẽ, aut ꝑ distributionẽ faciendũ est, in continuatione adaucto mediocriter sono uocis, uerbis cõtinuãdis, uocẽ quoq; adaugere oportebit, et torquere sonũ, et celeriter cũ clamore uerba cõficere, ut uim

uolubilem

uolubilem orationis uociferatio consequi possit. In distributione uocẽ ab imis faucibus exclamatione quamclarissima adhibere oportet, et quantum spatij per singulas exclamationes sumpserimus, tantum in singula interualla spatij consumere iubemur. In amplificationibus, cum cohortatione utemur uoce attenuatissima, clamore leni, sono æquabili, cõmutationibus crebris, maxima celeritate. In conquestione utemur uoce depressa, inclinato sono, crebris interuallis, longis spatijs, magnis cõmutationibus. De figura uocis satis dictum est, nunc de corporis motu dicendũ uidetur. Motus est corporis gestus, et uultus moderatio quædã, quæ probabiliora reddit ea, quæ pronuntiantur. Conuenit igitur in uultu pudorem, & acrimoniam esse. In gestu nec uenustatem conspiciendam, nec turpitudinem esse, ut aut histriones, aut operarij uideamur esse. Ad easdem igitur partes, in quas uox est distributa, motus quoq; corporis ratio uidetur esse accõmodanda. Nam si erit sermo cum dignitate stantes in uestigio, leui dexteræ motu loqui oportebit, hilaritate, tristitia, mediocritate uultus ad sermonis sententias accommodata. Sin erit in demonstratione sermo, paululum corpus à ceruicibus demittemus. Nam hoc est à natura datum, ut quamproxime tum uultum admoueamus ad auditores, siquam rẽ docere eos, & uehementer instigare uelimus. Sin erit in narratione sermo, idẽ motus poterit idoneus esse, qui paulo ante demonstrabatur in dignitate. Sin erit in iocatione, uultu quandam debebimus hilaritatem significare sine commutatione gestus. Sin contendemus ꝑ continuationem, brachio celeri, mobili uultu, acri aspectu utemur. Sin contentio fiet per distributionẽ, celeri porrectione brachij, inambulatione, pedis dextri rara supplosione, acri, et defixo aspectu uti oportet. Sin utemur amplificatione per cohortationem, paulo tardiore, & considerationre gestu conueniet uti, similibus cæteris rebus, atq; in contentione ꝑ continuationem. Sin utemur amplificatione per conquestionem, fœmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam sedato, & constanti gestu, mœsto, & conturbato uultu uti oportebit. Non sum nescius, quantum susceperim negotij, qui motus corporis exprimere uerbis, & imitari scriptura conatus sum uoces. Verum nec hoc confisus sum posse fieri, ut de his rebus satis commode scribi posset, nec si id fieri non posset, hoc, qđ fieri, fore inutile putabã, propterea qđ hic admonere uolumus, qd oporteret, reliqua trademus exercitationi. Hoc tamen scire oportet pronuntiationem bonam id ꝑficere, ut res ex animo agi uideatur. Nunc ad thesaurum inuentorum, atque omniũ partium rhetoricæ custodem memoriam transeamus.

A. Hemine de uoce.
Motus Corporis Com
Scribi posse.
Memoria i[n]uentor
Tesauru[m] atque Cu
omniu[m] rhetorice par

m EMORIA utrum habeat quiddã artificij, an omnis a natura proficiscatur, aliud dicẽdi tẽpus magis idoneũ dabitur. Nunc pinde atq; constet in hac re multũ ualere artem, & præceptionẽ, ita de ea re loquemur. Placet.n.nobis esse artificiũ memoriæ, quare placeat, aliàs ostẽdemus, in præsentia cuiusmodi sit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ, una naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, & simul cũ cogitatione nata. Artificiosa est ea, quã cõfirmat inductio quædã, et ratio præceptionis. Sed, qa in cæteris rebus ingenij bonitas imitatur sæpe doctrinã, ars porro naturæ cõmoda cõfirmat, et auget. ita fit in hac re, ut nõnunquã naturalis memoria, sicui data est egregia, similis sit huic artificiosæ. porro hæc artificiosa naturæ cõmoda retinet, et amplificat ratiõe doctrinæ. Quapropter et naturalis memoria præceptione cõfirmãda est, ut sit egregia, et hæc, quæ doctrina datur, indiget ĩgenij. Nec hoc magis, aut minus in hac re, quàm in cæteris artibus fit, ut ĩgenio, doctrina, præceptiõe, natura nitescat. Quare et illis, q natura memores sunt, utilis hæc erit institutio, qđ tute paulopost poteris ĩtelligere, etsi illi freti ĩgenio, nostra præceptiõe nõ ĩdigerent, tamen iusta causa daretur, quare ijs, q minus ĩgenij habẽt, adiumẽto uelimus esse. nũc de artificiosa memoria loquemur. Cõstat igitur artificiosa memoria ex locis, et imaginibus. Locos appellamus eos, q breuiter, pfecte, insigniter aut natura, aut manu sunt absoluti, ut eos facile naturali memoria cõprehẽdere, et amplecti queamus, ut ædes, intercolumniũ, angulũ, fornicẽ, et alia, quæ his similia sunt. Imagines sunt formæ quædã, et notæ, et simulachra eius rei, quã meminisse uolumus, qđ genus, equi, leones, aqlæ, quorũ memoriã si uolemus habere, imagines eorũ certis in locis collocare nos oportebit. Nunc cuiusmodi locos ĩuenire, et quo pacto reperire, et in locis imagines cõstituere oporteat, ostẽdemus. Quẽadmodũ igitur q literas sciũt, possunt id, qđ dictũ est, scribere, et recitare, qđ scripserũt, ita q mnemonica didicerũt, possunt quæ audierũt in locis collocare, et ex his memoriter pronũtiare. Loci.n.ceræ, aut chartæ simillimi sunt. imagines literis. dispositio, et collocatio imaginũ scripturæ, pronũtiatio lectioni. Oportet igitur, si uolumus multa meminisse, multos nobis locos cõparare, ut in multis locis multas imagines collocare possimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, nequãdo pturbatiõe ordinis ĩpediamur, quo secius quoto quoq; loco libebit, uel à supiore, uel ab ĩferiore, uel ab media pte imagines seq, ea, quæ mãdata locis erũt, de re, & proferre possimus. Nã, ut si in ordine stantes notos quãplu-

res uiderimus, nihil nostra intersit, utrũ à summo, an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus, item in locis ex ordine collocatis eueniet, ut in quãlibet partem quoto quoq; loco libebit imaginibus commoniti dicere possimus id, quod locis mandauerimus. Quare placet & ex ordine locos cõparare, & locos, quos assumpserimus, egregie commeditari oportebit, ut ꝑpetuo nobis hærere possint. Nam imagines, sicut literæ delentur, ubi nihil illis utimur, loci tanquã cera remanere debent. Et, ne forte in numero locorũ falli possimus, qntũ quẽq; locũ placet notari, quod genus, si in quinto loco manum aureã collocemus, & si in decimo aliquẽ notũ, cui prænomen sit Decimo, deinde facile erit similes notas qnto quoq; loco collocare. Itẽ cõmodius est in derelicta, quàm in celebri regiõe locos cõparare. propterea qđ frequentia, & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas. Solitudo conseruat integras simulachrorum figuras. Præterea dissimiles forma, atq; natura loci comparandi sunt, ut distincte interlucere possint. nã siquis multa itercolumnia sumpserit, conturbabitur similitudine locorum, ut ignoret, quid in quoquo loco collocarit, & magnitudine modica, & mediocres locos haberi oportet. Nam & præter modum amplivagas imagines reddunt, & nimis angusti sæpe non uidentur posse capere imaginum collocationem. Tum nec nimis illustres, nec uehementer obscuros locos haberi oportet, ne aut obcæcentur tenebris imagines, aut splendore præfulgeant. Interualla locorum mediocria placet esse ferè paulo plus, aut minus pedũ tricenũ. nam ut aspectus, ita cogitatio minus ualet, siue nimis procul amoueris, siue uehementer propè admoueris id, qđ oportet uideri. Sed quãquã facile est ei, qui paulo plura explorauerit, quamuis multos, & idoneos locos comparare, tamen, siquis ad ista satis idoneos inuenire se non putabit, ipse sibi constituat, quàm uolet multos licebit. Cogitatio enim, quamuis regionem potest amplecti, & in ea situm loci cuiusdam ad suũ arbitrium fabricari, & architectari. Quare licebit, si hac prompta copia contenti non erimus, nosmetipsos nobis cogitatione nostra regionem constituere, & idoneorum locorum commodissimam distinctionem comparare. De locis satis dictum est, nunc ad imaginum rationem transeamus. Quoniam ergo rerum similes imagines esse oportet, & ex omnibus uerbis notas nobis similitudines eligere debemus, duplices similitudines esse debent, unæ rerum, alteræ uerborum. Rerum similitudines exprimuntur, cum summatim ipsorum negotiorum imagines comparamus. Verborum similitudines constituuntur, cum uniuscuiusq; nominis, & uoca-

buli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam sæpe una nota, et imagine simplici comprehendemus, hoc modo. Vt si accusator dixerit ab reo hominem ueneno necatum, & hæreditatis causa factũ arguerit, & eius rei multos dixerit testes, & conscios esse. Si hoc primũ, ut ad defendendũ nobis expeditũ sit, meminisse uolemus, in primo loco rei totius imaginem conformabimus. ægrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum, de quo agetur, si formam eius detinebimus, si eũ non agnouerimus, aliquem ægrotum nõ de minimo loco sumemus, ut cito in mentẽ uenire possit, & reũ ad lectũ eius adstituemus, dextra poculũ, sinistra tabulas, medico testiculos arietinos tenentẽ. Hoc modo & testiũ, & hæreditatis, & ueneno necati memoriam habere poterimus. Item deinceps cætera crimina ex ordine in locis ponemus, & quotiescunq; rẽ meminisse uolemus, si formarum dispositione, & imaginũ diligenti notatiõe utemur, facile ea, quæ uolemus, memoria consequemur. Cũ uerborũ similitudines imaginibus exprimere uolemus, plus negotij suscipiemus, & magis ingeniũ nostrũ exercebimus, id nos hoc modo facere oportebit. Iá dom ultionẽ reges Atridæ parant. in loco constituere oportet manus ad cœlũ tollẽtem Domitiũ, cum à regibus martijs loris cædatur. Hoc erit iã domu ultionem reges. In altero loco Aesopum, & Cimbrũ subornare Iphigeniam, Agamemnonem, & Menelaũ, hoc erit Atridæ parant. hoc modo omnia uerba erunt expressa. Sed hæc imaginum conformatio tum ualet, si naturalẽ memoriã exsuscitauerimus hac notatiõe, ut uersu posito, ipsi nobiscũ primũ transeamus bis, aut ter eũ uersum, deinde cum imaginibus uerba exprimamus, hoc modo naturæ suppeditabit doctrina, nã utraq; altera separata minus erit firma, ita tamen, ut multo plus in doctrina, atq; arte præsidij sit, quod docere non grauaremur, ni metueremus, ne, cum ab instituto nostro recessissemus, minus commode seruaretur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nũc, quoniã solet accidere, ut imagines partim firmæ, & ad monẽdũ idoneæ sint, partim imbecilles, & infirmæ, quæ uix memoriam possint excitare, qua de causa utrũq; fiat, consyderandũ est, ut cognita causa, quas uitemus, & quas sequamur imagines, scire possimus. Docet igitur nos ipsa natura, q̃d oporteat fieri. nã siquas res in uita uidemus paruas, usitatas, quotidianas, eas meminisse nõ solemus, propterea quod nulla, nisi noua, aut admirabili re commouetur animus, at siq̃d uidemus, aut audimus egregie, turpe, aut honestum, inusitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminisse consueuimus. Itaque quas res ante ora uidemus, aut audimus, obliuiscimur

plerunq; quæ acciderũt in pueritia, meminimus optime sæpe, nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quod usitatæ res facile e memoria elabuntur, insignes, & nouæ manent diutius. Solis exortus, cursus, occasus nemo admiratur, propterea qđ quotidie fiunt, at eclipsis solis mirantur, quia raro accidunt, et solis eclipsis magis mirantur, quàm lunæ, quoniam hæ crebriores sunt. Docet ergo, se natura uulgari, et usitata re non exsuscitari, nouitate uero, & insigni quodam negotio cómoueri. Imitetur igitur ars naturã, & quod ea desyderat, inueniet, si quod ostendit, sequatur. Nihil est enim, quod aut natura extremum inuenerit, aut doctrina primum, sed rerũ principia ab ingenio profecta sunt, et exitus disciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere constituere oportebit, quod genus in memoria manere diutissime potest. id accidet, si quammaxime notas similitudines constituemus, si non mutas, nec uagas, sed aliquid agentes imagines ponemus, si egregiã pulchritudinem, aut unicam turpitudinẽ eis attribuemus, si aliqua re exornabimus, ut si coronis, aut ueste purpurea, quo nobis notior sit similitudo, aut si qua re deformabimus, ut si cruentam, aut cœno oblitam, aut rubrica delibutã inducamus, quo magis insignita sit forma, aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus. Nã ea res quoq; faciet, ut facilius meminisse possimus. nam quas res ueras facile meminimus, easdẽ fictas, & diligenter notatas meminisse nõ est difficile. sed illud facere oportebit, ut identidẽ primos quosq; locos imaginum renouandarũ causa celeriter animo percurramus. Scio plerosq; græcos, qui de memoria scripserunt, fecisse, ut multorũ uerborũ imagines conscriberent, uti q eas ediscere uellent, paratas haberent, nequid in quærẽdo consumerent operæ, quorũ rationẽ aliquot de causis improbamus. Primũ, quod in uerborũ innumerabiliũ multitudine ridiculum sit mille uerborũ imagines comparare. Quantulum enim poterunt hæc ualere, cũ ex infinita uerborũ copia modo aliud, modo aliud nos uerbũ meminisse oportebit? deinde, cur uolumus ab industria quenquã remouere, ut nequid ipse quærat, cum nos illi oĩa parata, quæsitaq; tradamus? Præterea similitudine alia alius magis cõmouetur. nam, ut sæpe formam si quam similẽ cuipiã dixerimus esse, non omnes habemus assensores, qđ alij uidetur aliud, ita fit in imaginibus, ut quæ nobis diligenter notæ sint, eæ parum uideantur insignes alijs. Quare sibi quenq; suo commodo conuenit imagines comparare. Postremo præceptoris est docere, quemadmodum quæri quidq; conueniat, aut unum aliquod, aut alterum, non omnia, quæ eius generis erũt, exẽpli causa subijcere, quo res possit es-

ſe dilucidior, ut cum de procemijs quærendis diſputamus, rationem damus quærendi, non mille procemiorũ genera conſcribimus, ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc, ne forte uerborũ memoriam aut nimis difficilem, aut parũ utilem arbitreris, et ipſarum memoria rerũ contentus ſis, quod & utiliores ſint, & plus habeant facilitatis, ammonendus es, quare uerborũ memoriam non improbemus. Nã putamus oportere eos, q̃ uelint res faciliores ſine labore, et molestia facile meminiſſe, in rebus difficilioribus eſſe ante exercitatos. Nec nos hanc uerborũ memoriã inducimus, ut uerſus meminiſſe poſſimus, ſed ut hac exercitatione illa rerũ memoria, quæ pertinet ad utilitatẽ, confirmetur, ut ab hac difficili conſuetudine ſine labore ad illã facilitatem tranſire poſſimus. Sed cum in omni diſciplina infirma eſt artis præceptio ſine ſumma aſſiduitate exercitationis, tum uero in mnemonicis minimum ualet doctrina, niſi induſtria, ſtudio, labore, diligẽtia comprobetur. quamplurimos locos ut habeas, & quammaxime ad præcepta accommodatos curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conueniet. non enim, ſicut in cæteris ſtudijs, abducimur nonnunquã occupatione, ita ab hac re nos poteſt cauſa deducere aliqua. Nunquã eſt enim, quin aliquid memoriæ tradere uelimus, & tum maxime, cũ aliquo maiore negotio detinemur. Quare, cũ ſit utile facile meminiſſe, nõ te fallit, quod tantopere utile ſit, quanto labore ſit appetendũ, quod poteris exiſtimare utilitate cognita. Pluribus uerbis ad eã te hortari non eſt ſententia, ne aut tu noſtro, aut nos tuo ſtudio diffidere, aut minus, quàm res poſtulat, dixiſſe uideamur. De q̃nta parte rhetoricæ deinceps dicemus, tu primas quaſq; partes in animo frequẽta, et, q̃d maxime neceſſe ẽ, exercitatiõe cõfirma.

RHETORICORVM AD C. HERENNIVM LIBER QVARTVS.

q VONIAM in hoc libro C. Herenni de elocutione conſcripſimus, & q̃bus in rebus opus fuit exemplis uti, noſtris exẽplis uſi ſumus, & id fecimus præter conſuetudinem græcorũ, qui de hac re ſcripſerunt, neceſſario faciendũ eſt, ut paucis rationẽ noſtri cõſilij demus. Atq; hoc nos neceſſitudine facere, nõ ſtudio, ſatis erit ſigni, quod in ſuperioribus libris nihil neq; ante rẽ, neq; præter rẽ locuti ſumus. Nũc, ſi pauca, quæ res poſtulat, dixerimus, tibi id, q̃d reliquũ

est artis, ita, uti instituimus, psoluemus. Sed facilius nostram ratione intelliges, si prius quid illi dicant, cognoueris. Compluribus de causis putant oportere, cum ipsi praeceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuscuiusq; generis ab oratore, aut poëta probato sumptum ponere exemplum. Et primum se id modestia commotos facere dicunt, propterea quod uideatur esse ostentatio quaedam, nō satis habere praecipere de artificio, sed ipsos etiam uideri uelle artificiose gignere exempla, hoc est inquiunt ostentare se, non artem ostendere. Quare pudor in primis est ad eā rē impedimento, ne nos solos probare, nos amare, alios contemnere, & deridere uideamur. Etenim, cū possimus ab Ennio sumptum, aut à Graccho ponere exemplum, uidetur esse arrogantia, illa relinquere, & ad sua deuenire. Praeterea, exēpla testimoniorū locū obtinent. Id enim, quod ammonuerit, & leuiter fecerit praeceptio, exemplo, sicut testimonio cōprobatur. Non igitur ridiculus sit, siquis in lite, aut in iudicio, domestico pugnet, & sui ipsius testimonio abutatur? ut enim testimonium, sic exemplum rei cōfirmandae causa sumitur. Non ergo oportet hoc, nisi à probatissimo sumi, ne, quod aliud confirmare debeat, egeat ipsum confirmationis. etenim necesse est, aut se omnibus anteponant, & sua maxime probēt, aut negent optima esse exempla, quae à probatissimis oratoribus, aut poëtis sumpta sunt. Si se omnibus anteponant, intolerabili arrogantia sunt, siquos sibi praeponant, & eorū exempla suis exemplis non putent praestare, nō possint dicere, quare sibi illos anteponāt. Quid igitur ipsa authoritas antiquorum? Nā tum res probabiliores, tum hominum studia ad imitandum alacriora reddit. immo erigit omniū cupiditates, & acuit industriā, cum spes iniecta est posse imitando Gracchi, aut Crassi consequi facultatem. Postremo hoc ipsum est summū artificiū res uarias, et dispares in tot poematibus, & orationibus sparsas, & uage disiectas, ita diligenter eligere, ut unūquodq; genus exemplorū sub singulos artis locos subijcere possis. Hoc si industria solum fieri posset, tamen essemus laudandi, cum talem laborem non fugissemus. nunc uero sine summo artificio non potest fieri. Quis est enim qui non, cum summe teneat artem, possit ea, quae iubeat ars, de tanta, & tam diffusa scriptura notare, & separare? Caeteri, cum legunt orationes bonas, aut poemata, probant oratores, & poëtas, neque intelligunt, quare commoti probent, quod scire non possunt ubi sit, nec quid sit, nec quomodo factum sit id, quod eos maxime delectet. At is, qui & haec omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maxime scribenda, redigit in singulas

rationes præceptionis, necesse est eius rei summus artifex sit. Hoc igitur ipsum maximũ artificiũ est, in arte sua posse & alienis exẽplis uti. Hæc illi cum dicunt, magis nos authoritate sua commouent, quàm ueritate disputationis. Illud enim ueremur, ne cui satis sit ad contrariam rationem probandam, quod ab ea steterint ij, qui & inuentores huius artificij fuerunt, & uetustate iam satis omnibus probati sunt. quod si illorũ authoritate remota, res omnes uolent cum re comparare, intelligent, non omnia esse cõcedenda antiquitati. Primum igitur quod ab eis modestia dicitur, uideamus ne nimium inutiliter, & pueriliter proferatur. Nam, si tacere, & nihil scribere modestia est, cur quicquam scribunt, aut loquuntur? Sin aliqd suum scribũt, cur, quo secus omnia scribant, impediuntur modestia? Quasi siquis ad olympiacum uenerit cursum, & steterit, ut mittatur, impudentesq; illos dicat esse, q currere cœperint, ipse intra carcerẽ stet, & narret alijs quomodo Ladas, aut Boius cum Sicyonijs cursitarint. Sic isti, cum in artis curriculũ descenderũt, illos, qui in eo, qđ est artificij, elaborẽt, aiunt facere immodeste. ipsi aliquem antiquum oratorem, aut poëtã laudant, aut scripturam, sic ut in stadiũ rhetoricæ artis prodire nõ audeant. Non ausim dicere, sed tamen uereor, nequa in re laudẽ modestiæ uenentur, in ea ipsa re sint impudentes. Quid enim tibi uis aliqs inquiet? artem tuã scribis, gignis nobis nouas præceptiones, eas ipse confirmare non potes, ab alijs exempla sumis, uide ne facias impudenter, qui tuo nomini uelis ex aliorum laboribus libare laudẽ. Nam, si eorum uolumina prehenderint antiqui oratores, & poëtæ, & suum quisq; de libris suis tulerint, nihil istis, quod suum uelint, relinquetur. At exempla, quoniã testimoniorũ similia sunt, item conuenit ut testimonia ab hominibus probatissimis sumi. Primũ omnium exempla ponuntur hic non confirmandi, neq; testificandi causa, sed demonstrandi. Non enim, cum dicimus esse exornationẽ, quæ uerbi causa constet ex similiter desinentibus uerbis, & ponimus hoc exẽplũ à Crasso, quod possumus, & debemus, testimonium collocamus, sed exemplum. Hoc igitur interest inter exemplũ, & testimonium. Exemplo demonstratur id, quod dicimus cuiusmodi sit. Testimonio esse illud ita, ut nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet testimoniũ cum re conuenire. aliter enim rem non potest confirmare. at id, qđ illi faciunt, cum re nõ conuenit. Quid ita? qa pollicentur artẽ se scribere, & exempla proferunt ab ijs plerunq;, qui artem nescierũt. tũ quis est, qui possit id, quod de arte scripserit, comprobare? nisi aliquid scribat ex arte, contraq; faciunt, quàm polliceri uidentur. nam cum

scribere

ſcribere artem inſtituunt, uidentur dicere ſe excogitaſſe, quod alios
docerent. cum uero ſcribunt, oſtendunt nobis, quid alÿ excogitarint.
At hoc ipſum eſt difficile, inquiunt, eligere de multis. q̃d dicitis dif-
ficile? utrũ laborioſum, an artificioſum? Si laborioſum, non ſtatim
præclarũ. Sunt enim multa laborioſa, quæ ſi faciatis, nõ continuo glo-
riemini, niſi etiam, ſi ueſtra manu fabulas, aut orationes totas tran-
ſcripſiſſetis, glorioſum putaretis, ſin autem iſtud, artificium egregium
dicitis, uidete, ne inſueti rerum maiorũ uideamini, ſi uos parua res,
ſicuti magna delectat. Nam iſto modo eligere rudis quidem nemo po
teſt, ſed ſine ſummo artificio multi. Quiſquis enim audierit de arte
paulo plus, ĩ elocutione præſertim, omnia uidere poterit, quæ ex ar
te dicuntur, facere nemo poterit, niſi eruditus. Ita ut, ſi de tragœdÿs
Ennÿ uelis ſentẽtias eligere, aut de pacuuianis periodos, ſed q̃a planè
rudis id facere nemo poterit, cũ feceris, te literatiſſimũ putes, ineptus
ſis, propterea quod id facile faciat quiuis mediocriter literatus. Itẽ ſi
cum ex orationibus, aut poëmatibus elegeris exempla, quæ certis ſi
gnis artificÿ notata ſunt, quia rudis id nemo facere poſſit, artificio=
ſiſſime te feciſſe putes, erras, propterea quod iſto ſigno uidemus te nõ
nihil eius ſcire, alÿs ſignis te ſcire multa intelligimus. Quod ſi artifi-
cioſum eſt intelligere, quæ ſunt ex arte ſcripta, multo eſt artificioſius
ipſum ſcribere ex arte. qui enim ſcribit artificioſe, ab alÿs commode
ſcripta facile intelligere poterit, qui eliget facile, nõ continuo ipſe cõ
mode ſcribit, & ſi eſt maxime artificioſum, alio tempore utantur ea
facultate, non tum, cum parere ipſi, & gignere, & proferre debent.
Poſtremo in eo uim artificÿ cõſumant, ut ipſi ab alÿs potius eligen
di, quàm aliorum boni electores exiſtimentur contra ea, quæ ab ÿs
dicuntur, qui dicunt alienis ſe exemplis uti oportere, ſatis eſt dictũ.
Nũc quæ ſeparatim dici poſſint, cõſyderemus. dicimus ergo eos om=
nes, ideo quod alienis utantur, peccare, tum etiam magis delinquere,
quod à multis exempla ſumant, & de eo, q̃d poſtea diximus, ante
uideamus. Si cõcederem aliena oportere aſſumere exempla, uincerẽ
unius oportere. Primũ, quod contra hoc nulla ſtaret eorũ ratio. lice-
ret enim eligerent, & probarent quemlibet, q̃ ſibi in omnes res ſup
peditaret exempla, uel poëtã, uel oratorem, cuius authoritate niterẽ
tur. Deinde intereſt magni eius, q̃ diſcere uult, utrum unũ omnia,
an omnia neminem, ſed aliud alium putet conſequi poſſe. Si enim pu
tabit poſſe omnia penes unum conſiſtere, ipſe quoq; ad omnium nite
tur facultatem, ſi id deſperarit, in paucis ſe exercebit, ipſis etiam con
tentus erit, nec mirum, cum ipſe præceptor artis omnia penes unum

reperire nõ potuerit. allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, cæterisq́; , item sumptis alijs à poëtis, & historiarũ scriptoribus, necesse erit eum, q discet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca uix potuisse sumi. Quare se unius alicuius esse similem satis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, solũ habere se posse diffidet. ergo inutile est ei, q discere uult, putare non unum omnia posse. igitur nemo in hanc incidet opinionẽ, si ab uno exempla sumpsissent. nũc hoc signi est ipsos artis scriptores non putasse unum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniã neq; sua protulerunt, neq; unius alicuius, aut deniq; duorum, sed ab omnibus oratoribus, & poëtis exempla sumpserunt. Deinde, siquis uelit artem demonstrare, nihil prodesse ad discendum, non male utatur hoc adiumento, quod unus omnes artis partes consequi nemo potuerit. Quod igitur iuuat horum rationem, qui omnino improbent artem, id non ridiculum est, ipsum scriptorem artis suo iudicio comprobare? ergo ab uno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumerentur. Nunc omnino aliunde sic intelligemus sumenda non fuisse. Primum omniũ, quod ab artis scriptore affertur exemplum, de eius artificio debet esse, nõ, ut siquis purpuram, aut aliud quippiam uendens, dicat sume à me, sed huius exemplum aliunde rogabo, tibiq; ostendam. Si merces ipsi, q uenditant, aliũde exemplum quæritent aliud mercis, aceruos se dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant, quod ostendant. Si Triptolemus, cum omnibus semen largiretur, ipse ab alijs hominibus id mutuaretur, aut si Prometheus, cum mortalibus ignem diuidere uellet, ipse à uicinis cum testa ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculum uideretur? Isti magistri omnium dicendi præceptores non uidentur sibi ridicule facere, cum id, quod alijs pollicentur, ab alijs quærunt. Si, qui se fontes maximos penitus absconditos aperuisse dicat, & hæc sitiens quammaxime loquatur, neq; habeat quo sitim sedet, nõ irrideatur? Isti, cum non modo dominos se fontiũ, sed se ipsos fontes esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia, nõ putant fore ridiculum, si cum id polliceantur alijs, arescant ipsi siccitate. Chares à Lisippo statuas facere non isto modo didicit, ut Lisippus caput ostenderet Mironis, bracchia Praxitelis, pectus Polycleti, sed omnia corãm magistrum facientem uidebat, cæterorũ opera, uel sua sponte consyderare poterat. Isti credunt eos, qui hæc uelint discere, alia ratione doceri posse commodius. Præterea, nec possunt quidem ea, quæ sumuntur ab alijs exempla, tam esse accommodata ad artem,

tem, quàm propria, propterea quod in dicendo leuiter unusquisq; locus plerunq; tangitur, ne ars appareat. In præcipiendo, expresse conscripta ponere oportet exempla, ut in artis formam conuenire possint, & post in dicendo, ne possit ars eminere, & ab omnibus uideri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam, ut magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est uti. Postremo hæc quoq; res duxit nos ad hanc rationem, quod nomina rerum græca, quæ conuertimus, ea remota sunt à consuetudine. Quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse usitata. Ergo hæc asperiora primo uideantur, necesse est, idq; fiet rei, non nostra difficultate. Reliquum scripturæ consumetur in exemplis. hæc aliena si posuissemus, factum esset, ut quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset. Quod asperius, & inusitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc quoq; incommoditatem fugimus. His de causis, cum artis inuentionem græcorum probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus. Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis præcepta trãseamus. Bipartita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primum dicemus, qubus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. Deinde ostendemus quas res semper habere debeat.

SVNT igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non uitiosa consumitur, unam grauẽ, alteram mediocrem, tertiam extenuatam uocamus. Grauis est, quæ constat ex uerborum grauium magna, & ornata constructione. Mediocris est, quæ cõstat ex humiliore, neq; tamen ex infima, & peruulgatissima uerborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est usq; ad usitatissimam puri consuetudinem sermonis.

In graui consumetur oratio figura, si, quæ cuiusq; rei poterunt ornatissima uerba reperiri, siue propria, siue translata, ad unanquãq; rem accommodabuntur, & si graues sententiæ, quæ in amplificatione, & cõmiseratione tractantur, eligentur, & si exornationes sententiarũ, aut uerborum, quæ grauitatem habebunt, de qbus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum. Nam quis est uestrum iudices, qui satis idoneam possit in eã pœnam excogitare, q prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc scelere comparari? quod huic maleficio dignum supplicium potest inueniri? In ijs, qui uiolassent ingenuam, matremfamilias constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremo necassent, maxima supplicia maiores nostri consumpserunt, huic truculentissimo, ac nefario facinori singularem pœnam non reliquerunt. Atque

in alijs maleficijs ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruẽnit. huius sceleris qui sunt affines uno cõsilio, uniuersis ciuibus, atrocissimas calamitates machinantur. O feros animos. O crudeles cogitationes. O derelictos ab humanitate homines. Quid agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt? Quo pacto hostes reuulsis maiorum sepulchris, deiectis mœnibus, ouantes irruerent in ciuitatem? quo modo deûm spoliatis templis, optimatibus trucidatis, alijs arreptis in seruitutem, matribus familias, & ingenuis sub hostilem libidinẽ subiectis, urbs acerbissimo concidat incendio conflagrata? qui se nó putant id, quod uoluerint, ad exitum ꝑduxisse, nisi sanctissimæ patriæ miserandum scelerati uiderint cinerem? Nequeo uerbis consequi iudices indignitatem rei, sed negligentius id fero, quia uos mei nó indigetis. Vester enim uos animus amantissimus reip. facile edocet, ut eum, qui fortunas omnium uoluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam iste spurcissimorum hostium dominatu nefario uoluerit obruere. In mediocri figura uersabitur oratio, si hæc, ut ante dixi, aliquantulũ demiserimus, neq; tamen ad infimum descenderimus, sic. Quibus cum bellum gerimus iudices, uidetis, cum socijs, ꝗ pro nobis pugnare, & imperium nostrum nobiscum simul uirtute, & industria conseruare soliti sunt. Hi cum se, & opes suas, & copiam necessariorũ norunt, tum uero nihilominus propter propinquitatẽ, et omniũ rerum societatem, quid in omnibus rebus populus R. posset, scire, & æstimare poterant. Hi, cum deliberassent nobiscum bellũ gerere, quæso, quæ res erat, qua freti bellum suscipere conarentur? cum multo maximam sociorum partem in officio manere intelligerent, cũ sibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præstò esse uiderent, non deniq; ullam rẽ, quæ res ꝑtinet ad bellum administrandum. Si cum finitimis de finibus bellũ gererent, si totum certamen in uno prælio positum putarent, tamen omnibus rebus instructiores, ac paratiores uenirent, nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim ui, partim uoluntate consenserunt, cum aut armis, aut liberalitate à populo R. superati essent, ad se transferre tantulis uiribus conarentur. Quæret aliquis, quid Fregellani, non sua sponte conati sunt? Eo quidem minus isti facile conarentur, quo illi, quemadmodũ descissent, uidebant. Nam rerum imperiti, qui uniuscuiusq; rei de rebus ante gestis exempla petere non possunt, ij per imprudentiam facile deducuntur in fraudem. At ij, qui sciunt quid alijs acciderit, facile ex aliorum euentibus suis rationibus possunt prouidere. Nulla

igitur re inducti, nulla spe freti arma sustulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quenquam tenuisse, ut imperium populi R. tentare auderet nullis copijs fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est. qd aliud, nisi id, quod dico, potest esse? In attenuato figuræ genere, quod ad infimum, & quotidianum sermonem demissum est, hoc erit exemplum. Nã, ut forte hic in balneas uenit, cœpit, postquã perfusus est, defricari. Deinde, ubi uisum, ut in alueum descenderet, ecce ibi iste de transuerso, heus inquit adolescens, pueri tui modo me pulsauerũt, satisfacias oportet. hic, qui id ætatis ab ignoto præter consuetudinem appellatus esset, erubuit. Iste clarius eadem, & alia dicere cœpit. hic uix tandem inquit, sine me consyderare. Tum uero iste cœpit uoce clamare ista, quæ facile cuiuis rubores eijcere posset, ita petulans es, atq; acer, ut ne ad solarium quidem idoneus, ut mihi uidetur, sed penes scenam, & in eiusmodi locis exercitus sis? conturbatus est adolescens, nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas uersarentur imperito eiusmodi conuitiorum. Vbi enim iste uidisset scurram exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet, ut omnia sine famæ detrimento facere posset? Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata uerborum constructio quædam. Et item alia in grauitate, alia posita in mediocritate. Est autem cauendum, ne, dum hæc genera consectemur, in finitima, & propinqua uitia ueniamus. Nam graui figuræ, quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est, quæ recte uidebitur appellari, si suffulta nominabitur. Nam ita, ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe, ita grauis oratio sæpe imperitis uidetur ea, quæ turget, & inflata est, cum aut nouis, aut priscis uerbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus, quàm res postulat, aliquid dicitur, hoc modo. Nam qui perduellionibus uenditat patriam, non satis supplicij dederit, si præceps in neptunias depulsus erit lacunas. Pœnitet igitur istum, qui montes belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cum declinassent, & ab eo, quò profecti sunt, aberrauerunt, & specie grauitatis falluntur, nec prospicere possunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si peruenire eò non potuerũt, errantes perueniunt ad confine genus eius generis, quod appellamus fluctuans, & dissolutum, eo quod sine neruis, & articulis fluctuat huc, & illuc, nec potest confirmare, nec uiriliter sese expedire. id est huiusmodi. Socij nostri, cum belligerare nobiscum uellent, profecto ratiocinati essent etiam, atque etiam, quid possent facere, siquidem

sua sponte facerent, & non haberent hinc adiutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, q magna negotia uolunt agere. Non potest huiusmodi sermo tenere attentũ auditorem. diffluit enim totus, neq; quicquam comprehendens perfectis uerbis amplectitur. Qui non possunt in illa facetissima uerborũ attenuatione commode uersari, ueniunt ad aridum, & exangue genus orationis, qđ non alienũ est exile nominari, cuiusmodi est hoc. Nam istic ad balneas accessit, ad hunc postea dixit, hic tuus seruus me pulsauit, postea dixit hic illi, cõsyderabo, post ille conuitiũ fecit, et magis, magisq; præsentibus multis clamauit. Friuolus hic qdem iã, & illiberalis est sermo. non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura puris uerbis, & electis compositam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatum dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur, quæ, si raræ disponentur, distinctam sicuti coloribus, si crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut grauem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem cõmutentur, ut facile satietas uarietate uitetur. QVONIAM quibus in generibus elocutio uersari debeat, dictum est, uideamus nunc, quas res debeat habere elocutio commoda, & perfecta, quæ maxime admodũ oratori accommodata est, treis res in se debet habere, elegantiã, compositionem, dignitatem. ELEGANTIA est, quæ facit, ut unumquodq; pure, & aperte dici uideatur. Hæc distribuitur in latinitatem, & explanationem. Latinitas est, quæ sermonem purum conseruat ab omni uitio remotum. Vitia in sermone, quo minus is latinus sit, duo possunt esse, Solœcismus, & Barbarismus. Solœcismus est, cum uerbis pluribus consequens uerbum superiori non accommodatur. Barbarismus est, cum uerbum aliquod uitiose effertur. Hæc qua ratione uitare possimus, in arte grammatica dilucide discemus. Explanatio est, quæ reddit apertã, & dilucidã orationem. ea comparatur duabus rebus, usitatis uerbis, & proprijs. Vsitata sunt ea, quæ uersantur in sermone, & consuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei uerba sunt, aut esse possunt, qua de loquemur. COMPOSITIO est uerborũ cõstructio, quæ facit omnes parteis orationis æqualiter ꝑpolitas. ea conseruabitur, si fugiemus crebras uocalium concursiones, quæ uastam, atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est, uaccæ æneæ amœnissimæ impendebant. Et si uitabimus eiusdẽ literæ nimiam assiduitatem, cui uitio uersus hic erit exemplo. nam hic nihil prohibet in uitijs, alienis ex-

emplis

emplis uti. O' Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti, & hic eiusdẽ
poëtæ. Quicquam quisquam, cuiquam quod conueniat, neget. Et si
eiusdem uerbi assiduitatem nimiam fugiemus, ea est huiusmodi. nam
cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non est fidem habere,
et si non utemur, continenter similiter cadentibus uerbis, hoc modo.
flentes, plorãtes, lachrymantes, obtestantes. Et si uerborum transiectio-
nẽ uitabimus, nisi quæ erit concinna, qua de re posterius loquemur,
quo in uitio est Lucilius assiduus, ut hoc est in priore libro. has res
ad te scriptas Luci misimus eli. Item fugere oportet longam uerborũ
continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritũ lædit.
His uitijs in compositione uitatis, reliquum operis consumendum est
in dignitate. DIGNITAS est, quæ reddit ornatam orationem
uarietate distinguens. hæc et in uerborum, & sententiarum exorna-
tionem diuiditur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis in-
signita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio est, quæ
non in uerbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem.

1. REPETITIO est, cum continenter ab uno, atq; eodẽ uerbo Verborum.
in rebus similibus, & diuersis principia sumuntur, hoc modo. Vobis
istud attribuendum est, uobis gratia habenda, uobis res ista erit ho
nori. Item, Scipio Numantiam sustulit, Scipio Carthaginem deleuit,
Scipio pacem peperit, Scipio ciuitatem seruauit. Item, tu in forũ pro-
dire, tu lucem conspicere, tu in horũ conspectum uenire conaris, au-
des uerbum facere, audes quicquam ab istis petere, audes supplicium
deprecari? Quid est, quod possis defendere? quid est, quod audeas po-
stulare? quid est, quod tibi putes concedi oportere? Non iusiurandum
reliquisti? non amicos prodidisti? non parenti manus intulisti? non
deniq; in omni dedecore uolutatus es? Hæc exornatio, cum mul-
tum uenustatis habet, tum grauitatis, & acrimoniæ plurimum.
Quare uidetur esse adhibenda, & ad exornandam, & ad augen- Verborum.
2. dam orationem. CONVERSIO est, per quam non, ut ante
primum repetimus uerbum, sed ad postremum continenter reuerti-
mur, hoc modo. Pœnos populus R. iustitia uicit, armis uicit, libera-
litate uicit. Item, ex quo tempore concordia de ciuitate sublata est,
libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est. Item, C. Læ
lius homo nouus erat, ingeniosus erat, doctus erat, bonis uiris, &
studiosis amicus erat, ergo in ciuitate primus erat. Item, nam, cum
istos, ut absoluãt te, rogas, ut peierent, rogas, ut existimationẽ negli-
gant, rogas, ut leges populi R. tuæ libidini largiãtur, rogas. COM Verborum.
3. PLEXIO est, quæ utranque complectitur exornationem, &

hanc, & quam ante exposuimus, ut & repetatur idem primũ uerbum sæpius, & crebro ad idem postremum reuertamur, hoc modo. Qui sunt, qui fœdera sæpe ruperunt? Carthaginienses. qui sunt, q crudele bellũ in Italia gesserunt? Carthaginienses. qui sunt, qui Italiam deformauerunt? Carthaginienses, qui sunt, qui sibi postulant ignosci? Carthaginienses. Videte ergo, quid conueniat eos impetrare. Item, quem senatus damnarit, quem populus R. damnarit, quem omnium existimatio damnarit, eum uos sentẽtijs uestris absoluetis?

TRADVCTIO est, quæ facit, ut, cum idem uerbum crebrius ponatur, non modo nõ offendat animum, sed etiã concinniorem orationem reddat, hoc pacto. Qui nihil habet in uita iucundius uita, is cum uirtute uitã non potest colere. Item, eum tu hominem appellas, qui, si fuisset homo, nunquam tam crudeliter uitam hominis petisset. at erat inimicus, ergo inimicũ sic ulcisci uoluit, ut ipse sibi reperiretur inimicus. Item, diuitias sine diuitũ esse, tu uero uirtutem præfer diuitijs. nam si uoles diuitias cũ uirtute cõparare, uix satis idoneæ tibi uidebuntur diuitiæ, quæ uirtutis pedisequæ sint. Ex eodẽ genere est exornationis, cum idem uerbũ modo ponitur in hac, modo in altera re, hoc modo. Cur eam rẽ tam studiose curas, quæ multas tibi dabit curas? Item, amari iucundũ est, si curetur, ne quid insit amari. Item, ueniam ad uos, si mihi senatus det ueniam. in his quatuor generibus exornationũ, quæ adhuc propositæ sunt, nõ inopia uerborum fit, ut ad idẽ uerbũ redeatur sæpius, sed inest festiuitas quædã, quæ facilius auribus diiudicari, quàm uerbis demonstrari potest.

CONTENTIO est, cũ ex contrarijs uerbis oratio conficitur, hoc pacto. Habet assentatio iucunda principia, eadem exitus amarissimos affert. Item, inimicis te placabilem, amicis inexorabilẽ præbes. Item, in otio tumultuaris, in tumultu solus es otiosus. In re frigidissima cales, in feruentissima friges. Tacito, cũ opus est, clamas, cũ loqui conuenit, obmutescis. Ades, abesse uis. abes, reuerti cupis. In pace bellum quæritas, in bello pacẽ desyderas. In concione de uirtute loqueris, in prælio ꝑ ignauiã tubæ sonitum ꝑferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationem, & ornati, & graues poterimus esse.

EXCLAmatio est, quæ conficit significationem doloris, aut indignationis alicuius, per hominis, aut urbis, aut loci, aut rei cuiuspiã compellationem, hoc modo. Te nunc alloquor Africane, cuius mortui quoq; nomen splendori, ac decori est ciuitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine abluerunt inimicorũ crudelitatem. Item, ó perfidiosæ fregellæ, quàm facile scelere uestro contabuistis, ut cuius nitor urbis

Italiam

Italiam nuper illustrauit, eius nunc uix fundamentorum reliquiæ maneant. Item, bonorum insidiatores latrocinio uitam innocentissimi cuiusq; petistis, tantam'ne ex iniquitate iudiciorū uestris calumnijs assumutis facultatem? Hac exclamatione si loco utemur, & raro, & cum rei magnitudo postulare uidebitur, ad quam uolemus indignationem animum auditoris adducemus. INTERROGAtio non omnis grauis est, neq; concinna, sed hæc, quæ cum enumerata sunt ea, quæ obsunt causæ aduersariorum, confirmat superiorē orationem, hoc pacto. Cum igitur hæc omnia faceres, diceres, administrares, utrum animos sociorum ab repub. remouebas, et alienabas? an non? & utrum'ne aliquem exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non sineret? an non? RATIOcinatio est, per quā nos ipsi a nobis rationē poscimus, quare qdq; dicamus, et crebro nosmet a nobis petimus uniuscuiusq; propositionis explanationē. Ea est huiusmodi. Maiores nostri, siquam unius peccati mulierem damnabant, simplici iudicio multorum maleficiorum conuictam putabant. Quo pacto? quoniam, quam impudicam iudicarant, eam ueneficij quoq; damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est eam, quæ suum corpus addixerit turpissimæ cupiditati, timere pmultos. Quos istos? uirum, parentes, cæteros, ad quos uidet sui dedecoris infamiam ptinere. Quid postea? quos tantopere timeat, eos necesse est, ut quoquo modo possit ueneficio petat. Cur? quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidā, intemperantia audacem, natura muliebris inconsyderatam. Quid ueneficij damnatā? quid? putabant impudicam quoq; necessario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium causa, quām turpis amor, & intemperans libido commouere potuit, cum cuius animus mulieris esset corruptus, eius corpus castum esse nō putarint. Quid in uiris? idem'ne hoc obseruabant? minime. Quid ita? quia uiros ad unum quodq; maleficium singulæ cupiditates impellunt. Mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item, bene maiores nostri hoc comparauerunt, ut neminem regem, quem armis cœpissent, uita priuarent. Quid ita? quia quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadem fortuna paulo ante in amplissimo statu collocarat. Quid quod exercitum contraduxit? desino meminisse. Quid ita? qa uiri fortis est, qui de uictoria contendant, eos hostes putare, qui uicti sunt, eos homines iudicare, ut possit bellū fortitudo minuere, pacem humanitas augere. et ille si uicisset, num idē fecisset? non profecto tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? quia talem

stultitiam contemnere, non imitari consueui. Hæc exornatio ad sermonem uehementer accommodata est, & animum auditoris reddit attentum, tum uenustate sermonis, tum rationum expectatione.

SENTENTIA est oratio sumpta de uita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat, in uita breuiter ostendit, hoc modo. Difficile est primum uirtutem reuereri, qui semper secunda fortuna sit usus. Item liber is est existimandus, qui nulli turpitudini seruit. Item egens æque est is, qui non satis habet, & is, cui nihil satis potest esse. Item optima uiuendi ratio est eligenda, eam iucundam consuetudo reddet. Huiusmodi sententiæ simplices non sunt improbandæ, propterea quod habet breuis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoq; probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subiectione rationis, hoc modo. Omnes bene uiuendi rationes in uirtute sunt collocandæ, propterea quod sola uirtus in sua potestate est. omnia præter eã subiecta sunt fortunæ dominationi. Item, qui fortunis alicuius inducti amicitiam eius secuti sunt, hi simulac fortuna dilapsa est, deuolant omnes. Cum enim recessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest, quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiæ, quæ duplices efferuntur, hoc modo, sine ratione, Errant, qui in prosperis rebus omnis impetus fortunæ se putant fugisse, Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus aduersos reformidant. Cum ratione, hoc pacto. Qui adolescentiũ peccatis ignosci putant oportere, falluntur, propterea quod ætas illa non est impedimento bonis studijs. at hi sapienter faciunt, q adolescentes maxime castigant, ut quibus uirtutibus omnem uitam tueri possint, eas in ætate maturissima uelint comparare. Sententias interponi raro conuenit, ut rei actores, non uiuendi præceptores esse uideamur, cum ita interponentur, multum afferent ornamenti. Nam necesse est animo eam comprobet tacitus auditor, cum ad causam uideat accommodari rem certam ex uita, et moribus sumptam. CONTRARium idem ferè est, quod contentio. Contrarium est, quod ex rebus diuersis duabus alteram breuiter, & facile confirmat, hoc pacto. Nam qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eũ quomodo alienis rebus amicum fore speres? Et item, Nam quem in amicitia pfidiosum esse cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse? Et qui priuatus intolerabili superbia fuerit, eum commodũ, & sui cognoscentem uidere in potestate quis speret? Et qui in sermonibus, & conuentu amicorum uerum dixerit nunquam, eum sibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item, Quos ex collibus deieci-

mus, cum his in campo metuimus dimicare? Qui, cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant, hi postquam pauciores sunt, me tuimus, ne sint superiores? Hoc exornationis genus breuibus, & con tinuatis uerbis perfectum esse debet, & cum commodum est auditu propter breuẽ, & absolutam conclusionem, tum uero uehementer id, quod opus est oratori, comprobat contraria re, & ex eo, quod dubi um non est, expedit illud, quod dubium est, ut aut dilui non possit, aut multo difficillime possit. MEMBRVM orationis appellatur res breuiter absoluta sine totius sententiæ demonstratiõe, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo. Et inimico proderas. id est unum, quod appellatur membrum, deinde hoc excipiatur oportet ab altero, & amicum lædebas. Ex duobus membris his hæc ex- ornatio potest constare. Sed commodissima, & absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto. & inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi ipsi non consulebas. Item nec reip. consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti. ARTI culus dicitur, cum sin- gula uerba interuallis distinguentur cæsa oratione, hoc modo. Acri- monia, uoce, uultu aduersarios pterruisti. Item, Inimicos inuidia, in iurijs, potentia, perfidia sustulisti. Inter huius generis, et illius supe- rioris uehementiã hoc interest, quod illud tardius, & rarius uenit, hoc crebrius, & celerius peruenit. Itaque in illo genere ex remotio ne bracchij, & contortione dextræ gladius ad corpus afferri, in hoc autem crebro, & celeri uulnere corpus consauciari uidetur.

CONTINVATIO est densa, & continens frequentatio uer borum cum absolutione sententiarum. ea utemur commodissime tri= partito, in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pa cto. ei non multum potest obesse fortuna, qui sibi firmius in uirtute, quàm in casu præsidium collocauit. In contrario, hoc modo. nam si quis spei non multum collocarit in casu, quid est, quod ei magno- pere casus obesse posset? In conclusione, hoc pacto, quod si in eos plu rimum fortuna potest, qui suas rationes omnes in casum contulerũt, non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuatio= nis uim adeo frequentatio est necessaria, ut infirma facultas ora= toris uideatur, nisi sententiam, & contrarium, & conclusionem frequentibus efferat uerbis, sed & aliãs quoque nonnunquam, non alienum est, tametsi necesse non est eloqui res aliquas per 4. huiuscemodi continuationes. COMPAR Appellatur, quod Dei bonus.
Simi- habet in se membra orationis, de quibus ante diximus, quæ constant

ex pari ferè numero syllabarum, hoc non de enumeratione nostra fiet, nam id quidē puerile est, sed tantum affert usus, & exercitatio facultatis, ut animi quodā sensu par membrū superiori referre possimus, hoc modo. In prælio mortē pater oppetebat, domi filius nuptias cōparabat, hæc omnia graueis casus administrabant. Itē illi fortuna felicitatem dedit, huic industria uirtutem comparauit. In hoc genere sæpe fieri potest, ut non planè par sit numerus syllabarū, et tamen esse uideatur, si una, aut etiam altera syllaba est alterum breuius, aut, si cū in altero plures sunt, in altero longior, aut longiores, plenior, aut pleniores syllabæ erunt, ut longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius assequatur, & exæquet. SIMILITER cadens exornatio dicitur, cū in eadem constructione uerborum duo, aut plura sunt uerba, quæ similiter ijsdem casibus efferuntur, hoc modo. Hominem laudas egentem uirtutis, abundantem felicitatis. Item, cuius omnis in pecunia spes est, eius à sapientia est animus remotus. Diligentia comparat diuitias, negligētia corrumpit animū, & tamen, cum ita uiuit, neminem præ se ducit hominem. SIMILITER desinens est, cum tametsi casus non insunt in uerbis, tamen similes exitus sunt hoc pacto. Turpiter audes facere, nequiter studes dicere. Viuis inuidiose, delinquis studiose, loqueris odiose. Item, Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in casus similitudine uersatur, inter se uehementer conueniunt, & ea re, qui his bene utuntur, plerunque simul ea collocant in ijsdē partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet. Perditissima ratio est amorem petere, pudorem fugere, diligere formam, negligere famam. hic & ea uerba, quæ casus habent ad casus similes, & illa, quæ nō habent, ad similes exitus ueniunt. ANNOMINATIO est, cum ad idem uerbum acceditur commutatione unius literæ, aut literarū, aut ad res dissimileis similia uerba accōmodātur. Ea multis, & uarijs rationibus conficitur, attenuatione, aut cōplexione eiusdē literæ, sic. Hic, qui se magnifice iactat, atq; ostentat, uenijt à te ante, quàm Romā uenit. Ex cōtrario. hic quos hoīes alea uincijt, cos ferro statim uincit. Productione eiusdē literæ, hoc modo. hūc āuiū dulcedo ducit ad āuiū. Breuitate eiusdē literæ, hoc modo. hic, tametsi uidetur esse honoris cupidus, tamen nō tantū cūriā diligit, quantū Cūriā. Addendis literis, hoc pacto. hic sibi posset temperare, nisi amori mallet obtemperare. Demendis literis, sic. si lenones tanquam leones uitasset, uitæ se tradidisset. Transferendis literis, sic. Videte iudices utrū homini nauo, an uapo credere malitis. item no-

lo esse laudator, ne uidear adulator. Cómutandis, hoc modo. deligere oportet, quem uelis diligere. Hæ sunt annominationes, quæ in literarum cómutatione, breuitate, aut productione, aut trãslatione, aut aliquo huiusmodi genere uersantur. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in uerbis similitudinem, & tamen dissimiles non sunt, quibus de generibus unum est huiusmodi. Quid ueniã, q sim, quare ueniam, quem insimulem, cui prosim, quem postulem breui cognoscetis. Nam hic est in quibusdam uerbis quædam similitudo non tam affectanda, quàm illæ superiores, sed tamen adhibenda nõ nunquã. Alterũ genus huiusmodi. Demus operã Quirites, ne omnino patres conscripti circunscripti putentur. hæc annominatio magis accedit ad similitudinem, quàm illa superior, sed minus, quàm illæ superiores, propterea quod non solum additæ, sed uno tempore demptæ quoq; literæ sunt. Tertiũ genus est, quod uersatur in casuum cómutatione, aut unius, aut plurium nominum. unius nominis, hoc modo. Alexander macedo summo labore animum ad uirtutes à pueritia confirmauit. Alexandri uirtutes per orbem terræ cum laude, & gloria uulgatæ sunt. Alexandrum omnes maxime metuerunt, itẽ plurimũ dilexerunt. Alexandro si uita data longior esset, Oceanum Macedonum gloria transuolasset. Varie hic unum nomen in cómutatione casuum uolutatum est. Plura nomina casibus cómutatis, hoc modo facient annominationem. Tiberiũ gracchũ remp. administrantem indigna prohibuit nex diutius in ea cómorari. C. Graccho similiter occisio oblata est, quæ uirũ reip. amantissimum subito de sinu ciuitatis eripuit. Saturninum fide captum malorũ perfidia p scelus uita priuauit. Tuus o Druse sanguis domesticos pariẽtes, & uultum parentis aspersit. Sulpitio, cui paulo ante omnia concedebant, eũ breui spatio non modo uiuere, sed etiam sepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in similiter cadentibus, alterũ in similiter desinentibus uerbis, tertium in annominationibus positum est, perraro sumenda sunt, cũ in ueritate dicimus. propterea quod non hæc uidentur reperiri posse sine elaboratione, et operæ consumptione. Eiusmodi autem studia ad delectationẽ, quàm ad ueritatem uidentur accommodatiora. Quare fides, & grauitas, & seueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis, & non modo tollitur authoritas dicendi, sed offenditur quoq; in eiusmodi oratione auditor. Propterea quod est in his lepos, & festiuitas, non dignitas, neq; pulchritudo. Quare, quæ sunt ampla, & pulchra, diu placere possunt, quæ lepida, et concinna, cito sacietate affi-

ciunt aurium sensum fastidiosissimum. Quo modo igitur, si crebro his generibus utemur, puerili uidebimur elocutione delectari, ita si raro has interseremus exornationes, & in causa tota uarie dispergemus, cõmode luminibus distinctis illustrabimus orationẽ. SVBIECtio est, cum interrogamus aduersarios, aut quærimus ipsi, qd ab illis, aut quid contra nos dici possit. Deinde subijcimus id, quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adiumento futurum sit, aut offuturũ illis è cõtrario, hoc modo. Quæro igitur unde iste tam pecuniosus factus sit? amplum patrimonium relictum est? At patris bona uenierunt. Hæreditas aliqua obuenit? non potest dici, sed etiã à necessarijs omnibus exhæredatus est. Præmium aliquod ex lite, aut iudicio cœpit? non modo id nõ fecit, sed etiã insuper ipse grandi sponsione uictus est. Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes uidetis, aut isti domi nascitur aurum, aut unde licitum non est, pecunias accepit. Item, Sæpe Iudices animaduerti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possint, sibi præsidium petere, quorum nihil potest aduersarius facere. nam utrũ ad patris eius uirtutem confugiet? at eum uos iurati capite damnastis. an ad suam reuertetur antiquam uitã alicubi honeste tractatam? nam hic quidem ante oculos uestros quomodo uixerit, scitis omnes. an cognatos suos enumerabit, quibus uos conueniat commoueri? at hi quidem nulli sunt. amicos proferet? at nemo est, qui sibi non putet turpe istius amicum nominari. Item, credo inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium adduxisti? non. nam indemnatum necasti. leges, quæ id facere prohibent, ueritus es? at ne scriptas quidem iudicasti. cum ipse te ueteris amicitiæ commonefaceret, cõmotus es? at nihilo minus, sed etiam studiosius occidisti. quid, cum tibi pueri ad pedes uolutarentur, misericordia motus es? at eorum patrem crudelissime sepultura quoque prohibuisti. Multum inest acrimoniæ, & grauitatis in hac exornatione, propterea quod, cum quæsitum est, quid oporteat, subijcitur id non esse factum, quare facillime fit, ut augeatur indignitas negotij. Ex eodem genere, ut ad nostram quoq; personam referamus subiectionem, sic. Nam qd me facere conueniret, cum à tanta multitudine Gallorum circunsederer? an dimicarem? at cum parua manu tum prodiremus, locum quoq; inimicissimum habebamus. Sederem in castris? at neque subsidium, quod expectarem, habebamus. neq; erat, quo uitam produceremus. Castra relinquerem? at obsidebamur. Vitam militum negligerem? at ea uidebar eos accepisse conditione, ut quoad possem incolumes patriæ, & parentibus conserua-

rem. Hostium conditionem repudiarem? at salus antiquior est militum, quàm impedimentorum. Huiusmodi consequuntur identidem subiectiones, ut ex omnibus ostendi uideatur, nihil potius, quàm quod factum sit, faciundum fuisse. GRADATIO est, in qua non ante ad consequens uerbum descenditur, quàm ad superius conscensum est, hoc modo. Nam quæ reliqua spes manet libertatis, si illis, & quodlibet licet, & quod licet possunt, & quod possunt audent, & quod audent, faciunt, & quod faciunt uobis molestum non est. Item non sensi hoc, & non suasi, neque suasi, & non ipse statim facere cœpi, neque facere cœpi, & non perfeci, neque perfeci, et non probaui. Item. Africano industria uirtutem, uirtus gloriam, gloria æmulos comparauit. Item, imperium Græciæ fuit apud Athenienses, Atheniensium potiti sunt Sparciatæ, Sparciatas superauere Thebani. Thebanos Macedones uicerunt, qui ad imperium Græciæ breui tempore adiunxerunt Asiam bello subactam. Habet in se quendam leporē superioris cuiusque crebra repetitio uerbi, quæ propria est huius exornationis. DEFINITIO est, quæ rei alicuius proprias amplectitur potestates breuiter, & absolute, hoc modo. Maiestas reipub. est, in qua continetur dignitas, & amplitudo ciuitatis. Item, Iniuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut conuitio aures, aut aliqua turpitudine uitam cuiuspiā uiolant. Itē, Nō est ista diligentia, sed auaritia, eo quod diligentia est accurata conseruatio suorum, auaritia, iniuriosa appetitio alienorum. Item, Non est ista fortitudo, sed temeritas, propterea quod fortitudo est contemptio laboris, & periculi cum ratione utilitatis, & compensatione commodorum, temeritas est, cum inconsyderata laborum perpessione gladiatoria periculorum susceptio. Hæc igitur commoda putatur exornatio, quod omnem rei cuiuspiam uim, & potestatem, ita dilucide proponit, & breuiter explicat, ut neque pluribus uerbis oportuisse dici uideatur, neque lucidius potuisse dici putetur. TRANSITIO uocatur, quæ, cum ostendit breuiter, quod dictum sit, proponit item breui qđ consequatur, hoc modo, In patriam cuiusmodi fuerit habetis, nunc in parentes qualis extiterit, consyderate. Item, Mea in istum beneficia cognoscitis, nunc quomodo iste mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res. nam & quid dixerit cōmonet, & ad reliquū comparat auditorē. CORrectio est, quæ tollit id, quod dictū est, & pro eo id, qđ magis idoneū uidetur, reponit, hoc pacto. Quod si iste suos hospites rogasset, immo iuuisset modo, hoc facile perfici posset. Itē, Nam postquam isti uicerunt, atq;

adeo uicti sunt, eam quomodo uictoriam appellem, quæ uictoribus plus calamitatis, quàm boni dederit? O' uirtutis comes inuidia, quæ bonos insequeris plerunq; immo adeo insectaris. commouetur hoc genere animus auditoris. res enim communi uerbo elata tantummodo dicta uidetur, ea post ipsius oratoris correctionẽ magis idonea fit pronuntiatione. Nõ igitur satius esset dicet aliqs, ab initio, præsertim cũ scribas, ad optimũ, & electissimum uerbum deuenire? Est cum non est satius, si commutatio uerbi id erit demonstratura eiusmodi rẽ esse, ut cum eam communi uerbo appellaris, leuius dixisse uidearis, cũ ad electius uerbum accedas, insigniorem rem facias, quod si continuo uenisses ad id uerbum, nec rei, nec uerbi gratia animaduersa esset.

OCCVPATIO est cum dicimus nos præterire, aut non scire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus, hoc modo. Nã de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixisti, dicerẽ, si hoc tempus idoneum putarẽ. nunc consulto relinquo, & illud prætereo, quod rei militaris te infrequentem tradidisti. Deinde, quod iniuriarum satis fecisti Labeoni, nihil ad rem ptinere puto. horum nihil dico, reuertor ad illud, de quo iudicium est. Item, non dico te ab socijs pecunias accepisse, non sum in eo occupatus, quod ciuitates, regna, domos omnium depeculatus es, furta, rapinas omnes tuas omitto. Hæc utilis est exornatio, si aut rem, quam non pertineat alijs ostendere, occulte ammonuisse prodest, aut si longum est, aut ignobile, aut planũ, aut non potest fieri, aut facile potest reprehendi, ut utilius sit occulte fecisse suspicionem, quàm huiusmodi intendisse orationem, quæ redarguatur. DISIVNctio est, cum eorũ, de qbus dicimus, aut utrũq;, aut ununquodq; certo concluditur uerbo, sic. Populus R. Numantiã deleuit. Carthaginem sustulit. Corinthum disiecit. Fregellas euertit. Nihil Numantinis uires corporis auxiliatæ sunt, nihil Carthaginiensibus scientia rei militaris adiumẽto fuit, nihil Corinthijs erudita calliditas præsidij tulit, nihil Fregellanis morum, & sermonis societas opitulata est. Itẽ, formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut uetustate extinguitur. Hic utrunq;, & in superiore exemplo unanquanq; rem certo uerbo concludi uidemus. CONIunctio est, cũ iterpositione uerbi, & superiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores, hoc modo. formæ dignitas, aut morbo deflorescit, aut uetustate. ADIVNctio est, cũ uerbũ, quo res comprehenditur, nõ interponimus, sed aut primũ, aut postremum collocamus. Primum hoc pacto. deflorescit formæ dignitas, aut morbo, aut uetustate. Postremũ sic. aut morbo, aut uetustate formæ dignitas deflorescit. Ad festiuitatem

disiunctio

diſiunctio eſt appoſita. quare rarius utemur ea, ne ſatietatem pariat. Ad breuitatem coniunctio. quare ſæpius adhibenda eſt. hæ tres exornationes de ſimplici genere manant. CONDVplicatio eſt, cum ratione amplificationis, aut commiſerationis, eiuſdẽ unius, aut plurium uerborum iteratio, hoc modo. Tumultus C. Gracchi tumultus domeſticos, & inteſtinos comparat. Item, Commotus non es, cũ tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item. Nunc etiam audes in horũ conſpectum uenire proditor patriæ, proditor inquã patriæ uenire audes in horum conſpectum? Vehementer auditorẽ cõmouet eiuſdẽ redintegratio uerbi, & uulnus maius efficit in contrario cauſæ, quaſi aliquod telum ſæpius perueniat in eandem partem corporis. INTERpretatio eſt, quæ nõ iterans idem redintegrat uerbum, ſed id commutat, quod poſitum eſt, alio uerbo, quod idẽ ualeat, hoc modo. Rempub. radicitus euertiſti, ciuitatem funditus deieciſti. Item, patrẽ nefarie uerberaſti, parenti manus ſcelerate intuliſti. Neceſſe eſt eius, qui audit animum commoueri, cũ grauitas prioris dicti renouatur interpretatione uerborum. COMMVtatio eſt, cũ duæ ſententiæ inter ſe diſcrepantes ex tranſiectione, ita efferuntur, ut à priore poſterior contraria priori proficiſcatur, hoc modo. Eſſe oportet, ut uiuas, nõ uiuere, ut edas. Item, ea re poemata nõ facio, q̃a cuiuſmodi uolo nõ poſſum, cuiuſmodi poſſum nolo. Itẽ, quæ de illo dicuntur, dici non poſſunt, quæ dici poſſunt, nõ dicuntur. Item, ſi poema, loquens pictura eſt, pictura, tacitum poema debet eſſe. Item, quia ſtultus es, ea re taces, non tamen, q̃a taces, ea re ſtultus es. Non poteſt dici, quin commode fiat, cum contrariæ ſententiæ translatione uerba quoq; conuertantur. Plura ſubiecimus exempla, ut quoniam difficile eſt hoc genus exornationis inuentu, dilucidum eſſet, ut cum bene eſſet intellectum, facilius in dicendo inueniretur. PERmiſſio eſt, cum oſtendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere, & concedere alicuius uoluntati, ſic. Quoniã omnibus ereptis, ſolum mihi ſupereſt animus, & corpus, hæc ipſa, quæ mihi de multis ſola relicta ſunt, uobis, & ueſtræ condono poteſtati. Vos me, quo pacto uobis uidetur, utamini, atq; abutamini licebit, impune, in me q̃cq̃d libet, ſtatuite, dicite, atq; obtemperabo. Hoc genus, tametſi aliàs quoq; nonnunquam tractandum eſt, tamen ad miſericordiam commouendã uehementiſſime eſt accommodatum. DVBItatio eſt, cum quærere uidetur orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potiſſimum dicat, hoc modo. Obfuit eo tempore plurimum reip. conſulum, ſiue ſtultitiam, ſiue malitiã dicere oportet, ſiue utrunq;. Itẽ, tu iſtud auſus es di-

cere homo omnium mortaliũ? quæro, quo nam te digno moribus tuis appellẽ nomine. EXPE ditio est, cum rationibus cõpluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, cæteræ tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo. Necesse est, cum constet istum nostrum fundum fuisse, ostendas te aut uacuũ possedisse, aut usu tuum fecisse, aut emisse, aut hæreditate tibi uenisse. Vacuum, cum ego adessem, possidere non potuisti. Tuum usu fecisse etiam nunc non potes. Emptio nulla profertur. Hæreditate tibi me uiuo mea pecunia uenire nõ potuit. Relinqtur ergo, ut me ui de meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimũ iuuabit coniecturales argumentationes, sed nõ erit tanquam in plerisq;, ut cum uelimus, ea possimus uti, nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsa negotij natura dabit facultatẽ. DISSolutio est, quæ coniunctionibus uerborũ ẽ medio sublatis, separatis partibus effertur, hoc modo. Gere morẽ parenti. pare cognatis. Obsequere amicis. Obtempera legibus. Item, descende in integram defensionem. Noli quicquã recusare. Da seruos in quæstionem. Stude uerum inuenire. Hoc genus & acrimoniã habet, & uehementissimũ est, & ad breuitatẽ accommodatũ. PRAE cisio est, cum dictis quibusdam reliquũ, quod cœptum est dici, relinquitur in audientium iudiciũ, sic. Mihi tecum præcertatio non est, ideo quod populus R. me, nolo dicere, necui forte arrogans uidear, te autem sæpe ignominia dignum putauit. Item, tu ista nunc audes dicere? qui nuper alienæ domui, non ausim dicere, ne, cum te digna dixero, me indignum quippiam dixisse uidear. Hic atrocior tacita suspicio, quàm diserta explanatio facta est. CONclusio est, quæ breui argumẽtatione ex ijs, quæ ante dicta sunt, aut facta, conficit id, qđ necessario cõsequatur, hoc modo. Quod si Danais datum erat oraculũ, non posse capi Troiam sine Philoctetæ sagittis, hæ autem nihil aliud fecerũt, nisi Alexandrum perculerunt, hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiã. Restant etiam decem exornationes uerborũ, quas idcirco nõ uage dispersimus, sed à supioribus separauimus, quod omnes in uno genere positæ sunt. Nam earum omnium hoc propriũ est, ut ab usitata uerborum potestate recedatur, atq; in aliam rationem cum quadã uenustate oratio conferatur. De qbus exornationibus Nominatio est prima, quæ nos admonet, ut cui rei nomen, aut nõ sit, aut satis idoneũ non sit, eam nosmet idoneo uerbo nominemus, aut imitatiõis, aut significationis causa. Imitationis, hoc modo. ut maiores rudere, et uagire, & mugire, & murmurare, & sibilare appellauerũt. Significandæ rei causa, sic. Postquam iste in remp. fecit impetum, fragor ciuitatis

tatis in primis est auditus. Hoc genere raro est utendũ, ne noui uerbi assiduitas odium pariat, sed si cõmode quis eo utatur, & raro, nõ modo non offendet nouitate, sed etiã exornabit orationem. PRO nominatio est, quæ, sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellari non potest. ut siquis, cum loquatur de Gracchis, at non Africani nepotes inquiet, istiusmodi fuerunt. Item, siquis de aduersario dicat. Videte nũc inquit, iudices, quemadmodũ me Plagiosippus iste tractarit. hoc pacto non inornate poterimus & in laudando, & in lædendo, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti cognomẽ, qđ pro certo nomine collocamus.

DENOminatio est, quæ à propinquis, & finitimis rebus trahit orationem, qua possit intelligi res, quæ nõ suo uocabulo sit appellata. id aut ab inuentore conficitur, ut siquis, de Tarpeio loquens eũ capitolinum nominet, aut ab inuẽto, ut siquis pro Libero uinum, pro Cerere frugem appellet. Aut ab instrumento dominum, ut siqs Macedonas appellarit, hoc modo. Nõ tam cito Sarissæ græcia potitæ sunt. Aut idẽ Gallos significans dicat, nec tam facile ex Italia armatura transalpina depulsa est. Aut id, quod fit ab eo, qui facit, ut siqs cum bello uelit ostendere aliquid quẽpiam fecisse, dicat. Mars istud necessario te facere coegit. Aut si quod facit ab eo, quod fit, ut cum desidiosam artẽ dicemus, quia desidiosos facit, et frigus pigrum, quia pigros facit. Ab eo, quod continet id, quod continetur, hoc modo denominabitur. Armis Italia nõ potest uinci, nec Græcia disciplinis. nã hic pro Græcis, et Italis, quæ continent, notata sunt. Ab eo, quod continetur id, quod continet, ut siquis aurum, uel argentum, aut ebur nominet, cum diuitias uelit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuisio, quàm in quærendo difficilis inuentio est, ideo quod plena consuetudo est, non modo poëtarum, & oratorum, sed etiã quotidiani sermonis huiusmodi denominationum. CIRCVITIO est oratio rem simplicem assumptam circunscribens elocutione, hoc pacto. Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit. Nam hic, nisi ornandi ratio quædam esset habita, Scipio potuit, & Carthago simpliciter appellari. TRANsgressio est, quæ uerborum perturbat ordinem peruersione, aut transiectione. Peruersione, sic. Hoc uobis deos immortales arbitror dedisse uirtute pro uestra. Transiectione, hoc modo. Instabilis in istum plurimum fortuna ualuit, oẽs inuidiose eripuit tibi bene uiuẽdi casus facultates. Huiusmodi transiectio, quæ rẽ non reddit obscuram, multum proderit ad continuationes, de quibus ante dictum est, in quibus oportet uerba

sicut à poëtis in quendā extruere numerum, ut perfecte, et ꝑpolitissime possint esse absolutæ. SVPER latio est oratio superans ueritatem, alicuius augendi, minuendi'ue causa. hæc sumitur separatim, aut cum cóparatione. Separatim sic, qđ si concordiam retinebimus in ciuitate, imperij magnitudinē solis ortu, atq; occasu metiemur. Cum cóparatione, aut à similitudine, aut à præstantia superlatio sumitur. A' similitudine sic. corpore niueū candorē, aspectu igneum ardorem assequebatur. A' præstantia, hoc modo. cuius ore sermo melle dulcior profluebat. Eodē genere hoc est. tantus erat in armis splēdor, ut solis fulgor obscurior uideretur. INTEL Lectio est, cū res tota parua de parte cognoscitur, aut de toto pars. De parte totum sic intelligitur, Nó illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonij cómonebant? nam hic omnis sanctimonia nuptiarū uno signo tibiarū intelligitur. De toto pars, ut siquis ei, q uestitum, aut ornatū sumptuosum ostentet, dicat. Ostentas mihi diuitias, & locupletes copias iactas. Ab uno plura intelliguntur, hoc modo. Pœno fuit hispanus auxilio, Fuit immanis ille trāsalpinus, In Italia quoq; nó nemo sensit idē togatus. A' pluribus unū sic intelligitur. atrox calamitas pectora mœrore pulsabat, itaq; anhelans ex imis pulmonibus præ cura spiritus ducebatur. Nā in superioribus plures hispani, & galli, & togati, et hic unū pectus, & unus pulmo intelligitur. & erit illic diminutus numerus festiuitatis, hic adauctus grauitatis gratia. ABVSIO est, quæ uerbo simili, et propinquo pro certo, & proprio abutitur, hoc modo. Vires hominis breues sunt, aut parua statura, aut longū in homine consiliū, aut oratio magna, aut uti pauco sermone. Nā hic facile est intellectu, finitima uerba rerum dissimilium, ratione abusionis esse traducta.

TRANS latio est, cum uerbum in quandā rem transfertur ex alia re, quod propter similitudinē recte uidetur posse trāsferri. ea utimur rei ante oculos ponendæ causa, sic. Hic Italiam tumultus expergefecit terrore subito. Breuitatis causa, sic. recens aduentus exercitus subito ciuitatē extinxit. Obscœnitatis uitandæ causa, sic. cuius mater quotidianis nuptijs delectatur. Augendi causa, sic. nullius mœror, & calamitas istius explere inimicitias, & nefariā saturare crudelitatē potuit. Minuendi causa, sic. magno se prædicat auxilio fuisse, qa paululum in rebus difficillimis aspirauit. Ornandi causa, sic. aliquando reip. rationes, quæ malitia nocentū exaruerant, uirtute optimatum reuirescunt. Trāslationē dicunt pudentē esse oportere, ut cū ratione in consimilē rē transeat, ne sine delectu temere, et cupide uideatur in dissimilem transcurrisse. PERMV tatio est oratio aliud uerbis

aliud sententia demonstrans. Ea diuiditur in tres partes, similitudinem argumentũ, contrariũ. Per similitudinem sumitur, cũ translationes una, aut plures frequenter ponuntur à simplici ratione ductæ, sic. nam cum canes fungantur officijs luporũ, cuinam præsidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cum à persona, aut à loco, aut à re aliqua similitudo augendi, aut minuẽdi causa ducitur, ut siquis Drusum, Gracchum, Numitorem obsoletum dicat. Ex contrario ducitur sic, ut siquis hominem prodigũ, et luxuriosum illudens, parcum, & diligentem appellet. Et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur, & illo primo, quod à similitudine ducitur, ꝑ translationem argumento poterimus uti, per similitudinem sic. Quid ait hic rex, atq; Agamemnon noster, siue, ut crudelitas est, potius Atreus? Ex contrario, siquem impium, qui patrem uerberauerit, Aeneam uocemus, intemperantem, & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc sunt ferè quæ dicenda uidebãtur de uerborũ exornationibus. nũc res ipsa monet, ut deinceps ad sententiarum exornationes transeamus.

d ISTRIBVTIO est, cum in plures res, aut ꝑsonas certas negotia quædam dispertiuntur, hoc modo. Qui uestrũ iudices nomen senatus diligit, hũc oderit, necesse est. petulãtissime enim semper iste oppugnauit senatum. qui equestrem locum splendidissimũ cupit esse in ciuitate, is oportet istum maximas pœnas dedisse uelit, ne iste sua turpitudine ordini honestissimo maculæ, atq; dedecori sit. qui parentes habetis, ostendite istius supplicio, uobis homines impios non placere. quibus liberi sunt, statuite exemplum, quantæ pœnæ ĩ ciuitate sint hominibus huiusmodi comparatæ. Itẽ, Senatus officium est, consilio ciuitatem iuuare. Magistratus officiũ est, opera, & diligentia consequi uoluntatẽ senatus. Populi officiũ est, res optimas, & homines idoneos maxime suis sententijs eligere, & probare. Accusatoris officiũ est, inferre crimina. Defensoris, diluere, & propulsare. Testis est dicere, quæ scierit, aut audierit. Quæsitoris est, unũquenq; horum in officio suo continere. Quare L. Cassi, si testem, præterquam qđ sciat, aut audierit, argumentari, & coniectura prosequi patieris, ius accusatoris cum iure testimonij commiscebis, testis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defensionem parabis. Est hæc exornatio copiosa. comprehendit enim breui multa, & suum cuiq; tribuens, officium separat, & res diuidit plures.

LICENTIA est, cũ apud eos, quos aut uereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure nostro dicimus, qđ eos minime offendat, aut quos hi diligunt, cũ in aliquo errato uere reprehendi posse uidean-

tur, hoc modo. Miramini Quirites, quod ab omnibus uestræ rationes deserantur, quod causam uestram nemo suscipiat, quã se nemo uestri defensorẽ profiteatur, id tribuite uestræ culpæ, atq; desinite istud mirari. quid enim est, quare non omnes istam rem fugere, ac uitare debeant? Recordamini, quos habueritis defensores, studia eorum uobis ante oculos proponite. Deinde omnium exitus considerate, tum uobis ueniat in mentem, ut uere dicam, negligentia uestra, siue ignauia potius, illos omnes ante oculos uestros trucidatos esse, inimicos eorum uestris suffragijs in amplissimum locũ peruenisse. Itẽ, nam qd fuit iudices, quare in sententijs ferendis dubitaueritis? aut istũ hominem nefarium ampliaueritis? non apertissimæ res erant crimini datæ? nõ omnes hæ testibus comprobatæ? non contra tenuiter, & nugatorie responsum? hic uos ueriti estis, si primo cœtu condemnassetis, ne crudeles existimaremini. Dum eam uitastis uituperationem, quæ longe à uobis erat abfutura, eã inuenistis, ut timidi, atq; ignaui putaremini. maximas, & priuatas, & publicas calamitates accepistis, cũ etiam maiores impendere uideantur, sedetis, & oscitamini. Luce noctẽ, nocte lucem expectatis. Aliquid quotidie acerbi, atq; incommodi nunciatur, & eũ, cuius opera nobis hæc accidunt, remoramini diutius, & alitis, ac reip. perniciẽ retinetis, quoad potestis in ciuitate. Eiusmodi licentia si nimium uidebitur acrimoniæ habere, multis mitigationibus lenietur. nã continuo aliquid huiusmodi licebit inferre. Hic ego uirtutem uestram quæro, sapientiam desydero, ueterem consuetudinem requiro, ut, quod erat commotum licentia, id laude mitigetur, ut altera res ab iracundia, & molestia remoueat, altera res ab errato deterreat. Hæc res, sicut in amicitia, ita in dicendo, si loco fit, maxime facit, ut & illi, qui audient, à culpa absint, & nos, q dicimus, amici eorum, & ueritatis esse uideamur. Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutiore ratione comparatur, cũ aut ita obiurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipsi se cupiunt obiurgari, aut id, quod scimus facile omnes audituros, dicimus nos timere quomodo accipiant, sed tamen ueritate commoueri, ut nihilo secius dicamus. horum amborum generũ exempla subijciemus. Prioris huiusmodi. Nimium Quirites animis estis simplicibus, & mansuetis. Nimium creditis unicuiq;. existimatis unũquenq; eniti, ut perficiat quæ uobis pollicitus sit. erratis; & frustra falsa spe iã diu detinemini. stultitia uestra est, qa qđ erat in uestra potestate, ab alijs petere, quàm ipsi sumere maluistis. Posterioris licentiæ hoc erit exemplum. Mihi cũ isto iudices fuit amicitia, sed ista tamen amicitia, tametsi uereor, quomo-

do accepturi sitis, uos me priuastis, q̄d ita? quia, ut uobis essem probatus, eum, qui uos oppugnabat, inimicum, quàm amicum habere malui. Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen est, sicuti demonstrauimus, duplici ratione tractabitur, acrimonia, quæ, si nimium fuerit aspera, mitigabitur laude, et assimulatione, de qua superius diximus, quæ non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, & sua sponte ad animum auditoris se accommodat. DIMInutio est, cum aliquid esse in nobis, aut in ijs, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut industria dicemus egregium, quod nequa significetur arrogans ostentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo. Nam hoc pro meo iure iudices dico, me labore, & industria curasse, ut disciplinam militarem nō in postremis tenerem. Hic siquis dixisset, ut optime tenerem, tametsi uere dixisset, tamen arrogans uisus esset. nunc & ad inuidiam uitandam, & ad laudem comparandam satis dictum est. Item, utrum igitur auaritiæ causa, aut egestatis accessit ad maleficium? Auaritiæ. at largissimus fuit in amicos, quod signum liberalitatis est, quæ contraria auaritiæ est. Egestatis. at huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuissimum patrimonium reliquit. Hic quoq; uitatum est, ne magnum, aut maximum diceretur. hoc igitur in nostris, aut eorum, quos defendemus, egregijs commodis proferendis obseruabimus. Nam eiusmodi res & inuidiam contrahunt in uita, & odium in oratione, si inconsyderate tractes. Quare quemadmodum in uiuendi ratione fugitur inuidia, sic in dicendo consilio uitatur odium. DESCRIptio nominatur, quæ rerum consequentium continet perspicuam, & dilucidam cum grauitate expositionem, hoc modo. Quod si istum iudices uestris sententijs liberaueritis, statim sicut è cauea leo missus, aut aliqua teterrima bellua soluta ex cathenis uolitabit, et uagabitur in foro acuens dentes multos in cuiusq; fortunas, in omnes amicos, atq; inimicos, notos, atq; ignotos incursans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorū domum, ac omnem famliam perfringens, remp. funditus labefactans, quare iudices eijcite eum de ciuitate, liberate omnes formidine, uobisq; ipsis consulite. nam, si istum impunitum dimiseritis, in uosmetipsos, mihi credite, feram, & truculentam bestiam iudices immiseritis. Item, nam, si de hoc iudices grauem sententiam tuleritis, uno iudicio simul multos iugulaueritis. grandis natu parēs, cuius spes senectutis omnis in huius adolescentia posita est, quare uelit in uita manere, non habebit. filij parui priuati patris auxilio ludibrio, & despectui paternis inimicis erunt oppositi. tota domus

huius indigna concidet calamitate, at inimici statim sanguinolenta palma, crudelissima uictoria potiti insultabunt in horũ miserias, & superbia re simul, et uerbis inuehentur. Item, Nã neminem uestrũ fugit Quirites capta urbe, quæ miseriæ consequi soleant, arma qui cõtra tulerint, statim crudelissime trucidãtur, cæteri, q possunt p ætatem, et uires laborem ferre, rapiũtur in seruitutem, q non possunt, uita priuantur. uno deniq;, atq; eodem tempore domus hostili flagrat incendio, et quos natura, aut uolũtas necessitudine, aut beneuolentia coniunxerit, distrahuntur. liberi partim e gremijs parentũ diripiũtur, partim in sinu iugulantur, partim ante pedes constuprãtur. nemo iudices est, qui possit satis rẽ consequi uerbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, uel indignatio, uel misericordia potest cõmoueri, cũ res consequẽtes cõprehensæ uniuersæ pspicua breuiter exprimuntur oratione. DIVIsio est, quæ rẽ semouẽs à re, utranq; absoluit ratiõe subiecta, hoc modo. Cur ego nũc tibi quicq̃ obijciã? si probus es, non meruisti, sin improbus, nõ cõmoueris. Item, Quid nũc ego de meis proprijs meritis prædicẽ, si meministis, obtũdã, sin obliti estis, cũ re nihil egerim, quid est, qđ uerbis proficere possim? Item duæ res sunt, quæ possunt homines ad turpe cõpendiũ cõmouere, inopia, atq; auaritia. te auarum in fraterna diuisione cognouimus. inopẽ, atq; egentem nunc uidemus. qui potes igitur ostendere causam maleficij nõ fuisse? Inter hanc diuisionẽ, et illã, quæ de partibus orationis tertia est, de qua in lib. I. diximus, secũdũ narrationẽ, hoc interest. illa diuidit p enumerationẽ, aut per expositionẽ, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit, hæc se statim explicat, & breui duabus, aut pluribus partibus subijciẽs rationes, exornat orationem. FREQVENtatio est, cum res in tota causa dispersæ coguntur unum in locum, quo grauior, aut acrior, aut criminosior oratio sit, hoc pacto. A quo tandẽ abest iste uitio? quid est iudices, cur uelitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor est, insidiator alienæ, cupidus, intemperans, petulans, superbus, impius in parẽtes, ingratus in amicos, infestus in cognatos, in superiores cõtumax, in æquos, et pares fastidiosus, in inferiores crudelis, deniq; in oẽs intolerabilis. Eiusdẽ generis est illa frequẽtatio, quæ plurimum coniecturalibus causis opitulatur, cũ suspiciões, quæ separatim dictæ minutæ, et infirmæ erãt, unum in locum coactæ rẽ uidentur pspicuam facere, non suspiciosam, hoc pacto. Nolite igitur iudices, nolite ea, quæ dixi separatim, spectare, sed oĩa colligite, et conferte in unum. Si & commodum ad istum ex morte illius ueniebat, & uita est turpissima

hominis,

hominis, animus auarissimus, fortunæ familiaris rei attenuatissimæ, & res ista bono nemini præter istum fuit, neq; alius quisquam æque commode, neq; iste alijs commodioribus rationibus facere potuit, neq; præteritum quicquã est ab isto, quod opus fuerit ad maleficium, neq; factum, quod opus nõ fuerit, et cum locus idoneus maxime quæsitus, tum occasio aggrediendi cõmoda, tempus adeundi opportunissimum, spatium conficiendi longissimum sumptum est non sine maxima occultandi, & pficiendi maleficij spe. & praeterea ante, quàm occisus homo is est, iste uisus est in eo loco, in quo est occisio facta, solus. Paulo post in ipso loco maleficij, uox illius, qui occidebatur, audita est, deinde post occisionẽ, istum multa nocte domum rediisse constat, postera die titubanter, & inconstanter de occisione illius locutum. hæc partim testimonijs, partim quæstionibus, & argumentis omnia cõprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum necesse est esse uerum. uestrum iudices est his unum in locum collatis, certã sumere scietiã, non suspicionẽ maleficij. Nam unum aliquid, aut alterum potest in istum casu cecidisse suspiciose, ut oĩa inter se à primo ad postremum conueniant maleficia, necesse est casu non posse fieri. Vehemens est hæc exornatio, et in coniecturali constitutione causæ fermè semper necessaria, & in cæteris generibus causarum, et in omni oratione adhibẽda nonnunquã. EXPOlitio est, cum in eodem loco manemus, & aliud, atq; aliud dicere uidemur. Ea dupliciter fit, si aut eandẽ planè dicimus rẽ, aut de eadẽ re. Eandem rem dicimus non codẽ modo, nam id quidẽ obtundere auditorem est, non rem expolire, sed cõmutare. cõmutabimus tripliciter, uerbis, pronuntiando, tractando. Verbis cõmutabimus, cum re semel dicta, iterum, aut sæpius alijs uerbis, quæ idẽ ualeant, eadẽ res proferetur, hoc modo. Nullum tantum est periculum, quod sapiens pro salute patriæ uitandũ arbitretur. Cum augetur incolumitas ppetua ciuitatis, qui bonus erit rationibus præditus, profecto nullum uitæ discrimen sibi pro fortunis reip. fugiendum putabit, & erit in ea sententia semper, ut pro patria studiose, quãuis in magnã descendat uitæ dimicationẽ. Pronuntiando cõmutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio, atq; alio genere uocis, atq; gestus, eadẽ uerbis cõmutando, pronuntiatione quoq; uehementius immutabimus. hoc neq; cõmodissime scribi potest, neq; parum est apertum, quare non eget exempli. Tertium genus est cõmutationis, quod tractando conficitur, si sententiam traijciemus, aut ad sermocinationẽ, aut ad exsuscitationẽ. Sermocinatio est, de qua planius paulo post suo loco dicemus. nũc breuiter ad hãc

rem, quod satis sit attingemus, in qua constituetur alicuius psonæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut quo facilius res cognosci possit, ne ab eadē sententia recedamus. Sapiens, qui omnia reip. causa suscipienda pericula putabit, sæpe ipse secum loquitur. Nō mihi soli, sed etiam, atq; adeo multo potius natus sum patriæ, uita, quæ fato debetur, saluti patriæ potissimū soluatur. Aluit hæc me, tute, atq; honeste produxit usq; ad hanc ætatem, muniuit meas rationes bonis legibus, optimus moribus, honestissimus disciplinis. Quid est, quod à me satis ei psolui possit, unde hæc accepta sunt? qa hæc loquitur secum sapiens, sæpe ego in periculis reip. nullum ipse periculum fugi. Item mutatur res tractando, si traducitur ad exsuscitationem, cū & nos commoti dicere uideamur, et auditoris animū commouemus, sic. Quis est tā tenui cogitatione præditus, cuius animus tantis angustijs inuidiæ continetur, qui non hunc hominem studiosissime laudet, & sapientissimum iudicet? qui pro salute patriæ, pro incolumitate ciuitatis, pro reipub. fortunis, quamuis magnum, atq; atrox periculū studiose suscipiat, & libenter subeat. equidē hunc hominem magis cupio satis laudare, quàm possim, idēq; hoc certo scio uobis omnibus usu uenire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus, uerbis, pronuntiando, tractando, sed tractando dupliciter sermocinatione, & exsuscitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus utemur cōmutationibus. Nā, cum rem simpliciter pronuntiauerimus; rationem poterimus subijcere. Deinde duplicem, uel sine rationibus, uel cum rationibus pronuntiare sententiam. Deinde afferre contrarium. de quibus omnibus diximus in uerborum exornationibus. Deinde simile & exemplum, de quo suo loco plura dicemus. Deinde conclusionem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonstrātes argumentationem quemadmodū concludere oporteat. in hoc libro docuimus, cuiusmodi esset exornatio uerbi, cui conclusioni nomen est. Ergo huiusmodi uehementer ornata poterit esse expolitio, quæ constabit ex frequentibus uerborū exornationibus, & sententiarū. Hoc modo igitur septē partibus tractabitur, sed ab eiusdem sententiæ non recedamus exemplo, ut scire possis, quàm facile præceptione rhetorica res simplex multiplici ratione tractetur. Sapiens nullū pro repub. periculum uitabit, ideo quod sæpe fit, ut cū pro rep. perire noluerit, necessario cum rep. pereat, & quoniā sunt omnia cōmoda à patria accepta, nullū incōmodū pro patria graue putandum est. ergo qui fugiunt id periculum, quod pro rep. subeundum est, stulte faciunt. nam neq; effugere incommoda possunt, & in-

grati in ciuitatem reperiuntur. At qui patriæ pericula ſuo periculo expetunt, hi ſapientes putandi ſunt, cũ & eum, quem debent honorem reip. reddunt, et pro multis perire malunt, quàm cum multis. Et enim uehementer eſt iniquum uitam, quã à natura acceptam propter patriam conſeruaueris, naturæ cum cogat reddere, patriæ cum roget non dare. Et cum poſſis cum ſumma uirtute, & honore pro patria interire, malle ꝑ dedecus, & ignauiã uiuere. & cũ pro amicis, & parentibus, & cæteris neceſſarijs adire periculum uelis, pro repub. in qua & hoc, & illud ſanctiſſimum nomen patriæ continetur, nolle in diſcrimen uenire. Itaq;, uti contemnendus eſt, qui in nauigando ſe, quàm nauim mauult incolumem, ita uituperandus, qui in reipub. diſcrimine, ſuæ, plusquam communi ſaluti conſulit. Naue enim fracta, multi incolumes fuerunt, ex naufragio patriæ ſaluus nemo poteſt enatare. Quod mihi bene uidetur Decius ĩtellexiſſe, ꝗ ſe deuouiſſe dicitur, & pro legionibus ĩ hoſtes miſiſſe medios, amiſit uitam, at non perdidit. Re enim uiliſſima, et parua maximam redemit, uitam dedit, accepit patriam, amiſit animam, potitus eſt gloria, quæ cum ſumma laude prodita uetuſtate quotidie magis eniteſcit. Quod ſi pro repub. debere accedere ad periculum & ratione demonſtratum eſt, & exemplo comprobatum, ij ſapientes ſunt exiſtimandi, qui nullum pro ſalute patriæ periculum uitant. In his igitur generibus expolitio uerſatur, de qua producti ſumus, ut plura diceremus, quod non modo, cum cauſam dicimus, adiuuat, & exornat orationem, ſed multo maxime per eã exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conueniet extra cauſam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo uti cum exornabimus argumẽtationem, de qua diximus in libro ſecundo. COMMORATIO eſt, cum in loco firmiſſimo, quo tota cauſa continetur, manetur diutius, & eodẽ ſæpius reditur. hac uti maxime conuenit, & id eſt oratoris boni maxime propriũ. Non enim datur auditori poteſtas animũ de re firmiſſima dimouendi. huic exemplũ ſatis idoneum ſubijci nõ potuit, propterea quod hic locus non eſt à tota cauſa ſeparatus, ſicut membrum aliquod, ſed tanquam ſanguis profuſus eſt per totum corpus orationis. CONTENTIO eſt, per quam contraria referuntur. Ea eſt in uerborum exornationibus, ut ante docuimus, eiuſmodi. Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes.

In ſententiarum huiuſmodi. uos huius incommodis lugetis, iſte reipub. calamitate lætatur. Vos ueſtris fortunis diffiditis, iſte ſolus ſuis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera

hoc interest. illud ex uerbis celeriter relatis constat, hic sententiæ cõ trariæ ex comparatione referantur oportet. SIMI litudo est oratio traducens ad rẽ quampiã aliq̃d ex re dispari simile. Ea sumitur, aut ornandi causa, aut probandi, aut apertius dicendi, aut ante oculos ponẽdi. Quo modo igitur quatuor de causis sumitur, ita quatuor modis dicitur, per contrarium, per negationem, per collationem, per breuitatẽ. ad unanquanq; sumendæ causam similitudinis, accommodabimus singulos modos pronuntiandi. Ornandi causa sumitur p̃ contrariũ, sic. Non enim quemadmodũ in palæstra, qui tedas candentes accipit, celerior est in cursu continuo, q̃ ille, qui tradit, ita melior imperator nouus, q̃ accipit exercitũ, quàm ille, q̃ decedit, propterea q̃d defatigatus cursor integro facem, hic peritus imperator imperito exercitum tradit. Hoc sine simili satis planè, & p̃spicue, & probabiliter dici potuit, hoc modo. Dicitur minus bonos imperatores à melioribus exercitum accipere solere, sed ornandi causa simile sumptum est, ut orationi dignitas quædã comparetur. dictum est autem per cõ trarium. Nam tunc similitudo sumitur p̃ contrariũ, cum ei rei quã nos probamus, aliquam rem negamus esse similem, ut paulo ante, cũ de cursoribus asserebamus. Per negationem dicetur probandi causa, hoc modo. neq; equus indomitus, quãuis naturà bene cõpositus sit, idoneus potest esse ad eas utilitates, & aptus, quæ desyderantur ab equo, neq; homo indoctus, quãuis sit ingeniosus ad uirtutẽ potest p̃uenire. hoc probabilius factũ est, q̃d magis est uerisimile, non posse uirtutem sine doctrina comparari, quoniam nec equus quidem indomitus idoneus possit esse. ergo sumptum est probandi causa. dictum est autem per negationem. id enim perspicuũ est de primo similitudinis uerbo. Apertius dicendi causa similitudo dicitur p̃ breuitatem, hoc modo. in amicitia gerenda, sicut in certamine currendi nõ ita conuenit exerceri, ut quoad necesse sit, p̃uenire possis, sed, ut productus studio, & uiribus ultra facile procurras. Nã hoc simile est, ut aptius ĩtelligatur, mala ratione facere, q̃ reprehendãt eos, q̃ uerbi causa post mortem amici liberos eius custodiant, propterea q̃d in cursore tantũ uelocitatis eẽ oporteat, ut efferatur usq; ad finẽ. In amico tantũ beneuolẽtiæ studiũ, ut ultra, quã amicus sentire possit, procurrat amicitiæ studio. dictũ autẽ simile est p̃ breuitatem. nõ enim ita, ut in cæteris rebus res ab re separata est, sed utræq; res coniũcte, & cõfuse pronũtiatæ. Ante oculos ponendi negotij causa, sumetur similitudo p̃ collationẽ, sic. Vti citharœdus, cũ prodierit optime uestitus, palla inaurata ĩdutus, cũ clamyde purpurea coloribus uarijs intexta, & cũ corona aurea ma

gnis fulgentibus gẽmis illuminata, citharam tenens exornatissimam auro, et ebore distinctã, ipse præterea forma, & specie sit, et statura apposita ad dignitatẽ, si cum magnam populo cõmouerit his rebus ex pectationem, repente silentio facto, uocẽ emittat acerbissimã cũ turpissimo corporis motu, quo melius ornatus, et magis fuerit expectatus, eo magis derisus, & cõtẽptus eijcitur, ita siquis in excelso loco, et in magnis, ac locupletibus copijs collocatus fortunæ muneribus, et naturæ cõmodis omnibus abundabit, si uirtutis, et artiũ, quæ uirtutis magistræ sunt, egebit, quo magis cæteris rebus erit copiosus, et illustris & expectatus, eo uehementius derisus, et contemptus ex omni cõuentu bonorũ eijcietur. Hoc simile exornatione utriusq; rei, & alterius inscitia artificij, alterius stultitia simili ratione collata sub aspectu omniũ rem subiecit. Dictũ autem est p collationem, propterea q̃d pro posita similitudine, paria sunt relata omnia. In similibus obseruare oportet diligenter, ut cum rem afferamus similem, cuius rei causa similitudinem attulerimus, uerba quoq; ad similitudinem habeamus accõmodata. id est huiusmodi. Ita ut hirundines æstiuo tempore præsto sunt, frigore pulsæ recedunt, ex eadem similitudine nunc p trãslationem uerba sumimus, ita falsi amici sereno uitæ tempore præsto sunt, simulatq; hyemem fortunæ uiderint, deuolant omnes. Sed inuentio similiũ facilis erit, siquis sibi omnes res animatas, et inanimatas, mutas, & loquentes, feras, & mansuetas, terrestres, et cœlestes, et maritimas, artificio, casu, natura comparatas, usitatas, atq; inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam uenari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos possit. Non enim res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod confertur similitudinem habeat oportet.

EXEMplũ est alicuius facti, aut dicti præteriti cũ certi authoris nomine propositio. Id sumitur ijsdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei, nisi dignitatis causa sumitur. Apertiorem, cum id, quod sit obscurius, magis dilucidũ reddit. Probabiliorem, cum magis uerisimilem facit. Ante oculos ponit, cum exprimit omnia pspicue, ut res dicta prope manu tentari possit. Vniuscuiusq; generis singula subiecissemus exempla, nisi exemplũ, quod genus esset in expolitione demonstrassemus, & causas sumendi in similitudine aperuissemus. quare noluimus, neq; pauca, quo minus intelligeretur, neq; re intellecta, plura cõscribere. IMAGo est formæ cũ forma cum quadam similitudine collatio. Hæc sumitur, aut laudis, aut uituperationis causa. Laudis causa, sic. Ibant in prælium corpore

tauri ualidissimi, impetu leonis acerrimi similes. Vituperationis, ut in odium, aut in inuidiam, aut in cōtemptionem adducat. ut in odium, hoc modo. Iste quotidie per forum medium tanquā iubatus draco serpit, aspectu rabido circunspectans huc, & illuc, siquem reperiat, cui aliquid mali faucibus afflare, quem ore attingere, dentibus insecare, lingua aspergere possit. Vt in inuidiam adducat, hoc modo. Iste, qui diuitias suas iactat, sicut gallus e Phrygia, aut ariolus quispiam depressus, & oneratus auro clamat, & deierat. Vt in contemptionem adducat, sic. Iste, tanquam coclea abscondens, & retentans sese tacitus, quo sit tutus, comeditur cum domo sua, & aufertur.

EFFICTIO est, cum exprimitur, & effingitur uerbis corporis cuiuspiam forma, quoad satis sit ad intelligendum, hoc modo. Hunc dico iudices rubrum, breuem, incuruum, canum, subcrispum, cæsiū, cui sane magna est in mento cicatrix, siquo modo potest uobis in memoriam redire. Habet hæc exornatio cum utilitatem, siquem uelis ostendere, tum uenustatem, si breuiter, & dilucide facta est.

NOTATIO est, cum alicuius natura certis describitur signis, quæ sicuti notæ quædam naturæ sunt attributa. Vt si uelis non diuitem, sed ostentatorem pecuniosum describere. Iste inquies, iudices, qui se dici diuitem putat esse præclarum, primum, nunc uidete, quo uultu nos intueatur, non'ne uobis uidetur dicere, darē, si mihi molesti non essetis. cum uero sinistra mentum subleuat, existimat se gemmæ nitore, et auri splēdore aspectus omnium pstringere. Cum puerum respicit hunc unum, quē ego noui, uos nō arbitror nouisse, alio nomine appellat, deinde alio, atq; alio. heus tu inquit, ueni Sannio, nequid isti barbari pturbent, ut ignoti, q audiunt unum putent eligi de multis, ei dicit in aurē, aut ut domi lectuli sternātur, aut ab auunculo rogetur æthiops, qui ad balneas ueniat, aut asturconi locus ante ostium suum detur, aut aliquid fragile falsæ coragium gloriæ cōparetur. Deinde exclamat, ut omnes audiant, uideto, ut diligenter enumeretur, si potest ante noctem. puer, qui iā bene hominis naturā nouit, tu illo plures mittas oportet inquit, si hodie uis trāsnumerari. age inquit, duc tecum Libanum, et Sosiā. Sane. Deinde casu ueniunt hospites homini, qui istum splēdide, dum peregrinaretur, receperunt, ex ea re homo hercle sane conturbatur, sed tamen a uitio naturæ nō recedit. bene inquit, facitis, cū uenitis, sed rectius fecissetis, si ad me domū recta abijssetis. id fecissemus inquiunt illi, si domū nouissemus. At istud quidē facile fuit undelibet inuenire. Verum ite mecū. sequuntur illi. sermo interea huius cōsumitur omnis in osten-

tatione. Quærit in agris cuiusmodi frumenta sint. negat se, quia uillæ incensæ sint, accedere posse, nec ædificare etiam nunc audere, tametsi in Thusculano quidem cœpi insanire, & in iisdē fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur, uenit in ædes quasdam, in quibus sodalitium erat eodem die futurum, quo iste pro notitia domini ædiū ingreditur cum hospitibus. hic inquit, habito. perspicit argentum, qđ erat expositum. uisit triclinium stratum. probant. accedit seruulus. dicit homini clare dominum iam uenturum, si uelit exire. ita'ne inquit? Eamus hospites, frater uenit ex Falerno, ego illi obuiam pergam. uos huc decima uenitote. hospites discedunt. Iste se raptim domū suam conijcit. illi decima, quo iusserat, ueniunt. quærunt hunc. reperiunt domus cuia sit. in diuersorium derisi conferunt sese. Vident hominem postera die. narrant. expostulant. accusant. ait iste eos similitudine loci deceptos, angiporto toto deerrasse, contra ualetudinem suam se ad multam noctem expectasse. Sannioni puero negotium dederat, ut uasa. uestimenta. pueros corrogaret. seruulus non inurbanus satis strenue, & concinne comparat. iste hospites domum deducit. Ait se ædes maximas cuidam amico ad nuptias accommodasse. nuntiat interea puer argentum repeti (pertimuerat enim, qui commodarat) apagete inquit ædes commodaui. familiam dedi. argentum quoque uult? tametsi hospites habeo, tamen utatur licet, nos samijs delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? eiusmodi est hominis natura, ut quæ singulis diebus efficiat gloria, atque ostentatione, ea uix annuo sermone enarrare possim. Huiusmodi notationes, quæ describunt, quod consentaneū sit, uniuscuiusque naturæ uehementer habent magnam delectationem. totam enim naturam cuiuspiam ponunt ante oculos, aut gloriosi, ut nos exempli causa cœperamus, aut inuidi, aut timidi, aut auari, ambitiosi, amatoris, luxuriosi, furis, quadruplatoris. denique cuiusuis studium protrahi potest in medium tali notatione.

SERMOCINATIO est, cum alicui personæ sermo attribuitur, & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto. Cum militibus urbs redundaret, & omnes timore oppressi domi continerentur, uenit iste cum sago, gladio succinctus, tenens iaculum, quinque adolescentes hominem simili ornatu subsequuntur. irrumpit in ædes subito, deinde magna uoce, Vbi est iste beatus, inq̄t, ædiū dominus, qui mihi præsto' fuit? qđ tacetis? hic alij omnes stupidi timore obmutuerunt. Vxor illius infelicissimi cum maximo fletu ad istius pedes abiecit sese. parce inquit, & p̄ ea, quæ tibi dulcissima sunt in uita

miserere nostri, noli extinguere extinctos. Fer mansuete fortunã. nos quoq; fuimus beati. nosce te esse hominem. At ille quin illũ mihi datis? at uos auribus meis opplorare desinitis. nõ abibit. illi nuntiatur inte rea uenisse istũ, & clamore maximo mortem minari. quod simul, ut audiuit, heus inqt Gorgia pedissequa puerorũ, absconde pueros. de fende. fac, ut incolumes ad adolescẽtiã pducas. Vix hæc dixerat, cũ ecce iste præsto sedes inqt audax. nõ uox mea tibi uitam ademit. ex ple meas inimicitias, & iracundiam satura tuo sanguine. Ille cũ ma gno spiritu, metuebã inquit, ne plane uictus essem, nũc uideo in iudi cio mecũ contendere non uis, ubi superari turpissimũ est, su pare pul cherrimũ. interficere me uis. occidar eqdẽ, sed uictus nõ peribo. At ille in extremo uitæ tempore etiam sententiose loqueris, neq; ei, quẽ uides dominari, uis supplicare. Tũ mulier. immo qdẽ iste rogat, & supplicat, sed tu quæso commouere. & tu p deos inquit, hũc amplexare. dominus est. uicit hic te. uince tu nũc animũ. Cur nõ desinis in quit uxor loqui, quæ me digna nõ sunt. tace, & quæ curanda sunt, cura. tu cessas mihi uitam, tibi omnẽ bene uiuendi spẽ mea morte eri pere. Iste mulierẽ reppulit ab se lamentantẽ. illi nescio quid incipienti dicere qđ dignũ uidelicet illius uirtute esset, gladiũ in latere defixit. Puto in hoc exẽplo datos esse unicuiq; sermones ad dignitatẽ accom modatos, qđ oportet in hoc genere obseruare. Sũt itẽ sermocinatio nes consequentes hoc genus. nã qd putamus illos dicturos, sic hoc iudi caueritis? non'ne hac oẽs utentur oratiõe? deinde subijcere sermonẽ.

CONformatio est, cũ aliqua, quæ nõ adest persona confingitur, quasi adsit, aut cũ res muta, aut informis fit eloquens, & formata, et ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam hoc pacto. q si nunc hæc urbs inuictissima uocẽ emittat, non hoc pa cto loquatur? Ego illa plurimis trophæis ornata, triumphis ditata, certissimis, clarissimis locupletata uictorijs, nũc uestris seditionibus, o ciues uexor. quàm dolis malitiosa Chartago, uiribus probata Numan tia, disciplinis erudita Corinthus labefactare nõ potuit, eam patiemi ni nũc ab homunculis deterrimis proteri, atq; conculcari. Item, quod si nunc Lucius ille Brutus reuiuiscat, & hic ante pedes uestros adsit, non hac utetur oratione? ego reges eieci, uos tyrrannos introducitis. ego libertatem, quæ non erat, peperi, uos partã seruare nõ uultis. ego capitis mei piculo patriã liberaui, uos liberi sine periculo esse nõ cu ratis. Hæc conformatio, licet ĩ plures res mutas, atq; inanimatas trãs feratur, proficit plurimũ in amplificationis partibus, & commisera tione. SIGnificatio est, quæ plus in suspicione relinqt, quã positũ

eſt in oratione, ea fit per exuperationem, ambiguum, conſequentiã,
abſciſionem, ſimilitudinem. Per exuperationem, cum plus dictum eſt,
quàm patitur ueritas augendæ ſuſpicionis cauſa, ſic. Hic de tanto pa
trimonio tam cito teſtam, qua ſibi petat ignem, non reliquit. Per ambi
guum, cum uerbum poteſt in duas, pluresˈue ſententias accipi, ſed acci
pitur in eam partem, quam uult is, qui dixit. ut de eo ſi dicas, qui mul
tas hæreditates adierit. Proſpice tu, qui plurimum cernis. Ambigua
quemadmodum uitanda ſunt, quæ obſcuram reddunt orationẽ, ita
hæc conſequenda, quæ conficiunt huiuſmodi ſignificationem. Ea re=
perientur facile, ſi nouerimus, & animaduerterimus uerborum anci
pites, aut multiplices poteſtates. Per conſequentiam ſignificatio fit, cũ
res, quæ ſequuntur aliquam rẽ, dicuntur, ex quibus tota res relinqui
tur in ſuſpicione. ut ſi ſalſamẽtarij filio dicas, quieſce tu, cuius pater cu
bito ſe emungere ſolebat. Per abſciſionem, ſi, cum incipimus aliquid
dicere, præcidimus, & ex eo, quod iam diximus, ſatis relinquitur ſu
ſpicionis, ſic qui iſta forma, & ætate nuper alienæ domui, nolo plura
dicere. Per ſimilitudinem, cũ aliqua re ſimili allata, nihil amplius di
cimus, ſed ex ea ſignificamus, quid ſentiamus, hoc modo. Noli Satur=
nine nimiũ populi frequentia fretus eſſe, inulti iacent Gracchi. Hæc
exornatio plurimum feſtiuitatis habet interdum, & dignitatis. Sinit
enim quiddam tacito oratore ipſum auditorem ſuſpicari. BREVI
tas eſt res ipſis tantummodo uerbis neceſſarijs expedita, hoc modo.
Lennũ præteriens cepit, inde Tharſi præſidiũ reliquit, poſt urbem
in Bithynia ſuſtulit. inde pulſus in Helleſpontum, ſtatim potitur Abi
do. Item, modo conſul, quondam tribunus, deinde primus erat ciuita
tis, tum proficiſcitur in Aſiam, deinde exul, & hoſtis eſt dictus. poſt
imperator, poſtremo conſul factus eſt. Habet paucis comprehenſa
breuitas multarun rerum expeditionẽ. Quare adhibenda ſæpe eſt,
cũ aut res non egent longæ orationis, aut tempus nõ ſinit commorari.

DEMONſtratio eſt, cum ita res uerbis exprimitur, ut geri ne
gotiũ, & res ante oculos eſſe uideatur. Id fieri poterit, ſi quæ ante,
& poſt, & in ipſa facta erunt, comprehendemus, aut à rebus conſe-
quẽtibus, aut à circunſtantibus non recedemus, hoc modo. Quod ſi=
mulatq; Gracchus proſpexit fluctuare populũ, uerentẽ, ne ipſe au=
thoritate ſenatus commotus à ſententia deſiſteret, iubet aduocari cõ-
tionẽ. Iſte interea ſcelere, & malis cogitationibus redundans euolat
ex templo Iouis, & ſudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta
toga, cum pluribus alijs ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audiẽ
tiã, hic ſubſellium quoddã calce premens dextra pedem defringit,

et alios hoc idẽ iubet facere. Cũ Gracchus deos inciperet precari, cur sim isti impetũ faciunt, ex alijs, alijsq; partibus conuolant, atq; è populo unus fuge inquit Tiberi fuge. Non uides? respice inquam. Deinde uaga multitudo subito timore pterrita fugere cœpit. at iste spumãs ex ore scælus, anhelãs ex infimo pectore crudelitatẽ, contorquet brachium, & dubitanti Graccho, qd esset, neq; tamen locum, in quo con stiterat relinquenti, percutit tempus. Ille nulla uoce delibans insitam uirtutem concidit tacitus. iste uiri fortissimi miserando sanguine asper sus, quasi facinus præclarissimum fecisset, circunspectans, & hilaris sceleratam gratulantibus manum porrigens, in templum Iouis contulit sese. Hæc exornatio in amplificanda, & commiseranda, re plurimũ prodest, & in huiusmodi narrationibus. statuit enim totam rẽ, & propè ponit ante oculos. Omnes rationes honestandæ elocutionis studiose collegimus, in qbus Herenni si te diligenter exercueris, & grauitatem, & dignitatem, & suauitatem habere in dicendo poteris, ut oratorie planè loquaris, ne nuda, atq; inornata inuentio uulgari sermone efferatur. Nunc identidem nosmetipsi nobis instemus. res enim communis agitur, ut frequenter, & assidue consequamur artis rationem studio, & exercitatione, quod alij cũ molestia tribus de causis maxime faciunt, aut si cum quibus libenter exerceantur, nõ habent, aut si sibi diffidunt, aut si nesciunt, quam uiam sequi debeant, quæ à nobis absunt omnes difficultates. Nã & simul libenter exercemur propter amicitiã, cuius initium cognatio fecit, cætera philosophiæ ratio confirmauit. Et nobis non diffidimus, propterea qđ et aliquãtulũ processimus, & alia meliora sunt, quæ multo intentius petimus in uita, ut etiam si non peruenerimus in dicendo, quò uolumus, par ua pars uitæ perfectissimæ desyderetur. Et uiam, quam sequamur, habemus, propterea quod in his libris nihil præteritũ est rethoricæ præceptionis. Demonstratum est enim quo modo res in omnibus generibus causarum inueniri oporteat. Dictum est, quo pacto eas dispone re conueniat. Traditum est, qua ratione esset pronuntiandum. Præceptum est, qua uia meminisse possemus. Demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio cõpararetur. Quæ si sequamur, acute, & cito reperiemus, distincte, et ordinate disponemus, grauiter, & uenuste pronuntiabimus, firme, & perpetuo meminerimus, ornate, & suauiter eloquemur. Ergo ĩ arte rhetorica nihil est amplius. Hæc oĩa adipiscemur, si ratiões præceptiõis diligentia cõsequemur, & exercitatione.

Rhetoricorum ad C. Herennium Finis.

M. T. CICERONIS DE ARTE RHETORICA LIBER PRIMVS.

f AEPE, & multum hoc mecũ cogitaui, boni'ne an mali plus attulerit hominibus, et ciuitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiæ studiũ. Nã & cum nostræ reip. detrimenta cõsydero, et maximarum ciuitatum ueteres animo colligo calamitates, non minimam uideo per disertissimos homines inuectam partem incommodorum. Cum autem res ab nostra memoria propter uetustatem remotas ex literarũ monimentis repetere instituo, multas urbes cõstitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias intelligo, tũ animi ratione, tũ facilius eloquentia cõparatas. Ac me qdẽ diu cogitantem ratio ipsa in hãc potissimũ sententiã duxit, ut existimem sapientiã sine eloquentia parum prodesse ciuitatibus, eloquentiã uero sine sapientia nimiũ obesse plerũq;, prodesse nunquã. Quare siquis omissis rectissimus, atq; honestissimus studijs rationis, et officij, consumit oẽm operã in exercitatiõe dicẽdi, is iutilis sibi, pnicio sus patriæ ciuis alitur, q uero ita se armat eloquẽtia, ut nõ oppugnare cõmoda patriæ, sed pro his pugnare possit, is mihi uir et suis, et publicis rationibus utilissimus, atq; amicissimus ciuis fore uidetur. Ac si uolumus huius rei, quæ uocatur eloquẽtia, siue artis, siue studij, siue exercitatiõis cuiusdam, siue facultatis a natura profectæ cõsyderare principiũ, reperiemus id ex honestissimis causis natũ, atq; optimis ratiõibus profectũ. Nã fuit quoddã tẽpus, cũ in agris hoĩes passim bestiarũ more uagabãtur, et sibi uictu ferino uitã propagabãt, nec ratiõe animi qcq̃, sed pleraq; uiribus corporis administrabãt. Nõ dũ diuinæ religiõis, nõ humani officij ratio colebatur. nemo legitimas uiderat nuptias, nõ certos qsq̃ inspexerat liberos. nõ ius æquabile qd utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorẽ, atq; inscitiã cæca, ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad se explẽdã uiribus corporis abutebatur pniciosissimis satellitibus. Quo tẽpore qdã magnus uidelicet uir, et sapiẽs cognouit, quæ materia esset, et quanta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominũ, siqs eã posset elicere, et præcipiẽdo meliorẽ reddere. Qui dispersos hoĩes in agris, et in tectis syluestribus abditos ratione quadã cõpulit in unũ locum, & congregauit, & eos in unãquãq; rẽ inducens utilem, atq; honestam, primo propter insolentiam reclamantes,

deinde propter rationem, atq; orationem studiosius audiẽtes, ex feris, & immanibus mites reddidit, & mansuetos. Ac mihi quidẽ uidetur hoc, nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homines a consuetudine subito conuerteret, et ad diuersas uitæ rationes traduceret. Age uero, urbibus constitutis, ut fidem colere, & iustitiã retinere discerent, & alijs parere sua uolũtate consuescerent, ac non modo labores excipiendos communis causa commodi, sed etiã uitam amittendam existimarent. qui tandem fieri potuit? nisi homines ea, quæ ratione inuenissent, eloquentia persuadere potuissent. Profecto nemo nisi graui, ac suaui commotus oratione, cum uiribus plurimũ posset, ad ius uoluisset sine ui descendere, ut inter quos posset excellere, cum ijs se pateretur æquari, & sua uoluntate a iucundissima cõsuetudine recederet, quæ præsertim iam naturæ uim obtineret propter uetustatem. Ac primo sic, & nata, & progressa longius eloquẽtia uidetur, & item postea maximis in rebus pacis, & belli cũ summis hominũ utilitatibus esse uersata. Postquã uero cõmoditas quædã praua uirtutis imitatrix sine ratione officij dicendi copiã consecuta est, tum ingenio freta malitia peruertere urbes, & uitas hominũ labefactare assueuit. Atq; huius quoq; exordiũ mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verisimillimũ mihi uidetur quodã tempore, neq; in publicis rebus infantes, & insipientes homines solitos esse uersari, nec uero ad priuatas causas magnos, ac disertos homines accedere, sed cum a summis uiris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse non incallidos homines, qui ad paruas controuersias priuatorũ accederent. Quibus in controuersijs cum sæpe a mendacio contra uerũ homines stare consuescerent, dicendi assiduitas aluit audaciã, ut necessario superiores illi propter iniurias ciuium resistere audacibus, & opitulari suis quisq; necessarijs cogerentur. Itaq; cũ in dicendo sæpe par, nonnunquam etiã superior uisus esset is, q omisso studio sapientiæ, nihil sibi præter eloquentiã cõparasset, fiebat, ut & multitudinis, & suo iudicio dignus, qui remp. gereret, uideretur. Hinc nimirũ non iniuria, cum ad gubernacula reip. temerarij, atq; audaces homines accesserant, maxima, ac miserrima naufragia fiebãt. Quibus rebus tantum odij, atq; inuidiæ suscepit eloquẽtia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex turbida tempestate in portũ, sic ex seditiosa, et tumultuosa uita se in studiũ aliquod traderent quietũ. Quare mihi uidẽtur postea cætera studia recta, atq; honesta p otiũ concelebrata ab optimis enituisse, hoc uero a plerisq; eorũ desertum obsoleuisse eo tẽpore, quo multo uehementius erat retinendum, &

dum, &

dum, & studiosius ad augendum. Nam quo indignius rem honestissimam, & rectissimam uiolabat stultorum, & improborum temeritas, & audacia summo cum reip. detrimento, eo studiosius, & illis resistendum fuit, & reipub. consulendum. Quod nostrũ illum non fugit Catonem, neq; Lælium, neq; horum (ut uere dicam) discipulum Africanum, neq; Gracchos Africani nepotes, quibus in hominibus erat summa uirtus, & summa uirtute amplificata authoritas, & quæ his rebus ornamento, et reipub. præsidio esset eloquentia. Quare meo quidẽ animo nihilo minus eloquentiæ studendum est, & si ea quidam & priuatim, & publice peruerse abutuntur, sed eo uehementius, ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimum possint, cum præsertim hoc unum sit, quod ad omnes res, & priuatas, & publicas maxime ptineat. hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem uita iucunda fiat. Nam hinc ad remp. plurima commoda ueniunt, si moderatrix omnium rerũ præsto' est sapientia. Hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas cõfluit. Hinc amicis quoque eorum certissimum, ac tutissimum præsidium comparatur. Ac mihi quidem uidentur homines, cum multis rebus humiliores, & infirmiores sint, hac re maxime bestijs præstare, quod loq possunt. Quare præclarum mihi quiddã uidetur adeptus is, qui qua re homines bestijs præstent, ea in re hominibus ipsis antecellat. Hoc si forte non natura modo, neq; exercitatione conficitur, uerum etiã artificio quodam comparatur, nõ alienum est uidere, quæ dicant ij, qui quædam eius rei præcepta nobis reliquerunt. Sed ante quàm de præceptis oratorijs dicamus, uidetur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius, et expeditius uniuscuiusq; animus ipsam rationem, ac uiam artis considerare poterit.

de reipu. defesione

C IVILIS quædã ratio est, quæ multis, & magnis ex rebus constat. Eius quædam magna, & ampla pars est artificiosa eloquentia, quam rhetoricam uocant. Nam neq; cum ijs sentimus, qui ciuilem scientiam eloquentia nõ putant indigere, & ab ijs, qui eam putant omnem rhetoris ui, & artificio contineri, magnopere dissentimus. Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam ciuilis scientiæ partem esse dicamus. Officiũ autem eius facultatis uidetur esse, dicere apposite ad persuasionem. Finis persuadere dictione. Inter officium autem, & finem hoc interest, quod in officio quid fieri, in fine, qd officio conueniat, consyderatur, ut medici officiũ dicimus esse curare apposite ad sanandũ, finem cu-

officiu oratoria' facultati

differẽtia, officij, et fin

ratione sanare, Item oratoris, quid officium, & quid finem esse dicamus, intelligemus. cũ id, quod facere debet, officium esse dicimus, illud, cuius causa facere debet, finem appellabimus. Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, uersatur, ut si medicinæ materiam dicamus morbos, ac uulnera, quod in his omnis medicina uersetur, itẽ q̃bus in rebus uersatur ars, & facultas oratoria, eas res materiã artis rhetoricæ nominamus. Has autem res alij plures, alij pauciores existimauerũt. Nã Gorgias leontinus antiquissimus fere rhetor, oĩbus de rebus oratorẽ optime posse dicere existimauit. Hic infinitam, & inmensam huic artificio materiam subijcere uidetur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adiumenta, atq; ornamenta subministrauit, tribus in generibus rerũ uersari rhetoris officium putauit, demonstratiuo, deliberatiuo, iudiciali. Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudẽ, aut uituperationem. Deliberatiuum est, quod positum in disceptatione, & consultatione ciuili habet in se sententiæ dictionem. Iudiciale est, quod positum in iudicio, habet in se accusationem, & defensionem, aut petitionẽ, & recusationem. Et quẽadmodũ nostra q̃dẽ fert opinio, Oratoris ars, & facultas in hac materia tripartita uersari existimanda est. Nam Hermagoras quidem nec q̃d dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere uidetur, q̃ oratoris materiã in causam, & quæstionẽ diuidat. Causam esse dicat, rẽ, quæ habeat in se cõtrouersiã in dicendo positam cum p̃sonarum certarũ interpositione, quã nos quoq; oratori dicimus esse attributã. nã ei tres partes, quas ante diximus, supponimus, iudicialẽ, deliberatiuã, demonstratiuam. Quæstionẽ autẽ eã appellat, quæ habeat ĩ se cõtrouersiã ĩ dicẽdo positã sine certarũ p̃sonarũ interpositione, ad hunc modũ. Vt q̃d sit bonum præter honestatem. ueri'ne sint sensus. Quæ sit mundi forma. Quæ sit solis magnitudo. quas quæstiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere existimamus. Nam quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumpta intelligimus, eas sicut aliquas paruas res oratori attribuere magna amentia uidetur. Quod si magnã in his Hermagoras habuisset facultatẽ, studio, & disciplina comparatã, uideretur, fretus sua scientia, falsum quiddam constituisse de oratoris officio, & nõ quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse. Nũc uero ea uis est in homine, ut ei multo rhetoricã citius quis ademerit, quàm philosophiam concesserit. Neq; eõ dico, quod eius ars, quam edidit, mihi mendosissime scripta uideatur. (Nã satis in ea uidetur ex antiquis artibus ingeniose, & diligẽ-

ter electas res collocasse, & non nihil ipse quoque noui protulisse). Verum oratori minimum est, de arte loqui, quod hic fecit, multo maximum ex arte dicere, quod eum minime potuisse omnes uidemus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ uidetur artis ea, quam Aristoteli uisam esse diximus. Partes autē hæ sunt, quas pleriq; dixerunt, Inuentio, Dispositio, Elocutio, Memoria, Pronuntiatio. Inuentio est excogitatio rerum uerarum, aut uerisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est rerū inuentarum in ordinem distributio. Elocutio est idoneorum uerborum, & sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria est firma animi rerum, ac uerborū ad inuentionem perceptio. Pronuntiatio est ex rerū, & uerborum dignitate, uocis, & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter constitutis, eas rationes, quibus ostendere possimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus. Nam et multorum uerborum indigent, & non tantopere ad artis descriptionem, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi qdem uidetur coniunctim agendum de materia, ac partibus. Quare inuentio, quæ princeps est omnium partium potissimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consyderetur.

OMNIS res, quæ habet in se positam in dictione, aut disceptatione aliquam controuersiam aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet quæstionem. Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. Constitutio est prima conflictio causarū ex depulsione intentionis profecta, hoc modo. Fecisti. non feci. aut iure feci. Cum facti controuersia est, quoniam coniecturis causa firmatur, constitutio coniecturalis appellatur. Cum autem nominis, quia uis uocabuli definienda uerbis est, constitutio definitiua nominatur. Cum uero qualis sit res quæritur, quia & de ui, & de genere negotij controuersia est, constitutio generalis uocatur. At cū causa ex eo pendet, quod nō aut is agere uitur, quem oportet, aut non cum eo, q̄ cū oportet, aut non apud quos, quo tēpore, qua lege, quo crimine, qua pœna oportet, translatiua dicitur constitutio, q̄a actio translationis, & cōmutationis indigere uidetur, Atq; harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est. Nam in quam non inciderit, in ea nihil esse poterit controuersiæ. Quare eā nec causam qdem conuenit putari. Ac facti quidem controuersia in omnia tempora potest distribui. Nam qd factum

sit, potest quæri hoc modo. occiderit'ne Aiacem Vlysses. & quid fiat, hoc modo. Bono'ne animo sint erga populũ R. fregellani. & quid futurum sit, hoc modo. Si Carthaginẽ reliquerimus incolumem, nũ qđ sit incommodi ad remp. peruenturũ. Nominis controuersia est, cũ de facto conuenit, et quæritur id, quod factum est, quo nomine appelletur. Quo in genere necesse est ideo nominis esse controuersiam, non quod de re ipsa non conueniat. non quod de facto non constet, sed qđ id, quod factum sit, aliud alij uideatur esse, et iccirco alius alio nomine id appellet. Quare ĩ huiusmodi generibus definiẽda res erit uerbis, & breuiter describenda, ut siquis sacrum ex priuato surripuerit, utrum fur, an sacrilegus sit iudicandus. Nam id cum quæritur, necesse erit definire utrunq;, quid sit fur, quid sacrilegus, et sua descriptione ostendere, alio nomine illã rem, de qua agitur, appellari oportere, atq; aduersarij dicunt. Generis est controuersia, cum & quid factum sit, conuenit, & quo id factum nomine appellari oporteat, constat, & tamen quãtum, & cuiusmodi, & omnino quale sit, quæritur, hoc modo. Iustum, an iniustum. utile, an inutile. & omnia, in qbus quale sit id, quod factum est, quæritur sine ulla nominis controuersia. Huic generi Hermagoras partes quatuor supposuit. deliberatiuã, demonstratiuam, iuridicialẽ, negotialem. Quod eius, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendũ uidetur, uerũ breui, ne si aut taciti præterierimus, sine causa non secuti eum putemur, aut si diutius in hoc constiterimus, moram, atq; impedimentum reliquis præceptis intulisse uideamur. Si deliberatio, & demonstratio genera sunt causarũ, non possunt recte partes alicuius generis causæ putari. Eadẽ enim res alij genus esse, alij pars potest. eidẽ genus esse, & pars non potest. Deliberatio autẽ, & demonstratio genera sunt causarũ. Nam aut nullũ causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale, & demonstratiuũ, et deliberatiuum. Nullum dicere causæ esse genus, cũ causas esse multas dicat, & in eas præcepta det, amentia est. Vnum autẽ iudiciale solũ esse qui potest? cum deliberatio, & demonstratio neq; ipsæ similes inter se sint, et ab iudiciali genere plurimũ dissideant, & suũ quæq; finem habeat, quo referri debeat. Relinquitur ergo, ut omnia tria genera sint causarũ.

Deliberatio igitur, & demonstratio nõ possunt recte partes alicuius generis causæ putari. Male igitur eas generalis cõstitutionis partes esse dixit. Quod si generis causæ partes nõ possunt recte putari, multo minus recte partis causæ partes putabũtur. Pars autẽ causæ cõstitutio est oĩs. Nõ enim causa ad constitutionẽ, sed cõstitutio ad causam accommodatur.

accommodatur. sed demonstratio, & deliberatio generis causæ partes nõ possunt recte putari, qđ ipsa sunt genera. Multo igitur minus recte partis eius, qđ hic dicit, partes putabũtur. Deinde, si constitutio & ipsa, & pars eius quælibet, intentionis depulsio est, quæ intentionis depulsio nõ est, ea nec cõstitutio, nec pars cõstitutionis est. At si quæ intentionis depulsio nõ est, ea nec cõstitutio, nec pars constitutionis est, demonstratio, et deliberatio, neq; cõstitutio, nec pars cõstitutionis est. Si igitur cõstitutio, et ipsa, et pars eius quælibet intentionis depulsio est, deliberatio, et demonstratio, neq; cõstitutio, neq; pars cõstitutionis est. Placet autẽ ipsi constitutionẽ intentionis esse depulsionẽ. placeat igitur oportet demonstrationẽ, & deliberationem, nec esse constitutionẽ, nec partem constitutionis. Atq; hoc eodẽ incommodo urgebitur, siue constitutionẽ primã causæ accusatoris confirmationem dixerit, siue defensoris primã deprecationẽ. Nã eũ eadẽ omnia incommoda sequentur. Deinde coniecturalis causa non potest simul ex eadẽ parte eodẽ in genere & coniecturalis esse, & definitiua. Rursus nec definitiua causa potest simul ex eadem parte eodem in genere & definitiua esse, & translatiua. Et omnino nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul, & suã habere, et alterius in se uim continere. Ideo quod unaquæq; ex se, & ex sua natura simpliciter consyderatur. Altera autẽ assumpta, numerus constitutionũ duplicatur, non uis constitutionis augetur. At deliberatiua causa simul ex eadẽ parte eodẽ in genere & coniecturalẽ, & generalẽ, & definitiuã, et translatiuam solet habere constitutionem, & unam aliquando, & plures nonnunquam. ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idẽ in demonstratione solet usu euenire. Genera ergo, ut ante diximus, hæc causarũ putanda sunt, non partes alicuius constitutionis. Hæc ergo constitutio, quam generalem nominamus, partes nobis uidetur duas habere, iuridicialem, & negotialẽ. Iuridicialis est, in qua æqui, & recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis est, in qua qd iuris ex ciuili more, et æquitate sit, consyderatur, cui diligentiæ præesse apud nos iurisconsulti existimantur. Ac iuridicialis qdẽ ipsa in duas distribuitur partes, absolutam, et assumptiuã. Absoluta est, quæ ipsa in se cõtinet iuris, et iniuriæ quæstionẽ. Assumptiua est, quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationẽ, foris autem aliquid defensionis assumit. Eius partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Concessio est, cum reus non id, quod factum est, defendit, sed ut ignoscatur postulat. Hæc in duas partes diuiditur, purgationẽ, et deprecationẽ. Pur=

catio est, cũ factum conceditur, culpa remouetur. Hæc parteis habet tres, imprudentiã, casum, necessitatem. Deprecatio est, cũ et peccas se, et consulto peccasse reus se confitetur, et tamen, ut ignoscatur, postulat, q͛d genus perraro potest accidere. Remotio criminis est, cum id crimen, quod infertur, ab se, et à sua culpa ui, et potestate in aliũ reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factũ in aliũ transferetur. Causa transfertur, cũ aliena dicitur ui, et potestate. Factũ autem, cũ alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis est, cũ ideo iure factũ dicitur, quod alius ante iniuria lacessierit. Cõparatio est, cũ aliud aliquod factũ rectũ, aut utile cõtenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse cõmissum.

In quarta constitutione, quã translatiuam nominamus, eius constitutionis est controuersia, cũ aut quem, aut qui cum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliq͛d de cõmutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius cõstitutionis Hermagoras inuentor esse existimatur, nõ quo nõ usi sint ea ueteres oratores sæpe multi, sed q͛a non animaduerterint artis scriptores eã superiores, nec retulerint in numerũ cõstitutionũ. Post autẽ ab hoc inuentã multi reprehenderũt, quos nõ tam imprudentia falli putamus (res enim ꝑspicua est) quàm inuidia, atq; obtrectatione quadã impediri. Et cõstitutiones q͛dẽ, et earũ parteis exposuimus, exempla autem cuiusq; generis tũc cõmodius exposituri uidemur, cũ in unũquodq; eorũ argumentorũ copiã dabimus. Nã argumentandi ratio dilucidior erit, cũ et ad genus, et ad exemplũ causæ statim poterit accõmodari. Cõstitutione causæ reperta statim placet consyderare, utrũ causa sit simplex, an coniuncta, et si coniuncta erit, utrũ sit ex pluribus quæstionibus iuncta, an ex aliqua cõparatione. Simplex est, quæ absolutã in se continet unã quæstionem, hoc modo. Corinthijs bellũ indicamus, an non? Coniuncta ex pluribus quæstiõibus, in qua plura quærũtur, hoc modo. utrũ Carthago diruatur, an Carthaginiẽsibus reddatur. an eò colonia deducatur. Ex cõparatione, in qua ꝑ contentionẽ, utrũ potius, aut q͛d potissimũ sit quæritur, ad hũc modũ. Vtrũ exercitus in Macedoniã cõtra Philippum mittatur, q sociis sit auxilio, an teneatur in Italia, ut quammaximæ cõtra Annibalẽ copiæ sint. Deinde consyderandũ est, an in ratiõe, an in scripto sit controuersia. Nam scripti cõtrouersia est ea, quæ ex scriptionis genere nascitur. Eius autẽ genera, quæ sunt separata à constitutionibus, q̃nq; sunt. Nam tũ uerba ipsa uidentur cũ sententia scriptoris dissidere, tum inter se duæ leges, aut plures discrepare, tum

id, quod scriptum est, duas, aut plures res significare uidetur, tum ex eo, quod scriptũ est, aliud quoq;, qđ non scriptum est, inueniri, tũ uis uerbi, quasi in definitiua constitutiõe, in quo posita sit, quæri. Quare primũ genus de scripto, & sententia. secundũ ex contrarijs legibus. tertiũ ambiguum. quartũ ratiocinatiuũ. quintum definitiuũ nominamus. Ratio est autẽ, cum omnis quæstio nõ in scriptiõe, sed in aliqua argumentatiõe consistit. Ac tum consyderato genere causæ, & cognita constitutione, cũ simplex ne, an coniuncta sit, intellexeris, & scripti, an rationis habeat controuersiã uideris. Deinceps erit uidendũ, quæ quæstio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum causæ sit, quæ omina à constitutione proficiscantur, oportet. Quæstio est ea, quæ ex conflictione causarũ gignitur controuersia, hoc modo. non iure feci sti, iure feci. Causarum autẽ hæc est conflictio, in qua constitutio constat. Ex ea igitur nascitur controuersia, quã quæstionem dicimus, hoc modo. iure'ne fecerit. Ratio est ea, quæ continet causam, quæ si sublata sit, nihil ĩ causa cõtrouersiæ relinquetur, hoc modo, ut docendi causa in facili, & puulgato exemplo consistamus. Orestes si accusetur matricidij, nisi hoc dicat, iure feci. illa enim patrẽ meũ occiderat, nõ habet defensionẽ, qua sublata, omnis quoq; controuersia sublata sit. Ergo eius causæ ratio est, qđ illa Agamemnonẽ occiderit. Iudicatio est, quæ ex infirmatiõe, & confirmatione rationis nascitur controuersia. Nã sit ea nobis exposita ratio, quã paulo ante exposuimus. Illa enim inquit patrẽ occiderat. At nõ inqt aduersarius, abs te filio matrẽ necari oportuit. Potuit enim sine tuo scelere illius factũ puniri. Ex hac deductione rationis summa nascitur controuersia, quã iudicationẽ appellamus. Ea est huiusmodi. Rectum'ne fuerit ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis patrem occidisset. Firmamentum est firmissima argumentatio defensoris, & aptissima ad iudicationẽ. Vt si uelit Orestes dicere. Eiusmodi animum matris suæ fuisse in patrẽ suũ, in se ipsum, ac sorores, in regnum, in famam generis, & familiæ, ut ab ea pœnas liberi sui potissimum petere debuerint. Et in cæteris qdẽ constitutionibus ad hunc modũ iudicationes reperiuntur, in coniecturali autem constitutione, qa ratio non est (factum enim nõ conceditur) nõ potest ex deductione rationis nasci iudicatio. Quare necesse est eandẽ esse quæstionem, & iudicationem, ut factum est, factum nõ est. factũ ne sit. Quot autẽ ĩ causa constitutiões, aut earũ partes erũt, totidẽ necesse erit quæstiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. His oĩbus in causa repertis, tũ deniq; singulæ partes totius causæ cõsyderãdæ sunt. Nã nõ ut quodq; dicendũ primũ, ita primũ animaduer-

tendum uidetur, ideo quod illa, quæ prima dicuntur, si uehementer uelis congruere, & cohærere cum causa, ex eis ducas oportet, quæ post dicenda sunt. Quare cum iudicatio, & ea, quæ ad iudicationem oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura, & cogitatione pertractata, tunc deniq; ordinandæ sunt cæteræ partes orationis. Hæ partes sex esse omnino nobis uidẽtur. Exordiũ. Narratio. Partitio. Cõfirmatio. Reprehensio. Conclusio. Nunc, quoniã exordium princeps omnium esse debet, nos quoq; primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

e XORDIVM est oratio animũ auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem, quod eueniet, si eum beneuolũ, attentum, docilẽ fecerit. Quare, q bene exordiri causam uolet, eũ necesse est genus suæ causæ diligenter ante cognoscere. Genera causarũ sunt qnq; Honestũ. Admirabile. Humile. Anceps. Obscurum. Honestum genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris fauet animus. Admirabile, à quo alienatus est animus eorũ, q audituri sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum uidetur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa & honestatis, & turpitudinis particeps, ut beneuolentiã pariat, & offensionem. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendũ negotijs causa implicita est. Quare, cum tam diuersa sint genera causarum, exordiri quoq; dispari ratione in unoquoq; genere necesse est. Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium, & insinuationem. Principiũ est oratio perspicue, & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio est oratio quadam dissimulatione, & circuitione obscure subiens auditoris animum. In admirabili genere causæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit. Sin erunt uehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. Nã ab iratis, si perspicue pax, & beneuolentia petitur, non modo ea non inuenitur, sed augetur, atq; inflammatur odiũ. In humili autem genere causæ, contemptionis tollendæ causa necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causæ, si dubiã iudicationem habebit, ab ipsa iudicatione exordiendũ est. Sin autem partem turpitudinis, & partem honestatis habebit, beneuolentiam captare oportebit, ut in genus honestum causa translata uideatur. Cum autẽ erit honestum causæ genus, uel præteriri principium poterit, & si cõmodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmissima ratione nostræ dictionis. Vel si uti principio placebit,

beneuolentiæ partibus utendum est, ut id, quod est augeatur. In obscuro autē genere causæ ꝑ principiū dociles auditores efficere oportebit. Nunc, quoniā, quas res exordio conficere oporteat, dictum est, reliquū est, ut ostendatur qbus quæq; res rationibus cōfici possit. Beneuolētia quatuor ex locis cōparatur. Ab nostra, ab aduersariorum, ab iudicum ꝑsona, ab ipsa causa. Ab nostra, si de nostris factis, & officijs sine arrogantia dicemus. si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus. si quæ incommoda acciderint, aut quæ instent difficultates, proferemus. si prece, et obsecratione humili, ac supplici utemur. Ab aduersariorū autem, si eos aut in odiū, aut in inuidiā, aut in contemptionem adducemus. In odiū adducētur, si qd eorū spurce, superbe, crudeliter, malitiose factū proferetur. In inuidiam, si uis eorū, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atq; eorū usus arrogans, & intolerabilis, ut his rebus magis uideantur, quàm causæ suæ confidere. In contemptionē adducentur, si eorū inertia, negligentia, ignauia, desidiosum studiū, & luxuriosum otiū proferetur. Ab auditorū persona beneuolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuete gestæ proferentur, ut ne qua assentatio nimia significetur, & si de his, quàm honesta existimatio, quantaq; eorū iudicij, & authoritatis expectatio sit, ostendetur. Ab ipsis rebus, si nostram causam laudando extollemus, aduersariorū causam per contemptionē deprimemus. Attentos autem faciemus, si demonstrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna. noua. incredibilia esse, aut ad omnes, aut ad eos, qui audiunt, aut ad aliquos illustres homines, aut ad deos immortales, aut ad summam reip. pertinere. & si pollicebimur nos breui nostram causam demonstraturos, atq; exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. Dociles auditores faciemus, si aperte, & breuiter summam causæ exponemus. hoc est, in quo consistat controuersia. Nam & cū docilem uelis facere, simul attentum facias oportet. Nam is maxime docilis est, q attentissime est paratus audire. Nūc insinuationes quēadmodum tractari conueniat, deinceps dicendū uidetur. Insinuatione igitur utendū est, cum admirabile genus causæ est, hoc est, ut ante diximus, cū animus auditoris infestus est. Id autē tribus ex causis fit maxime, si aut inest in ipsa causa quædā turpitudo, aut si ab ijs, qui ante dixerunt, iam quiddā auditori persuasum uidetur. Aut si eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo. Nam ex hac quoq; re non minus, quàm ex primis duabus in oratorē nōnunquā animus auditoris offenditur. Si causæ turpitudo contrahet offensionē,

aut pro eo homine, in quo offenditur, aliũ hominem, q̃ diligitur, interponi oportet, aut pro re, in qua offenditur, aliã rẽ, quæ probatur, aut pro re hominem, aut pro homine rẽ, ut ab eo, quod odit, ad id, q̃d diligit auditoris animus traducatur, & dissimulare id te defensurũ, quod existimeris defensurus. Deinde, cũ iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, et dicere ea, quæ indignantur aduersarij, tibi quoq; indigna uideri. Deinde, cũ lenieris eum, q̃ audiet, demonstrare nihil eorũ ad te ptinere, & negare te quicquã de aduersarijs esse dicturũ, neq; hoc, neq; illud, ut neq; aperte lædas eos, qui diliguntur, & tamen id obscure faciens, quo ad possis alienes ab eis auditorũ uoluntatem, & aliquorũ iudicium simili de re, aut authoritatem proferre imitatione dignam. Deinde, aut eandem, aut cõsimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præsentia demonstrare. Sin oratio aduersariorũ fidem uidebitur auditoribus fecisse, quod ei, q̃ intelligit, q̃bus rebus fides fiat, facile erit cognitu, oportet aut de eo, quod aduersarij sibi firmissimũ putarint, & maxime ij, qui audierint, probarint, primũ te dicturũ polliceri, aut ab aduersarij dicto exordiri, et ab eo potissimũ, quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione uti q̃d primũ dicas, aut cui potissimũ loco respondeas cũ admiratione. Nã auditor, cum eum, quem aduersarij pturbatum putant, oratione uidet animo firmissimo contradicere paratum, plerunq; se potius temere assensisse, quàm illũ sine causa confidere arbitratur. Sin auditoris studiũ defatigatio abalienauit à causa, te breuius, quàm paratus fueris esse dicturũ, commodũ est polliceri, nõ imitaturum aduersariũ. Sin res dabit, non inutile est, ab aliqua re noua, & ridicula incipere, aut ex tempore, quæ nata sit, quod genus strepitũ, acclamationem, aut iam parata, quæ uel apologũ, uel fabulam, uel aliquã contineat irrisionem, aut si rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliq̃d triste, nouum, horribile statim nõ incommodũ est inijcere. nam ut cibi satietas, et fastidiũ, aut subamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur, sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu renouatur. Ac separatim q̃dem, quæ de principio, et insinuatione dicẽda uidebantur, hæc ferè sunt. Nũc q̃ddã breue cõmuniter de utroq; præcipiẽdũ uidetur. Exordiũ sentẽtiarũ, et grauitatis plurimũ debet habere, et omnino omnia, quæ ptinẽt ad dignitatẽ cotinere in se, propterea q̃d id optime faciẽdũ est, q̃d oratorẽ auditori maxime cõmendat. Splẽdoris, et festiuitatis, & concinnitudinis minimum, propterea quod ex his suspicio quædã apparationis, atq; artificiosæ diligentiæ nascitur, quæ maxime oratio-

ni fidẽ, oratori adimit authoritatem. Vitia uero hæc sunt certissima exordiorum, quæ summopere uitare oportebit, uulgare, commune, cõmutabile, longum, separatum, translatum, contra præcepta. Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari, ut conuenire uideatur. Commune est, quod nihilo minus in hanc, quàm in contrariam partem causæ potest conuenire. Commutabile est, quod ab aduersario potest leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longũ est, quod pluribus uerbis, aut sententijs ultra, quàm satis est, producitur. Separatum est, quod non ex ipsa causa ductum est, nec sicut aliquod membrum annexũ orationi. Translatum est, quod aliud conficit, quàm causæ genus postulat, ut siquis docilem faciat auditorem, cum beneuolentiam causa desyderet, aut si principio utatur, cum insinuationem res postulat. Contra præcepta est, quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordijs præcepta traduntur, hoc est, quod eum, qui audit neq; beneuolum, neq; attentum, neq; docilem reddit, aut, quo profecto nihil peius est, ut contra sit, facit. Ac de exordio qdẽ satis dictum est.

n ARRATIO est rerum gestarum, aut ut gestarum expositio. Narrationum tria sunt genera. Vnum genus est, in quo ipsa causa, & omnis ratio controuersiæ continetur. Alterum, in quo digressio aliqua extra causam, aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis causa interponitur. Tertium genus est remotum à ciuilibus causis, quod delectationis causa non inutili cum exercitatione dicitur, & scribitur. Eius partes sunt duæ, quarum altera in negotijs, altera in personis maxime uersatur. Ea, quæ in negotiorum expositione posita est, tres habet parteis, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec ueræ, nec uerisimiles res continentur, cuiusmodi est.

Angues ingentes alites iuncti iugo.

Historia est gesta res ab ætatis nostræ memoria remota, qđ genus, Appius indixit Carthaginiensibus bellum. Argumentum est ficta res, quæ tamen fieri potuit huiusmodi apud Terentium.

Nam is, postquam excessit ex ephebis Sosia.

Illa autẽ narratio, quæ uersatur in personis, eiusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarũ sermones, & animi pspici possint, (hoc modo.

Venit ad me sæpe clamitans, quid agis Mitio?
Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus sumptus suggeris.
Vestitu nimio idulges, nimiũ ieptus es. Nimiũ ipse durus est, præter

æquum, & bonum. Hoc in genere narrationis multa inesse debet festiuitas confecta ex rerum uarietate, animorum dissimilitudine, grauitate, lenitate, spe, metu, suspicione, desyderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortunæ commutatione, insperato incommodo, subita lætitia, iucundo exitu rerũ. Verũ hæc ex ijs, quæ postea de elocutione præcipientur, ornamenta sumuntur. Nunc de narratione ea, quæ causæ continet expositionem, dicendum uidetur. Oportet igitur eã tres habere res, ut breuis, ut aperta, ut probabilis sit. Breuis erit, si unde necesse est, inde initiũ sumetur, & non ab ultimo repetetur, & si cuius rei satis erit summam dixisse, eius partes nõ dicentur. nam sæpe satis est, quid factum sit dicere, non ut enarres, quemadmodum sit factum, & si non longius, quàm quod scitu opus est, in narrando procedetur, & si nullã in rem aliam transibitur, & ita si dicetur, ut nõnunquã ex eo, quod dictum sit, id, qđ dictum nõ sit intelligatur, & si non modo id, quod obest, uerum etiam id, quod nec obest, nec adiuuat præteribitur. et si semel ununquodq; dicetur, et si non ab eo in quo proxime desitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, ut cũ se breues putent esse, longissimi sint, cum dent operam, ut res multas breuiter dicant, non ut omnino paucas res dicant, & non plures, quàm necesse sit. nã plerisq; breuiter dicere uidetur, qui ita dicit. accessi ad ædes. puerum euocaui. respondit. quæsiui dominum, domi nagauit esse. tametsi tot res breuius nõ potuit dicere, tamen, quia satis fuerat dixisse, domi negauit esse, fit rerum multitudine longus. quare hoc quoq; in genere uitanda est breuitatis imitatio, & non minus rerum nõ necessariarũ, quàm uerborum multitudine supersedendum est. Aperta autem narratio poterit esse, si ut quodq; primum gestum erit, ita primum exponetur, et rerum, ac temporũ ordo seruabitur, ut ita narrentur, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri uidebuntur, hic consyderandũ erit, nequid perturbate, nequid contorte dicatur, nequam in aliam rem transeatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, nequid, quod ad rem pertineat, prætereatur, & omnino, quæ præcepta de breuitate sunt, hoc quoq; in genere sunt conseruanda. nam sæpe res parũ est intellecta longitudine magis, quàm obscuritate narrationis. Ac uerbis quoq; dilucidis utendum est, quo de genere dicendũ est in præceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, si ĩ ea uidebuntur inesse ea, quæ solẽt apparere in ueritate, si personarum dignitates seruabuntur, si causæ factorum extabunt, si fuisse facultates faciundi uidebuntur, si tempus idoneum, si spatij satis, si locus opportunus ad eandem rem, qua de re

narrabitur

narrabitur fuisse ostendetur, si res & ad eorum qui agunt, naturam, & ad uulgi rumorem, & ad eorum q audiunt, opinionem accommodabitur, ac ueri quidē similis ex his rationibus esse poterit. Illud autem præterea consyderare oportebit, ne aut cū obsit narratio, aut cum nihil prosit, tunc interponatur, aut non loco, aut non quemadmodum causa postulat, narretur. Obest tum, cum ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem, quā argumentando, & causam agendo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit parteis rei gestæ dispergere in causam, & ad unanquanq; confestim rationem accommodare, ut uulneri præsto medicamentū sit, & odiū statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cum ab aduersarijs re exposita, nostra nihil interest iterū, aut alio modo narrare, aut cum ab ijs, qui audiunt, ita tenetur negotium, ut nostra nihil intersit, eos alio pacto docere. Quod cum acciderit, omnino narratione supersedendū est. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat, quo de genere agemus tū, cum de dispositione dicemus. nā hoc ad dispositionē ptinet. Non quemadmodū causa postulat, narratur, cū aut id, quod aduersario prodest, dilucide, & ornate exponitur, aut id, quod se ipsum adiuuat, obscure dicitur, & negligenter. Quare, ut hoc uitium uitetur, omnia torquenda sunt ad commodum suæ causæ, contraria, quæ præteriri poterunt prætereundo, quæ illius erunt, leuiter attingendo, sua diligenter, & enodate narrando. Ac de narratione quidem satis dictum uidetur, deinceps ad partitionem transeamus.

r ECTE habita in causa partitio, illustrem, & perspicuam totum efficit orationem. Eius partes duæ sunt, quarū utraq; magnopere ad aperiendam causam, & constituendam pertinet controuersiam. Vna pars est, quæ, quid cū aduersarijs conueniat, & & qd in controuersia relinquatur, ostendit, ex qua certū qddā designatur auditori, in quo animū debeat habere occupatū. Altera est, in qua rerum earū, de quibus erimus dicturi, breuiter expositio ponitur distributa, ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, qbus dictis, intelligat fore peroratū. Nunc utroq; gnere partitionis quemadmodum conueniat uti, breuiter dicendum uidetur.

Quæ partitio, quid conueniat, aut qd nō conueniat, ostendit, hæc debet illud, qđ conuenit, inclinare ad suæ causæ commodū, hoc modo. Interfectam matrē esse à filio conuenit mihi cū aduersarijs. Itē contra, interfectum esse à Clitemnestra Agamemnonem conuenit. nā hic uterq; & id posuit, qđ conueniebat, & tamen suæ causæ com=

modo consuluit. Deinde, quid in cõtrouersia sit, ponendũ est in iudi-
cationis expositione, quæ quemadmodũ inueniretur, ante dictũ est.
Quæ autem partitio, rerũ distributam cõtinet expositionem, hæc ha
bere debet breuitatem, absolutionem, paucitatẽ. Breuitas est, cum
nisi necessarium nullum assumitur uerbũ. hæc in hoc genere idcirco
utilis est, quod rebus ipsis, & partibus causæ, non uerbis, neq; extra
neis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est, per
quam omnia, quæ incidunt in causam, in genera, de quibus postea di
cendum est, amplectimur partitione. In qua uidendum est, ne aut ali
quod genus utile relinquatur, aut serò extra partitionẽ, id, quod ui-
tiosissimum, ac turpissimum est, inferatur. Paucitas in partitione ser-
uatur, si genera ipsa rerũ ponuntur, neq; pmiste cũ partibus implicã
tur. nã genus est, qđ plures partes amplectitur, ut animal. pars est,
quæ subest generi, ut equus, sed sæpe eadẽ res alij genus, alij pars est.
nam homo animalis pars est, Thebani, aut Troiani genus. Hæc ideo
diligentius inducitur præscriptio, ut aperte intellecta generali parti
tione, paucitas generũ in partitione seruari possit. nã q ita partitur,
ostendã propter cupiditatẽ, & audaciã, & auaritiam aduersariorũ
omnia incommoda ad remp. peruenisse, is nõ intellexit in partitione
exposito genere, partẽ se generis admiscuisse. nam genus est omniũ
nimirum libidinũ cupiditas, eius autem generis sine dubio pars est
auaritia. hoc igitur uitandum est, ne cuius genus posueris, eius secũ
aliquã, sicuti diuersam, & dissimilem partem ponas in eadẽ parti-
tione. Quod, siquod in genus plures incident partes, id cũ in prima
partitione causæ erit simpliciter expositũ, distribuetur eo tẽpore com
modissime, cũ ad ipsum uentum erit explicandũ in causæ dictione
post partitionem. Atq; illud quoq; ptinet ad paucitatem, ne aut plu-
ra, quàm satis est, demonstraturos nos esse dicamus, hoc modo. Osten
dam aduersarios, quod arguimus, & potuisse facere, & uoluisse, &
fecisse. nã fecisse ostendere satis est, aut cum in causa partitio nulla sit,
& quiddam simplex agatur, tamen utamur distributione, id'q; per-
raro potest accidere. Ac sunt alia quoq; præcepta partitionum, quæ
ad hunc usum oratoriũ nõ tantopere ptinent, quæ uersantur in phi
losophia, ex quibus hæc ipsa transtulimus, quæ conuenire uideban-
tur, quorũ nihil in cæteris artibus inueniebamus. Atq; his de parti
tione præceptis, in omni dictione meminisse oportebit, ut & prima
quæq; pars, ut exposita est in partitione, sic ordine transigatur, &
omnibus explicatis, peroratum sit, hoc modo. ut nequid posterius præ-
ter conclusionem inferatur. Partitur autem apud Terentiũ breuiter,

& commode

& commode senex in Andria, quae cognoscere libertum uelit.
" Eo pacto & nati uitam, & consilium meum
" Cognosces, & quid facere in hac re te uelim.
Itaq; queadmodu i partitioe proposuit, ita narrat. primu nati uita.
" Nam is, postquam excessit ex ephebis Sosia.
Deinde suu cosiliu. Et nunc id opera do. posthaec qd Sosiam uelit facere, id, quod postremu posuit in partitione, postremu dicit. Nunc tuu est officiu. Queadmodu igitur hic et ad prima quanq; partem primu accessit, et oibus absolutis, fine dicendi fecit, sic nobis placet, et ad singulas partes accedere, & omnibus absolutis, perorare. Nuc de cofirmatione, deinceps ita, ut ordo ipse postulat, praecipiedu uidetur.

C ONFIRMATIO est, per quam argumentando nostrae causae fidem, & authoritatem, & firmamentum adiungit oratio. Huius partis certa sunt praecepta, quae in singula causarum genera diuidentur. Veruntamen non incommodum uidetur quandam syluam, atque materiam uniuersam ante permistam, & confusam exponere omnium argumentationum. Post autem tradere quemadmodum ununquodq; genus causae hinc omnibus argumentandi rationibus tractis, cofirmare oporteat. Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod personis, aut ex eo, quod negotijs est attributum. Ac personis has res attributas putamus, nomen, naturam, uictum, fortunam, habitum, affectionem, studia, cosilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod unicuique personae datur, quo suo quaeque proprio, & certo uocabulo appellatur. Naturam ipsam definire difficile est. Partes autem eius enumerare eas, quarum indigemus ad hanc praeceptionem facilius est. hae autem partim diuino, partim mortali in genere uersantur. Mortalium autem, pars in hominum, pars in bestiarum genere enumeratur; atque hominum genus & in sexu consyderatur, uirile, an muliebre sit, & in natione, patria, cognatione, aetate. Natione graius, an barbarus. Patria Atheniensis, an Lacedaemonius. Cognatione, quibus maioribus, quibus consanguineis. Aetate, puer, an adolescens. natu grandior, an senex. Praeterea commoda, & incommoda consyderantur ab natura data animo, aut corpori, hoc modo. ualens, an imbecillis, longus, an breuis, formosus, an deformis, uelox, an tardus sit, acutus, an hebetior, memor, an obliuiosus, comis, officiosus, patiens, prudens, an contra, & omnino, quae a natura data animo, & corpori consyderabuntur, in natura consyderanda sunt. Nam quae industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo po=

sterius dicendum est. In uictu consyderare oportet, apud quos, et quo more, & cuius arbitratu sit educatus, quos habuerit artium liberalium magistros, quos uiuendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus, quomodo rem familiarē administret, qua consuetudine domestica sit. In fortuna quæritur seruus sit, an liber, pecuniosus, an tenuis, priuatus, an cum potestate. si cum potestate iure, an iniuria, felix, clarus, an contra, quales liberos habeat. Ac si de non uiuo quæretur, etiā quale morte sit affectus erit consyderandū. Habitum autem appellamus animi, aut corporis constantem, et absolutam aliqua in re pfectionem, ut uirtutis, aut artis perceptionem alicuius, aut quāuis scientiam. Et item corporis aliquā commoditatem non natura datam, sed studio, & industria cōparatam. Affectio est animi, aut corporis ex tēpore aliqua de causa cōmutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodē reperiuntur. Studium est autem animi assidua, & uehemens ad aliquam rē applicata magna cū uoluntate occupatio, ut philosophiæ, poetices, geometriæ, literarū. Consilium est aliquid faciendi, aut non faciēdi uere excogitata ratio. Facta autem, & casus, et orationes tribus ex temporibus consyderabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit, aut quid faciat, quid ipsi accidat, qd dicat, aut qd facturus sit, qd ipsi casurum sit, qua sit usurus oratione, ac personis qdem hæc uidentur esse attributa. Negotijs autem, quæ sunt attributa, partim sunt continentia cū ipso negotio, partim in gestione negotij consyderantur, partim adiuncta negotio sunt, partim gestum negotium consequuntur. Continentia cum ipso negotio sunt ea, quæ semper affixa esse uidentur ad rē, neq; ab ea possunt separari. Ex his prima est breuis cōplexio totius negotij, quæ summam continet facti, hoc modo. Parētis occisio. patriæ proditio. Deinde causa eius summæ, per quam, & quamobrē, & cuius rei causa factum sit, quæritur. Deinde ante rem gestam, quæ facta sunt continentur, usq; ad ipsum negotium. Deinde quid in ipso gerendo negotio quid actum sit. Deinde quid postea factum sit. In gestione autē negotij, q locus secūdus erat, de ijs, quæ negotijs attributa sunt, quæritur locus, tempus, modus, occasio, facultas. Locus cōsyderatur in quo res gesta sit ex opportunitate, quam uideatur habuisse ad negotiū administrandū. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, et uicinitate totius regionis. Ex his etiā attributióibus, sacer, an profanus, publicus, an priuatus, alienus, an ipsius, de quo agitur, locus

tur, locus

tur, locus sit, an fuerit. Tempus autem est id, quo nunc utimur (Nã ipsum quidem generaliter definire difficile est) pars quædam æternitatis cum alicuius annui, menstrui, diurni, nocturni'ue spatij certa significatione. In hoc & quæ præterierunt consyderantur, & eorum ipsorum, quæ propter uetustatem obsoleuerunt, ut incredibilia uideantur, & iam in fabularum numerum reponantur, & quæ iandiu gesta, et à memoria nostra remota, tamen faciant fidem uere tradita esse, quod eorum monimenta certa in literis extent, & quæ nuper gesta sint, quæ scire pleriq; possint, & item quæ instent in præsentia, & quæ maxime fiant, et quæ consequantur. In q̃bus potest consyderari, quid ocyus, & quid serius futurũ sit. & itẽ communiter in tẽpore perspiciendo longinquitas eius est consyderanda, nã sæpe oportet commetiri cum tempore negotiũ, & uidere potuerit'ne aut magnitudo negotij, aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Consyderatur autem tempus & anni, & mensis, & diei, & noctis, & uigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicuius horum. Occasio autem est pars temporis habens in se alicuius rei idoneam faciendi, aut nõ faciendi opportunitatem. Quare, cum tempore hoc differt. Nam genere quidem utrunq; idem esse intelligitur. Verum in tempore spatiũ quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur. In occasione ad spatiũ temporis faciendi quædã opportunitas intelligitur adiuncta. Quare cũ genere idẽ sit, fit aliud, quod quadam parte, & specie, ut diximus, differat. Hoc distribuitur in tria genera, in publicum, commune, singulare. Publicum est, quod ciuitas uniuersa aliqua de causa frequentat, ut ludi, dies festus, bellum. Commune est, quod accidit omnibus eodem ferè tempore, ut messis, uindemia, calor, frigus. Singulare autẽ est, q̃d aliqua de causa priuatim solet alicui accidere, ut nuptiæ, sacrificium, funus, cõuiuium, somnus. Modus autem est, in quo quemadmodum, & quo animo factum sit, quæritur. Eius partes sunt prudentia, & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex ijs, quæ clàm, palàm, ui, persuasione fecerit. Imprudentia autem in purgationem confertur, cuius partes sunt inscitia, casus, necessitas, et in affectionem animi. hoc est, molestiam, iracundiam, amorem, & cætera, quæ in simili genere uersantur. Facultates sunt, aut quibus facilius fit, aut sine q̃bus aliquid confici non potest. Adiunctum autem negotio id intelligitur, quod maius, & q̃d minus, et quod simile erit ei negotio, de quo agitur, & quod æque magnum, & q̃d contrarium, & quod disperatum, & genus, & pars, & euentus. Maius, & minus, & æque

magnum ex ui, & numero, & ex figura negotij, sicut ex statura corporis consyderatur. Simile autem ex specie comparabili, aut ex conferenda, atque assimilanda natura iudicatur. Contrarium est, quod positum in genere diuerso, ab eodem, cui contrariũ esse dicitur, plurimum distat, ut frigus calori, uitæ mors. Disperatum autem est id, quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur, hoc modo. sapere, et non sapere. Genus est, quod parteis aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars est, quæ subest generi, ut cupiditati amor, auaritia. Euentus est alicuius exitus negotij, in quo quæri solet, q̃d ex quaque re euenerit, eueniat, euẽturumq; sit. Quare hoc in genere ut commodius, quid euenturum sit, ante animo colligi possit, quid quaque ex re soleat euenire, consyderandum est, hoc modo. ex arrogantia odium. ex insolentia arrogantia. Quarta autem pars est ex ijs, quas negotijs dicebamus esse attributas, consecutio. In hac hæ res quæruntur, quæ gestum negotium consequuntur. Primum, quod factum est, quo id nomine appellari conueniat. Deinde eius facti qui sunt principes, & inuentores, qui denique authoritatis eius, & inuentionis comprobatores, atq; æmuli. Deinde ecquæ ea de re, aut eius rei sit lex, consuetudo, actio, iudicium, scientia, artificium. Deinde natura eius euenire uulgo soleat, an insolenter, & raro. Postea homines id sua authoritate comprobare, an offendi in his consuerint, & cætera, quæ factum aliquod similiter confestim, aut ex interuallo solent consequi. Deinde postremo attendendum est, num quæ res ex ijs rebus, quæ sunt positæ in partibus honestatis, aut utilitatis consequantur, de quibus in deliberatiuo genere causæ distinctius erit dicendum. Ac negotijs quidem ferè res eæ, quas commemorauimus, sunt attributæ. Omnis autem argumentatio, quæ ex ijs locis, quos commemorauimus, sumetur, aut probabilis, aut necessaria debebit esse. Etenim, ut breuiter describamus, argumentatio uidetur esse inuentum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut necessarie demonstrans. Necessarie demonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo. Si peperit, cũ uiro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demonstratione uersatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem.

Complexio est, in qua utrum concesseris, reprehenditur ad hunc modum. Si improbus est, cur uteris? sin probus, cur accusas? Enumeratio est, in qua pluribus rebus expositis, & cæteris infirmatis, una reliqua necessario confirmatur, hoc pacto. Necesse est, aut inimicitiarum causa

rum causa

rum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius amici gratia, aut si horum nihil est, ab hoc non esse occisum. Nam sine causa maleficium susceptum esse non potest. Sed neq; inimicitiæ fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius alicuius commodi, neq; ad amicum eius aliquem mors eius pertinebat. Relinquitur igitur, ut ab hoc non sit occisus. Simplex autem conclusio ex necessaria consecutione conficitur, hoc modo. Si uos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui, relinquitur, ut id, quod dicitis, non modo non fecerim, sed ne potuerim quidem facere. atque hoc diligenter uidere oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli possit, ut ne confirmatio modum in se argumentationis solum habeat, & quandam similitudinem necessariæ conclusionis, uerum ipsa argumentatio ex necessaria ratione consistat.

Probabile autem est id, quod ferè fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hoc quandam similitudinem, siue id falsum est, siue uerum. In eo genere, quod ferè solet fieri, probabile huiusmodi est. Si mater est, diligit filium. Si auarus est, negligit iusiurandum. In eo autem, quod in opinione positum est, huiusmodi sunt probabilia. Impijs apud inferos pœnas esse præparatas. Eos, qui philosophiæ dent operam, non arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrarijs, & in paribus, & in ijs rebus, quæ sub eandem cadunt rationem, maxime spectatur. In contrarijs, hoc modo. Nam si ijs, qui imprudenter læserunt, ignosci conuenit, ijs, qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari sic. Nam, ut locus in mari sine portu nauibus esse non potest tutus, sic animus sine fide stabilis amicis non potest esse. In ijs rebus, quæ sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consyderatur. Nam, si Rhodijs turpe non est portorium locare, nec Hermacreonti quidem turpe est conducere. Hæc tum uera sunt, hoc pacto, Quoniam cicatrix est, fuit uulnus. Tum uerisimilia, hoc modo. Si multus erat in calceis puluis, ex itinere eum uenire oportebat. Omne autem, ut certas quasdã in parteis distribuamus, probabile, quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam significat, quod ex ipso profectum uidetur, quod aut ante fuerit, aut in ipso negotio, aut post sit consecutum, & tamen indiget testimonij, & grauioris confirmationis, ut cruor, fuga, pallor, puluis, & quæ his sunt similia. Credibile est, quod sine ullo teste auditoris opinione fir-

matur, hoc modo. Nemo est, qui non liberos suos incolumes & beatos esse cupiat. Iudicatum est res assensione, aut authoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato. Religiosum est, quod iurati legibus iudicauerunt. Cõmune est, quod omnes uulgo probarunt, et secuti sunt huiusmodi, ut maioribus natu assurgatur, ut supplicum misereatur. Approbatum est, qđ homines, cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt authoritate, uelut Gracchi patris factum, quẽ Populus R. ob id factũ, quod insciente collega in censura nihil egisset, post censuram consulem fecit. Comparabile autem est, quod in rebus diuersis simlem aliquã rationem continet. Eius sunt partes tres imago, collatio, exemplum. Imago est oratio demonstrans corporũ, aut naturarũ similitudinem. Collatio est oratio rem cum re ex similitudine conferens. Exemplum est, quod rem authoritate, aut casu alicuius hominis, aut negotij confirmat, aut infirmat. Horum exẽpla et descriptiones in præceptis elocutionis cognoscentur. Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus est, nec minus dilucide, q̃ rei natura ferebat, demonstratus est. Quemadmodum autem quæq; constitutio, & pars constitutionis, et omnis controuersia, siue in ratione, siue in scripto uersetur, tractari debeat, et quæ in quasq; argumentationes conueniãt, singulatim in secundo libro de unoquoq; genere dicemus. In præsentia tantummodo numeros, et modos, & parteis argumentandi confuse, & permiste dispersimus, post discrete, & electe in genus quodq; causæ, q̃d cuiq; conueniat, ex hac copia digeremus, atq; inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit, inuentã exornari, et certas in parteis distingui & suauissimum est, & summe necessarium, & ab artis scriptoribus maxime neglectum. Quare, & de ea præceptione nobis & in hoc loco dicendum uisum est, ut ad inuentionem argumenti, absolutio quoq; argumentandi adiungeretur, & magna cum cura, & diligentia locus hic omnis consyderandus est, quod non rei solum magna utilitas est, sed præcipiendi quoq; summa difficultas.

OMNIS igitur argumentatio aut p inductionẽ tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio est oratio, quæ rebus non dubijs captat assensionem eius, qui cum instituta est, quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res propter similitudinem earum rerum, quibus assensit, probetur, uelut apud Socraticum Aeschinem demonstrat Socrates cum Xenophontis uxore, et cũ ipso Xenophonte Aspasiã locutam, dic mihi quæso Xenophontis uxor,

tis uxor, si uicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, utrum illius, an tuum malis? Illius inquit. Quod si uestem, & cæterũ ornamentum muliebre pretij maioris habeat, quàm tu habes, tuum an illius malis? Illius uero respondit. Age inquit, si uirum illa meliorẽ habeat, quàm tu habes, utrum'ne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit. Aspasia autem cum ipso Xenophonte sermonem instituit. Quæso inquit Xenophon, si uicinus tuus meliorem equum habeat, quàm tuus est, tuum'ne equum malis, an illius? Illius inquit. quod si fundum meliorem habeat, quàm tu habes, utrum tandem fundũ habere malis? Illum inquit, meliorem scilicet. quod si uxorem meliorem habeat, quàm tu habes, utrum illius malis? atque hic Xenophon quoq; ipse tacuit. post Aspasia. Quoniam uterq; uestrum inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire uolueram, egomet dicam quid uterq; cogitet. Nam & tu mulier optimum uirum mauis habere, & tu Xenophon uxorem habere lectissimam maxime uis. Quare nisi hoc perfeceritis, ut neq; uir melior, neq; fœmina lectior in terris sit, profecto id semper, quod optimũ putabitis esse, multo maxime requiretis, & tu, ut maritus sis, quamoptimæ mulieris, et hæc quamoptimo uiro nupta sit. Hic, cum rebus non dubijs esset assensum, factum est propter similitudinem, ut etiam illud, quod dubium uidebatur, siquis separatim quæreret, id pro certo propter rationem rogandi, concederetur. Hoc modo sermonis plurimum Socrates usus est, propterea quod nihil ipse afferre ad persuadendum uolebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat, qui eum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod iam concessisset, necessario approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis uidetur. primum, ut illud, quod inducemus per similitudinem, eiusmodi sit, ut sit necesse concedi. Nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit, concedi, dubium esse id ipsum non oportebit. Deinde illud, cuius confirmandi causa fiet inductio, uidendum est, ut simile ijs rebus sit, quas res quasi non dubias ante induxerimus. Nam ante aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit id, cuius causa illud concedi primum uoluerimus. Deinde non intelligat, quo spectent illæ primæ inductiones, & ad quem sint exitum peruenturæ. Nam qui uidet si ei rei, quæ primo rogetur, recte assenserit, illã quoq; rem, quæ sibi displiceat esse necessario concedendã, plerunq; aut non respondendo, aut male respondendo longius procedere rogationem non sinit. Quare ratione rogationis imprudẽs ab eo quod concessit ad id, quod non uult concedere, deducẽdus est. Extremũ autẽ aut taceatur opor=

tet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est simi-litudo earum rerum, quæ ante concessæ sunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludēda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio, aut quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationē. Ita fit hoc genus argumentandi tripartitum. Prima pars constat ex similitudine una, pluribus'ue. Altera ex eo, quod concedi uolumus, cuius causa similitudines adhibitæ sunt. Tertia ex conclusione, quæ aut confirmat concessionem, aut quod ex ea conficiatur, ostendit.
Sed quia non satis uidebitur alicui dilucide demonstratum, nisi quod ex ciuili causarum genere exemplū subiecerimus, uidetur huiusmodi quoq; utendum exemplo, non quo præceptio differat, aut aliter hoc in sermone, atq; in dicendo sit utendum, sed ut eorum uoluntati satisfiat, qui quod aliquo in loco uiderint, alio in loco nisi demonstratum est, nequeunt cognoscere. Ergo in hac causa, quæ apud græcos est peruagata, quod Epaminundas Thebanorum imperator, ei, qui sibi ex lege prætor successerat, exercitum non tradidit, & cum paucos ipse dies contra legem exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditus uicit. Poterit accusator argumentatione uti per inductionem, cum scriptum legis contra sententiam defendat, ad hunc modum.
Si iudices id, quod Epaminundas ait legis scriptorem sensisse adscribat ad legem, & addat exceptionem hanc, extra quam siquis reipub. causa exercitum non tradiderit, patiemini? non opinor.
Quod si uosmetipsi, quod à uestra religione, & sapientia remotissimum est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem iniussu populi ad legem adscribi iubeatis, populus Thebanus patietur'ne id fieri? profecto non patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id sequi quasi adscriptum sit, rectum uobis uideatur? Noui uestram intelligentiam, non potest ita uideri iudices. Quod si literis corrigi neque ab illo, neque à uobis scriptoris uoluntas potest, uidete, ne multo indignius sit, id re, & iudicio uestro mutari, quod ne uerbo quidē commutari potest. Ac de inductione quidē satis in præsentia dictum uidetur. Nunc deinceps ratiocinationis uim, & naturam consyderemus. RATIOCINATIO est oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum, & per se cognitum sua se ui, & ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius consyderandum putauerunt, cum idem in usu dicendi sequerentur, paulum in præcipiendi ratione dissenserunt. Nam partim quinque eius partes esse dixerunt, partim non plus, quam in

ratiocinatio · q^d sit

tres parteis posse distribui putauerunt. Eorum controuersiam non incommodum uidetur cum utrorunque ratione exponere. Nam & breuis est, & non eiusmodi, ut alteri prorsus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minime negligendus uidetur.

Qui putant in quinque distribui parteis oportere, aiunt primũ conuenire exponere summam argumentationis ad hunc modum. Melius accurantur, quæ consilio geruntur, quàm quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant. eam deinceps rationibus uarijs, & quamcopiosissimis uerbis approbari putant oportere, hoc modo. Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatior, quàm ea, quæ temere, & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens, & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quàm is, qui stultitia, & temeritate alicuius administratur. Eadem nauigij ratio est, nam nauis optime cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur. Cum propositio sit hoc pacto approbata, & duæ partes transierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod ostendere uelis, id ex ui propositionis oportere assumere, hoc pacto. Nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus administratur. Huius assumptionis quarto in loco aliam porrò inducunt approbationem, hoc modo. Nam & signorum ortus, & obitus definitum quendam ordinem seruant, & annuæ commutationes non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, uerum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ, & diurnæ, nocturnæq; uicissitudines nulla in re unquam mutatæ quicquam nocuerunt. Quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo, consilio igitur mundus administratur, aut unũ in locum cum conduxerit breuiter propositionem, & assumptionem, id adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum. Quod si melius geruntur ea, quæ consilio, quàm quæ sine consilio administrantur, nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus administratur, consilio igitur mundus administratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. Qui autem tripartitam esse dicunt, ij non aliter putant tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt. Negant enim neq; à propositione, neq; ab assumptione approbationes earum separari oportere, neq; propositionem absolutam, neq; assumptio-

nem sibi perfectam uideri, quæ approbatione confirmata non sit. Quare quas illi duas parteis numerant, propositionem, et approbationem, sibi unam partem uideri propositionem, quæ si approbata nõ sit, propositio non sit argumentationis. Item, quæ ab illis assumptio, & assumptionis approbatio dicitur, eandem sibi assumptionem solã uideri. Ita fit, ut eadẽ ratione argumẽtatio tractata, alijs tripartita, alijs quinquepartita uideatur. Quare euenit, ut res non tam ad usum dicendi pertineat, quàm ad rationẽ præceptionis. Nobis autem commodior illa partitio uidetur esse, quæ in quinque parteis distributa est, quã oẽs ab Aristotele, et Theophrasto profecti maxime secuti sunt. Nam quemadmodũ illud superius genus argumentandi, quod per inductionẽ sumitur, maxime Socrates, & socratici tractauerũt, sic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, summe est ab Aristotele, atque peripateticis, & Theophrasto frequentatum. Deinde à rhetoribus ijs, qui elegantissimi, atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendũ uidetur, ne temere secuti putemur, & breuiter dicendum, ne in huiusmodi rebus diutius, quàm ratio præcipiendi postulat, commoremur. Si quadam in argumentatione satis est uti propositione, & non oportet adiungere approbationẽ propositioni, quadam autem in argumentatione infirma est propositio, nisi adiuncta sit approbatio, separatum quiddã est à propositione approbatio. Quod enim adiungi, & separari ab aliquo potest, id non potest idẽ esse, quod est id, ad quod adiungitur, & à quo separatur. Est autem quædã argumentatio, in qua propositio nõ indiget approbatione, & quædam, in qua nihil ualet absq; approbatione, ut ostendemus. Separata est igitur à propositione approbatio. Ostendemus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo. Quæ propositio in se quiddam continet perspicuũ, eo quod constare inter omnes necesse est, hãc uelle approbare, & firmare nihil attinet. Ea est huiusmodi. Si quo die ista cædes Romæ facta est, ego Athenis eo die fui, interesse in cæde nõ potui, hoc q̃a pspicue uerũ est, nihil attinet approbari. Quare assumi statim oportet, hoc modo, fui autem Athenis eo die, hoc si non constat, indiget approbationis, qua inducta, complexio consequetur, igitur in cæde interesse nõ potui. Est igitur quædam propositio, quæ nõ indiget approbatione. nã esse q̃dẽ quandã, quæ indigeat, q̃d attinet ostẽdere? q̃d cuiuis facile pspicuũ est. Quod si ita est, ex hoc, & ex eo, quod proposueramus, hoc conficitur, separatum esse q̃ddam à propositione approbationem. Si autem ita est, falsum est non esse plus quã tripartitã argumentationẽ. Simili modo liquet alterã

quoq; approbationem separatam esse ab assumptione. nam si quadam in argumentatione satis est uti assumptione, & non oportet adiungere approbationem assumptioni, quadam autem in argumentatione infirma est assumptio, nisi adiūcta sit approbatio. Separatum quiddam est extra assumptionem approbatio. Est autem argumentatio quædā, in qua assumptio non indiget approbationis, quædā autem in qua nihil ualet sine approbatione, ut ostendemus. Separata est igitur ab assumptione approbatio. Ostendemus autē quod polliciti sumus, hoc modo. Quæ perspicuam omnibus ueritatē continet assumptio, nihil indiget approbationis. ea est eiusmodi. Si oportet sapere, dare operā philosophiæ conuenit. hæc propositio indiget approbationis. non enim pspicua est, neq; constat inter omnes, propterea quod multi nihil prodesse philosophiam, pleriq; etiā obesse arbitrantur. Assumptio perspicua est hæc. Oportet autem sapere, hoc autē quia ipsum ex re perspicitur, & uerum esse intelligitur, nihil attinet approbari. Quare statim concludenda est argumentatio, igitur dare operā philosophiæ conuenit. Est ergo assumptio quædā, quæ approbationis nō indiget. Nam quandā indigere, perspicuum est. Separata est igitur ab assumptione approbatio. Falsum ergo est, non esse plusquam tripartitam argumentationē. Atq; ex his illud iam perspicuum est, esse quandā argumentationem, in qua neq; propositio, neq; assumptio indigeat approbationis, huiusmodi, ut certum quiddā, & breue exempli causa ponamus. Si summopere sapientia petenda est, summopere stultitia uitanda est. Summopere autem sapientia petēda est. summopere igitur stultitia uitanda est. hic & assumptio, & propositio perspicua est. Quare neutra quoq; indiget approbatione. Ex his omnibus illud perspicuum est, approbationem tum adiungi, tum non adiungi. ex quo cognoscitur, neq; in propositione, neq; in assumptione contineri approbationem, sed utranq; suo loco positam uim suā tanquam certam, & propriā obtinere. Quod si ita est, commode partiti sunt illi, qui in quinq; partes distribuerunt argumentationem. Quinq; sunt igitur partes eius argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur. Propositio, p quam breuiter locus is exponitur, ex quo omnis uis oportet emanet ratiocinationis. Approbatio, per quā id, quod breuiter expositum est rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit. Assumptio, per quā id, quod ex propositione ad ostendendū pertinet, assumitur. Assumptionis approbatio, per quam id, quod assumptum est, rationibus firmatur. Complexio, per quam id, quod cōficitur ex omni argumentatione, breuiter expo-

nitur. Quæ plurimas habet argumentatio parteis, ea constat ex his quinq; partibus. Secunda est quadripartita. Tertia tripartita. Dein bipartita, quod in controuersia est. De una quoq; parte potest alicui uideri posse argumentationem consistere. Eorum igitur, quæ constant, exempla ponemus. Horum, quæ dubia sunt, rationes afferemus. Quinquepartita argumentatio est huiusmodi.

Omnes leges iudices ad commodum reipub. referri oportet, et eas ex utilitate communi, non ex scriptionis, quæ in literis est, interpretari. Ea enim uirtute, & sapientia maiores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi salutem, atq; utilitatem reipub. proponerent. Neq; enim ipsi quod obesset, scribere uolebant, & si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatumiri legem intelligebant. Nemo enim leges legum causa saluas esse uult, sed reipub. quod ex legibus omnis respub. optime putant administrari. Quam ob rem igitur leges seruari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari conuenit, hoc est, quoniam reipub. seruimus ex reip. commodo, atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis utilitatem spectat, quoniam eius causa est instituta, sic à legibus nihil conuenit arbitrari, nisi quod reip. conducat, proficisci, quoniam eius causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoq; iudicio desinite literas legis perscrutari, & legem, ut æquum est, ex utilitate reipub. consyderate. quod hic fecit. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quàm Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminundam Thebanorum imperatorem, quàm uictoriæ Thebanorum consulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro, atque exornato trophæo carius, atque antiquius habere conuenit? Scripto uidelicet legis omisso, scriptoris sententiam consyderare debebat. Atque hoc quidem satis consyderatum est, nullam esse legem, nisi reipub. causa scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset reipub. salutis causa, id non ex reipub. salute interpretari. Quod si leges omnes ad utilitatem reipub. referri conuenit, hic autem saluti reipu. profuit, profecto non potest eodem facto, & communibus fortunis consuluisse, & legibus non obtemperasse. Quatuor autem partibus constat argumentatio, cum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. Id facere oportet, cũ aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio pspicua est, & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum. Iudices, qui

ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non poteſtis, niſi quod ſcriptum eſt in lege ſequamini. Quod enim certius legis ſcriptor teſtimonium uoluntatis ſuæ relinquere potuit, quàm quod ipſe magna cũ cura, atque diligentia ſcripſit? Quod ſi literæ non extarent, magnopere eas requireremus, ut ex his ſcriptoris uoluntas cognoſceretur, nec tamen Epaminundæ permitteremus, niſi extra iudicium quid eſſet, ut is nobis ſententiam legis interpretaretur, nedum nunc iſtud patiamur, cum præſtò lex ſit, nõ ex eo, quod apertiſſime ſcriptum eſt, ſed ex eo, quod ſuæ cauſæ conuenit ſcriptoris uoluntatem interpretari. Quod ſi uos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere non poteſtis, niſi quod ſcriptum eſt in lege ſequamini, quid cauſæ eſt, quin iſtum contra legem feciſſe iudicetis? Aſſumptionis autem approbatione præterita quadripartita, ſic fiet argumentatio. Qui ſæpenumero nos per fidẽ fefellerunt, eorũ orationi fidem habere non debemus. Siquid enim perfidia illorũ detrimenti accepimus, nemo erit, præter noſmetipſos, quem iure accuſare poſſimus, ac primo quidem decipi incommodum eſt, iterum ſtultum, tertio turpe. Carthaginienſes autem perſæpe iam nos fefellerunt, ſumma igitur amentia eſt in eorum fidem ſpem habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Vtraque approbatione præterita tripartita, fit hoc pacto, aut metuamus Carthaginienſes oportet, ſi incolumes eos reliquerimus, aut eorum urbẽ diruamus, ac metuere quidem non oportet. Reſtat igitur, ut urbẽ diruamus. Sunt autem qui putant nonnunquam poſſe complexione ſuperſederi oportere, cum id perſpicuum ſit, quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod ſi fiat, bipartitam quoq; fieri argumentationẽ, hoc modo. Si peperit uirgo non eſt. peperit autem. hic ſatis eſſe dicunt proponere, & aſſumere, quoniam perſpicuum ſit, quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem uidetur & omnis ratiocinatio concludenda eſſe, & illud uitium, quod illis diſplicet, magnopere uitandum eſt, ne quod perſpicuum ſit, id in complexionem inferamus, Hoc autem fieri poterit, ſi complexionem genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propoſitionem, & aſſumptionem, hoc modo. Quod ſi leges omnes ad utilitatem reipub. referri conuenit, hic autem ſaluti reipub. profuit, profecto non poteſt eodem facto & ſaluti communi conſuluiſſe, & legibus non obtemperaſſe. Aut ita, ut ex contrario ſententia conficiatur, hoc modo. Summa igitur amentia eſt, in eorum fidem ſpm habere, quorum perfidia toties deceptus ſis. Aut ita, ut id

solum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum. Vrbem igitur diruamus. Aut ut id, quod eam rē, quæ conficitur, sequatur necesse est. id est huiusmodi. Si peperit, cum uiro concubuit, peperit autem, conficitur hoc. Cōcubuit igitur cū uiro. hoc si nolis inferre, et inferas id, qđ sequitur, fecit igitur incestum, & concluseris argumentationē, & perspicuā fugeris complexionē. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet. In breuibus id solū, quod conficitur, exponere. In ijs, in qbus exitus pspicuus est, consecutione uti. Si qui autem ex una quoq; parte putabunt cōstare argumentationem, poterunt dicere sæpe satis esse, hoc modo argumentationem facere, Quoniā peperit, cū uiro concubuit. nam hoc nullius neq; approbationis, neq; assumptionis, uel eius approbationis, neq; complexionis indigere, sed nobis ambiguitate nominis uidētur errare. Nā & argumentatio nomine uno res duas significat. ideo qđ & inuentum aliquā in rem probabile, aut necessariū argumentatio uocatur, & eius inuenti artificiosa expolitio. Quādo igitur proferent aliqd huiusmodi. Quoniam peperit, cum uiro concubuit, inuentum proferent, non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rē ratio illa ptinebit, atq; hac distinctione alia quoq;, quæ uidebūtur officere huic partitioni propulsabimus, siqui aut assumptionē aliquando tolli posse putent, aut propositionem. Quæ, siquid habet probabile, aut necessarium, quoquomodo commoueat auditorem necesse est, quod si solum spectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod esset excogitatum referret, nequaquam tantum inter summos oratores, & mediocres interesse existimaretur. Variare autem orationem magnopere oportebit. Nā omnibus in rebus similitudo est satietatis mater. id fieri poterit, si nō similiter semper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipsis distinguere conuenit orationē, hoc est tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumentatione non semper à propositione incipere, nec semper quinque partibus abuti, neq; eadem ratione expolire partitiones, sed tum ab assumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraq;, tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perspiciatur, aut scribamus, aut in quolibet exemplo de ijs, quæ proposita sunt, hoc idē exerceamus, ut quam facile sit factu. Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum uidetur. Illud autem uolumus intelligi, nos probe tenere, alijs quoq; rationibus tractari argumentationes ī philosophia multis, & obscuris, de qbus certū est artificium constitutū. Verum

illa

illa nobis abhorrere ab usu oratorio uidentur. Quae pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quàm cæteros attēdisse nō affirmamus, sed perquisitius, & diligentius conscripsisse pollicemur. Nunc, ut instituimus, proficisci ordine ad reliqua pergemus.

r EPREHENSIO est, per quam argumentando aduersariorum cōfirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alleuiatur.

Hæc fonte inuentionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quod, quibus ex locis aliqua res confirmari potest, iisdē potest ex locis infirmari. Nihil enim considerandum est in his omnibus inuentionibus, nisi id, quod personis, aut negotiis attributum est. Quare inuentionem, & argumentationū expolitionem ex illis, quæ ante præcepta sunt, hanc quoq; in partem orationis transferri oportebit. Veruntamen, ut quædam præceptio detur huius quoq; partis, exponemus modos reprehensionis, quos qui obseruabunt, facilius ea, quæ cōtra dicentur, diluere, aut infirmare poterunt. Omnis argumētatio reprehenditur, si aut ex iis, quæ sumpta sunt, non conceditur aliquod unum, pluráue, aut his cōcessis, cōplexio confici ex his negatur, aut si genus ipsum argumētationis uitiosum ostenditur, aut si cōtra firmam argumentationem, alia æque firma, aut firmior ponitur.

Ex iis, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, cum aut id, qđ credibile dicunt, negatur esse eiusmodi, aut quod comparabile putāt, dissimile ostenditur, aut iudicatum aliā in partem traducitur, aut omnino iudiciū improbatur, aut quod signum esse aduersarii dixerunt, id eiusmodi negatur esse, aut si complexio, aut una, aut ex utraque parte reprehenditur, aut si enumeratio falsa ostenditur, aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nam omne, quod sumitur ad argumentandum siue pro probabili, siue pro necessario, necesse est sumatur ex his locis, ut ante ostendimus. Quod pro credibili sumptum erit, id infirmabitur, si aut perspicue falsum erit, hoc modo. nemo est, qui non pecuniam, quàm sapientiam malit, aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo. Quis est qui non officii cupidior sit, quàm pecuniæ? aut erit omnino incredibile, ut siqs quē constet esse auarum, dicat alicuius mediocris officii causa, se maximā pecuniam neglexisse, aut si quod in quibusdam rebus, aut hominibus accidit, id oībus dicatur usu euenire, hoc pacto. Qui pauperes sunt, iis antiquior officio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo cædem factam esse oportet. in loco celebri homo occidi qui potuit? aut si id, quod raro fit, fieri omnino negatur, ut Curius pro Fuluio, nemo potest uno aspectu, neque præteriens in amorem incidere. quod autem

pro signo sumetur, id ex iisdem locis, qbus confirmatur, infirmabitur. Nam in signo primum uerũ esse ostendi oportet. deinde eius esse rei signum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis. Deinde factũ esse, quod non oportuerit, aut nõ factum, quod oportuerit. Postremo scisse eum, de quo quæritur, eius rei legem, & consuetudinẽ. nam eæ res sunt signo attributæ, quas diligentius aperiemus, cum separatim de ipsa coniecturali constitutione dicemus. Ergo horum unumquodq; in reprehensione, aut non esse signum, aut parum magnum esse, aut a se potius, quã ab aduersariis stare, aut omnino falsò dici, aut in aliã quoque suspicionem duci posse demonstrabitur. Cum autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniã id per similitudinem maxime tractatur, in reprehendendo conueniet, simile id negare esse, quod conferetur ei, qui cum conferretur. Id fieri poterit, si demonstrabitur diuersum esse genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione, ac siquo in numero illud, quod per similitudinem afferretur, & quo in loco hoc genus, cuius causa afferetur, haberi conueniat, ostendetur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabitur, ex quo docebimus aliud de eo, quod comparabitur, et de eo, qui cum comparabitur, existimari oportere. Huius facultatis maxime indigemus, cum ea ipsa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si iudicatum aliquod inferretur, quoniã id ex his locis maxime firmatur, laude eorũ, qui iudicarunt, similitudine eius rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de iudicatum est, commemorando nõ modo non esse reprehensum iudicium, sed ab omnibus approbatum, & demonstrando difficilius, & maius fuisse id iudicatum quod afferatur, quàm id, quod instet. Ex contrariis locis, si res aut uera, aut uerisimilis permittet, infirmari oportebit, atque erit obseruandum diligenter, ne nihil ad id, quod agatur, pertineat id, quod iudicatum sit, & uidendum est, ne ea res proferatur, in qua sit offensum, ut de ipso, qui iudicarit, iudicium fieri uideatur. Oportet autem animaduertere, ne, cũ aliter multa sint iudicata, solitariũ aliquod, aut rarum iudicatum afferatur. Nam his rebus authoritas iudicati maxime potest infirmari. Atq; ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hũc modum tentari oportebit. Quæ uero sicuti necessaria inducentur, ea si forte imitabuntur modo necessariã argumentationem, neq; erunt eiusmodi, sic reprehendentur. Primum complexio, quæ utrum concesseris, debet tollere, si uera est, nunquam reprehendetur, sin falsa, duobus modis; aut conuersione, aut alterius partis infirmatione. Conuersione, hoc modo.

Nam si ueretur, quid eum accuses, qui est probus?
Sin inuerecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accuses, qui id parui auditu existimat?

Hic siue uereri dixeris, siue non uereri, concludendum hoc putat, ut neges esse accusandum. Quod conuersione, sic reprehendetur. Immo uero accusandus est. nam, si ueretur, accuses. non enim parui auditu existimabit. Sin inuerecundum animi ingenium possidet, tamen accuses. non enim probus est. Alterius autem partis infirmatione hoc modo reprehendetur. Verum si ueretur, accusatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio uitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus, quod uelimus concedere, aut infirmum aliqd annumeratum, quod aut contra dici possit, aut causa non sit, quare nõ honeste possimus concedere. Præteritur quiddam in eiusmodi enumerationibus. Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hæreditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit, aut si horum nihil est, surripueris necesse est. Sed neq; emisti, neq; hæreditate uenit, neq; domi natus est, neq; donatus est, necesse est ergo surripueris. hoc commode reprehenditur, si dici possit ex hostibus equus esse captus, cuius prædæ sectione uenerit, quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id sit inductum, quod præteritum sit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, si aut contra aliquid dicetur, hoc est, si exempli causa, ut in eodem uersemur, poterit ostendi hæreditate uenisse, aut si extremum illud nõ erit turpe concedere, ut si quis, cum dixerint aduersarij, aut insidias facere uoluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es, amico se morẽ gessisse fateatur.

Simplex autem conclusio reprehenditur, si id, quod sequitur, non uideatur necessario cum eo, quod antecessit, cohærere. Nam hoc quidem, si spiritum ducit, uiuit. Si dies est, lucet, eiusmodi est, ut cũ priore necessario posterius cohærere uideatur. Hoc autem, si mater est, diligit, si aliquando peccauit, nunquam corrigetur, sic conueniet reprehendi, ut demonstretur non necessario cum priore posterius cohærere. hoc genus & cætera necessaria, et omnino omnis argumentatio, & eius reprehensio maiorem quandam uim continet, & latius patet, quàm hic exponitur, sed eius artificij cognitio huiusmodi est, ut non ad huius artis partem aliquam adiungi possit, sed ipsa separatim longi temporis, et magnæ, atq; arduæ cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atq; ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad usum oratorium contentos nos esse oportebit. Cum igitur ex ijs, quæ su=

muntur aliquid non conceditur, sic infirmabitur. Cum autem his concessis, complexio ex his non conficitur, hæc erunt consyderanda, num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo, si cum aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, contraq; eũ quis uelit hac argumentatione uti, Si uenisses ad exercitũ à Tribunis militaribus uisus esses, non es autem uisus ab his, nõ es igitur profectus ad exercitum. Hic cum concesseris propositionem, & assumptionem, complexio est infirmanda. Aliud enim, quàm cogebatur, illatum est. Ac nunc quidem quo facilius res cognosceretur, perspicuo, & grandi uitio præditum posuimus exemplum, sed sæpe obscurius positum uitiũ pro uero probatur, cum aut parũ memineris, quod concesseris, aut ambiguum aliquod pro certo concesseris. Ambiguum, si concesseris ex ea parte, quã ipse intellexeris, eã partem si aduersarius ad aliã partem per cõplexionem uelit accommodare, demonstrare oportebit, nõ ex eo, qđ ipse concesseris, sed ex eo, qđ ille sumpserit, cõfici complexionem ad hũc modũ. Si pecunia indigetis, pecuniã non habetis, si pecuniã non habetis, pauperes estis. indigetis autem pecunia. mercaturæ enim nisi ita esset, operã non daretis, pauperes igitur estis. hoc sic reprehenditur. Cum dicebas, si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis, hoc intelligebam, si propter inopiam in egestate estis, pecuniam non habetis, et icirco concedebam. Cum autem hoc sumebas, indigetis autem pecuniæ, illud accipiebam. Vultis autem pecuniæ plus habere, ex quibus concessionibus non conficitur hoc. pauperes igitur estis. conficeretur autem, si tibi primo quoq; hoc concessissem, qui pecuniam maiorẽ uellet habere, eum pecuniam non habere. Sæpe autem oblitum putãt, quid concesseris, & icirco id, quod non conficitur, quasi conficiatur, in conclusione infertur, hoc modo. Si ad illũ hæreditas ueniebat, uerisimile est ab illo esse necatum. Deinde hoc approbant plurimis uerbis, post assumunt, ad illũ autem hæreditas ueniebat. deinde infertur. Ille igitur occidit. Id ex ijs, quæ sumpserant, non conficitur. Quare obseruare diligenter oportet, & quid sumatur, & qđ ex his conficiatur. Ipsum autem genus argumentationis uitiosum his de causis ostendetur, si aut in ipso uitiũ erit, aut si non ad id, quod instituitur, accommodabitur. Atq; in ipso uitiũ erit, si omnino totũ falsum erit, si cõmune, si uulgare, si leue, si remotũ, si mala definitio, si cõtrouersum, si pspicuum, si nõ concessũ m, si turpe, si offensum, si contrariũ, si inconstans, si aduersum. Falsum est, in quo perspicue mendaciũ est, hoc modo. Non potest esse sapiẽs, q pecuniã negligit. Socrates autẽ pecuniã negligebat, nõ igitur sapiẽs erat. Cõmune est, quod nihilo magis ab

gis ab aduersarijs, quàm à nobis facit, hoc modo. Iairco iudices, quia ueram causam habebam, breui peroraui. Vulgare est, quod in aliam quoq; rem nō probabilem, si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo. Si uerā causam non haberet, uobis se iudices non cōmisisset. Leue est, quod aut post tēpus dicitur, hoc modo, si in mentem uenisset, non commisisset, aut perspicue rem turpē leui tegere uult defensione.

Cum te expetebant omnes, florentissimo
In regno reliqui, nunc desertum ab omnibus
Summo periclo sola ut restituam, paro.

Remotum est, quod ultra, quàm satis est, petitur, hoc modo. Quod si non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocasset, atq; ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones natæ nō essent. quare hoc incommodum Scipioni adscribendū uidetur. Huiusmodi est illa quoque conquestio.

Vtinam, ne in nemore pelio securibus
Cæsæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes.

Longius enim repetita est, quàm res postulabat. Mala definitio est, cum aut communia describit, hoc modo, Seditiosus est is, qui malus, atq; inutilis est ciuis. nā hoc non magis seditiosi, quàm ambitiosi, quàm calumniatoris, quàm alicuius improbi hominis uim describit. Aut falsum quiddam dicit, hoc pacto, Sapiētia est pecuniæ acquirendæ intelligentia. Aut aliquid nō graue, nec magnū cōtinēs, sic. Stultitia est immensæ gloriæ cupiditas. est hæc quidem stultitia, sed ex parte quadam non ex omni genere definita. Controuersum est, in quo ad dubiū demonstrandū dubia causa affertur, hoc modo.

Eho tu, dij, quibus est potestas motus superum, atq; inferum
Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Perspicuum est, de quo non est controuersia, ut siquis, cū Orestem accuset, planum faciat ab eo matrem esse occisam. Non concessum est, cum id, quod augetur, in controuersia est, ut siquis, cū Vlyssem accuset, in hoc maxime commoretur, indignum esse ab homine ignauissimo uirum fortissimum Aiacem necatum. Turpe est, quod aut eo loco, in quo dicitur, aut eo homine, qui dicat, aut eo tempore, quo dicitur, aut ijs, qui audiūt, aut ea re, de qua agitur, indignū propter inhonestam rē uidetur. Offensum est, quod eorum, qui audiunt, uolūtatem lædit, ut siquis apud equites Romanos cupidos iudicandi Cæpionis legem iudiciariā laudet. Contrarium est, quod contra ea dicitur, quæ ij, qui audiunt, fecerunt, ut siquis apud Alexādrum Macedonē contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil esse crudelius,

quàm urbes diruere, cum ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem re diuerse dicatur, ut siquis, cum dixerit, qui uirtutem habeat, eum nullius rei ad bene uiuendũ indigere, neget postea sine bona ualetudine posse bene uiuere, aut se amico adesse propter beneuolentiã. sperare enim aliquid cõmodi ad se peruenturum. Aduersum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officit, ut siquis hostium uim, & copias, et felicitatem augeat, cum ad pugnam milites hortetur. Si non ad id, quod instituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, hõrum aliquo in uitio reperietur. Si plura pollicitus pauciora demonstrabit, aut si cum totum debebit ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo. Muliẽrum genus auarũ est. Nam Eriphyle auro uiri uitam uendidit. Aut si non id, quod accusabitur, defendet, ut siquis, cum ambitus accusabitur, manu se fortẽ esse defendet, ut Amphion apud Euripidem. Item apud Pacuuium, qui uituperata musica, sapientiam laudat. Aut si res ex hominis uitio uituperabitur, ut siquis doctrinã ex alicuius docti uitijs reprehendat. Aut siquis, cum aliquem uolet laudare, de felicitate eius non de uirtute dicat. Aut siquis rem cum re ita comparabit, ut alterã se non putet laudare, nisi alteram uituperarit, aut si alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem, ut siquis, cum aliqui deliberent, bellũ geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstret. Aut si, cum de certa re quæretur, de communi instituetur oratio. Aut si ratio alicuius rei reddetur falsa, hoc modo Pecunia bonum est, propterea quod ea maxime uitam beatam efficiat. Aut si infirma, ut Plautus.

Amicum castigare ob meritam noxiam
Immane est facinus, uerum in ætate utile,
Et conducibile, nam ego amicum hodie meum
Non castigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo. Maximum malum est auaritia. multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo. Maximum bonum est amicitia. plurimæ enim delectationes sunt in amicitia. Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem æque firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime uersatur, cum aliquid, quod contra dicatur, æquum esse concedimus. Sed id, quod nos defendimus, necessariũ esse demonstramus. Aut cum id, quod illi defendant, utile esse fateamur, quod nos dicamus, demonstremus esse honestum. Ac de reprehensione hæc quidem existimauimus esse dicenda.

cenda. Deinceps nunc de conclusione ponemus. Hermagoras digressionem, deinde tum postremam conclusionem ponit. In hac autē digressione ille putat oportere quandam inferri orationem à causa, atque à iudicatione ipsa remotam, quæ aut sui laudem, aut aduersarij uituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis non argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc si quis partem putarit orationis, sequatur licebit. Nā & augendi, & laudandi, & uituperandi præcepta à nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autē non placet hanc partē in numero reponi, quod de causa digredi, nisi per locum communem displicet, quo de genere posterius est dicendum. Laudes autem, & uituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicatas. Nunc de conclusione dicemus.

C ONCLVSIO est exitus, & determinatio totius orationis. Hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, conquestionem. Enumeratio est, per quam res disperse, & diffuse dictæ unū in locum coguntur, & reminiscendi causa unum sub aspectum subijciuntur. hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur. Sin uarie fiet, & hanc suspicionem, & satietatem uitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, singillatim unanquanque rem attingere, & ita omnes transire breuiter argumentationes, tum autem, id, quod difficilius est, dicere quas partes exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus unanquanq; partem confirmaris, tum ab ijs, qui audiunt, quærere quid sit, quod sibi uelle debeant demonstrari, hoc modo. Docuimus hoc, illud planum fecimus, ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse præterea, quod debeat desyderare. Atque in his generibus (ut ante dictum est) tum tuas argumentationes transire separartim, tum id, quod artificiosius est, cum tuis contrarias coniungere, & cum tuam argumentationem dixeris, tum contra eam quod afferebatur quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per breuem comparationem auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione redintegrabitur. Atque hæc alijs actionis quoque modis uariare oportebit. Nam tum ex tua persona enumerare possis, ut quid, & quo loco quidq; dixeris admoneas, tum uero personam, aut rem aliquam induce-

re, & enumerationem ei totam attribuere. Perſonam, hoc modo. Nã ſi legis ſcriptor exiſtat, & quærat à uobis, qd dubitetis, quid poſſitis dicere, cum uobis hoc, & hoc ſit demonſtratum. Atq; hic itẽ ut in noſtra pſona licebit aliâs ſingillatim tranſire omnes argumentationes, aliâs ad partitiones ſingula genera referre, aliâs ab auditore, quid deſyderet, quærere, aliâs hæc facere per cõparationem ſuarũ, & contrariarũ argumentationũ. Res autem inducetur, ſi alicui rei huiuſmodi, legi, loco, urbi, monimento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo. Quid ſi leges loqui poſſent, non'ne hæc apud uos quererẽtur? Quidnam amplius deſyderatis iudices, cum uobis hoc, & hoc planum factum ſit? In hoc quoque genere omnibus eiſdẽ modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaq; argumentatione, quoniam tota iterum dici non poteſt, id eligatur, quod erit grauiſſimum, & unumquodq; q̃ breuiſſime trãſeatur, ut memoria non oratio renouata uideatur. Indignatio eſt oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odiũ, aut in rẽ grauis offenſio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi uolumus, poſſe omnibus ex locis iȷs, quos in confirmandi præceptis poſuimus, tractari indignationem. Nam ex iȷs rebus, quæ perſonis, atq; negotiȷs attributæ ſunt, quæuis amplificationes, & indignationes naſci poſſunt, ſed tamen ea, quæ ſeparatim de indignatione præcipi poſſunt, conſyderemus. Primus locus ſumitur ab authoritate, cũ cõmemoramus, quãtæ curæ res ea fuerit aut diȷs immortalibus, aut eis, quorũ authoritas grauiſſima debeat eſſe, qui locus ſumetur ex ſortibus, ex oraculis, uatibus, oſtentis, prodigiȷs, reſponſis, ſimilibus rebus. Item ex maioribus noſtris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus ſapientiſſimis, ſenatu, populo, legum ſcriptoribus. Secundus locus eſt, per quem illa res, ad quos pertineat, cum amplificatione per indignationem oſtenditur, an ad omnes, an ad maiorẽ partem, quod atrociſſimum eſt, an ad ſuperiores, quales ſunt iȷ, quorum ex authoritate indignatio ſumitur, quod indigniſſimum eſt, an ad pares, animo, fortuna, corpore, quod iniquiſſimum eſt, an ad inferiores, quod ſuperbiſſimum eſt. Tertius locus eſt, per quem quærimus, quidnam ſit euenturum, ſi idem cæteri faciant, & ſimul oſtendimus huic ſi conceſſum ſit, multos æmulos eiuſdem audaciæ futuros, ex quo quid mali ſit euenturum demonſtrabimus. Quartus locus eſt, per quem demonſtramus multos alacres expectare quid ſtatuatur, ut ex eo, quod uni conceſſum ſit, ſibi quoque tali de re quid liceat, intelligere poſſint. Quintus locus eſt, per quẽ oſtendimus cæteras res perperã cõſtitutas,

intellecta ueritate commutatas corrigi posse, hanc esse rē, quæ si sit, si semel iudicata, neque alio commutari iudicio, neque ulla potestate corrigi possit. Sextus locus est, per quem consulto, & de industria factū esse demonstratur, & illud adiungitur, uoluntario maleficio ueniam dari non oportere, imprudentiæ concedi nonnunquam conuenire.

Septimus locus est, per quem indignamur, quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum esse dicamus, per uim, per manum opulentam, quæ res ab legibus, ab æquabili iure remotissima sit. Octauus locus est, per quem demonstramus non uulgare, neque factitatū esse, ne ab audacissimus quidē hominibus id maleficiū, de quo agitur, atque id à feris quoq; hominibus & à barbaris gentibus, & immanibus bestijs remotum esse. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, coniuges, consanguineos, supplices crudeliter facta dicentur. & deinceps siqua proferantur in maiores natu, in hospites, in uicinos, in amicos, in eos, quibus cū uitā egeris, in eos, apud quos educatus sis. in eos, à quibus eruditus sis. in mortuos, in miseros, & misericordia dignos. in homines claros, nobiles, & honore usos. in eos, qui neque lædere aliū, nec se defendere potuerunt, ut in pueros, senes, mulieres, q̄bus omnibus acriter excitata indignatio summū in eum, qui uiolarit horū aliquid, odium commouere poterit. Nonus locus est, per quem, cum alijs, quæ constant esse peccata, hoc, quo de quæstio est, comparatur, & ita per contentionem quanto atrocius, & indignius sit illud, de quo agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerēdo acta sunt, quæq; post negotiū consecuta sunt cū uniuscuiusq; indignatione, & criminatione colligimus, & rē uerbis, quammaxime ante oculos eius, apud quem dicitur, ponimus, ut id, quod indignū est, perinde illi uideatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præsens uiderit. Vndecimus locus est, per quem ostendimus ab eo factum, à quo minime oportuerit, & à quo, si alius faceret, prohiberi conueniret. Duodecimus locus est, ꝑ quē indignamur, quod nobis hoc primus acciderit, nec alicui unquam usu euenerit. Tertiusdecimus locus est, si cum iniuria contumelia iuncta demonstratur, per quem locum in superbiam, & arrogantiam odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab ijs, qui audiunt, ut ad suas res nostras iniurias referāt. si ad pueros ꝑtinebit, de liberis suis cogitēt. si ad mulieres, de uxoribus. si ad senes, de patribus, aut parētibus.

Quintusdecimus est locus, per quem dicimus inimicis quoq;, & hostibus ea, quæ nobis acciderint, indigna uideri solere, & indignatio quidē his ferè de locis grauissime sumetur. Conquestionis autem hu-

iusmodi de rebus parteis petere oportebit. Cõquestio est oratio au ditorum misericordiam captans. In hac primum animum auditoris mitem, & misericordem conficere oportet, quo facilius conquestione commoueri possit. Id locis communibus efficere oportebit, ꝑ quos fortunæ uis in omnes & hominum infirmitas ostenditur. qua oratione habita grauiter, & sententiose, maxime demittitur animus hominũ, & ad misericordiã comparatur, cum in alieno malo suam infirmitatem consyderabit. Deinde primus locus est misericordiæ, per quem quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in malis sint, ostenditur.

Secundus, qui in tempora tribuitur, per quẽ, quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem unum quodq; deploratur incommodum, ut in morte filij pueritiæ delectatio, amor, spes, solatiũ, educatio, & siqua simili in genere quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quẽ res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficijs, quas passi ꝑpessuri'ue sint. Quintus est, per quẽ omnia ante oculos singillatim incommoda ponentur, ut uideatur is, qui audit, uidere, & re quoq; ipsa quasi adsit, non uerbis solum ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter spem in miserijs demonstratur esse, & cũ aliquid expectaret, nõ modo id nõ adeptum esse, sed in summas miserias incidisse. Septimus, per quem ad ipsos, qui audiunt similem casum conuertimus, & petimus, ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat esse, nos cum uideant, recordentur. Octauus, ꝑ quem aliqd dicatur esse factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo. Non affui, non uidi, non postremam eius uocẽ audiui, non extremum eius spiritum excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter iacuit insepultus, à feris diu uexatus communi quoq; honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas, & expertes animi res refertur, ut si ad equũ, domũ, uestem sermonẽ alicuius accommodes, quibus animus eorũ, qui audiunt, & aliquẽ dilexerunt, uehementer commouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Vndecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disiunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, qui cũ libentissime uixeris, ut à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab ijs, à qbus minime conueniat, male tractemur, propinquis, amicis, qbus benefe-

terimus, quos adiutores fore putauerimus. aut a' quibus indignum est, ut seruis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur, in quo orantur modo illi, qui audiunt, humili, et supplici oratione, ut misereantur. Quintusdecimus, per quem, non nostras, sed eorum, qui cari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus. Sextusdecimus est, per quem animum nostrum in alios misericordem esse ostendimus, & tamen amplum, & excelsum, & patientem incommodorum esse, & futurum, siquid acciderit, demonstramus. nam sæpe uirtus, & magnificentia, in quo grauitas, & authoritas est, plus proficit ad misericordiam commouendam, quàm humilitas, & obsecratio. Commotis autem animis, diutius in conquestione morari nó oportebit. Quemadmodũ enim dixit rhetor Apollonius, lacryma nihil citius arescit. Sed quoniam satis uidemur de omnibus partibus orationis dixisse, & huius uoluminis magnitudo longius processit, quæ sequuntur deinceps in secundo libro dicemus.

M. T. CICERONIS DE ARTE RHETORICA LIBER SECVNDVS.

ROTONIATAE quondam, cum florerent omnibus copijs, & in Italia cum in primis beati numerarentur, templũ Iunonis, quod religiosissime colebant, egregijs picturis locupletare uoluerunt. Itaque Eracleotem Zeusim, qui tum longe cæteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is & cæteras tabulas complures pinxit, quarum nonnulla pars usque ad nostram memoriam propter fani religionem remansit, et ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in sese imago contineret, Helenæ se pingere simulachrum uelle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimum alijs præstare sæpe accepissent, libenter audierunt. putauerunt enim eum siquo in genere plurimum posset, in eo magnopere elaborasset, egregium sibi opus illo in fano relicturum. Neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeusis illico quæsiuit ab his quasnam uirgines formosas haberent. Illi autem statim hominem duxerunt in palæstram, atque ei pueros ostenderunt multos magna præ=

Zeusis eracleotes

ditos dignitate (Etenim quodam tempore Crotoniatæ multum omnibus corporum uiribus, & dignitatibus ante steterunt, atq; honestissimas ex gymnico certamine uictorias domũ cum maxima laude retulerunt) Cum puerorum igitur formas, et corpora magno hic opere miraretur, horũ inquiũt illi, sorores sunt apud nos uirgines. Quare qua sint illæ dignitate potes ex his suspicari. Præbete igitur mihi quæso inquit, ex istis uirginibus formosissimas, dũ pingo id, qđ pollicitus sum uobis, ut mutum in simulachrũ ex animali exemplo ueritas transferatur. Tũc Crotoniatæ publico de consilio uirgines unũ in locum conduxerunt, & pictori quam uellet eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinq; delegit, quarum nomina multi poëtæ memoriæ tradiderũt, quod eius essent iudicio probatæ, qui uerissimũ pulchritudinis habere iudiciũ debuisset. Neq; enim putauit omnia, quæ quæreret ad uenustatem uno in corpore se reperire posse, ideo qđ nihil simplici in genere omni ex parte pfectum natura expoliuit. Itaq; tanquam cæteris non sit habitura, quod largiatur, si uni cuncta concesserit, aliud alij commodi aliquo adiuncto incõmodo muneratur. Quod quoniã nobis quoq; uoluntatis accidit, ut artem dicendi pscriberemus, non unum aliquod proposuimus exemplum, cuius omnes partes, quocũq; essent in genere, exprimendæ nobis necessario uiderentur. Sed omnibus unũ in locũ coactis scriptoribus, quod qsq; commodissime præcipere uidebatur, excerpsimus, et ex uarijs ingenijs excellentissima quæq; libauimus, ex ijs enim, qui nomine, et memoria digni sunt, nec nihil optime, nec omnia præclarissime quisquam dicere nobis uidebatur. Quapropter stultitia nobis uisa est, aut à bene inuentis alicuius recedere, siquo in uitio eius offenderemur, aut ad uitia quoq; eius accedere, cuius aliquo bono præcepto duceremur. Quod si in cæteris quoq; studijs à multis eligere homines cõmodissimum quodq;, quàm sese uni alicui certo uellẽt addicere, minus in arrogantiã offenderent, non tantopere in uitijs pseuerarent, aliquãto ex inscitia leuius laborarent. Ac si par in nobis huius artis, atq; in illo picturæ scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, quàm ille in sua pictura nobilis eniteret. Ex maiore enim copia nobis, quàm illi fuit exemplorum eligendi potestas. Ille una ex urbe, & ex eo numero uirginum, quæ tum erant, eligere potuit, nobis omnium quicunq; fuerunt ab ultimo principio huius præceptionis usque ad hoc tempus expositis copijs, quodcunq; placeret eligendi potestas fuit. Ac ueteres quidem scriptores artis usque ab principe illo, atque inuentore Tysia repetitos unum in locum

Nichil ex omni parte fectu i simplici genere

Tysia

conduxit Aristoteles, & nominatim cuiusq; præcepta magna conquisita cura perspicue conscripsit, atq; enodata diligenter exposuit, ac tantum inuentoribus ipsis suauitate, & breuitate dicendi præstitit, ut nemo illorũ præcepta ex ipsorum libris cognoscat, sed omnes, q̃ quod illi præcipiant, uelint intelligere, ad hunc quasi ad quendam multo cõmodiorem explicatorem reuertantur. Atq; hic quidẽ ipse et sese ipsum nobis, & eos, qui ante se fuerant, in medio posuit, ut cæteros, & seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem, q̃ profecti sunt, quanquam in maximis philosophiæ partibus operæ plurimum cõsumpserunt, sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat, tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt, Atq; alij quoq; alio ex fonte præceptores dicendi emanauerunt, qui item permultũ ad dicendũ, si quid ars proficit, opitulati sunt. nam, fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus, & nobilis rhetor Isocrates, cuius ipsius quam constet esse artem, non inuenimus, Discipulorũ autem, atq; eorũ, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus. Ex his duabus diuersis sicuti familijs, quarũ altera cum uersaretur in philosophia, nonnullã rhetoricæ quoq; artis sibi curã assumebat, altera uero omnis in dicendi erat studio, & præceptione occupata, unum quoddã est conflatum genus à posterioribus, qui ab utrisq; ea, quæ commode dici uidebantur, in suas artes contulerunt, quos ipsos simul atq; illos superiores nos nobis omnes, quoad facultas tulit, proposuimus, & ex nostro quoq; non nihil in commune contulimus. Quod si ea, quæ in his libris exponuntur, tantopere eligenda fuerunt, quanto studio electa sunt, profecto neq; nos, neq; alios industriæ nostræ pœnitebit. Sin autẽ temere aliq̃d alicuius præterijsse, aut non satis eleganter secuti uidebimur, docti ab aliquo facile, et libenter sententiã commutabimus. non enim parum cognosse, sed in parũ cognito stulte, & diu p̃seuerasse turpe est, propterea quod alterum communi hominũ infirmitati, alterũ singulari uniuscuiusq; uitio est attributum. Quare nos q̃dẽ sine ulla affirmatione simul quærentes dubitanter unumquodq; dicemus, ne, dũ paruulum hoc consequimur, ut satis cõmode hæc p̃scripsisse uideamur, illud amittamus, quod maximũ est, ut necui rei temere, atq; arroganter assenserimus. Verum hoc quidem nos, & in hoc tẽpore, & in omni uita studiose quoad facultas feret, consequemur. Nunc autem, ne longius oratio progressa uideatur, de reliq̃s, quæ præcipiẽda uidentur esse, dicemus. Igitur primus liber exposito genere huius artis, et officio, et fine, & materia, & partibus, genera controuersiarum, & inuentiones, &

constitutiones continebat. Deinde partes orationis, & in eas omnes
omnia præcepta. Quare, cum in eo cæteris de rebus distinctius dictū
sit, disperse autē de confirmatione, et de reprehēsione, nūc certos cōfir
mādi, et reprehēdēdi in singula causarūge nera locos tradēdos arbi
tramur. Et qa quo pacto tractari cōueniret argumētationes in libro
primo nō indiligēter expositū est, hic tantū ipsa inuenta unāquāq;
in rem exponentur simpliciter sine ulla exornatione, ut ex hoc in=
uenta ipsa, ex superiore autem expolitio inuentorum petatur. Qua=
re hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis, & reprehensio-
nis partes referre oportebit.

O Mnis & demonstratiua, et deliberatiua, & iudicialis cau
sa necesse est in aliquo eorum, quæ ante exposita sunt, cōsti-
tutionis genere uno, pluribus'ue uersetur. Hoc quanquam
ita est, tamen cū communiter quædā de omnibus præcipi possint, sepa
ratim quoque aliæ sunt cuiusq; generis, & diuersæ præceptiones.
Aliud enim laus, aut uituperatio. Aliud sententiæ dictio. Aliud accu
satio, aut recusatio conficere debet. In iudicijs qd æquum sit quæri
tur. In demonstrationibus, qd honestum. In deliberationibus, ut nos
arbitramur, qd honestum sit, & qd utile. Nā cæteri utilitatis modo
finem in suadendo, et in dissuadēdo exponi oportere arbitrati sunt.
Quorum igitur generum fines, et exitus diuersi sunt, eorū præcepta
eadē esse non possunt. Neq; nunc hoc dicimus non easdem incidere
constitutiones. ueruntamen oratio quædā ex ipso fine, & genere cau
sæ nascitur, quæ ptineat ad uitæ alicuius demonstrationem, aut ad
sententiæ dictionē. Quare nunc exponēdis controuersijs in iudiciali
genere causarū, et præceptorū uersabimur. Ex quo pleraq; in cætera
quoq; causarū genera simili implicata controuersia nulla cū difficul
tate transferrentur, post autem separatim de reliquis dicemus. Nunc
à coniecturali cōstitutione proficiscemur, cuius exemplū sit hoc expo
situm. In itinere quidā proficiscentem ad mercatū quendā, et secum
aliquantū numorum ferentē est comitatus, cū hoc, ut ferè fit, in uia
sermonē cōtulit, ex quo factū est, ut illud iter familiarius facere uel-
lent. Quare, cū in quandā tabernā diuertissent, simul cœnare, et in
eodē loco somnū capere uoluerunt. Cœnati discubuerūt ibidē, caupo
autem (nā ita dicitur post inuentum, cū in alio maleficio deprehensus
esset) cū illum alterū uidelicet, q numos haberet, animaduertisset, no
ctu postquā illos arctius, ut fit, iā ex lassitudine dormire sensit, acces
sit, et alterius eorū, q sine numis erat, gladiū propè appositū è uagi-
na eduxit, et illū alterū occidit. numos abstulit. gladiū cruentū in ua-

gnam recondidit. ipse sese in lectum suum recepit. Ille autē, cuius gladio occisio erat facta, multo ante lucē surrexit. comitem illū suū inclamauit semel, et sæpius. Illū somno impeditum non respondere existimauit. ipse gladium, & cætera, quæ secum attulerat, sustulit. solus profectus est. Caupo non multo post clamat hominem esse occisum, & cum quibusdam diuersoribus illum, qui ante exierat, consequitur. in itinere hominem cōprehendit. gladium eius è uagina educit, reperit cruentum, homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, occidisti. depulsio, non occidi. Ex qbus cōstitutio est. Quæstio eadē in cōiecturali, quæ iudicatio, occiderit'ne.

Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem coniecturalem incidit controuersiam. Hoc autem & in horū locorū expositione, & in cæterorum oportebit attendere, non omnes in omnem causam conuenire. Vt enim omne nomen ex aliqbus, non ex omnibus literis scribitur, sic omnem in causam non omnis argumentorū copia, sed eorū necessaria pars aliqua conueniet. Omnis igitur, ex causa, ex persona, ex facto ipso, coniectura capienda est. Causa distribuitur in impulsionem, et in ratiocinationē. Impulsio est, quæ sine cogitatione per quandā affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia, ægritudo, uinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita uidetur affectus fuisse, ut rem perspicere cū consilio, & cura non potuerit, & id, quod fecit, impetu quodā animi potius, quàm cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem est diligens, & consyderata faciendi aliquid, aut nō faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuisse, cū aliquid faciendū, aut non faciendū certa de causa uitasse, aut secutus esse animus uidetur. ut si amicitiæ quid causa factum dicetur, si inimici ulciscendi, si metus, si gloriæ, si pecuniæ, si deniq;, ut omnia generatim amplectamur, alicuius retinēdi, augēdi, adipiscendi'ue cōmodi, aut contra reijciendi, diminuēdi, deuitandi'ue incōmodi causa. Nam horū in genus alterutrum illa quoq; incident, in quibus aut incōmodū aliqđ maioris uitādi incōmodi causa, aut maioris adipiscendi cómodi suscipitur. aut cōmodū aliquod maioris adipiscēdi cōmodi, aut maioris uitandi incōmodi præteritur. Hic locus sicut aliquod fundamētum est huius cōstitutionis. nā nihil factū esse cuiquā probatur, nisi aliquid quare factum sit, ostenditur. Ergo accusator, cum aliquid impulsione factū esse dicet, illū impetum & quandā cōmotionem animi affectionem'q; uerbis, et sententijs amplificare debebit, et ostendere quāta uis amoris sit, quāta animi pturbatio ex iracūdia fiat, aut ex aliqua causa earū, qua impulsum aliquē

Ratiocinatio qd

id fecisse dicet. Hic et exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, & similitudinum collatione, & ipsius animi affectionis explicatione curandũ est, ut non mirũ uideatur, siquod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. Cum autem non impulsione, uerum ratiocinatione aliquem cómisisse quid dicet, quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, & id augebit quammaxime poterit, ut quoad fieri possit, idonea quammaxime causa ad peccandum hortata uideatur. Si gloriæ causa, quantam gloriam consecuturam existimarit. Item si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si inimicitiarum, & omnino quicquid erit quod causæ fuisse dicet, id summe augere debebit, & hoc eum magnopere consyderare oportebit, non quid in ueritate modo, uerũ etiam uehementius, quid in opinione eius, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuisse, aut non esse aliqd commodi, aut incommodi, si ostendi potest ei uisum esse, qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines, cum aut res aliusmodi est, ac putatur, aut non is euentus est, quem arbitrati sunt. Res aliusmodi est tum, cum aut id, quod bonũ est, malum putant, aut contra quod malũ est, bonum, aut quod nec malũ est, nec bonum, malũ aut bonum, aut quod malũ, aut bonum est, nec malum, nec bonũ. Hoc intellecto, siquis negabit ullam esse pecuniã fratris, aut amici uitã, aut deniq; officio suo antiquiorẽ, aut suauiorem, non erit hoc accusatori negandũ. Nam in eum culpa, & summum odiũ transferretur qui id, quod tam uere, & pie dicetur, negabit. Verum illud dicendũ erit, illi nó esse ita uisum, quod sumi oportet ex ijs, quæ ad ꝑsonam pertinent, de quo post dicendum est. Euentus autem tum fallit, cũ aliter accidit, atq; ij, qui arguuntur, arbitrati esse dicuntur. ut siquis dicatur alium occidisse, ac uoluerit, quod aut similitudine, aut suspicione, aut demonstratione falsa deceptus sit, aut eum necasse, cuius testamento non sit hæres, quod eius testamento se hæredem arbitratus sit. Non enim ex euentu cogitationem spectari oportere, sed qua cogitatione, & spe ad maleficiũ profectus sit, consyderare, & quo animo quid quisq; faciat, nó quo casu utatur ad rẽ ꝑtinere. In hoc autẽ loco, caput illud erit accusatori, si demonstrare poterit alij nemini causam fuisse faciendi. Secundariũ, si tantam, aut tam idoneã nemini. Sin fuisse alijs quoq; causa faciẽdi uidebitur, aut potestas alijs defuisse demonstrãda est, aut facultas, aut uolũtas. Postetas, si aut nescisse, aut nó affuisse, aut conficere aliqd nó potuisse dicetur. Facultas, si ratio, adiutores, adiumẽta, et cætera, quæ ad rẽ ꝑtinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si ani-

mus à talibus factis uacuus, et integer esse dicetur. Postremo, quas ad defensoonem rationes reo dabimus, ijs accusator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id breui faciendum est, & in unum multa sunt conducenda, ut ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed huius accusandi causa defendere alterum uideatur, atq; accusatori quidem hæc ferè sunt in causa facienda, et consyderãda. Defensor autem ex contrario. Primum impulsionem, aut nullam fuisse dicet, aut si fuisse concedet, extenuabit, & paruulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere huiusmodi facta nasci docebit. Quo erit in loco demonstrandum quæ uis & natura eius sit affectionis, qua impulsus aliquid reus commisisse dicetur, in quo & exempla, & similitudines erunt proferendæ, & ipsa diligenter natura eius affectionis quamleuissime quietissimam ad partem explicanda, ut & res ipsa à facto crudeli, & turbulento ad quoddam mitius, & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum eius, qui audiet, & ad animi quendam intimum sensum accommodetur. Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut cõmodum nullũ fuisse, aut paruum, aut alijs magis fuisse, aut nihilo sibi magis, quàm alijs, aut incommodum sibi maius, quã commodum dicet, ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo, quod acciderit, aut cum illo periculo, quod subeatur, comparanda. qui omnes loci similiter incommodi quoque uitatione tractabuntur. Sin accusator dixerit, eum id esse secutum, quod ei uisum sit commodum, aut id fugisse, quod putarit esse incommodum, quanquam in falsa fuerit opinione, demonstrandum erit defensori, neminem tantæ esse stultitiæ, qui tali in re possit ueritatem ignorare. Quod si id concedatur, illud non concessum iri, nec dubitasse quidem hunc quid eius iuris esset, sed id, quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso, quod uerum pro uero probasse. Quod si dubitauerit, summæ fuisse amentiæ, dubia spe impulsum certum in periculum se committere. Quemadmodum autem accusator, cum ab alijs culpam dimouebit, defensoris locis utetur, sic ijs locis, qui accusatori dati sunt, utetur reus, uo in alios ab se crimen uolet transferre. EX PERsona autem cõiectura capietur, si eæ res, quæ psonis attributæ sunt, diligenter consyderabũtur, quas omnes in primo libro exposuimus. nam & de nomine nonnunquam aliquid suspicionis nascitur. Nomẽ autem cum dicimus, cognomen quoq;, et agnomẽ intelligatur oportet, De hominis enim certo, et proprio uocabulo agitur, ut si dicamus idcirco aliquem Callidiũ uocari, quod temerario, & repentino consilio sit,

aut si ea de re hominibus græcos imperitis uerba dedisse, quod Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius uocarentur. Et de natura licet aliquantulum ducere suspicionis. omnia enim hæc, uir an mulier, huius an illius ciuitatis sit, quibus sit maioribus, quibus consanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam coniecturam faciendam pertinebunt. Et ex uictu multæ trahuntur suspiciones, cum quemadmodum, & apud quos, & à qbus educatus, & eruditus sit quæritur, & qbus cum uiuat, qua ratione uitæ, quo more domestico uiuat. Et ex fortuna sæpe argumētatio nascitur, cum seruus, an liber. pecuniosus, an pauper. nobilis, an ignobilis. felix, an infelix. priuatus, an cum potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consyderatur, aut deniq; aliqd eorū quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta, et cōstanti animi, aut corporis absolutione cōsistit, quo in genere est uirtus, scientia, & quæ contraria sunt, res ipsa causa posita docebit, ecquid hic quoq; locus suspicionis ostendat. Nam affectionis quidē ratio pspicuam solet præ se gerere coniecturam, ut amor, iracundia, molestia, propterea quod & ipsorum uis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem consequantur, faciles cognitu sunt. Studium autē, quoniam est assidua, & uehemens ad aliquam rem applicata magna cū uoluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desyderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis. Nam consilium est aliquid faciendi, non faciendi'ue excogitata ratio. Item facta & casus, et orationes, quæ sunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum est) in tria tēpora distributa, facile erit uidere, ecquid afferant ad coniecturam confirmandam suscispionis. Ac psonis quidem res eæ sunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis accusatoris erit improbatione hominis uti. Nam causa facti parum firmitudinis habet, nisi animus eius, qui insimulatur, in eam suspicionem adducetur, ut à tali culpa nō uideatur abhorruisse. Vt enim animum alicuius improbare nihil attinet, cū causa quare peccauerit, non intercesserit, sic causam peccati intercedere leue est, si animus nulli minus honestæ rationi affinis ostenditur. Quare uitā eius, quem arguit, ex antefactis accusator improbare debebit, et ostendere, siquo in pari ante peccato conuictus sit. Si id nō poterit, siquam in similem ante suspicionem uenerit, ac maxime si fieri poterit, simili aliquo in genere eiusmodi causa aliqua commotum peccasse, aut in æque magna re, aut in maiore, aut in minore, ut siquis pecunia dicat inductum fecisse, possit demonstrare aliqua in re eius aliquod fa-

ctum auarum. Item in omni causa naturam, aut uictum, aut studiũ, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ personis attributa sunt, ad eã causam, qua commotum peccasse dicet, adiungere, atque ex dispari quoq; genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animũ aduersarij oportebit, si auaritia inductum arguas fecisse, & auarũ eum, quẽ accuses, demonstrare non possis, alijs affinem esse uitijs doceas, & ex ea re nõ esse mirandũ, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate, & authoritate eius, q arguitur, detractum est, tantum de facultate totius est defensionis dimmutũ. Si nulli affinis poterit uitio reus ante admisso demonstrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, ut ueterem famam hominis nihil ad rẽ putent pertinere. Nam eum ante celasse, nunc manifesto teneri. Quare non oportere hanc rẽ ex superiori uita spectari, sed superiorem uitã ex hac re improbari, & aut potestatem ante peccandi non fuisse, aut causam, aut si hæc dici non poterunt, dicendũ erit illud extremum non esse mirum, si nũc primum deliquerit. Nã necesse est eum, qui uelit peccare, aliquando primum delinquere. Sin uita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur demonstrato, argumentis accusationẽ statim confirmare oportebit. Defensor autem primum, si poterit, debebit uitam eius, qui insimulabitur, quam honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua eius nota, et communia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios, etiã quæ magis rara, & eximia sunt, si ab eo, cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraq; re, cum necesse non esset, officij causa, aut in remp. aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expositi sunt, facta esse dicet. Deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse, quod eo cõfirmatius erit, si cum potestas impune aliquid faciendi minus honeste fuisse dicetur, uoluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eo firmius, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur, ut si cum auaritiæ causa fecisse arguatur, minime omni in uita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducetur indignatio iuncta conquestioni, per quam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur, cum animus omni in uita fuerit à uitijs remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoq; hominem ad peccandum potuisse impellere, aut iniquum esse, & optimo cuiq; perniciosissimũ, non uitã honeste actam tali in tempore quam-

plurimum prodesse, sed subita ex criminatione, quæ confingi facile
possit, non ex ante acta uita, que neque ad tempus fingi, neq; ullo mo
do immutari possit, facere iudicium. Sin autẽ in ante acta uita ali-
quæ turpitudines erunt, aut falsò uenisse in eam existimationẽ dicẽ
tur, aut ex aliquorum inuidia, aut obtrectatione, aut falsa opinione,
aut imprudentiæ, necessitudini, aut persuasioni, adolescentiæ, aut ali-
cui non malitiosæ animi affectioni attribuentur, aut dissimili in gene
re uitiorum, ut animus non omnino integer, sed à tali culpa remo
tus esse uideatur. Ac si nullo modo uitæ turpitudo, aut infamia leniri
poterit oratione, negare oportebit de uita eius, et moribus quæri, sed
de eo crimine, quo de arguatur, quare ante factis omissis, illud, qđ in-
stet, agi oportere. EX FACTO autem ipso suspiciones ducentur,
si totius administratio negotij ex omnibus partibus pertentabitur, atq;
hæ suspiciones partim ex negotio separatim, partim communiter ex
psonis, atq; ex negotio proficiscentur. Ex negotio duci poterunt, si eas
res, quæ negotijs attributæ sunt, diligenter consyderabimus. Ex ijs
igitur in hanc constitutionẽ conuenire uidentur genera eorũ omnia,
partes generum pleræq;. Videre igitur primum oportebit, quæ sint
continentia cũ ipso negotio, hoc est, quæ ab re separari non possunt.
Quo in loco satis erit diligenter consyderare, qd sit ante rem factum,
ex quo spes perficiendi nata, & faciendi facultas quæsita uideatur.
qd in ipsa re gerenda, quid postea consecutum sit. deinde ipsius est ne
gotij gestio pertractanda. Nam hoc genus earum rerum, quæ negotio
attributæ sunt, secundo in loco nobis est expositum. Hoc ergo in ge-
nere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas, quorum uniuscuiusq;
uis diligẽter ĩ cõfirmationis præceptis explicata est. Quare, ne aut
hic nõ admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse uideamur, breuiter
demõstrabimus, qd quaq; in parte consyderari oporteat. In loco igi-
tur opportunitas, in tempore longinquitas, in occasione cõmoditas ad
faciendum idonea, in facultate copia, & potestas earum rerum, pro
pter quas aliquid facilius fit, aut sine quibus omnino confici non po
test, consyderanda est. Deinde uidendũ est, quid adiunctum sit nego
tio, hoc est, quid maius, quid minus, qd æque magnum sit, quid simi-
le, ex quibus coniectura quædam ducitur, si quemadmodum res ma-
iores, minores, æque magnæ, similesq; agi soleant, diligenter consyde-
rabitur. Quo in genere euẽtus quoq; uidendus erit, hoc est qd ex una
quaq; re soleat euenire, magnopere consyderandũ est, ut metus, læti-
tia, titubatio. Quarta autem pars erat ex ijs, quas negotijs dicеba-
mus esse attributas, consecutio. In ea quæruntur ea, quæ gestũ nego-

tium

tium confestim, aut ex interuallo consequũtur, in qua uidebimus ec=
quæ consuetudo sit, ecquæ lex, ecquæ actio, ecquod eius rei artificiũ
sit, aut usus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offensio, ex
quibus nonnunquam elicitur aliquid suspicionis. Sunt autem ali=
quæ suspiciones, quæ communiter, & ex negotiorum, & ex psona=
rum attributionibus sumuntur. Nam ex fortuna, & ex natura, &
ex uictu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi,
aut corporis pleraq; pertinent ad easdem res, quæ rem credibilem,
aut incredibilem facere possunt, & cum facti suspicione iunguntur.
Maxime enim quæri oportet in hac constitutione. Primũ potuerit'ne
aliquid fieri. deinde ecquo ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua
ante diximus. Deinde utrũ id facinus sit, quod pœnitere fuerit neces
se. Item quod spem cælandi haberet. Deinde necessitudo, in qua num
necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri quæritur. Quorũ pars ad con
silium pertinet, quod personis attributum est, ut in ea causa, quam
exposuimus. Ante rem erit, quod in itinere se tam familiariter ap-
plicauerit, quod sermonis causam quæsiuerit, quod simul diuerterit,
dehinc cœnarit. In re, nox, somnus. Post rem, quod solus exierit, qđ
illum tam familiarem comitem tam æquo animo reliquerit, quod
cruentum gladiũ habuerit. horum pars ad consiliũ pertinet. Quæ=
ritur enim utrũ uideatur diligenter ratio faciendi esse habita, et ex-
cogitata, an ita temere, ut non uerisimile sit quenquã tam temere ad
maleficium accessisse. In quo quæritur num quo alio modo cõmodius
potuerit fieri, uel à fortuna administrari. Nam sæpe, si pecuniæ ad=
iumenta, si adiutores desint, facultas fuisse faciendi non uidetur, hoc
modo, si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus hæc,
quæ negotijs, et illa, quæ personis sunt attributa. Hic neq; facile est,
neq; necessariũ distinguere, ut in superioribus partibus, quo pacto
quidq; accusatorẽ, & quomodo defensorẽ tractare oporteat. Nõ ne=
cessarium, propterea quod causa põsita, qđ in quanq; conueniat, res
ipsa docebit eos, q non omnia hic se inuenturos putabunt, sed ad ea,
quæ præcepta sunt, cõparationis modo quandã in cõmune mediocrẽ
intelligentiam conferent. Non facile autem, quod & infinitum est tot
de rebus utranq; in partem singillatim de una quaq; explicare, &
alias aliter hæc in utranq; partem causæ solent conuenire. Quare
cõsyderare hæc, que exposuimus, oportebit. Facilius autẽ ad in=
uentionem animus incedet, si gesti negotij & suã, & aduersarij nar
rationẽ sæpe, & diligenter ptractabit, et quid quæq; pars suspiciõis
habebit, eliciens consyderabit. Quare, quo consilio, qua spe, pficiendi

quidq; factum sit. cur hoc modo potius, quàm illo. cur ab hoc potius, quàm ab illo. cur nullo adiutore, aut cur hoc. cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit. cur hoc ante factum sit. cur hoc ante factū nō sit. cur hoc in ipso negotio. cur hoc post negotium, aut qd factum de industria, aut quid rem ipsam consecutum sit. Consit'ne oratio aut cum re, aut ipsa secum. hoc huius'ne rei sit signum, an illius, an huius, & illius, & utrius potius. quid factum sit, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit. Cum animus hac intentione omnes totius negotij partes consyderabit, tum illi ipsi in mediū conseruati loci procedent, de quibus ante dictum est, & cum ex singulis, tum ex coniunctis argumenta certa nascentur. quorum argumentorum pars probabili, pars necessario in genere uersabitur. Accedūt autem ad coniecturam sæpe quæstiones, testimonia, rumores, quæ contra omnia uterq; simili uia præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debebit. Nam & ex quæstione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pari ratione, ut ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & ij uidentur errare, qui hoc genus suspicionum artificij non putant indigere, & ij, qui aliter hoc de genere, ac de omni coniectura præcipiendum putant. Omnis enim ijsdem ex locis coniectura sumenda est. Nam & eius, qui in quæstione aliquid dixerit, & eius qui in testimonio, et ipsius rumoris causa, & ueritas ex ijsdem attributionibus reperiretur. Omni autem in causa pars argumentorum est adiuncta ei causæ solum, quæ dicitur, & ab ipsa ita ducta, ut ab ea separatim in omnes eiusdem generis causas transferri non satis commode possit. Pars autem est peruagatior, & aut in omnes eiusdem generis, aut in plerasq; causas accommodata. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas causas possunt, locos communes nominamus. Nam locus communis, aut certæ rei quandam continet amplificationem. ut siquis hoc uelit ostendere, eum, qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum, quo loco nisi perorata, & probata causa, non est utendum. Aut dubiæ, quæ ex contrario quoq; habeat probabiles rationes argumentandi, ut suspicionibus credi oportere, & contra, suspicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus ante dictum est, pars per aliquam probabilem utraq; ex parte rationem. Distinguitur autem oratio, atq; illustratur maxime, raro inducendis locis communibus, & aliquo loco, iam certioribus illis auditoribus, & argumentis confirmatis. Nam et tum conceditur commune quiddam dicere, cum

re, cum diligenter aliquis proprius causæ locus tractatus est, & auditoris animus aut renouatur ad ea, quæ restant, aut omnibus iã dictis, exsuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suauitatis, & grauitatis plurimum consistit, & omnia, quæ in inuẽtione uerborum, & sententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur. Quare, non ut causarum, sic oratorum quoq; multorum communes loci sunt. nam nisi ab ijs, qui multa exercitatione magnam sibi & uerborum, & sententiarum copiam cõparauerint, tractari non poterunt ornate, & grauiter, quemadmodum natura ipsorum desyderat. Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus in coniecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant. Suspicionibus credi oportere, & non oportere. Rumoribus credi oportere, & non oportere. Testibus credi oportere, & non oportere. Quæstionibus credi oportere, & non oportere. Vitam ante actam spectari oportere, & non oportere. Eiusdem esse, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admisisse, & non esse eiusdem. Maxime spectari causam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & siqui eiusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias parteis diducentur. Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem, & alter per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur, & per quem cum conquestione misericordia captatur. Hi, & cæteri omnes loci communes ex ijsdem præceptis sumuntur, quibus cæteræ argumentationes, sed illæ tenuius, & acutius, & subtilius tractantur, hi autem grauius, & ornatius, & cum uerbis, tum etiam sententijs excellentibus. In illis enim finis est, ut id, quod dicitur, uerum esse uideatur, in his tametsi hoc quoq; uideri oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam constitutionem transeamus.

c VM est nominis controuersia, qa uis uocabuli definienda uerbis est, constitutio definitiua dicitur. Eius generis exẽplo nobis posita sit hæc causa. C. Flaminius is, qui consul rẽp. male gessit bello punico secundo, cum tribunus plebis esset, inuito senatu, & omnino contra uoluntatem omnium optimatum ꝑ seditionem ad populũ legem agrariã ferebat. Hunc pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit. Accersitur maiestatis. Intentio est, maiestatem minuisti, quod tribunum plebis de templo deduxisti. Depulsio est, nõ minui maiestatẽ. Quæstio est, maiestatẽ ne minuerit

Ratio, in filium enim quã habebam potestatem, ea usus sum. Rationis infirmatio. At enim, qui patria potestate, hoc est priuata quadã, tribunitiam potestatem, hoc est populi potestatem infirmat, minuit is maiestatem. Iudicatio est, minuat'ne is maiestatem, qui in tribunitiã potestatem patria potestate utatur. Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferri oportebit. Ac, nequis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoq; incidere constitutionem in hanc causam, eam nos partẽ solã sumimus, in qua præcepta nobis danda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in causa, si diligenter attendet, omnes uidebit constitutiones, & earũ parteis, & cõtrouersias, siquæ forte in eas incident. nã de omnibus pscribemus.

Primus ergo accusatoris locus est, eius nominis, cuius de ui quæritur, breuis, & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo. Maiestatem minuere est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliqd derogare. Hoc sic breuiter expositum, pluribus uerbis est, & rationibus cõfirmandum, & ita esse, ut descripseris, ostendendum. Postea ad id, quod definieris, factum eius, qui accusabitur, adiũgere oportebit, & ex eo, quod ostenderis esse, uerbi causa, maiestatẽ minuere, docere aduersarium maiestatem minuisse, & hunc locum totum cõmuni loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur, post erit infirmanda aduersariorũ descriptio. Ea autẽ infirmabitur, si falsa demonstrabitur, hoc ex opinione hominum sumetur, cum quemadmodum, & quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut sermocinandi eo uerbo uti soleãt, consyderabitur. Itẽ infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendetur eius descriptionis approbatio, et si, quæ incõmoda consecutura sint, eo concesso, ostendetur. Id autem ex honestatis, & utilitatis partibus sumetur, de qbus in deliberationis præceptis exponemus. Et si, cum definitione nostra aduersariorum definitionem conferemus, et nostram ueram, honestam, utilem esse demonstrabimus, illorum contra. Quæremus autem res, aut maiori, aut minori, aut pari in negotio similes, ex qbus affirmetur nostra descriptio. Iam si res plures erunt definiendæ. ut si quæratur, fur sit, an sacrilegus, q uasa ex priuato sacra surripuerit, erit utendũ pluribus definitionibus. Deinde simili ratione causa tractanda. Locus autem cõmunis in eius malitiam, q non modo rerũ, uerum etiã uerborum potestatem sibi arrogare conetur, ut & faciat, quod uelit, et id, quod fecerit, quo uelit nomine appellet. Deinde defensoris primus locus est, itẽ nominis breuis, & aperta,

uis, & aperta, & ex opinione hominũ descriptio, hoc modo. Maiestatem minuere est, aliquid de rep. cũ potestatem non habeas, administrare. Deinde huius confirmatio est, similibus & exemplis, et rationibus. postea sui facti ab illa definitione separatio. Deinde locus communis, per quẽ facti utilitas, aut honestas adaugetur. Deinde sequitur aduersariorum definitionis reprehensio, quæ ijsdem ex locis omnibus, quos accusatori præscripsimus, conficiatur, & cætera post eadem præter cõmunem locum inducẽtur. Locus autẽ communis erit defensoris is, per quem indignabitur, accusatorem sui periculi causa non res solum conuertere, uerum etiam uerba commutare conari. Nam illi qdem communes loci, qui aut calumniæ accusatorum demonstrandæ, aut misericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à misericordia deterrendi causa sumuntur, ex periculi magnitudine, non ex causæ genere ducuntur. Quare non in omnem causam, sed in omne causæ genus incidunt. Eorũ mentionẽ in coniecturali cõstitutione fecimus. Inductione autẽ eorũ, cum causa postulabit, utemur.

c VM Autem actio translationis, aut commutationis indigere uidetur, quod non aut is agit, quem oportet, aut cũ eo, qui cum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, constitutio trãslatiua appellatur. Huius nobis exempla permulta opus sunt, si singula translationum genera quæramus, sed quia ratio præceptorum similis est, exemplorum multitudine supersedendũ est. Atq; in nostra quidem consuetudine multis de causis fit, ut rarius incidant translationes. Nam et prætoris exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ita ius ciuile habemus constitutum, ut à causa cadat is, qui non quemadmodum oportet, egerit. Quare in iure plerunq; uersantur. Ibi enim et exceptiones postulantur, & quodãmodo agendi potestas datur, & omnis cõceptio priuatorum iudiciorũ constituitur. In ipsis autem iudicijs rarius incidunt, & tamen, siquando incidunt, eiusmodi sunt, ut per se minus habeant firmitudinis, confirmentur autem assumpta alia aliqua constitutione. Vt in quodã iudicio, cum ueneficij cuiusdã nomen esset delatum, &, quia parricidij causa subscripta esset, extra ordinẽ esset acceptum, cum in accusatione alia quædam crimina testibus, & argumentis confirmarentur, parricidij autẽ solum mentio facta esset. defensor in hoc ipso multum oportet ut diu consistat. cum de nece parentis nihil demonstratũ sit, indignum facinus esse ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur, id autem si damnaretur, fieri necesse esset, quoniam & id causæ subscriptum, & ex ea re nomen extra

ordinem sit acceptum. Ea igitur poena si affici reum non oporteat, damnari quoq; non oportere, quoniam ea poena damnationem necessario consequatur. Hic defensor poenæ cõmutationem ex translatiuo genere inducendo, totam infirmabit accusationem. Veruntamen cæteris quoq; criminibus defendendis coniecturali constitutione translationem confirmabit. Exemplum autem translationis in causa nobis positum sit huiusmodi. Cum ad uim faciendã quidam armati uenissent, armati contra præsto fuerunt, & cuidã equiti romano quidã ex armatis resistenti gladio manum præcidit. Agit is, cui manus præcisa est, iniuriarũ. postulat is, q cum agitur, à prætore exceptionem, extra quam in reum capitis præiudicium fiat. Hic is, qui agit iudicium purum postulat. Ille, qui cum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæstio est. excipiendum sit, an non? Ratio. Non enim oportet in recuperatorio iudicio eius maleficij, de quo inter sicarios quæritur, præiudicium fieri. Infirmatio rationis, Eiusmodi sunt iniuriæ, ut de his indignum sit non primo quoq; tempore iudicari. Iudicatio. Atrocitas iniuriarũ satis'ne causæ sit. quare dum de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudiciũ cõparatũ sit, præiudicetur. atq; exemplũ qdem hoc est. In omni autem causa ab utroq; quæri oportebit, à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut qd statui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de qbus post dicendũ est, sumi oportebit, & ratiocinari, quid in simlibus rebus fieri soleat, & uidere utrum malitia qd aliud agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quod alio modo agi non possit, an occasione agendi sic sit iudicium, aut actio constituta, an recte sine ulla re eiusmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, fugere iudicium, ac poenam, quia causæ diffidat. A translatione autem omnium fore perturbationem, si non ita res agatur, & in iudicium ueniat, quo pacto oporteat. hoc est si aut cum eo agatur, qui cum non oporteat, aut alia poena. alio crimine. alio tempore. atq; hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ constitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem constitutionem, & partes eius consyderemus.

c VM ET facto, & facti nomine concesso, neq; ulla actionis illata controuersia, uis, & natura, & genus negotij ipsius quæritur, constitutionem generalẽ appellamus. Huius primas esse partes duas nobis uideri diximus, negotialem, et iuridicialem. Negotialis est, quæ in ipso negotio iuris ciuilis habet im=

plicitam controuersiam. Ea est huiusmodi. Quidam pupillum hæredem fecit. pupillus autem ante mortuus est, quàm in suam tutelam ueniret. De hæreditate ea, quæ pupillo uenit inter eos, qui patris pupilli hæredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controuersia est. possessio hæredum secundorum est. Intentio est agnatorum. nostra pecunia est, de qua is, cuius agnati sumus testatus non est. Depulsio est, immo nostra, qui hæredes secundi testamento patris sumus. Quæstio est. utrorum sit. Ratio est pater enim & sibi, & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filij fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis. immo pater sibi scripsit, et secundum hæredem non filio, sed sibi iussit esse. Quare præterquam quod ipsius fuit in testamento, ullius uestrum esse non potest. Iudicatio. possit'ne quisquam de filij pupilli re testari. an hæredes secundi ipsius patrisfamilias, non filij quoq; eius pupilli hæredes sint. Atque hoc non alienum est, quod ad multa pertineat, ne aut nusquam, aut usquequaq; dicatur hic admonere. Sunt causæ, quæ plures habent rationes in simplici constitutione, quod fit, cũ id, quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile uideri potest. ut in hac ipsa causa. supponatur enim ab hæredibus hæc ratio. Vnius enim pecuniæ plures dissimilibus de causis hæredes esse non possunt, nec unquam factum est, ut eiusdem pecuniæ alius testamento, alius lege hæres esset. Infirmatio autẽ hæc erit. nõ est una pecunia, propterea quod altera iam erat pupilli aduentitia, cuius hæres non illo in tempore in testamento quisquã scriptus erat, siquid pupillo accidisset, & de altera patris etiam nunc mortui uoluntas plurimũ ualebat, quæ iã mortuo pupillo suis hæredibus concedebat. Iudicatio est, una'ne pecunia fuerit. acsi hac erunt usi infirmatione, posse plures esse unius hæredes pecuniæ dissimilibus de causis. de eo ipso iudicatio nascatur, possint'ne eiusdẽ pecuniæ plures dissimilibus generibus esse hæredes. Ergo una in constitutione intellectum est, quomodo & rationes, & rationũ infirmationes, & præterea iudicationes plures fiant. Nunc huius generis præcepta uideamus. Vtrisq;, aut etiã omnibus si plures ambigent, ius ex qbus rebus cõstet, est cõsyderandũ. Initium ergo eius ab natura ductũ uideatur. Quædã autem ex utilitatis ratione, aut pspicua nobis, aut obscura in consuetudinẽ uenisse. Post autẽ approbata quædã aut à cõsuetudine, aut uero utilia uisa, legibus esse firmata. Ac naturæ qdem ius est, quod nobis nõ opinio, sed quædã innata uis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obseruantiam, ueritatem.

Religionem, eam, quæ in metu, & cærimonia deorum sit, appellant: Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios sanguine coniunctos officium conseruare moneat. Gratiam, quæ in memoria, & remuneratione, officiorũ, & honorum, & amicitiarum obseruantiã teneat. Vindicationem, per quam uim, & contumeliam defendendo, aut ulciscendo propulsamus à nobis, & à nostris, qui nobis esse cari debent, & per quam peccata punimus. Obseruantiã, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes reueremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, neq̃d aliter, quàm confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurum sit. Ac naturæ quidem iura minus ipsa quæruntur ad hanc controuersiam, quod neque in hoc ciuili iure uersantur, & à uulgari intelligentia remotiora sunt, ad similitudinem uero aliquam, aut ad rem amplificandã sæpe sunt inferenda. Consuetudinis autem ius esse putatur id, q̃d uoluntate omnium sine lege uetustas comprobarit. In ea autẽ iura sunt quædã ipsa iam certa propter uetustatem. Quo in genere & alia sunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere consueuerunt. Quædã autem genera iuris iã certa consuetudine facta sunt, quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit, quod iã ita iustum putatur, ut iuri præstare dicatur. Par, quod inter omnes æquabile est. Iudicatum, de quo iam ante sententia alicuius, aut aliquorum constituta est. Iã iura legitima ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus iuris quicquid aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex maiore, aut ex minore nasci uidebitur, quisque attendere, atque elicere pertẽtando unanquãq; partem iuris debebit. Locorum autem communium, quoniam (ut ante dictum est) duo sunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterũ certæ continet amplificationem, quid ipsa causa det, & quid augeri per communem locum possit, & oporteat, consyderabitur. Nam certi, qui in omnes incidant loci præscribi non possunt. in plerisque fortasse ab authoritate iurisconsultorum, & contra authoritatem dici oportebit. Attendendum est autem in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos exposuimus, ipsa res ostendat. Nunc iuridiciale genus, & parteis eius consyderemus.

i IVRIdicialis est, in qua æqui, & iniq natura, & præmij, aut pœnæ ratio quæritur. Huius partes sunt duæ, quarũ alterã absolutã, alterã assumptiuã nominamus. Absoluta est, quæ ipsa i se, nõ ut negocialis implicite, & abscondite, sed patẽtius, & expeditius recti, & nõ recti quæstionẽ cõtinet. ea est huiusmodi.

Cum Thebani Lacedæmonios bello superauissent, & ferè mos esset Grais, cũ inter se bellum gessissent, ut ij, qui uicissent, trophæum aliquod in finibus statuerent uictoriæ modo in præsentia declarandæ causa, nõ ut in perpetuum belli memoria maneret, æneũ statuerũt trophæum. Accusantur apud Amphictyonas, idest apud commune Græciæ concilium. Intentio est. non oportuit. Depulsio est. oportuit. Quæstio est. oportuerit'ne? Ratio est. eam enim ex bello gloriam uirtute peperimus, ut eius æterna insignia posteris nostris relinquere uellemus. Infirmatio est. attamen æternum inimicitiarum monumentum Graios de Grais statuere non oportet. Iudicatio est, cum summæ uirtutis celebrandæ causa Graij de Grais æternũ inimicitiarũ monimentum statuerint, rectè ne, an contra fecerint? Hãc ideo rationem subiecimus, ut hoc causæ genus ipsum, de quo agimus, cognosceretur. Nã si eã supposuissemus, qua fortasse usi sunt, non enim iuste, neq; pie bellum gessistis, in relationẽ criminis dilaberemur, de qua post loquemur. Vtrũq; autem causæ genus in hanc causam incidere perspicuũ est. In hanc argumentationes ex ijsdem locis sumendæ sunt, atq; ĩ causam negotialem, de qua ante dictum est. Locos autẽ communes et ex causa ipsa, siquid inerit indignationis, aut conquestionis, et ex iuris utilitate, et natura multos, et graues sumere licebit, et oportebit, si causæ dignitas uidebitur, postulare. Nunc assumptiuam partẽ iuridicialis consyderemus. ASSVM ptiua igitur tunc dicitur, cum ipsum ex se factum probari non potest, aliquo autem foris adiuncto argumẽto defenditur. Eius partes sunt quatuor, Cõparatio, Relatio criminis. Remotio criminis, Cõcessio, Comparatio est, cũ aliquod factum, quod per se ipsum non sit probandũ, ex eo, cuius id causa factum est, defenditur. Ea est huiusmodi. Quidam Imperator, cũ ab hostibus circunsideretur, neq; effugere ullo modo posset, depactus est cum eis, ut arma, et impedimẽta relinqueret, milites educeret. Itaq; fecit. Armis, & impedimentis amissis, præter spẽ milites conseruauit. Accusatur maiestatis. Incurrit huc definitio, quid sit lædere maiestatẽ, sed nos hunc locum, de quo agimus, consyderemus. Intẽtio est. Nõ oportuit arma, et impedimenta relinquere. Depulsio est. oportuit. Quæstio est. oportuerit'ne? Ratio est. milites enim omnes perijssent. Infirmatio est, aut coniecturalis non perijssent, aut altera coniecturalis, nõ ideo fecisti. Ex quibus sunt iudicationes. perijssent'ne? et ideo'ne feceris? aut hæc comparatiua, cuius nũc indigemus. At enim satius fuit amittere milites, quàm arma, & impedimenta hostibus concedere. Ex qua iudicatio nascitur. cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pa-

ctionem uenissent, utrum satius fuerit amittere milites, an ad hanc cõditionem uenire? Hoc causæ genus ex his locis tractari conueniet. Oportebit adhibere cæterarum quoq; constitutionum rationem, atq; præcepta, ac maxime coniecturis faciendis infirmare illud, quod cũ eo, quod crimini dabitur, ij qui accusabuntur, comparabunt. Id fiet, si aut id, quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum eẽt, quo de facto iudicium est, futurum fuisse negabitur, aut si alia ratione, et aliam ob causam, ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Eius rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex coniecturali constitutione sumetur. Sin autem certo nomine maleficij uocabitur in iudiciũ, sicut in hac causa. nam maiestatis accersitur, definitione, & definitionis præceptis uti oportebit. Atq; hæc quidẽ plerũq; in hoc genere incidunt, ut coniectura, & definitione utendum sit. Sin aliud quoq; aliqđ genus incidet, eius generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accusatori maxime est in hoc elaborandũ, ut id ipsum factũ, propter quod sibi reus concedi putat oportere, quamplurimis infirmet rationibus. quod facile est, si quamplurimis constitutionibus aggrediatur id improbare. Ipsa autem comparatio separata à cæteris generibus controuersiarum sic ex sua ui consyderabitur, si illud, quod comparabitur, aut non honestum, aut nõ utile, aut non necessariũ fuisse, aut non tantopere utile, aut non tantopere honestum, aut non tantopere necessariũ fuisse demonstrabitur. Deinde oportet accusatorem illud, quod ipse arguat, ab eo, quod defensor comparat, separare. Id autem faciet, si demonstrabit non ita fieri solere, neq; oportere, neq; esse rationem, quare hoc propter hoc fiat, ut propter salutem militum ea, quæ salutis causa comparata sunt, hostibus tradantur. Postea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factum ab defensore laudatur, aut faciendũ fuisse demonstratur, contendere. Et hoc extenuando maleficij magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur, honestius, utilius, magis necessariũ fuisse illud, quod uitarit reus, quàm illud, quod fecerit. Honesti autẽ, & utilis, & necessarij uis, & natura in deliberationis præceptis cognoscetur. Deinde oportebit ipsam illã cõparatiuam iudicationem exponere tanq̃ causam deliberatiuã, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam ante exposuimus. Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hãc pactionẽ uenissent, utrũ satius fuerit perire milites, an ad hãc pactionem uenire. Hoc ex locis deliberationis, quasi aliquã in consultationẽ res ueniat, tractari oportebit.

Defensor autem quibus in locis ab accusatore aliæ constitutiones erunt inductæ, in ijs ipse quoq; ex ijsdem constitutionibus defensionẽ comparabit, cæteros autem omnes locos, qui ad ipsam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt accusatoris, in eum qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroq; fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defensoris est nullum factum inutile, neq; turpe, neque item utile, neque honestum putari oportere, nisi quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit, intelligatur. Qui locus ita communis est, ut bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficij magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitate demonstratur. Et tertius, per quem res expressa uerbis ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipsi se quoq; idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset.

RELATIO criminis est, cum reus id, quod arguitur confessus, alterius se inductum peccato iure fecisse demonstrat. Ea est huiusmodi. Horatius occisis tribus curiatibus, & duobus amissis fratribus, domum se uictor recepit. Is animaduertit sororem suam de fratrum morte non laborantem, sponsi autem nomen appellantem identidem curiatis cum gemitu, et lamentatione, indigne passus uirginem occidit, accusatur. Intentio est, iniuria sororem occidisti. Depulsio est. Iure occidi. Quæstio est. iure'ne occiderit? Ratio est. Illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat. me & populum R. uicisse moleste ferebat. Infirmatio est. Tamen à fratre indemnatam necari non oportuit. ex qua iudicatio fit. Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, de fratris, & populi R. uictoria non gauderet, oportuerit'ne eam à fratre indemnatam necari. Hoc in genere causæ, primum, siquid ex cæteris dabitur constitutionibus sumi oportebit, sicut in comparatione præceptum est. Postea siqua facultas erit, per aliquam constitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere. Deinde leuius esse illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipse susceperit. Postea translationis partibus uti, & ostendere à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut statui de ea re conuenerit, ac simul ostendere non oportuisse ante supplicium, quàm iudicium interponere. Tum leges quoque, & iudicia demonstranda sunt, per quæ potuerit id peccatum, quod

sponte sua reus punitus sit, moribus, & iudicio uindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere, id, quod in eũ criminis conferatur, de quo is ipse, qui conferat, iudicium fieri noluerit, et id, quod iudicatum nõ sit, pro infecto haberi oportere. Postea impudentiam demonstrare eorum, qui eũ nunc apud iudices accusent, quem sine iudicibus ipsi cõdemnarint, et de eo iudicium faciant, de quo iam ipsi suppliciũ sumpserint. Postea perturbationẽ iudicij futuram dicemus, et iudices longius, quã potestatem habeant progressuros, si simul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicarint. Deinde hoc si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, et iniurias iniurijs ulciscantur, quantum incõmodorum consequatur. Ac si idem facere ipse, qui nunc accusat, uoluisset, ne hoc quidem ipso quicquam opus fuisset iudicio. Si uero cæteri quoq; idem faciant, omnino iudicium nullum futurum. Postea demõstrabitur, ne si iudicio quidem illa damnata esset, in quam id crimen ab reo conferatur, potuisse hunc ipsum de illa suppliciũ sumere. Quare esse indignum, eum, qui ne de dãnata qdem pœnas sumere potuisset, de ea suppliciũ sumpsisse, quæ ne adducta qdem sit in iudicium. Deinde postulabit, ut legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde (quemadmodum in comparatione præcipiebamus) ut illud, quod comparabatur, extenuaretur ab accusatore quã maxime, sic ĩ hoc genere oportebit illius culpam, in quẽ crimen transferetur, cum huius maleficio, qui se iure fecisse dicat, comparare. Postea demonstrandum est, non esse illud eiusmodi, ut ob id hoc fieri conueniret. Extrema est, ut in cõparatione, assumptio iudicationis, & de ea ꝑ amplificationẽ ex deliberationis præceptis dictio. Defensor autem, quæ per alias constitutiones inducentur, ex ijs locis, qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam autem relationem comprobabit, primum augendo eius, in quem refert crimen, culpam, & audaciam, et quammaxime per indignationem, si res feret iuncta cõquestione ante oculos ponendo. Postea leuius demostrando reum punitum, quã sit ille promeritus, & suum suppliciũ cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erũt ab accusatore tractati, ut refelli, & contrariam in partem conuerti possint, quo in genere sunt tres extremi, contrarijs rationibus infirmare. Illa autem acerrima accusatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium iudiciorum demonstrant, si de indemnato supplicij sumendi potestas data sit, leuabitur. Primum si eiusmodi demonstrabitur iniuria, ut non modo uiro bono, uerum etiam homini libero uideatur nõ fuisse toleranda. Deĩde ita perspicua, ut ne ab ipso quidem, qui fecisset in dubium uocaretur. Deinde eiusmodi, ut in eã

is maxime

is maxime debuerit animaduertere, qui animaduerterit, ut non tam rectum, non tam fuerit honestum in iudicium illam rẽ peruenire, quã eo modo, atq; ab eo uindicari, quomodo, et ab quo sit uindicata. Postea sic rem fuisse apertam, ut iudicium de ea re fieri nihil attinue rit. Atq; hic demonstrandum est, rationibus, et rebus similibus, permultas ita atroces, & perspicuas res esse, ut de his non modo non necesse sit, sed ne utile quidem, quin mox iudicium fiat, expectare. Locus communis accusatoris in eum, qui, cum id, quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei comparet ex iudiciorum perturbatione. Atq; hic utilitatis iudiciorum demonstratio, & de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnatus, in eius autem, qui sumpserit audaciam, et crudelitatem, indignatio. Ab defensore, in eius, quẽ ultus sit, audaciam sui conquestione, rem non ex nomine ipsius negotij, sed ex consilio eius, qui fecerit, et causa, & tempore consyderari oportere, quid mali futurum sit, aut ex iniuria, aut ex scelere alicuius, nisi tanta, et tã perspicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parẽtes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam caram esse omnibus aut necesse est, aut oportet esse, fuerit uindicata. REmotio criminis est, cum eius intentio facti, quod ab aduersario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur. Id fit bipartito. Nã tum causa, tum res ipsa remouetur. Causæ remotionis hoc nobis exemplo sit. Rhodij quosdam legarunt Athenas. Legatis quæstores sumptum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur. Intentio est. Proficisci oportuit. Depulsio est. Non oportuit. Quæstio est. Oportuerit'ne. Ratio est. Sumptus enim, qui de publico dari solet, is ab quæstore non est datus. Infirmatio est. Vos tamen id, quod publice uobis datum erat negotij, conficere oportebat. Iudicatio est, cum ijs, qui legati erant. Sumptus q debebatur, q de publico non daretur, oportuerit'ne eos conficere nihilo minus legationem. Hoc ĩ genere primum sicut in cæteris, siquid aut ex coniecturali, aut ex alia constitutione sumi possit, uideri oportebit. Deinde pleraq; ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoq; causam conuenire poterũt. Accusator autem illum, cuius culpa id factum reus dicet, primum defendet, si poterit. Sin minus poterit, negabit ad hoc iudicium illius, sed huius, quem ipse accuset, culpã pertinere. postea dicet, suo quenq; officio consulere oportere, nec si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. deinde si ille deliquerit, separatim illum, sicut hunc accusari oportere, & non cum huius defensione coniũgi illius accusationem. Defensor autem, cum cætera, siqua ex alijs incident constitutionibus

pertractarit, de ipſa remotione ſic argumentabitur. Primum cuius ac
ciderit culpa demonſtrabit. Deinde cum id aliena culpa accidiſſet,
oſtendet ſe aut non potuiſſe, aut non debuiſſe id facere, quod accuſator
dicat oportuiſſe. quod non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus
eſt neceſſitudinis uis implicata, demonſtrabit. quod non debuerit, ex
honeſtate conſyderabitur. De utroq; diſtinctius in deliberatiuo genere
dicetur. Deinde omnia facta eſſe ab reo, quæ in ipſius fuerint poteſta
te, quod minus, quàm conuenerit, factum ſit, culpa id alterius accidiſ
ſe. Deinde in alterius culpa exponenda demonſtrandum eſt, quan-
tum uoluntatis, & ſtudij fuerit in ipſo, & id ſignis confirmandum
huiuſmodi, ex cætera diligentia, ex ante factis, aut dictis, atq; hoc ipſi
utile fuiſſe facere. inutile autẽ non facere, et cum cætera uita magis
hoc fuiſſe conſentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fe
cerit. Sin autem non in hominem certum, ſed in rem aliquam cauſa
dimouebitur, ut in hac eadem re, ſi quæſtor mortuus eſſet, & idcirco
legatis pecunia data nõ eſſet, accuſatione alterius, et culpæ depulſione
dempta, cæteris ſimiliter uti locis oportebit, & ex conceſſionis parti-
bus quæ conuenient, aſſumere, de quibus poſt nobis dicendum erit.
Loci autem communes ijdẽ utriſq; ferè, qui ſuperioribus aſſumptiuis
incident. Hi tamen certiſſimi. Accuſatoris, facti indignatio. Defenſoris;
cum in alio culpa ſit, aut in ipſo non ſit, ſupplicio reum affici non
oportere. Ipſius autem rei fit remotio, cum id, quod datur crimini, ne
gat neq; ad ſe, neq; ad officium ſuum reus pertinuiſſe, nec, ſi quod in
eo ſit delictum, ſibi attribui oportere. Id genus cauſæ eſt huiuſmodi.
In eo fœdere, quod factum eſt quondam cum Samnitibus quidã ado
leſcens nobilis porcam ſuſtinuit iuſſu imperatoris. Fœdere autem ab
ſenatu improbato, et imperatore Samnitibus dedito, quidam in ſena
tu eum quoq; dicit, qui porcã tenuerit, dedi oportere. Intentio eſt. De
di oportet. Depulſio eſt. Non oportet. Quæſtio eſt. Oporteat'ne. Ratio
eſt. Non enim meum fuit officium, nec mea poteſtas, cum & id æta-
tis & priuatus eſſem, & eſſet ſumma cum authoritate, & poteſtate
imperator, qui uideret, ut ſatis honeſtum fœdus feriretur. Infirmatio
eſt. At tamen, quoniã tu particeps factus es in turpiſſimo fœdere ſum
mæ religionis, dedi te conuenit. Iudicatio eſt. Cum is, qui poteſtatis ni
hil habuerit iuſſu imperatoris in fœdere, et in tanta religione inter
fuerit, dedendus'ne ſit hoſtibus, nec'ne. Hoc genus cauſæ à ſuperiore
hoc differt, quod in illo concedit ſe reus oportuiſſe facere id, quod fieri
dicat accuſator oportuiſſe, ſed alicui rei, aut homini cauſam attribuit,
quæ uoluntati ſuæ fuerit impedimento ſine conceſſionis partibus.

Nam earum quædam maior uis est, quod paulo post intelligetur. In hoc autem non accusare alterum, nec culpam in alium transferre debet, sed demonstrare eam rem nec ad se, nec ad potestatẽ, neque ad officium suum pertinuisse, aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit noui, quod accusator quoque sæpe ex remotione criminationem conficit. Vt siquis eum accuset, qui, cum prætor esset, in expeditionem ad arma populum uocarit, cum consules adessent. Nam ut in superiore exemplo reus ab suo officio, ac potestate factum dimouebat, sic in hoc ab eius officio, ac potestate, qui accusatur, ipse accusator factum remouendo, hac ipsa ratione confirmat accusationem. In hac ab utroque ex omnibus partibus honestatis, & omnibus utilitatis partibus exemplis, signis, ratiocinando quid cuiusq; officij, iuris, potestatis sit, quæri oportebit, & fuerit'ne ei, quo de agitur, id iuris officij potestatis attributum, nec'ne. Locos autem communes ex ipsa re, siquid indignationis, ac cõquestionis habebit, sumi oportebit.

CONCESSIO est, per quam non factum ipsum probatur ab reo, sed ut ignoscatur, id petitur. Cuius partes sunt duæ, purgatio, & deprecatio. Purgatio est, per quam eius, qui accusatur, non factum ipsum, sed uoluntas defenditur. Ea habet partes tres. imprudentiam, casum, necessitudinem. Imprudentia est, cum scisse aliquid is, qui arguitur, negat. Vt apud quosdam lex erat, nequis Dianæ uitulum immolaret. Nautæ quidam, cum aduersa tempestate in alto iactarentur, uouerunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei deo, qui ibi esset, se uitulum immolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianæ eius, cui uitulum immolari non licebat. Imprudentes legis cum exissent, uitulum immolauerunt. Accusantur. Intentio est. Vitulum immolasti ei deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione posita. Ratio est, nesciui non licere. Infirmatio est. Tamen quoniam fecisti, quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Iudicatio est. Cum id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere nescierit, sit'ne supplicio dignus. Casus autem inferretur in concessionem, cum demonstrabitur aliqua fortunæ uis uoluntati obstitisse, ut in hac. Cum lacedæmonijs lex esset, ut hostias, nisi ad sacrificium quoddam redemptor præbuisset, capitale esset. hostias is, qui redemerat, cum sacrificij dies instaret, in urbem ex agro cœpit agere, tum subito magnis commotus tempestatibus fluuius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus, & uehemens factus est, ut eò traduci uictimæ nullo modo possent. Redemptor suæ uoluntatis ostendendæ causa hostias constituit

omnes in litore, ut qui trans flumen essent, uidere possent. Cum omnes studio eius subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis accersierunt. Intentio est. Hostiae, quas debuisti, ad sacrificium praesto non fuerunt. Depulsio est concessio. Ratio. Flumen enim subito accreuit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est, tamen quoniam quod lex iubet factum non est, supplicio dignus es. Iudicatio est. Cum in ea re redemptor contra legem aliqd fecerit, qua in re studio eius subita fluminis obstiterit magnitudo, supplicio'ne dignus sit? Necessitudo autẽ infertur, cum ui quadã reus id, quod fecerit, fecisse defenditur, hoc modo. Lex est apud Rhodios, ut siqua rostrata in portu nauis deprehensa sit, publicetur. cum magna in alto tempestas esset, uis uentorũ inuitis nautis Rhodiorum in portum nauim coegit. Quaestor nauim populi uocat. Nauis dominus negat publicari oportere. Intentio est. Rostrata nauis in portu deprehẽsa est. Depulsio est concessio. Ratio. Vi, & necessario sumus in portum coacti. Infirmatio est. Nauim ex lege tamen populi esse oportet. Iudicatio est. Cum rostratam nauim in portu deprehensam lex publicarit, cumq; haec nauis inuitis nautis ui tempestatis in portũ coniecta sit, oporteat'ne eam publicari? Horum trium generũ icirco unum in locum contulimus exempla, quod similis in ea praeceptio argumentorũ traditur. Nã in his omnibus primum, siquidres ipsa dabit facultatis, coniecturam ab accusatore induci oportebit, ut id, quod uoluntate factum negabitur, consulto factum suspicione aliqua demonstretur. Deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudẽtiae, & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudentia fuisse uideatur, aut casus, aut necessitudo, et ab his id, quod reus inferat, separare, id est ostendere dissimile, quod leuius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessarium fuerit. Postea demonstrare potuisse euitari, & hac ratione prouideri potuisse, si hoc, aut illud fecisset, aut nisi fecisset, praecaueri, & definitionibus ostendere non hanc imprudentiam, aut casum, aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. Ac siqua necessitudo turpitudinem uidebitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare, quid uis perpeti, mori deniq; satius fuisse, quã eiusmodi necessitudini obtemperare. Atq; tum ex ijs locis, de quibus in negotiali parte dictum est, iuris, & aequitatis naturam oportebit quaerere, & quasi in absoluta iuridiciali per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim consyderare. Atque hoc in loco, si facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in simili excusatione non sit

ne non sit

ne non ſit ignotum, & contentione, magis illis ignoſcendũ fuiſſe, & ex deliberationis partibus turpe, aut inutile eſſe concedi eã rem, quæ ab aduerſario commiſſa ſit. permagnum eſſe, & magno futurũ detrimento, ſi ea res ab ijs, qui poteſtatẽ habent iudicandi, neglecta ſit. Defenſor autem conuerſis omnibus his partibus poterit uti. Maxime autem in uoluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugẽda, quæ uoluntati fuerit impedimento, & ſe pluſquã fecerit facere non potuiſſe, et in omnibus rebus uoluntatẽ ſpectari oportere, & ſe conuinci nõ poſſe, qđ non abſit à culpa, et ex ſuo nomine communem hominũ infirmitatẽ poſſe dãnari. Deinde nihil indignius eſſe, quàm eum, q̃ culpa careat, ſupplicio non carere. Loci autem cõmunes accuſatoris unus in confeſſione. & alter quanta poteſtas peccandi relinquatur, ſi ſemel inſtitutum ſit, ut non de facto, ſed de facti cauſa quæratur. Defenſoris autẽ conqueſtio calamitatis eius, quæ non culpa, ſed ui maiore quadam acciderit, & de fortunæ poteſtate, & hominũ infirmitate, & uti ſuum animum, non euentum conſyderent. In q̃bus omnibus conqueſtionem ſuarum erumnarum, et crudelitatis aduerſariorum indignationem ineſſe oportebit. Ac neminem mirari cõueniet, ſi aut in ijs, aut in alijs exemplis ſcripti quoq; controuerſiã adiunctam uidebit. Quo de genere poſt erit nobis ſeparatim dicendũ. propterea quod quædam genera cauſarum ſimpliciter, & ex ſua ui conſyderantur. quædam autem ſibi aliud quoq; aliquod cõtrouerſiæ genus aſſumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile, in unanquanq; cauſam transferre, quod ex eo quoq; genere conueniet, ut in his exẽplis conceſſionis ineſt omnibus ſcripti controuerſia ea, quæ ex ſcripto, & ſententia nominatur. Sed q̃a de conceſſione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de ſcripto, & ſententia dicemus. nunc in alteram conceſſionis partem conſyderationẽ intendemus. DEPRECATIO eſt, in qua non defenſio facti, ſed ignoſcendi poſtulatio cõtinetur. Hoc genus uix in iudicio probari poteſt, ideo qđ conceſſo peccato, difficile eſt ab eo, qui peccatorum uindex eſſe debet, ut ignoſcat impetrare. Quare parte eius generis, cum cauſam non in eo conſtitueris, uti licebit. Vt ſi pro aliquo claro, aut forti uiro, cuius in remp. multa ſint beneficia, dixeris, poſſis, cum uidearis nõ uti deprecatione, uti tamen ad hunc modum. Quod ſi iudices hic pro ſuis beneficijs, pro ſuo ſtudio, quod in uos habuit ſemper, tali ſuo tẽpore multorum ſuorum recte factorũ cauſa, uni delicto ut ignoſceretis poſtularet, tam dignũ ueſtra manſuetudine, quã uirtute huius eſſet iudices à uobis hanc rem hoc poſtulante impetrari. Deinde augere

beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoscendi uoluntatem ducere. Quare hoc genus, quanquam in iudicijs non uersatur, nisi quadã ex parte, tamen quia & pars ipsa inducenda nonnunquam est, & in senatu, aut concilio sæpe omni in genere tractanda, in id quoq; præcepta ponemus. Nam in senatu, & in concilio de Siphace diu deliberatum est, et de Q. Numitorio pullo, apud L. Opimum, & eius concilium diu dictum est, et magis in hoc quidẽ ignoscendi, quàm cognoscendi postulatio ualuit. Nam semper animo bono se in populum R. fuisse non tam facile probabat, cum coniecturali constitutione uteretur, quàm ut propter posterius beneficiũ sibi ignosceretur, cũ deprecationis parteis adiungeret. Oportebit igitur eum, q sibi ut ignoscatur, postulabit, commemorare, siqua sua poterit beneficia, & si poterit, ostendere ea maiora esse, quàm hæc, quæ deliquerit, ut plus ab eo boni, quàm mali profectũ esse uideatur. Deinde maiorum suorum beneficia, siqua extabunt, proferre. Deinde ostendere non odio, neq; crudelitate fecisse, quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicuius, aut aliqua honesta, aut probabili causa. Postea polliceri, & confirmare, se & hoc peccato doctum, & beneficio eorũ, qui sibi ignouerint, confirmatum, omni tempore à tali ratione absuturum. Deinde spem ostendere aliquo se in loco, magno ijs, q sibi concesserint, usui futurum. Postea, si facultas erit, se aut consanguineũ, aut iam à maioribus in primis amicum esse demonstrabit, et amplitudinem suæ uoluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui se saluũ uelint, & dignitatem ostendere, & cætera ea, quæ psonis ad honestatem, & amplitudinem sunt attributa, cum conquestione sine arrogãtia in se esse demonstrabit, ut honore potius aliquo, quàm ullo supplicio dignus esse uideatur. Deinde cæteros proferre, quibus maiora delicta concessa sunt, ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, & propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atq; ipsum illud peccatum erit extenuandum, ut quamminimum obfuisse uideatur, et aut turpe, aut inutile demonstrandum tali de homine suppliciũ sumere. Deinde locis communibus misericordiam captare oportebit, ex ijs præceptis, quæ in primo libro sunt exposita. Aduersarius autem malefacta augebit, nihil imprudẽter, sed omnia ex crudelitate, & malitia facta dicet. Ipsum immisericordem, superbum fuisse, &, si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, & amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia proferet, aut aliqua de causa facta, non propter beneuolentiã demonstrabit, aut postea odiũ esse acre susceptum, aut illa omnia maleficijs esse deleta, aut leuiora beneficia, quàm maleficia,

aut cum

aut cũ beneficijs honos habitus ſit, pro maleficio pœnam ſumi opor=
tere. Deinde turpe eſſe, aut inutile ignoſci. Deinde de quo, ut poteſtas
eſſet, ſæpe optarint, in eum poteſtate non uti ſummam eſſe ſtultitiã, et
cogitare oportere quem animum in eum, uel quale odium habue-
rint. Locus autem communis erit indignatio maleficij, et alter locus
eorum miſereri oportere, qui propter fortunam non propter malitiã
in miſerijs ſint. Quoniam igitur in generali conſtitutione tandiu
propter eius partium multitudinem commoramur, ne forte uarieta
te, & diſſimilitudine rerum deductus alicuius animus in quendam
errorem deferatur, quid etiam nobis ex eo genere reſtet, & quare
reſtet, admonendum uidetur. Iuridicialem cauſam eſſe dicebamus,
in qua æqui, & iniqui natura, præmij aut pœnæ ratio quæreretur.
Eas cauſas, in qbus de æquo, & iniquo quæritur, expoſuimus. Nũc
reſtat ut de præmio, & de pœna explicemus. Sunt enim multæ cau
ſæ, quæ ex præmij alicuius petitione conſtant. Nam & apud iudices
de præmio ſæpe accuſatorum quæritur, & à ſenatu, aut concilio ali
quod præmium ſæpe petitur. Ac neminem conueniet arbitrari nos,
cum aliquod exemplũ ponamus, quod in ſenatu agatur, ab iudiciali
genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine proban=
do, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem ſententiarum
quoq; ratio accomodetur, id non, ſi per ſententiæ dictionẽ agitur, deli
beratiuum eſt. Sed quia de homine ſtatuitur, iudiciale eſt habendũ.
Omnino autem qui diligenter omnium cauſarum uim, & naturã
cognouerit, cum genere primo, tum etiam forma eas intelliget diſſi
dere. Cæteris autem partibus aptas inter ſe omnes, & aliam in aliã
implicatam uidebit. Nunc de præmijs conſyderemus. L. Licinius
Craſſus conſul quoſdam in citeriore Gallia nullo illuſtri, neq; certo
duce, neq; eo nomine, neq; numero præditos, ut digni eſſent, qui hoſtes
Romani P. eſſe dicerentur, quod tamen excurſionibus, & latrocinijs
infeſtam Prouinciam redderent, conſectatus eſt, & confecit. Romam
redijt. triumphum ab ſenatu poſtulat. Hic, ut & in deprecatione ni
hil ad nos attinet, rationibus, & infirmationibus rationum ſupponẽ
dis ad iudicationem peruenire, propterea quod niſi alia quoq; incidet
conſtitutio, aut pars conſtitutionis, ſimplex erit iudicatio, & in quæ=
ſtione ipſa continebitur. In deprecatione, huiuſmodi. oporteat'ne pœ=
na affici. In hac, huiuſmodi. Oporteat'ne præmium dari. Nunc ad
præmij quæſtionem appoſitos locos exponemus. Ratio igitur præ
mij quatuor eſt in parteis diſtributa. In beneficia, in hominẽ, in præ
mij genus, in facultates. Beneficia ex ſua ui, ex tempore, ex animo

eius, qui fecerit, ex casu consyderantur. Ex sua ui quærũtur, hoc modo. Magna, an parua. facilia, an difficilia. singularia sint, an uulgaria. uera, an falsa quadam ex oratione honestentur. Ex tempore autem, si tum cum indigeremus, cum cæteri nõ possent, aut nollent opitulari, si tum cum spes deseruisset, opitulatus sit. Ex animo, si non sui commodi causa, sed eo consilio fecit omnia, ut hoc conficere posset. Ex casu, si non fortuna, sed industria factum uidebitur, aut si industriæ fortuna obstiterit. In hominem autem, qbus rationibus uixerit, quid sumptus in eam rem, aut laboris insumpserit, & siquid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium sibi postulet. num aliquando ipse talem ob causam aliquem præmio affici negarit oportere. aut num iam satis pro eo, quod fecerit honos habitus sit. aut num necesse fuerit ei facere id, quod fecerit. aut num huiusmodi sit factum, ut nisi fecisset, supplicio dignus esset, non qa fecerit, præmio. aut num ante tempus præmium petat, & spem incertam certo uenditet pretio. aut num quo supplicium aliquod uitet, eo præmium postulet, uti de se præiudicium factum esse uideatur. In præmij autem genere, quid, & quantum, & quamobrem postuletur, & quo, & quanto quæq; res præmio digna sit, consyderabitur. Deinde apud maiores, qbus hominibus, & qbus de causis talis honos sit habitus quæretur. Deinde ne is honos nimiũ puagetur. Atq; hic eius, q contra aliquem præmiũ postulantẽ dicet, locus erit cõmunis, præmia uirtutis, et officij sancta, et casta esse oportere, neq; ea aut cũ improbis cõmunicari, aut in mediocribus hominibus puulgari. Et alter, minus homines uirtutis cupidos fore uirtutis præmio puulgato. quæ enim rara, & ardua sint, ea ex præmio pulchra, & iucunda hominibus uideri. Et tertius, si existant, q apud maiores nostros ob egregiam uirtutem tali honore dignati sunt, non'ne de sua gloria, cũ pari præmio tales homines affici uideant, delibari putent? & eorũ enumeratio, et cũ eis, quos contra dicat, cõparatio. Eius autem, q præmium petet, facti sui amplificatio, & eorũ, q præmio affecti sunt, cum suis factis contentio. Deinde cæteros à uirtutis studio repulsum iri, si ipse præmio non sit affectus. Facultates autẽ consyderantur, cũ aliquod pecuniariũ præmiũ postulatur. in quo utrum copia'ne sit agri, uectigalium, pecuniæ, an penuria consyderatur. Loci cõmunes. facultates augere, non minuere oportere, & impudentem esse, qui pro beneficio non gratiã, uerum mercedem postulet. contra autem de pecunia ratiocinari sordidum esse. cum de gratia referenda deliberetur, et se nõ pretiũ pro facto, sed honorẽ ita, ut factitatũ

sit pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidē satis dictum est. Nūc de ijs cōtrouersijs, quæ in scripto uersantur, dicendū uidetur.

I NSCRIPTO uersatur controuersia, cū ex scriptionis ratione aliqd dubij nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto, et sententia, ex contrarijs legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. EX Ambiguo autem nascitur controuersia, cum quid senserit scriptor, obscurum est, quod scriptum duas, plures'ue res significat, ad hunc modum. Paterfamilias, cum filium hæredem faceret, uasorum argenteorum centum pondo uxori suæ sic legauit. Hæres meus uxori meæ uasorum argenteorū pondo centum, quæ uolet, dato. Post mortem eius uasa magnifica, & pretiose cælata petit à filio mater. ille se quæ ipse uellet, debere dicit. Primū si fieri poterit, demonstrandū est, non esse ambigue scriptum, propterea quod omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo uerbo uno, pluribus'ue in ea sententia, in qua is, qui dicet accipiendū esse demonstrabit. Deinde ex superiore, & inferiore scriptura docendū id, quod quæratur, fieri ꝑspicuū. Quare si ipsa separatim ex se uerba consyderentur, omnia, aut pleraq; ambigua uisumiri. Quæ autē ex omni consyderata scriptura ꝑspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex cæteris eius scriptis, ex factis, ex dictis animo, atq; uita eius sumi oportebit, & eam ipsam scripturā, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, siquid aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod aduersarius intelligat, aduersetur. Nā facile, quid uerisimile sit eum uoluisse, qui scripsit, ex omni scriptura, et ex persona scriptoris, atq; ijs rebus, quæ personis attributæ sunt, cōsyderabitur. Deinde erit demonstrandum, siquid ex ipsa re dabitur facultatis, id, quod aduersarius intelligat, multo minus commode fieri posse, quàm id, quod nos accipimus. quod illius rei neq; administratio, neq; exitus ullus extet. nos quod dicamus, facile & cōmode transigi posse, ut in hac lege. Nihil enim prohibet fictam legem exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur. Meretrix coronam auream ne habeto. si habuerit, publica esto. contra eum, qui meretricē publicari dicat ex lege oportere, posset dici, neq; administrationem esse ullam publicæ meretricis, neq; exitum legis in meretrice publicanda, at in auro publicando & administrationem, & exitum facilem esse, & incommodi nihil inesse. Ac diligenter illud quoq; attendere oportebit, num illo probato, quod aduersarius intelligat, utilior res, aut honestior, aut magis necessaria, à scriptore neglecta ui-

deatur. Id fiet, ſi id, quod nos demonſtrabimus, honeſtum, aut utile,
aut neceſſarium demonſtrabimus, & ſi id, quod ab aduerſarijs dice=
tur, minime eiuſmodi dicemus eſſe. Deinde ſi in lege erit ex ambi-
guo controuerſia, dare operam oportebit, ut de eo, quod aduerſarius
intelligat, alia in lege cautum eſſe doceatur. Permultum autem profi
ciet illud demonſtrare quemadmodum ſcripſiſſet, ſi id, quod aduerſa
rius accipiat, fieri, aut intelligi uoluiſſet. ut in hac cauſa, in qua de
uaſis argenteis quæritur, poſſit mulier dicere, nihil attinuiſſe adſcri-
bi, quæ uolet, ſi hæredis uolũtati permitteret. eo enim non adſcripto
nihil ineſſe dubitationis, quin hæres, quæ ipſe uellet, daret. Amentiæ
igitur fuiſſe, cum hæredi uellet cauere, id adſcribere, quo non adſcri
pto nihilominus hæredi caueretur. Quare hoc genere magnopere
talibus in cauſis uti oportebit. ſi hoc modo ſcripſiſſet, iſto uerbo uſus
non eſſet, non iſto loco uerbũ iſtud collocaſſet. Nam ex his ſententia
ſcriptoris maxime ꝓſpicitur. Deinde quo tempore ſcriptum ſit, quæ=
rendum eſt, ut, quod eum uoluiſſe in eiuſmodi tempore ueriſimile ſit,
intelligatur. Poſt ex deliberationis partibus, quid utilius, & q̃d hone
ſtius, & illi ad ſcribendũ, & his ad cõprobandum ſit demonſtran=
dum, & ex his ſiquid amplificationis dabitur, communibus utrũq;
locis uti oportebit. EX Scripto, & ſententia controuerſia conſiſtit,
cum alter uerbis ipſis, quæ ſcripta ſunt, utitur, alter ad id, quod ſcri
ptorem ſenſiſſe dicet, omnem adiungit dictionem. Scriptoris autẽ ſen
tentia ab eo, qui ſententia ſe defendet, tum ſemper ad idem ſpectare,
et idẽ uelle demonſtrabitur, tũ aut ex facto, aut ex euentu aliquo ad
tẽpus id, quod inſtituit, accommodabitur. Semper ad idẽ ſpectare, hoc
modo. Paterfamilias, cum liberorum nihil haberet, uxorẽ autem ha
beret, in teſtamento ita ſcripſit. Si mihi filius genitus fuerit unus, plu
res'ue, is mihi hæres eſto. Deinde, quæ aſſolent. Poſtea, ſi filius ante
moritur, quàm in tutelam ſuam uenerit, tu mihi dicebat ſecundus
hæres eſto. Filius non eſt natus, ambigunt agnati cum eo, qui eſt ſecũ
dus hæres, ſi filius ante, quàm in tutelam ſuam ueniat, mortuus ſit.
In hoc genere non poteſt hoc dici ad tempus, aut ad euentum aliquẽ
ſententiam ſcriptoris oportere accommodari, propterea quod ea ſola
demonſtratur, qua fretus ille, qui contra ſcriptum dicet, ſuam eſſe hæ
reditatem defendit. Alterum autem genus eſt eorum, qui ſenten-
tiam inducunt, in quo non ſimplex uoluntas ſcriptoris oſtenditur,
quæ in omne tempus, & in omne factum idem ualeat, ſed ex quo=
dam facto, aut euentu ad tempus interpretanda dicitur. Ea parti=
bus iuridicialis aſſumptiuæ maxime ſuſtinetur. Nam tum indu-

citur cõparatio, ut in eo, qui, cum lex aperiri portas noctu uetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quod prope muros castra hostes haberent. Tum relatio criminis, ut in eo, qui, cum communis lex omnium hominem occidere uetaret, tribunum militum suũ, qui uim sibi inferre conabatur, occidit. Tum remotio criminis, ut in eo, qui cum lex quibus diebus in legationem proficisceretur, præstitue-rat, qa sumptum non dedit quæstor, profectus non est. Tum conces sio ꝑ purgationem, & per imprudentiam, ut in uituli immolatione. & ꝑ uim, ut in naui rostrata. & ꝑ casum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. qua re aut ita sententia inducetur, ut unũ quoddã uo-luisse scriptor demonstretur. aut sic, ut in eiusmodi re, & tempore hoc uoluisse doceatur. Ergo is, q̃ scriptum defendet, his locis plerũq; omnibus, maiore autẽ parte semper poterit uti. Primum scriptoris collaudatione, & loco communi, nihil eos, qui iudicent, nisi id, quod scriptum sit, spectare oportere, & hoc eo magis, si legitimum scriptũ proferetur, id est aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea, quod uehe mentissimum est, facti, aut intentionis aduersariorũ cum ipso scripto contentione, quid scriptum sit, quid factum, quid iuratus iudex, quẽ locum multis modis uariare oportebit, tum ipsum secum admiran-tem quidnam contra dici possit, tum ad iudicis officiũ reuertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire, aut expectare debeat. tum ipsum aduersarium, quasi intentantis loco producendo, hoc interro gando, utrum scriptum neget esse eo modo, an ab se contra factũ esse, aut contra contendi neget. utrum negare ausus sit, se dicere desiturũ. Si neutrum neget, & contra tamen dicat nihil esse, quo hominẽ im-pudentiorem quisquam se uisurum arbitretur. In hoc ita commora ri conueniet, quasi præterea nihil dicendum sit, & quasi contra dici nihil possit, sæpe id, quod scriptum est, recitando, sæpe cum scripto fa ctum aduersarij confligendo, atque interdum acriter ad iudicem ipsum reuertendo. Quo in loco iudici demonstrandum est, quid iu-ratus sit, quid sequi debeat, duabus de causis iudicem dubitare opor tere, si aut scriptum sit obscure, aut neget aliquid aduersarius. Cum & scriptum sit aperte, & aduersarius omnia confiteatur, tum iudicem legi parere, non interpretari legem oportere. Hoc loco con-firmato, tum diluere ea, quæ contra dici poterant oportebit. Contra autem dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur, ut in illa de testamento, quam posuimus con-trouersia, aut causa assumptiua inferretur, quamobrem scripto

non potuerit, aut non oportuerit obtēperari. Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicetur is, qui scripto utetur, hoc dicet, nō oportere de eius uolūtate nos argumentari, qui ne id facere possemus, indiciū no bis reliquerit suæ uolūtatis. multa incōmoda consequi, si instituatur, ut a scripto recedatur. Nam & eos, qui aliquid scribant, nō existimaturos id, quod scripserint, ratum futurum. & eos, qui iudicēt, certum quid sequantur, nihil habituros, si semel à scripto recedere consueuerint. Quod si uoluntas scriptoris conseruanda sit, se nō aduersarios à uoluntate eius stare. Nam multo propius accedere ad scriptoris uolūtatem eum, qui ex ipsius eam literis interpretetur, quàm illum, qui sententiā scriptoris non ex ipsius scripto spectet, quod ille suæ uolūtatis, quasi imaginem reliquerit, sed domesticis suspicionibus perscrutetur. Sin causam afferet is, qui à sententia stabit, primū erit contradicendū, quam absurdum non negare contra legem fecisse, sed quare fecerit, causam aliquā inuenire. Deinde conuersa omnia esse. ante solitos esse accusatores iudicibus persuadere affinem esse alicuius culpæ eum, q accusaretur, causam proferre, quæ eum ad peccandum impulisset, nunc ipsum reum causam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cuius in singulas partes multæ conuenient argumentationes. Primum nulla in lege ullā causam contra scriptum accipi conuenire. deinde si in cæteris legibus conueniat, hanc esse huiusmodi legem, ut in ea non oporteat. Postremo si in hac quoq; lege oporteat, hāc qdem causam accipi minime oportere. Prima pars his ferè locis confirmabitur, scriptori neq; ingeniū, neq; operam, neq; ullam facultatem defuisse, quo minus posset aperte pscribere id, quod cogitaret. Nec fuisse ei graue, nec difficile, eā causam excipere, quam aduersarij proferant, si quicquā excipiendū putasset. consueuisse eos, q legem scribant, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cū exceptionibus scriptas, & maxime uidere, si qua in ea ipsa lege, qua de agitur, sit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis scriptorem, quo magis eum probetur fuisse excepturū, si quid excipiendū putaret. & ostendere causam accipere, nihil aliud esse, nisi legem tollere, ideo quod cum semel causa consyderetur, nihil attineat eam ex lege consyderare, quippe quæ in lege scripta non sit. Quod si sit institutum, omnibus causam dari, & potestatem peccandi, cum intellexerint uos ex ingenio eius, qui contra legem fecerit, non ex lege, in qua iurati sitis, rem iudicare. deinde & ipsis iudicibus iudicandi, et cæteris ciuibus uiuēdi ratiōes perturbatum iri, si semel à legibus recessum sit. Nā et iudices neq; qd sequātur habituros,

ſi ab eo, quod ſcriptum ſit, recedant, neque quo pacto alios improbare poſſint, quod contra legem iudicarint, & cæteros ciues, quid agant, ignoraturos, ſi ex ſuo quiſque conſilio, & ex ea ratione, quæ in mentem, aut in libidinem uenerit, non ex communi præſcripto ciuitatis unanquanq; rem adminiſtrabit. Poſtea quærere a iudicibus ipſis, quare in alienis deteneantur negotijs. cur reip. munere impediantur, cum ſæpius ſuis rebus, & commodis ſeruire poſſint, cur in certa uerba iurent. cur certo tempore conueniant, certo diſcedant. nihil quiſquam afferat cauſæ, quo minus frequenter operam reip. det, niſi quæ cauſa ex lege excepta ſit, an ſe legibus obſtrictos in tātis moleſtijs eſſe æquum cenſeant, aduerſarios noſtros leges negligere concedant. Deinde item quærere ab iudicibus, ſi eius rei cauſam, propter quam ſe reus contra legem feciſſe dicat, exceptionem ipſe in lege adſcribat, paſſuri'ne ſint. Poſtea hoc, quod faciat, indignius, & impudentius eſſe, quàm ſi adſcribat. Age porrò, quid ſi ipſi uelint iudices adſcribere, paſſurus'ne ſit populus? atque hoc eſſe indignius, quam rem uerbo, & literis mutare non poſſint, eam re ipſa, & iudicio maxime commutare. Deinde indignum eſſe, de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cum populo cognoſcendi, & probandi, aut improbandi poteſtas nulla fiat, hoc ipſis iudicibus inuidioſiſſimum futurum. Non hunc locum eſſe, neque hoc tempus legum corrigendarum. apud populum hoc, & per populum agi conuenire. quod ſi nunc id agant, uelle ſe ſcire, q lator ſit, qui ſint accepturi, ſe actiones uidere, & diſſuadere uelle. Quodſi hæc cum ſumme inutilia, tum multo turpiſſima ſint, legem cuiuſcemodi ſit in præſentia conſeruari à iudicibus, poſt ſi diſpliceat à populo corrigi conuenire. Deinde, ſi ſcriptum non extaret, magnopere quæreremus, neq; iſti, niſi extra periculum quidem eſſet, crederemus. Nunc cum ſcriptum ſit, amentiā eſſe eius, qui peccarit potius, quam legis ipſius uerba cognoſcere. His, & huiuſmodi rationibus oſtenditur, cauſam extra ſcriptum accipi non oportere. Secunda pars eſt, in qua eſt oſtendendum, ſi in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonſtrabitur, ſi lex aut ad res maximas, utiliſſimas, honeſtiſſimas, religioſiſſimas uidebitur pertinere. aut inutile, aut turpe, aut nefas eſſe tali in re non diligentiſſime legi obtemperare. aut ita lex diligenter perſcripta demonſtrabitur, ita cautū unaquaq; de re, & ita quod oportuerit exceptum, ut minime conueniat quicquā in tam diligenti ſcriptura præteritum arbitrari. Tertius locus eſt ei, qui pro ſcripto dicet maxime neceſſarius, per quē oſtendat oportet, ſi

conueniat causam contra scriptum accipi, eam tamem minime oportere, quæ ab aduersarijs afferatur, qui locus iccirco est huic necessarius, quod semper is, qui contra scriptum dicit, æquitatis aliquid afferat, oportet. Nam summa impudentia est, eum, qui contra quod scriptum sit, aliquid probare uelit, non æquitatis præsidio id facere conari. Siquidem igitur ex hac ipsa quippiam accusator deroget, omnibus partibus iustius, et probabilius accusare uideatur. Nam superior oratio hoc omnis faciebat, uti iudices etiam si nollent, necesse esset, hæc autẽ etiam si necesse non esset, ut uellent, contra iudicare. Id autem fiet, si quibus ex locis culpa demonstrabitur, non esse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus se defendit, de quibus ante, ut potuimus, diligenter perscripsimus, de his locis, quæ res postulabit, ad causam aduersariorũ improbandã trãsferemus, aut causæ, & rationes afferrentur, quare, et quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptum, ut sententia quoq;, & uoluntate scriptoris, non ipsa solum scripturæ causa confirmatum esse uideatur, aut alijs quoq; constitutionibus factum coarguetur. Contra scriptum autem qui dicet, primum eum inducet locum, per quẽ æquitas causæ demonstretur, aut ostendet, quo aío, quo consilio, qua de causa fecerit, et quancunq; causam assumet, assumptionis partibus se defendet, de quibus ante dictum est. Atq; hoc in loco cum diutius commoratus sui facti rationem, et æquitatem causæ exornauerit, tum ex his locis ferè contra aduersarios dicet, oportere causas accipi demõstrabit, nullam esse legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri uelit. omnia supplicia, quæ à legibus proficiscantur, culpæ, ac malitiæ uindicandæ causa constituta esse. Scriptorem ipsum si existat factum hoc probaturum, et idem ipsum, si ei tales res accidissent, facturũ fuisse, & ea re legis scriptorem certo ex ordine iudices, certa ætate praeditos constituisse, ut essent, non qui scriptum suum recitarent, q̃d quiuis puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, & uoluntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse, nunc uero quod intelligeret quales uiri iudicaturi essent, iccirco eum quæ perspicua uideret, non adscripsisse, neque enim uos scripti sui recitatores, sed uoluntatis interpretes fore putauit. Postea quærere ab aduersarijs, q̃d si hoc fecissem? q̃d si hoc accidisset? eorum aliquid, in quibus aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima, tum'ne accusaretis? Atqui hoc lex nusquam excepit. Non ergo omnia scriptis, sed quædam, quæ perspicua sunt, tacitis ex

ceptionibus cauteri. Deinde nullã rẽ neq; legibus, neq; scriptura ulla, deniq; ne in sermone qdem quotidiano, atq; imperijs domesticis recte posse administrari, si unusquisq; uelit uerba spectare, et non ad uolũtatem eius, qui uerba habuerit, accedere. Deinde ex utilitatis, & honestatis partibus ostendere, quàm inutile, aut quàm turpe sit id, quod aduersarij dicant fieri oportuisse, aut oportere, et id, qđ fecerimus, aut postulemus, quã utile, aut quàm honestum sit. Deinde leges nobis caras esse non propter literas, quæ tenues, & obscuræ notæ sint uolũtatis, sed propter earũ rerum, quibus descriptum est utilitatem, & eorũ, qui scripserunt, sapientiã, et diligentiã. Postea qd sit lex describere, ut ea uideatur in sententijs, non in uerbis consistere, & iudex is uideatur legi obtemperare, q sententiam eius, non qui scripturam sequatur. Deinde quã indignum sit eodem affici supplicio eum, q propter aliquod scelus, & audaciam contra legem fecerit, et eum, q honesta, aut necessaria de causa non ab sententia, sed ab literis legis recesserit. atq; his, et huiusmodi rationibus et accipi causam, et in hac lege accipi, et eã causam, quã ipse afferat, oportere accipi demonstrabit. Et quẽadmodũ ei dicebamus, q à scripto diceret, hoc fore utilissimũ, siquid de æqtate ea, quæ cum aduersario staret, derogasset, sic huic, q contra scriptum dicet, plurimũ proderit ex ipsa scriptura aliqd ad suã causam conuertere, aut ambigue aliquid scriptum ostendere. Deinde ex illo ambiguo eã ptem, quæ sibi prosit, defendere, aut uerbi definitionẽ inducere, et illius uerbi uim, quo urgeri uideatur, ad suæ causæ cõmodũ traducere, aut ex scripto, nõ scriptũ aliquod inducere per ratiocinationẽ, de qua post dicemus, quacũq; autem in re, q̃uis leuiter probabili scripto ipso se defenderit, etiã cum æquitate causa abũdabit, necessario multum proficiet, ideo quod si id, quo nititur, aduersariorum causa subduxerit omnem illam eius uim, & acrimoniam lenierit, ac diluerit. Loci autem communes certis ex assumptionis partibus in utranq; partem conuenient. Præterea eius, qui à scripto dicet, leges ex se, non ex eius, qui contra commiserit, utilitate spectari oportere, et legibus antiquius haberi nihil oportere. contra scriptum. leges in consilio scriptoris, et utilitate communi, non in uerbis consistere. Quã indignum sit æquitatem literis urgeri, quæ uoluntate eius, qui scripserit, defendatur. EX Contrarijs autem legibus controuersia nascitur, cũ inter se duæ uidentur leges, aut plures discrepare, hoc modo. LEX. Qui tyrannum occiderit olympionicarũ præmium capito, et quam uolet sibi rem à magistratu deposcito, & magistratus ei concedito. Et altera lex. Tyranno occiso quinq; eius pro-

ximos cognatione magistratus necato. Alexandrum, qui apud Phæreos in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cum simul cubaret, occidit. Hæc filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi præmij loco deposcit. Sunt qui ex lege puerũ occidi dicant oportere. Res in iudicio est. In hoc genere utraq; in partem ijdem loci, atq; eadem præcepta conuenient, ideo quod uterq; suã legem confirmare, contrariam infirmare debebit. Primum igitur leges oportet contendere, consyderando utra lex ad maiores, hoc ẽ ad utiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat. Ex quo cõficitur, ut si leges duæ, aut si plures, aut quotquot erunt cõseruari nõ possint, quia discrepent inter se, ea maxime conseruãda putetur, quæ ad maximas res pertinere uideatur. Deinde utra lex posterius lata sit. nã postrema quæq; grauissima est. Deinde utra lex iubeat aliqd. utra permittat. nam id, quod imperatur, necessariũ, illud, quod permittitur, uoluntarium est. Deinde in utra lege, si non obtemperatum sit, pœna afficiatur, aut in utra maior pœna statuatur. Nam maxime conseruanda est ea, quæ diligentissima, & sancta est. Deĩde utra lex iubeat, utra uetet. nam sæpe ea, quæ uetat, quasi exceptione quadam corrigere uidetur illam, quæ iubet. Deinde utra lex de genere omni, utra de parte quadam, utra communiter in plures, utra in aliquam certam rem scripta uideatur. nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem scripta est, promptius ad causam accedere uidetur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege utrum statim fieri necesse sit, uirum habeat aliquam moram, et sustentationem. nam id, quod statim faciendum sit, perfici prius oportet. Deĩde operam dare, ut sua lex ipso scripto uideatur niti. Contraria autem, aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionẽ induci, quo sanctius, et firmius id uideatur esse, quod apertius descriptum sit. deinde suæ legis ad scriptum, ipsam sententiam quoq; adiungere, contrariam legem item ad aliam sententiam traducere, ut si fieri poterit, ne discrepare quidem uideantur inter se. Postremo facere, si causa dabit facultatem ut nostra ratione utraq; lex conseruari uideatur, et aduersariorum ratione, altera sit necessario negligenda. Locos autem communes, et quos ipsa causa det, uidere oportebit, & ex utilitatis, et honestatis amplissimus partibus sumere, demonstrantem per amplificationem ad utram potius legem accedere oporteat.

EX Ratiocinatione nascitur controuersia, cum ex eo, quod uspiam est, ad id, qđ nusquam scriptum est, uenitur. Hoc pacto. LEX. Si furiosus est, agnatorum gentiliumq; in eo pecuniaq;, eius potestas esto.

Et. LEX.

ET LEX. Paterfamilias uti super familia, pecuniaq; sua legauerit, ita ius esto. Et LEX. Si paterfamilias intestato moritur, familia, pecuniaq; eius agnatorũ, gentiliumq; esto. Quidam iudicatus est parentem occidisse, & statim, quod effugiendi potestas non fuit, ligneæ soleæ in pedes inductæ sunt. Os autem obuolutum est folliculo, & præligatũ. deinde est in carcerem deductus, ut ibi esset tantisper, dũ culeus, in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt, & testes adducunt. Hæredes, quos ipse iubet, scribũt. tabulæ obsignantur. De illo post suppliciũ sumitur. Inter eos, qui hæredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos de hæreditate controuersia est. Hic certa lex, quæ testamenti faciendi iis, qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex cæteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio huiusmodi afficiunt, & quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem ueniendum est ad eiusmodi rationem, ut quæratur, habuerit'ne testamenti faciendi potestatem. Locos autẽ in hoc genere argumentandi hos, & huiusmodi quosdã esse arbitramur. Primum eius scripti, quod proferas laudationem, & confirmationem. Deinde eius rei, qua de quæratur, cũ eo, de quo constat collationem eiusmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua constet, simile esse uideatur. Postea admirationem percunctatione, qui fieri possit, ut qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere? Deinde idcirco de hac re nihil esse scriptum, quod, cum de illa re esset scriptũ, de hac re is, q scribebat, neminem dubitaturum arbitratus sit. Postea multis in legibus multa esse præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur, quod ex cæteris, de qbus scriptum sit, intelligi possint. Deinde æquitas rei demonstrãda est, ut in iuridiciali absoluta. Contra autem q dicet, similitudinem infirmare debebit, quod faciet, si demonstrabit illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diuersum esse genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, psona, opinione, si quo in numero illud, quod per similitudinem afferretur, & quo in loco illud, cuius causa afferretur, haberi conueniat, ostendetur. Deinde qd res cum re differat, demonstrabitur, ut nõ idẽ uideatur, de utraq; existimari oportere. Ac si ipse quoq; poterit ratiocinationibus uti, iisdem ratiocinationibus, de qbus ante dictum est, utetur, si non poterit, negabit oportere quicquam, nisi quod scriptũ sit, considerare, periclitari omnia iura, si similitudines accipiantur, nihil esse pene, quod non alteri simile esse uideatur, multis dissimilibus rebus, in unanquanq; rẽ tantum singulas esse leges, omnia posse inter se

uel similia, uel dissimilia demonstrari. Loci communes a ratiocinatione. oportere coniectura ex eo, quod scriptum sit, ad id, quod non sit scriptum peruenire, & neminem posse omnes res p scripturā amplecti, sed eum commodissime scribere, qui curet, ut quædam ex quibusdā intelligantur. Contra ratiocinationem huiuscemodi coniecturam diuinationem esse, & stulti scriptoris esse non posse omnibus de rebus cauere, quibus uelit. DEFInitio est, cum in scripto uerbum aliquod est p situm, cuius de ui quæritur, hoc modo. LEX. Qui in aduersa tempestate nauim reliquerint, omnia amittunto, eorum nauis, et onera sunto, qui in naui remanserint. Duo quidam, cum iam in alto nauigarent, & eorum alterius nauis, alterius onus esset, naufragum quendam natantem, & manus ad se tendentem animaduerterunt, misericordia commoti, nauim ad eum applicuerunt, hominem ad se sustulerunt. Postea aliquanto, ipsos quoq; tempestas uehementius iactare cœpit usqueadeo, ut dominus nauis, cū idē gubernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo, qui a puppi religatus scapham annexam trahebat, nauim quo ad posset, moderaretur. Ille autem, cuius merces erant, in gladiū in naui ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit, & naui, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate iam commutata, nauis in portū prouehitur. Ille autem, q in gladium incubuerat, leuiter saucius, facile est ex uulnere recreatus. Nauim cū onere horum trium suam quisq; esse dicit. Hic omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis ui nascitur controuersia. Nam & relinquere nauē, & remanere in naui, deniq; nauis ipsa quid sit, definitionibus quæritur. iisdem autem ex locis omnibus, qbus definitiua constitutio tractabitur. Nūc expositis iis argumentationibus, quæ in iudiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberatiuum genus, & demonstratiuum argumentandi locos, & præcepta dabimus, nō quo non in aliqua constitutione omnis semper causa uersetur, sed qa proprii tantum harum causarum qdam loci sunt, non a constitutione separati, sed ad fines horū generum accommodati. Nam placet in iudiciali genere finem esse æquitatē, hoc est partem quandā honestatis. In deliberatiuo autē Aristoteli placet utilitatem, nobis & honestatē, & utilitatem. In demonstratiuo autē honestatē. Quare, in quoq; genere causæ, quædā argumentationes communiter, ac similiter tractabuntur, quædā separatius ad finem, quo referri omnem rationem oportet, adiūgentur, atq; uniuscuiusq; constitutionis exemplū supponere non grauaremur, nisi illud uideremus, quēadmodū res obscuræ,

dicendo

dicendo fierent apertiores, sic res apertas obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

r ERVM expetendarum tria genera sunt. Par autem numerus uitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua ui nos alliciat ad sese non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate, quod genus, uirtus, sciētia, ueritas est. Aliud autem non propter suam uim, & naturam, sed propter fructum, atq; utilitatem, quod pecunia est. Est porro quiddā ex horum partibus iunctum, quod & sua ui, & dignitate nos inductos ducit, & præ se gerit quandam utilitatem, quo magis expetatur, ut amicitia, bona existimatio. Atq; ex his horum contraria facile tacentibus nobis intelligentur. Sed ut expeditius ratio tradatur, ea, quæ proposuimus, breui nominabuntur. Nam in primo genere quæ sunt, honesta appellabuntur. Quæ autē in secundo, utilia. hæc autem tertia, quia partem honestatis, & utilitatis continent, et quia maior est uis honestatis, iunctæ, res omnino ex duplici genere intelligentur, sed in meliorem partem uocabuli conferantur, & honesta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerū partes sint honestas, & utilitas, uitādarū turpitudo, et inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes sunt attributæ, necessitudo, & affectio, quarū altera ex ui, altera ex re, & psonis consyderatur. De utraq; post apertius perscribemus. Nunc honestatis rationes primum explicemus.

Quod autem totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, honestum nominabimus. Quare, cum eius duæ partes sint, quarū altera simplex, altera iuncta sit, simplicem prius consyderemus. Est igitur in eo genere omnes res una ui, atq; uno nomine amplexa uirtus. Nam uirtus est animi habitus naturæ modo rationi consentaneus. Quamobrem omnibus eius partibus cognitis, tota uis erit simplicis honestatis consyderata. Habet igitur parteis quatuor, prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Prudentia est rerum bonarum, & malarum, & utrarumq; sciētia. Partes eius, memoria, intelligentia, prouidentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quæ sunt. Prouidentia est, per quam futurum aliquid uidetur ante, quàm factum sit. Iustitia est habitus animi communi utilitate conseruata, suam cuiq; tribuens dignitatem. Eius initium est ab natura profectum. Deinde quædam in consuetudinem ex utilitatis ratione uenerunt. Postea res & ab natura profectas, & ab consuetudine probatas legum metus, & religio sanxit. Natura ius est, quod non opinio genuit,

ſed quædam innata uis inſeruit, ut religionem, pietatem, gratiã, uin dicationem, obſeruantiam, ueritatem. Religio eſt, quæ ſuperioris cuiuſdam naturæ, quam diuinam uocant, curã, cærimoniamq; affert. Pietas, per quam ſanguine coniunctis, patriæq; beneuolis officium, & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum, & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi uolũtas continetur. Vindicatio eſt, per quam uis, & iniuria, & omnino omne, quod obfuturum eſt, defendendo, aut ulciſcendo propulſatur. Obſeruantia eſt, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam, & honore dignantur. Veritas eſt, per quam immutata ea, quæ ſunt, aut ante fuerunt, aut futura ſunt, dicuntur. Conſuetudine ius eſt, quod aut leuiter à natura tractum aluit, & maius fecit uſus, ut religionem, aut ſiquid eorum, quæ ante diximus, ab natura profectum maius factum propter conſuetudinem uidemus, aut quod in morem uetuſtas uulgi approbatione perduxit, quod genus, pactũ, par, iudicatum. Pactum eſt, quod inter aliquos conuenit. Par, quod inter omnes æquabile eſt. Iudicatum, de quo alicuius, aut aliquorum iam ſententijs conſtitutum eſt. Lege ius eſt, quod in eo ſcripto, quod populo expoſitum eſt, ut obſeruet, cõtinetur. Fortitudo eſt conſyderata periculorum ſuſceptio, et laborum perpeſſio. Eius partes magnificentia, fidẽtia, patientia, perſeuerantia. Magnificentia eſt rerum magnarum & excelſarum cum animi ampla quadam, et ſplendida propoſitione agitatio, atq; adminiſtratio. Fidentia eſt, per quam magnis, et honeſtis in rebus multum ipſe animus in ſe fiduciæ certa cũ ſpe collocauit. Patientia eſt honeſtatis, aut utilitatis cauſa rerum arduarum, ac difficiliũ uoluntaria, ac diuturna perpeſſio. Perſeuerantia eſt in ratione bene conſyderata, ſtabilis, & ꝑpetua permanſio. Temperãtia eſt rationis in libidinem, atq; in alios non rectos impetus animi firma, & moderata dominatio. Eius partes ſunt, continentia, clementia, modeſtia. Continentia eſt, per quam cupiditas conſilij gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicuius inuectionis concitati comitate retinentur. Modeſtia, per quam pudor honeſtus claram, & ſtabilem comparat authoritatem. Atq; hæc omnia propter ſe ſolũ, ut nihil adiũgatur emolumenti, petenda ſunt. Quod ut demonſtretur, neq; ad hoc noſtrum inſtitutum pertinet, & à breuitate præcipiendi remotum eſt. Propter ſe autẽ uitanda ſunt, non ea modo, quæ his contraria ſunt, ut fortitudini ignauia, & iuſtitiæ iniuſtitia, uerum etiam illa, quæ propinqua uidentur, & finitima eſſe, abſunt autem longiſſime, quod genus, fidentiæ contrariũ eſt

diffidentia,

diffidentia, & ea re uitium est. Audacia non contrarium, sed appositum est, ac propinquum, & tamen uitium est. Sic unicuiq; uirtuti finitimum uitiũ reperietur, aut certo iam nomine appellatum, ut audacia, quæ fidentiæ, pertinacia, quæ perseuerantiæ finitima est, superstitio, quæ religioni propinqua est, aut sine ullo certo nomine, quæ omnia item uti contraria rerum bonarum in rebus uitandis reponemus. Ac de eo qdem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est. Nunc de eo, in quo utilitas quoq; adiungitur, qđ tamen honestũ uocamus, dicendũ uidetur. Sunt igitur multa, quæ nos cũ dignitate, tum fructu quoq; suo ducunt ad se, quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est frequẽs de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honesta & cultu, & honore, et uerecundia digna authoritas. Amplitudo, potentiæ, aut maiestatis, aut aliquarum copiarũ magna abundantia. Amicitia, uolũtas erga aliquem rerũ bonarum illius ipsius causa, quem diligit, cũ eius pari uoluntate. Hic, quia de ciuilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus, ut eorũ quoq; causa petenda uideatur, ne forte, qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant, quanquam sunt qui propter utilitatem modo petendã putant amicitiam, sunt qui propter se solum, sunt qui propter se, & utilitatem, quorũ quid uerissime constituatur, alius locus erit consyderandus. Nunc hoc sic ad usum oratorium relinquatur, utranq; propter rem amicitiam esse expetendã. Amicitiarum autem ratio, quoniã partim sunt religionibus iunctæ, partim nõ sunt, et qa partim ueteres sunt, partim nouæ, partim ab illorum, partim ab nostro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles, ex causarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officijs, ex religionibus, ex uetustatibus habebitur. Vtilitas autẽ aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus, quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis cõmodum reuertitur, ut in rep. quædam sunt, quæ (ut sic dicam) ad corpus pertinent ciuitatis, ut agri, portus, pecunia, classes, nautæ, milites, socij, quibus rebus incolumitatem, ac libertatem retinent ciuitates. Alia uero, quæ iam quiddam magis amplum, & minus necessariũ conficiunt, ut urbis egregia exornatio, atq; amplitudo, ut quædã excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum, ac societatum multitudo. Quibus rebus non illud solum conficitur, ut saluæ, & incolumes, uerum etiã ut amplæ, atq; potentes sint ciuitates. Quare utilitatis duæ partes uidentur esse, incolumitas, & potentia. Incolumitas est salutis tuta, atq; integra conseruatio. Potentia est ad sua conseruanda, &

alterius obtinenda idonearum rerum facultas. Atq; in ijs omnibus, quæ ante dicta sunt, quid difficulter fieri, & quid facile fieri possit, oportet consyderare. Facile fieri id dicimus, quod sine magno, aut sine ullo labore, sumptu, molestia quambreuissimo tempore confici potest. Difficile autem fieri, quod quanquam laboris, sumptus, molestiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis, tamen his susceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perduci potest. Quoniam ergo de honestate, & de utilitate diximus, nunc restat, ut de ijs rebus, quas his attributas esse dicebamus, necessitudine, & affectione perscribamus. Puto igitur esse hanc necessitudinem, cui nulla ui resisti potest, quæ neque mutari, neque leniri potest. Atque ut apertius hoc sit, exemplis licet uim rei qualis, & quanta sit, cognoscamus. Vri posse flamma ligneam materiam necesse est. Corpus mortale aliquo tempore interire necesse est, atque ita necesse, ut uis ea postulat, quam modo describebamus, necessitudinis, cui nulla ui resisti potest, quæ neq; mutari, neq; leniri potest. huiusmodi necessitudines cum in dicendi rationem incident, recte necessitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa superiori possit'ne fieri quæstione consyderabimus. Atque etiam hoc mihi uideor uidere, esse quasdã cum adiunctione necessitudines, quasdam simplices, & absolutas. Nam aliter dicere solemus. necesse est Cassilinenses se dedere Annibali. Aliter autem. necesse est Cassilinum uenire in Annibalis potestatem. Illic in superiore adiunctio est hæc, nisi malint fame perire. Si enim id malunt, non est necesse, hoc inferius non item, propterea quod siue uelint Cassilinenses se dedere, siue famem perpeti, atq; ita perire, necesse est Cassilinum uenire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio? prope` dicã, plurimum, cum is locus necessitudinis uidebitur incurrere. Nam, cum simplex erit necessitudo, nihil erit, quod multa dicamus, cum eã nulla ratione lenire possimus, cum autem ita necesse erit, ut aliquid effugere, aut adipisci uelimus, tum adiũctio illa quid habeat utilitatis, atq; honestatis, erit considerandum. Nam, si uelis attendere, ita tamen, ut id quæras, quod conueniat ad usum ciuitatis, reperias nullam esse rẽ, quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam, quam adiunctionem nominamus. Præter hæc autẽ esse multas inuenias res necessitudinis, ad quas similis adiunctio non accedit. Quod genus, ut homines mortales necesse est interire sine adiũctione, ut cibo utantur nõ necesse est, nisi cum illa exceptione, extra quam, si nolint fame perire. Ergo

ut dixi, illud, quod adiungitur, semper cuiusmodi sit, erit consyderãdum. Nam omni tempore id pertinebit, ut aut ad honestatem hoc modo exponenda necessitudo sit, necesse est hoc faciamus, si honeste uolumus uiuere, aut ad incolumitatem, hoc modo, necesse est, si incolumes uolumus esse, aut ad commoditatem, hoc modo, necesse est, si sine incommodo uolumus uiuere. ac summa q̃dẽ necessitudo uidetur esse honestatis, huic proxima incolumitatis, tertia ac leuissima commoditatis, quæ cum his nunquam poterit duabus contendere. Hasce autem inter se sæpe necesse est cõparari, ut quanquam præstat honestas incolumitati, tamen utri potissimum consulẽdum sit, deliberetur. Cuius rei certum quiddam præscriptum uidetur in perpetuum dari posse. Nã qua in re fieri poterit, ut cum incolumitati consuluerimus, quod sit in præsentia de honestate delibatum, uirtute aliquando, & industria recuperetur, incolumitatis ratio uidebitur habenda, cum autem id non poterit, honestatis. Ita in huiusmodi quoque re cum incolumitati uidebimur consulere, uere poterimus dicere, nos honestatis rationem habere, quoniam sine incolumitate eã nullo tempore possumus adipisci. Qua in re uel concedere alteri, uel ad conditionẽ alterius descendere, & in præsentia quiescere, atque aliud tempus expectare oportebit. In commoditatis uero ratione modo illud attendatur digna' ne causa uideatur ea, quæ ad utilitatẽ pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddam derogetur. Atq; in hoc loco mihi caput illud uidetur esse, ut quæramus quid sit illud, quod si adipisci, aut effugere uelimus, aliqua res nobis sit necessaria, hoc est, quæ sit adiunctio, ut proinde, uti quæq; res erit, laboremus, & grauissimã quanq; causam uehementissime necessariam iudicemus. AFFECTIO est quædam ex tempore, aut ex negotiorum euentu, aut administratione, aut studio hominum commutatio rerum, ut non tales, quales ante habitæ sint, aut plerunque haberi soleant, habendæ uideantur esse, ut ad hostes transire turpe uidetur esse, at non illo animo, quo Vlysses transijt, & pecuniam in mare deijcere inutile, at non eo consilio, quo Aristippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex consilio, non ex sua natura consyderandæ, quibus in omnibus quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, consyderandum est, & non quid, sed quo quidq; animo, qui cum, quo tempore, quandiu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam, locos sumi oportere arbitramur.

Laudes autem, & uituperationes ex ijs locis sumentur, qui loci personis sunt attributi, de quibus ante dictum est. Sin distributius tractare quis uolet, partiatur in animum, & corpus, & extraneas res licebit. Animi est, uirtus, cuius de partibus paulo ante dictũ est. Corporis, ualetudo, dignitas, uires, uelocitas. Extraneæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cætera, quæ simili esse in genere intelligentur. Atq; in his id, qđ in omnia ualet, ualere oportebit, contraria quoq;, & quæ, & qualia sint, intelligemus. Videre autem in laudando, & in uituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extraneis rebus habuerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus usus sit. Nam fortunam quidem & laudare stultitia, & uituperare superbia est. Animi autem, & laus honesta, & uituperatio uehemens est. Nunc quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est, de inuentione prima, ac maxima parte rhetoricæ satis dictum uidetur. Quare quoniam & una pars ad exitum hunc ab superiore libro perducta est, & hic liber non parum continet literarum, quæ restant in reliquis dicemus.

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS AD QVINTVM FRATREM DIALOGI DE ORATORE.

COGITANTI mihi sæpenumero, & memoria uetera repetenti, perbeati fuisse Quinte frater illi uideri solent: qui in optima rep. cum & honoribus, & rerum gestarum gloria florerent: eum uitæ cursum tenere potuerunt: ut uel in negotio sine periculo, uel in otio cum dignitate esse possent. Ac fuit tempus illud, cum mihi quoq; initium requiescendi, atq; animum ad utriusq; nostrũ præclara studia referẽdi fore, iustum, et propè ab omnibus concessum esse arbitrarer, si infinitus forensium rerum labor, & ambitionis occupatio decursu honorum etiam ætatis flexu constitisset. quam spem cogitationum, et consiliorum meorum, cum graues communium temporũ, tum uarij nostri casus fefellerunt. Nam, qui locus quietis, et tranquillitatis plenissimus fore uidebatur: in eo maximæ molestiarum, et turbulentissimæ tempestates extiterunt. neq; uero nobis cupientibus, atque optantibus fructus otij datus est, ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus: celebrandas, interq; nos recolendas: et ætate incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ ueteris: & consulatu deuenimus in medium rerum omnium certamen, atq; discrimen: & hoc tempus omne post consulatum obiecimus ijs fluctibus, qui per nos à cõmuni peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen in his uel asperitatibus rerum, uel angustijs temporis obsequar studijs nostris: & quantum mihi uel fraus inimicorum, uel causæ amicorum, uel resp. tribuet otij, ad scribendum potissimum conferã. Tibi uero frater neq; hortanti deero, neq; roganti. nam neq; authoritate quisquam apud me plus te ualere potest, neq; uoluntate. Ac mihi repetenda est ueteris cuiusdam memoriæ nõ sanè satis explicata recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoscas, quæ uiri omnium eloquentissimi, clarissimiq; senserint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi sæpe dixisti, quoniã, quæ pueris, aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris incohata, atque rudia exciderunt, uix hac ætate digna, & hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot tantisq; consecuti sumus, aliquid ijsdem de rebus politius à nobis, perfectiusq; proferri: solesq; nonnunquã hac de re à me in disputationibus nostris dissentire, quod ego eruditissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam, tu autem

illam ab elegantia doctrinæ ſegregandam putes, & in quodam in
genij, atq; exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem ſæ-
penumero in ſummos homines, ac ſummis ingenijs præditos intuenti,
quærendum eſſe uiſum eſt, quid eſſet, cur plures in omnibus artibus
quã in dicendo admirabiles extitiſſent, ac quocunque te animo, &
cogitatione converteris, permultos excellẽtes in quoque genere uide-
bis, non mediocrium artium, ſed propè maximarũ. Quis enim eſt,
qui, ſi clarorum hominum ſcientiam rerum geſtarum uel utilitate,
uel magnitudine metiri uelit, non anteponat oratori imperatorem?
Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una ciuitate præſtantiſ
ſimos penè innumerabiles, in dicendo autem excellentes uix paucos
proferre poſſimus? Iam uero cõſilio, ac ſapientia qui regere, ac guber
nare remp. poſſent, multi noſtra, plures pa rum memoria, atq; etiã
maiorum extiterunt, cum boni perdiu nulli, uix autem ſingulis æta
tibus ſinguli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac nequis forte cũ
alijs ſtudijs, quæ reconditis in artibus, atq; in quadã uarietate litera
rum uerſentur, magis hanc dicendi rationem, quam cũ imperatoris
laude, aut cum boni ſenatoris prudentia comparandã putet, conuer
tat animum, et ea ipſa artiũ genera circunſpiciat, quiq; in ijs florue
rint, quamq; multi, ſic facillime quanta oratorum ſit, ſemperq; fuerit
paucitas, iudicabit. Neq; enim te fugit laudandarũ artium omnium
procreatricem quandam, et quaſi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν
græci uocant, ab hominibus doctiſſimis iudicari, in qua difficile eſt
enumerare, quot uiri, quanta ſciẽtia, quantaq; in ſuis ſtudijs uarieta
te, et copia fuerint, qui non aliqua in re una ſeparatim elaborarint,
ſed omnia, quæcunq; eſſent, uel ſcientiæ peruestigatione, uel diſſeren
di ratione comprehenderint. Quis ignorat, ij, qui mathematici uo
cantur, quanta in obſcuritate rerũ, et quã recondita in arte, et mul
tiplici, ſubtiliq; uerſentur? quo tamẽ in genere ita multi pfecti homi
nes extiterunt, ut nemo ferè ſtuduiſſe ei ſcientiæ uehementius uidea
tur, quin, quod uoluerit, conſecutus ſit. Quis muſicis? quis huic ſtudio
literarum, quod profitentur ij, qui grammatici uocantur, penitus ſe
dedidit, quin omnẽ illarum artium penè infinitam uim, et mate-
riam, ſcientia, et cognitione comprehenderit? Vere mihi hoc uideor
eſſe dicturus, ex omnibus ijs, qui in harum artiũ ſtudijs liberaliſſi
mis ſint, doctrinisq; uerſati, minimam copiam poetarum egregiorũ
extitiſſe, atq; in hoc ipſo numero, in quo perraro exoritur aliquis
excellens, ſi diligenter, et ex noſtrorum, & græcorum copia compa
rare uoles, multo tamen pauciores oratores, quã poetæ boni reperien
tur, quod

tur, quod hoc etiam mirabilius debet uideri, quia cæterarum artiū
studia ferè reconditis, atq; abditis è fontibus hauriuntur, dicendi au
tem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atque in
hominum more, et sermone uersatur, ut in cæteris id maxime excel
lat, quod longissime sit ab imperitorum intelligentia, sensúq; disiun
ctum, in dicendo autem uitium uel maximum sit à uulgari genere
orationis, atq; à consuetudine cōmunis sensus abhorrere. Ac ne illud
quidem uere dici potest, aut plures cæteris artibus inseruire, aut ma
iore delectatione, aut spe uberiore, aut præmijs ad perdiscendū am
plioribus commoueri, atq;, ut omittam Græciam, quæ semper elo-
quentiæ princeps esse uoluit, atq; illas omnium doctrinarum inuen
trices Athenas, in quibus summa dicendi uis, & inuenta est, et per
fecta, in hac ipsa ciuitate profecto nulla unquam uehementius, quàm
eloquentiæ studia uiguerunt. Nam posteaquam imperio omnium
gentium constituto diuturnitas pacis otiū confirmauit, nemo ferè lau
dis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendū
putauit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exer-
citationis ullam uiam, neque aliquod præceptum artis esse arbitra-
rentur, tantum quantum ingenio, & cogitatione poterant conseque-
bantur. post autem auditis oratoribus græcis, cognitis´q; eorū literis,
adhibitis´q; doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi
studio flagrauerunt. Excitabat eos magnitudo, & uarietas, multitu-
do´q; in omni genere causarum, ut ad eam doctrinam, quā suo quisq;
studio consecutus esset, adiungeretur usus frequēs, qui omniū magistro
rum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nūc
quoq; sunt proposita præmia, uel ad gratiam, uel ad opes, uel ad di-
gnitatem. ingenia uero (ut multis rebus possumus iudicare) nostrorū
hominum multum cæteris hominibus omnium gentiū præstiterunt.
Quibus de causis, quis non iure miretur, ex omni memoria ætatū,
temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri?
Sed nimirum maius est hoc quiddam, q̃ homines opinantur, et pluri
bus ex artibus, studijs´q; collectum. Quis enim aliud in maxima di
scentiū multitudine, summa magistrorum copia, præstantissimus homi
num ingenijs, infinita causarū uarietate, amplissimus eloquentiæ pro
positis præmijs esse causæ putet, nisi rei quādam incredibilē magni
tudinē, ac difficultatem? Est enim et scientia cōprehendēda rerū plu
rimarū, sine qua uerborum uolubilitas inanis, atq; irridenda est, et
ipsa oratio conformanda non solū electione, sed etiam constructione
uerborū, et oēs animorū motus, quos hominū generi rerū natura tri

buit penitus pernoscendi, quod omnis uis, ratioq; dicendi in eorũ, qui audiunt, mentibus, aut sedandis, aut excitandis exprimenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæq;, & eruditio libero digna, celeritasq;, & breuitas, et respondendi, et lacessendi subtili uenustate, atq; urbanitate coniuncta. Tenẽda præterea est omnis antiquitas, exemplorumq; uis, neq; legum, aut iuris ciuilis scientia negligenda est. Nam quid ego de actione ipsa plura dicã? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ uultu, quæ uocis cõformatione, ac uarietate moderanda est, quæ sola per se, ipsa quanta sit, histrionum leuis ars, et scæna declarat. in qua cum omnes in oris, et uocis, et motus moderatione elaborent, quis ignorat, quàm pauci sint, fuerintq;, quos animo æquo spectare possimus? quid dicam de thesauro rerum omnium memoria? quæ nisi custos inuentis, cogitatisq; rebus, et uerbis adhibeatur, intelligimus omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis, cum ex illis rebus uniuersis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnũ est, hortemurq; potius liberos nostros, cæterosq;, quorum gloria nobis, et dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur, neq; ijs, aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed alijs quibusdã se id, quod expetunt, consequi posse confidant. Ac mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atq; artium scientiam consecutus. etenim ex rerũ cognitione efflorescat, et redundet oportet oratio, quæ, nisi subest res ab oratore percepta, et cognita, inanem quandam habet elocutionem, et penè puerilem. Neq; uero ego hoc tantum oneris imponã nostris præsertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac uitæ, nihil ut ijs putem licere nescire, quanquam uis oratoris, professioq; ipsa benedicendi hoc suscipere, ac polliceri uidetur, ut omni de re, quæcunque sit proposita, ab eo ornate, copioseq; dicatur. Sed quia non dubito, quin hoc plerisq; immensum, infinitumq; uideatur, et quod græcos homines non solum ingenio, et doctrina, sed etiam otio, studioq; abundantes partitionem quandam artium fecisse uideo, neq; in uniuerso genere singulos elaborasse, sed seposuisse à cæteris dictionibus eam partẽ dicendi, quæ in forensibus disceptationibus iudiciorum, aut deliberationum uersaretur, et id unum genus oratori reliquisse, non complectar in his libris amplius, quã quod huic generi, re quæsita, et multum disputata, summorum hominum propè consensu est tributum, repetamq; nõ ab incunabulis nostræ ueteris, puerilisq; doctrinæ quẽ-

dam ordinem

dam ordinem præceptorum, sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum eloquentissimorum, et omni dignitate principum disputatione esse uersata, non quo illa contemnam, quæ græci dicendi artifices, et doctores reliquerunt, sed, cum illa pateant, in promptuq; sint omnibus, neq; ea interpretatione mea, aut ornatius explicari, aut planius exprimi possint, dabis hãc ueniã mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus a' nostris hominibus concessa est, authoritatem græcis anteponam.

C V M igitur uehementius inueheretur in causam principum consul Philippus, Drusiq; tribunatus pro senatus authoritate susceptus, infringi iã, ac debilitari uideretur, dici memini ludorum romanorum diebus L. Crassum quasi colligendi sui causa, se in Thusculanum contulisse, uenisse eodem socer eius, qui fuerat Q. Mucius, dicebatur, & M. Antonius homo & consiliorum in rep. socius, & summa cum Crasso familiaritate coniunctus. exierant autem cum ipso Crasso adolescentes, & Drusi maxime familiares, & in quibus magnam tum spem maiores natu dignitatis suæ collocabant, C. Cotta, qui tum tribunatum pl. petebat, & P. Sulpitius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. hi primo die de temporibus illis, de'q; uniuersa rep. quam ob causam uenerant, multum inter se usq; ad extremum tempus diei collocuti sunt, quo quidem in sermone multa diuinitus a' tribus illis consularibus Cotta deplorata, & commemorata narrabat, ut nihil incidisset postea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto ante uidissent. eo autem omni sermone confecto, tantã in Crasso humanitatem fuisse, ut cum lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis, ea'q; esset in homine iucunditas, et tantus in iocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuisse uideretur, conuiuiũ Thusculani. Postero autem die, cũ illi maiores natu satis quiessent, in ambulationem uentum esse dicebat, tum Scæuolam duobus spatijs, tribus'ue factis dixisse, cur non imitamur Crasse Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit, quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quàm illa, cuius umbram secutus est Socrates, quæ mihi uidetur non tam ipsa aquula, quæ describitur, quàm Platonis oratione creuisse, sed quod ille durissimus pedibus fecit, ut se abijceret in herba, atq; ita illa, quæ philosophi diuinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certe concedi est æquius. Tum Crassum, Immo uero commodius etiam, puluinos'q; poposcisse, & omnes in ijs sedibus, quæ erant

sub platano, consedisse dicebat. Ibi, ut ex pristino sermone relaxaren
tur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quen
dam de studio dicendi intulisse. qui, cum ita esset exorsus. Non sibi
cohortandum Sulpitium, & Cottam, sed magis utrunq; collaudan-
dum uideri, quod tantam iam essent facultatem adepti, ut non æqua
libus suis solum anteponerentur, sed cum maioribus natu compara-
rentur. Neq; uero mihi quicquam inquit præstabilius uidetur, quàm
posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, uoluntates im-
pellere, quò uelit, unde autem uelit, deducere. hæc una res in omni
libero populo, maximeq; in pacatis, tranquillisq; ciuitatibus præci-
pue semper floruit, semper dominata est. Quid enim est aut tam ad
mirabile, quàm ex infinita multitudine hominum existere unum,
qui id, quod omnibus natura sit datum, uel solus, uel cum paucis face
re possit? aut tam iucundum cognitu, atq; auditu, quàm sapientissi-
mis sentẽtijs, grauibusq; uerbis ornata oratio, & perpolita? aut tam
potens, tamq; magnificum, quàm populi motus, iudicum religiones,
senatus grauitatem unius oratione conuerti? quid tam porro regiũ,
tam liberale, tam munificum, quàm opem ferre supplicibus, excita-
re afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in ciui
tate? quid autem tam necessarium, quàm tenere semper arma, qui-
bus uel tectus ipse esse possis, uel prouocare improbos, uel te ulcisci
lacessitus? Age uero ne semper forum, subsellia, rostra, curiamq; me
diteris, quid esse potest in otio aut iucundius, aut magis propriũ hu-
manitatis, quàm sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno
præstamus uel maxime feris, quod colloquimur inter nos, & quod
exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non iure
miretur, summeq; in eo elaborandum esse arbitretur, ut quo uno ho-
mines maxime bestijs præstent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Vt
uero iam ad illa summa ueniamus, quæ uis alia potuit aut dispersos
homines unum in locum congregare, aut à fera, agrestiq; uita ad
hunc humanum cultum, ciuilemq; deducere, aut iam constitutis ciuita
tibus, leges, iudicia, iura describere? Ac ne plura, quæ sunt pene in-
numerabilia, consecter, cõprehendam breui. sic enim statuo, perfecti
oratoris moderatione, & sapientia non solum ipsius dignitatem, sed
& priuatorum plurimorum, & uniuersæ reip. salutem maxime cõ
tineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes, atq; in id studi-
um, in quo estis, incumbite, ut & uobis honori, & amicis utilitati,
& reip. emolumento esse possitis. Tum Scæuola comiter, ut sole-
bat, Cætera inquit assentior Crasso, ne aut de C. Lælij soceri mei, aut

Eloquentiæ vis

de huius

de huius generi, aut arte, aut gloria detrahā, sed illa duo Crasse uereor, ut tibi possim concedere. Vnum, quod ab oratoribus ciuitates, & ab initio constitutas, & sæpe conseruatas esse dixisti. Alterū, quod remoto foro, concione, iudicijs, senatu statuisti oratorē in omni genere sermonis, & humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc cō cesserit, aut initio genus hominum in montibus, ac syluis dissipatum non prudentium consilijs compulsum potius, quàm disertorum oratione delinitum, se oppidis, mœnibusq́; sepsisse? aut uero reliquas utilitates aut instituendis, aut conseruandis ciuitatibus, non à sapientibus, & fortibus uiris, sed à disertis, & ornate dicētibus esse constitutas? An uero tibi Romulus ille, aut pastores, & conuenas congregasse, aut Sabinorum connubia coniunxisse, aut finitimorum uim repressisse eloquentia uidetur, non consilio, & sapientia singulari?

Quid in Numa Pompilio? qd in Seruio Tullo? quid in cæteris regibus? quorū multa sunt eximia ad constituendam remp. num quod eloquentiæ uestigiū apparet? Quid exactis regibus? tametsi ipsam exactionem mente non lingua perfectam L. Bruti esse cernimus, sed deinceps omnia, non'ne plena consiliorum, inania uerborum uidemus? Ego uero, si uelim & nostræ ciuitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quàm adiumenta per homines eloquentissimos importata, sed ut reliqua prætermittam, omnium mihi uideor, exceptis Crasse uobis duobus, eloquentissimos audisse Tiberium, & C. Sempronios, quorum pater homo prudens, & grauis, haud quaquam eloquens, & sæpe aliâs, & maxime censor saluti reip. fuit. atq; is non accurata quadam orationis copia, sed nutu, atq; uerbo libertinos in urbanas tribus transtulit, quod nisi fecisset, remp. quam nunc uix tenemus, iandiu nullam haberemus. At uero eius filij diserti, & omnibus uel naturæ, uel doctrinæ præsidijs ad dicendum parati, cum ciuitatem uel paterno consilio, uel auitis armis florentissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, ut ais, ciuitatum eloquentia remp. dissipauerunt. Quid leges ueteres, mosq́; maiorum? Quid auspicia, quibus & ego, & tu Crasse, cum magna reip. salute præsumus? quid religiones, & cærimoniæ? quid hæc iura ciuilia? quæ iampridem in nostra familia sine ulla eloquentiæ laude uersantur, num aut inuenta sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Seruium Galbam memoria teneo diuinum hominem in dicendo, & M. Aemilium Porcinam, & Gn. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perpulisti, ignarum legum, hæ-

ciuitates ab oratoru[m] constitutæ

orator citra foru[m]

sitantem in maiorum institutis, rudem in iure ciuili, & hæc ætas nostra, præter te Crasse, qui tuo magis studio, quàm proprio munere aliquo disertorum, ius à nobis ciuile didicisti, quod interdum pudeat, iuris ignara est. Quod uero in extrema oratione quasi tuo iure sumpsisti, oratorem in omnis sermonis disputatione copiosissime posse uersari, id nisi hic in tuo regno essemus, nõ tulissem, multis'q; præessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu consertũ uocarent, quod in alienas possessiones tã temere irruisses. Agerẽt enim tecum lege primum Pythagorei omnes, atq; Democritici, cæteri'q; in suo genere physici, uindicarent'q; ornati homines in dicendo, & graues, quibus cum tibi iusto sacramento cõtendere non liceret. Vrgerent præterea philosophorum greges, iam ab illo fonte, & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in uita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione uitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire conuincerent, & cum uniuersi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem tibi intenderẽt, Instaret academia, quæ quicquid dixisses, id te ipsum negare cogeret. Stoici uero nostri disputationum suarum, atq; interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hec ipsa, quæ propria oratorum putas esse adiumenta, atq; ornamenta dicendi, ab se peti uincerent oportere, ac non solũ meliora, sed etiam multo plura Aristotelẽ, Theophrastum'q; de his rebus, quàm omnes dicẽdi magistros scripsisse ostenderent. Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus uestra ista dicendi uis ne minima qdem societate cõtingitur. Quamobrem ista tanta, tam'q; multa profitenda Crasse non censeo, satis id est magnum, quod potes præstare, ut in iudicijs ea causa, quancunq; tu dicis, melior, & probabilior esse uideatur, ut in cõcionibus, ut in sententijs dicendis ad persuadendum tua plurimum ualeat oratio, deniq; ut prudentibus diserte, stultis etiam uere dicere uidearis. hoc amplius siquid poteris, non id mihi uidebitur orator, sed Crassus sua quadam propria non communi oratorum facultate posse.

Tum ille, Non sum inquit nescius Scæuola ista inter græcos dici, & disceptari solere. audiui enim summos homines, cum quæstor ex Macedonia uenissem Athenas florente academia, ut temporibus illis ferebatur, quod eam Carneades, & Clitomachus, & Aeschines obtinebant, erat etiam Metrodorus, qui cum illis unà ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimũ, & copiosissimum, uigebat auditor Panætij illius tui Mnesarchus, & Peripatetici Critolaus, & Diodorus. multi erant

præterea

præterea præclari in philosophia, & nobiles, a quibus omnibus una pene repelli uoce oratorē a gubernaculis ciuitatum, excludi ab omni doctrina, rerumq; maiorum scientia, ac tantum in iudicia, & conciunculas, tanquam in aliquod pistrinum detrudi, & compingi uidebam. Sed ego neq; illis assentiebar, neq; harum disputationum inuentori, & principi longe omnium in dicendo grauissimo, & eloquētissimo Platoni, cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam, quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator summus uidebatur. uerbi enim cōtrouersia tandiu torquet græculos homines cōtentionis cupidiores, quàm ueritatis. Nam siquis hunc statuet esse oratorem, qui tantummodo in iure, aut in iudicijs possit, aut apud populū, aut in senatu copiose loqui, tamen huic ipsi multa tribuat, & concedat necesse est. neq; enim sine multa pertractatione omnium rerum p. neq; sine legum, moris, iuris scientia, neq; natura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis callide uersari, & perite potest. qui autem hæc cognouerit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam recte tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerū scientia? Sin oratoris nihil uis esse, nisi composite, ornate, copiose eloq, quæro id ipsum, qui possit assequi sine ea scientia, quam ei non conceditis? dicēdi enim uirtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, pcepta sint, extare non potest. Quamobrem si ornate locutus est, sicut fertur, et mihi uidetur physicus ille Democritus, materies illa fuit physici, de qua dixit, ornatus uero ipse uerborum oratoris putandus est. & si Plato de rebus a ciuilibus controuersijs remotissimus diuinitus est locutus, quod ego cōcedo, si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus ijs, de qbus disputauerunt, eloquentes, & in dicēdo suaues, atq; ornati fuerunt, sint hæ res, de quibus disputant, in alijs quibusdā studijs, oratio quidē ipsa propria est huius unius rationis, de qua loquimur, & quærimus. Etenim uidemus ijsdē de rebus ieiune quosdam, & exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt Chrysippum, disputauisse, neq; ob eam rem philosophiæ non satisfecisse, quod non habuerit hanc dicendi ex arte alienam facultatem. Quid ergo interest? aut quid discernes eorū, quos nominaui, ubertatem in dicēdo, & copiam ab eorum exilitate, qui hac dicendi uarietate, & elegātia non utuntur? Vnum erit profecto, quod ij, qui bene dicunt, afferūt propriam, compositam orationem, & ornatam, & artificio quodā, & expolitione distinctam. hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta, & cognita, aut nulla sit necesse est, aut omniū irrisione lu-

datur; quid eſt enim tam furioſum, quàm uerborum uel optimorũ,
atq; ornatiſſimorum ſonitus inanis nulla ſubiecta ſententia, nec ſcien
tia? Quicquid erit igitur quacunq; ex arte, quocunq; de genere, id
orator, ſi tanquam clientis cauſam didicerit, dicet melius, & orna-
tius, quàm ille ipſe eius rei inuentor, atq; artifex. Nam, ſiquis erit,
qui hoc dicat, eſſe quaſdam oratorum proprias ſententias, atq; cau-
ſas, & quaſi certarum rerum forenſibus cancellis circunſcriptã ſciẽ
tiam, fatebor equidem in his magis aſſidue uerſari hanc noſtrã di-
ctionem, ſed tamen in ijs ipſis rebus permulta ſunt, quæ iſti magi-
ſtri, ꝗ rhetorici uocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim neſcit
maximã uim exiſtere oratoris in hominum mentibus, uel ad irá,
aut ad odium, aut dolorem incitandis, uel ab hiſce ijſdem permotio
nibus ad lenitatem, miſericordiamq́; reuocandis? quæ niſi ꝗ naturas
hominum, uimq́; omnem humanitatis, cauſasq́; eas, quibus mentes
aut incitantur, aut reflectuntur, penitus ꝑſpexerit, dicendo, quod uo
let, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philoſophorum puta
tur proprius, neq; orator me authore, unquam repugnabit, ſed, cum
illis cognitionem rerum conceſſerit, quod in ea ſolum illi uoluerint
elaborare, tractationem orationis, quæ ſine illa ſciẽtia nulla eſt, ſibi
aſſumet. Hoc enim eſt propriũ oratoris, quod ſæpe iam dixi, oratio
grauis, & ornata, et hominum ſenſibus, ac mentibus accommodata.
quibus de rebus Ariſtotelem, & Theophraſtum ſcripſiſſe fateor. Sed
uide, ne hoc Scæuola totum ſit à me. nam ego, quæ ſunt oratoris cũ
illis cõmunia, nõ mutuor ab illis, iſti, quæ de his rebus diſputant, ora
torum eſſe concedunt. itaq; cæteros libros artis iſti ſuæ nomine, hos
rhetoricos & inſcribunt, & appellant. Etenim, cũ illi in dicendo in
ciderint loci (quod ꝑſæpe euenit) ut de dijs immortalibus, de pieta
te, de concordia, de amicitia, de communi ciuium, de hominum, de gẽ
tium iure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de
omni uirtutis genere ſit dicendũ, clamabunt credo omnia gymnaſia,
atq; omnes philoſophorũ ſcholæ, ſua hæc eſſe omnia propria, nihil
omnino ad oratorem ꝑtinere, quibus ego, ut de his rebus omnibus in
angulis conſumendi otij cauſa diſſerant, cum conceſſero, illud tamen
oratori tribuam, & dabo, ut eadẽ, de quibus illi tenui quodam, &
exiguo ſermone diſputant, hic cum omni grauitate, & iucunditate
explicet. hæc ego cum ipſis philoſophis, tum Athenis diſſerebã, coge-
bat enim me Marcus Marcellus hic noſter, qui nunc ædilis curulis
eſt, et profecto, niſi ludos nunc faceret, huic noſtro ſermoni intereſſet,
ac iam tum erat adoleſcentulus his ſtudijs mirifice, deditus. Iam ue-

ro de legibus instituendis, de bello, de pace, de socijs, de uectigalibus, de iure ciuium generatim in ordines, ætatesq; descripto, dicant uel græci, si uolunt Lycurgum, aut Solonem, quanquam illos quidē censemus in numero eloquentium reponendos, scisse melius, quàm Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos iam homines in dicendo, & perpolitos, uel nostros decemuiros, qui XII. tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere, & Ser. Galbæ, & socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloria præstitisse, nunquam enim negabo esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis, atq; tractandis studium suum omne posuerunt, sed oratorem plenum, atq; perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit uarie, copioseq; dicere. Etenim sæpe in ijs causis, quas omnes proprias esse oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum, & assumendum, quæro enim num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris usu, aut sæpe etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarū scientia? num apud populum de legibus iubēdis, aut uetandis, num in senatu de omni reip. genere dici sine summa rerum ciuilium cognitione, & prudentia? num admoueri possit oratio ad sensus animorum, atq; motus uel inflammandos, uel etiam extinguēdos, quod unum in oratore dominatur, sine diligentissima peruestigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis, ac moribus à philosophis explicantur? Atq; haud scio, an minus hoc uobis sim probaturus, equidem non dubito, quod sentio dicere, physica ista ipsa, quæ paulo ante, & mathematica, & cæterarum artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur, illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes uelit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neq; enim si Philonem illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est architecti potius artificio disertum, quàm oratoris fuisse. Nec si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de naualium opere dicendum, nō cum ab illo causam didicisset, ipse ornate de alieno artificio, copioseq; dixisset. neque uero Asclepiades is, quo nos medico, amicoq; usi sumus, tum, cum eloquentia uincebat cæteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen uerum, quod Socrates dicere solebat, omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquen-

tes. illud uerius, neq; quēquam in eo diſertum eſſe poſſe, quod neſciat, neq; ſi id optime ſciat, ignarusq; ſit faciundæ, ac poliendæ orationis, diſerte id ipſum poſſe, de quo ſciat, dicere. Quamobrem, ſiquis uniuerſam, & propriam oratoris uim definire, complectiq; uult, is orator erit mea ſententia, hoc tam graui dignus nomine, qui quæcunq; res inciderit, quæ ſit dictione explicanda, prudenter, & compoſite, & ornate, & memoriter dicat cum quadam etiam actionis dignitate. Sin cuipiam nimis infinitū uidetur, quod ita propoſui quacunq; de re, licet hinc quantum cuiq; uidebitur, circuncidat, atq; amputet; tamē illud tenebo, ſi, quæ cæteris in artibus, aut ſtudijs ſita ſint, orator ignoret, tantumq; ea teneat, quæ ſint in diſceptationibus, aut in uſu forenſi, tamen his de rebus ipſis ſi ſit ei dicendum, cum cognouerit ab ijs, qui tenent, quæ ſint in quaq; re, multo oratorē melius, quàm ipſos illos, quorum eæ ſunt artes, eſſe dicturum. Ita ſi de re militari dicendum huic erit Sulpitio, quæret à C. Mario affini noſtro, et cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipſi C. Mario penè hic melius, quàm ipſe ille ſcire uideatur. Sin de iure ciuili, tecum communicabit, teq; hominem prudentiſſimū, et peritiſſimum, in ijs ipſis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte ſuperabit. Sin quæ res inciderit, in qua de natura, de uitijs hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum ſit, forſitan, ſi ei ſit uiſum (& ſi hæc quidem noſſe debet orator) cum Sex. Pompeio erudito homine in philoſophia communicabit. hoc profecto efficiet, ut quancunq; rem à quoque cognouerit, de ea re multo dicat ornatius, quàm ille ipſe, unde cognorit. Sed, ſi me audierit, quoniam philoſophia in tres partes eſt diſtributa, in naturæ obſcuritatem, in diſſerendi ſubtilitatem, in uitā, atq; mores, duo illa relinquamus, idq; largiamur inertiæ noſtræ, tertium, uero quod ſemper oratoris fuit, niſi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus eſſe poſſit, relinquemus. Quare hic locus de uita, et moribus totus eſt oratori perdiſcendus, cætera, ſi nō didicerit, tamen poterit, ſi quando uolet, ornare dicendo, cum erunt ad eum delata, & tradita. Etenim ſi conſtat inter doctos, hominem ignarum aſtrologiæ ornatiſſimis, atq; optimis uerſibus Aratum de cœlo, ſtellisq; dixiſſe, ſi de rebus ruſticis hominem ab agro remotiſſimum Nicandrum colophonium poëtica quadam facultate non ruſtica ſcripſiſſe præclare, quid eſt, cur non orator de rebus ijs eloquentiſſime dicat, quas ad certam cauſam, tempusq; cognorit? Eſt enim finitimus oratori poëta, numeris aſtrictior paulo, uerborum autem licentia liberior, multis uero ornandi generibus ſocius, ac penè par,

in hoc quidem certe prope idem, nullis ut terminis circunscribat, aut definiat ius suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia uagari, qua uelit. Nanque illud quare Scæuola negasti te fuisse laturum, nisi in meo regno esses, quod in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorē perfectum esse debere? Nunquam mehercule hoc dicerem, si eū, quem fingo, meipsum esse arbitrarer, sed ut solebat C. Lucilius sæpe dicere homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus, quàm uolebat, familiaris, sed tamen et doctus, & perurbanus, sic sentio, neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus ijs artibus, quæ sunt libero homine dignæ, perpolitus, quibus ipsis, si in dicendo non utimur, tamen apparet, atq; extat utrum simus earū rerum rudes, an didicerimus, ut qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ, sed indicat ipse motus, didicerint'ne palæstrá, an nesciant, et qui aliquid fingunt, & si tum pictura nihil utuntur, tamen utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurū est, sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionum, senatus, etiam si propriæ cætere non adhibentur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantūmodo in hoc declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit. Tum ridens Scæuola, Non luctabor inquit tecum Crasse amplius, id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut et mihi, quæ ego uellem, non esse oratoris, concederes, et ea ipsa nescio quomodo rursus detorqueres, atque oratori propria traderes. Hæc cum ego prætor Rhodum uenissem, et cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio ea, quæ à Panætio acceperam, contulissem, irrisit ille quidem, ut solebat philosophiam, atq; contempsit, multaq; non tam grauiter dixit, quàm facete, tua autem fuit oratio eiusmodi, non ut ullā artem, doctrinam'ue contemneres, sed ut omnes comites, ac ministras oratoris esse diceres, quas ego, siquis sit unus cōplexus omnes, idemq; si ad eas facultates istam ornatissimæ orationis adiunxerit, non possum dicere eum non egregium quendam hominem, atq; mirandum fore, sed is, siquis esset, aut si etiam unquam fuisset, aut uero si esse posset, tu esses unus profecto, qui & meo iudicio, & omnium uix ullam cæteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verum si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus, ciuilibusq; uersetur, quin scias, neque eam tamen scientiam, quam adiungis oratori, complexus es, uideamus, ne plus ei tribuas, quàm res, et ueritas ipsa cōcedat. Hic Crassus, Memento inquit me non de mea, sed de oratoris fa-

C. Lucilij de oratore sententia

cultate dixiſſe. Quid. n. nos aut didicimus, aut ſcire potuimus? qui
ante ad agendum, quàm ad cognoſcendum uenimus quos in foro,
quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotijs res ipſa
ante confecit, quã poſſemus aliquid de rebus tantis ſuſpicari. Quod
ſi tibi tantum in nobis uidetur eſſe, quibus etiam ſi ingeniũ, ut tu pu
tas, non maxime defuit, doctrina certe, & otium, & hercule etiam
ſtudium illud dicendi acerrimum defuit, quid cenſes, ſi ad alicuius
ingenium uel maius, illa, quæ ego non attigi, acceſſerint, qualem illũ,
& quantum oratorem futurum? Tum Antonius, probas mihi in-
quit iſta Craſſe, quæ dicis, nec dubito, quin multo locupletior in dicẽ
do futurus ſit, ſiquis omnium rerum, atque artium rationem, natu-
ramq; comprehenderit. Sed primum id difficile factu eſt, præſertim
in hac noſtra uita, noſtriſq; occupationibus, deinde illud etiã ueren
dum eſt, ne abſtrahamur ab hac exercitatione, & conſuetudine dicẽ
di populari, & forenſi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis
eſſe uidetur eorum hominum, de quibus pauloante dixiſti, quamuis
illi ornate, et grauiter, aut de natura rerum, aut de humanis rebus
loquantur. Nitidum quoddam genus eſt uerborum, & lætum, ſed
palæſtræ magis, et olei, quàm huius ciuilis turbæ, ac fori. Nãq; ego-
met, qui ſerò, ac leuiter græcas literas attigiſſem, tamen, cũ procon
ſul in Ciliciam proficiſcens, Athenas ueniſſem, complures tum ibi di
es ſum propter nauigandi difficultatem commoratus, ſed cum quoti-
die mecum haberẽ homines doctiſſimos, eos ferè ipſos, qui abs te mo
do ſunt nominati, cumq; hoc, neſcio quomodo, apud eos increbuiſſet,
me in cauſis maioribus, ſicuti te ſolere uerſari, pro ſe quiſque eorum,
quantum quiſque poterat, de officio, et ratione oratoris diſputabat.
Horum alij, ſicut iſte ipſe Mneſarchus, hos, quos nos oratores uocare-
mus, nihil eſſe dicebat, niſi quoſdam operarios lingua celeri, et exer
citata, oratorem autem, niſi qui ſapiens eſſet, eſſe neminem, atque
ipſam eloquentiam, quod ex benedicendi ſcientia conſtaret, unã quã
dã eſſe uirtutem, et qui unam uirtutẽ haberet, omneis habere, eaſq;
ipſas eſſe inter ſe æquales, et pares, ita qui eſſet eloquens, cum uirtu
tes omnes habere, atq; eſſe ſapientem. Sed hæc erat ſpinoſa quæ-
dam, et exilis oratio, longeq; à noſtris ſenſibus abhorrebat. Carnea
des uero multo uberius iiſdem de rebus loquebatur, non quo aperi
ret ſententiam ſuam (hic enim mos erat patrius academiæ aduerſa
ri ſemper omnibus in diſputando) ſed tum maxime tamen hoc ſigni
ficabat, eos, qui rhetores nominarentur, et qui dicendi præcepta tra
derent, nihil planè tenere, neq; poſſe quenquam facultatem aſſequi

...ſarchi de orato
...ſententia

...neadis de ora
...re ſententia

...ademicus mos

dicendi, nisi qui philosophorum inuenta didicisset. Disputabant contra diserti homines Athenienses in rep. causisq; uersati, in qbus erat etiam is, qui nuper Romae fuit, Menedemus hospes meus, qui, cũ diceret esse quandam prudentiam, quae uersaretur in perspiciẽdis rationibus constituendarum, & regendarum rerum publicarum, excitabatur homo promptus ab homine, abundanti doctrina, & quadã incredibili uarietate rerum, & copia. Omneis enim partes illius ipsius prudẽtiae petendas esse a philosophia docebat, neq; ea, quae statuerentur in rep. de dijs immortalibus, de disciplina iuuentutis, de iustitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, caeteraq;, sine quibus ciuitates aut esse, aut bene moratae esse non possent, usq̃ in eorum libris inueniri. Quod, si tantam uim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur, quaerebat, cur de proemijs, & de epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri. de ciuitatibus instituendis, de scribendis legibus, de aequitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, confirmandis hominum moribus, litera in eorũ libris nulla inueniretur. Ipsa uero praecepta sic illudere solebat, ut ostenderet nõ modo eos illius expertes esse prudentiae, quam sibi asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem, ac uiã nosse. Caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut & ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, uideretur. id fieri uitae dignitate, de qua nihil rhetorici isti doctores in praeceptis suis reliquissent, et uti qui audirent, sic afficerentur animis, ut eos affici uellet orator, quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quanq; partẽ mouerẽtur. haec autem esse penitus in media philosophia retrusa, atq; abdita, quae isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus exemplis magis, quàm argumentis conabatur refellere, memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis praeclare scripta pronuncians, docebat illum in animis uel iudicum, uel populi in omnem partem dicendo permouendis, non fuisse ignarum, quibus ea rebus cõsequeretur, quae negaret ille sine philosophia quenquam scire posse. Huic respõdebat, non se negare Demosthenem summam prudentiam summamq; uim habuisse dicendi, sed siue ille hoc ingenio potuisset, siue id, quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset, non quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse quaerendum. Saepe etiam in eam partẽ ferebatur oratione, ut omnino disputaret, nullã artẽ esse dicẽdi, idq; cũ argumentis docuerat, qđ ita nati essemus, ut

Menedemus et ei[us] sententia

oratoris caput

& blandiri, & suppliciter insinuare iis, à quibus esset petendum, & aduersarios minaciter terrere possemus, et rem gestam exponere, & id, quod intenderemus confirmare, et id, quod contra diceretur, refellere, & ad extremum deprecari aliquid, et conqueri, quibus in rebus omnis oratorũ uersaretur facultas, & quod consuetudo, exercitatioq; & intelligendi prudentiam acueret, et eloquendi celeritatem incitaret, Tum etiam exemplorum copia nitebatur, nam primum quasi dedita opera neminem scriptorem artis, ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cum repeteret usque à Corace nescio quo, & Thysia, quos artis illius inuentores, et principes fuisse constaret, eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdam nominabat, in quibus etiam siue ille irridens, siue quod ita putaret, atq; ita audisset, me in illo numero, qui illa non didicissem, et tamen (ut ipse dicebat) possem aliquid in dicendo, proferebat. quorum ego illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse, in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artem uero negabat esse ullã, nisi quæ cognitis, penitusq; perspectis, & in unum exitum spectantibus, et nunquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarẽtur ab oratoribus, dubia esse, & incerta, cum et dicerentur ab iis, qui ea omnia non planẽ tenerent, et audirentur ab iis, quibus non scientia esset tradẽda, sed exigui temporis, aut falsa, aut certe obscura opinio. Quid multa? sic mihi tum persuadere uidebatur, neq; artificium ullum esse dicendi, neq; quenquam posse, nisi qui illa, quæ à doctissimus hominibus in philosophia dicerẽtur, cognõsset, aut callide, aut copiose dicere. Quibus dicere Carneades solebat ingenium tuum Crasse uehementer admirans, me sibi perfacilem in audiẽdo, te perpugnacem in disputando esse uisum. Tumq; ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiã illud quodam in libello, qui me imprudente, & inuito excidit, et peruenit in manus hominum, disertos me cognosse nonnullos, eloquentẽ adhuc neminem, quod eum statuebam disertum, qui posset satis acute, atq; dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere, eloquentem uero, qui mirabilius, et magnificẽtius augere posset, atq; ornare, quæ uellet, omnesq; omniũ rerũ, quæ ad dicendum pertinerent, fonteis animo, ac memoria contineret. Id si est difficile nobis, qui ante, quàm ad discendũ ingressi sumus, obruimur ambitione, et foro, sit tamen in re positum, atq; natura. Ego. n. quantũ auguror coniectura, quantaq; ingenia in nostris hominibus esse uideo, non despero fore aliquem aliquando, qui et studio acriore, quàm

re, quàm

re, quàm nos sumus, atq; fuimus, & otio, ac facultate discendi maio-re, ac maturiore, & labore, atq; industria superiore, cum se ad au-diendum, legendum, scribendumq; maiore opera dediderit, existat talis orator, qualem quærimus, qui iure non solum disertus, sed etiā eloquens dici possit, qui tamen mea sententia, aut hic est iam Crassus, aut siquis pari fuerit ingenio, pluraq; quàm hic et audierit, & le-ctitarit, & scripserit, paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpitius, Insperanti mihi inquit, & Cottæ, sed ualde optanti utriq; nostrum cecidit, ut in istum sermonem Crasse delaberemini. nobis enim huc uenientibus iucundum satis fore uidebatur, si, cum uos de rebus alijs loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone uestro memoria dignum excipere possemus, ut uero penitus in eam ipsam totius huius uel studij, uel artificij, uel facultatis disputationē pene intimam perueniretis, uix optandum nobis uidebatur. Ego enim, q ab ineunte ætate incensus essem studio utriusq; uestrum, Crassi uero etiam amore, cum ab eo nusquam discederem, uerbū ex eo nunquā elicere potui de ui, ac de ratione dicendi, cum & per me ipsum egis-sem, & per Drusum sæpe tentassem, quo in genere tu Antoni (uere lo-quar) nunquam mihi percunctanti, aut quærenti aliquid defuisti, et persæpe me, quæ soleres in dicendo obseruare, docuisti. Nūc, quoniā uterq; uestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quæri-mus, & quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc ueniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, sub-tiliter prosequamini. Quod quidem, si erit à uobis impetratum, ma-gnam habebo Crasse huic palæstræ, & Thusculano tuo gratiā, & longe Academiæ illi, ac Lycio tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam. Tum ille, Immo uero inquit Sulpiti rogemus Anto-nium, qui & potest facere id, quod requiris, & consueuit, ut te audio dicere, Nam me quidem semper à genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti, atq; instanti sæpissime negasse, tute paulo ante dixi-sti, quod ego non superbia, neq; inhumanitate faciebam, neq; quo stu-dio rectissimo, atq; optimo non obsequi uellē, præsertim, cum te unū ex omnibus ad dicendum maxime natum, aptumq; cognossem, sed mehercule istius disputationis insolentia, atq; earum rerum, quæ quasi traduntur in arte, inscitia. Tum Cotta. Quoniam id, quod difficillimum nobis uidebatur, ut omnino de his rebus Crasse loque-rere, assecuti sumus, de reliquo iam nostra culpa fuerit, si te, nisi o-mnia, quæ percunctati erimus, explicaris, dimiserimus. De his cre-do rebus inquit Crassus, ut in conditionibus scribi solet, quibus

sciam, poteroq;. Tum ille, Nanque quod tu non poteris, aut nescies quis nostrũ tam impudens est, qui se scire, aut posse postulet? Iam uero ista conditione, dum mihi liceat negare posse, quod non potero, & fateri nescire, quod nesciam, licet inquit Crassus uestro arbitratu percunctemini. Atque inquit Sulpitius hoc primum ex te, de quo modo Antonius exposuit, quid sentias quærimus, existimes'ne artẽ aliquam esse dicendi. Quid mihi nunc uos inquit Crassus, tanquã alicui græculo otioso, & loquaci, & fortasse docto, atq; erudito quæstiunculam, de qua meo arbitratu loquar ponitis? quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini, non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiã, qui, cum in schola assedissent, ex magna hominum frequẽtia dicere iuberent, siquis quid quæreret. quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam, qui permagnum quiddam suscipere, ac profiteri uidebatur, cum se ad omnia, de quibus quisq; audire uellet, esse paratum denuntiaret. postea uero uulgo hoc facere cœperunt, hodieq; faciunt, ut nulla sit res neq; tanta, neq; tam improuisa, neq; tam noua, de qua se non omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quod si te Cotta arbitrarer, aut te Sulpiti de ijs rebus audire uelle, adduxissem huc græcum aliquem, qui nos istiusmodi disputationibus delectaret, quod ne nunc quidem difficile factu est. est enim apud M. Pisonem adolescentem iam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostriq; cupidissimum, peripateticus Staseas homo nobis sane familiaris, &, ut inter homines peritos constare uideo, in illo suo genere omnium princeps. Quẽ tu inquit mihi Mutius Staseam, quẽ peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus Crasse, qui nõ græci alicuius quotidianã loquacitatem sine usu, neq; ex scholis cãtilenam requirunt, sed ex homine omnium sapientissimo, atq; ex eo, qui non in libellis, sed in maximis causis, & in hoc domicilio imperij & gloriæ, sit consilio, linguaq; princeps, cuius uestigia persequi cupiunt, eius sententiam sciscitantur. Equidem te cum in dicendo semper putaui deum, tum uero tibi nunquam eloquentiæ maiorem tribui laudem, quàm humanitatis, qua nunc te uti uel maxime decet, neq; defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis ingenij adolescentes cupiũt accedere. Ego uero inquit, istis obsequi studeo, neq; grauabor breuiter meo more, quid quaq; de re sentiam dicere, ac primum illud (quoniam authoritatem tuam negligere Scæuola fas mihi esse non puto) respondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem uideri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in uerbi

controuersia

Gorgias Leontinus
[illegible]mus se de quauis
dicturũ pollicitus est

controuersia positam. Nam si ars ita definitur, ut paulo ante exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis, planeq́; cognitis, atq; ab opinionis arbitrio seiunctis, scientiaq́; comprehensis, non mihi uidetur ars oratoris esse ulla. Sunt enim uaria, & ad uulgarẽ, popularemq́; sensum accommodata omnia genera huius forensis nostræ dictionis. Sin autem ea, quæ obseruata sunt in usu, ac tractatione dicendi, hæc ab hominibus callidis, ac peritis animaduersa, ac notata, uerbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt (id quod fieri potuisse uideo) non intelligo, quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac uulgari opinione ars esse uideatur. Sed siue est ars, siue artis quædam similitudo, non est quidem ea negligenda, uerum intelligendum est, alia quædam ad consequendã eloquentiã esse maiora. Tum Antonius uehementer se assentiri Crasso dixit, quod neque ita amplecteretur artem, ut ij solerent, qui omnem uim dicendi in arte ponerent, neque rursum eam totam, sicut pleriq; philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo inquit, gratum te his esse Crasse facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plusquam ipsam artem posse prodesse. Dicam equidem quoniam institui, petamq́; à uobis inquit, ne has meas ineptias efferatis, quanquã moderabor ipse, ne, ut quidam magister, atq; artifex, sed quasi unus è togatorũ numero, atq; ex forensi usu homo mediocris, neq; omnino rudis uidear, non ipse aliquid à me prompsisse, sed fortuito in sermonem uestrum incidisse. Equidem cum peterem magistratus, solebam in prehensando dimittere à me Scæuolam, cum ei ita dicerem, me uelle esse ineptum, id erat petere blandius, quod nisi inepte fieret, bene non posset fieri, hunc autem esse unum hominem ex omnibus, quo præsente ego ineptus esse minime uellem, quem quidẽ nunc mearum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna constituit. Nã quid est ineptius, quàm de dicendo dicere, cum id ipsum dicere nunquam sit non ineptum, nisi cum est necessarium. Perge uero Crasse inq̃t Mutius, istam enim culpam, quam uereris, ego præstabo. Sic igitur sentio, inquit Crassus, naturam primum, atq; ingenium ad dicendũ uim afferre maximam, neq; uero istis, de q̃bus paulo ante dixit Antonius, scriptoribus artis, rationem dicendi, & uiam, sed naturã defuisse. Nam & animi, atq; ingenij celeres quidam motus esse debent, qui ad excogitandũ acuti, & ad explicandũ, ornandumq́; sint uberes, & ad memoriã firmi, atq; diuturni, et siquis est, q̃ hæc putet arte accipi posse, qđ falsum est (præclare enim se res habeat, si hæc accẽdi, aut cõmoueri arte possint, inseri q̃dẽ, & donari ab arte nõ possunt,

omnia. sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certe cum ipso homine nascuntur? linguæ solutio, uocis sonus, latera, uires, conformatio quædam, et figura totius oris, & corporis? Neq; hæc ita dico, ut ars aliquid limare non possit, neq; enim ignoro, et quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina, & quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi posse, sed sunt quidā, aut ita lingua hæsitantes, aut ita uoce absoni, aut ita uultu, motuq; corporis uasti, atq; agrestes, ut etiam si ingenijs, atq; arte ualeant, tamen in oratorum numerum uenire non possint. sunt autem quidam ita naturæ muneribus in hisdem rebus habiles, ita ornati, ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse uideantur. Magnum quiddam est onus, atq; munus suscipere, atq; profiteri, se esse omnibus silentibus unum maximis de rebus magno in conuentu hominum audiendum. adest enim ferè nemo, quin acutius, atq; acrius uitia in dicente, quàm recta uideat. ita quicquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit. Neq; hæc in eam sententiam disputo, ut homines adolescentes, si quid naturale forte non habeant, omnino à dicendi studio deterream. Quis enim non uideat C. Cælio æquali meo maximo honori fuisse homini nouo illam ipsam, quancunq; assequi potuerit, in dicendo mediocritatē? quis uestrum æqualem Q. Varium uastum hominem, atq; fœdum non intelligit illa ipsa facultate, quancunq; habet, magnam esse in ciuitate gratiam consecutum? Sed, quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra detractis omnibus uitijs orator, atq; omni laude cumulatus. neq; enim, si multitudo litium, si uarietas causarum, si hæc turba, & barbaria forensis dat locum uel uitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaq; in ijs artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quàm diligenter, & quàm propè fastidiose iudicamus? Nullæ enim lites, neq; controuersiæ sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter prouidendum non uti illis satisfaciat, quibus necesse est, sed ut ijs ipsis admirabilis esse uideatur, quibus libere liceat iudicare. Ac si quæritis planè quid sentiam, enuntiabo. apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putaui. Mihi etiam quiq; optime dicunt, quiq; id facillime, atq; ornatissime facere possunt, tamen, nisi timide ad dicendum accedunt, & in exordienda oratione perturbantur, penè impudentes uidentur, tametsi id accidere non potest, ut enim quisq; optime dicit, ita maxime dicendi difficultatem, uariosq; euentus orationis,

hominumq;

hominumq; pertimeſcit, qui uero nihil poteſt dignum re, dignum no
mine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atq; edere, is mihi,
etiam ſi commouetur in dicendo, tamen impudens uidetur. non enim
pudendo, ſed nō faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effu
gere debemus. Quem uero non pudet (id quod in pleriſq; uideo)
hunc ego non reprehenſione ſolum, ſed etiam pœna dignum puto.
Equidem & in uobis animaduertere ſoleo, & me ipſo ſæpiſſime ex-
perior, ut exalbeſcam in principijs dicendi, & tota mente, atq; omni-
bus artubus contremiſcam. Adoleſcentulus uero ſic in initio accuſa
tionis exanimatus ſum, ut hoc ſummum beneficium Quinto Maxi-
mo debuerim, quod continuo conſilium dimiſerit ſimul, ac me fra-
ctum, ac debilitatum metu uiderit. Hic omnes aſſenſi ſignificare in-
ter ſeſe, & colloqui cœperunt. fuit enim mirificus quidam in Craſ-
ſo pudor, q tamen non modo non obeſſet eius orationi, ſed etiam pro
bitatis commendatione prodeſſet. Tum Antonius, Sæpe, ut dicis,
inquit, animaduerti Craſſe, & te, & cæteros ſummos oratores, quan
quam tibi par mea ſententia nemo unquam fuit, in dicendi exordio
permoueri. Cuius quidem rei cum cauſam quærerem, quid nam
eſſet, cur ut in quoq; oratore plurimum eſſet, ita maxime is pertime-
ſceret, has cauſas inueniebam duas. unam quod intelligerent ij, quos
uſus, ac natura docuiſſet, nonnunquam ſummis oratoribus non ſatis
ex ſententia euentum dicendi procedere, ita nō iniuria quotieſcunq;
dicerent, id quod aliquando poſſet accidere, ne tum accideret, timere.
Altera eſt hæc, de qua queri ſæpe ſoleo, cæterarum homines artium
ſpectati, & probati, ſiquando aliquid minus bene fecerunt, quàm
ſolent, aut noluiſſe, aut ualetudine impediti non potuiſſe conſequi id,
quod ſcirent, putantur. noluit, inquiunt, hodie agere Roſcius, aut cru
dior fuit. oratoris peccatum, ſiquod eſt animaduerſum, ſtultitiæ pec-
catum uidetur, ſtultitia autem excuſationem non habet, qa nemo ui-
detur aut qa crudus fuerit, aut quod ita maluerit, ſtultus fuiſſe, quo
etiam grauius iudicium in dicendo ſubimus, quoties enim dicimus,
toties de nobis iudicatur, & qui ſemel in geſtu peccauit, non conti-
nuo exiſtimatur neſcire geſtum, cuius in dicendo aliquid reprehen-
ſum eſt, aut æterna in eo, aut certe diuturna ualet opinio tarditatis.
Illud uero, quod à te dictum eſt, eſſe permulta, quæ orator, niſi à na
tura haberet, nō multum à magiſtro adiuuaretur, ualde tibi aſſen-
tior, inq; eo uel maxime probaui ſummum illum doctorē Alabāden
ſem Apollonium, qui, cum mercede doceret, tamen non patiebatur
eos, quos iudicabat non poſſe oratores euadere, operā apud ſeſe per-

dere, dimittebatq; , & ad quancunq; artem putabat esse aptum ad eam impellere, atq; hortari solebat. Satis est enim cæteris artificijs percipiendis tantummodo similẽ esse hominis, & id, quod tradatur, uel etiam inculcetur, siquis forte sit tardior, posse percipere animo, & memoria custodire, non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas uerborum, non deniq; ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, uultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiæ philosophorum, uerba propè poëtarum, memoria iurisconsultorum, uox tragœdorum, gestus pene` summorum actorum est requirendus. Quamobrẽ nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri potest. quæ enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur, ea nisi omnia summa sunt in oratore probari non possunt. Tum Crassus, Atqui uide inquit in artificio, & opera quàm tenui, & leui quanto plus adhibeatur diligẽtiæ, quàm in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem, non quo non essent quidam probabiles, sed quia, si aliquid modo esset uitij, id ferre ipse non posset. Nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatẽ memoriæ stabile, quàm id, in quo aliquid offenderis. Itaq;, ut ad hanc similitudinem huius histrionis, oratoriã laudem dirigamus, uidetis'ne, quàm nihil ab eo, nisi perfectẽ, nihil nisi cum summa uenustate fiat, nisi ita ut deceat, & uti omnes moueat, atq; delectet? itaq; hoc iandiu est consecutus, ut in quo quisq; artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionemq; in oratore desyderans, à qua ipse longe absum, facio impudenter. mihi enim uolo ignosci, cæteris ipse non ignosco. nam qui non potest, q̃ uitiose facit, quem deniq; non decet, hunc (ut Apollonius iubebat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto. Num tu igitur inquit Sulpitius me aut hunc Cottam ius ciuile, aut rem militarem iubes discere? nam quis ad ista summa, atq; in omni genere perfecta potest peruenire? Tum ille, Ego uero inquit, quod in uobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum esse cognoui, iccirco hæc exposui omnia, nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quàm ad uos, qui possetis, exacuendos accommodaui orationem meam, & quanquam in utroq; uestrum summum esse ingenium, studiumq; perspexi, tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quàm solent græci dicere, in te Sulpiti diuina sunt. Ego enim neminem nec motu corporis, neq; ipso habitu,

atque

itaq; requiruntur oratori

Roscius

atq; forma aptiorem, nec uoce pleniorem, aut suauiorem mihi uideor audisse, quae quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis, quae habeant modice, & scienter utantur, & ut ne dedeceat. id enim est maxime uitandum, & de hoc uno minime est facile praecipere, non mihi modo, qui sicut unus paterfamilias his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio, quem saepe audio dicere, caput esse artis decere, quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet sermonem aliò transferamus, & nostro more aliquando, non rhetorico loquamur. Minime uero inquit Cotta. nunc enim te iam exoremus necesse est, quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quicquid est istud, quod tu in dicendo potes. neq; enim sumus nimis auidi, ista tua mediocri eloquentia contenti sumus, idq; ex te quaerimus, ut ne plus nos assequamur, quàm quantulum tu in dicendo assecutus es, quoniam, quae à natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid praeterea esse assumendum putes? Tum Crassus arridens. Quid censes inquit Cotta, nisi studium, & ardorem quendam amoris? sine quo, cum in uita nihil quicquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam assequetur. neq; uero uos ad eam rem uideo esse cohortandos, quos, cum mihi quoq; sitis molesti, nimis etiã flagrare intelligo cupiditate. Sed profecto studia nihil prosunt perueniendi aliquò, nisi illud, quod eò, quò intendas ferat, deducatq; cognoris. Quare, quoniam mihi leuius quoddam onus imponitis, neq; ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacunq; est, facultate quaeritis, exponam uobis non quandam aut perreconditam, aut ualde difficilem, aut magnificam, aut grauem rationem consuetudinis meae, qua quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio uersari adolescenti licebat. Tum Sulpitius. O diem Cotta nobis inquit, optatum, quod enim neq; precibus unq̃, nec insidiando, nec speculando assequi potui, ut quid Crassus ageret meditandi, aut dicendi causa, non modo uidere mihi, sed ex eius scriptore, & lectore Diphilo suspicari liceret, id spero nos esse adeptos, omniaq; iam ex ipso, quae diu cupimus, cognituros. Tum Crassus Atqui arbitror Sulpiti, cum audieris non tam te haec admiraturum, quae dixero, quàm existimaturum tum, cum ea audire cupiebas, causam cur cuperes non fuisse. nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione uestra dignum, nihil aut inauditum uobis, aut cuiq̃ nouũ. Nam principio illud, quod est homine ingenuo, liberaliterq; educato dignum, non negabo me ista omniũ communia, & contrita prae-

atoris offitiu
ateria

pta didicisse. primum oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodate, deinde esse omnem orationem, aut de infinitæ rei quæstione sine designatione personarum, & temporum, aut de re certis in personis, ac temporibus locata. in utraq; autem re quicquid in controuersiam ueniat, in eo quæri solere, aut factum'ne sit, aut, si est factum, quale sit, aut etiam quo nomine uocetur, aut, quod nonnulli addunt, recte'ne factum esse uideatur. existere autem controuersias etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambigue q̄d sit scriptũ, aut contrarie, aut ita, ut à sententia scriptum dissideat. his autem omnibus partibus subiecta quædam esse argumenta propria. sed caussarum quæ sint à communi quæstione seiunctæ, partim in iudicijs uersari, partim in deliberationibus, esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut uituperandis hominibus poneretur, certos'q; esse locos, quibus in iudicijs uteremur, in quibus æquitas quæritur, alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, q̄bus consilium daremus, alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrẽtur. cum'q; esset omnis oratoris uis, ac facultas in quinq; partes distributa, ut deberet reperire primum quid diceret, deinde inuenta non solum ordine, sed etiam momento quodam, atq; iudicio dispensare, atq; disponere, tum ea deniq; uestire, atq; ornare oratione, post memoria sepire, ad extremum agere cum dignitate, & uenustate. Etiam illa cognoram, & acceperam ante, quàm de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent, deinde rem demonstrandam, postea controuersiam constituendã, tum id, quod nos intenderemus, confirmandum, post, quæ cõtra dicerentur, refellẽda. extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis essent amplificanda, & augenda, quæ'q; essent pro aduersarijs infirmanda, atq; frangenda. Audieram etiam, quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur, in qua præcipitur primum, ut pure, & latine loquamur, deinde, ut plane, & dilucide, tum ut ornate, post ad rerum dignitatem apte, & quasi decore, singularum'q; rerũ præcepta cognoram. Quin etiam, quæ maxime propria essent, naturæ tamen his ipsis artem adhiberi uideram, nam de actione, & de memoria quædã breuia, sed magna cum exercitatione præcepta gustaram. in his enim fere rebus omnis istorũ artificum doctrina uersatur, quam ego si nihil dicam adiuuare, mentiar. habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quo quidq; referat, & quo intuens, ab eo quodcunq; sibi proposuerit, minus aberret. Verũ ego hanc uim intelligo esse in præceptis omnibus, non ut ea secuti oratores eloquẽtiæ laudem sint

dem sint

dem sint adepti, sed quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam obseruasse, atq; id egisse. sic esse non eloquentiã ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum. quod tamen, ut ante dixi, non eijcio. est enim etiam si minus necessarium ad benedicendum, tamen ad cognoscendũ non illiberale. Ea exercitatio quædã suscipiẽda uobis est, quãquam uos quidem iampridem estis in cursu, sed ijs, qui ingrediuntur ad studium, quiq; ea, quæ agẽda sunt in foro tanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione, quasi ludicra prædiscere, ac meditari. Hanc ipsam inquit Sulpitius nosse uolumus, attamen ista, quæ abs te breuiter de arte decursa sunt, audire cupimus, quanquam sint nobis quoq; non inaudita, uerum illa mox, nunc de ipsa exercitatione qd sentias, quærimus. Equidẽ probo ista Crassus inquit, quæ uos facere soletis, ut causa aliqua posita consimuli causarũ earũ, quæ in forũ deferuntur, dicatis quãmaxime ad ueritatẽ accõmodate. sed pleriq; in hoc uocem modo, neq; eã scienter, & uires exercent suas, & linguæ celeritatem incitant, uerborũq; frequentia delectantur. in quo fallit eos, qđ audierunt, dicendo homines, ut dicant efficere solere. uere enim etiã illud dicitur, peruerse dicere homines, peruerse dicendo facillime consequi. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus & si utile est etiã subito sæpe dicere, tamen illud utilius sumpto spatio ad cogitandũ paratius, atq; accuratius dicere. Caput autem est, quod (ut uere dicam) minime facimus (est enim magni laboris, quem pleriq; fugimus) quamplurimum scribere, Stylus optimus, & præstantissimus dicendi effector, ac magister, neq; iniuria, nam si subitam & fortuitam orationem cõmentatio, & cogitatio facile uincit, hãc ipsam profecto assidua, ac diligẽs scriptura superabit. omnes enim siue artis sunt loci, siue ingenij cuiusdam, atq; prudẽtiæ, qui modo insunt in ea re, de qua scribimus, ingrẽtibus nobis, omniq; acie ingenij contemplantibus, ostendunt se, & occurrunt, omnesq; sententiæ, uerbaq; omnia, quæ sunt cuiusq; generis, maximeq; illustria, sub acumen styli subeant, & succedant necesse est, tum ipsa collocatio, conformatioq; uerborum perficitur in scribendo, non poëtico, sed quodã oratorio numero, & modo. Hæc sunt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt, neq; ea quisquam, nisi diu, multũq; scriptitarit, etiam si uehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur, & qui à scribẽdi consuetudine ad dicendũ uenit, hanc affert facultatem, ut etiam subito si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse uideantur, atq; etiam siquando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua si-

Artificiu ab eloq. natu no e contra

milis oratio consequetur. Vt concitato nauigio cum remiges inhibue runt, retinet tamen ipsa nauis motum, & cursum suum intermisso impetu, pulsúq; remorum, sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum scriptorum similitudine, & ui concitata. In quotidianis autem cogitationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem nostrum illum inimicum solitum esse uti sciebam, ut aut uersibus propositis quammaxime grauibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, uerbis alijs quammaxime possem lectis pronuntiarem, sed post animaduerti hoc esse in hoc uitij, quod ea uerba, quæ maxime cuiusq; rei propria, quæq; essent ornatissima, atq; optima occupasset, aut Ennius, si ad eius uersus me exercerem, aut Gracchus, si eius orationem mihi forte proposuissem, ita si ijsdem uerbis uterer, nihil prodesse, si alijs, etiam obesse, cum minus idoneis uti consuescerem. Postea mihi placuit, eoq; sum usus adolescens, ut summorum oratorum græcas orationes explicarem, qbus lectis, hoc assequebar, ut cum ea, quæ legerem græce, latine redderẽ, non solum optimis uerbis uterer, & tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam uerba imitando, quæ noua nostris essent, dummodo essent idonea. Iam uocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus, & exercitationes, non tam artis indigent, quàm laboris, quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes uelimus esse. Intuendi nobis sunt non solũ oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem prauitatemq; ueniamus. Exercenda est etiã memoria ediscendis ad uerbum quamplurimis & nostris scriptis, & alienis. Atq; in ea exercitatione non sané mihi displicet adhibere, si consueris etiam istam locorũ, simulachrorumq; rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione, & umbratili mediũ in agmen, in puluerem, in clamorem, in castra, atq; aciem forensem. subeundus usus omnium, & periclitandæ uires ingenij, & illa cõmentatio inclusa in ueritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poëtæ, cognoscenda historia, omnium bonarũ artium scriptores, ac doctores & legendi, & puolutandi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, uituperandi, refellendi, disputandumq; de omni re in contrarias partes, & quicquid erit in quaq; re, quod probabile uideri possit, eliciendũ, atq; dicendũ. Perdiscendũ ius ciuile, cognoscendæ leges, pcipienda omnis antiquitas, senatoria cõsue

tudo, disciplina reip. iura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperij cognoscenda est, libandus est etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos, quo tanquam sale perspergatur omnis oratio. Effudi uobis omnia, quæ sentiebam, quæ fortasse, si quencunq; patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo, eadẽ uobis percunctantibus respondisset. Hæc cum Crassus dixisset, silentium est consecutum, sed quanquã satis ijs, qui aderãt, ad id, quod erat propositum, dictum uidebatur, tamen sentiebant celerius esse multo, quàm ipsi uellent, ab eo peroratum. Tum Scæuola, Quid est Cotta inquit, qđ tacetis? nihil'ne uobis in mentem uenit, quod præterea à Crasso requiratis? Immo id mehercule inquit ipsum attendo, tantus enim cursus uerborum fuit, & sic euolauit oratio, ut eius uim, & incitationem aspexerim, uestigia, ingressum'q; non uiderim, & tanquam in aliquã locupletem, ac refertam domum uenerim, non explicata ueste, neq; proposito argento, neq; tabulis, et signis propalã collocatis, sed his omnibus multis, magnificis'q; rebus constructis, ac reconditis, sic modo in oratione Crassi diuitias, ac ornamẽta eius ingenij ꝑ quædã inuolucra, atq; integumenta ꝑspexi, sed ea cũ contẽplari cuperẽ, uix aspiciendi potestas fuit, ita neq; hoc possum dicere, me omnino ignorare qđ possideat, neq; planè nosse, ac uidisse. Quin tu igitur facis idẽ inquit Scæuola, quod faceres, si in aliquã domum plenã ornamentorũ illã uenisses, si ea seposita, ut dicis, essent, tu'q; ualde spectandi cupidus esses, non dubitares rogare dominũ, ut proferri iuberet, præsertim si esset familiaris, similiter nunc petes à Crasso, ut eã copiam ornamentorũ suorũ, quam constructã uno in loco quasi ꝑ transennã prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, et suo quicq; loco collocet. Ego uero inqt Cotta à te peto Scæuola, me enim, et hũc Sulpitiũ impedit pudor ab homine omniũ grauissimo, qui genus huiusmodi disputationis semper contempserit, hæc, quæ isti forsitan puerorum elementa uideantur exquirere. sed tu hoc nobis da Scæuola, & ꝑfice, ut Crassus hæc, quæ coarctauit, et pangiste refersit in oratione sua, dilatet nobis, atq; explicet. Ego mehercule inqt Mutius, antea uestra magis hoc causa uolebã, quàm mea, neq;.n. tãtopere hãc à Crasso disputationẽ desyderabã, quãtopere eius in causis oratione delector, nunc uero Crasse mea quoq; etiã causa rogo, ut quoniã tantũ habemus otij, quantũ iandiu nobis nõ contigit, ne grauere exædificare id opus, qđ instituisti. formã enim totius negotij opiniõe maiorẽ, melioreẽ'q; uideo, quã uehemẽter probo. Enimuero inqt Crassus, mirari satis nõ queo etiã te hæc Scæuola desyderare, quæ neq; ego teneo

uti ij, qui docent, neq; sunt eius generis, ut si optime tenerem, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. An tu inquit ille, si de istis cõmunibus, & peruagatis uix huic ætati audiendum putas, etiam'ne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti? de naturis hominum, de moribus, de rationibus ijs, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione reip. deniq; de nostro ipso iure ciuili, hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebã inesse, in oratoris uero instrumento tam lautam supellectilem nunquam uideram. Potes igitur inquit Crassus (ut alia omittam, quæ sunt immensa, & ad ipsum tuũ ius ciuile ueniam) oratores putare eos, quos multas horas expectauit, cum in campum properaret, & ridẽs, & stomachans Scæuola, cum Hypseus maxima uoce plurimis uerbis à M. Crasso prætore contenderet, ut ei, quem defendebat, causa cadere liceret, Gn. autem Octauius homo consularis non minus longa oratione recusaret, ne aduersarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ iudicio, atq; omni molestia, stultitia aduersarij liberaretur. Ego uero istos inquit (memini enim mihi narrare Mutiũ) non modo oratoris nomine, sed ne foro qdẽ dignos putarẽ. Atq non defuit illis patronis inquit Crassus, eloquentia, neq; dicendi ratio, aut copia, sed iuris ciuilis prudentia, quod alter plus lege agẽdo petebat, quàm quantum lex in. XII. tabulis permiserat, quod cum impetrasset, causa caderet, alter iniquum putabat, plus secum agi, quàm quod esset in actione, neq; intelligebat, si ita esset actum, litem aduersarium perditurum. Quid his paucis diebus? non'ne nobis in tribunali Q. Pompeij prætoris urbani familiaris nostri sedẽtibus, homo ex numero disertorũ postulabat? ut illi, unde peteretur uetus, atq; usitata exceptio daretur, cuius pecuniæ dies fuisset, quod petitoris causa comparatum esse non intelligebat, ut si ille infitiator, probasset iudici ante petitam esse pecuniam, quàm esset cœpta deberi, petitor rursus cum peteret, ne exceptione excluderetur, quod ea res in iudicium antea non uenisset. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quàm eum, qui hanc personam susceperit, ut amicorum controuersias, causasq; tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis, tenuissimisq; rebus ita labi, ut alijs miserandus, alijs irridendus esse uideatur? Equidem propinquum nostrum P. Crassum illum diuitem, & multis alijs in rebus elegantem hominem, & ornatum, & præcipue in hoc ferendum, & laudandum puto, quod cum Scæuolæ frater

esset. solitus est ei persæpe dicere, neq; illum in iure ciuili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiã assumpsisset, quod quidem hic, qui mecum consul fuit, filius eius est consecutus. neq; se ante causas amicorum tractare, atq; agere cœpisse, quàm ius ciuile didicisset. Quid uero ille. M. Cato? non'ne et eloquentia tanta fuit, quantam illa tẽpora, atq; illa ætas in hac ciuitate ferre maximam potuit, & iuris ciuilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re iandudũ loquor, quod adest uir in dicendo summus, quem ego unum oratorem maxime admiror, sed tamen idem hoc semper ius ciuile contempsit. Verũ, quoniam sententiæ, atq; opinionis meæ uoluistis esse participes, nihil occultabo, & quoad potero, uobis exponam, quid de quaq; re sentiam.

Antonij incredibilis quædam, et propè singularis, et diuina uis ingenij, uidetur etiam, si hac sciẽtia iuris nudata sit, posse facile cæteris armis prudentiæ causas tueri, atq; defendere. quamobrem hic nobis sit exceptus, cæteros uero non dubitabo primum inertiæ condemnare sententia mea, post etiã impudentiæ. Nam uolitare in foro, hærere in iure, ac prætorum tribunalibus, iudicia priuata magnarum rerũ obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate, ac iure certetur, iactare se in causis centumuiralibus, in quibus ususcapionum, tutelarũ, gentilitatum, agnationum, alluuionum, circunluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum, cæterarum'q; rerum innumerabiliũ iura uersentur, cum omnino, quid suum, quid alienum, quare deniq; ciuis, an peregrinus, seruus, an liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiæ. Illa uero deridenda arrogantia est in minoribus nauigijs rudem esse se confiteri, quinqueremes autem, aut etiã maiores gubernare didicisse. Tu mihi, cum in circulo decipiare aduersarij stipulatiuncula, & cum obsignes tabellas clientis tui, qbus id sit scriptũ, quo ille capiatur, ego tibi ullã causam maiorẽ committendã putem? citius hercule is, qui duorum scalmorum nauiculã in portu euerterit, in euxino ponto argonautarum nauẽ gubernarit. Quid si ne paruæ quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia iuris audet accedere? Quæ potuit igitur esse causa maior, quàm illius militis? de cuius morte cum domũ falsus ab exercitu nuntius uenisset, et pater eius re credita testamentũ mutasset, & quem ei uisum esset, fecisset hæredem, essetq; ipse mortuus, res delata est ad centumuiros, cum miles domum reuenisset, egissetq; lege in hæreditatem paternam, testamento exhæres filius. Nempe in ea causa

quæsitum est de iure ciuili, posset'ne paternorum bonorum exhæres esse filius, quem pater testamento neq; hæredem, neq; exhæredem scripsisset nominatim. Quid qua de re inter Marcellos, & Claudios patricios centumuiri iudicarunt? cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudij patricij eiusdem hominis hæreditatem, gente, ad se rediisse dicerent, non'ne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis iure dicendum? Quid quod item in centumuirali iudicio certatum esse accepimus? qui Romam in exilium uenisset, cui Romæ exulare ius esset, si se ad aliquem quasi patronum applicuisset, intestatóq; esset mortuus, non'ne in ea causa ius applicationis obscurum sane, & ignotum patefactum in iudicio, atq; illustratum est à patrono? Quid nuper, cum ego C. Sergij Auratæ contra hunc nostrum Antonium iudicio priuato causam defenderem, non'ne omnis nostra in iure uersata defensio est? cum enim Marius Cratidianus ædes Auratæ uendidisset, neq; seruire quandam earum ædium partem in mancipij lege dixisset, defendebamus quicquid fuisset incommodi in mancipio, id si uenditor scisset, neq; declarasset, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Buculeius homo neq; meo iudicio stultus, & suo ualde sapiens, & à iuris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper errauit. nam, cum ædes L. Fusio uenderet, in mancipio lumina uti tum essent, ita recepit, Fusius autem, simulatq; ædificari cœptũ est, in quadã parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conspici posset, egit statim cũ Buculeio, quod cuicunq; particulæ cœli officeretur, quamuis esset procul, mutata lumina putabat. Quid uero clarissima M. Curij causa, & M. Coponij nuper apud centumuiros, quo concursu hominum, qua expectatione defensa est? cum Q. Scæuola æqualis, & collega meus homo omnium & disciplina iuris ciuilis eruditissimus, & ingenio, prudentiáq; acutissimus, & oratione maxime limatus, atq; subtilis, atque ut ego soleo dicere, iuris peritorum eloquentissimus, eloquentium iuris peritissimus, ex scripto testamentorum iura defenderet, negaretq; nisi posthumus, & natus, & ante quàm in suam tutelam uenisset, mortuus esset, hæredem eum esse non posse, qui esset secundum posthumum, & natum, & mortuum hæres institutus, ego autem defenderem hac eum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut si filius non esset, qui in tutelam ueniret, M. Curius esset hæres, num destitit uterq; nostrum in ea causa, in authoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est in medio iure ciuili uersari? Omitto iam plura exempla causarum am-

plissimarum, quae sunt innumerabilia, capitis nostri saepe potest accidere, ut causae uersentur in iure. Etenim si C. Mancinum nobilissimum, atq; optimum uirum, ac consularem, cum propter inuidiam numantini foederis pater patratus ex senatusconsulto Numantinis dedidisset, eum'q; illi non recepissent, postea'q; Mancinus domum reuenisset, neq; in senatum introire dubitasset, P. Rutilius. M. filius Tribunus pl. de senatu iussit educi, quod eum ciuem negaret esse, quia memoria sic esset proditum, quem pater suus, aut populus uendidisset, aut pater patratus dedidisset, ei nullum esse postliminium. Quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus causam, contentionem'q; maiorem, quàm de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis consularis? praesertim, cum haec non in crimine aliquo, quod ille posset infiaciari, sed in ciuili iure consisteret. Simili'q; in genere inferiore ordine, siquis apud nos seruisset ex populo foederato, sese'q; liberasset, ac postea domum reuenisset, quaesitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminio redijsset, & amisisset hanc ciuitatem. Quid de libertate, quo iudicium grauius esse nullum potest? non'ne ex iure ciuili potest esse contentio? cum quaeritur is, qui domini uoluntate census sit, si non sit conditum lustrum, sit'ne liber. Quid quod usu memoria patrum uenit, ut paterfamilias, qui ex Hispania Romam uenisset, cum uxorem praegnantem in prouincia reliquisset, Romae'q; alteram duxisset, neq; nuntium priori remisisset, mortuus'q; esset intestato, & ex utra'q; filius natus esset, mediocris'ne res in controuersiam adducta est? cum quaereretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de eius matre, quae, si iudicaretur, certis quibusdam uerbis non nouis nuptijs fieri cum superiore diuortium, in concubinae locum duceretur. Haec igitur, & horum similia iura suae ciuitatis ignorantem, erectum, & celsum alacri, & prompto ore, ac uultu huc, atq; illuc intuentem, uagari magna cum caterua toto foro, praesidium clientibus, atq; opem amicis, & prope` cunctis ciuibus lucem ingenij, & consilij sui porrigentem, atq; tendentem, non'ne in primis flagitiosum putandum est? Et quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segniciem hominum, atq; inertiam. Nam, si esset ista cognitio iuris magna, ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendũ discendi laborem impellere. Sed ó Dij immortales non dicerem hoc audiente Scaeuola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis faciliorem cognitionem uideri, qđ quidẽ certis de causis à plerisq; aliter existimatur,

primum, quia ueteres illi, qui huic scientiæ præfuerũt, obtinendæ,
atq; augendæ potentiæ suæ causa peruulgari artem suam noluerunt,
deinde posteaquam est editum expositis à Gn. Flauio primũ actio
nibus, nulli fuerunt, q illa artificiose digesta generatim componerẽt,
nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, q illa tenet,
quorum artem instituere uult, habet illam scientiã, ut ex ijs rebus,
quarum ars non dum sit, artem efficere possit. hoc uideo, dũ breui-
ter uoluerim dicere, dictũ à me esse paulo obscurius, sed experiar,
& dicam, si potero, planius. Omnia ferè, quæ sunt cõclusa nunc ar
tibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt, ut in musicis numeri,
& uoces, & modi. In geometria lineamenta, formæ, interualla, ma
gnitudines. In astrologia cœli cõuersio, ortus, obitus, motusq; syderũ.
In grammaticis poëtarum pertractatio, historiarũ cognitio, uerbo
rum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus, in hac deniq; ipsa ra
tione dicendi excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere, ignota
quondam omnibus, et diffusa late uidebantur. adhibita est igitur ars
quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philo
sophi assumunt, quæ rem dissolutam, diuulsamq; conglutinaret, &
ratione quadam constringeret. Sit ergo in iure ciuili finis hic, legi-
timæ, atq; usitatæ in rebus, causisq; ciuium æqualitatis conseruatio.
Tum sunt notanda genera, & ad certũ numerũ, paucitatemq; reuo
cãda. Genus autem id est, quod sui similes communione quadam,
specie autem differẽtes, duas, aut plures complectitur partes. Partes
autẽ sunt, quæ generibus ijs, ex qbus emanant, subijciũtur. Omniaq;,
quæ sunt uel generum, uel partiũ nomina, definitionibus, quam uim
habeãt, est exprimendũ. Est enim definitio earũ rerũ, quæ sint eius
rei propriæ, quam definire uolumus, breuis, & circunscripta quæ-
dam explicatio. Hisce ego rebus exempla adiungerẽ, nisi apud
quos hæc haberetur oratio, cernerem, nunc cõplectar, quod propo-
sui, breui. Si enim aut mihi facere licuerit, quod iandiu cogito, aut
alius quispiam, aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit, ut
primum omne ius ciuile in genera digerat, quæ perpauca sint, dein-
de eorum generum quasi quædam membra dispertiat, tum propriã
cuiusq; uim definitione declaret, perfectam artem iuris ciuilis habe
bitis, magis magnam, atq; uberem, quàm difficilem, & obscuram.
Atq; interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sint, coguntur, uel passim
licet carpẽtem, & colligentem undiq; repleri ista iuris ciuilis sciẽtia.
Non ne uidetis eqtem romanum hominem acutissimo omniũ ingenio,
sed minime cæteris artibus eruditum C. Aculeonem, q mecum uiuit,
semperq;

semperq; uixit, ita tenere ius ciuile, uti cum ab hoc discesseris, nemo de ijs, qui peritissimi sunt, anteponatur? Omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum, atq; in foro, neq; ita multis literis, aut uoluminibus magnis cōtinentur. eadē enim sunt elata primū a pluribus, deinde paucis cōmutatis uerbis etiā ab ijsdem scriptoribus scripta sunt sæpius. accedit uero quo facilius percipi, cognosciq; ius ciuile possit (quod minime pleriq; arbitrantur) mira quædam in cognoscendo suauitas, & delectatio. Nam siquem aliena studia delectant, plurima est & in omni iure, & in pontificum libris, & in duodecim tabulis antiquitatis effigies, quod & uerborū prisca uetustas cognoscitur, & actionum genera quædā maiorū consuetudinem, uitamq; declarant. Siue quis ciuilē scientiā contempletur, quam Scæuola non putat oratoris esse propriā, sed cuiusdam ex alio genere prudentiæ, totam hanc descriptis omnibus ciuitatis utilitatibus, ac partibus XII. tabulis cōtineri uidebitis. Siue quem ista præpotens, & gloriosa philosophia delectat, dicam audacius, hosce habet fontes omniū disputationum suarum, qui iure ciuili, & legibus continentur. ex his enim & dignitatem maxime expetendā uidemus, cum uerus, iustus, atq; honestus labor honoribus, præmijs, atq; splendore decoratur, uitia autem hominum, atq; fraudes, damnis, ignominijs, uinculis, uerberibus, exilijs, morte multantur, et docemur non infinitis, concertationumq; plenis disputationibus, sed authoritate, nutuq; legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere. Fremant omnes licet, dicā qđ sentio, bibliothecas mehercule omniū philosophorum unus mihi uidetur XII tabularum libellus, siquis legum fontes, & capita uiderit, & authoritatis pondere, et utilitatis ubertate superare. Ac si nos, id quod maxime debet, nostra patria delectat, cuius rei tanta est uis, ac tanta natura, ut Ithacam illā in asperrimis saxulis tanquam nidulū affixam sapientissimus uir immortalitati anteponeret, quo amore tandē inflammati esse debemus in eiusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est uirtutis, imperij, dignitatis? cuius primum nobis mens, mos, disciplina nota esse debet, uel qa est patria parens omniū nostrum, uel quia tanta sapientia fuisse in iure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperij comparandis. percipietis etiam illā ex cognitione iuris lætitiā, & uoluptatem, quod quantum præstiterint nostri maiores prudētia cæteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cum illorū Lycurgo, et Dracone, & Solone nostras leges cōferre uolueritis.

Incredibile est enim, quàm sit omne ius ciuile præter hoc nostrum inconditum, ac penè ridiculũ, de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cũ hominum nostrorũ prudentiã cæteris hominibus, & maxime græcis antepono. His ego de causis dixerã Scæuola, ijs, qui perfecti oratores esse uellent, iuris ciuilis cognitionem esse necessariam. Iam uero ipsa per sese quantum afferat ijs qui ei præsunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaq; ut apud græcos infimi homines mercedula adducti ministros se præbent in iudicijs oratoribus, ij, qui apud illos πραγματικοὶ uocãtur, sic in nostra ciuitate cõtra amplissimus quisq;, & clarissimus uir, ut ille, qui propter hãc iuris ciuilis scientiã sic appellatus à summo poëta est.

Egregie cordatus homo Catus Aelius Sextus,

Multiq; præterea, qui cum ingenio sibi authore dignitatẽ reperissent, perfecerunt, ut in respõdendo iure authoritate plus etiam, q̃ ipso ingenio ualerent. Senectuti uero celebrandæ, et ornandæ, quod honestius potest esse perfugium, quàm iuris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidiũ iam inde ab adolescentia comparaui non solũ ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus, atq; ornamentũ senectutis, ut cum me uires (quod ferè iam tempus aduentat) deficere cœpissent, ista, ab solitudine domũ meã uindicarem. Quid est.n. præclarius, q̃ honoribus, & reip. muneribus perfunctum senẽ posse suo iure dicere id, quod apud Enniũ dicat ille Pythius Apollo, se esse eũ, unde sibi, si non populi, & reges, at omnes sui ciues consiliũ expetãt.

Suarum rerum incerti, quos ego mea ope ex
Incertis certos, compotesq; consili
Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

Est enim sine dubio domus iurisconsulti totius oraculum ciuitatis. Testis est huiusce Q. Mutij ianua, et uestibulum, quod in eius infirmissima ualetudine, affectaq; iam ætate maxima quotidie frequẽtia ciuium, ac summorũ hominum splendore celebratur. Iã illa non longã orationem desyderant, quamobrẽ existimẽ publica quoq; iura, quæ sunt propria ciuitatis, atq; imperij, tum monimenta rerũ gestarũ, & uetustatis exempla oratori nota esse debere. Nam ut in rerum priuatarũ causis, atq; iudicijs depromenda sæpe oratio est ex iure ciuili, et idcirco, ut ante diximus, oratori iuris ciuilis sciẽtia necessaria est, sic in causis publicis iudiciorũ, cõcionum senatus, omnis hæc et antiqtatis memoria, & publici iuris authoritas, & regendæ reip. ratio, ac sciẽtia, tanquã aliqua materies ijs oratoribus, q uersantur in rep. subiecta esse debent. Non.n. causidicum nescio quem, neq;

proclamatorem,

proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum uirum, qui primũ sit eius artis antistes, cuius cum ipsa natura magnã homini facultatẽ daret, tamen esse deus putatur, ut et ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed diuinitus ad nos delatum uideretur, deinde qui possit nõ tam caduceo, quàm nomine oratoris ornatus incolumis uel inter hostiũ tela uersari, tum q scelus, fraudemq́; nocentis possit dicendo subijcere odio ciuiũ, supplicioq́; constringere, idemq́; ingenij præsidio innocentiam, iudiciorũ pœna liberare, idemq́; languentem, labentemq́; populũ aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflãmare in improbos, aut incitatum in bonos, mitigare, q deniq; quencunq; in animis hoĩum motum res, et causa postulet, eum dicẽdo uel excitare possit, uel sedare. Hanc uim si quis existimat aut ab ijs, qui de dicendi ratione scripserunt, expositã esse, aut à me posse exponi tam breui, uehementer errat, neq; solũ inscientiã meam, sed ne rerum quidem magnitudinem pspicit. Equidem uobis, quoniã ita uoluistis, fontes, unde hauriretis, atq; itinera ipsa ita putaui esse demonstranda, non ut ipse dux essem, quod & infinitum est, & non necessariũ, sed ut cõmonstrarẽ tantũ uiã, &, ut fieri solet, digitũ ad fontes intenderẽ. Mihi uero inqt Mutius satis, superq́; abs te uidetur istorũ studijs, si modo sunt studiosi esse factum. nam ut Socratem illũ solitum aiunt dicere, perfectũ sibi opus esse, si qs satis esset concitatus cohortatione sua ad studiũ cognoscẽdæ, percipiendæq́; uirtutis, qbus enim id psuasum esset, ut nihil mallent se esse, quàm bonos uiros, ijs reliquam facilem esse doctrinã, sic ego intelligo, si in hæc, quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare uolueritis, facillime uos ad ea, quæ cupitis, puenturos ab hoc aditu, ianuaq́; patefacta. Nobis uero inqt Sulpitius, ista sunt pgrata, perq́; iucunda, sed pauca etiã requirimus, in primisq́; ea, quæ ualde breuiter à te Crasse de ipsa arte percursa sunt, cũ illa te & non contẽnere, & didicisse confiterere, ea si paulo latius dixeris, expleris omnẽ expectationẽ diuturni desyderij nostri. nã nunc qbus studẽdũ rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnum, sed uias earũ rerum, rationemq́; cupimus cognoscere. Quid si inqt Crassus, quoniam ego quo facilius uos apud me tenerẽ, uestræ potius obsecutus sum uoluntati, quàm aut consuetudini, aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neq; adhuc protulit, ex qbus unũ libellũ sibi excidisse iandudũ questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enunciet? Vt uidetur inqt Sulpitius. nã Antonio dicẽte etiã qd tu intelligas sentiemus. Peto igitur inqt Crassus à te, quoniã id no-

bis Antoni hominibus id ætatis oneris ab horum adoleſcentium ſtu dijs imponitur, ut exponas quid ijs de rebus, quas a' te quæri uides, ſentias. Deprehẽſum equidem me inquit Antonius, plane' uideo, atq; ſentio, non ſolum quod ea requirũtur a` me, quorum ſum igna rus, atq; inſolẽs, ſed quia qđ in cauſis ualde fugere ſoleo, ne tibi Craſſe ſuccedam, id me nunc iſti uitare non ſinunt, uerũ hoc ingrediar ad ea, quæ multis audacius, quod idem mihi ſpero uſu eſſe uenturũ in hac diſputatione, quod in dicẽdo ſolet, ut nulla expectetur ornata o ratio. neq; enim ſum de arte dicturus, quã nunq̃ didici, ſed de mea conſuetudine, ipſáq; illa, quæ in commẽtariũ meũ retuli, ſunt eiuſ modi, nó aliqua mihi doctrina tradita, ſed in rerũ uſu, cauſiſq; tra ctata, quæ ſi uobis hominibus eruditiſſimus non probabuntur, ueſtrã iniquitatẽ accuſatote, qui ex me ea quæſieritis, quæ ego neſcirẽ, meã facilitatem laudatote, cum uobis non meo iudicio, ſed ueſtro ſtudio inductus non grauate reſpondero. Tum Craſſus, Perge modo in quit Antoni, nullum eſt enim periculũ, ne quid tu eloquare, niſi ita prudẽter, ut neminem noſtrũ pœniteat ad hũc te ſermonẽ impuliſſe.

Ego uero inquit pergam, & id faciam, quod in principio fieri in omnibus diſputationibus oportere cenſeo, ut qd illud ſit, de quo diſpu tetur, explanetur, ne uagari, & errare cogatur oratio, ſi ij, q inter ſe diſſenſerint, non idem eſſe illud, de quo agitur, intelligent. Nã ſi for te quæreretur, quæ eſſet ars imperatoris, conſtituendũ putarem prin cipio, quis eſſet imperator, qui cum eſſet conſtitutus adminiſtrator qui dem belli gerendi, tum adiungeremus de exercitu, de caſtris, de agmi nibus, de ſignorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de inſidijs faciẽdis, atq; uitandis, de reliqs rebus, quæ eſſent propriæ belli adminiſtrandi, quarũ qui eſſent animo, & ſcientia cõ potes, eos eſſe imperatores dicerem, uterer'q; exẽplis Africanorũ, et Maximorum, Epaminundam, atq; Annibalem, atq; eius generis ho mines nominarẽ. Sin autem quæreremus, qs eſſet is, qui ad remp. moderandam uſum, & ſcientiam, & ſtudium ſuum contuliſſet, defi nirem hoc modo. Qui quibus rebus utilitas reip. pararetur, augere tur'q;, teneret, ijſq; uteretur, hunc reip. rectorẽ, & conſilij publici au thorem eſſe habendum, prædicarem'q; Publium Lentulum principẽ illum, & Tiberiũ Gracchum patrem, & Quintum Metellum, & Publiũ Africanum, & C. Læliũ, & innumerabiles alios cũ ex no ſtra ciuitate, tum ex cæteris. Sin autẽ quæreretur, quiſnam iuris conſultus uere nominaretur, eum dicerẽ, q legum, & conſuetudinis eius, qua priuati in ciuitate uterẽtur, & ad reſpondẽdũ, et ad agen-

dum,

dum,& ad cauendum peritus esset,& ex eo genere Sextum Aelium M.Manilium.P.Mutium nominarem. Atq; ut iam ad leuiora artiũ studia ueniam,si musicus,si grammaticus, si poëta quæratur,possim similiter explicare,quid eorũ quisq; profiteatur,& quo nõ amplius ab quoq; sit postulandum. Philosophi deniq; ipsius,qui de sua ui, ac sapientia unus omnia pene profitetur,est tamen quædam descriptio,ut is,qui studeat omnium rerum diuinarum,atq; humanarum uim,naturam,causas'q; nosse, & omnem bene uiuendi rationẽ tenere,& persequi,nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quærimus,equidem non facio eundem,quem Crassus,qui mihi uisus est omnem omnium rerum,atq; artium scientiam comprehendere uno oratoris officio,ac nomine,atq; eum puto esse,qui & uerbis ad audiendũ iucundis,& sententijs ad probandũ accommodatis uti possit in causis forensibus,atq; communibus,hũc ego appello oratorẽ, eumq; esse præterea instructum uoce,& actione,& lepore quodã uolo.Crassus uero mihi noster uisus est oratoris facultatem nõ illius artis terminis,sed ingenij sui finibus immensis pene describere.nã et ciuitatum regendarũ oratori gubernacula sententia sua tradidit, in quo per mihi mirũ uisum est Scæuola te hoc illi concedere, cum sæpissime tibi senatus breuiter,impolite'q; dicẽti maximis sit de rebus assensus,M.uero Scaurus,quẽ non longe ruri apud se esse audio, uir regendæ reip.scientissimus,si audierit hanc authoritatẽ grauitatis,& consilij sui uindicari a te Crasse,quod eam oratoris propriam esse dicas,iam credo huc ueniat,et hãc loquacitatem nostram uultu ipso,aspectuq; conterreat,qui,quanquã est in dicẽdo minime contemnendus,prudentia tamen rerũ magnarum magis,quàm dicẽdi arte nititur.Neq; uero,siquis utrunq; potest,aut ille consilij publici author, ac senator bonus,ob eã ipsam causam orator est,aut hic disertus,aut eloquens,si est idem in procuratione ciuitatis egregius,aliquam sciẽtiam dicendi copia est consecutus.multũ inter se distant istæ facultates,longe'q; sunt diuersæ,atq; seiunctæ,neq; eadem ratione,ac uia M.Cato.P.Africanus.Q.Metellus.C.Lælius,qui omnes eloquẽtes fuerunt,orationẽ suam,& reip.dignitatem exornabant.neq; enim est interdictum aut a rerum natura,aut a lege aliqua,atq; more, ut singulis hominibus ne amplius,q̃ singulas artes nosse liceat.Quare non etsi eloquentissimus Athenis Pericles,idemq; in ea ciuitate plurimos annos princeps consilij publici fuit,icirco eiusdem hominis, atq; artis utraq; facultas existimanda est.nec si Publius Crassus idẽ fuit eloquẽs,et iuris peritus,ob eã causam inest in facultate dicẽdi iu-

ris ciuilis scientia. nam si quisq; ut in aliqua arte, & facultate excellens, aliam quoq; artem sibi assumpserit, is perficiet, ut quod praeterea sciet, id eius, in quo excellet, pars quaedam esse uideatur. licet ista ratione dicamus, pila bene, & duodecim scrupis ludere, proprium esse iuris ciuilis, quoniam utrunq; corũ P. Mutius optime fecerit, eademq; ratione dicantur, & quos φυσικοὺς graeci nominant, ijdẽ poëtae, quoniam Empedocles physicus egregium poema fecerit. at hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia sicut propria sua esse, atq; à se possideri uolunt, dicere audent, geometriam, aut musicam philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus praestantissimum fuisse fateãtur. Ac si iam placet, omnes artes oratori subiungere, tolerabilius est sic potius dicere, ut quoniã dicendi facultas non debeat esse ieiuna, atq; nuda, sed aspersa, atq; distincta multarum rerum iucunda quadam uarietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa uidisse, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse, neq; ea, ut sua possedisse, sed ut aliena libasse. fateor enim callidum quendam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atq; hospitem in agendo esse debere. Neq; uero istis tragoedijs tuis, quibus uti philosophi maxime solent, Crasse perturbor, quod ita dixisti neminem posse, eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflãmatas restinguere, cũ eo maxime uis oratoris, magnitudoq; cernatur, nisi qui rerũ omnium naturam, mores hominum, atq; rationes penitus perspexerit, in quo philosophia sit oratori necessario percipiẽda, quo in studio hominum ingeniosissimorum otiosissimorum totas aetates uidemus esse contritas, quorum ego copiam, magnitudinemq; cognitionis, atq; artis non modo non contemno, sed etiam uehementer admiror, nobis tamen, qui in hoc populo, foroq; uersamur, satis est ea de moribus hominum & scire, & dicere, quae non abhorrent ab hominũ moribus. Quis enim unquam orator magnus, et grauis, cum iratũ aduersario iudicem facere uellet, haesitauit ob eam causam, quod nesciret, quid esset iracundia, feruor'ne mentis, an cupiditas puniẽdi doloris? quis cum caeteros animorum motus aut iudicibus, aut populo dicendo miscere, atq; agitare uellet, ea dixit, quae à philosophis dici solent? qui partim omnino motus negãt in animus ullos esse debere, quiq; eos in iudicũ mẽtibus cõcitent scelus eos nefariũ facere, partim q̃ tolerabiliores uolunt esse, et ad ueritatẽ uitae propius accedere, per mediocres, ac potius leues motus debere esse dicunt. Orator autem omnia haec, quae putantur in cõmuni uitae cõsuetudine mala, ac molesta, et fugiẽda, multo maiora, et acerbiora uerbis facit. itemq; ea, quae

uulgo

uulgo expetenda, atq; optabilia uidentur, dicendo amplificat, atque
ornat, neq; uult ita ſapiens inter ſtultos uideri, uti qui audiant, aut
illum ineptum, aut græculum putent, aut etiam ſi ualde probent in-
genium, oratoris ſapientiam admirentur, ſe eſſe ſtultos moleſte ferant,
ſed ita peragrat per animos hominum, ita ſenſus, menteſq; pertra-
ctat, ut non deſyderet philoſophorum deſcriptiones, neque exquirat
oratione, ſummum illud bonum in animo'ne ſit, an in corpore? uirtu
te, an uoluptate definiatur? an hæc inter ſe iungi, copulariq; poſſint?
an uero, ut quibuſdam uiſum, nihil certum ſciri, nihil plane cogno
ſci, & percipi poſſit? quarum rerũ fateor magnã, multiplicemq; eſſe
diſciplinam, & multas, copioſas, uariaſq; rationes. Sed aliud quiddã
longe aliud Craſſe quærimus. acuto homine nobis opus eſt, et natu-
ra, uſuq; callido, qui ſagaciter perueſtiget, quid ſui ciues, iiq; homines,
qbus aliquid dicendo perſuadere uelit, cogitent, ſentiant, opinentur,
expectent. Teneat oportet uenas cuiuſq; generis, ætatis, ordinis, &
eorũ, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes, ſenſuſq; degu
ſtet. Philoſophorũ autem libros reſeruet ſibi ad huiuſcemodi thuſcu
lani requiem, atque otium, ne ſi quando ei dicendum erit de iuſtitia,
& fide, mutuetur à Platone, qui, cum hæc exprimenda uerbis ar-
bitraretur, nouam quandam finxit in libris ciuitatem, uſq; eo illa,
quæ dicenda de iuſtitia putabat, à uitæ conſuetudine, & à ciuita-
tum moribus abhorrebant. Quod ſi ea probarentur in populis, atq;
in ciuitatibus, quis tibi Craſſe conceſſiſſet clariſſimo uiro, & ampliſ-
ſimo principi ciuitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum ci
» uium, quæ dixiſti? Eripite nos ex miſerijs, eripite nos ex faucibus
» eorum, quorum crudelitas noſtro ſanguine non poteſt expleri, no-
» lite ſinere nos cuiquam ſeruire, niſi uobis uniuerſis, quibus & poſ-
ſumus, & debemus. Omitto miſerias, in quibus, ut illi aiunt, uir for
tis eſſe non poteſt, omitto fauces, ex quibus te eripi uis, ne iudicio
iniquo exorbeatur ſanguis tuus, quod ſapienti negant accidere poſſe,
ſeruire uero non modo te, ſed uniuerſum ſenatum, cuius tum
cauſam agebas, auſus ſi dicere? Poteſt ne uirtus Craſſe ſeruire iſtis
authoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris?
quæ & ſemper, & ſola libera eſt, quæq; etiam, ſi corpora capta
ſint armis, aut conſtricta uinculis, tamen ſuum ius, atque omni-
um rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ uero ad-
didiſti non modo ſenatum ſeruire poſſe populo, ſed etiam debere,
quis hoc philoſophus tam mollis, tam languidus, tam enerua-
tus, tam omnia ad uoluptatem corporis, doloremq; referens probare

possent? senatum seruire populo, cui populus ipse moderandi, et regendi sui potestatem quasi quasdam habenas tradidisset? Itaq; hæc, cũ à te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus homo doctus, et philosophiæ deditus, non parũ commode, sed etiam turpiter, et flagitiose dicta esse dicebat. Idem Q. Seruium Galbam, quem hominẽ probe commeminisse se aiebat pergrauiter reprehẽdere solebat, quod is L. Scribonio quæstionem in eum ferente, populi misericordiã concitasset, cum M. Cato Galbæ grauis, atq; acer inimicus aspere apud populum R. & uehementer esset locutus, quam orationem in originibus suis exposuit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, qđ is C. Sulpitij Galli propinqui sui Q. pupillum filiũ ipse pene in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione, & memoria fletum populo moueret, et duos filios suos paruos tutelæ populi cómendasset, ac se tanq̃ in procinctu testamentum faceret sine libra, atq; tabulis populum R. tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaq; cum & inuidia, et odio populi tum Galba premeretur, his quoq; eũ tragœdijs liberatum, ferebat, quod item apud Catonẽ scriptum esse uideo, nisi pueris, & lacrymis usus esset, pœnas eum daturum fuisse. Hæc Rutilius ualde uituperabat, et huic humilitati dicebat uel exiliũ fuisse, uel mortem anteponendã. Neq; uero hoc solũ dixit, sed ipse & sensit, & fecit. nam cum esset ille uir exemplum, ut scitis, innocentiæ, cumq; illo nemo neq; integrior esset in ciuitate, neq; sanctior, non modo supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatius quidẽ, aut liberius causam dici suam, quam simplex ratio ueritatis ferebat. paullum huic Cottæ tribuit partium disertissimo adolescenti sororis suæ filio. dixit item causam illam quadã ex parte. Q. Mutius more suo, nullo apparatu pure, & dilucide, quod si tu tunc Crasse dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam petendum esse paulo ante dicebas, & si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere, q̃uis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt pestiferi ciues, supplicioq; digni, tamẽ omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euellisset uis orationis tuæ. nunc talis uir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa commentitia Platonis ciuitate res ageretur. nemo ingemuit, nemo inclamauit patronorũ, nihil cuiq̃ doluit, nemo est questus, nemo remp. implorauit, nemo supplicauit, Quid multa? pedẽ nemo in illo iudicio supplosit. credo, ne stoicis renuntiaretur. Imitatus est homo Romanus, & consularis ueterem illum Socratem, qui cũ omniũ sapientissimus esset, sanctissimeq; uixisset, ita in iudicio capitis pro se ipse dixit,

ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed ut magister, aut dominus ui
deretur esse iudicũ. quin etiã, cum ei scriptam orationem disertis-
simus orator Lysias attulisset, quam, si ei uideretur, edisceret, ut ea pro
se in iudicio uteretur, non inuitus legit, & commode scriptam esse
dixit, sed inquit, ut si mihi calceos sicyonios attulisses, non uterer,
q̃uis essent habiles, & apti ad pedem, quia non essent uiriles, sic il-
lã orationem disertam sibi, & oratoriam uideri, fortem, et uirilẽ
non uideri. Ergo ille quoq; damnatus est, neq; solum primis senten
tijs, quibus tantum statuebant iudices damnarent, an absoluerent, sed
etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis
reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pœnæ æstimatio, ex
sententia cũ iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi æsti
mationem commeruisse se maxime confiteretur, quod cum interroga
tus Socrates esset, respondit sese meruisse, ut amplissimis honoribus, et
præmijs decoraretur, & ut ei uictus quotidianus in prytaneo pu
blice præberetur, qui honos apud græcos maximus hẽretur, cuius re
sponso sic iudices exarserũt, ut capitis hominem innocentissimũ con
demnarent, qui quidem si absolutus esset (quod mehercule, etiam si ni
hil ad nos pertinet, tamen propter eius ingenij magnitudinem, uel-
lem) quo nam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cum il
le damnatus est nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi insci
tiam, tamen à se oportere dicunt peti præcepta dicendi? quibus cum
ego non pugno, utrum sit melius, aut uerius, tantum dico et aliud il
lud esse atq; hoc, & hoc sine illo summum esse posse. Nam, quod
ius ciuile Crasse tam uehementer amplexus es, uideo quid egeris, tũ
cum dicebas uidebam. Primum Scæuolæ te dedidisti, quẽ omnes
amare meritissimo pro eius eximia suauitate debemus, cuius artem
cum indotatam esse, atq; incomitatam, et incomptam uideres, uerbo
rum eam dote locupletasti, & ornasti, Deinde quod in ea tu plus ope
ræ, laborisq; consumpseras, cum eius studij tibi & hortator, et ma
gister esset domi, ueritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne
operam perdidisses, sed ego ne cum ista quidem arte pugno, sit sanè
tanta, quantam tu illam esse uis, etenim sine controuersia & magna
est, & late patet, & ad multos pertinet, et summo in honore semper
fuit, & clarissimi ciues ei studio etiam hodie præsunt. sed uide Cras
se ne dum nouo, & alieno ornatu uelis ornare iuris ciuilis scienti
am, suo quoq; eam concesso, & tradito spolies, atque denudes.
Nam si ita diceres, qui iuris consultus esset, esse eum oratorem, itẽq;
qui esset orator, iuris eundem esse consultũ, præclaras duas artes cõ-

statueres, atq; inter se pares, & eiusdem socias dignitatis, nunc uero iurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris esse posse, fuisseq; plurimos, oratorem negas, nisi illam scientiam assumpserit, esse posse, ita & tibi iurisconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus, & acutus, præco actionum, cantor formularũ, auceps syllabarum. Sed quia sæpe utitur orator subsidio iuris in causis, iccirco istam iuris scientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pedissequãq; adiunxisti. Quod uero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut cum parua nescirent, magna profiterentur, aut ea, quæ maxima essent in iure ciuili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent, nunquam'q; didicissent, utriusq; rei facilis est, & prompta defensio. Nam neq; illud est mirandum, qui quibus uerbis coemptio fiat, nesciat, eundem eius mulieris, quæ coemptionem fecerit, causam posse defendere. Nec si parui nauigij, & magni eadem est in gubernando scientia, iccirco qui quibus uerbis herciscere oporteat, nesciat, idem herciscundæ familiæ causam agere non possit. Nam quod maximas centumuirales causas in iure positas protulisti, quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti iuris imperito nõ ornatissime potuerit dici? quibus quidẽ in causis omnibus sicut in ipsa M. Curij, quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilij Mancini controuersia, atq; in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de iure dissensio. Quæro igitur q̃d adiuuerit oratorẽ in his causis iuris scientia? cum hic iurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est non iuris scientia, sed eloquentia sustentatus. Equidem hoc sæpe audiui cum ædilitatem P. Crassus peteret, eumq; maior natu, etiam consularis, Seruius Galba assectaretur, quod Crassi filiam C. filio suo despondisset, accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum, qui, cum Crassum seduxisset, atq; ad eum retulisset, responsumq; ab eo uerum magis, quàm ad suam rem accommodatum abstulisset, ut eum tristem Galba uidit, nomine appellauit, quæsiuit'q;, qua de re ad Crassum retulisset, ex quo ut audiuit, commotum'q; ut uidit hominem, suspenso inquit animo, & occupato Crassum tibi respondisse uideo. deinde ipsum Crassum manu prehendit, & heus tu inquit, quid tibi in mentem uenit ita respondere? tum ille fidenter homo peritissimus confirmare, ita se rem habere, ut respondisset, nec dubium esse posse. Galba autem alludens uarie, & copiose multas similitudines afferre, multaq; pro æquitate contra ius dicere, atque

illum cum differendo par esse non posset, quanquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo, ad authores confugis se, & id, quod ipse diceret, & in P. Mutij fratris sui libris, & in Sex. Aelij commentarijs scriptum protulisse, ac tamen concessisse Galbæ disputationem sibi probabilẽ, & propè uerã uideri. Attamen, quæ causæ sunt eiusmodi, ut de earum iure dubium esse non possit, omnino in iudicium uocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quàm ei filius natus est, hæreditatem petit? nemo, quia constat agnascendo rumpi testamentum. ergo in hoc genere iuris iudicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnẽ hanc partem iuris in controuersijs ignorare, quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem iure, quod ambigitur inter peritissimos, non esse difficile oratori eius partis, quancunq; defendet, authorem aliquẽ inuenire, à quo cum amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis, uiribusq; torquebit. Nisi uero, bona uenia huius optimi uiri dixerim Scæuolæ, tu libellis, aut præceptis soceri tui causam M. Curij defendisti, non'ne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum, ac uoluntatis mortuorum? Ac mea quidem sententia (frequens enim te audiui, atq; affui) multo maiorem partem sententiarũ sale tuo, & lepore, & politissimis facetijs pellexisti, cum & illud nimium acumen illuderes, & admirarere ingenium Scæuolæ, qui excogitasset nasci prius oportere, quàm emori, cumq; multa colligeres, & ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex uita, ac sermone communi non modo acute, sed etiam ridicule, ac facete, ubi, si uerba non rem sequeremur, confici nihil posset. Itaque hilaritatis plenum iudicium, ac lætitiæ fuit, in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo, dicendi uis egregia summa festiuitate, & uenustate coniuncta profuit.

Ipse ille Mutius paterni iuris defensor, & quasi patrimonij propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptum uideretur? quam legem recitauit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe eius omnis oratio uersata est in eo, ut scriptum plurimum ualere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cum in eiusmodi causis aliàs scriptum, aliàs æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis causa si tu, aut hæredẽ, aut militem defendisses, ad hostilianas te actiones non ad tuã uim, & oratoriam facultatem contulisses, tu uero uel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omniũ testamentorum ius in eo iudi-

cio positum uideretur, uel si causam ageres militis, patrem eius, ut soles, dicendo à mortuis excitasses, statuisses ante oculos, complexus esset filium, flens'q; eum centumuiris commendasset, lapides mehercule omnes flere, ac lamentari coegisset, ut totum illud, uti lingua nuncupasset, non in. XII. tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum uideretur. Nam, quod inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primum facillimam non ediscant, quæ quàm sit facilis, illi uiderint, qui eius artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant, deinde etiam tu ipse uideris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, siquis aliam artem didicerit, ut hãc artem efficere posset, tum esse illam artem futurã, deinde quod sit plena delectationis, in qua tibi remittunt omnes istam uoluptatem, & ea se carere patiuntur, nec quisquam est eorum, qui, si iam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuuij malit, quàm manlianas uenalium uendendorum leges ediscere. Tu autem, quod amore patriæ censes, nos nostrorum maiorum inuenta nosse debere, nõ uides ueteres leges, aut ipsas sua uetustate consenuisse, aut nouis legibus esse sublatas. Quod uero uiros bonos iure ciuili fieri putas, qa legibus & præmia proposita sint uirtutibus, & supplicia uitijs, equidem putabam uirtutem hominibus (si modo tradi ratione possit) instituẽdo, & persuadendo non minis, & ui, ac metu tradi. nam ipsum q̃dem illud etiã sine cognitione iuris, quàm sit bellum cauere malum, scire possumus. De me autẽ ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla iuris scientia tamen causis satisfacere possem, tibi hoc Crasse respondeo, neq; me unquam ius ciuile didicisse, neq; tamen in ijs causis, quas in iure possem defendere, unquam istã scientiam desyderasse. Aliud est enim esse artificem cuiusdam generis, atq; artis, aliud in cõmuni uita, & uulgari hominum consuetudine non hebetem, nec rudẽ. cui nostrũ non licet fundos nostros obire? aut res rusticas, uel fructus causa, uel delectationis inuisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente uiuit, ut qd sit sementis, ac messis, quid arborũ putatio, ac uitium, quo tẽpore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, sicui fundus inspiciẽdus, aut si mandandũ aliquid procuratori de agricultura, aut imperandũ uillico sit, Magonis Carthaginiensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non ijdem in iure ciuili, præsertim cum in causis, & in negotijs, & in foro conteramur, satis instructi esse possimus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini, atque aduenæ esse

uideamur? Ac ſi iam ſit cauſa aliqua ad nos delata obſcurior, dif
ficile credo ſit cum hoc Scæuola cõmunicare, quanquam ipſi omnia,
quorum negotium eſt conſulta ad nos, et exquiſita deferunt. An ue
ro ſi de re ipſa, ſi de finibus, cum in rem præſentem non uenimus, ſi
de tabulis, et præſcriptionibus controuerſia eſt, contortas res, et ſæpe
difficiles neceſſario ꝑdiſcimus? ſi leges nobis, aut ſi hominum peritorũ
reſponſa cognoſcenda ſunt, ueremur'ne ea, ſi ab adoleſcentia iuri ci-
uili minus ſtuduerimus, non queamus cognoſcere? Nihil'ne igitur
prodeſt oratori iuris ciuilis ſcientia? non poſſum negare, prodeſſe ullã
ſcientiam, ei præſertim, cuius eloquentia copia rerũ debeat eſſe or-
nata, ſed multa, & magna, & difficilia ſunt ea, quæ ſunt oratori ne
ceſſaria, ut eius induſtriã in plura ſtudia diſtrahere nolim. Quis
neget, opus eſſe oratori in hoc oratorio motu, ſtatuq́; Roſcij geſtum, et
uenuſtatem? tamen nemo ſuaſerit ſtudioſis dicendi adoleſcentibus in
geſtu diſcendo hiſtrionum more elaborare. Quid eſt oratori tam
neceſſarium, quàm uox? tamen me authore nemo dicendi ſtudioſus
græcorũ more, & tragœdorum uoci ſeruiet, ꝗ et annos complures
ſedẽtes declamitant, & quotidie ante quàm pronuntient, uocem cu
bantes ſenſim excitant, eandemq́; cum egerunt, ſedentes ab acutiſſi
mo ſono uſq; ad grauiſſimum ſonum recipiunt, & quaſi quodãmo-
do colligunt, hoc nos ſi facere uelimus, ante condemnentur ij, quorũ
cauſas receperimus, quàm toties, quoties ꝑſcribitur, Pæanem, aut
Munionẽ citarimus. Quodſi in geſtu, ꝗ multum oratorẽ adiuuat,
& in uoce, quæ una maxime eloquentiam uel commendat, uel ſuſti
net, elaborare nobis non licet, ac tantum in utroq; aſſequi poſſumus,
quantum in hac acie quotidiani muneris ſpatij nobis datur, quanto
minus eſt ad iuris ciuilis ꝑdiſcendi occupationem deſcendẽdũ? quod
& ſummatim percipi ſine doctrina poteſt, & hanc habet ab illis re
bus diſſimilitudinem, quod uox, & geſtus ſubito ſumi, & aliciunde
arripi non poteſt, iuris utilitas ad quanq; cauſam, quamuis repẽte
uel à peritis, uel de libris depromi poteſt. Itaq; illi diſertiſſimi ho-
mines miniſtros habent in cauſis iuris peritos, cũ ipſi ſint ꝑitiſſimi,
& ꝗ, ut abs te paulo ante dictũ eſt, pragmatici uocãtur, in quo noſtri
omnino melius multo, quod clariſſimorũ hominũ authoritate leges,
& iura tecta eſſe uoluerunt, ſed tamen nõ fugiſſet hoc græcos homi
nes, ſi ita neceſſe eſſe arbitrati eſſent, oratorẽ ipſum erudire in iure
ciuili, non ei pragmaticũ adiutorẽ dare. Nam quod dicis ſenectutẽ
à ſolitudine uindicari iuris ciuilis ſcientia, fortaſſe etiã pecuniæ ma
gnitudine, ſed nos non quid nobis utile, uerũ quid oratori neceſſa-

rium sit quærimus, quanquam, quoniã multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus, solet idem Roscius dicere, se quo plus sibi ætatis accederet, eo tardioris tibicinis modos, & cantus remissiores esse facturum. Quod si ille astrictus certa quadam numerorũ moderatione, & pedum, tamen aliquid ad requiẽ senectutis excogitat, quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neq; enim hoc te Crasse fallit, quàm multa sint, & quàm uaria genera dicẽdi, & quod haud sciam, an tu primus ostenderis, q iãdiu multo dicis remissius, & lenius, quàm solebas, neq; minus, hæc tamen tua grauissimi sermonis lenitas, quàm illa summa uis, & contentio probatur, multiq; oratores fuerunt, ut illũ Scipionẽ audimus, & Lælium, qui omnia sermone conficerent paulo intentiore, nunquã ut Seruius Galba lateribus, aut clamore contenderẽt. Quod si iam hoc facere non poteris, aut noles, uereris' ne tua domus talis & uiri, & ciuis, si à litigiosis hominibus nõ colatur, à cæteris deseratur? Equidẽ tantũ absum ab ista sententia, ut non modo non arbitrer subsidiũ senectutis in eorũ, qui consultum ueniant multitudine esse ponendũ, sed tanquam portum aliquem expectem istam, quam tu times, solitudinẽ. Subsidiũ enim bellissimũ existimo esse senectuti otium. Reliqua uero etiam si adiuuant, historiã dico, & prudentiam iuris publici, & antiquitatis iter, et exẽplorum copiam, siquando opus erit, à uiro optimo, & istis rebus instructissimo familiari meo Lógo mutuabor. Neq; repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio, atq; humanitate uersentur, sed mehercule nõ ita multum spatij mihi uidetur, si modo ea facere, et persequi uolent, quæ à te Crasse præcepta sunt, q mihi propè etiã nimis duras leges imponere uisus es huic ætati, sed tamen ad id, quod cupiũt adipiscendũ propè necessarias. Nã & subitæ ad propositas causas exercitationes, et accuratæ, & meditatæ cõmentationes, ac stylus ille tuus, quẽ tu uere dixisti pfectorẽ dicẽdi esse, ac magistrũ, multi sudoris est, et illa orationis suæ cũ scriptis alienis cõparatio, et de alieno scripto, subita, uel laudãdi, uel uituperãdi, uel cõprobandi, uel refellendi causa, disputatio, nõ mediocris cõtentionis est uel ad memoriã, uel ad imitandum. Illud uero fuit horribile, qđ mehercule uereor, ne maiorẽ uim ad deterrendũ habuerit, quàm ad cohortandũ. uoluisti enim in suo genere unum quenq; nostrũ quasi quendam esse Roscium, dixistiq; non tam ea, quæ recta essent, probari, quàm quæ praua sunt fastidijs adhærescere, quod ego non tam fastidiose in nobis, quàm in hi-

strionibus spectari puto. Itaq; nos rauos sæpe attentissime audiri uideo, tenet enim res ipsa, atq; causa, at Aesopum, si paulum irraucuerit, explodi. A' quibus enim nihil, præter uoluptatem aurium, quæritur, in ijs offenditur, simulatq; imminuitur aliquid de uoluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant, quæ si omnia summa non sunt, & pleraq; tamen magna sunt, necesse est ea ipsa, quæ sunt, mirabilia uideri. Ergo ut ad primum illud reuertar, sit orator nobis is, qui ut Crassus descripsit, accommodate ad psuadēdū possit dicere, is autem concludatur in ea, quæ sunt in usu ciui tatum uulgari, ac forensi, remotis'q; cæteris studijs, quamuis ea sunt ampla, atq; præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes, & dies urgeatur, imiteturq; illum, cui sine dubio summa uis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem, in quo tantum studium fuisse, tantus'q; labor dicitur, ut primum impedimenta naturæ diligentia, industria'q; superaret, cūq; ita balbus esset, ut eius ipsius artis, cui studeret, primā literam non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. deinde cum spiritus eius esset angustior, tantum continenda anima in dicendo est assecutus, ut una continuatione uerborū (id quod eius scripta declarant) binæ ei contentiones uocis, & remissiones continerentur, qui etiam (ut memoriæ proditū est) coniectis in os calculis, summa uoce uersus multos uno spiritu pronuntiare consuescebat, neq; is consistens in loco, sed inambulans, atq; ascensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus Crasse ad studium, & ad laborem incitandos iuuenes uehementer assentior, cætera, quæ collegisti ex uarijs, & diuersis studijs, & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamē ab oratoris proprio officio, atq; munere seiūcta esse arbitror. Hæc cum Antonius dixisset, sane dubitare ui sus est Sulpitius, & Cotta, utrius oratio propius ad ueritatem uideretur accedere. Tum Crassus, Operarium nobis quendam Antoni oratorem facis, atq; haud scio, an aliter sentias, & utare tua illa mirifica ad refellendū consuetudine, qua tibi nemo unquam præstitit, cuius quidē ipsius facultatis exercitatio oratorum propria est, sed iā in philosophorū consuetudine uersatur, maxime'q; eorū, qui de omni re proposita in utranq; partem solent copiosissime dicere. Verū ego non solum arbitrabar, his præsertim audientibus, à me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subsellijs, neq; quicq̄ amplius afferret, quàm quod causarum necessitas postularet, sed maius quiddam uidebam, cum censebam oratorē, præsertim in nostra rep. nullius ornamenti expertem esse oportere, tu autem quoniam

exiguis quibusdã finibus totum oratoris munus circundedisti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officijs, præceptis'q; oratoris quæsita sunt, sed opinor secundũ hunc diẽ, satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scæuola, quoniam in Thusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat, & nos ipsi, quoniam id temporis est, ualetudini demus operam. Placuit sic omnibus.

Tum Scæuola, Sane inquit uellem non constituisse in Thusculanum me hodie uenturum esse Lælio. libenter audirem Antonium, & cum exurgeret simul arridens, neq; enim inquit, tam mihi molestus fuit, quod ius nostrum ciuile peruellit, quàm iucundus, quod se id nescire confessus est.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIBER SECVNDVS.

m AGNA Nobis pueris Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit. L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, quàm quantũ prima illa puerili institutione potuisset. M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atq; ignarum fuisse, erant'q; multi, qui, quanquã ita se rem habere arbitrarentur, tamen quo facilius nos incensos studio discendi à doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi de illis oratoribus prædicarẽt, ut si homines non eruditi summam essent prudentiam, atq; incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, et stultum in nobis erudiendis patris nostri optimi, ac prudentissimi uiri studiũ uideretur. Quos tum ut pueri refutare domesticis testibus patre, & C. Aculeone propinquo nostro, & L. Cicerone patruo solebamus, quod de Crasso pater, et Aculeo, quo cum erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum, & patruus, qui cũ Antonio in Ciliciã profectus unà decesserat, multa nobis de eius studio, doctrina'q; sæpe narrauit, cum'q; nos cũ consobrinis nostris Aculeonis filijs, & ea disceremus, quæ Crasso placerent, et ab his doctoribus, q̃bus ille uteretur, erudiremur, etiam illud sæpe intelleximus (cum essemus eiusmodi, quod uel pueri sentire poteramus) illum & græce sic loqui, nullã ut nosse aliam linguã uideretur, & doctoribus nostris ea ponere in percunctando, ea'q; ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei nouũ, nihil inauditũ uideretur. De Antonio

uero,

uero, quanquam sæpe ex humanissimo homine patruo nostro accepe ramus, quemadmodum ille uel Athenis, uel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dedidisset, tamen ipse adolescentulus quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpe quæsiui. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc nouũ (nam iam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis, uarijsq; sermonibus, nullius rei, quæ quidem esset in his artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem, aut ignarum esse uisum. Sed fuit hoc in utroq; eorum, ut Crassus non tam existimari uellet non didicisse, quàm illa despicere, et nostrorum hominum in omni genere prudentiam græcis anteferre. Antonius autem probabiliorẽ hoc populo orationem fore censebat suã, si omnino didicisse nunquam putaretur, atq; ita se uterq; grauiorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem græcos uideretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus, illud autem est huius institutæ scriptionis, ac temporis, neminem eloquentia non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidẽ sapientia florere unquam, & præstare potuisse. Etenim cæteræ fere artes seipsæ per se tuentur singulæ, bene dicere autem, quod est scienter, & perite, & ornate dicere, nõ habet definitam aliquam regionem, cuius terminis septa teneatur. Omnia quæcunq; in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur, aut eloquentiæ nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra ciuitate, & in ipsa Græcia, quæ semper hæc summa duxit, multos & ingenijs, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor, talem uero existere eloquentiã, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantamq; dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiã feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondã inter se de his rebus habuissent, mandarem literis, uel ut illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, alterũ non doctissimum, alterũ plane indoctum fuisse, uel ut ea, quæ existimarẽ a summis oratoribus de eloquentia diuinitus esse dicta, custodirẽ literis, si ullo modo assequi, complectiq; potuissem, uel mehercule etiam ut laudẽ eorum iam prope senescentem, quantum ego possem, ab obliuione hominum, atq; a silentio uindicarem. Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum, sed cum alter non multum, quod quidem extaret, & id ipsum adolescens, alter nihil admodum scripti reliquisset, deberi hoc a me tantis hominum ingenijs putaui, ut cum etiam nunc uiuam illorũ memo-

riam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem. Quod hoc etiam spe aggredior maiore ad probandum, quia non de Seruij Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, si quid uelim, nullius memoria iam refellente, sed edo hæc ijs cognoscenda, q eos ipsos, de quibus loquor, sæpe audierunt, ut duos summos uiros, ijs, qui neutrum illorum uiderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, uiuorum, & præsentium, memoria teste commendemus. Nec uero te carissime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agrestes putas, insequor ut erudiã. Quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse? sed quoniam siue iudicio, ut soles dicere, siue, ut ille pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse, pudore à dicendo, & timiditate ingenua quadam refugisti, siue, ut ipse iocari soles, unum putasti satis esse, non modo in una familia rhetorem, sed penè in tota ciuitate, non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter eorũ, qui de dicendi ratione disputarunt, ieiunitatem bonarũ artium possit illudi. Nihil enim mihi quidem uidetur in Crassi, & Antonij sermone esse præteritum, quod quisquam summis ingenijs, acerrimis studijs, optima doctrina, maximo usu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur, quod tu facillime poteris iudicare, qui prudentiam, rationemq; dicendi per te ipsum, usum autem per nos percipere uoluisti. Sed quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus conficere possimus, omissa nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemq; ueniamus. Postero igitur die, quàm illa erant acta hora ferè secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset, et apud eũ Sulpitius sederet. Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eò Q. Catulus senex cum C. Iulio fratre uenit, quod ubi audiuit commotus Crassus surrexit, omnesq; admirati maiorem aliquam esse causam eorum aduentus suspicati sunt. Qui cum inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissime consalutassent, quid uos tandem Crassus? nunquid nam inquit noui? Nihil sanè inquit Catulus, etenim uides esse ludos, sed uel tu nos ineptos licet inquit, uel molestos putes, cum ad me in Thusculanũ inquit heri uesperi uenisset Cæsar de Thusculano suo, dixit mihi à se Scæuolam hinc euntem esse conuentũ, ex quo mira quædam se audisse dicebat, te, quẽ ego toties omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse, & tanquam in schola propè ad græcorum consuetudinem disputasse. Ita me frater exorauit me ipsum non quidem à studio audiendi nimis abhorrentẽ,

sed mehercule

sed mehercule, uerẽtem tamen, ne molesti uobis interuenirenius, ut huc secum uenirem. Etenim Scæuolã ita dicere aiebat bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam, hoc si tu cupidius factum existimas, Cæsari attribues, si familiarius, utriq; nostrum, nos quidẽ, nisi forte molesti interuenimus, uenisse delectat. Tum Crassus, Equidẽ quæcunq; causa uos huc attulisset, lætarer, cum apud me uiderem homines mihi carissimos, & amicissimos, sed tamen uere dicam, quæuis mallem fuisset, quàm ista, quam dicis. ego enim (ut quemadmodum sentio loquar) nunquam mihi minus, quàm hesterno die placui, magis adeo id facilitate, quàm alia ulla culpa mea contigit, qui dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus, feciq; hoc, quod ne adolescens quidem feceram, ut ijs de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, disputarẽ. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod transactis iam meis partibus ad Antoniũ audiendũ uenistis. Tum Cæsar, Equidem inquit Crasse ita sum cupidus te in illa longiore, ac perpetua disputatione audiendi, ut si id mihi minus contingat, uel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaq; experiar equidem illud, ut ne Sulpitius familiaris meus, aut Cotta plus quàm ego apud te ualere uideantur, et te exorabo profecto, ut mihi quoq; & Catulo tuæ suauitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit, non te urgebo, neq; committam, ut dum uereare, ne tu sis ineptus, me esse iudices. Tum ille, Ego mehercule inquit Cæsar ex omnibus latinis uerbis huius uerbi uim uel maximam semper putaui. quem enim nos ineptum uocamus, is mihi uidetur ab hoc nomen habere ductũ, quod non sit aptus, idq; in sermonis nostri consuetudine perlate patet. Nã qui aut tempus quid postulet non uidet, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum, qbus cum est, uel dignitatis, uel cõmodi rationẽ non habet, aut deniq; in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus est, is ineptus dicitur. Hoc uitio cumulata est eruditissima illa græcorũ natio, itaq; quod uim huius mali græci non uident, ne nomen qdẽ ei uitio imposuerũt, ut enim quæras omnia, quomodo græci ineptũ appellent non reperies. Omniũ autẽ ineptiarũ, quæ sunt innumerabiles, haud scio an ulla sit maior, quã ut illi solent quocunq; in loco, quoscunq; inter homines uisum est, de rebus aut difficillimis, aut non necessarijs argutissime disputare, hoc nos ab istis adolescentibus facere inuiti, & recusantes heri coacti sumus. Tum Catulus, Ne græci qdẽ inquit Crasse, q in ciuitatibus suis clari, et magni fuerunt, sicuti tu es, nosq; omnes in nostra rep. uolumus esse, horum græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt, nec tamen in otio ser-

mones huiusmodi, disputationesq; fugiebant. Ac si tibi uidentur q temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent inepti, sicut debent uideri, num tandem aut locus hic non idoneus uidetur, in quo porticus hæc ipsa, ubi inambulamus, & palæstra, & tot locis sessiones, gymnasiorum, & græcorum disputationum memoriam quodã modo commouent? aut importunum tempus in tanto otio, quod et raro datur, & nunc peroptato nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni? qui omnes hi sumus, ut sine his studijs nullã uitam esse ducamus? Omnia ista inquit Crassus ego alio modo interpretor, qui primum palæstram, & sedes, & porticus, etiam ipsos Catule græcos, exercitationis, & delectationis causa, non disputationis inuenisse arbitror. Nam & seculis multis ante gymnasia inuẽta sunt, quàm in his philosophi garrire cœperunt, & hoc ipso tempore cum omnia gymnasia philosophi teneãt, tamen eorum auditores discum audire, quàm philosophum malunt, qui simul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus, et grauissimis disputantem philosophum omnes unctionis causa relinquunt. ita leuissimam delectationem grauissimæ, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otiũ autem, quod dicis esse, assentior, uerum otij fructus est non contentio animi, sed relaxatio. Sæpe ex socero meo audiui, cum is diceret socerum suum Lælium semper fere cum Scipione solitum rusticari, eosq; incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe tanquam ex uinculis euolauissent. Non audeo dicere de talibus uiris, sed tamen ita solet narrare Scæuola, conchas eos, & umbilicos ad Caietam, & ad Lucrinum legere consuesse, & ad omnem animi remissionem, ludumq; descendere. Sic enim se res habet, ut quemadmodum uolucres uidemus procreationis, atque utilitatis suæ causa fingere, et construere nidos, easdem autem, cum aliquid effecerint, leuandi laboris sui causa passim, ac libere solutas opere uolitare, sic nostri animi forensibus negotijs, atque urbano opere defessi, gestiunt, ac uolitare cupiunt uacui cura, atque labore. Itaque illud, quod ego in causa curiana Scæuolæ dixi, non dixi secus, ac sentiebam. Nam si inquam Scæuola nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te ciues cum tabulis ueniemus, omnium testamenta tu scribes unus. quid igitur inquam quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando deniq; nihil ages? Tum illud addidi, mihi enim liber esse non uidetur, qui non aliquando nihil agit, in qua permaneo Catule sententia, meq;, cum huc ueni, hoc ipsum nihil agere, & plane cessare delectat. Nam quod addidisti

tertium,

tertium, uos eos esse, qui uitam insuauem sine his studijs putaretis, id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius homo doctus, & perurbanus dicere solebat, ea, quæ scriberet, neq; ab indoctissimus, neq; ab doctissimus legi uelle, quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quàm ipse de se, quo etiã scripsit, Persium non curo legere, hic enim fuit, ut noramus, omnium fere` nostrorũ hominum doctissimus, Lælium Decimum uolo, quẽ cognouimus uirũ bonum, & nõ illiteratum, sed nihil ad Persiũ, sic ego, si iam mihi disputandum sit de his nostris studijs, nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud uos. malo enim nõ intelligi orationem meam, quàm reprehendi. Tum Cæsar, equidẽ inquit Catule iam mihi uideor nauasse operam, quod huc uenerim, nam hæc ipsa recusatio disputationis disputatio quædam fuit mihi quidẽ ꝑiucunda. Sed cur impedimus Antonium, cuius audio esse partes, ut de tota eloquentia disserat, quem'q; iandudum Cotta, & Sulpitius expectant. Ego uero inquit Crassus, neq; Antonium uerbum facere patiar, & ipse obmutescam, nisi prius a` uobis impetraro.

Quid nam inquit Catulus? Vt hic sitis hodie. Tum cum ille dubitaret, quod ad fratrẽ promiserat. Ego inquit Iulius pro utroq; respondeo, sic faciemus, atq; ista quidem conditione, uel ut uerbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arrisit, & simul præcisa inquit mihi quidem dubitatio est, quoniam neq; domi imperatam, & hic, apud quem eram futurus, sine mea sententia tam facile promisit. Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt, et ille. Audite uero, audite inquit, hominem enim audietis de schola, atq; a` magistro, & græcis literis eruditum, & eo quidem loquor confidentius, quod Catulus auditor accessit, cui non solum nos latini sermonis, sed etiam græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem, elegantiam'q; cõcedere. Sed tamen quoniam hoc totum, quicquid est, siue artificiũ, siue studium dicendi, nisi accessit os nullum potest esse, docebo uos discipuli id, quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam.

Hic posteaquam arriserunt, Res mihi uidetur esse inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum est, quæ sciuntur. Oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia continetur. Nam & apud eos dicimus, qui nesciunt, & ea dicimus, quæ nescimus ipsi, itaq; & illi aliâs aliud ijsdem de rebus & sentiunt, & iudicant, & nos contrarias sæpe causas dicimus, non modo ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum, cum alterutri necesse sit falsum dicere, sed etiam ut uterq; nostrum eadem de

re aliâs aliud defendat, cum plus uno uerum esse non possit. Vt igitur in eiusmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiá non sæpe perueniat, quæ opiniones hominum, & sæpe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis. Nos uero & ualde q̃dem Catulus inquit putamus, atq; eo magis, quod nulla mihi ostentatione uideris esse usurus. exorsus es enim non gloriose magis, ut tu putas à ueritate, quàm à nescio qua dignitate. Vt igitur de ipso genere sum confessus inquit Antonius, artem esse non maximam, sic illud affirmo, præcepta posse quædá dari peracuta ad ꝑtractandos animos hominum, & ad excipiendas eorum uoluntates. huius rei scientiam siquis uolet magnam quandam artem esse dicere, nõ repugnabo. Etenim, cum pleriq; temere, ac nulla ratione causas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquã callidius id faciant, non est dubiũ, quin siquis animaduerterit, quid sit, quare alij melius, quàm alij dicant, id possit notare. Ergo id q̃ toto in genere fecerit, is si non planè artem, at quasi artẽ quandã inuenerit. Atq; utinam ut mihi illa uidere uideor in foro, atq; in causis, ita nunc quemadmodum ea reperirentur, possim uobis exponere. Sed de me uidero. nunc hoc propono, quod mihi ꝑsuasi, quamuis ars non sit, tamen nihil esse perfecto oratore præclarius. nã ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata, & libera ciuitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus iucundius ꝑcipi possit. Quis enim cantus moderatæ orationis pronũtiatione dulcior inueniri potest? q̃d carmen artificiosa uerborum conclusione aptius? qui actor in imitanda, q̃ orator in suscipiẽda ueritate iucundior? quid autem subtilius, quàm acutæ, crebræq; sententiæ? quid admirabilius, quàm res splẽdore illustrata uerborum? quid plenius, quàm omni rerum genere cumulata oratio? Neq; enim ulla non propria oratoris est res, quæ q̃dem ornate dici, grauiterq; debeat. Huius est in dando consilio de maximis rebus cũ dignitate explicata sententia, eiusdẽ & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate fraus hominum ad ꝑniciem, et integritas ad salutem uocatur. Quis cohortari ad uirtutem ardentius? quis à uitijs acrius reuocare? q̃s uituperare improbos asperius? quis laudare bonos ornatius? q̃s cupiditatem uehementius frangere accusando potest? quis mœrorẽ leuare mitius consolãdo? Historia uero testis temporum, lux ueritatis, uita memoriæ, magistra uitæ, nũtia uetustatis, qua uoce alia nisi oratoris, immortalitati cõmendatur? Nam siqua est ars alia, quæ uerborũ aut faciendorum,

ciendorum, aut deligendorum scientiam profiteatur, aut si quisquam dicatur, nisi orator, formare orationem, eamq; uariare, et distinguere quasi quibusdam uerborũ, sententiarumq; insignibus, aut si uia ulla nisi ab hac una arte, traditur aut argumentorum, aut sententiarum, aut deniq; descriptionis, atq; ordinis, fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur alienum esse, aut cum aliqua alia arte esse commune, sed si in hac una est ea ratio, atq; doctrina, non si qui aliarũ artium bene locuti sunt, eo minus id est huius unius, sed ut orator de ijs rebus, quæ cæterarum artium sunt, si modo eas cognorit (ut heri Crassus dicebat) optime potest dicere. sic cæterarum artium homines ornatius illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. Neq; enim si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diserte dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquẽtia, in qua quia uis magna est in hominum ingenijs, eo multi etiam sine doctrina aliquid omniũ generum, atq; artium consequuntur, sed quod cuiusq; sit proprium, & si ex eo iudicari potest, cum uideris quid quæq; doceant, tamẽ hoc certius nihil esse potest, quàm quod omnes artes aliæ sine eloquentia suũ munus præstare possunt, orator sine ea nomen suũ obtinere non potest, ut cæteri, si diserti sint, aliqd ab hoc habeant, hic nisi domesticis se instruxerit copijs, aliunde dicendi copiam petere non possit. Tum Catulus, Etsi inquit Antoni minime impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ, patiere tamen, mihiq; ignosces. nõ enim possum, quin exclamem, ut ait ille in trinumo, ita mihi uim oratoris cũ exprimere subtiliter uisus es, tum laudare copiosissime, quod quidem eloquentem uel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet. debet enim ad eam laudandam ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porrò. tibi enim assentior, uestrum esse hoc totum diserte dicere, idq; si quis in alia arte faciat, eum assumpto aliunde uti bono non proprio nec suo. Et Crassus, Nox te inquit nobis Antoni expoliuit, hominemq; reddidit, nam hesterno sermone unius cuiusdam operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem, aut baiulum nobis oratorem descripseras, inopem quendam humanitatis, atq; inurbanum. Tum Antonius, Heri enim inquit hoc mihi proposueram, ut si te refellissem, hos à te discipulos abducerem, nunc Catulo audiente, & Cæsare uideor debere non tam pugnare tecum, quàm quid ipse sentiam dicere. Seqtur igitur, quoniã nobis est hic, de quo loquimur, in foro, atq; in oculis ciuium constituendus, ut uideamus, quid ei negotij demus, cuiq; eum muneri uelimus esse præpositum. Nam Crassus heri cum

uos Catule, & Cæsar non adessetis, posuit breuiter in artis distributione idem, quod græci pleriq; posuerunt, neq; sane quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit, duo prima genera quæstionũ esse, in quibus eloquentia uersaretur, unum infinitum, alterum certum. Infinitum mihi uidetur id dicere, in quo aliqd generatim quæreretur, hoc modo, expetenda'ne esset eloquentia. expetendi'ne honores. Certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re, & definita quæreretur, cuiusmodi sunt, quæ in foro, atq; in ciuiũ causis, disceptationibusq; uersantur. ea mihi uidentur aut in lite ordinãda, aut in consilio dando esse posita, nam illud tertium, quod & à Crasso tactum est, & ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustrauit, adiunxit, etiam si opus est, tamen minus est necessarium.

Quid nam inqt Catulus? an laudationes? id enim uideo poni genus tertium. Ita inquit Antonius, & in eo quidem genere scio & me, & omnes, qui affuerunt, delectatos esse uehementer, cum abs te est Popilia mater uestra laudata, cui primum mulieri hunc honorẽ in nostra ciuitate tributum puto. sed non omnia, quæcunq; loquimur, mihi uidetur ad artem, & ad præcepta esse reuocanda. Ex his enim fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta sumentur, licebit etiã laudationem ornare, neq; illa elementa desyderare, quæ ut nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? positis enim ijs rebus, quas Crassus in illius orationis suæ, quam contra collegã censor habuit, principio dixit, quæ natura, aut fortuna darẽtur hominibus, in ijs rebus se uinci posse animo æquo pati, quæ ipsi sibi homines parare possent, in ijs rebus se pati uinci non posse. Qui laudabit quẽpiam, intelliget exponenda sibi esse fortunæ bona. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorũ, amicorũ, opum, ualetudinis. formæ, uiriũ, ingenij, cæterarumq; rerũ, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ, si habuerit, bene his usum. si non habuerit, sapienter caruisse. si amiserit, moderate tulisse. deinde quid sapienter is, quẽ laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid deniq; cum aliqua uirtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, & quæ sint eius generis facile uidebit, qui uolet laudare quẽpiam, & qui uituperare, contraria. Cur igitur dubitas inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim si est facilius, eo de numero quoq; est excerpendum. Quia nolo inquit omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamuis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis. nam & testimonium sæpe dicendum est, ac nonnunquam etiam accura-

tius,

tius, ut mihi necesse fuit in Sex. Titium seditiosum ciuem, et turbulē
tum, explicaui in eo testimonio dicēdo, omnia consilia consulatus mei,
q̄bus illi tribuno pl. pro rep. restitissem, quæq; ab eo contra rēp. facta
arbitrarer, exposui, diu retentus sum, multa audiui, multa respondi,
num igitur placet cum de eloquentia præcipias, aliq̄d etiā de testimo
nijs dicendis quasi in arte tradere? Nihil sane inquit Catulus ne
cesse est. Quid si (quod sæpe summis uiris accidit) mandata sint ex
ponenda, aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorē, aut ad re
gem, aut ad populum aliquem a senatu? num quia genere orationis
in huiusmodi causis accuratiore est utendum, idcirco etiam pars hæc
causarum numeranda uidetur, aut proprijs præceptis instruenda?
Minime uero inq̄t Catulus, non enim deerit homini diserto in eius
modi rebus facultas ex cæteris rebus, & causis comparata. Ergo
item inquit illa, quæ sæpe diserte agenda sunt, & quæ ego paulo
ante (cum eloquentiā laudarem) dixi oratoris esse, neq; habent suum
locum ullum in diuisione partium, neq; certum præceptorum ge-
nus, & agenda sunt non minus diserte, quàm quæ in lite dicuntur,
obiurgatio, cohortatio, consolatio, quorum nihil est, quod non summa
dicendi ornamenta desyderet, sed ex artificio res istæ præcepta non
quærunt. Plane inquit Catulus assentior. Age uero inq̄t An-
tonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse histo
riam scribere? Si ut græci scripserunt, summi, inq̄t Catulus, si ut
nostri, nihil opus est oratore. satis est non esse mendacē. Atqui ne
nostros contemnas inquit Antonius, græci ipsi sic initio scriptitarūt,
ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. erat enim historia nihil aliud, nisi
annalium confectio, cuius rei, memoriæq; publicæ retinendæ causa,
ab initio rerum romanarum usq; ad P. Mutium Pontificē Max. res
omnes singulorū annorū mandabat literis Pontifex Maximus, effe-
rebatq; in albū, et proponebat tabulam domi, potestas ut esset popu
lo cognoscendi, ij, qui etiam nunc annales maximi nominantur. Hāc
similitudinem scribēdi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis mo
numenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumq; rerum re
liquerunt. Itaq; qualis apud græcos Pherecydes, Hellanicus, Acu-
silas fuit, alijq; permulti, talis noster Cato, & Pictor, & Piso, q neq;
tenent, quibus rebus ornatur oratio (modo enim huc ista sunt im-
portata) & dum intelligatur quid dicant, unam dicendi laudē pu-
tant esse breuitatem. Paululum se erexit, & addidit historiæ maio
rem sonum uocis uir optimus Crassi familiaris Antipater, cæteri nō
exornatores rerū, sed tantummodo narratores fuerunt. Est inq̄t

Catulus, ut dicis, ſed iſte ipſe Cœlius neque diſtinxit hiſtoriam uarie-
tate locorum, neque uerborum collocatione, & tractu orationis leui,
& æquabili perpoliuit illud opus, ſed ut homo, neq; doctus, neq; ma
xime aptus ad dicendum ſicut potuit, dolauit, uicit tamen, ut dicis, ſu
periores. Minime mirũ inqt Antonius, ſi iſta res adhuc noſtra lin
gua illuſtrata non eſt, Nemo enim ſtudet eloquentiæ noſtrorum ho-
minum, niſi ut in cauſis, atque in foro eluceat. apud græcos autem elo
quentiſſimi homines remoti à cauſis forenſibus, cum ad cæteras res il
luſtres, tum ad ſcribendam hiſtoriam maxime ſe applicauerunt.

Nanq; & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornauit, in cau
ſis nihil omnino uerſatum eſſe accepimus. atqui tanta eſt eloquentia,
ut me quidem (quantum ego græce ſcripta intelligere poſſum) magno
pere delectet, & poſt illum, Thucydides omnes dicendi artificio mea
ſententia facile uicit, qui ita creber eſt rerum frequentia, ut uerbo
rum prope numerum ſententiarũ numero conſequatur. ita porro uer
bis aptus, & preſſus, ut neſcias utrum res oratione, an uerba ſenten-
tijs illuſtrentur. atqui ne hunc quidem, quanquam eſt in rep. uerſa
tus, ex numero accepimus eorũ, qui cauſas dictitarunt, & hos libros
tum ſcripſiſſe dicitur, cum à rep. remotus, atq; id quod optimo cuiq;
Athenis accidere ſolitum eſt, in exilium pulſus eſſet. Hũc conſecutus
eſt Syracuſius Phyliſtus, qui cum Dionyſij tyranni familiariſſimus
eſſet, otiũ ſuum conſumpſit in hiſtoria ſcribenda, maximeq; Thu-
cydidem eſt, ſicut mihi uidetur, imitatus. Poſtea uero quaſi ex clariſſi
ma rhetoris officina duo præſtantes ingenio Theopompus, et Epho-
rus ab Iſocrate magiſtro impulſi ſe ad hiſtoriam contulerunt, cauſas
omnino nunquam attigerunt. Deniq; etiã à philoſophia profectus
princeps Xenophon ſocraticus ille, poſt ab Ariſtotele Calliſthenes
comes Alexandri ſcripſit hiſtoriam, & hic quidem rhetorico pene
more, ille autem ſuperior leniore quodã ſono eſt uſus, & qui illum
impetum oratoris nõ habeat, uehemens fortaſſe minus, ſed aliquanto
tamen eſt, ut mihi quidẽ uidetur, dulcior. Minimus natu horũ omniũ
Timæus, quãtum autem iudicare poſſum, longe eruditiſſimus, & re
rum copia, & ſententiarũ uarietate abundantiſſimus, & ipſa com
poſitione uerborum non impolitus, magnam eloquentiam ad ſcribẽ
dum attulit, ſed nullum uſum forenſem. Hæc cum ille dixiſſet,
quid eſt inquit Catule Cæſar, ubi ſunt, qui Antonium græce negant
ſcire? qt hiſtoricos nominauit? quàm ſcienter? quàm proprie de uno
quoq; dixit? Id mehercule inqt Catulus admirans illud iã mi-
rari deſino, quod multo magis ante mirabar, hunc cũ hæc neſciret,

In dicendo posse tantum. Atqui Catule inqt Antonius, non ego
utilitatem aliquam ad dicendũ aucupans, horum libros, & non-
nullos alios, sed delectationis causa, cũ est otium, legere soleo. Quid
ergo est? fatebor, aliqd tamen, ut cum in sole ambulẽ, etiam si aliam
ob causam ambulẽ, fieri natura tamen ut colorer, sic cũ istos libros
ad Misenum (nam Romæ uix licet) studiosius legerim, sentio oratio
nem meã illorũ cantu quasi colorari. Sed ne latius hoc uobis patere
uideatur, hæc dũtaxat in græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt,
uoluerunt à uulgo intelligi. In philosophos uestros siquando incidi,
deceptus indicibus librorũ, quod sunt ferè inscripti de rebus notis,
& illustribus, de uirtute, de iustitia, de honestate, de uoluptate, uer-
bum prorsus nullũ intelligo, ita sunt angustis, & concisis disputatio
nibus illigati. Poëtas omnino quasi alia quadam lingua locutos non
conor attingere. cũ his me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut q̃ ora-
tiones scripserunt suas, aut qui ita loquuntur, ut uideantur uoluisse
esse nobis, q̃ non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo,
uidetis'ne quãtum munus sit oratoris historia? haud scio, an flumine
orationis, & uarietate maximum, neq; eã reperio usquã separatim
instructam rhetorũ præceptis. sita sunt enim ante oculos. Nam quis
nescit primam esse historiæ legẽ, ne quid falsi dicere audeat, deinde
ne quid uere non audeat, ne qua suspicio gratiæ sit in scribẽdo, ne qua
simultatis. Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem
exædificatio posita est in rebus, & uerbis. rerũ ratio ordinem tẽpo
rum desyderat, regionum descriptionem, uult etiã, quoniã in rebus
magnis, memoriaq; dignis consilia primum, deinde acta, postea euen
tus expectantur, & de consilijs significari, quid scriptor probet, &
in rebus gestis declarari, non solum quid actum, aut dictum sit, sed
etiam quomodo, & cum de euentu dicatur, ut causæ explicentur
omnes, uel casus, uel sapientiæ, uel temeritatis, hominumq; ipsorum
non solũ res gestæ, sed etiã qui fama, ac nomine excellant, de cuiusq;
uita, atq; natura. Verborũ autẽ ratio, & genus orationis fusum, atq;
tractum, & cum lenitate quadã æquabili profluens sine hac iudi-
ciali asperitate, & sine sententiarũ forensium aculeis prosequen-
dum est. Harum tot, tantarumq; rerum uidetis'ne nulla esse præ-
cepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio
multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes, consolationes,
præcepta, admonita, quæ tractanda sunt omnia disertissime, sed
locum suum in illis artibus, quæ traditæ sunt, habent nullum.
Atq; in hoc genere illa quoq; est infinita sylua, qđ oratori pleriq; (ut

etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt, Vnum de certa, definitaq; causa, quales sunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus uersantur, addat siquis uolet etiam laudationis. Alterum, quod appellant omnes ferè scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, & sine persona quæstionem. hoc quid, & quantum sit, cum dicunt, intelligere mihi non uidentur. Si enim est oratoris quæcunq; res infinite posita sit, de ea posse dicere, dicendũ erit ei quanta sit solis magnitudo, quæ forma terræ. de mathematicis, de musicis rebus nõ poterit, quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Deniq; ei, qui profitetur esse suum non solũ de ijs controuersijs, quæ temporibus, & personis notæ sunt, hoc est de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quæstionibus dicere, nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quoq; partem quæstionum oratori uolumus adiungere uagam, & liberam, & late patentem, ut de rebus bonis, aut malis. expetendis, aut fugiendis. honestis, aut turpibus. utilibus aut inutilibus. de uirtute. de iustitia. de continentia. de prudentia. de magnitudine animi. de liberalitate. de pietate. de amicitia. de fide. de officio. de cæteris uirtutibus, contrarijsq; uitijs dicendum oratori putemus, itemq; de rep. de imperio. de re militari. de disciplina ciuitatis. de hominum moribus, assumamus eã quoq; partem, sed ita ut sit circunscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum ciuium. morem hominum. quæ uersantur in consuetudine uitæ. in ratione reip. in hac societate ciuili. in sensu hominum communi. in natura. in moribus, cõprehendẽda esse oratori puto, si minus, ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat, at certe, ut in causa prudenter possit intexere. Hisce autem ipsis de rebus, ut ita loquatur, uti ij, qui iura. qui leges. qui ciuitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter, & splendide sine ulla serie disputationum, & sine ieiuna concertatione uerborum. Hoc loco, ne qua sit admiratio, si tot, tantarumq; rerum nulla à me præcepta ponentur, sic statuo, ut in cæteris artibus cum tradita sunt cuiusq; artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint, tradi non necesse esse. ut in pictura. qui hominis speciem pingere perdidicerit, posse eum cuiusuis uel formæ, uel ætatis etiam si non didicerit pingere, neq; esse periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregie, ne idem in multis alijs quadrupedibus facere non possit, neq; est omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt, à doctore tradantur. sed qui primarum, & certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua perse-

quuntur. ſimiliter arbitror in hac ſiue ratione, ſiue exercitatione dicendi, qui illam uim adeptus ſit, ut eorum mentes, qui aut de rep. aut de ipſius rebus, aut de ijs, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua ſtatuẽdi poteſtate audiant, ad ſuum arbitrium mouere poſſit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæſitu-rum eſſe quid dicat, quàm Polycletum illũ, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiam ſi hæc nunquã ſeparatim facere didiciſſet. Tum Catulus, Præclare mihi uideris Antoni poſuiſſe ante oculos, quid diſcere oporteret eum, qui orator eſſet futurus, quid etiam ſi non didiciſſet, ex eo, quod didiciſſet, aſſu-meret. deduxiſti enim totum hominem in duo ſolum genera cauſarũ, cætera innumerabilia exercitationi, & ſimilitudini reliquiſti, ſed ui deto, ne in iſtis duobus generibus hydra tibi ſit, & pellis, Hercules autem, et alia opera maiora ne in illis rebus, quas prætermittis, re linquantur. non enim mihi minus operis uidetur de uniuerſis gene ribus rerũ, quàm de ſingulorum cauſis, ac multo etiã maius de natu ra deorum, quàm de hominum litibus dicere. Non eſt ita inquit Antonius, dicam enim tibi Catule nõ tam doctus, quàm (id quod eſt maius) expertus. Omnium cæterarum rerũ oratio, mihi crede, lu-dus eſt homini non hebeti, neq; inexercitato, neq; communium litera rum, & politioris humanitatis experti, in cauſarum contentioni-bus magnum eſt quoddam opus, atq; haud ſciam, an de humanis ope ribus longe maximum, in quibus uis oratoris plerunq; ab imperi-tis exitu, & uictoria iudicatur, ubi adeſt armatus aduerſarius, q ſit & feriẽdus, & repellendus. ubi ſæpe is, qui rei dominus futurus eſt, alienus, atq; iratus, aut etiã amicus aduerſario, & inimicus tibi eſt, cum aut docendus is eſt, aut dedocendus, aut reprimendus, aut inci-tandus, aut omni ratione ad tempus, ad cauſam, oratiõe moderãdus. in quo ſæpe beneuolentia ad odium, odium autem ad beneuolentiã deducendũ eſt. q tanquam machinatione aliqua, tum ad ſeueritatẽ, tum ad remiſſionem animi, tum ad triſtitiã, tum ad lætitiam eſt cõ-torquendus. omnium ſententiarum grauitate, omnium uerborũ pon deribus eſt utendũ. accedat oportet actio uaria. uehemens. plena ani mi. plena ſpiritus. plena doloris. plena ueritatis. In his operibus ſi quis illam artem comprehenderit, ut tanquam Phidias Mineruæ ſi-gnum efficere poſſit, non ſanè quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere diſcat, laborabit. Tum Catulus, Quo iſta maiora, ac mirabiliora feciſti, eo me maior expectatio te-net, qbuſnã rationibus, qbus'ue præceptis ea tãtauis cõparetur, non

quo mea quidem iam intersit (neq; enim ætas id mea desyderat, & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam sententias de manibus iudicum ui quadã orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis, tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua, nullum ad usum meum, tantum cognoscendi studio adductus, requiro. Nec mihi opus est græco aliquo doctore, q mihi peruulgata præcepta decantet, cum ipse nunquam forum, nunquam ullum iudicium aspexerit, ut peripateticus ille dicitur Phormio. cum Annibal Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochum uenisset exul, proq; eo, quod eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si uellet audiret, cumq; is se nõ nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, et de omni re militari. tum cum cæteri, qui illum audierant, uehementer essent delectati, quærebant ab Annibale quidnam ille ipse de illo philosopho iudicaret. hic pœnus, non optime græce, sed tamen libere respondisse fertur, multos se deliros senes sæpe uidisse, sed qui magis, quàm Phormio deliraret, uidisse neminem. Neq; mehercule iniuria, quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quàm Annibali, qui tot annos de imperio cum populo R. omnium gentium uictore certasset, græcum hominẽ, qui nunquam hostem, nunquam castra uidisset, nunquam deniq; minimam partem ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, uidentur. quod enim ipsi experti non sunt, id docent cæteros, sed hoc minus fortasse errant quod non te, ut Annibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur. Erras Catule inquit Antonius, nam egomet in multos iam Phormiones incidi. quis enim est istorum græcorum, qui quenquam nostrum quicquam intelligere arbitretur? ac mihi quidẽ non ita molesti sunt, facile omnes perpetior, & perfero, nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat, aut efficiunt, ut me non didicisse minus pœniteat, dimitto autem eos non tam contumeliose, quàm philosophum illum Annibal, & eo fortasse plus habeo etiam negotij, sed tamen est eorum doctrina, quantum ego iudicare possum, perridicula. Diuidunt enim totam rem in duas partes, in causæ controuersiam, & in quæstionis. Causam appellant rem positam in disceptatione rerum, & controuersia. Quæstionẽ autem rem positam in infinita dubitatione. de causa præcepta dant. de altera parte dicendi, mirum silentium. Deinde quinq; faciunt quasi membra eloquentiæ, inuenire quid dicas, inuenta dispo-

nere, deinde ornare uerbis, post memoriæ mandare, tum ad extremum agere, ac pronuntiare. rem sane non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte uiderit, neminem posse apte dicere, nisi & quid diceret, & quibus uerbis, et quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atq; hæc ego non reprehendo, sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinq;, sex'ue partes, uel etiam septem (quoniam aliter ab alijs digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Iubent enim exordiri, ita ut eum, qui audiat, beneuolum nobis faciamus, & docilem, & attentum. Deinde rē narrare, ita ut uerisimilis narratio sit, ut aperta, ut breuis. Post autem diuidere causam, aut proponere. nostra cōfirmare argumentis, ac rationibus, deinde contraria refutare. Tum autem alij conclusionem orationis, & quasi perorationem collocant. alij iubent ante quàm peroretur ornandi, aut augendi causa digredi, deinde concludere, ac perorare, Ne hæc quidē reprehendo. sunt enim concinne distributa, sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus ueritatis, nō perite. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum esse uoluerunt, ea in totis orationibus sunt conseruanda. Nam & ego mihi beneuolum iudicem facilius facere possum, cum sum in cursu orationis, quàm cū omnia sunt inaudita. docilem autem non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo, & explano. attentum uero crebro tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima denuntiatione efficere possumus. Iam uero narrationem, quod iubent uerisimilem esse, & apertam, et breuem, recte nos admonent, quod hæc narrationis magis putant esse propria, quàm totius orationis, ualde mihi uidentur errare, omninoq; in hoc omnis est error, qđ existimant artificiū esse hoc quoddā nō dissimile cæterorū, cuiusmodi de ipso iure ciuili hesterno die Crassus componi posse dicebat, ut genera rerū primū exponerentur, in quo uitiū est, si genus ullū prætermittatur, deinde singulorū generū ptes, in quo et deesse aliquā ptem, et superare mendosum est. tum uerborū omniū definitiones, in qbus neq; abesse qcquam decet, neq; redundare. Sed hoc si in iure ciuili, si etiā in paruis, aut mediocribus rebus doctores assequi possunt, non idē sentio tanta hac in re, tam'q; immensa posse fieri. Sin autem q arbitrātur, deducendi sunt ad eos, qui hæc docent, omnia iam explicata, & ppolita assequētur. sunt. n. innumerabiles de his rebus libri, neq; abditi, neq; obscuri. Sed uideant qd uelint, ad ludendū ne, an ad pugnā dū arma sint sumpturi. aliud enim pugna, et acies, aliud ludus, cum usq; noster desyderat. attamē ars ipsa ludicra armorū, et gladiatori,

& militi prodest aliquid, sed animus acer, et praesens, et acutus idẽ, atq; uersutus inuictos uiros efficit non difficilius arte coniuncta. Quare ego tibi oratorem sic iam instituã, si potuero, ut quid efficere possit ante perspiciam. Sit enim mihi tinctus literis. audierit aliqd. legerit. ista ipsa praecepta acceperit, tentabo qd deceat. quid uoce. qd uiribus. quid spiritu. quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos peruenire, non solum hortabor, ut elaboret, sed etiam, si uir quoq; mihi bonus uidebitur, obsecrabo. tantum ego in excellente oratore, & eodẽ uiro bono pono esse ornamenti uniuersae ciuitati. Sin uidebitur, cũ omnia summa fecerit, tamẽ ad mediocris oratoreis esse uenturus, permittam ipsi quid uelit, molestus magnopere non ero. Sin plane abhorrebit, & erit absurdus, ut se contineat, aut ad aliud studiũ transferat, admonebo. nam neq; is, qui optime potest deserendus ullo modo est a cohortatione nostra, neq; is, qui aliquid potest, deterrendus, quod alterũ diuinitatis mihi cuiusdã uidetur, alterum uel non facere, quod non optime possis, uel facere, quod non pessime facias, humanitatis, tertium uero illud, clamare contra quàm deceat, & q̃ possit., hominis est, ut tu Catule, de quodam declamatore dixisti, stultitiae suae quamplurimos testes domestico praeconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus, adiuuandusq; sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quae nos usus docuit, ut nobis ducibus ueniat eò, quò sine duce ipsi peruenimus, quoniã meliora docere non possumus. Atq; ut a familiari nostro exordiar, hunc ego Catule Sulpitium primum in causa paruula adolescentulũ audiui, uoce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptis ad hoc munus de quo quaerimus, oratione autẽ celeri, & concitata, quod erat ingenij, & uerbis efferuescentibus, & paulo nimium redundantibus, quod erat aetatis, nõ sum aspernatus, uolo enim se efferat in adolescente foecunditas, nam facilius sicut in uitibus reuocantur ea, quae sese nimium profuderunt, quàm si nihil ualet materies, noua sarmenta cultura excitantur, ita uolo esse in adolescente, unde aliqd amputẽ, non enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatẽ assecutum. Vidi statim indolem, neq; dimisi tempus, & eũ sum cohortatus, ut forũ sibi ludũ putaret esse ad discendũ, magistrũ autem, quẽ uellet, eligeret, me quidem si audiret, L. Crassum quod iste arripuit, & ita sese facturũ confirmauit, atq; etiã addidit, gratiae scilicet causa, me quoq; sibi magistrũ futurũ. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meae, cũ iste accusauit C. Norbanũ defendẽte me, nõ est credibile quid interesse mihi sit

uisum

uisum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat, omnino in
illud genus eum Crassi magnificum, atq; præclarum natura ipsa du
cebat, sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem studio, atq; imita
tione incidisset, atq; ita dicere consuesset, ut tota mente Crassum, atq;
omni animo intueretur. Ergo hoc sit primum in præceptis meis, ut de
monstremus, quem imitetur, atq; ita, ut quæ maxime excellant in eo,
quem imitabitur, ea diligentissime persequatur, tum accedat exercita-
tio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atq; ita expri-
mat, ut multos imitatores sæpe cognoui, qui aut ea, quæ facilia sunt,
aut etiam illa, quæ insignia, ac penè uitiosa, consectentur imitando.
nihil est facilius, quàm amictum imitari alicuius, aut statum, aut mo
tum. si uero etiam uitiose aliquid est, id sumere, et in eo uitiosum esse,
non magnum est, ut ille, qui nunc etiam amissa uoce furit in rep. Fu
sius, neruos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non asse-
quitur, oris prauitatem, & uerborum latitudinem imitatur, sed ta-
men ille nec deligere sciuit, cuius potissimum similis esset, et in eo ipso,
quem delegerat, imitari etiam uitia uoluit. Qui autem ita faciet, ut
oportet, primum uigilet necesse est in deligendo, deinde quē proba-
uit, in eo quæ maxime excellēt, ea diligentissime prosequatur. Quid
enim causæ censetis esse, cur ætates extulerint singulæ singula prope
genera dicendi? quod non tam facile in nostris oratoribus possumus
iudicare, quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sa-
nè reliquerunt, quàm in græcis, ex quorum scriptis, cuiusq; ætatis,
quæ dicendi ratio, uoluntasq; fuerit, intelligi potest. Antiquissimi fe-
rè sunt, quorum quidem scripta constent, Pericles, atque Alcibiades,
& eadem ætate Thucydides, subtiles, acuti, breues, sententijs magis,
quàm uerbis abundantes, non potuisset accidere, ut unū esset omniū
genus, nisi aliquē sibi proponerent ad imitandū. Consecuti sunt hos
Critias, Theramenes, Lysias. multa Lysiæ scripta sunt, nonnulla Cri
tiæ, de Theramene audiuimus, omnes etiam tum retinebant illū Pe-
riclis succum, sed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Iso
crates magister istorum omnium, cuius è ludo, tanq̄ ex equo troia-
no, innumeri principes exierunt, sed eorū partim in pompa, partim
in acie illustres esse uoluerunt. Itaque & illi, Theopompus, Ephorus,
Phyllistus, Naucrates, multiq; alij naturis differunt, uoluntate autem
similes sunt inter sese, & magistri, & ij, qui se ad causas contule-
runt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dinarchus,
aliiq; complures, & si inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes
in eodem ueritatis imitandæ genere uersati, quorum quandiu mā sit

imitatio, tandiu genus illud dicendi, studiumq; uixit. postea quã extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est, & euanuit, alia quædam dicendi molliora, ac remissiora genera uiguerunt. Inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demosthenis, tum Phalereus ille Demetrius omnium istorũ mea sententia politissimus, alijq; eorum similes extiterunt. quæ si uolemus usq; ad hoc tempus persequi, intelligemus, ut hodie Alabandensem illũ Meneclẽ, et eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui, tota imitetur Asia. Sic semper fuisse aliquem, cuius se similes pleriq; esse uellent. Hãc igitur similitudinem qui imitatione assequi uolet, tum exercitationibus crebris, atq; magnis, tum scribendo maxime persequatur. quod si hic noster Sulpitius faceret, multo eius oratio esset pressior, in qua nũc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest luxuries quædã, quæ stylo depascenda est. Hic Sulpitius, Me quidem inquit recte mones, idq; mihi gratum est, sed ne te quidẽ Antoni multum scriptitasse arbitror. Tum ille. Quasi uero inquit nõ ea præcipiam alijs, quæ mihi ipsi desunt, sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor, uerum, & in hoc ex re familiari mea, et in illo ex eo, quod dico, quantulum id cunq; est, quid faciã iudicari potest. Atq; esse tamen multos uidemus, qui neminem imitentur, & suapte natura, quod uelint sine cuiusquam similitudine consequantur, quod & in uobis animaduerti recte potest Cæsar, & Cotta, quorũ alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam, & salẽ, alter acutissimum, & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neq; uero uester æqualis Curio patre mea sententia uel eloquentissimo tẽporibus illis, quenquam mihi magnopere uidetur imitari, qui tamen uerborum grauitate, & elegantia, et copia suam quandam expressit quasi formã, figuramq; dicendi, quod ego maxime potui iudicare in ea causa, quam ille contra me apud centumuiros pro fratribus Cossis dixit. In qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet. Verũ ut aliquando ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in q̃bus plusculum negotij est, iudiciorum, atq; litium (riserit aliquis fortasse hoc præceptum. est enim non tam acutum, quàm necessarium, magisq; monitoris non fatui, quàm eruditi magistri). Hoc enim primum præcipiemus, quascunq; causas erit acturus, ut eas diligenter, penitusq; cognoscat. Hoc in ludo non præcipitur. faciles enim causæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum uetat in murum ascendere, ascendit, hostes repulit, accusatur. nihil est negotij huiusmodi causam cognoscere.

scere. recte igitur nihil de causa discenda praecipiunt. haec est. n. in ludo causarum fere formula. At uero in foro, tabulae, testimonia, pacta, conuenta, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, uita denique eorũ, qui in causa uersantur, tota cognoscenda est. quarum rerum negligentia plerasque causas, et maxime priuatas (sunt enim multo saepe obscuriores) uidemus amitti. Ita nonnulli dum operam suam multi existimari uolunt, ut toto foro uolitare, & a causa ad causam ire uideantur, causas dicunt incognitas. in quo est illa quidem magna offensio, uel negligentiae, susceptis rebus, uel pfidiae, receptis, sed etiã illa maior opinione mea, quod nemo potest de ea re, quam non nouit, non turpissime dicere. ita dũ inertiae uituperationem, quae maior est, contemnunt, assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat, & ut ne quis alius adsit, quo liberius loquatur, & agere aduersarij causam, ut ille agat suam, & quicquid de sua re cogitarit, in medium proferat, itaque cum ille discessit, tres personas unus sustineo summa animi aequitate, meam, aduersarij, iudicis, qui locus est talis, ut plus habeat adiumenti, quàm incommodi, hunc iudico esse dicendum. ubi plus mali, quàm boni reperio, id totum abiudico, atque reijcio. ita assequor, ut alio tempore cogitem quid dicam, & alio dicam, quae duo plerique ingenio freti simul faciunt, sed certe ijdem illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus, causamq; cognoui, statim occurrit animo, quae sit causa ambigui. nihil est enim, quod inter homines ambigatur, siue ex crimine causa constet, ut facinoris, siue ex controuersia, ut haereditatis, siue ex deliberatione ut belli, siue ex psona, ut laudis, siue ex disputatione, ut de ratione uiuendi, in quo non aut quid factum sit, aut fiat, futurum'ue sit quaeratur, aut quale sit, aut quid uocetur. Ac nostrae fere causae, quae qdem sunt criminum, plerunq; infitiatione defenduntur. Nam & de pecunijs repetundis, quae maximae sunt, neganda fere sunt omnia, & de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatẽ, ac benignitatem ab ambitu, atque largitione seiungere, de sicarijs, de ueneficijs, de peculatu infitiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in iudicijs, ex controuersia facti. In deliberationibus plerunque ex futuri, raro etiam ex instantis, aut facti. Saepe autem, res non sit, necne, sed qualis sit quaeritur, ut cum L. Opimij causam defendebat apud populum audiente me C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat, sed id iure pro salute patriae factum esse dice-

bat, ut eidē Carboni Tribuno pl. alia tum mente remp. capessenti P. Africanus de Tiberio Graccho interroganti respōderat, iure caesum uideri. Iure autem omnia defenduntur, quae sunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse uideantur. Iam quid uocetur quaeritur, cū quo uerbo qd appellandum sit contenditur, ut mihi ipsi cum Sulpitio fuit in Norbani causa summa contentio. pleraq; enim de ijs, quae ab isto obijciebantur, cum confiterer, tamen ab illo maiestatem imminutam negabam, ex quo uerbo lege apuleia tota illa causa pendebat. Atque in hoc genere causarum nonnulli praecipiunt, ut uerbum illud, quod causam facit, lucide, breuiter uterque definiat, quod mihi quidem perquam puerile uideri solet. alia est enim cum inter doctos homines, de ijs ipsis rebus, quae uersantur in artibus, disputatur, uerborum definitio, ut cum quaeritur quid sit ars, quid sit lex, quid sit ciuitas. In quibus hoc praecipit ratio, atque doctrina, ut uis eius rei, quàm definias, sic exprimatur, ut neque absit quicquam, neque supersit, quod quidem in illa causa neque Sulpitius fecit, neque ego facere conatus sum. nam quantum uterque nostrum potuit omni copia dicendi dilatauit, quid esset maiestatem minuere. Etenim definitio primum reprehenso uerbo uno, aut addito, aut dempto saepe extorquetur è manibus, deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemq; penè puerilem, tum & in sensum, & in mentem iudicis intrare non potest. ante enim praeterlabitur, quàm percepta est. Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, existit etiam ex scripti interpretatione saepe contentio, in quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo controuersia. nam illud ipsum, cum scriptum à sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui, quod tum explicatur, cum ea uerba, quae desunt, suggesta sunt, quibus additis, defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse, & ex contrarijs scriptis siquid ambigitur, nō nouum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur, idq; aut nūquam diiudicari poterit, aut ita diiudicabitur, ut referendis praeteritis uerbis id scriptum, quodcunq; defendimus, suppleatur, ita fit, ut unū genus in ijs causis, quae propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scriptum aliqd ambigue. Ambiguorum autem cumplura genera sunt, quae mihi uidentur ij melius nosse, qui dialectici appellantur, ij autem nostri ignorare, qui nō minus nosse debeant, tum illud est frequentissimum in omni consuetudine uel sermonis, uel scripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quod aut uerbum, aut uerba sint praetermissa. Iterū autem peccant, cum genus hoc causarum, quod in

scripti

scripti interpretatione uersatur, ab illis causis, in quibus qualis quæq; res sit disceptatur, seiungunt. nusquam enim tam quæritur, quale sit genus ipsum rei, quàm in scripto, quod totum à facti controuersia separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quæ in disceptationem, et controuersiam cadere possunt, quid fiat, factum, futurum'ue sit, aut quale sit, aut quomodo nominetur. nam illud quidem, quod quidam græci adiungunt, recte'ne factum sit, totum in eo est, quod quale sit, quærimus. Sed iam ad institutum reuertar meum. Cum igitur accepto causæ genere cognitam rem tractare cœpi, nihil prius constituo, quàm quid sit illud, quo mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit, propria quæstionis, & iudicij, deinde illa duo diligentissime cõsydero, quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorũ, quos defendimus, alterum est accommodatum ad eorũ animos, apud quos dicimus, ad id, quod uolumus, commouendos. Ita ratio omnis dicẽdi tribus ad persuadendũ rebus est nixa, ut probemus uera esse ea, quæ defendimus, ut conciliemus nobis eos, qui audiunt, ut animos eorũ ad quẽcunq; causa postulabit motum, uocemus. Ad probandum autem duplex est oratori subiecta materies, una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, sed in re posita, ratione tractantur, ut tabulæ, testimonia, pacta, conuenta, quæstiones, leges, senatusconsulta, res iudicatæ, decreta, responsa sunt, & reliquæ, si quæ sunt, quæ non ab oratore pariuntur, sed ad oratorẽ à causa, atq; à reis deferuntur. Altera est, quæ tota in disputatione, & argumentatione oratoris collocata est, ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inueniendis cogitandũ est. Atq; isti quidẽ, qui docent, cum causas in plura genera secuerunt, singulis generibus, argumentorum copiam suggerunt, quod etiã si ad instituendos adolescentulos magis aptum est, ut simulac posita sit causa, habeant quò se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere, tamen & tardi ingenij est riuulos consectari, fontes rerum non uidere, etiam ætatis est, usus'q; nostri à capite, quod uelimus arcessere, & unde omnia manant uidere. & primũ genus illud earũ rerum, quæ ad oratorẽ deferuntur, meditatũ nobis in ꝑpetuum ad omnem usum similium rerum esse debebit. nam pro tabulis, & contra tabulas, & pro testibus, & contra testes, pro quæstionibus, & contra quæstiones, & item de cæteris rebus eiusdem generis uel separatim dicere solemus de genere uniuerso, uel definite de singulis tẽporibus, hominibus, causis, quos qdẽ locos (uobis hoc Cotta, & Sulpiti dico) multa commẽtatione, atq; meditatione paratos, atq; expeditos habere debetis. Lon-

gum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testes, tabulas, quæstiones oportet. Hæc sunt omnia ingenij uel mediocris, exercitationis autem uel maximæ, artem quidē, et præcepta dūtaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornētur. itemq; illa, quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariūtur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem, perpolitamq; desyderant. Itaq; cum hæc duo nobis quærenda sint in causis, primum quid, deinde quomodo dicamus, alterum quod totum arte tinctum uidetur, tametsi artem requirit, tamen prudētiæ est pene mediocris, quid dicendum sit uidere, alterum est, in quo oratoris uis illa diuina, uirtusq; cernitur, ea, quæ dicēda sunt, ornate, copiose, uarieq; dicere. Quare illā partem superiorem, quoniam semel ita nobis placuit, non recusabo, quo minus perpoliam, atq; conficiam, quantum cōsequar, uos iudicabitis, quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidē faciendā solæ ualēt, ducatur oratio, ut et concilietur animi, & doceantur, et moueantur. hæc sunt enim tria numero. ea uero quemadmodum illustrentur, presto est, qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime auxit, qui solus effecit. Nanq; ego Catule, dicam enim non reuerens assentandi suspicionem, neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neq; græcum, neq; latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sæpe, & diligenter audierim. Itaq; siqd est in me, quod iā sperare uideor, quoniam quidem uos his ingenijs homines tantū operæ mihi ad audiēdum datis, ex eo est, quod nihil quisquam unq̄ me audiente egit orator, quod nō in memoria mea penitus insederit. Atq; ego is, qui sum, quantuscunq; sum, ad iudicandus oībus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione, sic statuo & iudico, neminem omnium tot, et tanta, quāta sint in Crasso, habuisse ornamēta dicendi. Quaobrē, si uos quoq; hoc idem existimatis, nō erit, ut opinor, iniqua partitio si cū ego hūc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, cōfirmaro, tradam eum Crasso & uestiendum, & ornandum. Tum Crassus, Tu uero inqt Antoni perge, ut instituisti. neq; enim boni est, neq; liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non et uestire, & ornare, præsertim cū te locupletem esse negare non possis. quod enim ornamentum, quæ uis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit? q in causa perorando non dubitauit excitare reum consularē, & eius diloricare tunicam, et iudicibus cicatrices aduersas senis imperatoris ostendere? qui idem hoc accusante Sulpitio cum hominē seditiosum, furiosumq; defenderet, non dubitauit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare

monstrare

monstrare grauissimis uerbis, multos sæpe impetus populi non iniustos esse, quos præstare nemo possit. multas etiã è rep. seditiones sæpe esse factas, ut cum reges essent exacti, ut cũ tribunitia potestas esset constituta, illam Norbani seditionem ex luctu ciuium, et ex Cepionis odio, qui exercitum amiserat, neq; reprimi potuisse, & iure esse conflatam. Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, sine quadã incredibili ui, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Gn. Manlij? quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de alijs innumerabilibus? in quibus hoc nõ maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare, sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare uis, ea semper in te eximia, & præstãtia fuerunt. Tum Catulus, Ego uero inqt in uobis hoc maxime admirari soleo, quod cum inter uos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterq; uestrum dicat, ut ei nihil neque à natura denegatum, neq; à doctrina non delatum esse uideatur. Quare Crasse neq; tu tua suauitate nos priuabis, ut, siquid ab Antonio aut prætermissum, aut relictum sit, nõ explices, neq; te Antoni, siquid non dixeris, existimabimus, non potuisse potius, quàm à Crasso dici maluisse.

Hic Crassus, Quin tu inquit Antoni omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desyderat, quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in causis reperiãtur, quæ, quanquam abs te nouo quodã modo, præclareq; dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & præceptis peruagata, illa deprome nobis, unde afferas, quæ sæpissime tractas, semperq; diuinitus. Depromam equidem inquit Antonius, &, quo facilius id à te exigam, quod peto, nihil tibi à me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis, quã modo Crassus in cœlum uerbis extulit, tres sunt rationes, ut ante dixi, una cõciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia uim desyderat. nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adiudicaturus sit, aut inclinatione uoluntatis propẽdeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio, ac defensio posita est, uidetur omnem huius generis quasi doctrinam continere, de ea primum loquemur, & pauca dicemus. pauca enim sunt, quæ usu iam tractata, & animo quasi habere notata uideamur. Ac tibi sapienter monenti L. Crasse libenter assentiemur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus, aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam,

et orationem disputatio ducatur. Neq; enim quoties uerbum aliquod est scribendum nobis, toties eius uerbi literæ sunt cogitatione cōquirendæ, nec quoties causa dicenda est, toties ad eius causæ seposita argumenta reuolui nos oportet, sed habere certos locos, qui ut literæ ad uerbum scribendum, sic illi ad causam explicandā, statim occurrant. Sed hi loci ei demū oratori prodesse possunt, qui est uersatus in rebus, uel usu, quem ætas deniq; affert, uel auditione, et cogitatione, quæ studio, & diligentia præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quāuis eruditum hominem adduxeris, quamuis acrem, & acutum in cogitando, quamuis ad pronuntiandū expeditum, si erit idē in cosuetudine ciuitatis, in exemplis, in institutis, in moribus, ac uoluntatibus ciuium suorū hospes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. subacto mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed nouato & iterato, quo meliores fœtus possit, et grandiores edere. subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ. Ac primū naturam causæ uideat, quæ nunquam latet, factum'ne sit quæratur, an quale sit, an quod nomen habeat, quo pspecto, statim occurrit naturali quadā prudentia, nō his subductionibus, quas isti docent, q̃d faciat causam, id est quo sublato controuersia stare nō possit, deinde q̃d ueniat in iudiciū, quod isti sic iubent quærere. Interfecit Opimius Gracchū, quid facit causam? quod reip. causa, cū ex senatusconsulto ad arma uocasset. hoc tolle, causa non erit. at idipsum neg̃t cōtra leges licuisse Decius. ueniet igitur in iudiciū, licuerit'ne ex senatusconsulto seruandæ reip. causa. Perspicua sunt hæc quidē, & in uulgari prudentia sita. sed illa quærenda, quæ ab accusatore, & defensore argumenta, ad id, quod in iudiciū uenit, spectantia, debeāt afferri. Atq; hic illud uidendum est, in quo summus est error istorū magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus, non quo hoc q̃dem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut uideatis, quām sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi uidentur, hebes, atq; impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum, unum appellant, in quo sine personis, atq; temporibus de uniuerso genere quæratur, alterum, quod personis certis, & tēporibus definiatur, ignari omnes controuersias ad uniuersi generis uim, & naturam referri. nam in ea ipsa causa, de qua ante dixi, nihil ptinet ad oratoris locos Opimij persona, nihil Decij. de ipso enim uniuerso genere infinita quæstio est, num pœna uideatur esse afficiendus, qui ciuem ex senatusconsulto patriæ conseruandæ causa interfecerit, cum id per leges non liceret. Nulla deniq; est causa, in qua id,

quod

quod in iudicium uenit, ex reorum personis, ac non generum ipsorum uniuersa disputatione quæratur. Quinetiam in ijs ipsis, ubi de facto ambigitur, ceperit'ne contra leges pecunias P. Decius, argumēta & criminum, & defensionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturam uniuersam, quod sumptuosus, de luxuria, quod alieni appetens, de auaritia, quod seditiosus, de turbulentis, & malis ciuibus, quod à multis arguitur, de genere testium, contraq; quæ pro reo dicentur, omnia necessario à tempore, atque homine ad communes rerum, & generum summas reuoluentur. Atque hæc forsitan homini non omnia, quæ sunt in natura rerum celeriter animo comprehēdenti, permulta uideantur, quæ ueniant in iudicium tum cum de facto quæratur, sed tamen criminum est multitudo non defensionum, aut locorum infinita. Quæ uero, cum de facto non ambigitur, quæruntur qualia sint, ea si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura, si ex rebus, ualde & modica, & illustria. Nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus, quotiescunque is, quem paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties causa noua nascetur. Sin illa controuersia causam facit, uideatur'ne ei, quem paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse, nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen pertinet. Ac si quid affert præterea hominis aut dignitas, aut īdignitas, extra quæstionem est, & ea tamen ipsa oratio ad uniuersi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam, quanquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas describunt in personis, & in tēporibus positas esse. nam & si incurrunt tempora, & personæ, tamen intelligendum est, non ex ijs, sed ex genere quæstionis pendere causas. Sed hoc nihil ad me. nullum enim nobis certamen cum istis esse debet. tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tāto otio, etiam sine hac forensi exercitatione, efficere potuerunt, ut genera rerū discernerent, eaq; paulo subtilius explicarent. Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad uos Cotta noster, & Sulpiti, quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum. est enim infinita. Si in personis ponitur, quot homines tot causæ, sin ad generum uniuersas quæstiones referuntur, ita modicæ, & paucæ sunt, ut omnes eas diligentes, & memores, & sobrij oratores percursas animo, & prope decantatas habere debeant. nisi forte existimatis à M. Curio causam didicisse L. Crassum, & ea re multum attulisse, quamobrem

posthumo non nato Curium tamen hæredem Coponij esse oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causæ uim, ac naturam nomen Coponij, ac Curij pertinuit. in genere erat uniuerso rei nego tijq;, non in tempore, ac nominibus omnis quæstio, cum scriptũ ita sit, si mihi filius gignitur, isq; prius moritur, & cætera, tum ut mihi ille sit hæres. Si natus filius non sit, uideatur ne is, qui filio mortuo institutus hæres sit, hæres esse. perpetui iuris, & uniuersi generis quæstio non hominum nomina, rationem dicendi, & argumentorum fontes desyderat. In quo etiam isti nos iurisconsulti impediunt, à discendoq; deterrent. Video enim in Catonis, & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de iure, uiro, aut mulieri respõderint. credo ut putaremus in hominibus non in re, consultationis, aut dubitationis causam aliquam fuisse, ut, quod homines essent innumerabiles, debilitati à iure cognoscendo uoluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abijceremus. Sed hæc Crassus aliquãdo nobis expediet, & exponet descripta generatim. est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc Catule pollicitus, se ius ciuile, quod nunc diffusum, & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum. Et quidem inquit Catulus haud quaquam id est difficile Crasso, qui & quod disci potuit de iure, didicit, & quod ijs, qui eum docuerunt, defuit, ipse affert, ut quæ sint in iure, uel acute describere, uel ornate illustrare possit. Ergo ista inquit Antonius tum à Crasso discemus, cum se de turba, & à subsellijs in otium (ut cogitat) solitudinemq; contulerit. Iam id quidem sæpe inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret sibi certum esse à iudicijs, causisq; discedere. sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit. neque enim ipse auxilium suum sæpe à uiris bonis frustra implorari patietur, neq; id æquo animo feret ciuitas, quæ si uoce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatam putabit. Nam hercle inquit Antonius, si hæc uere à Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino Crasse uiuendum, & istam oscitantem, & dormitantem sapientiam, Scæuolarum, & cæterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hic Crassus leuiter, & pertexe modo inquit Antoni, quod exorsus es, me tamen ista oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem uindicabit. Huius quidem loci, quẽ modo sum exorsus, hic est finis inquit Antonius, quoniam intelligitur nõ in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporũ uarietate, sed in generum causis, atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium uocarentur, genera autem esse definita nõ solum numero, sed eti-

am paucitate, ut eam materiem orationis, quæ cuiusq; esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamq; comprehenderent, rebus dico, & sententijs. Ea, ui sua, uerba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem uideri solent, si eiusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse uideatur. Ac si uerũ quæritis, quod mihi quidẽ uideatur (nihil enim aliud affirmare possum nisi sententiam, & opinionem meam) hoc instrumentum causarum, & generum uniuersorum in forum deferre debemus, neq; ut quæq; res delata ad nos erit, tum deniq; scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus, quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo consyderarint, studio adhibito, et usu, pertractata esse possunt, sed tamẽ animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe iam appellaui locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atq; hoc totum est siue artis, siue animaduersionis, siue consuetudinis, nosse regiones, intra quas uenere, & peruestiges, quod quæras. Vbi eum locum omnem cogitatione sepseris, si modo usum rerum percallueris, nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. & sic cum ad inueniendum in dicendo hæc tria sint, acumen, deinde ratio, quam licet (si uolumus) appellemus artem, tertium diligentia, non possum equidem non ingenio primas concedere, sed tamen ipsum ingenium diligentia, etiam ex tarditate, incitat. Diligentia inquam cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum ualet, hæc præcipue colenda est nobis, hæc semper adhibenda, hæc nihil est, quod non assequatur, causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est. ut aduersarium attente audiamus, atque ut eius non solum sententias, sed etiam uerba omnia excipiamus, uultus denique perspiciamus omnes, qui sensum animi plerunque indicant, diligentia est. id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere uideatur, prudentia est. deinde ut in ijs locis, quos proponam paulo post, peruoluatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit cura, & cogitatione intentus, diligentia est, ut his rebus adhibeat tanquam lumen aliquod memoriam, ut uocem, ut uires. hæc magna sunt. Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaululum loci reliquum est arti. ars demonstrat tantum ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas inuenire. reliqua, quæ sunt in cura, attentione animi, cogitatione, uigilantia, assiduitate, labore, complectar uno uerbo, quo sæpe iam usi sumus, diligentia, qua una uirtute omnes uirtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia uidemus ut abun-

dent philosophi, qui (ut opinor, sed tu hæc Catule melius) nulla dant præcepta dicendi, nec iccirco minus quæcunq; res proposita est, suscipiunt, de qua copiose, et abundanter loquantur. Tum Catulus, Est inquit, ut dicis, Antoni, ut pleriq; philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen quid de quaq; re dicant. Sed Aristoteles is, quem maxime ego admiror, proposuit quosdã locos, ex quibus omnis argumentatio nõ modo ad philosophorum disputationẽ, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inueniretur, à quo qdẽ homine iandudum Antoni non aberrat oratio tua, siue tu similitudine illius diuini ingenij in eadem incurris uestigia, siue etiã illa ipsa legisti, atq; didicisti, quod quidem mihi magis uerisimile uidetur. plus enim te operæ græcis dedisse rebus uideo, quàm putarã. Tum ille, uerum inquit ex me audies Catule, semper ego existimaui iucundiorem, & probabiliorem huic populo oratorẽ fore, qui primum quàminimam artificij alicuius, deinde nullã græcarum rerũ significationem daret. atq; ego idẽ existimaui pecudis esse non hominis, cum tantas res græci susciperent, profiterentur, agerent, seseq; & uidendi res obscurissimas, & bene uiuendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admouere aurem, & si palàm audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues authoritatem tuã, subauscultando tamen excipere uoces eorũ, & procul qd narrarent attendere. itaq; feci Catule, & istorũ omnium summatim causas, & genera ipsa gustaui. Valde hercule inquit Catulus, timide tanquã ad aliquem libidinis scopulum, sic tuã mentem ad philosophiam appulisti, quam hæc ciuitas aspernata nunquã est. Nam & referta quondã Italia pythagoreorum fuit, tum cum erat in hac gẽte magna illa græcia, ex quo etiam quidam Numam Pompiliũ illũ regem nostrum, fuisse pythagoreum ferunt, qui annis permultis ante fuit, quàm ipse Pythagoras, quo etiam maior uir habendus est, cum illam sapientiam constituendæ ciuitatis duobus propè seculis ante cognouit, quàm eam græci natam esse senserunt. & certe non tulit ullos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut authoritate grauiores, aut humanitate politiores P. Africano. C. Lælio. L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palàm semper habuerunt. Atq; ego ex istis sæpe audiui, cum dicerent pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus ciuitatis, quod cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterẽt, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent Carneadẽ, et Critolaũ, et Diogenẽ, itaq; eos dũ Romæ eẽnt, et à se, et ab alijs freqũẽter auditos, quos tu cũ haberes authores

Antoni miror cur philoſophiæ, ſicut Zethus ille pacuuianus propè bellum indixeris. Minime inquit Antonius, ac ſic decreui philoſophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, paucis. nã omnino haud placet. Sed tamen hæc eſt mea ſententia, quam uidebar expoſuiſſe. ego iſta ſtudia non improbo, moderata modo ſint. opinionem iſtorũ ſtudiorum, & ſuſpicionem artificij apud eos, qui res iudicent, oratori aduerſariã eſſe arbitror. imminuit enim et oratoris authoritatẽ, et orationis fidẽ. Sed, ut eò reuocetur, unde huc declinauit oratio, ex tribus iſtis clariſſimis philoſophis, quos Romã ueniſſe dixiſti, uides'ne Diogenem fuiſſe, ꝗ diceret, artẽ ſe tradere bene diſſerẽdi, et uera, ac falſa dijudicãdi, quã uerbo græco διαλεκτικὴν appellaret. In hac arte, ſi modo eſt hæc ars, nullũ eſt præceptũ, quomodo uerũ inueniatur, ſed tantum eſt, quomodo iudicetur. Nam & omne, quod eloquimur, fit, ut id aut eſſe dicamus, aut non eſſe, et ſi ſimpliciter dictũ ſit, ſuſcipiunt dialectici, ut iudicent, uerum'ne ſit, an falſum, & ſi coniuncte ſit elatum, & adiuncta ſint alia, iudicent recte'ne adiuncta ſint, & uera'ne ſumma ſit uniuſcuiuſq; rationis, & ad extremum ipſi ſe compungunt ſuis acuminibus, & multa quærendo reperiunt nõ modo ea, quæ iam non poſſint ipſi diſſoluere, ſed etiã quibus ante exorſa, & potius detexta propè retexantur. Hic nos igitur ſtoicus iſte nihil adiuuat, quoniam quemadmodum inueniam, quid dicã non docet, atq; idem etiã impedit, quod et multa reperit, quæ neget ullo modo poſſe diſſolui, et genus ſermonis affert non liquidum, non fuſum, ac profluens, ſed exile, aridum, conciſum, ac minutum. quod ſiquid probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum nõ eſſe fateatur. Hæc enim noſtra oratio multitudinis eſt auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non aurificis ſtatera, ſed quadam populari trutina examinantur. Quare iſtam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium eſt, in iudicandis nimium loquax. Critolaum iſtum, quem ſimul cũ Diogene ueniſſe cõmemoras, puto plus huic ſtudio noſtro prodeſſe potuiſſe. erat enim ab iſto Ariſtotele, à cuius inuentis tibi ego uideor nõ longe aberrare, atq; inter hũc Ariſtotelẽ, cuius et illũ legi librũ, in quo expoſuit dicendi artes omnium ſuperiorũ, et illos, in quibus ipſe ſua quædam de eadem arte dixit, et hos germanos huius artis magiſtros, hoc mihi uiſum eſt intereſſe, quod ille eadẽ acie mẽtis, qua rerum omnium uim, naturamq; uiderat, hæc quoque aſpexit, quæ ad dicendi artem, quã ille deſpiciebat, pertinebant, illi autem, qui hoc ſolũ colendũ ducebant, habitarunt in hac una ratione tra-

ctanda, non eadē prudentia, qua ille, sed usu in hoc uno genere, studioq; maiore. Carneadis uero uis incredibilis illa dicendi, & uarietas perquam esset optanda nobis, qui nullam unquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probarit, nullam oppugnauit, quam non euerterit. Sed hoc maius est quoddam, quàm ab iis, q hæc tradunt, & docent, postulandum sit. Ego autem, siquē nunc plane rudem institui ad dicendum uelim, his potius tradā assiduis uno opere eandem incudem diem, noctemq; tundentibus, qui oēs tenuissimas pticulas, atq; omnia minima mansa, ut aiunt, nutrices infantibus pueris in os inserant. Sin sit is, qui et doctrina mihi liberaliter institutus, et aliquo iam imbutus usu, et satis acri ingenio esse uideatur, illuc eum rapiā, ubi nō seclusa aliqua aquula teneatur, sed unde uniuersum flumen erumpat, et illi sedes, & tanquam domicilia omniū argumentorū commostret, & ea breuiter illustret, uerbisq; definiat. Quid enim est, in quo hæreat, qui uiderit omne, qđ sumatur in oratione, aut ad probandum, aut ad refellendū, aut ex sua sumi ui, atque natura, aut assumi foris? Ex sua ui, cū aut res quæ sit tota quæratur, aut pars eius, aut uocabulū quod habeat, aut quippiam rem illam quod attingat. extrinsecus autē, cum ea, quæ sunt foris, neq; inhærent in rei natura colliguntur. Si res tota quæritur, definitione uniuersa uis explicanda est sic. si maiestas est amplitudo, ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus po. R. tradidit, nō qui eū, qui id fecisset, populi R. potestati tradidit. Sin pars, partitione, hoc modo. aut senatui parendum de salute reip. fuit, aut aliud consiliū instituendum, aut sua sponte faciendum. aliud consilium, superbū. suum, arrogans. utendum igitur fuit consilio senatus. Sin ex uocabulo, ut Carbo, si consul est, qui consulit patriæ, qd aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rē attingat, plures sunt argumentorum sedes, ac loci. nam et coniuncta quærimus, et genera, & partes generibus subiectas, & similitudines, et dissimilitudines, & contraria, et consequentia, & consentanea, et quasi præcurrentia, & repugnantia, & causas rerum uestigabimus, et ea, quæ ex causis orta sunt. & maiora. paria. minora quæremus. Ex coniunctis sic argumenta ducuntur. Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moueri, cum Quintum Metellū tam pie lugere uideatis. Ex genere autem. Si magistratus in populi R. potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cuius tribunatus uoluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea, quæ est subiecta generi. Si omnes, qui reip. consulūt, cari nobis esse debent, certe in primis imperatores, quorū consiliis, uir-

tute, periculis retinemus & nostram salutem, & imperij dignitatē.
Ex similitudine autem. Si feræ partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine. Si barbarorū est in diem uiuere, nostra consilia in sempiternum tempus spectare debent. atq; utroq; in genere & similitudinis, et dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictæ narrationes sæpe ponendæ. Iam ex contrario. Si Gracchus nefarie, præclare Opimius. Ex consequētibus. Si et ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruento comprehēsus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi uisus est, et causa nemini, & tu semper audax, quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, et repugnantibus, ut olim Crassus adolescens. Non si Opimium defendisti Carbo, idcirco te isti bonum ciuem putabunt. simulasse te, et aliud quid quæsisse pspicuū est, quod T. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti, quod P. Africani necis socius fuisti, quod eam legem in tribunatu tulisti, quod semper a bonis dissensisti. Ex causis autem rerū sic. Auaritiam si tollere uultis, mater eius est tollēda luxuries. Ex ijs autē, quæ sunt orta de causis. Si ærarij copijs, et ad belli adiumēta, et ad ornamēta pacis utimur, uectigalibus seruiamus. Maiora autē, et minora, et paria cō parabimus sic. ex maiore. Si bōa existīatio diuitijs præstat, et pecunia tātope expetitur, q̄to gloria magis est expetēda? ex minore sic.
-Hic paruæ consuetudinis
Causa huius mortem fert tam familiariter,
Quid si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?
Ex pari sic. est eiusdē & eripere contra remp. et largiri pecunias.
Foris autem assumuntur ea, quæ nō sua ui, sed extranea subleuātur, ut hæc. hoc uerū est. dixit enim Q. Luctatius. hoc falsum est. habita enim quæstio est. hoc sequi necesse est. recito enim tabulas. de quo genere toto paulo ante dixi. Hæc ut breuissime dici potuerūt, ita a me dicta sunt. Vt enim si aurū cui, quod esset multifariā defossum, cōmostrare uellem, satis esse deberet, si signa, et notas ostenderem locorū, quibus cognitis, ille sibi ipse foderet, et id, quod uellet paruo labore, nullo errore inueniret, sic has ego argumentorū notas, quæ illa mihi quærenti, demonstrant ubi sint, reliqua cura, & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuiq; causarum generi maxime conueniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenij iudicare. neq; enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctis-

simis hominibus usus nostri quasi quædam admonita tradamus. His igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, nõ modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicẽdi. Si uero assequetur, ut talis uideatur, qualem se uideri uelit, et animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos quocunq; uelit uel trahere, uel rapere possit, nihil profecto præterea ad dicendum reqret. Iam illud uidemus nequaquam satis esse reperire, qd dicas, nisi id inuentum tractare possis. Tractatio autẽ uaria esse debet, ne aut cognoscat artem, qui audiat, aut defatigetur similitudinis sacietate. Proponi oportet quid afferas, et id quare ita sit, ostendere, & ex iisdem illis locis interdum concludere, relinquere aliâs, alioq; transire. sæpe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendũ fuerit, declarare. sicui quid simile dicas, prius ut simile confirmes, deinde quod agitur adiungas. puncta argumentorum plerunq; ut occulas, ne quis ea numerare possit, ut re distinguantur, uerbis confusa esse uideantur. Hæc ut & properans, & apud doctos, & semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa maiora ueniamus. Nihil est enim in dicendo Catule maius, quàm ut faueat oratori is, qui audiet, utq; ipse sic moueatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quã iudicio, aut consilio regatur. Plura.n. multo homines iudicant, odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua pmotione mentis, quã ueritate, aut præscripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicij formula, aut legibus. quare, nisi quid uobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulum inqt Catulus etiam nunc deesse uidetur iis rebus Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quàm illuc proficiscare, quò te dicis intendere. Quidnam inquit? Qui ordo tibi placet inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus uideri soles. Vide quàm sim in isto genere inquit Catule deus, nõ mehercule mihi nisi admonito uenisset in mentem, ut possis existimare me in ea, in quibus nonnunquã aliquid efficere uideor, usu solere in dicendo, uel casu potius incurrere. Ac res quidem ista, quam ego, qa non noram, sic tanquam ignotum hominem præteribam, tantum potest in dicendo, ut ad uincendum nulla plus possit. sed tamen mihi uideris ante tempus à me rationem ordinis, & disponendarum rerũ requisisse. Nã si ego omnem uim oratoris in argumentis, et in re ipsa per se comprobanda posuissem, tempus esset iam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere. sed cum tria sint à me proposita,

posita, de uno dictum, cũ de duobus reliquis dixero, tum erit deniq; de disponenda tota oratione quærendum. Valet igitur multum ad uincendum probari mores, instituta, & facta, & uitam, & eorũ, qui agent causas, & eorum pro q̃bus, & item improbari aduersariorũ, animosq; eorũ, apud quos agitur, conciliari quammaxime ad beneuolentiam, cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione uitæ, quæ facilius ornari possunt, si modo sunt, quàm fingi, si nulla sunt. Sed hæc adiuuant in oratore lenitas uocis, uultus, pudoris significatio, uerborum comitas, siquid persequare acrius, ut inuitus, et coactus facere uideare, facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, nõ auidi signa proferri perutile est, eaq; omnia, quæ proborum, demissorũ, non acrium, nõ pertinacium, nõ litigiosorum, non acerborum sunt, ualde beneuolentiam conciliant, abalienantq; ab ijs, in q̃bus hæc non sunt. Itaq; eadẽ sunt in aduersarios ex contrario conferẽda. Sed genus hoc totũ orationis in ijs causis excellet, in q̃bus minus potest inflammari animus iudicis acri, & uehementi quadã incitatione. Non enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maxime commendat reos. reos autem appello non eos modo, qui arguuntur, sed omnes, quorũ de re disceptatur. sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, iustos, integros, religiosos, timidos, p̃ferentes iniuriarum, mirũ quiddam ualet, & hoc uel in principijs, uel in re narranda, uel in peroranda tantam habet uim, si est suauiter, & cum sensu tractatum, ut sæpe plus, quàm causa ualeat. tantum autẽ efficitur sensu quodã, ac ratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. genere enim quodã sententiarũ, & genere uerborũ, adhibita etiã actione leni, facilitateq; significandi, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni uiri esse uideantur. Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodã genere mentes iudicum permouet, impellitq;, ut aut oderint, aut diligant, aut inuideant, aut saluũ uelint, aut metuant, aut sperent, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut misereãtur, aut punire uelint, aut ad eos motus adducantur, siqui finitimi sunt, & propinqui his, ac talibus animi p̃turbationibus. Atq; illud optandum est oratori, ut aliquam p̃motionem animorũ sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret accommodatum. facilius est enim currentẽ (ut aiunt) incitare, quàm commouere languentem. Sin id aut nõ erit, aut erit obscurius, sicut medico diligẽti priusquam conetur ægro adhibe-

re medicinā, non solum morbi eius, cui mederi uolet, sed etiam consuetudo ualentis, & natura corporis cognoscenda est, sic equidē cum aggredior ancipitem causam, et grauē ad animos iudicū pertractandos, omni mente in ea cogitatione, curaq; uersor, ut odorer, quā sagacissime possim, qd sentiant, quid existiment, qd expectent, quid uelint, quo deduci oratiōe facillime posse uideantur. Si se dant, et, ut ante dixi, sua sponte, quo impellimus inclinant, atq; propendent, accipio quod datur, & ad id, unde aliqs flatus ostenditur, uela do. Sin est integer, quietusq; iudex, plus est operis. sunt enim omnia dicendo excitanda nihil adiuuante natura. Sed tantam uim habet illa, quæ recte à bono poëta dicta est flexanima, atq; omnium regina rerū oratio, ut non modo inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiā aduersantem, et repugnantem, ut imperator bonus, ac fortis capere possit. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modo flagitabat, quæ à me diuinitus tractari solere diceret, & in causa M. Aquilij. Caijq; Norbani, nonnullisq; alijs, quasi præclare acta laudaret, quæ mehercule ego Crasse, cum à te tractantur in causis, horrere soleo, tanta uis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, uultu, gestu, digito deniq; isto tuo significari solet. tantum est flumen grauissimorum, optimorumq; uerborum, tam integræ sententiæ, tam ueræ, tam nouæ, tam sine pigmentis, fucoq; puerili, ut mihi non solum tu incendere iudicem, sed ipse ardere uidearis. Neq; fieri potest, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum, misericordiamq; deducatur, nisi omnes ij motus, quos orator adhibere uolet iudici, in ipso oratore impressi esse, atq; inusti uidebuntur. Quod si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, & si in eiusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atq; imitatione simulatum, maior ars aliqua forsitan esset requirenda, nunc ego quid tibi Crasse, quid cæteris accidat, nescio, de me autem causa nulla est, cur apud homines prudentissimos, atq; amicissimos mentiar. non mehercule unquam apud iudices, aut dolorem, aut misericordiam, aut inuidiam, aut odium excitare dicendo uolui, quin ipse in commouendis iudicibus ijs ipsis sensibus, ad quos illos adducere uellem, permouerer. Neq; enim facile est perficere, ut irascatur ei, cui tu uelis iudex, si tu ipse id lente ferre uideare, neq; ut oderit eum, quē tu uelis, nisi te ipsum flagrantem odio ante uiderit. Neq; ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui uerbis, sententijs, uoce, uultu, collachrymatione deniq; ostenderis. Vt enim nulla materies tam facilis ad exardescendū est, quæ nisi admoto igni, ignem concipere possit, sic nulla mens est tam ad cō-
prehendendam

prehendendam uim oratoris paratã, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesserit. Ac ne forte hoc magnum, ac mirabile esse uideatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis, magna uis est earum sententiarum, atq; eorum locorum, quos agas, tractesq; dicendo, ut nihil opus sit simulatione, & fallacijs. Ipsa enim natura orationis eius, quæ suscipitur ad aliorum animos permouendos, oratorē ipsum magis etiam, quàm quenquam eorum, qui audiunt, permouet. & ne hoc in causis, in iudicijs, in amicorum periculis, in concursu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenij nostri existimatio (nam id esset leuius, quanquam cum professus sis te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt maiora multo, fides, officium, diligentia, quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi uiri boni uolumus haberi, existimare non possumus, sed ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse uideatur, quid potest esse tam fictum, quàm uersus, quàm scena, quàm fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse uidi, cum ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis uiderentur spondalia illa dicentis.

Segregare abs te ausus, aut sine illo salamina ingredi,
Neq; paternum aspectum es ueritus.

Nunquam illum aspectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filij uideretur. Vt idem inflexa ad miserabilē sonū uoce,

quem ætate exacta indigem
Liberum lacerasti, orbasti, extinxsti, neq; fratris necis
Neq; gnati eius parui, qui tibi in tutelam est traditus.

flens, ac lugens dicere uidebatur? Quæ si ille histrio quotidie cum ageret, tamen recte agere sine dolore non poterat, qd Pacuuium putatis in scribendo leni animo, ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Sæpe enim audiui, poëtam bonū neminem (id quod à Democrito, et Platone in scriptis relictū esse dicunt) sine inflammatione animorū existere posse, et sine quodā afflatu quasi furoris. Quare nolite existimare meipsum, qui non heroum ueteres casus, fictosq; luctus uellē imitari, atq; adumbrare dicendo, neq; actor essem alienæ psonæ, sed author meæ, cum mihi M. Aquilius in ciuitate retinēdus esset, quæ in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse. Quem enim ego consulē fuisse, imperatorē ornatum à senatu, ouantem in capitolium ascendisse meminissem, hunc cū afflictū, debilitatum, mœrentem, in summū discrimen adductum uiderē, non prius sum conatus

misericordiam alijs commouere, quàm misericordia sum ipse captus. Sensi equidem tum magnopere moueri iudices, cum excitaui mœstũ, ac sordidatum senem, et cum ista feci, quæ tu Crasse laudas, nó arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi, ac dolore, ut discin derem tunicam, ut cicatrices ostenderem, cum C. Marius mœrorem orationis meæ præsens, ac sedens multum lachrymis suis adiuuaret, cumq; ego illum crebro appellans collegam ei suum commendarem, atq; ipsum aduocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam inuocarem, non fuit hæc sine meis lachrymis, nó sine dolore magno miseratio, omniumq; deorum, & hominum, & ciuium, & sociorum imploratio, quibus omnibus uerbis, quæ à me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modo non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc uos doceo Sulpiti, bonus ego uidelicet, atq; eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis, quanquam te quidem quid hoc doceam? qui in accusando sodali, & quæstore meo tantum incendium non oratione solũ, sed multo etiam magis ui, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id restringendũ uix conarer accedere. habueras enim tu omnia in causa superiora, uim, fugam, lapidationem, crudelitatẽ tribunitiam in Cepionis graui, miserabiliq; casu, in iudicium uocabas, deinde principem & senatus, & ciuitatis M. Aemilium lapide percussum esse constabat, ui pulsum ex templo L. Cottam. & T. Didium, cum intercedere uellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro rep. queri summa cum dignitate existimarere, ego homo censorius uix satis honeste uiderer seditiosum ciuem, & in hominis consularis calamitate crudelem, posse defendere. Erant optimi ciues iudices, bonorum uirorum plenum forũ, uix ut mihi tenuis quædam uenia daretur excusationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi quæstor fuisset. Hic ego quid dicam me artẽ aliquã adhibuisse? quid fecerim narrabo, si placuerit, uos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omniũ seditionum genera, uitia, pericula collegi, eamq; orationem ex omni reip. nostræ temporum uarietate repetiui, conclusiq; ita, ut dicerẽ, & si omnes molestæ semper seditiones fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas, & propè necessarias. tum illa, quæ modo Crassus commemorabat, egi, neq; reges ex hac ciuitate exigi, neq; tribunos pl. creari, neq; plebiscitis toties consularem potestatem minui, neq; prouocationem patronam illam ciuitatis, ac uindicem libertatis populo R. dari sine nobilium dissensione potuisse, ac si illæ seditiones saluti huic ciuitati fuissent, non

continuo siquis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario
crimine, atq; in fraude capitali esse ponendum. Quod si unquam po=
pulo R. concessum esset, ut iure incitatus uideretur, id quod docebam
sæpe esse concessum, nullam illa causam iustiorem fuisse. Tum omnem
orationem traduxi, & conuerti in increpandam Cepionis fugam, in
deplorandum interitum exercitus, sic & eorum dolorē, qui lugebāt
suos, oratione refricabā, & animos equitum romanorū, apud quos
tum iudices causa agebatur ad Q. Cepionis odium, à quo erant ipsi
propter iudicia abalienati, renouabam, atq; reuocabā. Quod ubi sen
si me in possessione iudicij, ac defensionis meæ constitisse, quod & po-
puli beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis
coniūctione defenderam, et iudicum animos totos uel calamitate ciui
tatis, uel luctu, ac desyderio propinquorum, uel odio proprio in Ce
pionem ad causam nostram conuerterā, tunc admiscere huic generi
orationis uehementi, atque atroci genus illud alterum, de quo ante di
sputaui, lenitatis, et mansuetudinis cœpi. me pro meo sodali, qui mihi
in liberum loco more maiorum esse deberet, & pro mea omni fama
propè, fortunisq; decernere, nihil mihi ad existimationem turpius, ni
hil ad dolorem acerbius accidere posse, quàm si is, qui sæpe alienissi
mus à me, sed meis tamen ciuibus saluti existimarer fuisse, sodali meo
auxiliū ferre nō potuissem. Petebam à iudicibus, ut illud ætati meæ,
ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum ui
derent, concederent, præsertim, si in alijs causis intellexissent, omnia
me semper pro amicorum periculis, nihil unquā pro me ipso depre
catum. Sic in illa omni defensione, atque causa, quod esse in arte positū
uidebatur, ut de lege apuleia dicerem, ut qd esset minuere maiestatē
explicarem, per quàm breuiter pstrinxi, atq; attigi. His duabus par
tibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera cōmenda
tionē, quæ minime præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est à me
illa causa tractata, ut & acerrimus in Cepionis inuidia renouāda,
& in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissi=
mus uiderer, ita magis affectis animis iudicum quàm doctis, tua Sul
piti est à nobis tum accusatio uicta. Hic Sulpitius, Vere hercule
inquit Antoni ista commemoras, nam ego nihil unq̃ uidi, quod tam
è manibus elaberetur, quàm mihi tum est elapsa illa causa. cū enim,
quemadmodum dixisti, tibi ego non iudicium, sed incendiū tradidis
sem, quod tuum principium dij immortales fuit? qui timor? quæ du
bitatio? quanta hæsitatio, tractusq; uerborum? Vt tu illud initio, qđ
tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti? te pro homi-

ne pernecessario quæstore tuo dicere? quam tibi primum munisti ad te audiendũ uiã? Ecce autem cum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi ciuem improbum defendenti ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur, serpere occulte cœpisti nihil dum alijs suspicantibus, me uero iam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed illam populi R. iracundiã, neq; eã iniustam, sed meritam, ac debitã fuisse defenderes, deinde qui locus abs te prætermissus est in Cepionem? ut tu illa omnia odio, inuidia, misericordia, miscuisti? neq; hæc solũ in defensione, sed etiã in Scauro, cæterisq; meis testibus, quorum tu testimonia non refellendo, sed ad eundẽ impetũ populi confugiendo, refutasti. Quæ cum abs te modo cõmemorarentur, equidem nulla præcepta desyderabam. istam enim ipsam demõstrationem defensionum tuarũ abs te ipso commemoratam doctrinã esse nõ mediocrem puto. Atqui si ita placet inqt Antonius, trademus etiã, quæ nos sequi in dicendo, quæq; maxime spectare solemus. docuit. n. iam nos longa uita, usus q; rerũ maximarũ, ut quibus rebus animi hominum mouerentur teneremus. Equidem primũ consyderare soleo, postulet ne causa, nam neq; paruis in rebus adhibẽdæ sunt hæ dicendi faces, neq; ita animatis hominibus, ut nihil ad eorũ mentes oratione flectẽdas proficere possimus, ne aut irrisiõe, aut odio digni putemur, si aut tragœdias agamus in nugis, aut conuellere adoriamur ea, quæ non possint commoueri. Nã quoniã hæc ferè maxime sunt in iudicum animis, aut quicunq; illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odiũ, iracũdia, inuidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia, sentimus amorem conciliari, si id uelle uideare, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere. si aut pro bonis uiris, aut certe pro ijs, qui illis boni, atq; utiles sint laborare. nãq; hæc res amorem magis conciliat, illa uirtutis defensio caritatẽ, plusq; proficit, si proponitur spes utilitatis futuræ, quã præteriti beneficij commemoratio. Enitendum est, ut ostendas in ea re, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem, eumq;, cui concilies hunc amorẽ, significes nihil ad utilitatem suã retulisse, ac nihil omnino fecisse causa sua. inuidetur enim commodis hominum ipsorum, studijs autẽ eorum cæteris commodandi fauetur. Videndũq; hoc loco est, ne quos ob benefacta diligi uolemus, eorum laudẽ, atq; gloriam, cui maxime inuideri solet, nimis efferre uideamur. Atq; ijsdẽ his ex locis et odiũ in alios struere discemus, et à nobis, ac nostris dimouere, eademq; hæc genera tractanda sunt in iracundia uel excitãda, uel sedãda. nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum, aut inutile sit, id factum

augeas,

augeas, odium creatur. sin quod, aut in bonos uiros, aut in eos, quos quisque minime debuerit, aut in remp. tum excitatur, si nõ tam acer bum odium, tamen aut inuidiæ, aut odij non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus, interior est ille proprius, sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par atque una ratio est spei, letitiæ, molestiæ. Sed haud sciam an acerrimus longe sit omnium motus inuidiæ, nec minus uirium opus sit in ea comprimenda, quàm in excitanda. Inuident autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent euolasse, sed etiam superioribus inuidetur sæpe uehementer, & eo magis, si intolerãtius se iactant, & æquabilitatem communis iuris, præstantia dignitatis, aut fortunæ suæ transeunt, quæ si inflammanda sunt, maxime dicendum est, non esse uirtute parta, deinde etiam uitijs, atque peccatis. tum si erunt honestiora, atq; grauiora, tamen non esse tanti ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumq; fastidium. Ad sedandum autem, magno illa labore, magnisq; periculis esse parta, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata, seseq; siquam gloriam peperisse uideatur, tametsi ea non sit æqua merces periculi, tamen ea non delectari, totamq; abijcere, atque deponere, omninoq; perficiendum est (quoniam plerique sunt inuidi, maximeq; est hoc commune uitium, & peruagatum, inuidetur autem præstanti, florentiq; fortunæ) ut hæc opinio, minuatur, & illa excellens opinione fortuna, cum laboribus, & miserijs permista esse uideatur. Iam misericordia mouetur, si is, q̃ audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat, aut intuens alium crebro ad seipsum reuertatur. ita cum singuli casus humanarum miseriarum grauiter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta, & prostrata uirtus maxime luctuosa est, & ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni uiri debet speciem tueri, lenis (ut sæpe iam dixi) atque summissa, sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad cõmutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta, ac uehemens esse debet. Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum uehemens esse uolumus, difficilis ad distinguendum similitudo. nam ex illa lenitate, qua conciliamur ijs, qui audiunt, ad hanc uim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid, & ex hac ui nonnunquam animi aliquid influendum est illi lenitati, neque est ulla temperatior oratio, quàm illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius

humanitate conditur: remissio autem lenitatis quadam grauitate, & contentione firmatur. In utroq; autem genere dicendi, & illo, in quo uis, atq; contentio quæritur, & hoc, quod ad uitam, et mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tñ spissi, et producti esse debent. Nam neq; assiliendũ statim est ad illud genus orationis (abest enim totum à causa) et homines prius ipsum illud, quod propriũ sui iudicij est, audire desyderant, nec cum in eã rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. Non enim sicut argumentum simulatq; positum est, arripitur, alterumq́; & tertium poscitur, ita misericordiã, aut inuidiam, aut iracundiam, simulatq; intuleris, possis cõmouere. Argumentũ enim ratio ipsa confirmat, quæ simulatq; emissa est, adhæresat, illud autem genus orationis nõ cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit, quam consequi nisi multa, & uaria, & copiosa oratione, et simili contentione actionis nemo potest. Quare q aut breuiter, aut summisse dicunt, docere iudicẽ possunt, cõmouere nõ possunt, in quo sunt omnia. Iam illud perspicuũ est, omniũ rerũ in cõtrarias partes facultatẽ ex ijsdẽ suppeditari locis. Sed argumento resistendũ est, aut ijs, quæ comprobãdi eius causa sumuntur, reprehẽdendis, aut demonstrãdo id qđ cõcludere illi uelint, nõ effici ex propositis, nec esse consequens, aut si ita non refellas, afferendũ est in cõtrariã partem, quod sit aut grauius, aut æque graue. Illa autẽ, quæ aut conciliationis causa leuiter, aut permotionis uehementer agũtur, contrarijs commotionibus inferenda sunt, ut odio, beneuolentia, ut misericordia inuidia tollatur. Suauis autem est, & uehementer sæpe utilis iocus, & facetiæ, quæ etiã si alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certe, neq; ullam artem desyderant, in quibus tu longe alijs mea sententia Cæsar excellis, quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis, aut siqua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego uero inquit Cæsar omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quàm de ipsis facetijs disputari. Itaq; cũ quosdam græcos inscriptos libros esse uidissem de ridiculis, nonnullam in spem ueneram posse me aliquid ex istis discere, inueni aũt ridicula, & salsa multa græcorum, nam & siculi in eo genere, et Rhodij, & Byzantij, et præter cæteros Attici excellunt, sed qui eius rei rationẽ quandã conati sunt, artemq́; tradere, sic insulsi extiterunt, ut nihil aliud eorum nisi ipsa insulsitas rideatur. Quare mihi qdẽ uidetur nullo modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cũ duo genera sint facetiarũ, alterũ æquabiliter in omni sermone fusum, alterũ peracutũ, et breue, illa à ueteribus supior, cauillatio, hæc altera, dicacitas

dicacitas nominata est. leue nomen habet utraq; res, quippe leue.n. est totum hoc risum mouere. Veruntamen, ut dicas Antoni multũ in causis persæpe lepore, & facetijs profici uidi. Sed cum in illo genere perpetuæ festiuitatis ars non desyderetur. natura.n. fingit homines, & creat, imitatores, et narratores facetos, & uultu adiuuante, et uoce, et ipso genere sermonis, tum uero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci? cũ ante illud facete dictũ emissum hærere debeat, quàm cogitari potuisse uideatur? Quid.n. hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cum à Philippo interrogatus quid latraret, furẽ se uidere respondit. quid in omni oratione Crassus, uel apud centũuiros contra Scæuolam, uel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret? nam id, quod tu mihi tribuis Antoni, Crasso est omniũ sententia concedendum. non enim ferè quisquam repietur præter hũc in utroq; genere leporis excellens, & illo, quod in perpetuitate sermonis, & hoc, quod in celeritate, atque dicto est. Nam hæc perpetua contra Scæuolã curiana defensio tota redundauit hilaritate quadã, & ioco, dicta illa breuia non habuit. parcebat enim aduersarij dignitati, in quo ipso seruabat suã, quod est hominibus facetis, et dicacibus difficillimum, habere hominum rationem, & temporum, et ea, quæ occurrant, cum salsissime dici possint, tenere. Itaq; nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. dicere.n. aiũt Ennium flammam à sapiente facilius ore in ardente opprimi, quã bona dicta teneat. hæc scilicet bona dicta, quæ salsa sint. nã ea dicta appellantur proprio iam nomine. Sed ut in Scæuolam continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam, disputationemq; lusit, sic in Bruto, quem oderat, et quem dignum contumelia iudicabat, utroque genere pugnauit. quàm multa de balneis, quas nuper ille uendiderat, quàm multa de amisso patrimonio dixit? atq; illa breuia, cum ille diceret se sine causa sudare, minime mirum inquit, modo enim existi de balneis. Innumerabilia huiuscemodi fuerunt, sed nõ minus illa iucunda perpetua. cum enim Brutus duos lectores excitasset, & alteri de colonia narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege seruilia, & cum contraria inter sese de rep. capita contulisset, noster hic facetissime tres patris Bruti de iure ciuili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo. Forte euenit, ut in priuernati essemus. Brute, testificatur pater se tibi priuernatẽ fundũ reliquisse. deinde ex libro secundo. In albano eramus ego, & Marcus filius. sapiens uidelicet homo cũ primis nostræ ciuitatis, norat hunc gurgitem, metuebat, ne

cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur. tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit, tot enim, ut audiui Scaelam dicere, sunt ueri Bruti libri. In Tiburti forte assedimus ego, & M. filius. ubi sunt ij fundi Brute, quos tibi pater publicis commentarijs cõsignatos reliquit? quod nisi puberem te inquit iam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis locutum cum filio scriptum reliquisset. Quis est igitur, qui non fateatur hoc lepore, atque ijs facetijs, non minus refutatum esse Brutum, quàm illis tragoedijs, quas egit idem? cum casu in eadem causa cum funere efferretur anus Iunia, proh dij immortales, quae fuit illa, quanta uis, quàm inexpectata, quàm repentina? cum coniectis oculis, gestu omni imminenti, summa grauitate, & celeritate uerborum, Brute q̃d sedes? quid illam anum patri nuntiare uis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci uides? quid maioribus tuis? quid Lucio Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriae, cui uirtuti studere? patrimonio'ne augendo? at id non est nobilitatis, sed fac esse, nihil superest, libidines totum dissipauerunt. an iuri ciuili? est paternum, sed dicet te, cum aedes uenderes, ne in rutis quidem, & caesis solium tibi paternum recepisse, an rei militari? q̃ nunquam castra uideris, an eloquentiae? quae nulla est in te, & quicquid est uocis, ac linguae omne in istum turpissimum calumniae quaestum contulisti. Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro? tu in urbe? tu in ciuium esse conspectu? tu illã mortuam? tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modo imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti. Sed haec tragica, atque diuina, faceta autem, et urbana innumerabilia ex una concione meministis. nec enim concio maior unquam fuit, nec apud populũ grauior oratio, quàm huius contra collegam in censura nuper, neque lepore, & festiuitate conditior. Quare tibi Antoni utrunque assentior, & multum facetias in dicendo prodesse saepe, & eas arte nullo modo posse tradi. & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, & non huius rei quoque palmam, ut caeterarũ Crasso detulisse. Tum Antonius, Ego uero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paulum inuiderem. nam esse quamuis facetũ, atque salsum, non nimis est per se ipsum inuidendum, sed cum omnium sis uenustissimus, & urbanissimus, omnium grauissimum, & seuerissimum & esse, & uideri, quod isti contigit uni, id mihi uix ferendum uidebatur. Hic cum arrisisset Crassus, Attamen inquit Antonius, cum artem esse facetiarum Iuli negares, apperuisti quid-

dam, quod præcipiendum uideretur. Haberi enim dixiſti rationem
oportere hominum, rei, temporis, ne quid iocus de grauitate decerpe
ret, quod quidẽ in primis à Craſſo obſeruari ſolet. Sed hoc præce-
ptum prætermittendum eſt facetiarum, cum his nihil opus ſit, nos au
tem quomodo utamur, cum opus ſit, quærimus, ut in aduerſarium,
et maxime ſi eius ſtultitia poterit agitari, in teſtem ſtultum, cupidũ,
leuem, ſi facile homines audituri uidebuntur. Omnino probabiliora
ſunt, quæ laceſſiti dicimus, quàm quæ priores. nam et ingenij celeri-
tas maior eſt, quæ apparet in reſpondendo, et humanitatis eſt reſpõ
ſio. uidemur enim quieturi fuiſſe, niſi eſſemus laceſſiti. ut in iſta ipſa
cõcione nihil ferè dictũ eſt ab hoc, quod quidem facetius dictũ ui-
deretur, quod non prouocatus reſponderit. erat autẽ tanta grauitas
in Domitio, tanta authoritas, ut quod eſſet ab eo obiectum, lepore ma
gis eleuandum, quàm contentione frangendum uideretur. Tũ Sul
pitius, Quid igitur inquit, patiemur Cæſarem, qui quãquam Craſ-
ſo facetias concedit, tamen multo in eo ſtudio magis ipſe elaborat, nõ
explicare totum nobis genus hoc iocandi, quale ſit, & unde deduca
tur? præſertim cum tantam uim, & utilitatem ſalis, et urbanitatis
eſſe fateamur. Quid ſi inquit Iulius aſſentior Antonio dicenti nul
lam eſſe artem ſalis? Hic cũ Sulpitius reticuiſſet, quaſi uero inqt
Craſſus, horum ipſorum, de quibus Antonius tandiu loquitur, ars ul
la ſit. obſeruatio quædam eſt, ut ipſe dixit, earum rerũ, quæ in di
cendo ualent, quæ ſi eloquentes facere poſſet, quis eſſet non eloquens?
quis enim hæc uel non facile, uel certe aliquo modo poſſet ediſcere?
Sed ego in his præceptis hanc uim, & hanc utilitatem eſſe arbi-
tror, non ut ad reperiendum, quid dicamus arte ducamur, ſed ut
ea, quæ natura, quæ ſtudio, quæ exercitatione conſequimur, aut
recta eſſe confidamus, aut praua intelligamus, cum quo referen-
da ſint, didicerimus. Quare Cæſar ego quoque à te hoc peto, ut,
ſi tibi uidetur, diſputes de hoc toto iocandi genere, quid ſentias, ne-
qua forte dicendi pars, quoniam ita uoluiſtis, in hoc tali cœtu, atque
in tam accurato ſermone præterita eſſe uideatur. Ego uero inquit
ille, quoniam collectam à conuiua Craſſe exigis, non committam,
ut ſi defugerim, tibi cauſam aliquam dem recuſandi, quanquam ſo-
leo ſæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in ſcena geſtum
ſpectante Roſcio. quis enim ſeſe commouere poteſt, cuius ille uitia non
uideat? ſic ego nunc Craſſo audiente primum loquar de facetijs, &
docebo ſus (ut aiunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper au-
diſſet, fœnum alios aiebat eſſe oportere. Tum ille, iocabatur inqt

Catulus, præsertim cum ita dicat ipse, ut ambrosia alendus esse uideatur, uerum te Cæsar audiamus, ut ad Antonij reliqua redeamus. Et Antonius, perpauca quidem mihi restant inqt, sed tamen defessus iam labore, atque itinere disputationis meæ, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diuersorio. Atqui inquit Iulius non nimium liberale hospitium meum dices, nã te in uiam simulac perpaululum gustaris, extrudam, et eijciam. Ac ne diutius uos demorer, de omni isto genere, quid sentiam perbreuiter exponã. De risu quinq; sunt, quæ quærantur, unum, quid sit, alterum, unde sit, tertium, sit ne oratoris uelle risum mouere, quartũ, quatenus, quintum, quæ sint genera ridiculi. Atq; illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quomodo existat, atq; ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quomodo simul latera, os, uenas, uultum, oculos occupet, uiderit Democritus, neq; enim ad hunc sermonem hoc pertinet, et si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidẽ illi scirent, qui pollicerẽtur. Locus autem, et regio quasi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitudine, et deformitate quadam continetur. hæc enim ridentur uel sola, uel maxime, quæ notant, et designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium ueniã, est planè oratoris mouere risum, uel quod ipsa hilaritas beneuolentiã conciliat ei, per quem excitata est, uel quod admirãtur omnes acumen uno sæpe in uerbo positum, maxime respondentis, nonnunquã etiam lacessentis uel quod frangit aduersarium, quod impedit, quod eleuat, quod deterret, quod refutat, uel quod ipsum oratorẽ politum esse hominẽ significat, quod eruditum, quod urbanum, maximeq; quod tristitiam, ac seueritatem mitigat, et relaxat, odiosasq; res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, ioco, risuq; dissoluit. Quatenus autẽ sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter uidendum est, id qđ in quarto loco quærendi posueramus. nam nec insignis improbitas, & scelere iuncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. facinorosos enim maiore quadam ui, quã ridiculi, uulnerari uolunt, miseros illudi nolunt, nisi si se forte iactant. Parcendum est autem maxime caritati hominum, ne temere in eos dicas, qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda est primum in iocando moderatio. itaq; ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, nec misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorũ est in istis uitijs, quæ sunt in uita hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi uidentur, eaq;

belle agitata ridentur. Est etiam deformitatis, & corporis uitiorũ satis bella materies ad iocandum. Sed quærimus idẽ, quod in cæteris rebus maxime quærendum est, quatenus. In quo non modo illud præcipitur, nequid insulse, sed etiam siquid perridicule possis. uitandũ est oratori utrunq;, ne aut scurrilis iocus sit, aut mimicus. Quæ cuiusmodi sint, facilius iam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorũ genera deuenerimus. Duo enim sunt genera facetiarum, quorũ alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid tanquam aliqua fabella narratur, ut olim tu Crasse in Memmium, comedisse eum Lacertum Largij, cum esset cum eo Tarracinæ de anicula rixatus, salsa, attamen à te ipso ficta tota narratio, addidisti clausulam, tota Tarracina, tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria. LLL. duo. MM. Cum quæreres id qd esset, senem tibi quẽdã oppidanum dixisse, lacerat lacertum Largij mordax Memmius. perspicitis hoc genus quàm sit facetum, quàm elegans, quàm oratoriũ, siue habeas uere qđ narrare possis, quod tamen est mendaciunculis aspergendũ, siue fingas. Est autẽ hæc huius generis uirtus, ut ita facta demonstres, ut mores eius, de quo narres, ut sermo, ut uultus omnes exprimantur, ut ijs, qui audiunt, tum geri illa, fieriq; uideantur. In re est item ridiculum, quod ex quadã deprauata imitatione sumi solet, ut idem Crassus per tuã nobilitatem, per uestrã familiam. qd aliud fuit in quo concio rideret, nisi illa uultus, & uocis imitatio? per tuas statuas uero cũ dixit, et extento brachio paululum etiã de gestu addidit, uehemẽtius risimus. Ex hoc genere ẽ illa rosciana imitatio senis, Tibi ego Antipho assero inquit, senium est cum audio.

Atq; ita est totum hoc ipso genere ridiculũ, ut cautissime tractandũ sit. mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura quàm uideat, præstet idẽ ingenuitatem, & ruborẽ suum uerborũ turpitudine, et rerũ obscœnitate, uitanda hæc ergo duo genera sunt eius ridiculi, quod in re positum est, quæ sunt propria ꝑpetuarum facetiarũ, in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut re narrata aliqua, quales sunt intelligantur, aut imitatione breuiter iniecta in aliquo insigni ad irridẽdũ uitio reperiãtur. In dicto autem ridiculũ est id, quod uerbi, aut sententiæ quodã acumine mouetur. sed ut in illo superiore genere, uel narrationis, uel imitationis, uitanda est mimorum ethologorum similitudo, sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugiẽda est. Qui igitur distinguemus à Crasso à Catulo, à cæteris familiarẽ uestrum Granium,

aut Vargulam amicum meum? non mehercule in mentem mihi qdē uenit, sunt enim dicaces, Granio qdē nemo dicacior. Hoc opinor, primum, ne, quotiescunq; potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit, licet inqt rogare Philippus? tum quaesitor, properans modo breuiter, hic ille, non accusabis, ꝓpusillum rogabo. ridicule, sed sedebat iudex L. Aurifex breuior etiam, quàm ipse testis, omnis est risus in iudicem conuersus, uisum est totū scurrile iudiciū. Ergo haec, quae cadere possunt in quos nolis, quamuis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia, ut iste, qui se uult dicacem, et mehercule est, Appius, sed nonnunquam in hoc uitiū scurrile delabitur. Coenabo inquit apud te, huic lusco familiari meo C. Sextio, uni enim locum uideo, Est hoc scurrile, & quod sine causa lacessiuit, & tamen id dixit, quod in omnes luscos conueniret, ea quia meditata putātur esse, minus ridentur. Illud egregium Sextij, & ex tempore, manus laua inquit, & coena. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum distinguet oratorē à scurra, & quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi uideamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem, et sine causa. Quid enim est Vargula assecutus? cum eū candidatus A. Sempronius cū Marco suo fratre complexus esset, puer abige muscas. risum quaesiuit, ꝗ est mea sententia uel tenuissimus ingenij fructus. Tempus igitur dicendi prudentia, et grauitate moderabimur, quarū utinam artē aliquā haberemus, sed domina natura est. Nūc exponamus genera ipsa summatim, quae risum maxime moueant. Haec igitur sit prima partitio, quod facete dicatur, id alias in re habere, alias in uerbo facetias, maxime autem homines delectari, siquando risus coniuncte re, uerbóq; moueatur. Sed hoc memētote, quoscunq; locos attingam, unde ridicula ducantur, ex ijsdem locis ferè etiam graues sententias posse duci, tantum interest quod grauitas honestis in rebus seuere, iocus in turpiculis, & quasi deformibus ponitur, uelut in ijsdē uerbis & laudare frugi seruum possumus, & si est nequam, iocari. Ridiculum est illud Neronianum uetus in furace seruo, solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum. quod idem in bono seruo dici solet, sed hoc ijsdem etiam uerbis. Ex ijsdem autem locis omnia nascuntur, Nam quod Sp. Caruilio grauiter claudicanti ex uulnere ob rēp. accepto, et ob eam causam uerecundanti in publicum prodire mater dixit, quin prodis mi Spuri, ut quotiescunq; gradū facias, toties tibi tuarum uirtutum ueniat in mentem, Praeclarum & graue est. quod Caluino Glaucia claudicanti. ubi est uetus illud? num claudicat? at

hic clodicat. Hoc ridiculum est, & utrunq; ex eo, quod in claudicatione animaduerti potuit, est ductum. quid hoc Næuio ignauius? Seuere Scipio. At in male olentē uideo me à te circumueniri. Subridicule Philippus. At utrunq; genus continet uerbi ad literā immutati similitudo. Ex ambiguo dicta, uel argutissima putantur, sed non semper in ioco, sæpe etiam in grauitate uersantur. Africano illi maiori coronam sibi in conuiuio ad caput accommodanti, cum ea sæpius rumperetur. P. Licinius Varus, noli mirari inqt, si non conuenit, caput enim magnum est. Laudabile, & honestum. At ex eodem genere est. Caluus satis est, quod dicit. Parum ne multa? nullum genus est ioci, quo non ex eodem seuera, & grauia sumantur. Atq; hoc etiam animaduertendum, non esse omnia ridicula faceta. Quid enim potest tam ridiculū, quàm Sannio est? sed ore, uultu, imitandis moribus, uoce, deniq; corpore ridetur ipso, salsum hunc possum dicere, atq; ita non, ut eiusmodi oratorem esse uelim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc quod risum uel maxime mouet, non est nostrū, morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum. naturæ ridentur ipsæ, quas psonas agitare solemus non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculū, sed nobis tantum licet furtim, siquando, & cursim. Alterum minime est liberale. Tertium, oris deprauatio, non digna nobis. Quartum obscœnitas, non solum non foro digna, sed uix conuiuio liberorū. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re, ut ante diuisi, positæ uidentur esse, aut in uerbo. nam quod qbuscunq; uerbis dixeris, facetum tamen est, re continetur. quod mutatis uerbis salem amittit, in uerbis habet leporem omnem. Ambigua sunt in primis acuta, atque in uerbo posita, non in re, sed non sæpe magnum risum mouent, magis ut belle, & literate dicta laudantur, ut in illum Titium, qui cum studiose pila luderet, & idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregales'q; eum in campum non uenisse requirerent, excusauit Vespa Terentius, quod eum brachium fregisse diceret. ut illud Africani, quod est apud Lucilium.

Quid Decius Nuculam, an confixum uis facere inquit?

Vt tuus amicus Crasse Granius, nō esse sextantis. Et si quæritis, is qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit, sed risus mouent alia maiores. Ambiguum per se ipsum, probatur id quidem, ut ante dixi uel maxime, ingeniosi enim uidetur uim uerbi in aliud, atq; cæteri accipiant, posse ducere, sed admirationem magis, quàm risum

mouet, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi. quæ genera per curram equidem, sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cum aliud expectamus, aliud dicitur, hic nobismetipsis noster error risum mouet, quod, si admistum est etiã ambiguũ, fit salsius. ut apud Næuium, uidetur esse misericors ille, qui iudicatum duci uidet, percunctatur ita,

Quanti addictus? mille nummum-

Si addidisset tantummodo, ducas licet, esset illud genus ridiculi præter expectationem, sed quia addidit

-Nihil addo, ducas licet.

Addito ambiguo altero genere ridiculi fuit, ut mihi quidẽ uidetur, salsissimus. Hoc tum est uenustissimum, cum in altercatione arripitur ab aduersario uerbum, et ex eo, ut à Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessiuit, infligitur. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior, attendere, et aucu pari uerba oportebit, in quo, ut ea, quæ sint frigidiora uitemus. etenim cauendũ est, ne arcessitum dictum putetur, permulta tamen acute dicemus. Alterum genus est, quod habet paruam uerbi immutationẽ, quod in litera positum græci uocant παρονομασίαν, ut nobiliorem mobiliorem Cato, aut ut idem, cum cuidã dixisset, eamus deambulatum, et ille, quid opus fuit de? immo uero inquit, q̃d opus fuit te? aut eiusdem responsio illa, si tu & aduersus, & auersus impudicus es.

Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis uocetur, ut ego nuper, Nummium diuisorem, ut Neoptolemum ad Troiam, sic illum in campo martio nomen inuenisse. atq; hæc omnia uerbo continentur. Sæpe etiã uersus facete iterponitur, uel ut est, uel paululũ immutatus. aut aliqua pars uersus, ut Statius Scauro stomachanti, ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de ciuitate natam Crasse dicant,

* Si, tacete, quid hoc clamoris est? quibus nec pater, nec mater sit
Tanta confidentia estis, auferte istam enim superbiam.

Nam in Cœlio sanè etiam ad causam utile fuit tuum illud Antoni, cum ille à se pecuniam profectam diceret testis, & haberet filium delicatiorem, abeunte iam illo,

Sentin senem esse tactum triginta minis?

In hoc genus coniiciuntur prouerbia, ut illud Scipionis cum Asellus omnes prouincias stipẽdia merentem se pagrasse gloriaretur, agas Asellum, & cætera. Quare ea quoq; quoniam mutatis uerbis nõ possunt retinere eandem uenustatem, non in re, sed in uerbis posita ducantur. Est etiam in uerbo positum non insulsum genus ex eo, cum

ad uerbum

ad uerbum, non ad ſententiam rem accipere uideare. ex quo uno genere totus eſt tutor mimus uetus oppido ridiculus. Sed abeo à mimis, tantum genus huius ridiculi inſigni aliqua, & nota re notari uolo. Eſt autem ex hoc genere illud, quod tu Craſſe nuper, ei, qui te rogaſſet, num tibi moleſtus eſſet futurus, ſi ad te bene ante lucem ueniſſet, tu uero inquiſti moleſtus non eris. iubebis igitur te inquit ſuſcitari? et tu, certe negaras te moleſtum futurũ. Ex eodem hoc uetus illud eſt, quod aiunt Maluginenſem illum M. Scipionem, cum ex centuria ſua renũtiaret Acidinum conſulem, præcoq́; dixiſſet, dic de L. Manlio, uirũ bonum inquit, egregiumq́; ciuem eſſe arbitror. Ridicule etiam illud L. Portius Naſica cenſori Catoni, cum ille ex tui animi ſententia tu uxorem habes? non hercule inquit, ex animi mei ſententia. Hæc aut frigida ſunt, aut tum ſalſa, cũ aliud eſt expectatum. natura enim nos (ut ante dixi) noſter delectat error, ex quo cum quaſi decepti ſumus expectatione, ridemus. In uerbis etiam illa ſunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius uerbi translatiõe, aut ex inuerſione uerborum. Ex immutatione, ut olim Ruſca, cum legẽ ferret annalem, diſſuaſor M. Seruilius, dic mihi inquit M. Pinnari, num, ſi contra te dixero, mihi male dicturus es, ut cæteris feciſti? ut ſementẽ feceris, ita metes inquit. Ex translatione autem, ut cum Scipio ille maior corinthijs ſtatuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum eſſent imperatorũ, turmales dixit diſplicere. Inuertuntur autem uerba, ut Craſſus apud M. Perpennam iudicem pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Heluius Lamia deformis, ut noſtis, qui cum interpellaret odioſe, audiamus inquit pulchellum puerũ Craſſus. cum eſſet arriſum, nõ potui mihi inquit Lamia formam ipſe fingere, ingenium potui. tum hic, audiamus inquit diſertum. multo etiã arriſum eſt uehementius. Sunt etiam illa uenuſta, ut in grauibus ſententijs, ſic in facetijs. Dixi enim dudum materiã aliam eſſe ioci, aliam ſeueritatis, grauium autem, et iocorum unam eſſe rationẽ. Ornant igitur in primis orationẽ uerba relata contrarie, quod idẽ genus eſt ſæpe etiam facetum, ut Seruius ille Galba, cum iudices L. Scribonio Tribuno pl. ferret familiares ſuos, & dixiſſet Libo, quando tandem Galba de triclinio tuo exibis? cum tu inquit de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidẽ plurimũ diſtat, Glautia Metello. uillam in Tyburte habes, cortem in palatio. Ac uerborum quidem genera, quæ eſſent faceta, dixiſſe me puto. Rerũ plura ſunt, eaq́; magis (ut dixi ante) ridẽtur, in quibus eſt narratio, res ſanè difficilis. Exprimẽda enim ſunt, et ponẽda ante oculos ea, quæ uideãtur, et

uerisimilia, quod est proprium narrationis, et quæ sint, quod ridiculi propriũ est, subturpia, cuius exemplum, ut breuissimum, sit sane illud, quod ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus ascribamus etiam narrationes apologorũ. Trahitur etiã aliquid ex historia, ut cum Sex. Titius se Cassandram esse diceret, multos inquit Antonius possum tuos Aiaces Oileos nominare. Est etiã ex similitudine, quæ aut collationem habet, aut tanquam imaginem, collationem, ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniã dixisset datam, idq; Scaurus tenuitate Magi redargueret, erras inquit Scaure, ego enim Magiũ non conseruasse dico, sed tanquam nudus nuces legeret in uentrem abstulisse. Vt illud M. Cicero senex huius uiri optimi nostri familiaris pater, nostros homines similes esse Syrorũ uenaliũ, ut qsq; optime græce sciret, ita esse nequissimum. Valde autem ridentur etiã imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod uitium corporis ducuntur, cũ similitudine turpioris, ut meum illud in Helmium Manciam. iam ostendam cuiusmodi sis, cũ ille, ostende quæso, demonstraui digito pictum Gallũ in mariano scuto cimbrico sub nodis distortũ, eiecta lingua, buccis fluentibus. Risus est commotus, nihil tam Manciæ simile uisum est. ut cũ Testio Pinario mentum in dicendo intorquenti, tum ut diceret, siqd uellet, si nucẽ fregisset. Etiam illa, quæ minuendi, aut augendi causa ad incredibilẽ admirationem efferũtur, uelut tu Crasse in concione, ita sibi ipsum magnum uideri Memmiũ, ut in forũ descendens caput ad fornicẽ Fabij demitteret. Ex quo genere etiã illud est, qđ Scipio apud Numantiam cũ stomacharetur cũ C. Metello, dixisse dicitur, si quintum pareret mater eius, asinum fuisse parituram.

Arguta etiã significatio est, cũ parua re, & sæpe uerbo res obscura, & latens illustratur, ut cũ C. Fabricio P. Cornelius homo, ut existimabatur, auarus, & furax, sed egregie fortis, et bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus cõsulẽ fecisset, bello præsertim magno, et graui, nihil est, quo mihi gratias agas inquit, si malui compilari, quàm uenire. Vt Asello Africanus obijcienti lustrũ illud infelix, noli inquit mirari, is enim qui te ex ærarijs exemit, lustrũ condidit, & taurũ immolauit. Tanta suspicio est, ut religione ciuitatẽ obstrinxisse uideatur Mummius, quod Asellum ignominia leuarit.

Vrbana etiam dissimulatio est, cũ alia dicuntur, ac sentias, non illo genere, de quo ante dixi, cũ cõtraria dicas, ut Lamiæ Crassus, sed cum toto genere orationis seuere ludas, cũ aliter sentias, ac loquare, ut noster Scæuola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat

pite erat

pite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam præfectum duceret, quid tibi uis inquit insane? tanta malorum est multitudo ciuium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse uenturũ. In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Aemilianum dicit fuisse, & eum græco uerbo appellat εἴρωνα. sed uti ferunt, q melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia, dissimulantiaq; longe lepore, & humanitate omnibus præstitisse. genus est perelegans, & cum grauitate salsum, cumq; oratorijs dictionibus, tum urbanis sermonibus accommodatum. & hercule omnia hæc, quæ à me de facetijs disputantur, non maiora forensiũ actionum, quàm omnium sermonum condimenta sunt. Nam, quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex qbus à me exẽpli causa multa ponuntur, per mihi scitum uidetur C. Publicium solitum dicere P. Mummiũ, cui uis tempori hominem esse. sic profecto res se habet, nullum, ut sit uitæ tempus, in quo non deceat leporem, humanitatemq; uersari. Sed redeo ad cætera. Est huic finitimũ dissimulationi, cũ honesto uerbo uitiosa res appellatur, ut cũ Africanus censor tribu mouebat eum centurionem, qui in Pauli pugna nõ affuerat, cum ille se custodiæ causa diceret in castris remansisse, quæreretq; cur ab eo notaretur, non amo inquit nimium diligentes. Acutum etiam illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias, atq; ille uult, ut Salinatori Maximus, cum Tarento amisso arcem tamen Liuius retinuisset, multaq; ex ea prælia præclara fecisset, cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogaretq; eum Salinator, ut meminisset opera sua se Tarentum recepisse, quid ni inqt meminerim? nunquã ego recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiã quodammodo nobis. homo fatuus, postquam rẽ habere cœpit, est mortuus. quid est tibi ista mulier? uxor? similis medius fidius. quandiu ad aquas fuit nunquam est mortuus. Genus hoc leuius, &, ut dixi, mimicum, sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ut uel non stultus, quasi stulte cum sale dicat aliquid, ut tibi Antoni Mancia, cum audisset te censorem à M. Duronio de ambitu postulatum, aliquando inquit tibi tuum negotium agere licebit. ualde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ à prudentibus, quasi per dissimulationem non intelligendi subabsurde, salseq; dicuntur.

Ex quo genere est etiam non uideri intelligere quod intelligas, ut Pontidius, qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum. Vt ego, qui in delectu Metello cum excusationem ocu-

rum à me non acciperet, & dixisset, tu igitur nihil uides? ego uero inquam à porta exquilina uideo uillam tuam. ut illud Nasicæ, qui cum ad poëtam Ennium uenisset, eiq; ab hostio quærenti Ennium, ancilla dixisset domi non esse, Nasica sensit illã domini iussu dixisse, & illum intus esse, paucis post diebus cum ad Nasicam uenisset Ennius, & eum à ianua quæreret, exclamat Nasica se domi non esse, tum Ennius, quid? ego non cognosco uocẽ inqt tuã? hic Nasica, homo es impudens, ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi nõ esse, tu mihi non credis ipsi? Est bellũ illud quoq;, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit, ut cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festiuo homini Eglio, q uideretur mollior, nec esset, dixisset,

-Quid tu Egilia mea
Quando ad me uenis cum tua colu, & lana?
-Non pol (inquit) audeo,
Nam me ad famosas uetuit mater accedere.

Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam, quo in genere est illud siculi, cui cum familiaris quidã quæreretur, quod diceret uxorem suam suspendisse se de ficu, amabo te inquit, da mihi ex ista arbore quos seram surculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo, qui cum in epilogo misericordiam se mouisse putaret, postquam assedit, rogauit hunc, uideretur'ne misericordiam mouisse. Ac magnam quidẽ inquit. neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda uisa sit. Me qdẽ hercule ualde illa mouent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, non cum à moroso dicuntur. tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi uidetur, persalsum illud est apud Næuium,

Quid ploras pater? mirum ni cantem, condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis, ac lenti, ut cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cũ ille diceret, caue, rogauit nunquid aliud ferret præter arcam? Etiam stultitiæ salsa reprehẽsio, ut ille siculus, cui prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum hominem nobilem, sed admodum stultum, quæso inquit prætor aduersario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiã, quæ coniectura explanantur, longe aliter, atq; sunt, sed acute, atq; concinne, ut cum Scaurus accusaret Rutiliũ ambitus, cũ ipse consul esset factus, ille repulsam tulisset, et in eius tabulis ostenderet literas A F P R, idq; diceret esse, actũ fide P. Rutilij, Rutilius autẽ, ante factũ post relatũ C. Cannius eques

Rom. cum

Rom. cum Rufo adesset, exclamat neutrum illis literis declarari.
Quid ergo? inquit Scaurus, Aemilius fecit, plectitur Rutilius. Ridē
tur etiam discrepantia, q̄d huic abest? nisi res, et uirtus? Bella etiā
est familiaris reprehensio quasi errantis, ut cum obiurgauit Albius
Granium, quod, cum eius tabulis quiddam Albutio probatum uide
retur, et ualde absoluto Scæuola gauderet, neq; itelligeret contra suas
tabulas esse iudicatum. Huic similis est etiam admonitio in consi-
lio dando familiaris, ut cum patrono malo, cum uocē in dicendo ob
tudisset, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet, simulac do-
mum redisset, perdam inquit uocem, si id fecero, melius est inq̄t, quā
reum. Bellum etiam est, cum quid cuiq; sit consentaneum dicitur,
ut cum Scaurus nonnullam haberet inuidiam ex eo, quod Phrygio
nis Pópeij locupletis hominis bona sine testamēto possederat, sederetq;
aduocatus reo Bestiæ, cum funus quoddā duceretur, accusator C. Mem
mius, uide inquit Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor. Sed
ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod est præter expecta
tionē, cuius innumerabilia sunt exempla, uel Appij maioris illius, q̄
in senatu, cum ageretur de agris publicis, et de lege thoria, et preme
retur Lucullus ab ijs, qui à pecore eius depasci agros publicos dice-
rēt, nō est inquit Luculli pecus illud, erratis. defendere Lucullū ui-
debatur. ego liberū puto esse, quà lubet pascitur. Placet etiā mihi il
lud Scipionis illius, qui T. Gracchū perculit, cum ei M. Flaccus mul-
tis probris obiectis P. Mutiū iudicem tulisset, eiero inq̄t iniquus est,
cum esset admurmuratum, ah inq̄t patres cōscripti, non ego mihi il
lum iniquū eiero, uerū omnibus. Ab hoc uero Crasso nihil facetius,
cum læsisset testis Silus Pisonem, quod se in eū audisse dixisset, pót
fieri inq̄t Sile, ut is, unde te audisse dicis, iratus dixerit. annuit Silus.
potest etiam ut tu non recte intellexeris, id quoq; toto capite annuit,
ut se Crasso daret. potest etiā fieri inq̄t, ut omnino, q̄d te audisse dicis,
nunq̄ audieris. hoc ita præter expectationem accidit, ut testem oīum
risus obrueret. huius generis ē plenus Næuius, et iocus ē familiaris.
-Spiens si algebis tremes.
& alia permulta. Sæpe etiā facete concedas aduersario idipsum,
quod tibi ille detrahit, ut C. Lælius, cum ei quidam malo genere na
tus diceret indignū esse suis maioribus, ut hercule inq̄t tu tuis di-
gnus. Sæpe etiā sententiose ridicula dicuntur, ut M. Cincius quo
die legem de donis, & muneribus tulit, cū C. Cento produsset, & sa
tis contumeliose, quid fers Cinciole? quæsisset. ut emas inq̄t Cai, si uti
uelis. Sæpe etiā salse quæ fieri non possunt, optantur, ut M. Lepi-

dus, cum cæteris in campo exercentibus in herba ipse recubuisset, uellem hoc esset inquit laborare. Salsum est etiam quærentibus, & quasi percunctantibus lente respondere quod nollent, ut censor Lepidus, cum M. Antistio Pirgensi equum ademisset, amiciq; cum uociferarentur, & quærerent, quid ille patri suo responderet, cur adēptū sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset, me istorū inquit nihil credere. Colliguntur à græcis alia nōnulla execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi uideor multa ī genera descripsisse. nā illa, quæ uerbi ratione, et ui continentur, certa ferè, ac definita sunt, quæ plerūq;, ut ante dixi, laudari magis, quā rideri solent. hæc autē, quæ sunt in re, et in ipsa sententia partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus. n. decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicandis, et similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicendo, et stulta reprehendendo, risus mouentur. Itaq; imbuendus est is, qui iocose uolet dicere, quasi natura quadam apta ad hæc genera, et moribus, ut ad cuiusq; modi genus ridiculi, uultus etiam accomodetur, qui quidem quo seuerior est, et tristior, ut in te Crasse, hoc illa quoq;, quæ dicuntur, salsiora uideri solent. Sed iam tu Antoni, qui hoc diuersorio sermonis tui libenter acquieturū te esse dixisti, tanquam in pontinum diuerteris, neq; amœnum, neq; salubrē locum, censeo, ut satis diu te putes requieuisse, et iter reliquum cōficere pergas. Ego uero atq; hilare quidem à te acceptus inquit, et cū doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad iocandum. Non enim uereor, ne quis me in isto genere leuiorem iam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi authores, et Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quæ uoluistis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum, & cogitandum fuit. nam cætera faciliora sunt, atq; ex ijs, quæ iā dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim, cum causam sum aggressus, atq; omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus, cum et argumēta causæ, et eos locos, qbus animi iudicum conciliantur, et illos, quibus permouentur, uidi, atq; cognoui, tum constituo quid habeat quæq; causa boni, quid mali. nulla enim ferè res potest in dicendi disceptationem, aut controuersiam uocari, quæ non habeat utrūq;, sed quantum habeat, id refert. mea autē ratio in dicendo hæc esse solet, ut boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerē, ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream. à malo autē, uitioq; causæ ita recedā, non ut id me defugere appareat, sed ut totum bono illo ornando, & augendo dissimulatū obruatur. & si causa est in

sa est in argumentis, firmissima quæq; maxime tueor, siue plura sunt, siue aliquod unum. sin autem in conciliatione, aut in permotione causa est, ad eam me potissimum partem, quæ maxime commouere animos hominum potest, confero. Summa deniq; huius generis hæc est, ut si in refellendo aduersario firmior esse oratio, quã in cõfirmãdis nostris rebus potest, omnia in illum conferam tela. sin nostra facilius probari, quàm illa redargui possunt, abducere animos à contraria defensione, & ad nostram conor traducere. Duo deniq; illa, quæ facillima uidentur, q̃m quæ difficiliora sunt, non possum, mihi pro meo iure sumo. unum ut molesto, aut difficili argumento, aut loco nonnũquam omnino nihil respondeam, quod forsitã aliquis iure irriserit. quis enim est, qui id facere non possit? sed tamẽ ego de mea nunc, nõ de aliorum facultate disputo, confiteorq́; me, si quæ premat res uehementius, ita concedere solere, ut non modo non abiecto, sed ne reiecto quidem scuto fugere uidear, sed adhibere quandã in dicendo speciem, atq; pompam, & pugnæ similem fugam, consistere uero in meo præsidio, sic ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci causa cessisse uideear. Alterum est illud, quod ego oratori maxime cauendũ, et prouidendum puto, quodq́; me solicitare summe solet, non tam ut prosim causis elaborare soleo, quàm ut nequid obsim, non quin enitendũ sit in utroq;, sed tamen multo est turpius oratori, nocuisse uideri causæ, quàm non profuisse. Sed quid hoc loco uos inter uos Catule? an hæc, ut sunt contẽnenda, cõtemnitis? Minime inquit ille, sed Cæsar de isto ipso quiddã uelle dicere uidebatur. Me uero lubente inq̃t Antonius dixerit, siue refellendi causa, siue quærendi. Tum Iulius, Ego mehercule inquit Antoni semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, unum te in dicendo mihi uideri tectissimũ, propriumq́; hoc esse laudis tuæ, nihil à te unquã esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceres. idq́; memoria teneo, cum mihi sermo cũ hoc ipso Crasso multis audientibus esset, de te institutus, Crassusq́; plurimis uerbis eloquẽtiam laudaret tuam, dixisse me, cum cæteris tuis laudibus hanc esse uel maximam, quod non solũ, quod opus esset, diceres, sed etiam quod non opus esset, non diceres. tum illũ mihi respondere memini, cætera in te summe esse laudanda, illud uero improbi esse hominis, et perfidiosi, dicere quod alienum esset, & nocere ei, pro quo quisq; diceret. quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, uideri, sed improbũ, q̃ faceret. Nũc, si tibi uidetur Antoni, demonstres uelim, quare tu hoc ita magnum putes nihil in causa mali facere, ut nihil tibi in oratore maius esse uideatur. Dicã eq̃dẽ Cæsar inq̃t, q̃d intelli-

quam, sed & tu, & uos omnes, hoc inquit mementote, non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui, sed exercitationis, et cõsuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum excellẽtis cuiusdã est ingenij, ac singularis, cui quiddam portenti simile esse uisum est, posse aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicẽdo, ob essetq; ei, quẽ defenderet. facit enim de se coniecturã, cuius tanta uis ingenij est, ut neminem nisi consulto putet, quod contra se ipsum sit dicere, sed ego non de præstanti quadam, et eximia, sed propè de uulgari, & communi prudentia disputo. Vt apud græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilij, atq; ingenij Atheniensis ille fuisse Themistocles, ad quẽ quidã doctus homo, atq; in primis eruditus accessisse dicitur, eiq; artẽ memoriæ, quæ tũ primum proferebatur, pollicitum esse se traditurum. cum ille quæsisset, quid nã illa ars efficere posset, dixisse illũ doctorẽ, ut omnia meminisset, et ei Themistoclẽ respondisse, gratius sibi illum esse facturũ, si se obliuisci, quæ uellet, quàm si meminisse, docuisset. Vides'ne, quæ uis in homine acerrimi ingenij, quàm potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, unquã effluere potuisse. cũ quidẽ ei fuerit optabilius obliuisci posse potius, quod meminisse nollet, quàm quod semel audisset, uidisset'ue, meminisse. Sed neq; propter hoc Themistoclis responsum memoriæ nobis opera danda non est, neq; illa mea cautio, & timiditas in causis propter præstantẽ prudentiam Crassi negligenda est. uterq;.n. istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significauit facultatem. Etenim permulta sunt in causis, in omni parte orationis circunspicienda, ne quid offendas, ne quò irruas. Sæpe aliquis testis, aut non lædit, aut minus lædit, nisi lacessatur, orat reus, urgent aduocati, ut inuehamur, ut maledicamus, denique ut interrogemus, non moueor, non obtempero, non satisfacio, neq; tamen ullam assequor laudem. homines enim imperiti facilius, quod stulte dixeris reprehendere, quàm quod sapienter tacueris, laudare possunt. Hic quantum fit mali, si iratum, si non stultum, si non leuem testem læseris? habet.n. & uoluntatem nocendi in iracundia, & uim in ingenio, & pondus in uita. nec si hoc Crassus non committit, ideo non multi, & sæpe committunt. quo quidem mihi uideri turpius nihil solet, quã cũ ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogato, sermo ille sequitur, occidit ille aduersariũ'ne? immo uero aiunt se, et eũ, quem defendit. hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse. ego autem sæpissime uideo in causis aliquid mali facere hoiẽs minime malos. Quid illud,

illud, quod supra dixi, solere me cedere, et ut planius dicam, fugere ea, quæ etiam ualde causam meam premerent? cum id non faciunt alij, uersanturq; in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt, mediocriter'ne causis nocent? cum aut aduersariorũ adiumenta confirmãt, aut ea, quæ sanare nequeunt, exulcerant? Quid cũ personarũ, quas defendunt, rationem nõ habent? si quæ sunt in his inuidiosa, nõ mitigant extenuando, sed laudando, & efferendo inuidiosiora faciunt? quantum est in eo tandẽ mali? Quid si in homines caros, iudicibusq; iucundos sine ulla præmunitione orationis acerbius, et cõtumeliosius inuehare, non'ne abs te iudices abalienes? Quid si quæ uitia, aut incõmoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu in aduersarijs exprobando non intelligas te in iudices inuehi, mediocre peccatũ est? Quid si cũ pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, causam relinquas, nihil'ne noceas? In quo ego, non quo libẽter male audiã, sed quia ego causam nõ libenter relinquo, nimiũ patiens, et lentus existimor. ut cũ te ipsum Sulpiti obiurgabã, quod ministratorem peteres non aduersarium. Ex quo etiã illud assequor, ut siquis mihi male dicat, petulans aut plane insanus esse uideatur. In ipsis autem argumentis siquid posueris, aut aperte falsum, aut ei, quod dixeris, dicturus'ue sis, contrariũ, aut genere ipso remotum ab usu iudiciorum, ac foro, nihil'ne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc uersari semper (dicam enim sæpius) si possim, ut boni aliquid efficiã dicẽdo, sin id minus, ut certe nequid mali.

Itaq; nũc illuc redeo Catule, in quo tu me paulo ante laudabas, ad ordinẽ collocationẽq; rerũ, ac locorũ, cuius rõ est duplex. altera, quã affert natura causarum, altera, quæ oratorũ iudicio, & prudentia comparatur. Nam, ut aliquid ante rem dicamus, deinde ut rem exponamus, post ut eam probemus nostris præsidijs confirmandis, contrarijs refutandis, deinde ut concludamus, atq; ita peroremus, hoc dicẽdi genus natura ipsa præscribit. Ut uero statuamus ea, quæ probãdi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quẽadmodum componamus, id est uel maxime propriũ oratoris prudentiæ. Multa. n. occurrunt argumẽta, multa, quæ in dicendo profutura uideãtur, sed eorum partim ita leuia sunt, ut contẽnenda sint, partim etiam, siquid habent adiumenti, sunt nõnunq̃ eiusmodi, ut insit in ijs aliqd uitij, neq; tãti sit illud, qđ prodesse uideatur, ut cũ aliquo malo cõiũgatur. Quæ autẽ sunt utilia, atq; firma, si ea tamen (ut sæpe fit) ualde multa sunt, ea, quæ ex ijs aut leuissima sunt, aut alijs grauioribus consimilia, secerni arbitror oportere, atq; ex oratione remoueri. eqdẽ cũ

colligo argumenta causarum, non tam ea numerare soleo, quàm expendere. Et quoniã, quod sæpe iam dixi, tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouendo, una ex tribus his rebus res præ nobis est ferenda, ut nihil aliud nisi docere uelle uideamur, reliquæ duæ sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam & principia, & cæteræ partes orationis, de quibus paulo post pauca dicemus, habere hanc uim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agitur, mouẽdas permanare possint. Sed his partibus orationis, quæ & si nihil docent argumentando, persuadendo tamen, & commouendo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius est locus & in exordiendo, & in perorando, digredi tamen ab eo, quod proposueris, atque agas, permouendorum animorum causa, sæpe utile est. Itaq; uel narratione exposita sæpe datur ad commouendos animos digrediendi locus, uel argumentis nostris confirmatis, uel contrarijs refutatis, uel utroque loco, uel omnibus, si habet eam causa dignitatem, atque copiam, recte id fieri potest, hæq; causæ sunt ad agendum, & ad ornandum grauissimæ, atq; plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad eiusmodi digressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorũ, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. atque etiam in illo reprehendo eos, qui quæ minime firma sunt, ea prima collocant, in quo illos quoq; errare arbitror, qui siquando (id quod mihi nunquam placuit) pluris adhibent patronos, uti quenq; eorum minimum putant esse, ita eum primum uolunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum expectationi, qui audiunt, quamcelerrime succurratur, cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua causa laborandum. male enim se res habet, quæ nõ statim, ut dici cœpta est, melior fieri uidetur. Ergo ut in oratore optimus quisq; sic & in oratione firmissimum quodque sit primum, dum illud tamen in utroq; teneatur, ut ea, quæ æque excellãt, seruentur etiam ad perorandũ, si quæ erunt mediocria (nam uitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbã, atque in gregem conijciantur. Hisce omnibus rebus consyderatis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremo soleo cogitare, quo utar exordio. nam siquando id primum inuenire uolui, nullũ mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut uulgare, atq; commune. Principia autem dicendi semper cum accurata, & acuta, et instructa sententijs, apta uerbis, tum uero causarũ propria esse debent. prima est enim quasi cognitio, et commendatio orationis in principio, quæ cõ-

tinuo eum, qui audit, permulcere, atque allicere debet. i quo mirari soleo non equidem istos, qui nullã huic rei operam dederunt, sed hominem in primis disertum, atque eruditum Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut quod primum uerbũ habiturus sit, nesciat, & ait idem, cum brachiũ concalefecerit, tum se solere pugnare, neq; attendit eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita iactare leniter, ut & uenustati uel maxime seruiant, & reliquis uiribus suis consulant, neque est dubium, quin exordium dicendi uehemens, & pugnax non saepe esse debeat, sed si in ipso illo gladiatorio uitae certamine, quod ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiũt, quae non ad uulnus, sed ad speciẽ ualere uideantur, quanto hoc magis in oratione expectandum est, in qua non uis potius, sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se uniuersum profundat, & quod totum repente euolet, sic omnia, quae fiunt, quaeq; aguntur acerrime, lenioribus principijs natura ipsa praetexuit. Haec autem in dicendo non extrinsecus alicunde quaerenda, sed ex ipsis uisceribus causae sumenda sunt. iccirco tota causa pertentata, atque perspecta, locis omnibus inuentis, atque instructis, considerandum est, quo principio sit utendum, sic et facile reperietur. sumentur enim ex ijs rebus, quae erunt uberrimae, uel in argumẽtis, uel in ijs partibus, ad quas causas dixi digredi saepe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cum erunt pene ex intima defensione depromptae, et apparebit eas non modo non esse communes, nec in alias causas, posse transferri, sed penitus ex ea causa, quae tũ agitur, effloruisse. Omne autem principium aut rei totius, quae agitur, significationem habere debebit, aut aditum ad causam, et communitionem, aut quoddam ornamentum, & dignitatem. Sed oportet ut aedibus, ac templis uestibula, et aditus, sic causis principia pro portione rerũ praeponere. Itaq; in paruis, atq; frequẽtibus causis ab ipsa re est exordiri saepe commodius. Sed cum erit utendum principio (quod plerunq; erit) aut ex reo, aut ex aduersario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, sententias duci decebit. Ex reo (reos appello, quorũ res est) quae significent uirũ bonũ, quae liberalem, quae calamitosum, quae misericordia dignum, quae ualeant contra falsam criminationem. Ex aduersario, ijsdem ex locis fere contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si praeter opinionem, si immerito, si misera, si ingratã, si indigna, si noua, si quae restitui, sanariq; non possit. Ex ijs autem, apud quos agetur, ut beneuolos, beneq; existimantes efficiamus, quod agendo efficitur melius, quàm rogan-

do. est id quidem in totam orationem confundẽdum, nec minime in extremam, sed tamen multa principia ex eo genere gignũtur. Nã et attentum, commonent græci, ut principio faciamus iudicem, et docilẽ, quæ sunt utilia, sed non principij magis propria, quàm reliquarum partium, faciliora etiam in principijs, quod & attenti tum maxime sunt, cum omnia expectant, & dociles magis initijs esse possunt. illustriora enim sunt, quæ in principijs, quã quæ in medijs causis dñr, aut augendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum ad iudicem aut alliciendum, aut incitandũ ex ijs locis trahitur, qui ad motus animorũ conficiendos inerunt in causa, quos tñ totos in principio explicari non oportebit, sed tantũ impelli primo iudicem leuiter, ut iam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexũ autem ita sit principium consequenti orationi, ut nõ tanquam citharœdi prooemium affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse uideatur. nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri uelle uideantur. Atq; eiusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitum, qui uibrant hastas ante pugnam, qbus in pugnãdo nihil utuntur, sed ut ipsis sententijs, quibus luserunt, uel pugnare possint. Narrare uero rẽ quod breuiter iubent, si breuitas appellanda est, cum uerbũ nullum redundet, breuis est L. Crassi oratio, si tum est breuitas, cum tantũ uerborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est, sed sæpe obest, uel maxime in narrando, non solũ quod obscuritatem affert, sed etiam quod eam uirtutem, quæ narrationis est maxima, ut iucunda, et ad persuadendum accomodata sit, tollit, uidelicet illa.

Nam is postquam excessit ex ephebis.

Quàm longa est narratio? mores adolescentis ipsius, et seruilis percunctatio, mors Chrysidis, uultus, et forma, & lamentatio sororis, reliqua, p uarie, iucundeq; narrãtur. Quod si hãc breuitatẽ quæsisset.

Effertur, imus, ad sepulchrum uenimus,

In ignem posita est.

in his fere decem uersiculis totum conficere potuisset, quanquam hoc ipsum effertur, imus, concisum est, ita ut non breuitati seruitum sit, sed magis uenustati. Quod si nihil fuisset, nisi in ignem posita est, tamen res tota cognosci facile potuisset, sed & festiuitatem habet narratio distincta personis, & interpuncta sermonibus, & est probabilius, quod gestum esse dicas, cum quemadmodum actum sit, exponas, & multo apertius ad intelligendum est, si sic constituitur aliquando, ac nõ ista breuitate percurritur. Apertam enim narrationẽ tam

esse oportet, quàm cæteras, & hoc magis in hac elaborandum est, quod & difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quàm aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut perorando, et maiore etiam periculo hæc pars orationis obscura est, quàm cæteræ, uel quia si quo alio in loco est dictũ qđ obscurius, tantũ id perit, qđ ita dictũ est, narratio obscura totã obcæcat orationem, uel ꝙ alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius, narratiõis unus est in causa locus. Erit autem ꝑspicua narratio, si uerbis usitatis, si ordine temporũ conseruato, si non interrupte narrabitur. Sed quando utendũ sit, aut non sit narratione id est consilij. neq; enim si nota res est, nec dubium sit, quid gestum sit, narrari oportet, nec si aduersarius narrauit, nisi si refellemus, ac siquando erit narrandũ, ne illa, quæ suspicionẽ, & crimen efficient, contraq́; nos erunt acriter ꝑsequamur, & quicquid poterit, detrahamus, ne illud, quod Crassus siquando fiat ꝑfidia nõ stultitia fieri putat, ut causæ noceamus, accidat. nam ad summã totius causæ ꝑtinet caute, an contra demonstrata res sit, quod omnis orationis reliquæ fons est narratio. Sequitur, ut causa ponatur, in quo uidendũ est, quid in controuersiã ueniat. Tunc suggerẽda sunt firmamenta causæ coniuncte, et infirmãdis contrarijs, & tuis confirmandis. nanq; una in causis ratio quædam est eius orationis, quæ ad probandã argumentationem ualet, ea autem & confirmationẽ, & reprehensionem quærit, sed quia neq; reprehendi, quæ contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes, neq; hæc confirmari, nisi illa reprehendas, idcirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione coniuncta sunt. Omnia autem concludẽda plerunq; rebus augendis, uel inflammando iudice, uel mitigando, omniaq́; cũ superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes iudicũ quammaxime ꝑmouendas, & ad utilitatem nostrã uocandas, conferenda sunt. Neq; sanè iam causa uidetur esse, cur secernamus ea præcepta, quæ de suasionibus tradẽda sunt, aut laudationibus. sunt enim pleraq; communia, sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, grauissimæ mihi uidetur esse ꝑsonæ. nam & sapientis est consiliũ explicare suum de maximis rebus, & honesti, & diserti, ut mente prouidere, authoritate probare, oratione ꝑsuadere possit, atq; hæc in senatu minore apparatu agenda sunt. sapiens enim est consiliũ, multisq́; alijs dicendi relinquendus locus, uitanda etiã ingenij, ostentationisq́; suspicio. Concio capit omnem uim orationis, & grauitatẽ, uarietatemq́; desyderat. Ergo in suadẽdo nihil est optabilius, quàm dignitas. nã qui utilitatem putat, non quid maxime uelit suasor, sed

quid interdum magis sequatur uidet. Nemo est enim præsertim in tam clara ciuitate, quin putet, expetendā maxime dignitatē, sed uincit utilitas plerunq;, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri. Controuersia autē inter hominū sententias, aut in illo est, utrum sit utilius, aut etiam, cum id conuenit, certatur, utrū honestati potius, an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se uidentur. Qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, uectigalium, præsidij, militum, utilitates cæterarum rerum, quarū fructum utilitate metimur, itemq; incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorū exēpla, quæ erunt, uel cum periculo gloriosa colliget, posteritatis immortalem memoriā augebit, utilitatem ex laude nasci defendet, semperq; eam cum dignitate esse coniunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit, quidq; etiam sit necesse, aut non sit, in utraq; re maxime est quærendum. incidit enim omnis iam deliberatio, si intelligitur nō posse fieri, aut si necessitas affertur, & qui id docuit nō uidētibus alijs, is plurimum uidit. Ad consilium autem de rep. dandum caput est, nosse remp. ad dicendum uero probabiliter, nosse mores ciuitatis, q quia crebro mutantur, genus quoq; orationis est sæpe mutandum, et quanquam una fere uis est sæpe eloquentiæ, tamen quia summa dignitas est populi, grauissima causa reip. maximi motus multitudinis, genus quoq; dicendi grandius quoddam, & illustrius esse adhibendum uidetur, maximaq; pars orationis admouenda est ad animorū motus, nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriā concitandos, sæpe etiā à temeritate, iracundia, spe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem, ut quia maxima quasi oratori scena uideatur concio, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur. habet enim multitudo uim quandam talem, ut quemadmodū tibicen sine tibijs canere, sic orator nisi multitudine audiēte eloquens esse nō possit. Et cum sint populares multi, uarijq; lapsus, uitanda est acclamatio aduersa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si aspere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi uitio dictum esse aliquid uideatur, aut hominum offensione, uel inuidia, quæ aut iusta est, aut ex criminatione, atq; fama, aut res si displicet, aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis, aut metus multitudo, hisq; quatuor causis totidem medicinæ opponuntur. Tum obiurgatio, si est authoritas, tum admonitio quasi lenior obiurgatio, tum promissio si audierint probaturos, tum deprecatio, quod est infimū, sed nonnunquam utile. nulla

autem loco plus facetiæ prosunt, & celeritas, & breue aliquod dictum, nec sine dignitate, & cũ lepore. nihil enim tã facile, quàm multitudo a' tristitia, & sæpe acerbitate commode, ac breuiter, et acute, & hilare dicto deducitur. Exposui fere', ut potui, uobis in utroq; genere causarum, quæ sequi solerẽ, quæ fugere, quæ spectare, quáq; omnino in causis ratione uersari. Nec illud tertiũ laudationũ genus est difficile, quod ego initio quasi a' præceptis nostris secreuerã, sed & quia multa sunt orationum genera & grauiora, & maioris copiæ, de quibus nemo fere' præciperet, et quod nos laudationibus nõ ita multum uti soleremus, totum hũc segregabã locum. Ipsi enim græci magis legendi, & delectationis, aut hominis alicuius ornãdi, quã utilitatis huius forensis causa, laudatiões scriptitauerũt, quorũ sunt libri quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminundas, Philippus, Alexander, alijq; laudantur. Nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonij breuitatem habent nudam, atq; inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudẽ minime accommodata est. Sed tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnunquam etiam scribendum, uelut P. Tuberoni Africanum auunculum laudanti scripsit C. Lælius, uel ut nosmetipsi ornandi causa græcorum more, siquos uelimus, laudare possimus, sit a' nobis quoq; tractatus etiã is locus. Perspicuum est igitur alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, uires, opes, diuitiæ, cæteraq;, quæ fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se ueram laudem, quæ deberi uirtuti uni putatur, sed tamen quod ipsa uirtus in earum rerũ usu, ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiã in laudationibus hæc sunt naturæ, et fortunæ bona, in quibus est summa laus non extulisse se in potestate, non fuisse insolentẽ in pecunia, non se prætulisse alijs propter abundantiam fortunæ, ut opes, et copiæ non superbiæ uideãtur, ac libidini, sed bonitati, ac moderationi facultatem, et materiam dedisse. Virtus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes, quarũ alia est ad laudationem aptior. sunt enim aliæ uirtutes, quæ uidentur in moribus hominum, et quadam comitate, ac beneficẽtia positæ, aliæ quæ in ingenij aliqua facultate, aut animi magnitudine, ac robore. Nam clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda est auditu in laudationibus. omnes enim hæ uirtutes non tam ipsis, qui eas in se habẽt, quàm generi hominũ fructuosæ putãtur. Sapientia, et magnitudo animi, qua omnes res humanæ gerũtur, tenues, et pro nihilo putantur, et in ex-

cogitando uis quædam ingenij, & ipsa eloquentia, admirationis habet non minus, iucunditatis minus. ipsos enim magis uidetur, quos laudamus, quàm illos apud quos laudamus, ornare, ac tueri, sed tamen in laudando iungenda sunt etiam hæc genera uirtutum. feriunt enim aures hominum, cum illa, quæ iucunda, & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt in uirtute laudari, & quoniam singularum uirtutum sunt certa quædam officia, ac munera, & sua cuiq; uirtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude iustitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, qd cum eiusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. itemq; in cæteris res gestæ ad cuiusq; uirtutis genus, & uim, & nomen accommodabuntur. Gratissima autem laus eorũ factorum habetur, quæ suscepta uidentur à uiris fortibus sine emolumento, ac præmio. quæ uero etiã cum labore, et periculo ipsorum hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quod & dici ornatissime possunt, & audiri facillime. ea enim deniq; uirtus esse uidetur præstantis uiri, quæ est fructuosa alijs, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus, & admirabilis uideri solet, tulisse casus sapienter aduersos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neq; tamen illa non ornant, habiti honores, decreta uirtutis præmia, res gestæ iudicijs hominum cõprobatæ, in qbus etiam felicitatem ipsam deorũ immortaliũ iudicio tribui, laudationis est. Sumendæ autem res erunt, aut magnitudine præstabiles, aut nouitate primæ, aut genere ipso singulares. neq; enim paruæ, neq; usitatæ, neq; uulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ uideri solent. Est etiã cum cæteris præstantibus uiris cõparatio, in laudatione præclara. De quo genere libitum mihi est paulo plura, quàm ostenderã dicere, non tam propter usum forensem, q est à me in omni hoc sermone tractatus, quàm ut hoc uideretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori uirtutum omniũ cognitionẽ, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariã. Iam uituperandi præcepta, contrarijs ex uitijs sumenda esse, pspicuum est. simul est illud ante oculos, nec bonũ uirũ proprie, & copiose laudari, sine uirtutum, nec improbum notari, ac uituperari, sine uitiorũ cognitione, satis insigniter, atq; aspere posse. Atq; his locis & laudandi, & uituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere causarum. Habetis de inueniẽdis rebus, disponẽdisq; quid sentiam. adiungam etiam de memoria, ut labore Crassum leuẽ. neq; ei quicquam aliud, de quo disserat, relinquam, nisi ea, qbus rebus hæc exornentur. Perge uero inqt Crassus. libẽter enim te cognitum

gnitum iam artificem, aliquandóq; euolutum illis integumentis diſſimulationis tuæ, nudatumq; perſpicio, & quod mihi nihil, aut quod non multũ relinquis, pcommode facis, eſtq; mihi gratũ. Iam iſtuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua poteſtate. ſi enim uere agere uolueris, omnia tibi relinquo, ſin diſſimulare, tu quẽadmodum his ſatisfacias, uideris. Sed ut ad rẽ redeam, non ſum tanto ego inquit ingenio, quanto Themiſtocles fuit, ut obliuionis artem, quàm memoriæ malim, gratiamq; habeo Simonidi illi chio, quẽ primum ferunt artem memoriæ protuliſſe. Dicunt enim, cum cœnaret Granone in Theſſalia Simonides apud Scopam fortunatum hominẽ, & nobilẽ, cecinisſetq; id carmen, quod in eum ſcripſiſſet, in quo multa ornandi cauſa poëtarum more in Caſtorẽ ſcripta, et Pollucem fuiſſent, nimis illum ſordide Simonidi dixiſſe, ſe dimidium eius ei, quod pactus eſſet pro illo carmine, daturũ, reliquum à ſuis tyndaridis, quos æque laudaſſet, peteret, ſi ei uideretur, paulo poſt eſſe ferunt nuntiatũ Simonidi, ut prodiret, iuuenes ſtare ad ianuam duos quoſdã, qui eum magnopere euocarent, ſurrexiſſe illum ipſum, prodiſſe, uidiſſe neminem. hoc interim ſpatio conclaue illud, ubi epularetur Scopas, concidiſſe, ea ruina ipſum oppreſſum cum ſuis interiſſe, quos cum humare uellent ſui, neq; poſſent obtritos internoſcere ullo modo, Simonides dicitur ex eo, quod meminiſſet, quo eorũ loco quiſq; cubuiſſet, demonſtrator uniuscuiuſq; ſepeliẽdi fuiſſe. hac tum re admonitus inueniſſe fertur ordinem eſſe maxime, qui memoriæ lumen afferret. Itaq; ijs, qui hanc partem ingenij exercerent, locos eſſe capiendos, & ea, quæ memoria tenere uellent, effingenda animo, atq; in his locis collocanda, ſic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conſeruaret, res autem ipſas rerum effigies notaret, atq; ut locis pro cera, ſimulachris pro literis uteremur. Qui ſit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta uis, qd me attinet dicere? tenere quæ didiceris in accipienda cauſa, quæ ipſe cogitaris, omnes fixas eſſe in animo ſententias, omnẽ deſcriptum uerborũ apparatum, ita audire uel eũ unde dicas, uel eum, cui reſpondẽdũ ſit, ut illi nõ infundere in aures tuas orationem, ſed in animo uideantur inſcribere. Itaq; ſoli, qui memoria uigent, ſciunt qd, & quatenus, & quomodo dicturi ſunt, cui reſponderint, quid ſuperſit. ijdemq; multa ex alijs cauſis aliquando à ſe acta, multa ab alijs audita meminerunt. Quare confiteor equidem huius boni naturã eſſe principem, ſicut earũ rerum, de quibus ante locutus ſum omnium, ſed hæc ars tota dicendi, ſiue artis imago quædam eſt, & ſimilitudo, habet hanc uim, non ut totum ali-

quid, cuius in ingenijs nostris pars nulla sit, pariat, & procreet, ue rũ ut ea, quæ sunt orta iam in nobis, & procreata, educet, atq; con firmet. Veruntamen neq; tam acri memoria ferè quisquã est, ut, nõ dispositis, notatis'q; rebus, ordinem uerborum, aut sententiarum com plectatur, neq; uero tam hebeti, ut nihil hac consuetudine, & exerci tatione adiuuetur. Vidit enim hoc prudẽter, siue Simonides, siue alius quis inuenit, ea maxime animis effingi nostris, quæ essent à sensu tradita, atq; impressa, acerrimum autem ex omnibus nostris sensi bus esse sensum uidẽdi, quare facillime animo teneri posse ea, quæ p ciperentur auribus, aut cogitatione, si etiam oculorum commendatio ne animis traderentur, ut res cæcas, & ab aspectus iudicio remotas conformatio quædam, & imago, & figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando complecti uix possemus, intuendo, quasi teneremus. His autẽ formis, atq; corporibus, sicut omnibus rebus, quæ sub aspectũ ueniũt, sedes opus est, etenim corpus intelligi sine loco non potest. Quare ne in re nota, & peruulgata multus, & insolens sim, locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis interuallis. Imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere, celeriter'q; pcutere ani mum possint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consue tudo gignitur, similium uerborum conseruata, & immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius uerbi imagine to tius sententiæ informatio, picturis cuiusdam summi rationẽ, & mo do, formarum uarietate locos distinguentis. Sed uerborum memoria, quæ minus est nobis necessaria, maiore imaginũ uarietate distingui tur. multa enim sunt uerba, quæ quasi articuli connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt, eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. rerũ memoria propria est oratoris. eam singulis personis bene positis notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. Neq; uerum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum ponde re, & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & diuina propè memoria, Athenis Car neadem, in Asia, quem uiuere hodie aiunt, Sceptium Metrodorum, quorum uterq; tanquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus in ijs locis, quos haberet, quæ meminisse uellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis, sed certe, si latet, euocanda est. Habetis sermonem bene longum homi nis utinam non impudentis, illud quidem certe, non nimis uere cundi, qui quidem cum te Catule, tum etiam L. Crasso audiente de

dicendi

dicendi ratione tam multa dixerim. nam iſtorum ætas minus me for
taſſe mouere debuit. ſed mihi ignoſcetis profecto, ſi modo quæ cauſa
me ad hanc inſolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis.

Nos uero inquit Catulus, etenim pro me hoc, et pro meo fratre re
ſpondeo, non modo tibi ignoſcimus, ſed te diligimus, magnamq; tibi
habemus gratiam, & cum humanitatem, & facilitatem agnoſcimus
tuam, tum admiramur iſtam ſcientiam, & copiam. Equidem hoc me
aſſecutum puto, quod magno ſum leuatus errore, & illa admiratio-
ne liberatus, quod multis cum alijs ſemper admirari ſolebam, unde
eſſet illa tanta tua in cauſis diuinitas. nec enim te iſta attigiſſe arbi-
trabar, quæ diligentiſſime cognoſſe, & undiq; collegiſſe, uſúq; doctũ
partim correxiſſe uideo, partim comprobaſſe. Neq; eo minus eloquen
tiam tuam, & multo magis uirtutem, & diligentiam admiror, &
ſimul gaudeo iudicium animi mei comprobari, quod ſemper ſtatui,
neminem ſapientiæ laudem, & eloquentiæ, ſine ſummo ſtudio, &
labore, & doctrina conſequi poſſe. Sed tamen quidnam eſt id, quod
dixiſti, fore ut tibi ignoſceremus, ſi cognoſſemus, quæ te cauſa in ſer-
monem impuliſſet? Quæ eſt enim alia cauſa, niſi quod nobis, & ho
rum adoleſcentium ſtudio, qui te attentiſſime audierunt, morem ge-
rere uoluiſti? Tum ille, Adimere inquit omnem recuſationem
Craſſo uolui, quem ego paulo ſciebam uel pudentius, uel inuitius, no
lo enim dicere de tam ſuaui homine faſtidioſius, ad hoc genus ſermo-
nis accedere. quid enim poterit dicere? conſularẽ ſe eſſe hominem, &
cenſoriũ, eadem noſtra cauſa eſt. an ætatem afferet? quadriennio mi
nor eſt, an ſe neſcire? quæ ego ſerò, quæ curſim arripui, quæ ſubſciſi-
uis operis (ut aiunt) iſte à puero ſummo ſtudio, ſummis doctoribus. Ni
hil dicam de ingenio, cui par nemo fuit, etenim me dicentem q audie
rit, nemo unq̃ tam ſui deſpiciens fuit, qui deſperaret, aut melius, aut
eodem modo ſe poſſe dicere, Craſſo dicente nemo tam arrogans, qui
ſimiliter ſe unquam dicturum eſſe confideret. Quăobrem ne fruſtra
hi tales uiri uenerint, te aliquando Craſſe audiamus. Tum ille, Vt
ita iſta eſſe concedam inquit Antoni, quæ ſunt longe ſecus, qd mihi tu
tandem hodie, aut cuiq̃ homini, quod dici poſſit, reliquiſti? Dicam
enim uere amiciſſimi homines quod ſentio, ſæpe ego doctos homines,
quid dico ſæpe? immo nonnunquam, ſæpe enim qui potui? qui puer
in forum uenerim, neq; inde unquam diutius, quàm quæſtor ab-
fuerim? ſed tamen audiui, ut heri dicebam, & Athenis cum eſ-
ſem, doctiſſimos uiros, & in Aſia iſtum ipſum Sceptium Metrodo-
rum, cum de his ipſis rebus diſputaret, neq; uero mihi quiſquam

copiosius unquam uisus est, neq; subtilius in hoc genere dicēdi, quā iste hodie, esse uersatus, quod si esset aliter, et aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum, non essem tam inurbanus, ac pene inhumanus, uti eo grauarer, quod uos cupere sentirem. Tum Sulpitius, An ergo inquit oblitus es Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi eius distinctionem, atq; ornatum relinqueret? Hic ille, Primum quis Antonio permisit inquit, ut & partes faceret, & utrā uellet prior ipse sumeret? deinde, si ego recte intellexi, cum ualde libenter audirem, mihi coniuncte est uisus de utraq; re dicere. Ille uero inquit Cotta ornamenta orationis non attigit, neq; eam laudem, ex qua eloquētia nomen ipsum inuenit. Verba igitur inquit Crassus mihi reliquit Antonius, rē ipse sumpsit. Tum Cæsar, Si quod difficilius est, id tibi reliquit, est nobis inquit causa, cur te audire cupiamus, sin quod facilius, tibi causa nō est, cur recuses. Et Catulus, Quid quod dixisti inquit Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, nihil'ne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Possem tibi inquit Crasse concedere, sed uide, nequid Catulus attulerit religionis, opus hoc censorium est, id autem committere uide quàm sit homini turpe censorio. Agite uero ille inquit, ut uultis, sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, & requiescendum, post meridiem si ita uobis est commodum, loquemur aliqd, nisi forte me in crastinum differre mauultis. Omnes se uel statim, uel si ipse post meridiem malet, quam primū tamen audire uelle dixerūt.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIBER TERTIVS.

INSTITVENTI mihi Quinte frater eū sermonem referre, et mandare huic tertio libro, quē post Antonij disputationē Crassus habuisset, acerba sane recordatio ueterem animi curam, molestiamq; renouauit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa uirtus L. Crassi morte extincta subita est, uix diebus decem post eum diem, q hoc, & superiore libro continetur. ut enim Romam redijt extremo scenicorum ludorum die, uehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo, quē dixisse constabat, ui

dendum

dendum ſibi aliud eſſe conſilium, illo ſenatu ſe remp. gerere non poſſe, mane idibus Septembris, & ille, et ſenatus frequens uocatu Druſi in curiam uenit, ibi cum Druſus multa de Philippo queſtus eſſet, retulit ad ſenatum de illo ipſo, quod conſul in eum ordinem tam grauiter in concione eſſet inuectus. Hic ut ſæpe inter homines ſapiētiſſimos conſtare uidi, quanquam hoc Craſſo, cum aliquid accuratius dixiſſet, ſemper fere contigiſſet, ut nunquam dixiſſe melius putaretur, tamen omnium conſenſu ſic eſſe tum iudicatum, cæteros à Craſſo ſemper omnes, illo autem die etiā ipſum à ſeſe ſuperatum. Deplorauit enim caſum, atq; orbitatem ſenatus, cuius ordinis à conſule, q quaſi parēs bonus, aut tutor fidelis eſſe deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis, neq; uero eſſe mirandū, ſi cum ſuis conſilijs remp. profligaſſet, conſilium ſenatus à rep. repudiaret. Hic cum homini & uehementi, et diſerto, & in primis forti ad reſiſtendum Philippo quaſi quaſdam uerborum faces admouiſſet, nō tulit ille, et grauiter exarſit, pignoribuſq; ablatis Craſſum inſtituit coercere. Quo quidem ipſo in loco multa à Craſſo diuinitus dicta efferebantur, cum ſibi illum conſulē eſſe negaret, cui ſenator ipſe nō eſſet. An tu cum omnem authoritatem uniuerſi ordinis propugnare putares, eamq; in conſpectu populi R. concideres, me his pignoribus exiſtimas poſſe terreri? non tibi illa ſunt cedenda, ſi Craſſum uis coercere, hæc tibi eſt excidenda lingua, qua uel euulſa ſpiritu ipſo libidinē tuam libertas mea refutabit. Permulta tum uehementiſſima cōtentione animi, ingenij, uiriū, ab eo dicta eſſe conſtabat, ſententiamq; eam, quam ſenatus frequens ſecutus eſt, ornatiſſimis, & grauiſſimis uerbis, ut populo R. ſatisfieret, nunquam ſenatus, neq; conſiliū reip. nec fidem defuiſſe, ab eo dictam, et eundem id quod in authoritatibus perſcriptis extat, ſcribendo affuiſſe. Illa tanquam cygnea fuit diuini hominis uox, & oratio, quam quaſi expectantes poſt eius interitum ueniebamus in curiam, ut ueſtigium illud ipſum, in quo ille poſtremum inſtitiſſet, contueremur. Nāq; tum latus ei dicenti condoluiſſe, ſudoremq; multum conſecutum eſſe audiebamus, ex quo cū cohorruiſſet, cum febri domum redijt, dieq; ſeptimo eſt lateris dolore conſumptus. O fallacem hominum ſpem, fragilemq; fortunam, & inanes noſtras contentiones, quæ in medio ſpatio ſæpe franguntur, & corruunt, & ante in ipſo curſu obruuntur, quā portum conſpicere potuerunt. Nam quādiu Craſſi fuit ambitionis labore uita deſtricta, tandiu priuatis magis officijs, & ingenij laude floruit, quàm fructu amplitudinis, aut reip. dignitate. qui autē ei annus primus ab hono-

rum perfunctione aditum omniũ concessu ad summã authoritatem dabat, is eius omnem spem, atq; omnia uitæ consilia morte peruertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbũ patriæ, graue bonis omnibus, sed ij tamen remp. casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso à dijs immortalibus uita, sed donata mors esse uideatur. non uidit flagrantẽ bello Italiam, non ardentẽ inuidia senatum, non sceleris nefarij príncipes ciuitatis reos, non luctũ filiæ, non exilium generi, non acerbissimã C. Marij fugam, nõ illã post reditũ eius cædẽ omniũ crudelissimam, non deniq; in omni genere deformatam eã ciuitatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria præstitisset. Sed quoniam attigi cogitatione uim, uarietatẽq; fortunæ, nõ uagabitur oratio mea longius, atq; his ferè ipsis definietur uiris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis. n. non iure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est à multis sæpe defleta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum ferè collocuti sunt, euentum recordatus? Tenemus enim memoria Q. Catulum uirum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed exilium, & fugam deprecaretur, esse coactum, ut uita seipse priuaret. Iã M. Antonij in his ipsis rostris, in quibus ille rẽp. constantissime consul defenderat, quæq; censor imperatorijs manubijs ornarat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum ciuiũ capita seruata. Neq; uero longe ab eo C. Iulij caput hospitis Hetrusci scelere proditum cum L. Iulij fratris capite iacuit, ut ille, qui hæc non uidit, et uixisse cum rep. pariter, & cum illa simul extinctus esse uideatur. Neque enim propinquum suum maximi animi uirum P. Crassum suapte interfectum manu, neque collegæ sui Pontificis Maximi sanguine simulachrum Vestæ respersum esse uidit. cui, mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis inimicissimi hominis eodem illo die mors nefaria fuisset. Non uidit eorũ ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant, horribiles, miserosq; casus, ex quibus C. Cotta, quẽ ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per inuidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus eiectus est è ciuitate. Sulpitius autem, qui in eadem inuidiæ flamma fuisset, quibus cum priuatus coniunctissime uixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate, cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florescenti, ferro erepta uita est, & pœna temeritatis non sine magno reip. malo constituta. Ego uero te Crasse, cum uitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino consilio & ortum, et extinctum esse arbitror. nã tibi aut pro uirtute animi, constantiaq; tua ciuilis ferri subeũda fuit

crudelitas,

crudelitas, aut siqua te fortuna ab atrocitate mortis uēdicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coegisset. neque solum tibi improborum dominatus, sed etiam propter admistam ciuium cædem bonorum uictoria mœrori fuisset. Mihi quidem Quinte frater & eorum casus, de quibus ante dixi, et ea, quæ nosmetipsi ob amorem in remp. incredibilem, & singularem pertulimus, ac sensimus cogitanti, sententia sæpe tua uera, ac sapiens uideri solet, qui propter tot, tantos, tamq; præcipites casus clarissimorum hominum, atque optimorum uirorum me semper ab omni contentione, ac dimicatione reuocasti. Sed quoniam hæc iam neque in integro nobis esse possunt, et summi labores nostri magna compensati gloria mitigantur, pgamus ad ea solatia, quæ non modo sedatis molestijs iucunda, sed etiā hærentibus, salutaria nobis esse possunt, sermonemq; L. Crassi reliquū, ac penè postremum memoriæ prodamus, atque ei, & si nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritamgratiam, debitamq; referamus. Neque enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in qbus omnibus ferè Socrates exprimitur, non, quanquam illa scripta sunt diuinitus, tamen maius qddā de illo, de quo scripta sunt, suspicatur. quod item nos postulamus nō à te quidem, qui nobis summa omnia tribuis, sed à cæteris, qui hæc in manus sument, ut maius quiddam de L. Crasso, quā quantum à nobis exprimetur, suspicentur. nos enim, qui ipsi sermoni non interfuissemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos, ac sententias huius disputationis tradidisset, quo in genere orationis utrunq; oratorem cognoueramus, idipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quod siquis erit, qui ductus opinione uulgi, aut Antoniū ieiuniorem, aut Crassum fuisse pleniorem putet, quàm quomodo à nobis uterque inductus esset, is erit ex ijs, qui aut illos non audierit, aut iudicare non possit. Nam fuit uterque (ut exposui antea) cum studio atque ingenio, et doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus, ut neq; in Antonio deesset hic ornatus orationis, neq; in Crasso redundaret. Vt igitur ante meridiē discesserunt, paululumq; requierūt, in primis hoc à se Cotta animaduersum esse dicebat omne illud tempus meridianum, Crassum in acerrima, atq; attentissima cogitatione posuisse, seseq;, qui uultū eius, cum ei dicendū esset, obtutumq; oculorū in cogitando probe nosset, atq; in maximis causis sæpe uidisset, cū dedita opa qescētibus alijs i eā hexedrā uenisset, i qua Crassus lectulo posito recubuisset, cūq; eū i cogitatiōe defixū esse sensisset, statī recessisse, atq; in eo silentio duas horas ferè esse consumptas. deide cū

omnes inclinato iam in poſt meridianũ tempus die ueniſſent ad Craſ
ſum. Quid eſt Craſſe inquit Iulius, imus'ne ſeſſum? et ſi admoni-
tum uenimus te, non flagitatum. Tum Craſſus, An me tam impudẽ
tem eſſe exiſtimatis, ut uobis, hoc præſertim munus, putẽ diutius poſ
ſe debere? Quinã igitur inquit ille locus, an in media ſylua pla-
cet? eſt enim is maxime & opacus, & frigidus. Sanè inquit Craſ
ſus, etenim eſt in eo loco ſedes huic noſtro non inopportuna ſermoni.
Cum placuiſſet idem cæteris, in ſyluam uenitur, & ibi magna cum
audiendi expectatione conſiditur. Tum Craſſus, Cum authoritas,
atq; amicitia ueſtra, tum Antonij facilitas eripuit inquit mihi in opti
ma mea cauſa libertatem recuſandi, quanquam in partienda diſputa
tione noſtra, cum ſibi de ijs, quæ dici ab oratore oporteret, ſumeret,
mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari
oporteret, ea diuiſit, quæ ſeiuncta eſſe non poſſunt. Nam cum omnis
ex re, atque uerbis conſtet oratio, neq; uerba ſedem habere poſſunt,
ſi rẽ ſubtraxeris, neq; res lumen, ſi uerba ſemoueris. Ac mihi quidẽ
ueteres illi maius quiddam animo complexi, plus multo etiã uidiſſe
uidentur, quã quantum noſtrorum ingeniorum acies intueri poteſt,
qui omnia hæc, quæ ſupra, & ſubter, unum eſſe, et una ui, atq; una
conſenſione naturæ conſtricta eſſe dixerunt. Nullum eſt enim genus
rerũ, quod aut auulſum à cæteris per ſeipſum conſtare, aut quo cæ
tera ſi careant, uim ſuam, atq; æternitatem conſeruare poſſint. Sed
ſi hæc maior eſſe ratio uidetur, ut hominum poſſit ſenſu, aut cogita-
tione comprehendi. Eſt etiam illa Platonis uera, & tibi Catule certe
non inaudita uox, omnem doctrinam harum ingenuarũ, et huma-
narum artium uno quodã ſocietatis uinculo contineri. ubi enim ꝑ-
ſpecta uis eſt rationis eius, qua cauſæ rerũ, atq; exitus cognoſcũtur,
mirus quidam omniũ quaſi conſenſus doctrinarũ, concentus'q; reperi
tur. Sed ſi hoc quoq; uidetur eſſe altius, quã ut id nos humi ſtrati ſu-
ſpicere poſſimus, illud certe tamen, quod amplexi ſumus, quod profite
mur, quod ſuſcepimus, noſſe, & tenere debemus. Vna eſt enim, quod
& ego heſterna die dixi, et aliquot locis antemeridiano ſermone ſi
gnificauit Antonius, eloquentia, quaſcunq; in oras diſputationis, re-
giones'ue delata eſt. nã ſiue de cœli natura loquitur, ſiue de terræ, ſi-
ue de diuina ui, ſiue de humana, ſiue ex ĩferiore loco, ſiue ex æquo,
ſiue ex ſuꝑiore, ſiue ut impellat hoĩes, ſiue ut doceat, ſiue ut deterre
at, ſiue ut cõcitet, ſiue ut reflectat, ſiue ut incẽdat, ſiue ut leniat, ſiue
ad paucos, ſiue ad multos, ſiue ĩter alienos, ſiue cũ ſuis, ſiue ſecũ, riuis ẽ
diducta oratio nõ fontibus, et quocũq; ingreditur eodẽ ẽ inſtructu,

ornatúq;

ornatuq; comitata. Sed quoniam oppressi iam sumus opinionibus nõ modo uulgi, uerum etiã hominum leuiter eruditorum, qui quæ cõplecti tota nequeunt, hæc facilius diuulsa, et quasi discerpta contrectant, & qui tanquam ab animo corpus, sic à sententijs uerba seiungunt, quorum sine interitu fieri neutrum potest, non suscipiã oratione mea plus, quam mihi imponitur, tantũ significabo breui, neq; uerborum ornatũ inueniri posse non partitis, expressisq; sententijs, neq; esse ullam sententiam illustrem sine luce uerborũ. Sed prius quàm illa conor attingere, quibus orationem ornari, atq; illuminari putẽ, proponam breuiter, quid sentiam de uniuerso genere dicendi. Natura nulla est (ut mihi uidetur) quæ non habeat in suo genere res cõplureis dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nã & auribus multa percipimus, quæ etsi nos uocibus delectant, tamẽ ita sunt uaria sæpe, ut id, quod proximum audias, iucundissimũ esse uideatur, & oculis colliguntur penè innumerabiles uoluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent, & reliquos sensus uoluptates oblectant dispares, ut sit difficile iudicium excellentis maxime suauitatis. At hoc idem, quod est in naturis rerũ, transferri potest etiam ad artes. Vna fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus, qui oẽs inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, ut neminẽ sui uelis esse dissimilem. Vna est ars, ratioq; picturæ, dissimillimiq; tamen inter se Zeusis, Aglaophõ, Apelles, neq; eorũ quisquam est, cui quicquam in arte sua deesse uideatur. & si hoc in his, quasi mutis artibus est mirandum, et tamen uerum, quanto admirabilius in oratione, atq; in lingua, quæ cum in ijsdem sententijs, uerbisq; uersetur, summas habet dissimilitudines, nõ sic, ut alij uituperandi sint, sed ut ij, quos cõstet esse laudandos, in dispari tñ genere laudentur. Atq; id primũ in poetis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quã sint inter sese Ennius, Pacuuius, Acciusq; dissimiles, quã apud græcos Aeschylus, Sophocles, Euripides, quanq̃ omnibus par penè laus in dissimili scribẽdi genere tribuatur. Aspicite nunc eos homines, atq; intuemini, quorũ de facultate quærimus, quid intersit inter oratorũ studia, atq; naturas, suauitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumẽ Hyperides, sonitum Aeschines, uim Demosthenes habuit, quis eorũ non egregius? tamẽ cuiusquam nisi sui similis? Grauitatem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo, & canorũ, quis horum non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen q́sq; in genere princeps. Sed quid ego uetera conquirã, cum mihi liceat uti

præsentibus exemplis, atq; uiuis? Quid iucundius auribus nostris unquam accidit huius oratione Catuli? quæ est pura sic, ut latine lo qui pene' solus uideatur, sic autem grauis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas, ac lepos. quid multa? istum audiens eq dem sic iudicare soleo, quicquid aut addideris, aut mutaueris, aut de traxeris, uitiosius, et deterius futurũ. Quid noster hic Cæsar? nõ'ne nouam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus indu xit prope' singulare? quis unquam res præter hunc tragicas pene' co micæ, tristes remisse, seueras hilare, forenses scenica prope' uenustate tractauit? atq; ita, ut neq; iocus magnitudine rerũ excluderetur, nec grauitas facetijs minueretur. Ecce præsentes duo prope' æquales Sul pitius, et Cotta. qd tam inter se dissimile, qd tã in suo genere præstãs? limatus alter, et subtilis rẽ explicãs proprijs, aptisq; uerbis, hæret ĩ causa semper, et qd iudici probandũ sit cũ acutissime uidit, omissis cæ teris argumentis in eo mentẽ, orationemq; defigit. Sulpitius aũt for tissimo quodam animi impetu, plenissima, & maxima uoce, summa contentione corporis, et dignitate motus, uerborũ quoq; ea grauitate, et copia est, ut unus ad dicendũ instructissimus a' natura esse uidea- tur. Ad nosmetipsos iam reuertor, quoniam sic fuimus semper cõpa rati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis iudiciũ uocaremur, quid tã dissimile, quàm ego in dicendo, & Antonius? cũ ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius, ego autem, quãquã memet mei pœnitet, cum hoc maxime tamen in comparatione coniũ gar. Videtis'ne genus hoc, quod sit Antonij, forte, uehemens, cõmotũ in agendo, præmunitum, & ex omni parte causæ septum, acre, acu- tum, enucleatum, in unaquaq; re commorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis uarietate, nulla no= strarum aurium satietate. Nos autem, quicunq; in dicendo sumus (quo niam esse aliquo in numero uobis uidemur) certe tamen ab huius mul tum genere distamus. quod quale sit, non est meũ dicere, propterea quod minime sibi quisq; notus est, et difficillime de se quisque sentit, sed tamen dissimilitudo intelligi potest, et ex motus mei mediocritate, & ex eo, quod quibus uestigijs primum insisti, in ijs fere' soleo per= orare, et quod aliquanto me maior in uerbis, quàm in sententijs eli gendis labor, & cura torquet, uerentem, ne si paulo obsoletior fuerit oratio, non digna expectatione, & silentio fuisse uideatur. Quod si in nobis, qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cuiusq; propriæ, et in ea uarietate fere' melius a' deteriore facultate magis, quàm genere, distinguitur, atque omne laudatur, quod in suo genere

perfectum est, quid censetis, si omnes, qui ubique sunt, aut fuerunt oratores amplecti uoluerimus, num'ne fore, ut quot oratores, totidē penè reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitā occurrat illud, si penè innumerabiles sint quasi formæ, figuræq; dicendi, specie dispares, genere laudabiles, non posse ea, quæ inter se discrepant, iisdem præceptis, atque in una institutione formari. Quod non est ita, diligentissimeq; hoc est eis, qui instituunt aliquos, atque erudiunt, uidendum, quo sua quenque natura maxime ferre uideatur. Etenim uidemus ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusque genere artificum, & magistrorum exisse discipulos, dissimiles inter se, attamen laudandos, cum ad cuiusque naturam institutio doctoris accommodaretur. Cuius est uel maxime insigne illud exemplum (ut cæteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates doctor singularis, se calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis uti solere. alterum enim exultantem uerborum audacia reprimebat, alterum cunctantem, & quasi uerecundantem incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantum alteri affinxit, de altero limauit, ut id confirmaret in utroque, quod utriusque natura pateretur. Hæc eo mihi prædicenda fuerunt, ut si non omnia, quæ proponerentur à me ad omnium uestrum studium, & ad genus id, quod quisque uestrum in dicendo probaret, adhærescerent, id à me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agenda sunt ab oratore, quæ explicauit Antonius, & dicenda quodammodo. Quinam igitur dicendi est modus melior? (nam de actione post uidero) quàm ut latine, ut planè, ut ornate, ut ad id, quodcunque agetur, apte, congruenterq; dicamus. Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expectari à me puri, dilucidiq; sermonis, neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat, nec sperare qui latine non possit, hunc ornate esse dicturum, neque uero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, usum necessarium, nam alterum traditur literis, doctrinaq; puerili, alterum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quisque dicat, quod uidemus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus, & poëtis. sunt enim illi ueteres, qui ornare non dum poterant ea, quæ dicebant, omnes propè præclare locuti, quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem

poterunt loqui niſi latine, neque tamen erit utendum uerbis ijs, qui-
bus iam conſuetudo noſtra non utitur, niſi quando ornandi cauſa
parce, quod oſtendam, ſed uſitatis, ita poterit uti, lectiſſimus ut uta-
tur ijs, qui in ueteribus erit ſcriptis ſtudioſe, & multum uolutatus.
Atq; ut latine loquamur, non ſolum uidendum eſt, ut & uerba ef-
feramus ea, quæ nemo iure reprehendat, & ea ſic, et caſibus, et tem
poribus, & genere, & numero conſeruemus, ut nequid perturbatũ,
ac diſcrepans, aut præpoſterum ſit, ſed etiam lingua, & ſpiritus, &
uocis ſonus eſt ipſe moderandus. Nolo exprimi literas putidius,
nolo obſcurari negligentius, nolo uerba exiliter exanimata exire,
nolo inflata, et anhelata grauius. nã de uoce non dum ea dico, quæ
ſunt actionis, ſed hoc, quod mihi cum ſermone quaſi coniunctum ui-
detur. Sunt enim certa uitia, quæ nemo eſt, quin effugere cupiat,
mollis uox, ut muliebris, aut quaſi extra modum abſona, atque ab-
ſurda. eſt autem uitium, quod nonnulli de induſtria conſectantur. ru
ſtica uox, et agreſtis quoſdam delectat, quo magis antiquitatem, ſi
ita ſonet, eorum ſermo retinere uideatur, ut tuus Catule ſodalis L.
Cotta gaudere mihi uidetur grauitate linguæ, ſonoq; uocis agreſti, &
illud, quod loquitur, priſcum uiſum iri putat, ſi plane fuerit ruſtica-
num. Me autem tuus ſonus, & ſubtilitas iſta delectat, omitto uerbo
rum, quanquam eſt caput, uerum id affert ratio, docent literæ, confir
mat conſuetudo & legendi, & loquendi, ſed hanc dico ſuauitatem,
quæ exit ex ore, quæ quidem, ut apud græcos atticorũ, ſic in latino
ſermone huius eſt urbis maxime propria. Athenis iandiu doctrina
ipſorum Athenienſium interijt, domicilium tantum in illa urbe re-
manet ſtudiorum, quibus uacant ciues, peregrini fruuntur capti quo
dãmodo nomine urbis, & authoritate, tamen eruditiſſimos homines
aſiaticos quiuis Athenienſis indoctus, non uerbis, ſed ſono uocis, nec
tam bene, quã ſuauiter loquendo facile ſuperabit. Noſtri minus ſtu-
dent literis, quã latini, tamẽ ex iſtis, quos noſtris, urbanis, in quibus
minimũ eſt literarũ, nemo eſt quin literatiſſimum togatorũ omnium
Q. Valerium Soranum lenitate uocis, atq; ipſo oris preſſu, et ſono fa
cile uincat. Quare cũ ſit quædã certa uox romani generis, urbisq;
propria, in qua nihil offendi, nihil diſplicere, nihil animaduerti poſ
ſit, nihil ſonare, aut olere peregrinũ, hãc ſequamur, neq; ſolũ ruſti-
cam aſperitatem, ſed etiam peregrinã inſolentiã fugere diſcamus.
Equidem cum audio ſocrum meã Læliam (facilius enim mulieres in-
corruptam antiquitatẽ conſeruant, qđ multorũ ſermonis expertes, ea
tenent semꝑ, quæ prima didicerunt) ſed eã ſic audio, ut Plautũ mihi

aut Næuium uidear audire, sono ipso uocis ita recto, & simplici est, ut nihil ostentationis, aut imitationis afferre uideatur, ex quo sic locutum esse eius patrem iudico, sic maiores, non aspere, ut ille, quẽ dixi, non uaste, non rustice, non hiulce, sed presse & æquabiliter, & leniter, quare Cotta noster, cuius tu illa lata Sulpiti nonnunquam imitaris, ut i otam literam tollas, & e plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messores uideris imitari. Hic cum arrisisset ipse Sulpitius, sic agam uobiscum inquit Crassus, ut quoniã me loqui uoluistis aliquid de uestris uitijs audiatis. Vtinam quidem inquit ille, id enim ipsum uolumus, idq; si feceris, multa (ut arbitror) hic hodie uitia ponemus. At enim non sine meo periculo Crassus inquit possum Sulpiti te reprehendere, quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi uideri. Tum ille, tum quod monuit idem ut ea, quæ in quoq; maxima essent, imitaremur? ex quo uereor, ne nihil sim tui nisi supplosionẽ pedis imitatus, & pauca quædã uerba, & aliquẽ si forte motum. Ergo ista inquit Crassus, quæ habes à me, non reprehendo, ne meipsum irrideam, sunt autem mea multo, & plura, & maiora quàm dicis, quæ autem sunt, aut tua planè, aut imitatione ex aliquo expressa, de ijs te, siquis me forte locus admonuerit, cõmonebo. Prætereamus igitur præcepta latine loquẽdi, quæ puerilis doctrina tradit, et subtilior cognitio, ac ratio literarũ alit, aut cõsuetudo sermonis quotidiani, ac domestica libri confirmant, et lectio ueterũ oratorum, & poëtarum. Neq; uero in illo altero diutius cõmoremur, ut disputemus quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicimus, intelligantur, latine scilicet dicẽdo, uerbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, quæ significari, ac declarari uolemus, sine ambiguo uerbo, aut sermone, nõ nimis longa continuatione uerborũ, non ualde productis ijs, quæ similitudinis causa ex alijs rebus transferũtur, non discerptis sententijs, non præposteris temporibus, nõ confusis personis, nõ perturbato ordine. quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe uideatur, cũ difficilius intelligatur quid patronus uelit dicere, quàm si ipse ille, qui patronũ adhibet, de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerunq; ipsi docent, ut nõ desyderes planius dici. Easdẽ res autem simulac Fusius, aut uester æqualis Pomponius agere cœpit, nõ æque quid dicãt, nisi admodũ attendi, intelligo. ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum, tantaq; insolentia, ac turba uerborũ, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem, & tenebras afferat, atq; ut quodã modo ipsi sibi in dicendo obstrepere uideantur. Verum si

placet, quoniam hæc satis spero uobis quidē, certe maioribus molesta, & putida uideri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Atqui uides inquit Antonius, cum alias res agamus, quàm te inuiti audiamus, q adduci possumus, de me enim cōijcio, relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus, ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quædam est oratio tua. Faciles enim inqt Antoni partes eæ fuerunt duæ, quas modo percurri, uel potius penè præterij, latine loquendi, planeq; dicendi, reliquæ sunt magnæ, implicatæ, uariæ, graues, qbus omnis admiratio ingenij, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim unquam est oratorē, quod latine loqueretur, admiratus, si est aliter, irrident, neq; eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. nemo extulit eum uerbis. q ita dixisset, ut qui adessent intelligerent, quid diceret, sed contempsit eū qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quē deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui distincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate & rebus, & uerbis dicunt, et in ipsa oratione quasi quendam numerum, uersumq; conficiunt, id est quod dico ornate. qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarū dignitates ferunt, ij sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum, & congruens nominem. q ita dicerent, eos negauit adhuc se uidisse Antonius, & ijs hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum.

Quare omnes istos me authore deridete, atq; contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorū uim complexos esse arbitrantur, neq; adhuc quā personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verū enim oratori quæ sunt in hominum uita, quandoquidem in ea uersatur orator, atq; ea est ei subiecta materies, omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquētia una quædam de summis uirtutibus, quanquā sunt omnes uirtutes æquales, & pares, sed tamen est species alia magis alia formosa, & illustris, sicut hæc uis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis, & consilia sic uerbis explicat, ut eos, qui audiant, quocunq; incubuerit, possit impellere, quæ quo maior est uis, hoc est magis probitate iungenda, summaq; prudētia, quarū uirtutum expertibus, si dicēdi copiā tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus. Hanc inquā cogitandi, pronuntiandiq; rationem, uimq; dicendi ueteres græci sapientiā nominabant, hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atq; ab hac similitudine Coruncani nostri, Fa-

bricij, Catones, Scipiones, fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili, & uoluntate. Eadem autem alij prudentia, sed consilio ad uitæ studia dispari, quietem, atq; otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, a regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt, quæ uita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suauitatem, qua nihil est hominibus iucundius, plures quàm utile fuit rebus publicis, delectauit. Itaq; ut ei studio se excellentissimis ingenijs homines dediderunt, ex ea summa facultate uacui, ac liberi temporis, multo plura, quàm erat necesse, doctissimi homines otio nimio, & ingenijs uberrimis affluentes curāda sibi esse, ac quærenda, & inuestiganda duxerunt. Nam uetus quidem illa doctrina eadem uidetur & recte faciendi, & benedicendi magistra, neq; disiuncti doctores, sed ijdem erant uiuendi præceptores, atq; dicendi, ut ille apud Homerum Phœnix, qui se a Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem uerborum, actoremq; rerum. Sed ut homines labore assiduo, & quotidiano assueti, cum tempestatis causa opere prohibētur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam nouū sibiipsi aliquem excogitāt in otio ludum, sic illi a negotijs publicis, tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut uoluntate sua feriati totos se alij ad poëtas, alij ad geometras, alij ad musicos contulerūt, alij etiam, ut dialectici, nouum sibiipsi studium, ludumq; pepererūt, atq; in ijs artibus, quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur, atq; uirtutem, omne tempus, atq; ætates suas consumpserunt. Sed quod erant quidā, ijq; multi, qui aut in rep. propter ancipitem, quæ non potest esse seiuncta, faciendi, dicendiq; sapientiam florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut qui minus ipsi in rep. uersarentur, sed ut huius tamen eiusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasimachus, Isocrates, inuenti sunt, qui cum ipsi doctrina, & ingenijs abundarent, a re autem ciuili, & a negotijs animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent, atq; contemnerent, quorum princeps Socrates fuit is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusq; iudicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & uenustate, & subtilitate, tum uero eloquentia, uarietate, copia, quam se cunq; in partem dedisset, omnium fuit facile princeps. Is, qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in ijs exercitatio philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit,

sapienterq; sentiendi, & ornate dicendi scientiam re cohærentes, di-
sputationibus suis separauit, cuius ingenium, uariosq; sermones im
mortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse literã Socrates nul
lam reliquisset. Hinc discidium illud extitit quasi linguæ, atq; cor-
dis, absurdum sane, & inutile, & reprehendendum, ut alij nos sa=
pere, alij dicere docerent. Nã cum essent plures orti fere à Socrate,
qđ ex illius uarijs, & diuersis, & in omnem partem diffusis dispu-
tationibus alius aliud apprehenderat, proseminatæ sunt, quasi fami
liæ dissentientes inter se, & multũ disiunctæ, & dispares, cũ tamen
omnes se philosophi, socraticos & dici uellent, et esse arbitrarentur.

Ac primo ab ipso Platone Aristoteles, & Xenocrates, quorũ alter
peripateticorum, alter academiæ nomen obtinuit. deinde ab An-
tisthene, qui patientiam, & duritiam in socratico sermone maxime
adamarat, cynici primum, deinde stoici, tum ab Aristippo, quẽ illæ
magis uoluptariæ disputationes delectarant, cyrenaica philosophia
manauit, quam ille et eius posteri simpliciter defenderant. ij q nunc
uoluptate omnia metiuntur, dum uerecundius id agunt, nec dignitati
satisfaciunt, quam nõ aspernantur, nec uoluptatem tuẽtur, quam am
plexari uolunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se
omnes fere socraticos esse dicebant, Eretricorum, Erilliorũ, Megari-
corum, Pyrrhoneorũ, sed ea horum ui, et disputationibus sunt iam-
diu fracta, & extincta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philoso
phia, quæ suscepit patrociniũ uoluptatis, et sicui uera uideatur, pro
cul abest tamen ab eo uiro, quem quærimus, & quem authorem pu
blici consilij, & regendæ ciuitatis ducem, & sententiæ, atq; eloquen
tiæ principẽ in senatu, in populo, in causis publicis esse uolumus. nec
ulla tamen ei philosophiæ fiet iniuria à nobis. non enim repelletur
inde, quo aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, ubi uult, ubi
etiã recubans molliter, & delicate, nos auocat à rostris, à iudicijs,
à curia, fortasse sapienter, ac præsertim à rep. uerũ ego non quæro
nũc, quæ sit philosophia uerissima, sed quæ oratori coniuncta maxi
me. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus, sunt enim & boni
uiri, & quoniam sibi ita uidentur, beati, tantumq; eos admoneamus,
ut illud, etiam si est uerissimum, tacitum tamen tanquam mysteriũ te
neant, quod negant uersari in rep. esse sapientis. nã si hoc nobis, atq;
optimo cuiq; persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cu
piunt, otiosi. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen,
nec eos iratos uereor, quoniã omnino irasci nesciunt, atq; hanc ab ijs
habeo gratiam, quod soli ex omnibus, eloquentiã uirtutem, ac sapi-
entiam esse

entiam esse dixerunt. sed utrunq; est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore ualde abhorreat, uel quod omnes, qui sapientes nō sint, seruos, latrones, hostes, insanos esse dicunt, neq; tamen quenquam esse sapientem, ualde autem est absurdum ei concionem, aut senatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo, illorum, qui adsint, sanus, nemo ciuis, nemo liber esse uideatur. Accedit, quod orationis etiā genus habent fortasse subtile, & certe acutum, sed ut in oratore exile, inusitatum, abhorrens ab auribus uulgi, obscurum, inane, ieiunū, attamen eiusmodi, quo uti ad uulgus nullo modo possit. Alia enim & bona, & mala uidentur stoicis, et cæteris ciuibus, uel potius gentibus, alia uis honoris, ignominiæ, præmij, supplicij. uere, an secus, nihil ad hoc tempus, sed, ea si sequamur, nullam unquam rē dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici, & Academici, quanquam academicorum nomen est unum, sententiæ duæ. nam Speusippus Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem Polemo, & Crantor, nihil ab Aristotele; qui una audierat Platonem, magnopere dissensit, copia fortasse, & uarietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primum, qui Polemonē audierat, ex uarijs Platonis libris, sermonibusq; socraticis hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo pcipi possit, quem ferunt eximio quodam usum lepore dicēdi, aspernatum esse omne animi, sensusq; iudicium, primumq; instituisse (quanquam id fuit socraticum maxime) non quid ipse sentiret ostendere, sed contra id, quod quisq; se sentire dixisset, disputare. Hinc hæc recentior Academię emanauit, in qua extitit diuina quadam celeritate ingenij, dicendiq; copia Carneades, cuius ego, et si multos auditores cognoui Athenis, tamen authores certissimos laudare possum, & socerum meum Scæuolam, qui eum Romæ audiuit adolescens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum clarissimum uirum, qui illum à se adolescente Athenis, iam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Hæc autem, ut ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientium iugo sunt doctrinarum facta diuortia, ut philosophi tanquam in superum mare ionium defluerent, græcum quiddam, & portuosum, oratores autem in inferum hoc thuscum, & barbarū, scopulosum, atq; infestum laberentur, in quo etiam ipse Vlysses errasset. Quare si hac eloquentia, atq; hoc oratore contenti sumus, qui sciat, aut negare oportere, quod arguere, aut, si id non possis, tum ostendere, quod is fecerit, qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut impruden-

ti

tia, aut necessario, aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur,
aut non ita agit, ut debuerit, ac licuerit, et si satis esse putatis, ea, quæ
isti scriptores artis docent, discere, quæ multo tamen ornatius, quàm
ab illis dicuntur, & uberius explicauit Antonius, sed si his contenti
estis, atq; ijs etiam, quæ dici uoluistis à me, ex ingenti quodam ora-
torem, immensóq; campo in exiguum sanè gyrum compellitis. Sin ue
terem illum Periclem, aut hunc etiā, qui familiarior nobis propter
scriptorum multitudinem est, Demosthenem sequi uultis, & si illam
præclaram, & eximiam speciem oratoris perfecti, et pulchritudinē
adamastis, aut uobis hæc carneadia, aut illa aristotelia uis cōprehen
denda est. Nanq; (ut ante dixi) ueteres illi usq; ad Isocratem omnem
omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad uitam, quæ ad uir
tutem, quæ ad remp. pertinebant, cognitionem, & scientiam, cum di-
cendi ratione iungebant. postea dissociati (ut exposui) à Socrate di-
serti à doctis, & deinceps à socraticis item omnibus, philosophi elo-
quentiam despexerunt, oratores sapientiam, neq; quicquam ex alte-
rius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarētur,
ex quo promiscue haurirent, si manere in pristina communione uo
luissent. sed ut pontifices ueteres propter sacrificiorū multitudinem
tres uiros epulones esse uoluerunt, cū essent ipsi à Numa, ut etiam
illud ludorū epulare sacrificiū facerent, instituti sic socratici à se cau
sarum actores à communi philosophiæ nomine separauerunt, cum
ueteres, dicendi, & intelligendi mirificam societatem esse uoluissent.
Quæ cum ita sint paululum equidem de me deprecabor, & petam
à uobis, ut ea, quæ dicam, non de memet ipso, sed de oratore dicere
putetis. Ego enim sum is, qui cū summo studio patris in pueritia do
ctus essem, & i forum ingenij tantum, quantum ipse sentio, non tan
tum quantum ipse forsitan uobis uidear, detulissem, nō possim dicere
me hæc, quæ nunc complector, perinde ut dicā discenda esse, didicis-
se, quippe qui omnium maturrime ad publicas causas accesserim, an
nosq; natus unum, & uigenti nobilissimum hominem, & eloquen-
tissimum in iudicium uocarim, cui disciplina fuerit forum, magister
usus, & leges, & instituta populi R. mosq; maiorum. paulum, sitiens
istarum artium, de qbus loquor, gustaui quæstor in Asia, cum essem
æqualem ferè meum ex Academia rhetorum nactus Metrodorum
illum, de cuius memoria commemorauit Antonius, & inde decedens,
Athenis, ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quod
mysteria non referrent, ad quæ biduo serius ueneram, succensuis-
sem. Quare hoc, quod complector, tantam scientiam, uimq; doctri-
næ, non

næ, non modo non pro me, sed contra me est potius. non enim q̃d ego, sed quid orator possit, disputo, atq; hos omnes, q̃ artes rhetoricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim de litiũ genere, et de principijs, & de narrationibus. illa uis autem eloquentiæ tanta est, ut omniũ rerum, uirtutum, officiorum, omnisq; naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ uitam continet, originem, uim, mutationesq; teneat. eadem mores, leges, iura describat, remp. regat, omnia, quæ ad quan cunq; rem pertineant, ornate, copioseq; dicat. In quo genere nos quidem uersamur tantum, quantum possumus, quantum ingenio, quantũ mediocri doctrina, quantum usu ualemus, neq; tamen istis, qui in una philosophia qua si tabernaculum uitæ suæ collocarunt, multum sane' in disputatione concedimus. quid enim meus familiaris C. Velleius afferre potest, quamobrem uoluptas sit summum bonum, quod ego non copiosius possim uel tutari, si uelim, uel refellere ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione? in qua Velleius est rudis, unusquisq; nostrorũ uersatus. quid est, quod aut Sex. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio uixit, M. Vigellius, de uirtute hominum stoici possint dicere, qua in disputatione ego his debeã, aut uestrũ quisquam concedere? Non est enim philosophia similis artium reliquarum. nam quid faciet in geometria qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudicetur. hæc uero, quæ sunt in philosophia, ingenijs eruuntur, ad id, quod in quoq; uerisimile est eliciendum, acutis, atq; acribus, eaq; exercitata oratione poliuntur. Hic hic noster uulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi, istos quidem nostros uerberabit, neq; se ab ijs contemni, ac despici sinet. Sin aliquis extiterit aliquando, qui aristotelio more de omnibus rebus in utranq; sententiam possit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arcesilæ modo, & Carneadis contra omne, quod propositum sit, disserat, quiq; ad eam rationem adiungat hunc rhetoricum usum, moremq;, exercitationemq; dicendi, is sit uerus, is perfectus, is solus orator. Nam neq; sine forensibus neruis satis uehemens, & grauis, nec sine uarietate doctrinæ satis politus, & sapiens esse orator potest. Quare Coracem istum uestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui euolent clamatores odiosi, ac molesti, Pamphilumq; nescio quem sinamus in infulis tantam rem, tanquam pueriles delitias aliquas depingere, nosq; ipsi hac tam exigua disputatione hesterni, & hodier-

ni dici totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta sit,
ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorū un-
quam attigit, comprehensa esse uideatur. Tum Catulus, Haud
quaquam hercle inquit Crasse mirandum est, esse in te tantam dicen
di uel uim, uel suauitatem, uel copiam, quem quidē antea natura re
bar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapien-
tissimus homo uiderere, nunc intelligo illa te semper etiam potiora du
xisse, quæ ad sapientiam spectarent, atq; ex his hanc dicendi copiā
fluxisse, sed tamen, cum omnis gradus ætatis recordor tuæ, cumq; ui-
tam tuam, ac studia consydero, neq; quo tempore ista didiceris, ui-
deo, nec magnopere te istis studijs, hominibus, libris intelligo dedi-
tum, neq; tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quæ
mihi persuades maxima esse adiumenta, potuisse in tuis tantis occu-
pationibus perdiscere, an, si non potueris, posse isto modo dicere.

Hic Crassus, Hoc tibi inquit Catule primum persuadeas uelim,
me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem si
esset mihi de histrione dicendum. negarem enim posse eum satisface
re in gestu, nisi palæstram, nisi saltare didicisset, neq; ea cum dicerē,
me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artifi-
cij existimatorem, similiter nunc de oratore, uestro impulsu loquor,
summo scilicet. Semper enim quacunq; de arte, aut facultate quæri-
tur, de absoluta, & perfecta quæri solet. Quare si iam me uultis esse
oratorem, si etiam sat bonum, si bonum deniq;, non repugnabo (quid
enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est, sum-
mus tamen certe non sum. neq; enim apud homines res est ulla diffi-
cilior, neq; maior, neq; quæ plura adiumenta doctrinæ desyderet.
Attamen quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo ora
tore dicam necesse est. uis enim, & natura rei, nisi perfecta ante ocu
los ponitur, qualis, & quanta sit intelligi non potest. Me autem Ca-
tule fateor, neq; hodie in istis libris, & cū istis hominibus uiuere, nec
uero id, quod tu recte commeministi, ullum unquam habuisse sepositū
tempus ad discendū, ac tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantū
mihi puerilis ætas, forenses feriæ concesserint. At si quæris Catule de
doctrina ista quid ego sentiam, non tantum ingenioso homini, et ei q
forū, qui curiam, q causas, qui remp. spectet, opus esse arbitror tēpo-
ris, quantum sibi ij sumpserūt, quos discentes uita defecit. omnes enim
artes aliter ab ijs tractantur, q eas ad usum transferūt, aliter ab ijs,
qui ipsarū artium tractatu delectati, nihil in uita sunt aliud acturi.
Magister hic Samnitiū summa iā senectute est, et quotidie cōmētatur,

nihil enim curat aliud, atq; uelocius puer addidicerat. sed quod erat apius ad illud, totumq; cognorat, fuit, ut est apud Lucilium.

-Quanuis bonus ipse
Samnis in ludo, ac rudibus cuiuis satis asper,
sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat. erat enim scænicus, quid faceret aliud? at Numerius Furius noster familiaris, cum est commodum, cantat. est enim paterfamilias, est eques romanus, puer didicit, quod discendum. Eadem ratio est harum artium maximarum, dies, & noctes uirum summa uirtute, & prudentia uidebamus philosopho cum operam daret Q. Tuberonem, at eius auunculum uix intelligeres id agere, cũ ageret tamen, Africanum. Ista discuntur facile, si & tantum sumas, quantum opus sit, & habeas, qui docere fideliter possit, & scias etiam ipse discere. Sed si tota uita nihil uelis aliud agere, ipsa tractatio, et quæstio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione uestiges. ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio, facilis usus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria, studiumq; permaneat, libet autem semper discere. ut si uelim ego talis optime ludere, aut pilæ studio tenear, etiam fortasse, si assequi nõ possim. at alij, quia præclare faciunt, uehementius, quàm causa postulat, delectantur, ut Tityus pila, Brulla talis. Quare nihil est, quod quisquã magnitudinem artium ex eo, quod senes discunt, pertimescat. nanq; aut senes ad eas accesserunt, aut usque ad senectutem in studijs detinentur, aut sunt tardissimi. res quidem se mea sententia sic habet, ut nisi quod quisq; cito potuerit, nunquam omnino possit perdiscere. Iam iam inquit Catulus, intelligo Crasse quid dicas, & hercule assentior, satis uideo tibi homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis. Pergis'ne inquit Crassus, me quæ dicam, de me non de re putare dicere? Sed iam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi uero Catulus inquit, placet. Tum Crassus, Quorsum igitur hæc spectat inquit, tam longa, & tam alte repetita oratio? hæ duæ partes, quæ mihi supsunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici postulat ornate, altera apte, hãc habent uim, ut sit quammaxime iucunda, quammaxime in sensus eorum, qui audiunt, influat, et quamplurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractatum ex uulgi opinionibus, exiguum sane, atque mendicum est. illud rursus ipsum, quod tradũt isti, qui profitentur se dicendi magistros, nõ multum est maius, quàm illud uulgare, ac forense. Apparatu nobis opus

est, & rebus exquisitis undique, & collectis, arcessitis, comportatis, ut tibi Cæsar faciendũ est ad annum, ut ego in ædilitate laboraui, q̃d quotidianis, & uernaculis rebus satisfacere me posse huic populo nõ putabam. Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis est, uel ratio, uel sine ratione ipsa exercitatio. Rerum est sylua magna, quam cum græci iam non tenerent, ob eamq; causam iuuentus nostra dediscerent pene discendo, etiam latini, si dijs placet, hoc biennio magistri dicendi extiterunt, quos ego censor edicto meo sustuleram, non quo (ut nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud græcos, qui cuiusmodi essent ui debam, tamen esse præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & humanitatem dignam scientia, hos uero nouos magistros, nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent, quod etiam cum bonis rebus coniunctum per seipsum est magnopere fugiendum. hoc cum unum traderetur, & cum impudentiæ ludus esset, putaui esse censoris, ne longius id serperet, prouidere, quanq̃ nõ hæc ita statuo, atq; decerno, ut desperem latine ea, de quibus disputauimus, tradi, ac perpoliri. patitur enim & lingua nostra, et natura rerũ, ueterem illam, excellentemq; prudentiam græcorum ad nostrum usum, moremq; transferri, sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc in hoc quidẽ genere nostri nulli fuerunt, sin quando extiterint, etiam græcis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primum, & quasi colore quodam, & succo suo. nam ut grauis, ut suauis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorũ, in toto spectantur hæc corpore. Vt porro conspersa sit quasi uerborum, sententiarumq; floribus, id non debet esse fusum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu di sposita quædam insignia, & lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non solum delectet, sed etiam sine satietate delectet. non enim a me iam expectari puto, ut moneam, ut caueatis, ne exilis, ne inculta sit uestra oratio, ne uulgaris, ne obsoleta, aliud quiddam magis & ingenia me hortã tur uestra, & ætates. Difficile enim dictu est, quæ nam causa sit, cur ea, quæ maxime sensus nostros impellunt, uoluptate, et specie prima acerrime commouent, ab ijs celerrime fastidio quodam, et satietate ab alienemur. Quanto colorum pulchritudine, & uarietate floridiora sunt in picturis nouis pleraq;, quã in ueteribus? quæ tamen, etiam

ſi primo aſpectu nos ceperunt, diutius non delectant, cum iidem nos in antiquis tabulis illo ipſo horrido, obſoletoq́; teneamur. Quãto molliores ſunt, & delicatiores in cantu flexiones, & falſæ uoculæ, quã certæ, & ſeueræ? quibus tamen non modo auſteri, ſed, ſi ſæpius fiũt, multitudo ipſa reclamat. Licet hoc uidere in reliquis ſenſibus, unguentis minus diu nos delectari ſumma, et acerrima ſuauitate conditis, quã his moderatis, & magis laudari, quod ceram, quàm quod crocum olere uideatur. in ipſo tactu eſſe modum et mollitudinis, & leuitatis. Quin etiam guſtatus, qui eſt ſenſus ex omnibus maxime uoluptarius, quiq́; dulcitudine præter cæteros ſenſus commouetur, quã cito id, quod ualde dulce eſt, aſpernatur, ac reſpuit? quis potione uti, aut cibo dulci diutius poteſt? Quã utroq; in genere ea, quæ leuiter ſenſum uoluptate moueant, facillime fugiant ſacietatem, ſic omnibus in rebus uoluptatibus maximis faſtidium finitimum eſt, Quo hoc minus in oratione miremur, in qua uel ex poetis, uel ex oratoribus poſſumus iudicare, concinnam, diſtinctam, ornatam, feſtiuã, ſine intermiſſione, ſine reprehenſione, ſine uarietate, quamuis claris ſit coloribus picta uel poeſis, uel oratio non poſſe in delectatione eſſe diuturna. atq; eo citius in oratoris, aut in poetæ cincinnis, ac fuco offenditur, quod ſenſus in nimia uoluptate natura non mente ſatiantur, in ſcriptis, & in dictis non aurium ſolum, ſed animi iudicio etiam magis, infucata uitia noſcuntur. Quare. bene, & præclare. quamuis nobis ſæpe dicatur. belle, & feſtiue. nimiũ ſæpe nolo. quanquam illa ipſa exclamatio. non poteſt melius. ſit uelim crebra, ſed habeat tamẽ illa in dicendo admiratio, ac ſumma laus umbram aliquam, et receſſum, quo magis id, quod erit illuminatũ, extare, atq; eminere uideatur. Nũquam agit hunc uerſum Roſcius eo geſtu, quo poteſt,

Nam ſapiens uirtuti honorem præmium, haud prædam petit.

ſed abiiciat prorſus, ut in proximos,

Ecquid uideo? ferro ſeptus poſſidet ſedes ſacras.

incidat, aſpiciat, admiretur, ſtupeſcat. Quid ille alter.

Quid petam præſidii? =

quàm leniter, quàm remiſſe, quàm non actuoſe? inſtat enim.

O pater, o patria, o Priami domus,

in quo tanta commoueri actio non poſſet, ſi eſſet conſumpta ſuperiore motu, et exhauſta, neq; id actores prius uiderunt, quàm ipſi poetæ, quã deniq; illi etiam, qui fecerunt modos, à quibus utriſq; ſummittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, uariatur, diſtinguitur. Ita ſit nobis igitur ornatus, & ſuauis orator, nec tamen poteſt aliter eſſe,

ut suauitatem habeat austeram, & solidam, non dulcem, atq; decoctam, nam ipsa ad ornandum præcepta quæ dantur, eiusmodi sunt, ut ea, quamuis uitiosissimus orator, explicare possit. Quare, ut ante dixi, primum sylua rerum, ac sententiarum comparanda est, qua de parte dixit Antonius, hæc formãda filo ipso, & genere orationis, illuminanda uerbis, uarianda sententijs. Summa autem laus eloquentiæ est amplificare rem ornando, quod ualet non solum ad augendũ aliquid, & tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuandum, atq; abijciendum. Id desyderatur omnibus ijs in locis, quos ad fidem orationis faciẽdam adhiberi dixit Antonius, uel cum explanamus aliquid, uel cum conciliamus animos, uel cũ concitamus. Sed in hoc qđ postremum dixi, amplificatio potest plurimum, eáq; una laus oratoris est, & propria maxime, etiam maior est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius (primo reijciebat) laudandi, & uituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quàm utrunq; horum cumulatissime facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui quanquam proprij causarum, et inhærentes in eorum neruis esse debent, tamen, quia de uniuersa re tractari solent, communes à ueteribus nominati sunt, quorũ partim habent uitiorum, & peccatorum acrem quãdam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quã dici nihil solet, nec potest, ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam, quibus uti confirmatis criminibus oportet, aliter enim ieiuni sunt, atq; inanes. Alij autem habent deprecationem, aut miserationem, alij uero ancipites disputationes, in quibus de uniuerso genere in utranque partẽ disseri copiose licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus ante dixi, putatur. apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio, & copia petebatur. de uirtute enim, de officio, de æquo et bono, de dignitate, honore, ignominia, præmio, pœna similibusq; de rebus in utranq; partem dicẽdi, animos, & uim, et artem habere debemus. Sed quoniam de nostra possessione depulsi in paruo, & eo litigioso prædiolo relicti sumus, et aliorum patroni nostra tenere, tueriq; non potuimus, ab ijs (quod indignissimum est) qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidẽ illi qui ex particula parua urbis, ac loci nomen habent, et peripatetici philosophi, aut academici nominantur, olim autem propter eximiã rerum maximarum scientiam à græcis politici philosophi appellati uniuersarum rerum publicarum nomine uocabantur, omnem ciuilem ora-

tionem

tionem in horum alterutro genere uerſari, aut diffinita controuerſia certis temporibus, ac reis, hoc modo, placeat'ne à Carthaginienſibus captiuos noſtros redditis ſuis recuperari, aut infinite de uniuerſo genere quærētis, quid omnino de captiuo ſtatuendū, ac ſentiendū ſit. atq; horum ſuperius illud genus, cauſam, aut controuerſiam appellant, eam'q; tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt. hæc autem altera quæſtio infinita, & quaſi propoſita, conſultatio nominatur, atq; hactenus loquantur. Etiam hac inſtituendo diuiſione utuntur, ſed ita non ut iure, aut iudicio, ut deniq; recuperare amiſſam poſſeſſionem, ſed ut ex iure ciuili ſurculo defringendo uſurpare uideantur. Nam illud alterum genus, quod eſt temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque id ipſum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in academia maxime uigere audio, etiam harum iá cauſarum cognitio, exercitatio'q; celebratur. Alterum uero tantummodo in prima arte tradenda nominant, et oratoris eſſe dicunt, ſed neq; uim, neq; naturam eius, nec partes, nec genera proponunt, ut prætermitti omnino fuerit ſatius, quàm attentatum deſeri. nunc enim ĩopia reticere intelliguntur, tum iudicio uiderentur. Omnis igitur res eādem habet naturā ambigendi, de qua quæri, et diſceptari poteſt, ſiue in infinitis conſultationibus diſceptatur, ſiue in ijs cauſis, quæ in ciuitate, et in forenſi diſceptatione uerſantur, neq; eſt ulla, quæ nō aut ad cognoſcēdi, aut ad agendi uim, rationem'q; referatur. nā aut ipſa cognitio rei, ſcientia'q; ꝑquiritur, ut, uirtus ſuam'ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur? aut agendi conſilium exquiritur, ut ſit'ne ſapienti capeſſenda resp? Cognitionis autē tres modi, coniectura, definitio, et, ut ita dicam, cóſecutio. Nam quid in re ſit coniectura, quæritur, ut illud. Sit'ne in humano genere ſapientia? Quam autem uim quæq; res habeat, definitio explicat, ut ſi quæratur quid ſit ſapientia. Cóſecutio autem tractatur, cum quid quăq; rem ſequatur, inquiritur, ut illud, ſit'ne aliquando mentiri boni uiri? Redeunt rurſus ad coniecturā, eam'q; in quatuor genera diſpertiūt. nam aut quid ſit, quæritur, hoc modo, natura'ne ſit ius inter hoĩes, an opinionibus? aut quæ ſit origo cuiuſq; rei, ut quod ſit initiū legū, aut rerum publicarum? aut cauſa, & ratio, ut ſi quæratur, cur doctiſſimi homines de maximis rebus diſſentiant? aut de immutatione, ut ſi diſputetur. num interire uirtus in homine, aut, nū in uitiū poſſit conuerti? Definitionis autem ſunt diſceptationes, ut cum quæritur quid in communi mente quaſi impreſſum ſit, ut ſi diſſeratur, id'ne ſit ius, quod maximæ parti ſit utile? aut cum quid cuiuſq; ſit proprium

exquiritur,ut ornate dicere proprium'ne ſit oratoris?an id etiã ali
quis præterea poſſit?aut cũ res diſtribuitur ĩ partes,ut ſi quæratur,
quot ſint genera rerũ expetendarum,ut,ſint'ne tria,corporis,ani=
mi,externarumq; rerum?aut cum quæ forma,et quaſi naturalis no
ta cuiuſq; ſit,deſcribitur,ut ſi quæratur auari ſpecies,ſeditioſi,glo=
rioſi. Conſecutionis autẽ duo prima quæſtionum genera ponũtur.
Nam aut ſimplex eſt diſceptatio,ut ſi diſſeratur,expetenda'ne ſit glo
ria?aut ex cõparatione,laus,an diuitiæ magis expetendæ ſint?Sim
plicium autem ſunt tres modi,de expetendis fugiendis'ue rebus, ut
expetendi'ne honores ſint?num fugienda paupertas?de æquo,aut ini
quo,æquum'ne ſit ulciſci iniurias etiam propinquorum? de honeſto,
aut turpi,ut hoc,ſit'ne honeſtum gloriæ cauſa mortem obire? Com
parationis autem duo ſunt modi,unus,cum idem'ne ſit , an aliquid
interſit quæritur,ut metuere,et uereri,ut rex,& tyrannus,ut aſſen
tator,et amicus,alterum,cum quid præſtet aliud alij quæritur,ut il
lud,optimi'ne cuiuſq; ſapientes,an populari laude ducantur?Atq; eæ
quidem diſceptationes,quæ ad cognitionem referuntur,ſic ferè à do
ctiſſimis hominibus deſcribuntur.Quæ uero referũtur ad agendũ,
aut in officij diſceptatione uerſantur,quo in genere quid rectum,fa=
ciendum'q; ſit,quæritur,cui loco omnis uirtutum,et uitiorum eſt ſylua
ſubiecta,aut in animorũ aliqua ꝑmotione,aut gignenda,aut ſedãda
tollenda'ue tractãtur,huic generi ſubiectæ ſunt cohortationes,obiur
gationes,conſolationes,miſerationes,omnis'q; ad omnem animi motũ
& impulſio,et,ſi ita res feret,mitigatio. Explicatis igitur his ge=
neribus,ac modis diſceptationum omnium,nihil ſanè ad rẽ perti=
net,ſiqua in re diſcrepauit ab Antonij diuiſione noſtra partitio.ea=
dẽ enim ſunt mẽbra in utriſq; diſputationibus , ſed paulo ſecus à
me,atq; ab illo ꝑtita,ac diſtributa.Nũc ad reliqua progrediar,me'q;
ad meum munus,penſum'q; reuocabo.Nã ex illis locis,quos expoſuit
Antonius,omnia ſunt ad quæq; genera quæſtionum argumenta ſu=
menda,ſed alijs generibus alij loci magis erunt apti.de quo non tam
quia longum eſt,quàm quia perſpicuum,dici nihil eſt neceſſe. Or=
natiſſimæ ſunt igitur orationes eæ,quæ latiſſime uagantur,et à pri
uata,ac ſingulari controuerſia ſe ad uniuerſi generis uim explican
dam conferunt,& conuertunt,ut ij,qui audiant,natura,& genere,
& uniuerſa re cognita,de ſingulis reis,& criminibus,et litibus ſta
tuere poſſint.Hanc ad conſuetudinẽ exercitationis uos adoleſcẽtes eſt
cohortatus Antonius,atq; à minutis, anguſtis'q; concertationibus ad
omnẽ uim,uarietatem'q; uos diſſerendi traducendos putauit.Qua=

re non est paucorum libellorum hoc munus, ut ij, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neq; thusculani, atq; huius ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non. n. solum acuenda nobis, neq; procudenda lingua est, sed onerandum, complendumq; pectus maximarum rerum, & plurimarum suauitate, copia, uarietate. Nostra est enim (si modo nos oratores sumus, si in ciuiũ disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi authores, et principes sumus) nostra est inquam omnis ista prudẽtiæ, doctrinæq; possessio, in quã hoĩes quasi caducam, atq; uacuam abundantes otio nobis occupatis inuolauerunt, atque etiã aut irridentes oratorẽ, ut ille in Gorgia Socrates cauillatur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosq; rhetoricos inscribunt, quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab ijsdẽ de iustitia, de officio, de ciuitatibus instituendis, & regendis, de omni uiuẽdi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam iam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab ijs ipsis, à quibus expilati sumus, dummodo illa ad hanc ciuilem scientiam, quo pertinent, & quam intuentur, transferamus, neque (ut ante dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatẽ, sed cum fontes uiderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino, tum quotiescunque opus erit, ex ijs, tantum, quantum res petet, hauriemus.

Nam neque tam est acris acies in naturis hominum, & ingenijs, ut res tantas quisquam, nisi monstratas, possit uidere, neque tanta tamẽ in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri uir ingenio cernat, si modo aspexerit. In hoc igitur tanto, tamq; immenso campo, cum liceat oratori uagari libere, atq; ubicunque constiterit, consistere in suo, facile suppeditat omnis apparatus, ornatusq; dicendi. Rerum enim copia uerborum copiam gignit, & si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in uerbis. sit modo is, q dicet, aut scribet institutus liberaliter educatione, doctrinaq; puerili, & flagret studio, & à natura adiuuetur, & in uniuersorum generum infinitis disceptationibus exercitatus, ornatissimos scriptores, oratoresq; ad cognoscendum, imitandumq; cognorit, næ ille haud sanè, quemadmodum uerba struat, & illuminet à magistris istis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamẽta sine duce, natura ipsa, si modo est exercitata, labetur. Hic Catulus, Dij immortales inquit, quantam rerum uarietatem, quantam uim, quantam copiam Crasse complexus es, quantisq; ex angustijs oratorem educere ausus es, & in maiorum suorum regno collocare.

Nanq; illos ueteres doctores, authoresq; dicendi nullum genus disputationis a se alienũ putasse accepimus, semperq; esse in omni orationis ratione uersatos. ex quibus Helæus Hippias, cum Olympiã uenisset maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus est cuncta pene audiente Græcia, nihil esse ulla in arte rerũ omniũ, quod ipse nesciret, nec solum has artes, quibus liberales doctrinæ, atq; ingenuæ continerentur, geometriam, musicam, literarum cognitionem, et poëtarum, atq; illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebusp. dicerentur, sed annulum quem haberet, pallium quo amictus, soccos, quibus indutus esset, se sua manu confecisse. scilicet nimis hic quidem est progressus, sed ex eo ipso est coniectura facilis, quantũ sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, q ne sordidiores qdem repudiarint. Quid de Prodico Cio? qd de Thrasimacho chalcedonio? de Protagora Abderita loquar? quorum unusquisq; plurimum temporibus illis etiam de natura rerum & disseruit, & scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato uoluit) philosopho succubuit orator, qui aut non est uictus unquã à Socrate, neq; sermo ille Platonis uerus est, aut si est uictus, eloquentior uideli cet fuit, & disertior Socrates, &, ut tu appellas, copiosior, & melior orator. Sed hic in illo ipso Platonis libro de omni re, quæcunq; in disceptationẽ, quæstionemq; uocaretur, se copiosissime dicturum esse profitetur, isq; princeps ex omnibus ausus est in conuentu poscere, qua de re qsq; uellet audire, cui tantus honos habitus est à Græcia soli, ut ex omnibus, delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur. Atq; ij, quos nominaui, multiq; præterea summi dicendi doctores uno tempore fuerunt, ex qbus intelligi potest, ita se rẽ habere, ut tu Crasse dicis, oratorisq; nomẽ apud antiquos ĩ Græcia maiore quadã uel copia uel gloria floruisse. Quo qdem magis dubito, tibi ne plus laudis, an græcis uituperationis esse tribuendũ statuã? cũ tu ĩ alia lingua, ac moribus natus, occupatissima in ciuitate, uel priuatorum negotijs pene omnibus, uel orbis terræ procuratione, ac summi imperij gubernatione districtus, tantã uim rerũ, cognitionemq; comprehenderis, eamq; omnem cum eius, qui consilio, et oratione in ciuitate ualeat scientia, atque exercitatione sociaris, illi nati in literis, ardẽtesq; his studijs, otio uero diffluentes non modo nihil acquisierint, sed ne relictum quidẽ, et traditũ et suum conseruauerint. Tum Crassus, Non in hac inquit una Catule re, sed in alijs etiam cõpluribus, distributione partium, ac separatione magnitudines sunt artiũ diminutæ. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille cous, fuisse tum

alios medicos, qui morbis, alios, qui uulneribus, alios, q̃ oculis mede-
rentur? num geometriã Euclide, aut Archimede, num muſicam Da-
mone, aut Ariſtoxeno, num ipſas literas Ariſtophane, aut Callima-
cho tractante tam diſcerptas fuiſſe, ut nemo genus uniuerſum com-
plecteretur, atq; ut alius aliã ſibi partem, in qua elaboraret, ſepone
ret? Eqdem ſæpe hoc audiui de patre, et de ſocero meo, noſtros quoq;
homines, qui excellere ſapientiæ gloria uellent, omnia, quæ quidem
tum hæc ciuitas noſſet, ſolitos eſſe complecti, meminerant illi Sex.
Aelium. M. uero Manliũ nos etiam uidimus tranſuerſo ambulan-
tem foro, quod erat inſigne, eum, q̃ id faceret, facere ciuibus omnibus
conſilij ſui copiã, ad quos olim & ita ambulantes, et in ſolio ſeden
tes domi, ſic adibatur, non ſolũ, ut de iure ciuili ad eos, uerũ etiam
de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colẽdo, de omni deniq;
aut officio, aut negotio referretur. Hæc fuit P. Craſſi illius ueteris, hæc
T. Corrũcani, hæc proaui generi mei Scipionis prudẽtiſſimi hominis
ſapientia, q̃ omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus
diuinis, atq; humanis rebus referretur, ijdemq́; & in ſenatu, et apud
populum, & in cauſis amicorum, & domi, & militiæ conſilium
ſuum, fidemq́; præſtabant. Quid enim M. Catoni præter hanc poli
tiſſimam doctrinam tranſmarinam, atq; aduentitiam defuit? num
quia ius ciuile didicerat, cauſas non dicebat? aut quia poterat dicere,
iuris ſcientiam negligebat? at utroq; in genere & laborauit, et præ-
ſtitit. num propter hanc ex priuatorum negotijs collectam gratiam
tardior in rep. capeſſenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo
melior ſenator, idem facile optimus imperator. deniq; nihil in hac ci
uitate temporibus illis ſciri, diſci'ue potuit, quod ille non cũ inueſtiga
rit, & ſcierit, tum etiam conſcripſerit. Nunc contra pleriq; ad hono
res adipiſcendos, & ad remp. gerendam nudi ueniunt, atq; inermes,
nulla cognitione rerũ, nulla ſcientia ornati. Sin aliquis excellet unus
è multis, effert ſe, ſi unum aliquid affert, ut bellicam uirtutem, aut
uſum aliquem militarem, quæ ſanè nunc quidem obſoleuerunt, aut
iuris ſcientiam, ne eius quidem uniuerſi, nam pontificium, quod eſt
coniunctum, nemo diſcit, aut eloquentiam, quam in clamore, & in
uerborum curſu poſitam putant. omnium uero bonarum artium,
deniq; uirtutum ipſarum ſocietatem, cognationemq́; non norunt. Sed
ut ad græcos referã orationem, quibus carere in hoc quidem ſermo
nis genere non poſſumus, nã ut uirtutis à noſtris, ſic doctrinæ ſunt
ab illis exẽpla repetenda, ſeptem fuiſſe dicuntur uno tempore, q̃ ſa-
pientes & haberentur, et uocarẽtur, hi omnes præter mileſiũ Tha-

lem ciuitatibus suis præfuerunt. quis doctior iisdẽ illis temporibus, aut cuius eloquentia literis instructior fuisse traditur, quàm Pisistrati? qui primus Homeri libros confusos antea sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidẽ ciuibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, ut literis, doctrinaq; præstaret. Quid Pericles? de cuius dicendi copia sic accepimus, ut cum contra uoluntatem Atheniensiũ loqueretur pro salute patriæ, seuerius tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus, & iucundũ uideretur, cuius in labris ueteres comici etiam cum illi maledicerẽt (quod tum Athenis fieri licebat) leporem habitasse dixerunt, tantamq; in eo uim fuisse, ut in eorũ mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdã relinqueret. At hunc non declamator aliqs ad clepsydrã latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras uir summus in maximarum rerum scientia. Itaq; hic doctrina, consilio, eloquentia excellens quadraginta annos præfuit Athenis, et urbanis eodẽ tempore, & bellicis rebus. Quid Critias? Quid Alcibiades? ciuitatibus suis qdem non boni, sed certe docti, atq; eloquentes, non'ne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expoliuit? non Plato? atq; eum idem ille non linguæ solum, uerũ etiam animi, ac uirtutis magister ad liberandam patriam impulit, instruxit, armauit. aliis'ne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato? aliis Isocrates clarissimum uirum Timotheum Cononis præstantissimi imperatoris filium summum ipsum imperatorẽ, hominemq; doctissimũ? aut aliis Pythagoreus ille Lysias Thebanum Epaminundam, haud scio an summum uirũ unũ omnis Græciæ? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Architas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam ueterem Italiæ Græciã, quæ quondam magna uocitata est? Equidem nõ arbitror. Sic enim uideo, unã quãdam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo, qui in rep. uellet excellere, fuisse doctrinam, quam qui accepissent, si iidem ingenio ad pronuntiandum ualuissent, & se ad dicendum quoque non repugnante natura dedissent, eloquentia præstitisse. Itaque ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorum uideret, quod ipse suas disputationes à causis forensibus, et ciuilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutauit repente totã formã propè disciplinæ suæ, uersumq; quendã de Philocteta paulo secus dixit. ille enim turpe sibi ait esse tacere cũ barbaris. Hic autem cũ Isocratẽ pateretur dicere. itaq; armauit, & illustrauit doctrinã illã omnem, rerumq; cognitionẽ cũ orationis exercita-

tione coniunxit. Neq; uero hoc fugit sapientissimum regem Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem acciuit, à quo eodem ille & agendi acciperet præcepta, & eloquendi. Nunc siue qui uolet, eũ philosophum, qui copiam nobis rerum, orationisq; tradat, per me appellet oratorem licet, siue hunc oratorem, quem ego dico sapientiam iunctam habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, nõ impediam, dummodo hoc constet, neq; infantiam eius, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat, neq; inscitiam illius, cui res non suppetit, uerba non desint, esse laudandam. quorũ si alterũ sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quàm stultitiam loquacem. sin quærimus quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est, quem si patiuntur eundem esse philosophum sublata controuersia est. sin eos disiungent, hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorũ autem cognitione nõ continuo inest eloquentia, quæ quamuis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre uideatur. Hæc cum Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, et cæteris silentiũ fuit. Tum Cotta, Equidẽ inquit Crasse non possum queri, quod mihi uideare aliud quiddam, et non id, quod susceperis, disputasse. plus enim aliquanto attulisti, quàm tibi esset tributũ à nobis, ac denuntiatum. Sed certe hæ partes fuerunt tuæ, de illustrãda oratione ut diceres, & eras ipse iam ingressus, atq; in quatuor partes omnem orationis laudẽ descripseras, cumq; de duabus primis nobis quidem satis, sed ut ipse dicebas, celeriter, exigueq; dixisses, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte diceremus, quo cũ ingressus esses, repente te quasi quidam æstus ingenij tui procul à terra abripuit, atq; in altum à conspectu pene omnium abstraxit, omnemq; rerum scientiam complexus non tu quidem eam nobis tradidisti. neq; enim fuit tam exigui temporis, sed apud hos quid profeceris nescio, ne quidem in academiam totum compulisti, in qua uelim sit illud, quod sæpe posuisti, ut non necesse sit consumere ætatem, atq; ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo aspexerit, sed etiam, si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profecto nunquam conquiescam, neq; defatigabor ante quàm illorum ancipites uias, rationesq;, & pro omnibus, & contra omnia disputandi percepero. Tum Cæsar, Vnum inquit me ex tuo sermone maxime Crasse commouit, quod eum negasti, qui non cito quid didicisset, unquam omnino posse perdiscere, ut mihi non sit difficile periclitari, & aut statim percipere ista quæ

tu uerbis ad cœlum extulisti, aut si non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his nostris possim esse contentus. Hic Sulpitius, Ego uero inquit Crasse, neq; Aristotelem istum, neq; Carneadem, nec philosophorum quenquam desydero, uel me licet existimes desperare posse ista perdiscere, uel id quod facio, contemnere. mihi rerũ forensium, & communium uulgaris hæc cognitio satis magna est ad eam, quam specto eloquentiam, ex qua ipsa tamen permulta nescio, quæ tũ deniq;, cum causa aliqua, quæ à me dicenda est, desyderat, quæro. Quamobrem nisi forte es iam defessus, et si tibi non graues sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem, splendoremq; pertinent, quæ ego ex te audire uolui, non ut desperarem me eloquentiã consequi posse, sed ut aliquid addiscerem. Tum Crassus, Peruulgatas res requiris inquit, et tibi, nõ incognitas Sulpiti, quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? sed gerã morẽ, & ea duntaxat, quæ mihi nota sunt, breuiter exponam tibi. censebo tamen ad eos, qui authores, & inuentores sunt harum sanè minutarum rerum reuertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex uerbis, quorũ primum nobis ratio simpliciter uidenda est, deinde coniunctè. nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis uerbis est, alius, qui ex continuatis, coniunctisq; constat. Ergo utemur uerbis aut ijs, quæ propria sunt, & certa quasi uocabula rerũ penè unà nata cum rebus ipsis, aut ijs, quæ transferuntur, et quasi alieno in loco collocantur, aut ijs, quæ nouamus, & facimus ipsi. In proprijs est igitur uerbis illa laus oratoris, ut abiecta, atq; obsoleta fugiat, lectis, atq; illustribus utatur, in qbus plenum quiddã, et sonans inesse uideatur. Sed in hoc uerborum genere propriorũ delectus est quidam habendus, atq; is aurium quodam iudicio ponderandus, in quo consuetudo etiam bene loquendi ualet plurimum. Etiã hoc, quod uulgo de oratoribus ab imperitis dici solet. bonis is uerbis, aut aliqs non bonis utitur. non arte aliqua perpenditur, sed quodã quasi naturali sensu iudicatur, in quo non magna laus est uitare uitium, quanquam id est magnum, uerum hoc quasi solum quoddam, atq; fundamentum est, uerborum usus, & copia bonorum, sed quid ipse ædificet orator, & in quo adiungat artem, id esse à nobis quærendum, atq; explicandũ uidetur. Tria sunt igitur in uerbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam, atq; exornandã orationem, aut inusitatum uerbũ, aut nouatum, aut translatum. Inusitata sunt prisca ferè, ac uetusta, et ab usu quotidiani sermonis iandiu intermissa, quæ sunt poëtarum licentiæ liberiora, quàm nostra, sed tamen raro habet

etiam

etiam in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem. neq; enim illud fugerim dicere, ut Cœlius, qua tempestate pœnus in Italiã uenit, nec prolem, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari, aut, ut tu soles Catule, non rebar, aut opinabar, & alia multa, quibus loco positis grandior, atq; antiquior oratio sæpe uideri solet. Nouantur autem uerba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur, ac fiunt, uel coniungendis uerbis, ut hæc.

Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat.

Num non uis huius me uersutiloquas malitias.

Videtis enim & uersutiloquas, & expectorat ex coniunctione facta esse uerba non nata. uel sæpe sine coniũctione uerba nouantur * ut ille sensus disertus indigenitalis. ut

-Baccarum ubertate incuruescere.

Tertius ille modus transferendi uerbi, late patet, quem necessitas genuit inopia coacta, & angustijs, post autem delectatio, iucunditasq; celebrauit. nam ut uestis frigoris depellẽdi causa reperta primo, post adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis, & dignitatẽ, sic uerbi translatio instituta est inopiæ causa, frequentata delectationis. nã gemmare uites, luxuriem esse in herbis, lætas segetes etiam rustici dicunt. quod enim declarari uix uerbo proprio potest, id translato, cum est dictum, illustrat id, quod intelligi uolumus eius rei, quam alieno uerbo posuimus, similitudo. Ergo hæ translationes quasi mutuationes sunt, cum quod non habeas, aliũde sumas. Illæ paulo audaciores, quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliq̃d accersunt, quarum ego quid uobis aut inueniendi rationem, aut genera ponam? Similitudinis est ad uerbum unum contracta breuitas, quod uerbum in alieno loco tanquam in suo positum, si agnoscetur, delectat, si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia.

-inhorrescit mare

Tenebræ conduplicantur, noctisq; & nimbum occæcat nigror,
Flamma inter nubes coruscat, cœlum tonitru contremit,
Grando mista imbri largifluo subita præcipitans cadit,
Vndiq; omnes uenti erumpunt, sæui existunt turbines,
feruet æstu pelagus-

omnia ferè quo essent clariora, translatis per similitudinem uerbis dicta sunt. Aut quo significetur magis res tota siue facti alicuius, siue consilij, ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis uerbis similitudine ipsa indicat.

Quandoquidem iste circumuestit dictis, sepit sedulo.
Nonnunquam etiã breuitas translatione conficitur, ut illud. si telum manu fugit. imprudentia teli emissi breuius proprijs uerbis exponi non potuit, quàm est uno significata translato. Atq; hoc in genere persæpe mihi admirandum uidetur, quid sit, quod omnes translatis, & alienis magis delectantur uerbis, quàm proprijs, & suis. nam si res suum nomen, et proprium uocabulũ non habet, ut pes in naui, ut nexum, quod per libram agitur, ut in uxore diuortiũ, necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere, sed in suorum uerborũ maxima copia, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratiõe translata, delectant. Id accidere credo, uel quod ingenij specimen est quoddam transilire ante pedes posita, & alia longe repetita sumere. uel quod is, qui audit, aliò ducitur cogitatione, neq; tamen aberrat, quæ maxima est delectatio. uel quod singulis uerbis res, ac totum simile conficitur. uel quod omnis translatio, quæ quidẽ sumpta ratione est, ad sensus ipsos admouetur, maxime oculorũ, q̃ est sensus acerrimus. Nam & odor urbanitatis, et mollitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcedo orationis, sunt ducta à cæteris sensibus. Illa uero oculorum multo acriora, quæ ponunt penè in conspectu animi, quæ cernere, & uidere non possimus. Nihil est enim in rerum natura, cuius nos non in alijs rebus possimus uti uocabulo, et nomine. unde enim simile duci potest, potest autem ex omnibus, indidem uerbum unum, quod similitudinem continet translatum, lumen affert orationi. Quo in genere primum fugienda est dissimilitudo.

=Cœli ingentes fornices.

Quamuis sphærã in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in sphæra fornicis similitudo non potest inesse.

=Viue Vlysses dum licet,
Oculis postremum lumen radiatum rape.

Non dixit cape, non pete. haberet enim morã sperantis diutius esse sese uicturum, sed rape, hoc uerbum est ad id aptatum, quod ante dixerat, dum licet. Deinde uidendum est, ne longe simile sit ductum, Syrtim patrimonij, scopulum libentius dixerim, charybdim bonorũ, uoraginẽ potius. facilius enim ad ea, quæ uisa, quàm ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et quoniam hæc uel summa laus est uerbi transferendi, ut sensum feriat id, quod translatum sit, fugienda est omnis turpitudo earum rerũ, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo. Nolo morte dici Africani castratam esse remp. nolo stercus curiæ dici Glauciam, quamuis sit simile, tamen est

in utroq;

in utroq; deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse aut maius, quàm res postulet, tempestas comessationis, aut minus comessatio tempestatis, nolo esse uerbum angustius id, quod translatũ sit, quàm fuisset illud proprium, ac suum.
Quidnam est obsecro? quid te adiri abnutas? melius esset, uetas, prohibes, absterres, quoniam ille dixerat,
-illico istic
Ne contagio mea bonis, umbra'ue obsit.
Atq; etiã si uereare, ne paulo durior translatio esse uideatur, mollienda est præpositio sæpe uerbo, ut si olim M. Catone mortuo pupillũ senatum quis relictum diceret, paulo durius, sin, ut ita dicam, pupillum, aliquanto mitius est. Etenim uerecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse, atq; ut precario, non ui uenisse uideatur. Modus autem nullus est florẽtior in singulis uerbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nã illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno uerbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit.
-Neq; me patior,
Iterum ad unum scopulum, & telum classem achiuum offendere.
Atq; illud,
Erras, erras. nam exultantem te, & præfidentem tibi
Repriment ualidæ legum habenæ, atq; imperij insistent iugo.
Sumpta re simili, uerba eius rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est, etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. non est autem in uerbo modus hic, sed in oratione, id est in continuatione uerborum. Ne illa quidem traductio, atq; immutatio in uerbo quandam fabricationem habet, sed in oratione.
Africa terribili tremit horrida terra tumultu.
Pro afris est sumpta Africa, neq; factum uerbum est, ut
-Mare saxifragis undis, neq; translatum, ut
Mollitur mare, sed ornandi causa proprium proprio commutatum,
Desine Roma tuos hostis,=
Testes sunt campi magni-
Grauis est modus in ornatu orationis, et sæpe sumendus, ex quo genere hæc sunt, Martem belli esse communem, Cererẽ pro frugibus, Liberũ appellare pro uino, Neptunum pro mari, curiã pro senatu, campũ pro comitijs, togam pro pace, arma, ac tela pro bello. Quo itẽ in-

genere & uirtutes, et uitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur, luxuries quam in domum irrupit, & quo auaritia penetrauit, aut fides ualuit, iustitia confecit. Videtis profecto genus hoc totum cũ inflexo, commutatoq; uerbo res eadem enuntiatur ornatius, cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi uolumus aliquid aut ex parte totum, ut pro ædificijs, cũ parietes, aut tecta dicimus, aut ex toto partem, ut cum unam turmam equitatum populi R. dicimus, aut ex uno plures.

At romanus homo, tamen, & si res bene gesta est,
Corde suo trepidat— aut cum ex pluribus intelligitur unum.
Nos sumu' romani, qui fuimus rutuli.

aut quocunq; modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur sæpe etiam uerbo, non tam eleganter, quàm in transferendo, sed etiam si licentius, tamen interdum non impudẽter, ut cum grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Verum illa uidetis'ne esse non uerbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt, hæc autẽ, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac dicerẽtur, sunt translata quodam modo. Ita fit, ut omnis singulorum uerborũ uirtus, atq; laus tribus existat ex rebus, si aut uetustum uerbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit, aut factum, uel coniunctione, uel nouitate, in quo item est auribus, consuetudiniq; parcẽdũ, aut translatum, quod maxime tanquam stellis quibusdam notat, & illuminat orationem. Sequitur continuatio uerborũ, quæ duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam, formamq; desyderat. Collocationis est componere, et struere uerba sic, ut ne'ue asper eorum concursus, ne'ue hiulcus sit, sed quodam modo coagmentatus, & leuis, in quo lepide soceri mei persona lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius.

Quàm lepide lexeis compostæ, ut tesserulæ omnes
Arte pauimento, atq; emblemate uermiculato.

quæ cum dixisset in Albutium illudens, ne à me quidem abstinuit.
Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis.

Quid ergo iste Crassus, quoniam eius abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, ut ille uoluit, et ego uellem, melius aliquãto, quàm Albutius. uerum in me quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen collocatio conseruanda uerborum, de qua loquor, quæ iunctam orationẽ efficit, quæ cohærentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluentẽ. id assequemini, si uerba extrema cum consequẽtibus primis ita iungetis, ut

ne'ue aspere

ne'ue aspere concurrant, ne'ue uastius deducantur. Hanc diligentiã subsequitur modus etiam, & forma uerborum, quod iam uereor, ne huic Catulo uideatur esse puerile. Versus enim ueteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est numeros quosdam nobis esse adhibendos putauerunt. interspirationis enim, nõ defatigationis nostræ, neq; librariorum notis, sed uerborum, & sententiarum modo, interpunctas clausulas in orationibus esse uoluerũt, idq; princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditã antiquorum dicendi consuetudinẽ delectationis, atq; aurium causa (quemadmodum scribit discipulus eius Naucrates) numeris astringeret. Nanq; hæc duo musici, qui erãt quondam ijdem poëtæ, machinati ad uoluptatem sunt, uersum, atq; cantum, ut et uerborum numero, et uocum modo, delectatione uincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, uocis dico moderationem, et uerborum conclusionem, quo ad orationis seueritas pati possit, à poëtica ad eloquentiam traducẽda duxerũt, in quo illud est uel maximum, quod uersus in oratione si efficitur coniunctione uerborum, uitium est, et tamen eam coniunctionem, sicuti uersum numerose cadere, et quadrare, & perfici uolumus, neq; est ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ab ignaroq; distinguat, quàm quod ille rudis incondite fundit, quantum potest, et id, quod dicit, spiritu, non arte determinat. orator autem sic illigat sententiã uerbis, ut eam numero quodam complectatur, et astricto, & soluto. nam cum uinxit modis, forma & relaxat, et liberat immutatione ordinis, ut uerba neq; alligata sint, quasi certa aliqua lege uersus, neq; ita soluta, ut uagentur. Quonã igitur modo tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc uim numerose dicendi consequi posse? Nõ est res tam difficilis, quàm necessaria. nihil est enim tam tenerum, neq; tam flexibile, neq; quod tam facile sequatur, quocunq; ducas, quàm oratio, ex hac uersus, ex eadem dispares numeri conficiũtur, ex hac hæc etiam soluta uarijs modis, multorumq; generũ oratio. nõ enim sunt alia sermonis, alia contentionis uerba, neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam, pompamq; sumuntur, sed ea nos cum iacentia sustulimus è medio, sicut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus, & fingimus. itaq; tum graues sumus, tũ subtiles, tum mediũ quiddam tenemus, sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus, idq; ad omnem rationem, & aurium, uoluptatem, & animorum motum mutatur, & uertitur. Sed ut in plerisq; rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata, sic in oratione, ut ea, quæ maximam utilitatem in se continerent, eadẽ haberent

plurimū uel dignitatis, uel sæpe etiā uenustatis. Incolumitatis, ac sa
lutis omnium causa uidemus hūc statum esse huius totius mundi, atq;
naturæ, rotundum, ut cœlum, terráq; ut media sit, eáq; sua ui, nutúq;
teneatur, sol ut circunferatur, ut accedat ad brumale signum, & in=
de sensim ascendat in diuersam partem, ut luna accessu, et recessu suo
solis lumen accipiat, ut eadem spatia quinq; stellæ dispares motu, cur
súq; conficiant. hæc tantam habent uim, ut paulum immutata cohæ
rere non possint, tantā pulchritudinem, ut nulla species ne excogi=
tari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, uel
etiam cæterarum animantium formam, et figuram, nullam partem
corporis sine aliqua necessitate affictam, totamq; formā quasi per=
fectam reperietis arte, non casu. Quid in arboribus? in quibus non
truncus, nō rami, non folia sunt deniq;, nisi ad suam retinendā, con
seruandamq; naturam, nusquā tamen est ulla pars, nisi uenusta. Lin
quamus naturā, artesq; uideamus. quid tam in nauigio necessarium,
quàm latera, quàm carinæ, quàm prora, quàm puppis, quàm ante=
mnæ, quàm uela, quàm mali? quàm reliqua? quæ tamem hāc habēt
in specie uenustatem, ut non solum salutis, sed etiā uoluptatis causa
inuenta esse uideantur. Columnæ & templa, & porticus sustinent,
tamen habent non plus utilitatis, quàm dignitatis. Capitolij fastigiū
illud, & cæterarū ædium, non uenustas, sed necessitas ipsa fabricata
est. nam cum esset habita ratio, quemadmodum ex utraq; parte tecti
aqua delaberetur, utilitatem templi, fastigij dignitas consecuta est, ut
etiam si in cœlo capitolium statueretur, ubi imber esse non posset, nul
lam sine fastigio dignitatem habiturum fuisse uideatur. Hoc in omni
bus item partibus orationis euenit, ut utilitatē, ac propè necessitatē,
suauitas quædam, et lepos consequatur. clausulas enim, atque inter=
puncta uerborum, animæ interclusio, atque angustiæ spiritus attule=
runt. id inuentum est ita suaue, ut si cui sit infinitus spiritus datus, ta
men eum perpetuare uerba nolimus. id enim auribus nostris gratū
est inuentum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed
etiam facile esse possit. Longissima est igitur complexio uerborum,
quæ uolui uno spiritu potest, sed hic naturæ modus est, artis alius. nā
cum sint numeri plures, iambū, et trochæū frequentem segregat ab
oratore Aristoteles Catule uester, qui natura tamen incurrunt ipsi in
orationē, sermonemq; nostrū, sed sunt insignes percussiones eorū nu
merorum, et minuti pedes. Quare primū ad heroum nos dactyli,
& anapæsti, et spondei pedem inuitat, in quo impune progredi li=
cet duos duntaxat pedes, aut paulo plus, ne planè in uersum, aut si=

militudinem

militudinem uerſuũ incidamus. aliæ ſunt geminæ, quibus hi tres he
roi pedes in principia continuandorum uerborũ ſatis decore cadũt,
probatur autem ab eodem illo maxime pæan, qui eſt duplex. nã aut
à longa oritur, quam tres breues conſequuntur, ut hæc uerba, deſini
te, incipite, comprimite, aut à breuibus deinceps tribus extrema pro
ducta, atq; longa, ſicut illa ſunt, domuerant, ſonipedes, atq; illi philo
ſopho ordiri placet à ſuperiore pæane, poſteriore finire. eſt aũt pæ-
an hic poſterior nõ ſyllabarũ numero, ſed auriũ mẽſura, qđ ẽ acrius
iudiciũ, et certius, par ferè cretico, q eſt ex lõga, et breui, et lõga, ut
Quid petam præſidij, aut exequar? quo'ue nunc.
À quo numero exorſus eſt Fannius. Si quirites minas illius. hũc il
le clauſulis aptiorem putat, quas uult lõga plerũq; ſyllaba termina
ri. Neq; uero hæc tam acrem curam, diligentiamq; deſyderant, q̃ eſt
illa poëtarum, quos neceſſitas cogit, et ipſi numeri, ac modi, ſic uerba
uerſu includere, ut nihil ſit, ne ſpiritu qdẽ minimo breuius, aut lon
gius, q̃ neceſſe eſt. Liberior eſt oratio, et planè, ut dicitur, ſic et eſt ue
re ſoluta, non ut fugiat tamẽ, aut erret, ſed ut ſine uinculis ſibiipſa
moderetur. Nãq; ego illud aſſentior Thophraſto, qui putat orationẽ,
quæ quidem ſit polita, atq; facta quodãmodo, nõ aſtricte, ſed remiſ-
ſius numeroſam eſſe oportere. Etenim ſicut ille ſuſpicatur, ex illis mo
dis, quibus hic uſitatus uerſus efficitur, poſt anapæſtus procerior qdã
numerus effloruit, inde ille licentior, et diuitior fluxit dithyrãbus,
cuius membra, et pedes, ut ait idem, ſunt in omni locupleti oratione
diffuſa. & ſi numeroſum eſt id in omnibus ſonis, atq; uocibus, qđ ha
bet quaſdam impreſſiones, et quod metiri poſſumus interuallis æqua
libus, recte genus hoc numerorũ, dummodo ne continuum ſit, in ora
tionis laude ponetur. Nam ſi rudis, & indocta putanda eſt illa ſine
interuallis loquacitas perennis, et profluens, quid eſt aliud cauſæ, cur
repudietur? niſi quod hominũ aures uocem naturæ modulãtur ipſæ,
quod fieri, niſi ineſt numerus in uoce, nõ poteſt. numerus autem in cõ
tinuatione nullus eſt, diſtinctio, et æqualium, & ſæpe uariorum in-
teruallorum percuſſio, numerũ conficit, quem in cadẽtibus guttis, qđ
interuallis diſtinguntur notare poſſumus, in amni præcipitante non
poſſumus. Quod ſi cõtinuatio uerborũ hæc ſoluta multo eſt aptior,
atq; iucundior, ſi eſt articulis, membriſq; diſtincta, quàm ſi continua
ta, ac producta, uerba illa modificata eſſe debebunt, quæ ſi in extre
mo breuiora ſunt, infringitur ille quaſi uerborũ ambitus. ſic enim
has orationis conuerſiões græci nominãt. Quare aut paria eſſe debẽt
poſteriora ſuperioribus, extrema primis, aut qđ etiã ẽ melius, et iucũ-

dius longiora. Atque hæc quidem ab ijs philoſophis, quos tu maxi-
me diligis Catule, dicta ſunt, quod eo ſæpius teſtificor, ut authoribus
laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandẽ inquit
Catulus? aut quid diſputatione iſta afferri poteſt elegantius? aut omni
no dici ſubtilius? At enim uereor inquit Craſſus, ne hæc aut dif
ficiliora iſtis ad proſequendum eſſe uideantur, aut quia nõ tradun-
tur in uulgari iſta diſciplina, nos ea maiora, ac difficiliora uideri
uelle uideamur. Tum Catulus erras inquit Craſſe, ſi aut me, aut
horum quenquam putas à te hæc opera quotidiana, & peruagata
expectare. iſta, quæ dicis, dici uolumus, neque tam dici, quàm iſto di
ci modo, neq; tibi hoc pro me ſolum, ſed pro his omnibus ſine ulla du
bitatione reſpondeo. Ego uero inquit Antonius, inueni tandẽ quẽ
negaram in eo, quem ſcripſi, libello me inueniſſe, eloquentem, ſed eò
te ne laudandi quidem cauſa interpellaui, ne quid de hoc tam exiguo
ſermonis tui tempore uerbo uno meo diminueretur. Hanc igitur
Craſſus inquit ad legem cum exercitatione, tum ſtylo, qui & alia, et
hoc maxime ornat, ac limat formanda uobis oratio eſt, neq; tamen
hoc tanti laboris eſt, quanti uidetur, nec ſunt hæc rhythmicorum, ac
muſicorum acerrima norma dirigenda, & efficiendum eſt illud mo-
do uobis, ne fluat oratio, ne uagetur, ne inſiſtat interius, ne excurrat
longius, ut membris diſtinguatur, ut conuerſiones habeat abſolutas.
Neque ſemper utendum eſt perpetuitate, et quaſi conuerſione uerbo
rum, ſed ſæpe capienda membris minutioribus oratio eſt, quæ tamẽ
ipſa membra ſunt numeris uincienda. Neque uos pæan, aut herous il
le conturbet, ipſi occurrent orationi, ipſi inquam ſe offerent, & re-
ſpondebunt non uocati, conſuetudo modo illa ſit ſcribendi, atque di-
cendi, ut ſententiæ uerbis finiantur, eorumq; uerborũ iunctio na-
ſcatur à proceris numeris, ac liberis, maxime heroo, & pæane prio
re, aut cretico, ſed uarie, diſtinctéq; conſidat. Notatur enim maxime
ſimilitudo in conquieſcendo, & ſi primi, & postremi illi pedes ſunt
hac ratione ſeruati, medij poſſunt latere, modo ne circuitus ipſe uer-
borũ ſit aut breuior, quàm aures expectent, aut longior, quàm uires,
atque anima patiatur. Clauſulas autem diligentius etiam ſeruã-
das eſſe arbitror, quã ſuperiora, quod in his maxime perfectio, atq;
abſolutio iudicatur. nam uerſus æque prima, & media, & extrema
pars attenditur, qui debilitatur in quacunq; ſit parte titubatum. in
oratione autem prima pauci cernunt, poſtrema pleriq;, quæ quoniam
apparent, & intelliguntur, uarianda ſunt, ne aut animorũ iudicijs
repudientur, aut auriũ ſatietate. Duo enim, aut tres ſunt ferè extre-
mi ſeruandi,

mi seruandi, & notandi pedes, si modo non breuiora, et præcisa erũt superiora, quos aut chorios, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in pæane illo posteriore, quẽ Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum uicissitudines efficient, ut neq; ij satientur, qui audient, fastidio similitudinis, nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere uideamur. Quod si Antipater ille sidonius, ille, quem tu probe Catule meministi, solitus est uersus hexametros, aliosq; uarijs modis, atque numeris fundere ex tempore, tantũq; hominis ingeniosi, ac memoris ualuit exercitatio, ut cũ se mente, ac uolũtate coniecisset in uersum, uerba sequerẽtur, quanto id facilius in oratione exercitatione, & cõsuetudine adhibita consequemur? Illud autẽ nequis admiretur quonam modo hæc uulgus imperitorũ in audiendo notet, cum in omni genere, tum in hoc ipso magna quædã est uis, incredibilisq; naturæ. omnes enim tacito quodã sensu sine ulla arte, aut ratione quæ sint in artibus, ac rationibus recta, ac praua diiudicant, idq; cum faciunt in picturis et in signis, & in alijs operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent instrumenti, tum multo ostendũt magis in uerborum, numerorum, uocumq; iudicio, quod ea sunt in communibus infixa sensibus, neq; earum rerum quenquam funditus natura uoluit esse expertem. Itaq; non solum uerbis arte positis mouentur oẽs, uerum etiam numeris, ac uocibus. Quotus. n. quisq; est, qui teneat artem numerorum, ac modorum? at in his si paulum modo offensum est, ut aut contractione breuius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid hoc, non idem fit in uocibus? ut à multitudine, et populo, non modo cateruæ, atq; conuentus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eijciantur. Mirabile est, cũ plurimum in faciendo intersit inter doctum, & rudem, quã non multum differat in iudicando. Ars enim, cum à natura profecta sit, nisi naturam moueat, ac delectet, nihil sanè egisse uideatur. nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quã numeri, atque uoces, quibus & excitamur, & incendimur, et lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem, & ad tristitiam sæpe deducimur. quorum illa summa uis carminibus est aptior, et cantibus, non neglecta, ut mihi uidetur à Numa rege doctissimo, maioribusq; nostris, ut epularum solennium fides, ac tibiæ, saliorumq; uersus indicant, maxime autem à Græcia uetere celebrata, quibus utinam, similibusq; de rebus disputari, quã de puerilibus his uerborũ translationibus maluissetis. Verum ut in uersu uulgus, si est peccatum, uidet, sic siquid in nostra oratione claudicat, sentit, sed poëtæ nõ ignoscit, nobis concedit,

tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum, perfectumq; cernunt. Itaq; illi ueteres, sicut hodie etiā nonnullos uidemus, cū circuitum, et quasi orbem uerborum conficere non possent (nam id quidem nuper uel posse, uel audere cœpimus) terna, aut bina, aut nōnulli singula etiam uerba dicebant, qui in illa infantia naturali illud, qđ aures homnū flagitabāt, tenebant tamen, ut & illa essent paria, quæ dicerent, et æqualibus interspirationibus uterentur. Exposui fere, ut potui, quæ maxime ad ornatū orationis ꝑtinere arbitrabar; dixi enim de singulorū laude uerborum, dixi de coniunctione eorū, dixi de numero, atque forma. Sed si habitum etiam orationis, & quasi colorem aliquem requiritis, est plena quædā, & tamen teres, & tenuis, et non sine neruis, ac uiribus, et ea, quæ particeps utriusq; generis quadā mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere q̄dam uenustatis non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tū demq; nobis hic orator ita conformādus est & uerbis, & sententijs, ut quemadmodū qui utuntur armis, aut palæstra, non solum sibi uitandi, aut feriendi rationem esse habendam putant, sed etiam ut cum uenustate moueātur, sic uerbis quidem ad aptam compositionem, et condecentiam, sententijs uero ad grauitatē orationis utatur, ut ij, qui in armorū tractatione uersantur. Formantur autem et uerba, & sententiæ pene innumerabiles, quod satis scio notū esse uobis, sed inter conformationem uerborum, & sententiarum hoc interest, quod uerborum tollitur, si uerba mutaris, sententiarū permanet, quibuscunque uerbis uti uelis. Quod quidem uos et si facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod q̄dē sit egregium, atq; mirabile, nisi in singulis uerbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdumq; factis, raro autē etiam peruetustis, in perpetua autem oratione, cum & coniunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda, et frequentanda omnis oratio sententiarum, atq; uerborum. Nam et commoratio una in re permultum mouet, & illustris explanatio, rerumq; quasi gerantur, sub aspectum pene subiectio, quæ et in exponēda re plurimum ualet, et ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum, ut ijs, qui audient, illud quod augebimus, quantū efficere oratio poterit, tantum esse uideatur, & huic contraria sæpe præcisio est, et plus ad intelligendum, quàm dixeris, significatio, et distincte concisa breuitas, & extenuatio, & huic adiuncta illusio à præceptis Cæsaris non abhorrens, et ab re non longa digressio, in qua cum fuerit delectatio, tū reditus ad rem

aptus, & concinnus esse debebit, propositioq; quid sis dicturus, et ab eo, quod est dictum, seiunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio, tum augendi, minuendi'ue causa ueritatis superlatio, atque traiectio, & rogatio, atque huic finitima quasi per cunctatio, expositioq; sententiæ suæ, tum illa, quæ maxime quasi irre pit in hominum mentes alia dicentis, ac significantis dissimulatio, quæ est periucunda, cum in oratione, non contentione, sed sermone tractatur, deinde dubitatio, tum distributio, tũ correctio, uel ante, uel postquam dixeris, uel cum aliquid à te ipso reiicias, præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium, communicatio, quæ est quasi cum iis ipsis, apud quos dicas, deliberatio, morum, ac ui tæ imitatio uel in personis, uel sine illis, magnum quoddam ornamẽ tum orationis, & aptum ad animos conciliandos uel maxime, sæpe autem etiam ad commouendos. personarum ficta inductio, uel grauissimum lumen augendi, descriptio, erroris inductio, & in hilaritatem impulsio, ante occupatio, tum duo illa, quæ maxime mouent, similitudo, & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, uox quædam libera, atque etiam effrenatior augendi causa. iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis à proposito, non ut superior illa digressio, purgatio, cõ ciliatio, læsio, optatio, atque execratio. His ferè luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius tanquam armorum est, uel ad usum comminatio, & quasi petitio, uel ad uenustatem ipsa tractatio. Nam & geminatio uerborum habet interdum uim, leporem aliàs. & paulum immutatum uerbum, atque deflexum, & eiusdem uerbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum cõ uersio, & in eadem uerba impetus, & concursio, & adiunctio, & progressio, & eiusdem uerbi crebrius positi quædam distinctio, & reuocatio uerbi, & illa, quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referũtur, aut quæ sint inter se similia. Est etiam gradatio quædam, & conuersio, & uerborum concinna transgressio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum, refertur ad singula, & ad propositum subiecta ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursum alia dubitatio, & improuisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & sibiipsi responsio, & immutatio, & disiunctio, & ordo, & relatio, & digressio, &

circunscriptio. Haec enim sunt ferè, atque horum similia uel plura etiam esse possunt, quae sententijs orationem, uerborumq; conformationibus illuminent. Quae quidem te Crasse uideo inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus, & sine exemplis effudisse. Ego uero inquit Crassus, ne illa quidem, quae supra dixi, noua uobis esse arbitrabar, sed uoluntati uestrum omnium parui. His autem de rebus sol me ille admonuit, ut breuior essem, qui ipse iam praecipitans me quoque haec praecipitem penè euoluere coegit. Sed tamen huius generis demonstratio est, & doctrina ipsa uulgaris, usus autem grauissimus, & in hoc toto dicendi studio difficillimus.

Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certe commostrati loci, nunc quid aptum sit, hoc est, quod maxime deceat in oratione, uideamus, quanquam id quidem perspicuum est, non omni causae, nec auditori, neque personae, neque tẽpori congruere orationis unum genus. Nã et causae capitis alium quẽdam uerborum sonum requirunt, alium rerum priuatarum, atque paruarum, et aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desyderat. Refert etiam qui audiant senatus, an populus, an iudices, frequẽtes, an pauci, an singuli, et quales ipsi quoq; oratores, qua sint aetate, honore, authoritate, debent uideri. tẽpus pacis, an belli, festinationis, an otij. Itaque hoc loco nihil sanè est, quod praecipi posse uideatur, nisi ut figuram orationis, plenioris, & tenuioris, et item illius mediocris ad id, quod agimus, accommodatã deligamus, ornamentis ijsdem uti ferè licebit, aliàs contentius, aliàs summissius, omniq; in re posse, quod deceat facere, artis, et naturae est, scire quid, quandoq; deceat, prudentiae. Sed haec ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur, actio inquam in dicendo una dominatur, sine hac summus orator esse in numero nullo potest, mediocris hac instructus summos saepe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur quid in dicendo esset primũ, huic secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiã illud ab Aeschine dictũ uideri solet, qui, cum propter ignominiam iudicij cessisset Athenis, & se Rhodũ contulisset, rogatus à Rhodijs legisse fertur orationẽ illam egregiã, quam in Cthesiphontẽ contra Demosthenem dixerat, qua perlecta, petitum est ab eo postridie, ut legeret illã etiã, quae erat cõtra à Demosthene pro Cthesiphonte edita, quam cum suauissima, et maxima uoce legisset, admirantibus omnibus, quanto inquit magis admiraremini, si audissetis ipsum? ex quo satis significauit, q̃tũ esset in actione,

qui orationem eandem aliam esse putaret authore mutato. Quid fuit in Graccho? quem tu Catule melius meministi, quod me puero tantopere ferretur? Quo me miser conferã? quo uertam? in capitoliũ'ne? at fratris sanguine redundat. an domum? matrem'ne ut miserã, lamentantemq; uideam, & abiectam? quæ sic ab illo acta esse constabat oculis, uoce, gestu, inimici ut lachrymas tenere non possent. Hæc eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui sunt ueritatis ipsius actores, reliquerunt, imitatores autem ueritatis histriones occupauerunt. Ac sine dubio in omni re uincat imitationem ueritas, sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profecto nõ egeremus. uerum quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda, aut imitanda est actione, pturbata sæpe ita est, ut obscuretur, atq; pene obruatur, discutienda sunt ea, quæ obscurant, et ea, quæ sunt eminẽtia, et prompta sumenda. Omnis enim motus animi, suũ quendã à natura habet uultum, & sonum, & gestum, totumq; corpus hominis, & eius omnis uultus, omnesq; uoces, ut nerui in fidibus ita sonant, ut à motu animi quoq; sunt pulsæ. Nam uoces, ut chordæ sunt intentæ, quæ ad quenq; tactum respondeãt, acuta, grauis, cita, tarda, magna, parua, quas tamen inter omnes est suo quoq; in genere medio cris. Atq; etiã illa sunt ab his delapsa plura genera, leue, asperum, contractum, diffusum, continenti spiritu, intermisso, fractum, scissum, flexo sono, attenuatum, inflatum. Nullum est enim horum similium generũ, quod non arte, ac moderatione tractetur, hi sunt actori, ut pictori expositi ad uariandũ colores. Aliud enim uocis genus iracundia sibi sumat, acutum, incitatum, crebro incidens.

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
Manderem natos- & ea, quæ tu dudum Antoni
protulisti.
Segregare abs te ausus, &
Ecquis hoc animaduertit? uincite-
& Atreus fere totus. Aliud miseratio, ac mœror, flexibile, plenum, interruptum, flebili uoce.
Quo nunc me uertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternam'ne? an ne ad Peliæ filias? & illa.
O pater, o patria, o Priami domus, & quæ sequuntur.
Hæc omnia uidi inflammari,
Priamo ui uitam euitari.
Aliud metus, demissum, & hæsitans, & abiectum.
Multi' modis sum circumuentus, morbo, exilio, atque inopia,

Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat,
Alter terribilem minitatur uitæ cruciatum, & necem,
Quæ nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia,
Quin refugiat timido sanguine, atq; exalbescat metu,
Aliud uis, contentum, uehemens, imminens, quadam incitatione grauitatis.
Iterum Thyestes Atreum attractum aduenit,
Iterum iam aggreditur me, & quietum exsuscitat,
Maior mihi moles, maius miscendum est malum,
Qui illius acerbum cor contundam, & comprimam.
Aliud uoluptas, effusum, lene, tenerum, hilaratum, ac remissum.
Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat, cum simulabat sese alteri dare,
Tum ad te ludibunda docte, & delicate detulit.
Aliud molestia, sine commiseratione graue quiddam, & uno pressu, ac sono obductum,
Qua tempestate Paris Helenam innuptis iunxit nuptijs,
Ego tum grauida expletis iam ferè ad pariendum mensibus,
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.
Omnes autem hos motus subsequi debet gestus non hic uerba exprimens scenicus, sed uniuersam rem, & sententiam non demonstratione, sed significatione declarans, laterũ inflexione, hac forti, ac uirili non ab scena, & histrionibus, sed ab armis, aut etiã à palæstra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens uerba nõ exprimens, brachium procerius proiectum quasi quoddam telum orationis, supplosio pedis in contentionibus aut incipiẽdis, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorũ, quo melius nostri illi senes, qui personatum, ne Roscium quidẽ, magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio, & imago animi uultus est, indices oculi, nam hæc est una pars corporis, quæ quot animi motus sunt, tot significationes, & commutationes possit efficere. neq; uero est quisquam, qui eadẽ contuens efficiat, Theophrastus quidem Tauriscum quendam dixit actorem auersum solitum esse dicere, qui in agendo contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorũ est magna moderatio. nam oris non est nimiũ mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quorũ tum intentione, tum remissione, tum coniectu, tum hilaritate, motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis. est enim actio quasi sermo corporis, quo magis menti congruẽs esse debet. Oculos autem na-

tura nobis, ut equo, & leoni setas, caudam, aures, ad motus animorũ declarandos dedit. Quare in hac nostra actione secundũ uocẽ uultus ualet, is autem oculis gubernatur. Atq; in ijs omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam uis à natura data. quare etiam hac imperiti, hac uulgus, hac deniq; barbari maxime cõmouẽtur. uerba enim neminem mouent, nisi eum, qui eiusdem linguæ societate coniunctus est, sententiæq; sæpe acutæ, non acutorum hominum sensus præteruolant, actio, quæ præ se motum animi fert, omnes mouet. ijsdẽ enim omnium animi motibus concitantur, & eos ijsdem notis, & in alijs agnoscunt, et in seipsi iudicant. Ad actionis autem usum, atq; laudẽ, maximam sine dubio partem uox obtinet, quæ primũ est optanda nobis, deinde, quæcunq; erit, ea tuenda, de quo illud iã nihil ad hoc præcipiendi genus quemadmodum uoci seruiatur, equidem magnopere censeo seruiendum. Sed illud uidetur ab huius nostri sermonis officio non abhorrere, quod, ut dixi paulo ante, plurimis in rebus, quod maxime est utile, id nescio quo pacto etiam decet maxime. nã ad uocem in dicendo obtinendã nihil est utilius, quàm crebra mutatio, nihil perniciosius, quàm effusa sine intermissione contentio, quid? ad aures nostras, & actionis suauitatem, quid est uicissitudine, et uarietate, et commutatione aptius? Itaq; idẽ Gracchus, quod potes audire Catule ex Erycino cliente tuo literato homine, quẽ seruũ sibi ille habuit ad manum, cũ eburneola solitus est habere fistula, q staret occulte post ipsum, cum concionaretur, peritum hominẽ, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut à contentione reuocaret. Audiui mehercule inquit Catulus, & sæpe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiã doctrinam, & scientiã.

Ego uero inquit Crassus, ac doleo quidem illos uiros in eã fraudem in rep. esse delapsos, quanq̃ ea tela texitur, & ea incitatur in ciuitate ratio uiuendi, ac posteritatis ostenditur, ut eorũ ciuiũ, quos nostri patres non tulerunt, iã similes habere cupiamus. Mitte obsecro inquit Crasse Iulius sermonem istum, et te ad Gracchi fistulã refer, cuius ego non dũ planè rationẽ intelligo. In omni uoce inqt Crassus, est quiddam mediũ, sed suũ cuiq; uoci, hinc gradatim ascendere uocem utile, & suaue est. nam à principio clamare agreste quiddã est, & illud idẽ ad firmandũ est uocem salutare. deinde est quiddã contentionis extremũ, quod tamen inferius est, q̃ acutissimus clamor, quò te fistula progredi non sinet, et tamen ab ipsa contentione reuocabit. Est itẽ cõtra qddã in remissione grauissimũ, quóq; tanq̃ sonorũ gradibus descenditur. Hæc uarietas, et hic p omnes sonos uocis cur=

sus, & se tuebitur, & actioni afferet suauitatem, sed fistulatorem domi relinquetis, sensum huius consuetudinis uobiscum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, nõ ut uolui, sed ut me tẽporis angustiæ coegerunt. scitum est enim, causam conferre in tempus, cum afferre plura si cupias, non queas. Tu uero inqt Catulus, collegisti omnia, quantũ ego possum iudicare, ita diuinitus, ut nõ à græcis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse uideare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo, ac uellem ut meus gener sodalis tuus Hortensius affuisset, quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus fore dicis inquit? ego uero esse iam iudico, & tum iudicaui, cũ me consule in senatu causam defendit Africæ, nuperq; etiam magis cum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem recte uides Catule, nihil enim isti adolescenti neq; à natura, neq; à doctrina deesse sentio, quo magis est tibi Cotta, & tibi Sulpiti uigilandũ, ac laborandũ. non enim ille mediocris orator uestræ quasi succrescit ætati, sed & ingenio peracri, & studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari. cui quanquam faueo, tamen illum ætati suæ præstare cupio, uobis uero illum tanto minorem præcurrere uix honestum est. Sed iam surgamus inquit, nosq; curemus, et aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamq; laxemus.

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS DE CLARIS ORATORIBVS, QVI DICITVR BRVTVS.

c

VM E' Cilicia decedens Rhodum uenissem, et eo' mihi de Q. Hortẽsij morte esset allatum, opinione omniũ maiorẽ animo cepi dolorem. Nam & amico amisso, cum consuetudine iucunda, tum multorũ officiorũ coniunctione me priuatum uidebam, et interitu talis auguris dignitatem nostri collegij diminutam dolebam, qua in cogitatione, et cooptatũ me ab eo in collegium recordabar, in quo iuratus iudiciũ dignitatis meæ fecerat, & inauguratum ab eodẽ, ex quo augurum institutis in parentis eum loco colere debebã. Augebam etiã molestiam, quod magna sapientium ciuiũ, bonorumq; penuria, uir egregius, coniunctissimusq; mecum consiliorũ omnium societate, alienissimo reip. tempore extinctus, & authoritatis, & prudentiæ suæ triste nobis desyderiũ reliquerat. Dolebamq;, quod, non ut pleriq; putabant, aduersariũ, aut obtrectatorẽ laudũ mearum, sed socium potius, et consortem gloriosi laboris amiseram. Etenim si in leuiorũ artium studio memoriæ proditum est, poëtas nobiles poëtarũ æqualium morte doluisse, quo tandẽ animo eius interitum ferre debui? cum quo certare erat gloriosius, quàm omnino aduersarium non habere. cũ præsertim non modo nunquam sit, aut illius à me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed contra semper alter ab altero adiutus, et cõmunicando, et monendo, & fauendo. Sed quoniam ꝑpetua quadam felicitate usus ille cessit è uita suo magis, quàm suorum ciuiũ tempore, & tum occidit, cum lugere facilius remp. posset, si uiueret, quàm iuuare, uixitq; tandiu, quàm licuit in ciuitate bene, beateq; uiuere, nostro incommodo, detrimentoq;, si est ita necesse, doleamus, illius uero mortis opportunitatẽ beneuolẽtia potius, quàm misericordia prosequamur, ut quotiescunq; de clarissimo, & beatissimo uiro cogitemus, illum potius, quàm nosmetipsos diligere uideamur. Nam si id dolemus, quod eo iã frui nobis non licet, nostrum est id malũ, quod modice feramus, ne id non ad amicitiã, sed ad domesticam utilitatẽ referre uideamur. sin tanquã illi ipsi acerbitatis aliqd acciderit angimur, summã eius felicitatẽ non satis grato animo interpretamur. Etenim si uiueret Q. Hortensius, cætera fortasse desyderaret unà cum reliquis bonis, et fortibus ciuibus, hũc autẽ, et præ-

ter cæteros, aut cum paucis sustineret dolorem, cum forum populi R. quod fuisset quasi theatrum illius ingenij, uoce erudita, & romanis, græcisq; auribus digna, spoliatum, atq; orbatum uideret. Equidẽ angor animo, non consilij, non ingenij, non authoritatis armis egere remp. quæ didiceram tractare, qbusq; me assuefeceram, quæq; erãt propria, cum præstantis in rep. uiri, tum bene moratæ, & bene constitutæ ciuitatis. quod si fuit in rep. tempus ullum, cum extorquere arma posset è manibus iratorum ciuium boni ciuis authoritas, et oratio, tum profecto fuit, cum patrociniũ pacis exclusum est aut errore hominum, aut timore. Ita nobismetipsis accidit, ut quanquam essent multo magis alia lugenda, tamen hoc doleremus, qđ quo tempore ætas nostra perfuncta rebus amplissimis tanquã in portum confugere deberet, non inertiæ, neq; desidiæ, sed otij moderati, atq; honesti, cumq; ipsa oratio iam nostra canesceret, haberetq; suam quandã maturitatem, et quasi senectutem, tum arma sunt ea sumpta, qbus illi ipsi, qui didicerant eis uti gloriose, quemadmodum salutariter uterentur, nõ reperiebant. Itaq; ij mihi uidentur fortunate, beateq; uixisse, cum in cæteris ciuitatibus, tum maxime in nostra, quibus, cũ authoritate, rerumq; gestarum gloria, tum etiam sapientiæ laude perfrui licuit. Quorum memoria, & recordatio in maximis nostris, grauissimisq; curis iucunda sanè fuit, cum in eã nuper ex sermone quodã incidissemus. Nam cum inambularem in xisto, et essem otiosus domi, M. ad me Brutus, ut consueuerat, cum Tito Pomponio uenerat, homines cũ inter se coniuncti, tum mihi ita cari, itaq; iucundi, ut eorum aspectu omnis, quæ me angebat, de rep. cura consederit, quos postquam salutaui, quid uos inquam Brute, et Attice nunc? quid tandẽ noui? Nihil sanè inquit Brutus, quod quidem, aut tu audire uelis, aut egò pro certo dicere audeam. Tum Atticus, eo inquit ad te animo uenimus, ut de rep. esset silentiũ, & aliqd audiremus potius ex te, quàm te afficeremus ulla molestia. Vos uero inquam Attice, & præsentem me cura leuatis, & absenti magna solatia dedistis. nam uestris primũ literis recreatus, me ad pristina studia reuocaui. Tum ille, legi inquit perlubẽter epistolã, quam ad te Brutus misit ex Asia, qua mihi uisus est & monere te prudẽter, et consolari amicissime. Recte inquam est uisus, nam me istis scito literis, ex diuturna ꝑturbatione totius ualetudinis, tanquam ad aspiciendã lucem esse reuocatum. Atq; ut post Cannensem illam calamitatem primum Marcelli ad Nolam prælio populus se romanus erexit, posteaq; prosperæ res deinceps multæ consecutæ sunt, sic post rerum nostrarum, & com-

munium grauiſſimos caſus, nihil ante epiſtolam Bruti mihi accidit, qđ
uellem, aut quod aliqua ex parte ſolicitudines alleuaret meas. Tũ
Brutus, uolui id quidem efficere certe, & capio magnum fructum, ſi-
quidem quod uolui, tanta in re conſecutus ſum. Sed ſcire cupio quæ
te Attici literæ delectauerunt? Iſtæ uero inq̃ Brute non modo dele
ctationem mihi, ſed etiam, ut ſpero, ſalutem attulerunt. Salutem
inqt ille? quodnam tandem genus iſtuc tam præclarũ literarũ fuit?

An mihi potuit inquam eſſe aut gratior ulla ſalutatio, aut ad hoc
tẽpus aptior, q̃ illius libri, quo me hic affatus, quaſi iacentẽ excitauit?

Tum ille, nempe eum dicis inqt, quo iſte omnem rerũ memoriam
breuiter, &, ut mihi ꝗdẽ uiſum eſt, ꝑdiligenter cõplexus eſt. Iſtũ
ipſum inquã Brute dico librũ mihi ſaluti fuiſſe. Tũ Atticus, Opta
tiſſimum mihi ꝗdẽ eſt, quod dicis, ſed quid tandem habuit liber iſte,
quod tibi aut nouũ, aut tanto uſui poſſet eſſe? Ille uero, & noua
inquam mihi ꝗdem multa, et eã utilitatem, quam requirebã, ut ex-
plicatis ordinibus temporũ, uno in conſpectu omnia uiderẽ, quæ cũ
ſtudioſe tractare cœpiſſem, ipſa mihi tractatio literarũ ſalutaris fuit,
admonuitq́; Pomponi, ut à te ipſo ſumerem aliqd ad me reficiendũ,
teq́; remunerandum, ſi non pari, at grato tamen munere, quanquam
illud Heſiodium laudatur à doctis, quod eadẽ menſura reddere iu-
bet, qua acceperis, aut etiam cumulatiore, ſi poſſis. Ego autem uolũta
tem tibi profecto emetiar, ſed rem ipſam non dum poſſe uideor, idq́;
ut ignoſcas à te peto. Nec enim ex nouis (ut agricolæ ſolẽt) fructi=
bus eſt, unde tibi reddam, quod accepi, ſic omnis fœtus repreſſus, exu-
ſtusq́; flos ſiti ueteris ubertatis exaruit, nec ex conditis, qui iacẽt in
tenebris, & ad quos omnis nobis aditus, ꝗ penè ſolis patuit, obſtru=
ctus eſt. Seremus igitur aliquid tanquam in inculto, et derelicto ſo=
lo, quod ita diligenter colemus, ut impendijs etiam augere poſſimus
largitatem tui muneris, modo idẽ noſter animus efficere poſſit, quod
ager, qui, cum multos annos quieuit, uberiores efferre fruges ſolet.

Tum ille, Ego uero & expectabo ea, quæ polliceris, neq; exi-
gam, niſi tuo commodo, & erunt mihi pergrata, ſi ſolueris. Mihi
quoq; inquit Brutus, & expectanda ſunt ea, quæ Attico pollice=
ris, & ſi fortaſſe ego à te huius uoluntarius procurator petam,
quod ipſe, cui debes, incommodo exacturum negat. At uero in=
quam tibi ego Brute non ſoluam, niſi prius à te cauero, amplius eo
nomine neminem, cuius petitio ſit, petiturum. Non mehercule in-
quit tibi repromittere iſtuc quidem auſus ſim, nam hunc, qui negat,
uideo flagitatorem, nõ illum quidem tibi moleſtum, ſed aſſiduum ta-

men, & acrem, fore. Tum Pomponius, ego uero inquit Brutum nihil mentiri puto. Videor enim iam te ausurus esse appellare, quoniã longo interuallo modo primũ animaduerti paulo te hilariorẽ. Itaq; quoniam hic quod mihi deberetur se exacturum professus est, quod huic debes, ego à te peto. Quidnam id inquã? Vt scribas inqt aliquid, iampridẽ enim conticuerunt tuæ literæ. Nã, ut illos de rep. libros edidisti, nihil à te sanè postea accepimus, eis'q; nosmetipsi ad rerum naturalium memoriam comprehendendã impulsi, atq; incensi sumus. Sed illa cum poteris, atq; ut possis rogo. Nunc uero inqt, si es animo uacuo, expone nobis, quod quærimus. Quidnam est id inquam? Quod mihi nuper in Thusculano inchoasti de oratoribus, quando esse cœpissent, qui etiã, & quales fuissent. Quem ego sermonem cum ad Brutum tuum, uel nostrũ potius, detulissem, magnopere hic audire se uelle dixit. Itaq; hunc elegimus diẽ, cum te sciremus esse uacuum. Quare, si tibi est commodum, ede illa, quæ cœperas, & Bruto, & mihi. Ego uero inquã, si potuero, faciam uobis satis. Poteris inquit. relaxa modo paulũ animum, aut sanè (si potes) libera. Nempe igitur hinc tum Pōponi ductus est sermo, quod erat à me mentio facta, causam Deiotari fidelissimi, atq; optimi regis ornatissime, & copiosissime à Bruto me audisse defensam. Scio inqt ab isto initio tractum esse sermonem, te'q; Bruti dolentẽ uicẽ, quasi defleuisse iudiciorum uastitatem, & fori. Feci inquam istuc quidem, & sæpe facio. Nam mihi Brute in te intuenti crebrò in mentem uenit uereri, ecquodnam curriculũ aliquando sit habitura tua, et natura admirabilis, & exqsita doctrina, et singularis industria. Cum enim in maximis causis uersatus esses, & cũ tibi ætas nostra iam cederet, fasciś'q; summitteret, subito in ciuitate cũ alia ceciderunt, tum etiam ea ipsa, de qua disputare ordimur, eloquentia obmutuit. Tum ille cæterarum rerũ causa inquit istuc et doleo, & dolendum puto, Dicendi autem me, non tam fructus, & gloria, quàm studium ipsum, exercitatio'q; delectat, quod mihi nulla res eripiet, te præsertim tam studioso. Et dicere enim bene nemo potest, nisi qui prudẽter intelligit. Quare qui eloquentiæ ueræ dat operam, dat prudentiæ, qua ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quisquã potest. Præclare inquam Brute dicis, eo'q; magis ista dicendi laude delector, quod cætera, quæ sunt quondam habita in ciuitate pulcherrima, nemo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci, aut adeptum putet. Eloquentem neminem uideo factum esse uictoria. Sed quo facilius sermo explicetur, sedentes, si uidetur, agamus. Cum idẽ placuisset illis

set illis, tum in pratulo propter Platonis statuā consedimus. HIC ego: laudari igitur eloquentiā, et quanta uis sit eius expromere, quā-tamq; ijs, qui sint eam consecuti, dignitatem afferat, neq; propositum nobis est hoc loco, neque necessarium. Hoc uero sine ulla dubitatione confirmauerim, siue illa arte pariatur aliqua, siue exercitatione quadam, siue natura, rem unam esse omnium difficillimā. quibus enim ex quinque rebus constare dicitur, earum unaquæq; est ars ipsa magna per sese. Quare quinque artium concursus maximarum, quātam uim, quantamq; difficultatem habeant, existimari potest. Testis est Græcia, quæ cū eloquentiæ studio sit incensa, iádiuq; excellat in ea, præstetq; cæteris, tamen omneis artes uetustiores habet, & multo ante, non inuentas solum, sed etiā perfectas, quàm hæc est à græcis elaborata dicēdi uis, atq; copia. In quam cum intueor, maxime mihi occurrunt Attice, et quasi lucent Athenæ tuæ, qua in urbe primum se orator extulit, primumq; etiam monimentis, & literis oratio est cœpta mandari, tamen ante Periclem, cuius scripta quædam feruntur, & Thucydidem, qui nó nascentibus Athenis, sed iā adultis fuerunt, litera nulla est, quæ quidem ornatum aliquem habeat, & oratoris esse uideatur. Quanquam opinio est, & eum, qui multis annis ante hos fuerit, Pisistratum, & paulo seniorē etiā Solonem, posteaq; Clisthenē multum ut temporibus illis ualuisse dicendo. Post hāc ætatem aliquot annis, ut ex Attici monimentis potest perspici, Themistocles fuit, quem constat cum prudentia, tum etiam eloquentia præstitisse. post Pericles, qui cū floreret omni genere uirtutis, hac tamen fuit laude clarissimus. Cleonem etiam temporibus illis turbulentum illū quidem ciuem, sed tamen eloquentem constat fuisse, huic ætati suppares Alcibiades, Critias, Theramenes, quibus temporibus, quod dicendi genus uiguerit, ex Thucydidis scriptis, qui ipse tum fuit, intelligi maxime potest. grandes erant uerbis, crebri sententijs, compressione rerum breues, & ob eam ipsam causam interdum subobscuri. Sed, ut intellectum est, quantam uim haberet accurata, et facta quodam modo oratio, tum etiam magistri dicendi multi subito extiterunt, tum Leontinus Gorgias, Trasymachus Chalcædonius, Protagoras Abderites, Prodicus Cius, Hippias Helæus, in honore magno fuit, alijq; multi temporibus eisdem docere se profitebantur, arrogantibus sane uerbis, quemadmodum causa inferior (ita enim loquebantur) dicēdo fieri superior posset. Iis opposuit sese Socrates, qui subtilitate quadā disputandi refellere eorum instituta solebat uerbis. Huius ex uberrimis sermonibus extiterunt doctissimi uiri, primumq; tum philoso-

phia, non illa de natura, quæ fuerat antiquior, sed hæc, in qua de bonis rebus, & malis, deq; hominum uita, et moribus disputatur, inuenta dicitur, quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus, abhorret, philosophos aliud in tempus reijciamus, ad oratores, à quibus digressi sumus, reuertamur. Extitit igitur iam senibus illis, quos paulo ante diximus, Isocrates, cuius domus cunctæ Græciæ quasi ludus quidam patuit, atq; officina dicendi, magnus orator, & perfectus magister, quanquam forensi luce caruit, intraq; parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidem meo iudicio, est postea consecutus. is & ipse scripsit multa præclare, & docuit alios, & cum cætera melius, quàm superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum uersum effugeres, modum tamen, et numerum quendam oportere seruari. Ante hunc enim uerborum quasi structura, & quædam ad numerum conclusio nulla erat, aut siquando erat, non apparebat, eam dedita opera esse quæsitam, quæ forsitan laus sit, ueruntamen natura magis, tum casu nonnunquam, quàm aut ratione aliqua, aut obseruatione fiebat. Ipsa enim natura circunscriptione quadam uerborum comprehendit, concluditq; sententiam. Quæ cum aptis constricta uerbis est, cadit etiam plerunque numerose. Nam & aures ipsæ quid plenum, quid inane sit, iudicant, et spiritu quasi necessitate aliqua, uerborum comprehensio terminatur, in quo non modo defici, sed etiam laborare turpe est. Tum fuit Lysias ipse quidem in causis forensibus non uersatus, sed egregie subtilis scriptor, atq; elegans, quem iam prope audeas oratorem perfectum dicere, nam plane quidem perfectum, & cui nihil admodum desit, Demosthenem facile dixeris, nihil acute inueniri potuit in eis causis, quas scripsit, nihil (ut ita dicam) subdole, nihil uersute, quod ille non uiderit, nihil subtiliter dici, nihil presse, nihil enucleate, quo fieri possit aliquid limatius, nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum, uel uerborum grauitate, uel sententiarum, quo quicquam esset elatius. Huic Hyperides proximus, & Aeschines fuit, & Lycurgus, & Dinarchus, & is, cuius nulla extant scripta, Demades, alijq; plures. hæc enim ætas effudit hanc copiam, &, ut opinio mea fert, succus ille, & sanguis incorruptus usque ad hanc ætatem oratorum fuit, in qua naturalis inesset, non fucatus nitor. Phalereus enim successit eis senibus adolescens, eruditissimus ille quidem horum omnium, sed non tam armis institutus, quàm palæstra, itaque delectabat magis Athenienses, quàm inflammabat. processerat enim in solem, & puluerem, non ut è militari tabernaculo, sed ut è Theophrasti do-

ctissimi

ctiſſimi hominis umbraculis. hic primus inflexit orationem, & eã
mollem, teneramq́; reddidit, & ſuauis, ſicut fuit, uideri maluit, quã
grauis, ſed ſuauitate ea, qua perfunderet animos, non qua perfringe
ret, & tantum ut memoriam concinnitatis ſuæ, non quemadmodũ
de Pericle ſcripſit Eupolis, cum delectatione aculeos etiam relinque
ret in animis eorum, à quibus eſſet auditus. Vides'ne igitur, ut in ea
ipſa urbe, in qua & nata, et alta ſit eloquentia, quam ea ſerò pro=
dierit in lucem? Siquidem ante Solonis ætatem, & Piſiſtrati, de nullo,
ut diſerto memoriæ proditum eſt. At hi quidẽ, ut populi R. ætas eſt,
ſenes, ut Athenienſium ſecla numerãtur, adoleſcentes debent uideri.
Nam & ſi Seruio Tullo regnante uiguerunt, tamen multo diutius
Athenæ iam erant, quàm eſt Roma ad hodiernũ diẽ, nec tamen du
bito, quin habuerit uim magnam ſemper oratio. Neq; enim iã troi=
cis temporibus tantum laudis in dicendo Vlyſſi tribuiſſet Homerus,
& Neſtori, quorum alterum uim habere uoluit, alterum ſuauitatẽ,
niſi iam tum eſſet honos eloquentia. neq; ipſe poëta hic tam idẽ orna
tus in dicendo, ac planè orator fuiſſet, cuius & ſi incerta ſunt tempo
ra, tamen annis multis fuit ante Romulum, ſiquidem non infra ſupe
riorem Lycurgum fuit, à quo eſt diſciplina Lacedæmoniorum aſtri=
cta legibus. Sed ſtudiũ eius generis, maiorq́; uis agnoſcitur in Piſiſtra
to. Deniq; hunc proximo ſeculo Themiſtocles inſecutus eſt, ut apud
nos perantiquus, ut apud Athenienſes non ita ſanè uetus. fuit. n. re
gnante iam Græcia, noſtra autem ciuitate non ita pridem dominatu
regio liberata, nam bellum Volſcorum illud grauiſſimum, cui Corio
lanus exul interfuit, eodem ferè tempore, quo Perſarum bellũ fuit,
ſimilis'q; fortuna clarorum uirorũ, ſiquidẽ uterq;, cum ciuis egregius
fuiſſet, populi ingrati pulſus iniuria, ſe ad hoſtes contulit, conatũq́;
iracundiæ ſuæ, morte ſedauit, nam & ſi aliter eſt apud te Attice de
Coriolano, cõcede tamen, ut huic generi mortis potius aſſentiar. At
ille ridens, tuo uero inquit arbitratu, quoniã qdẽ conceſſum eſt rheto
ribus mentiri & in hiſtorijs, ut aliqd dicere poſſint argutius ut enim
tu nũc de Coriolano, ſic Clitarchus, ſic Stratocles de Themiſtocle fin
xit. Nam quẽ Thucydides, qui & Athenienſis erat, & ſummo loco
natus, ſummus'q; uir, et paulo ætate poſterior, tantũ mortuũ ſcripſit,
& in Attica clàm humatum, addidit fuiſſe ſuſpicionem ueneno ſibi
conſciuiſſe mortem, hũc iſti aiunt, cum taurũ immolauiſſet, excepiſſe
ſanguinem patera, & eo poto, mortuũ concidiſſe. hanc enim mortem
rhetorice, & tragice ornare potuerunt. illa mors uulgaris nullam
præbebat materiem ad ornatum. quare quoniam tibi quadrat, oĩa

fuisse in Themistocle paria, et Coriolano, pateram quoque à me su-
mas licet, præbebo etiam hostiam, ut Coriolanus sit planè alter The-
mistocles. Sit sanè inquam, ut lubet de isto, et ego cautius posthac
historiam attingam te audiente, quem rerum romanarum authorē
laudare possum religiosissimũ. Sed tũ ferè Pericles Xantippi filius,
de quo ante dixi, primus adhibuit doctrinam, quæ quanquam tum
nulla erat dicendi, tamen ab Anaxagora physico eruditus exercita-
tionem mentis à reconditis, abstrusisq; rebus, ad causas forenses, po
pularesq; facile traduxerat, huius suauitate maxime hilaratæ sunt
Athenæ, huius ubertatem, et copiam admiratæ, eiusdem uim dicen-
di, terroremq; timuerunt. Hæc igitur ætas prima Athenis oratorem
propè perfectum tulit. Nec enim in, constituentibus rēp. nec in bel-
la gerentibus, nec in impeditis, ac regum dominatione deuinctis, na-
sci cupiditas dicendi solet. Pacis est comes, otijq; socia, et iam bene con
stitutæ ciuitatis, quasi alumna, quædam eloquentia. Itaq; ait Aristo
teles, cum sublatis in Siciliā tyrannis res priuatæ longo interuallo
iudicijs repeterentur, tum primum, quod esset acuta illa gens, et cōtro
uersia natura, artem, & præcepta siculos Coracem, et Tisian conscri
psisse, nam antea neminem solitum uia, nec arte, sed accurate tamen,
& de scripto plerosque dicere, scriptasq; fuisse, & paratas à Prota
gora rerũ illustriũ disputationes, quæ nunc communes appellantur
loci. Quod idem fecisse Gorgiam, cũ singularum rerum laudes, uitu-
perationesq; conscripsisset, quod iudicaret hoc oratoris maxime pro-
prium, rem augere posse laudando, uituperandoq; rursus affligere.
Huic Antiphontem Rhamnusium similia quædam habuisse conscri
pta, quo neminem unquam melius ullam orauisse capitis causam, cũ
se ipse defenderet, se audiente locuplex author scripsit Thucydides.
Nã Lysiam primo profiteri solitũ artem esse dicendi, deinde qđ Theo
dorus esset in arte subtilior, in orationibus autem ieiunior, orationes
eum scribere alijs cœpisse, artem remouisse. Similiter Isocratem pri-
mo artem dicendi esse negauisse, scribere autem alijs solitum oratio-
nes, quibus in iudicijs uterentur, sed cum ex eo, quia quasi committe
ret contra legem, quo quis iudicio circumueniretur, sepe ipse in iudi-
cium uocaretur, orationes alijs destitisse scribere, totumq; se ad ar-
tes componendas transtulisse. Et Græciæ quidem oratorum partus,
atq; fontes uides ad nostrorũ annalium rationem ueteres, ad ipso-
rum sanè recentes. Nam antequàm delectata est Atheniensiũ ciui-
tas hac laude dicendi, multa iam memorabilia & in domesticis, &
in bellicis rebus effecerat. Hoc autem studiũ non erat cõmune Græ-
ciæ, sed

ciæ, ſed proprium Athenarũ. quis enim aut argiuum oratorem, aut corinthium, aut Thebanum ſcit fuiſſe temporibus illis? niſi quid de Epaminunda docto homine ſuſpicari libet. Lacedæmoniũ uero uſq; ad hoc tempus audiui fuiſſe neminem, Menelaum ipſum, dulcem illũ quidem tradit Homerus, ſed pauca dicentem. breuitas autem laus eſt interdum in aliqua parte dicendi, in uniuerſa eloquentia laudẽ non habet. At uero extra Græciam magna dicendi ſtudia fuerunt, maximáq; huic laudi habiti honores illuſtre oratorum nomẽ reddiderũt. Nam, ut ſemel è Peiræo eloquentia euecta eſt, omnes peragrauit inſulas, atq; ita peregrinata tota Aſia eſt, ut ſe externis oblineret moribus, omnẽq; illã ſalubritatẽ atticæ dictionis, quaſi ſanitatem perderet, ac loq pene dediſceret. Hinc aſiatici oratores nõ contẽnendi quidem, nec celeritate, nec copia, ſed parum preſſi, & nimis redũdátes, Rhodij ſaniores, et atticorum ſimiliores, ſed de græcis hactenus. etenĩ hæc ipſa forſitan fuerunt non neceſſaria. Tum Brutus, iſta uero inquit, quàm neceſſaria fuerint, nõ facile dixerim, iucunda certe mihi fuerunt, neq; ſolum non longa, ſed etiam breuiora, quàm uellem. Optime inquam, ſed ueniamus ad noſtros, de quibus difficile eſt plus intelligere, quã q̃tum ex monimentis ſuſpicari licet. Quis enim putet aut celeritatem ingenij L. Bruto illi nobilitatis ueſtræ pricipi defuiſſe? qui de matre ſuauianda ex oraculo Apollinis tam acute, argutéq; coniecerit, q ſummã prudentiã ſimulatione ſtultitiæ texerit, q potentiſſimum regem, clariſſimi regis filium, expulerit, ciuitatẽq; ppetuo dominatu liberatam, magiſtratibus annuis, legibus, iudicijſq; deuinxerit, qui collegæ ſuo imperiũ abrogauerit, ut è ciuitate regalis nominis memoriã tolleret, quod certe effici nõ potuiſſet, niſi eſſet oratione pſuaſum. Videmus itẽ paucis annis poſt reges exactos, cũ plebs propè ripam Anienis ad tertium milliarium conſediſſet, eumq; mõtem, qui ſacer appellatus eſt, occupauiſſet, M. Valerium dictatorem dicendo ſedauiſſe diſcordias, eiq; ob eam rem honores ampliſſimos habitos, & eum primum ob eam ipſam cauſam maximum eſſe appellatum. Ne L. Valerium quidem potitum, arbitror non aliquid potuiſſe dicendo, qui poſt decemuiralem inuidiã plebem in patres incitatam, legibus, et concionibus ſuis mitigauerit. Poſſumus Appiũ Claudiũ ſuſpicari diſertũ, qa ſenatũ iamiam inclinatum, à Pyrrhi pace reuocauerit. Poſſumus C. Fabricium, qa ſit ad Pyrrhum de captiuis recuperandis miſſus orator. T. Coruncanũ, quod ex põtificũ cõmentarijs longe plurimũ ingenio ualuiſſe uideatur. M. Curiũ, quod is tribunus pl. interrege Appio Cæco diſerto homine comitia contra leges habẽte,

cum de plebe consulẽ non accipiebat, patres ante authores fieri coegerit, quod fuerit permagnum non dum lege Menia lata. Licet aliqd etiam de M. Popilij ingenio suspicari, qui cum cons. esset, eodemq; tẽpore sacrificium publicum cum læna faceret, quod erat flamen carmentalis, plebis contra patres concitatione, & seditione nuntiata, ut erat læna amictus, ita uenit in concionem, seditionemq; cum authoritate, tũ oratione sedauit. Sed eos oratores habitos esse, aut omnino tũ ullũ eloquẽtiæ præmiũ fuisse, nihil sane mihi legisse uideor, tantummodo coniectura ducor ad suspicandum. Dicitur etiam C. Flaminius is, qui tribunus pl. legem de agro gallico, et piceno uiritim diuidendo tulerit, qui cons. apud Trasimenum sit interfectus, ad populũ ualuisse dicendo. Quintus etiam Maximus uerrucosus orator habitus est temporibus illis, & Q. Metellus is, qui bello punico secundo cum L. Veturio Philone consul fuit. Quem uero extet, & de quo sit memoriæ proditum eloquentem fuisse, & ita esse habitum, primus est M. Cornelius Cethegus, cuius eloquentiæ est author, & idoneus quidem mea sententia Q. Ennius, præsertim cum & ipse eum audiuerit, et scribat de mortuo, ex quo nulla suspicio est, amicitiæ causa esse mentitum. est igitur sic apud illum in nono (ut opinor) annali.

Additur orator Cornelius suauiloquenti,
*Ore Cethegus Marcus studio, collegam,
Filius, – & oratorem appellat, & suauiloquentiam tribuit, quæ nunc quidem non tam est in plerisq;. latrant enim iam quidam oratores, non loquuntur, sed est ea laus eloquentiæ certe maxima.

–Is dictus ollis popularibus olim
Qui tum uiuebant homines, atque æuum agitabant,
Flos delibatus populi. – Probe uero, ut enim hominis decus ingenium, sic ingenij ipsius lumen est eloquentia, qua uirum excellentem plæclare tum illi homines florem populi esse dixerunt.

–Suadæq; medulla,
πειθὼ quam uocant græci, cuius effector est orator, hanc suadam appellauit Ennius, eius autem Cethegum medullam fuisse uult, ut quam deam in Periclis labris scripsit Eupolis sessitauisse, huius hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit. At hic Cethegus cons. cum P. Tuditano fuit bello punico secundo, quæstorq; his consulibus M. Cato, modo plane, annis. CXL. ante me consulem, & id ipsum nisi unius esset Ennij testimonio cognitũ, hũc uetustas, ut alios fortasse multos, obliuione obruisset. Illius autẽ ætatis, q sermo fuerit ex Næuianis scriptis intelligi potest. his enim consulibus, ut in ue–

teribus commentarijs scriptum est, Næuius est mortuus, quanquam Varro noster diligentissimus inuestigator antiquitatis, putat in hoc erratum, uitamq; Næuij producit longius. Nam Plautus P. Claudio L. Portio uiginti annis post illos, quos ante dixi, consules mortuus est Catone censore. Hunc igitur Cethegum consecutus est ætate Cato, qui annis IX. post eum fuit cons. eum nos, ut perueterem habemus, qui L. Martio. M. Manilio cons. mortuus est annis. LXXXIII. ipsis ante me consulem. Nec uero habeo quenquam antiquiorem, cuius quidem scripta proferenda putem, nisi quem Appij Cæci oratio hæc ipsa de Pyrrho, & nonnullæ mortuorum laudationes forte delectant, et hercules hæ quidem extant. ipsæ enim familiæ sua quasi ornamenta, ac monimenta seruabant, & ad usum, si quis eiusdem generis occidisset, et ad memoriam laudum domesticarum, et ad illustrandum nobilitatem suam, quanquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior. multa enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt, falsi triumphi, plures consulatus, genera etiam falsa, et ad plebem transitiones, cum homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus, ut si ego me à M. Tullio esse dicerem, qui Patricius cum Ser. Sulpitio consul anno decimo post exactos reges fuit. Catonis autem orationes non minus multæ fere sunt, quam attici Lysiæ, cuius arbitror plurimas esse. est enim atticus, quoniam certe Athenis est & natus, et mortuus, et functus omni ciuium munere, quanquam Timæus eum, quasi licinia, et mutia lege repetit Syracusas. & quodammodo est nonnulla in ijs etiam inter ipsos similitudo, acuti sunt, elegantes, faceti, breues. Sed ille græcus ab omni laude felicior. habet. n. certos sui studiosos, qui non tam habitus corporis opimos, quam gracilitates consectentur, quos, ualetudo modo bona sit, tenuitas ipsa delectat, quanquam in Lysia sunt sæpe etiam lacerti, sic, ut & fieri nihil possit ualentius, uerum est certe genere toto strigosior, sed habet tamen suos laudatores, qui hac ipsa eius subtilitate admodum gaudeant. Catonem uero quis nostrorum oratorum, qui quidem nunc sunt, legit? aut quis nouit omnino? At quem uirum (dij boni) mitto ciuem, aut senatorem, aut imperatorem? oratorem enim hoc loco quærimus, quis illo grauior in laudando? acerbior in uituperando? in sententijs argutior? in docendo, edisserendoq; subtilior? Refertæ sunt orationes amplius centumquinquaginta, quas quidem adhuc inuenerim, & legerim, et uerbis, et rebus illustribus, licet ex his eligant ea, quæ notatione, et laude digna sint, omnes oratoriæ uirtutes in eis reperientur. Iam uero origines eius quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? amatores huic desunt, sicuti multis iam ante

seculis, & Philisto siracusio, & ipsi Thucydidi. Nam, ut horum cõcisis sententiis, interdum etiam non satis apertis cum breuitate, tum nimio acumine, officit Theopõpus elatione, atq; altitudine oratiõis suæ, quod idem Lysiæ Demosthenes, sic Catonis luminibus obstruxit hæc posteriorum quasi exaggerata altius oratio. Sed & in nostris inscitia est, quod ii ipsi, qui in græcis antiquitate delectantur, eaq; subtilitate, quã atticam appellant, hãc in Catone non nouerunt quidem, Hyperidæ uolunt esse, & Lysiæ, laudo, sed cur nolunt Catonis? attico genere dicendi se gaudere dicunt, sapienter id quidẽ, atq; utinam imitarentur, nec ossa solum, sed etiã sanguinem, gratum est tamen quod uolunt, cur igitur Lysias, et Hyperides amatur, cũ penitus ignoretur Cato? antiquior est huius sermo. & quædã horridiora uerba. ita enim tum loquebãtur, id muta, quod tum ille non potuit, & adde numeros, & aptior sit oratio, ipsa uerba compone, et quasi cogmenta, quod ne græci quidem ueteres factitauerunt, iã neminem antepones Catoni. Ornari orationem græci putant, si uerborum immutationibus utantur, quos appellant τρόπους, et sentẽtiarũ, orationisq; formis, quæ uocant σχήματα, non uerisimile est, quàm sit in utroq; genere & creber, et distinctus Cato. Nec uero ignoro non dum esse satis politum hunc oratorem, & quærendum esse aliquid perfectius, quippe cum ita sit ad nostrorum temporũ rationem uetus, ut nullius scriptum extet dignum quidem lectione, quod sit antiquius, sed maiore honore in omnibus artibus, quã in hac una dicendi, uersatur antiquitas. quis enim eorum, qui hæc minora animaduertunt, nõ ĩtelligit Canachi signa rigidiora esse, quã ut imitentur ueritatẽ? Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora, quàm Canachi. nõ dũ Myronis satis ad ueritatem adducta, iam tamen quæ non dubites pulchra dicere. pulchriora etiã Policleti, & iam planè perfecta, ut mihi q̃dẽ uideri solent. Similis in pictura ratio est, in qua Zeusim, et Polygnotum, & Timantem, et eorum, qui non sunt usi plusquam quatuor coloribus, formas et liniamenta laudamus. At in Eetione, Nicomacho, Protogene, Apelle iã ꝑfecte sunt omnia, et nescio an reliquis in rebus omnibus idẽ eueniat. nihil est enim simul et inuentum, et ꝑfectum. Nec dubitari debet, quin fuerint ante Homerũ poëtæ, q̃d ex eis carminibus intelligi potest, quæ apud illũ, et in phæacum, & in procorum epulis canuntur. Quid nostri ueteres uersus ubi sunt?

Quos olim Fauni, uatesq; canebant,

Cum neq; musarum scopulos, nec dicti studiosus quisquam erat ante hunc. ait ipse de se, nec mentitur in gloriando. sic enim sese res

habet,nam & odyſſea latina eſt,ſic,tanquam opus aliquod Dædali, & Liuianæ fabulæ non ſatis dignæ,quæ iterum legantur. Atq; hic Liuius,qui primus fabulā C. Clodio Cæci filio,et M. Tuditano cōſ. docuit anno ipſo ante quàm natus eſt Ennius,poſt Romam conditam autem quadringenteſimodecimo, ut hic ait,quem nos ſequimur. eſt enim inter ſcriptores de numero annorum controuerſia. Accius autem à Q. Maximo Quintum conſule captum Tarento ſcripſit Liuium annis. XXX. poſtquam eum fabulam docuiſſe, & Atticus ſcribit,& nos in antiquis commentarijs inuenimus. Docuiſſe autem fabulam annis poſt XI. C. Cornelio Qu. Minutio conſ. ludis luctatijs, quos Salinator ſenenſi prælio uouerat,in quo tantus error Accij fuit, ut his conſ. XL. annos natus Ennius fuerit,cui cū æqualis fuerit Liuius,minor fuit aliquanto is,ꝗ primus fabulā dedit,quam ij ꝗ multas docuerant ante hos conſ. & Plautus,& Næuius. Hæc ſi minus apta uidentur huic ſermoni Brute Attico aſſigna,qui me inflammauit ſtudio illuſtrium hominum ætates, & tempora perſequendi.

Ego uero inquit Brutus,et delector iſta quaſi notatione temporum, & ad id,quod inſtituiſti oratorum genera diſtinguere ætatibus, iſtā diligentiam eſſe accommodatam puto. Recte inquā Brute intelligis,atq; utinam extarent illa carmina,quæ multis ſeclis ante ſuam ætatē in epulis eſſe cantitata à ſingulis conuiuis de clarorū uirorū laudibus in originibus ſcriptū reliqt Cato,tamen illius,quē in uatibus,et faunis enumerat Ennius,bellū punicū,quaſi Myronis opus delectat. Sit Ennius ſanè,ut eſt certe,ꝑfectior,ꝗ ſi illū,ut ſimulat,contēneret,non oīa bella ꝑſequens primū illud punicū acerrimū bellū reliqſſet. Sed ipſe dicit,cur id faciat,-Scripſere(inquit)alij rē Verſibus- et luculente qdē ſcripſerunt,etiam ſi minus, quàm tu,polite. Nec uero tibi aliter uideri debet,ꝗ à Næuio, uel ſumpſiſti multa,ſi fateris,uel ſi negas,ſurripuiſti. Cū hoc Catone grādiores natu fuerūt C. Flaminius. C. Varro. Q. Maximus. Q. Metellus. P. Lentulus. P. Craſſus,ꝗ cum ſuperiore Africano conſ. fuit. Ipſum Scipionem accepimus non infantem fuiſſe, filius qdem eius,is qui hunc minorem Scipionem à Paulo adoptauit,ſi corpore ualuiſſet imprimis habitus eſſet diſertus,indicant cum oratiunculæ,tum hiſtoria quædā græca,ſcripta dulciſſime. Numeroq; eodem fuit Sex. Aelius,iuris qdem ciuilis omnium peritiſſimus,ſed etiam ad dicendū paratus. De minoribus autem C. Sulpitius gallus,ꝗ maxime omniū nobiliū græcis literis ſtuduit,isq; & oratorū in numero eſt habitus,& fuit reliqs rebus ornatus,atq; elegans. iam enim erat unctior quædam, ſplen=

didiorq; consuetudo loquendi. Nam hoc prætore ludos Apollini faciẽte, cum Thyesten fabulam docuisset Q. Martio. Gn. Seruilio cons. mortem obyt Ennius. Erat ysdem temporibus T. Gracchus. P. F. qui bis consul, & censor fuit, cuius est oratio græca apud Rhodios, quẽ ciuem cum grauem, tum etiam eloquentem constat fuisse. P. etiã Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus, qui item bis cons. & censor fuit, habitum eloquentem, M. aliũ illius, qui sacra acceperit filiũ, dicunt etiã L. Lentulum, qui cum C. Figulo cons. fuit Q. nobiliorẽ M. filium, iam patrio instituto deditum studio literarum, q etiã Q. Ennium, q cum patre eius in Aetolia militauerat ciuitate donauit, cum triumuir coloniã deduxisset, et T. Annium Luscum huius Q. filij collegam non indisertum dicunt fuisse. Atq; etiã L. Paulus Africani pater, personam principis ciuis facile dicendo tuebatur. At uero etiam tum Catone uiuo, qui annos quinq; & LXXX. natus excessit è uita, cum quidẽ eo ipso anno contra Seruium Galbam, ad populum summa contentione dixisset, quam etiam orationem scriptam reliquit, sed uiuo Catone minores natu multi uno tẽpore oratores floruerunt. Nam & A. Albinus is, qui græce scripsit historiã, qui cons. cum L. Lucullo fuit, & literatus, et disertus fuit, & tenuit cum hoc locum quendam, etiam Ser. Fuluius, et unà Ser. Fabius pictor, & iuris, & literarũ, & antiquitatis bene peritus. Q. q; Fabius Labeo fuit ornatus ijsdem ferè laudibus. Nam Q. Metellus, is, cuius quatuor filij consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit, accusante Africano, cuius et aliæ sunt orationes, & contra T. Gracchum exposita est in C. Fannij annalibus, tũ ipse L. Cotta ueterator habitus, sed C. Lælius, & P. Africanus in primis eloquentes, quorum extant orationes, ex quibus existimari de ingenijs oratorũ potest. Sed inter hos ætate paulũ his antecedens sine controuersia Ser. Galba eloquentia præstitit, & nimirũ is princeps ex latinis, illa oratorũ propria, & quasi legitima opera tractauit, ut egrederetur à proposito ornandi causa, ut delectaret animos, aut permoueret, ut augeret rem, ut miserationibus, ut cõmunibus locis uteretur, sed nescio quomodo huius, quem constat eloquentia præstitisse, exiliores orationes sunt, & redolẽtes magis antiqtatem, quàm aut Lælij, Scipionis, aut etiam ipsius Catonis. Itaq; exaruerunt, uix iã ut appareant. De ipsius Lælij, et Scipionis ingenio, quanquam ea est iam, ut plurimum tribuatur ambobus, dicendi tamen laus est in Lælio illustrior. At oratio Lælij de collegis nõ melior, quàm de multis, quàm uoles Scipionis, non quo illa Lælij quicquam sit dulcius, aut

quod de religione dici possit augustius, sed multo tamen uetustior, & horridior ille, quàm Scipio, & cũ sint in dicendo uariæ uoluntates, delectari mihi magis antiquitate uidetur, & lubenter uerbis etiam uti paulo magis priscis Lælius. Sed est mos hominum, ut nolint eundem pluribus rebus excellere. Nã ut ex bellica laude aspirare ad Africanũ nemo potest, in qua ipsa, egregium Viriati bello reperimus fuisse Læliũ, sic ingenij, literarum, eloquentiæ, sapientiæ deniq;, & si utriq; primas, priores tamen libenter deferunt Lælio. Nec mihi cæterorum iudicio solũ uidetur, sed etiam ipsorũ inter ipsos concessu, ita tributum fuisse. Erat omnino tum mos, ut in reliqs rebus melior, sic in hoc ipso humanior, ut faciles eẽnt in suũ cuiq; tribuẽdo, memoria teneo Smyrnæ me ex P. Rutilio Rufo audiuisse, cũ diceret adolescẽtulo se accidisse, ut ex. S. C. P. Scipio, & D. Brutus (ut opinor) cons. de re atroci, magnaq; quærerent. Nã cum in * silua sita facta cædes esset, notiq; homines interfecti, insimularenturq; familia, partim etiã liberi, societatis eius, quæ picarias de P. Cornelio. L. Mũmio censoribus redemisset, decreuisse senatum, ut de ea re cognoscerent, et statuerent consules, causam pro publicanis accurate, ut semper solitus esset, eleganterq; dixisse Lælium, cum consules re audita, amplius de consilij sententia pronuntiauissent, paucis interpositis diebus iterũ Læliũ multo diligentius, meliusq; dixisse, iterumq; eodem modo à consulibus rem esse prolatam, tum Lælium, eum cum socij domum reduxissent, egissentq; gratias, & ne defatigaretur orauissent, locutum esse ita, se quæ fecisset honoris eorũ causa, studiose, accurateq; fecisse, sed se arbitrari causam illam à Ser. Galba, qđ is in dicendo ornatior, acriorq; esset, grauius, & uehementius posse defendi. Itaq; authoritate C. Lælij publicanos causam detulisse ad Galbam. Illum autem, quod ei uiro succedendũ esset, uerecunde, & dubitanter recepisse, unũ, quasi comperendinatus, medium diem fuisse, quem totum Galbam in considerandа causa, componendaq; posuisse, & cum cognitionis dies esset, & ipse Rutilius rogatu sociorum domum ad Galbam mane uenisset, ut eum admoneret, & ad dicendi tempus adduceret, usq; illũ quoad ei nuntiatum esset, consules descendisse, omnibus exclusis commentatum in quadã testudine cum seruis literatis fuisse, quorũ aliud dictare eodem à tempore solitus esset, interim cum esset ei nuntiatũ tempus esse, exisse in ædes eo colore, & ijs oculis, ut egisse causam nõ commentatum putares. Addebat etiam, idq; ad rem pertinere putabat, scriptores illos male mulctatos exisse cum Galba. Ex quo significabat illum non in agendo solũ, sed etiam in meditando uehementẽ

atq; incenſum fuiſſe. Quid multa? magna expectatione, plurimis au
dientibus coràm ipſo Lælio, ſic illă cauſam, tanta ui, tantáq; graui-
tate dixiſſe Galbam, ut nulla ferè pars orationis ſilentio præterire=
tur. Itaq; multis querelis, multáq; miſeratione adhibita, ſocios, omni-
bus approbantibus, illa die quæſtione liberatos eſſe. Ex hac Rutilia-
na narratione ſuſpicari licet, cum duæ ſummæ ſint in oratore lau-
des, una ſubtiliter diſputandi ad docendŭ. altera grauiter agĕdi ad
animos audientium ꝑmouendos, multóq; plus proficiat is, ꝗ inflam-
met iudicem, quàm ille, qui doceat, elegantiam in Lælio, uim in Gal
ba fuiſſe. Quæ ꝗdĕ uis tum maxime cognita eſt, cum Luſitanis à Ser
uio Galba prætore, contra interpoſitam, ut exiſtimabatur, fidĕ, inter=
fectis T. Libone tribuno pl. populŭ incitante, & rogationem in Gal
bam priuilegij ſimilĕ ferente, ſumma ſenectute (ut ante dixi) M. Ca-
to legem ſuadens in Galbam multa dixit, quam orationem in origi-
nes ſuas retulit, paucis ante, quàm mortuus eſt, an diebus, an menſi-
bus? Tum igitur recuſans Galba pro ſeſe, & populi R. fidem implo
rans, cum ſuos pueros, tum. C. Galli etiă filium flens commendabat,
cuius orbitas, & fletus mire miſerabilis fuit, propter recentem memo
riam clariſſimi patris, iſq; ſe tum eripuit flămæ propter pueros mi=
ſericordia populi commota, ſicut idem ſcriptum reliquit Cato. Atq;
etiă ipſum Libonem non infantĕ uideo fuiſſe, ut ex orationibus eius
intelligi poteſt. Cum hæc dixiſſem, & paulum interquieuiſſem,
Quid igitur inquit eſt cauſæ Brutus, ſi tanta uirtus in oratore Galba
fuit cur ea nulla in orationibus eius apparet? quod mirari nŏ poſ-
ſum in eis, qui nihil omnino ſcripti reliquerunt. Nec enim eſt ea-
dem inquam Brute cauſa non ſcribendi, & non tam bene ſcribĕdi,
quàm dixerint. Nam uidemus alios oratores inertia nihil ſcripſiſſe,
ne domeſticus etiam labor accederet ad forenſem, pleræq; enim ſcri
buntur orationes habitæ iam, non ut habeantur. alios nŏ laborare,
ut meliores fiant. nulla enim res tantum ad dicendŭ proficit, quan-
tum ſcriptio. memoriam autem in poſterum ingenij ſui non deſyde-
rant, cum ſe putant ſatis magnam adeptos eſſe dicendi gloriă, eamq;
etiam maiorem uiſumiri ſi in exiſtimantium arbitrium ſua ſcripta
non uenerint. Alios quod melius putent dicere ſe poſſe, quàm ſcri-
bere, quod ꝑingenioſis hominibus, neq; ſatis doctis plerunq; contigit,
ut ipſi Galbæ, quĕ fortaſſe uis non ingenij ſolŭ, ſed etiam animi, &
naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatq;, ut et inci-
tata, & grauis, & uehemens eſſet oratio, dein cŭ otioſus ſtylum pre-
henderat, motusq; omnis animi, tanquam uentus hominem defecerat,

flacceſcebat

flaccescebat oratio, quod iis, qui limatius dicendi consectantur genus,
accidere non solet, propterea quod prudentia nunquam deficit orato
rem, qua ille utens eodem modo possit & dicere, & scribere, Ardor
animi non semper adest, is'q; cum consedit, omnis illa uis, & quasi
flãma oratoris extinguitur. Hãc igitur ob causam uidetur Lælij mens
spirare etiam in scriptis, Galbæ autem uis occidisse. Fuerunt etiã in
oratorum numero mediocrium L. & SP. Mummij fratres, quorum
extant amborum orationes. simplex quidem Lucius, & antiquus,
Spurius autem nihilo ille quidem ornatior, sed tamen astrictior. fuit
enim doctus ex disciplina stoicorum. Multæ sunt SP. Albini oratiões,
Sunt etiam L. & C. Aureliorũ orestarum, quos aliquo uideo in nu-
mero oratorum fuisse. P. etiam Popilius cum ciuis egregius, tum non
indisertus fuit. C. uero filius eius disertus. C.'q; Tuditanus cũ omni
uita, atq; uictu excultus, atq; expolitus, tum eius elegans est habitum
etiam orationis genus. Eodem'q; in genere est habitus is, qui iniuria
accepta fregit T. Gracchum patientia, ciuis in rebus optimis cõstantis
simus M. Octauius. At uero M. Aemilius Lepidus, qui est Porcina di
ctus, iisdem temporibus ferè, quibus Galba, sed paulo minor natu, et
summus orator est habitus, et fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor
sanè bonus. Hoc in oratore latino primum mihi uidetur & lenitas
apparuisse illa græcorum, & uerborum comprehensio, etiam arti-
fex, ut ita dicam, stylus. Hunc studiose duo adolescentes ingeniosissimi
& propè æquales C. Carbo, & T. Gracchus audire soliti sunt, de
quibus iam dicendi locus erit, cum de senioribus pauca dixero. Q.
enim Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit, q sum-
mos honores, homo per se cognitus, sine ulla commendatione maiorũ,
est adeptus. Tum L. Cassius multum potuit, non eloquentia, sed di
cendo tamen, homo non liberalitate, ut alij, sed ipsa tristitia, & seue
ritate popularis, cuius quidem legi tabellariæ M. Antius Briso tribu
nus pl. diu restitit, M. Lepido consule adiuuãte. Ea'q; res Publio Afri
cano uituperationi fuit, quod eius authoritate de sententia deductus
Briso putabatur. Tum duo Cæpiones multum clientes consilio, &
lingua, plus authoritate tamen, & gratia subleuabant. Sed Pompeij
sunt scripta, nec nimis extenuata, quanquam ueterum est similis, &
plena prudentiæ. P. Crassum ualde probatum oratorem iisdem ferè
temporibus accepimus, qui & ingenio ualuit, & studio, & habuit
quasdam etiam domesticas disciplinas. Nam & cum summo illo ora
tore Seruio Galba, cuius C. filio filiam suam collocauerat, affinitate
sese deuinxerat, et cũ esset P. Mutij filius, fratrem'q; haberet P. Scæ-

uolam domi ius ciuile cognouerat, in eo industriam constat summã fuisse, maximamq́; gratiam, cum & consuleretur plurimum, & diceret. Horũ ætatibus adiuncti duo C. Fãnij Caij, Marci filij fuerunt; quorũ Caij filius, qui consul cum Domitio fuit, unã orationem de socijs, & nomine latino, contra Gracchum reliquit, sanè & bonã, et nobilem. Tum Atticus, qd ergo? est ne ista Fannij? nam uaria opinio pueris nobis erat, alij à C. Persio literato homine scriptam esse aiebant illo, quẽ significat ualde doctum esse Lucilius, alij multos nobiles, quod quisq; potuisset in illam orationem contulisse. Tum ego, audiui equidem ista inquam de maioribus natu, sed nunquam sum adductus, ut crederem, eamq́; suspicionem propter hanc causam credo fuisse, quod Fannius in mediocribus oratoribus habitus esset, oratio autem uel optima esset illo quidem tempore orationum omnium, sed nec eiusmodi est, ut à pluribus confusa uideatur. unus enim sonus est totius orationis, et idem stylus, nec de Persio reticuisset Gracchus, cum & Fannius de Menelao Maratheno, & de cæteris obiecisset, præsertim cum Fannius nunquam sit habitus elinguis, nam et causas defensitauit, & tribunatus eius, arbitrio, & authoritate P. Africani gestus, non obscurus fuit. Alter autem C. Fannius M. F. C. Lælij gener, & moribus, & ipso genere dicendi durior, is soceri instituto, quem quià cooptatus in augurum collegiũ non erat, non admodum diligebat, præsertim cum ille Q. Scæuolam sibi, minorem natu generum, prætulisset, cui tamen Lælius se excusans non genero minori dixit se illud, sed maiori filiæ detulisse. Is tamen instituto Lælij Panætiũ audiuerat. Eius omnis in dicendo facultas, ex historia ipsius non ineleganter scripta perspici potest, quæ neq; nimis est infans, neq; pfecte diserta. Mutius autem augur, quod per se opus erat, ipse dicebat, ut de pecunijs repetundis contra T. Albutium, is oratorũ in numero non fuit, iuris ciuilis intelligentia, atq; omni prudentiæ genere præstitit. L. Cœlius antipater scriptor, quemadmodum uidetis, fuit, ut tẽporibus illis, luculentus, iuris ualde peritus, multorũ etiã, ut L. Crassi magister. Vtinam in Tiberio Graccho C. q́; Carbone talis mens ad remp. bene gerendam fuisset, quale ingenium ad bene dicendum fuit. profecto nemo his uiris gloria præstitisset, sed eorum alter propter turbulentissimum tribunatum, ad quem ex inuidia fœderis Numantini bonis iratus accesserat, ab ipsa rep. est interfectus. Alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem morte uoluntaria se à seueritate iudicũ uindicauit. Sed fuit uterq; summus orator, atq; hoc memoria patrum teste dicimus. Nam & Carbonis, et Gracchi habemus orationes

mus orationes non dū satis splendidas uerbis, sed acutas, prudẽtiæq́;
plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero do-
ctus, et græcis literis eruditus. Nã semper habuit exquisitos'è Græ-
cia magistros. In eis iam adolescens Diophanem Mithylenæum Græ
ciæ temporibus illis disertissimum, sed & breue tempus ingenij augẽ
di, & declarandi fuit. Carbo, quod uita suppeditauit, est in multis iu
dicijs, causis'q; cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in
quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalẽ in consu
latu fuisse narrabat, canorum oratorem, & uolubilem, et satis acrẽ,
atq; eundem & uehementem, & ualde dulcem, & perfacetum fuis=
se dicebat. Addebat industrium etiam, & diligentem, et in exercita
tionibus, commentationibus'q; multum operæ solitum esse ponere. Hic
optimus illis tẽporibus est patronus habitus, eoq́; forũ tenente plura
fieri iudicia cœperunt. Nã et quæstiones ꝑpetuæ, hoc adolescente con
stitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt. L. enim Piso Tr. pl. legem pri
mus de pecunijs repetundis Cẽsorino, & Manilio coss. tulit. Ipse etiã
Piso & causas egit, & multarum legum aut author, aut dissuasor
fuit. Is'q; & orationes reliquit, quæ iam euanuerunt, et annales sa
nè exiliter scriptos, & iudicia populi, quibus aderat Carbo, iã ma=
gis patronum desyderabant, tabella data, quam legem L. Cassius Le
pido, & Mancino coss. tulit. Vester etiam D. Brutus M. filius, ut ex
familiari eius L. Accio poëta sum audire solitus, et dicere non incul
te solebat, & erat cum literis latinis, tum etiam græcis, ut tempori-
bus illis, satis eruditus. Quæ tribuerat idem Accius etiam Q. Ma=
ximo L. Pauli nepoti, & uero ante Maximum illũ Scipionem, quo
duce priuato T. Gracchus occisus esset, cum omnibus in rebus uehe-
mentem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse. Tum etiam P. Lentulus
ille princeps, ad remp. duntaxat quod opus esset, satis habuisse elo=
quẽtiæ dicitur, ijsdem'q; temporibus L. Furius Pilus perbene latine
loqui putabatur, literatius'q;, quàm cæteri. P. Scæuola ualde pruden
ter, & acute, paulo etiam copiosius, nec multo minus prudenter M.
Manilius, Appij Claudij uolubilis, sed paulo feruidior erat oratio.
In aliquo numero etiam M. Fuluius Flaccus, & C. Cato Africa=
ni sororis filius mediocres oratores, etsi Flacci scripta sunt, sed ut
studiosi literarum. Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non in-
fans ille quidem, sed ut uita, sic oratione etiam turbulentus M. Dru-
sus C. F. qui in tribunatu C. Gracchum collegam iterum tri. fe=
cit uir & oratione grauis, & authoritate, eiq; proxime adiun-
ctus C. Drusus frater fuit, tuus etiam gentilis Brute M. Pennus fa=

cile agitauit in tribunatu paulum C. Gracchum ætate antecedens. Fuit enim M. Lepido, & L. Oreste conss. quæstor Gracchus, tr. Pennus illius M. F. qui cum Q. Aelio con. fuit, sed omnia is summa sperans, ædilitius est mortuus. Nam de T. Flaminio, quem ipse uidi, nihil accepi, nisi latine diligenter locutum. Iis adiuncti sunt C. Curio M. Scaurus. P. Rutilius. C. Gracchus. De Scauro, & Rutilio breuiter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudẽ, & uterq; in multis causis uersatus. erat in quibusdam laudandis uiris etiã si maximi ingenij non essent, probabilis tamen industria, quanquã ijs quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit. neq; enim refert uidere, quid dicendum sit, nisi id queas solute, & suauiter dicere, ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, sit uoce, uultu, motuq; conditius. quid dicam opus esse doctrina? sine qua etiã siquid bene dicitur adiuuante natura, tamen id, quia fortuito fit, semper paratum esse non potest. In Scauri oratione sapientis hominis, & recti grauitas summa, & naturalis quædam inerat authoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cũ pro reo diceret. hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum uidebatur, ad senatoriam uero sententiã, cuius erat ille princeps, uel maxime. significabat enim nõ prudentiã solum, sed quod maxime rem continebat, fidem. habebat hoc à natura ipsa, quod à doctrina non facile posset, quanquã huius quoq; ipsius rei, quemadmodum scis, præcepta sunt. huius & orationes sunt, & tres ad L. Fufidiũ libri scripti de uita ipsius acta, sane utiles, quos nemo legit, at Cyri uitam, & disciplinã legunt, præclarã illam quidem, sed neq; tam rebus nostris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam. Ipse etiã Fufidius, in aliquo patronorum numero fuit. Rutilius autem in quodã tristi, & seuero genere dicendi uersatus est, & uterq; natura uehemens, & acer. Itaq; cum unà consulatum petiuissent, non ille solum, qui repulsam tulerat, accusauit ambitus designatum competitorem, sed Scaurus etiã absolutus, Rutilium in iudicium uocauit, multaq; opera, multaq; industria Rutilius fuit, quæ erat propterea gratior, quod idẽ magnũ munus de iure respondẽdi, sustinebat, sunt eius orationes ieiunæ, multa præclara de iure, doctus uir, & græcis literis eruditus, Panætij auditor, propè perfectus in stoicis, quorum peracutum, et artis plenũ orationis genus, sed tamen exile, nec satis populari assensioni accommodatum. Itaq; illa, quæ propria est huius disciplinæ, philosophorum de se ipsorum opinio, firma in hoc uno, et stabilis inuenta est, qui quanquam innocentissimus in iudicium uocatus esset, quo iudicio

conuulsam

conuulsam penitus scimus esse remp. cum essent eo tempore eloquentissimi uiri L. Crassus, & M. Antonius consulares, eorum adhibere neutrum uoluit, dixit ipse pro sese, & pauca C. Cotta, quod sororis erat filius, & is quidem tamen ut orator, quanquam erat admodum adolescens. Sed Q. Mutius enucleate ille quidem, & polite, ut solebat, nequaquam autem ea ui, atq; copia, quã genus illud iudicij, & magnitudo causæ postulabat. Habemus igitur in stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis, utrunq; tamen laudemus, quoniã per illos, ne hæc quidem in ciuitate genera, hac oratoria laude caruerũt. Volo enim ut in scena, sic etiam in foro, non eos modo laudari, qui celeri motu, & difficili utantur, sed eos etiam, quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo ueritas non molesta. Et quoniam stoicorum est facta mentio, Q. Aelius Tubero fuit illo tempore L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, sed uita seuerus, & congruens cum ea disciplina, quam colebat, paulo etiã durior, qui quidem in triumuiratu iudicauerit contra P. Africani auunculi sui testimonium, uacationem augures, quo minus iudicijs operam darent, nõ habere, sed ut uita, sic oratione durus, incultus, horridus, itaq; honoribus maiorum respondere non potuit. Fuit autem constans ciuis, & fortis, et in primis Graccho molestus, qđ indicat Gracchi in eũ oratio. Sunt etiam in Gracchum Tuberonis. Is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando. Tum Brutus, quam hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in græcis, ut omnes ferè stoici prudentissimi in disserendo sint, & id arte faciant, sintq; architecti penè uerborum. Iidem traducti à disputando ad dicendũ inopes reperiãtur. Vnum excipio Catonem, in quo perfectissimo stoico summam eloquẽtiam non desyderem, quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio quidẽ magnam, in Tuberone nullam uideo fuisse. Et ego non inquã Brute sine causa, propterea quod istorum in dialecticis omnis cura cõsumitur. Vagum illud orationis, & fusum, & multiplex, non adhibetur genus. Tuus autem auunculus, quemadmodũ scis, habet à stoicis id, quod ab illis petendum fuit, sed dicere didicit à dicendi magistris, eorumq; more se exercuit, quod si omnia à philosophis essent petenda, peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio, quo magis tuũ Brute iudiciũ probo, qui eorũ idest ex uetere Academia philosophorum sectam secutus es, quorũ in doctrina, atq; præceptis disserendi ratio coniungitur cum suauitate dicendi, & copia, quanq̃ eã ipsa peripateticorum, Academicorumq; consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa ꝑ sese, nec sine ea

orator esse perfectus. Nam ut stoicorum astrictior est oratio, aliquãtoq; contractior, quã aures populi requirunt, sic illorum liberior, & latior, quàm patitur consuetudo iudiciorum, et fori. Quis enim uberior in dicendo Platone? Iouẽ sic, ut aiunt philosophi, si græce loquatur, loqui. Quis Aristotele neruosior? Theophrasto dulcior? lectitauisse Platonem studiose, audiuisse etiam Demosthenes dicitur. Idq; apparet ex genere, et granditate uerborum. Dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese, sed & huius oratio in philosophiam translata pugnatior (ut ita dicam) uidetur, et illorum in iudicia pacatior. Nũc reliquorum oratorũ ætates, si placet, et gradus persequamur. Nobis uero inqt Atticus, et uehemẽter quidem, ut pro Bruto etiã respõdeam. Curio fuit igitur eiusdem ætatis ferè, sanè illustris orator, cuius de ingenio ex orationibus eius existimari potest. Sunt enim & aliæ, et pro Seruio Fuluio de incestu nobilis oratio. Nobis qdẽ pueris hæc omnium optima putabatur, quæ uix iam comparet in hac turba nouorum uoluminum. Præclare inqt Brutus teneo, q istã turbam uoluminum effecerit. Et ego inquam intelligo Brute, quem dicas. certe enim et boni aliqd attulimus iuuentuti, magnificentius, quàm fuerat genus dicendi, et ornatius, et nocuimus fortasse, quod ueteres orationes post nostras, non à me qdem, meis.n. illas antepono, sed à plerisq; legi sunt desitæ. Enumera inqt me in plerisq;, q̃q̃ uideo mihi multa legenda iam te authore, quæ antea contemnebam.

Atqui hæc inquã de incestu laudata oratio puerilis est locis multis, de amore, de tormentis, de rumore, loci sanè inanes, ueruntamẽ nondũtritis nostrorũ hominũ auribus, nec erudita ciuitate, tolerabiles. Scripsit etiam alia nonnulla, & multa dixit, & illustria, & in numero patronorum fuit, ut eum mirer, cum et uita suppeditauisset, & splendor ei non defuisset, consulem non fuisse. Sed ecce in manibus uir, et præstantissimo ingenio, & flagranti studio, & doctus à puero C. Gracchus. Noli enim putare quenquam Brute pleniorẽ, & uberiorem ad dicendum fuisse. Et ille sic prorsus inquit, sic existimo, atq; istum de superioribus penè solum lego. Immo planè inquã Brute legas censeo. Damnũ enim illius immaturo interitu res Romanæ, latinæq; literæ fecerunt, utinam non tam fratri pietatẽ, quam patriæ, praestare uoluisset, quam ille facile tali igenio, diutius si uixisset, uel paternam esset, uel auitam gloriam consecutus. Eloquẽtiã qdẽ nescio an habuisset parem neminem, grandis est uerbis, sapiẽs sentẽtijs, genere toto grauis, manus extrema non accessit operibus eius, præclare inchoata multa, perfecta nõ planè, legendus inquam est hic orator

iii 3 Brute,

Brute, ſi quiſquā alius iuuentuti. non enim ſolū acuere, ſed etiā ale-
re ingenium poteſt. Huic ſucceſſit ætati C. Galba Seruij illius eloquē
tiſſimi uiri filius P. Craſſi eloquentis, et iuriſperiti gener. Laudabāt
hunc patres noſtri, fauebant etiā propter patris memoriā, ſed cecidit
in curſu. Nā rogatione manilia, Iugurthinæ coniurationis inuidia,
cum pro ſeſe ipſe dixiſſet, oppreſſus eſt. extat eius peroratio, qui epilo
gus dicitur, qui tāto in honore pueris nobis erat, ut eū etiā ediſcere-
mus hic, q in collegio ſacerdotū eſſet, primus poſt Romā conditā iudi-
cio publico eſt condēnatus. P. Scipio, q eſt in conſulatu mortuus, nō mul
tum ille qdem, nec ſæpe dicebat, ſed et latine loquēdo, cuiuis erat par,
et omnes ſale, facetijſq; ſuperabat. Eius collega L. Beſtia bonis initijs
orſus tribunatus. nā P. Popiliū ui C. Gracchi expulſum ſua rogatio-
ne reſtituit, uir & acer, & non indiſertus, triſtis exitus habuit con
ſulatus. Nā inuidioſa lege manilia quæſtio C. Galbam ſacerdotem, &
quatuor conſulares L. Beſtiā. C. Catonem. SP. Albinū, ciuemq; præ-
ſtantiſſimum L. Opimiū Gracchi interfectorem a populo abſolu-
tum, cū is contra populi ſtudiū ſtetiſſet, gracchani iudices ſuſtulerūt.
Huius diſſimilis in tribunatu, reliquaq; omni uita, ciuis improbus C.
Licinius Nerua non indiſertus fuit. C. Fimbria tēporibus ijſdem fe
re, ſed longius ætate prouectus, habitus eſt ſane (ut ita dicā) luculē
tus patronus, aſper, maledicus, genere toto paulo feruidior, atq; cōmo
tior, diligentia tamen, & uirtute animi, atq; ita bonus author in ſena
tu. Idem tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, et cū uirtute,
tum etiā ipſo orationis genere liber, cuius orationes pueri legebamus,
quas iam reperire uix poſſumus. Atq; etiā ingenio, et ſermone elegā
ti, ualetudine incommoda C. Sextius Caluinus fuit, qui, et ſi cū remit
terant dolores pedū, non deerat in cauſis, tamen id nō ſæpe faciebat.
Itaq; conſilio eius, cum uolebāt, homines utebantur, patrocinio, cum li
cebat. Iiſdem temporibus M. Brutus, in quo magnum fuit Brute de-
decus generi ueſtro, qui cum tanto nomine eſſet, patremq; optimū ui
rum habuiſſet, & iuris peritiſſimū, accuſationē factitauerit, ut Athe
nis Lycurgus, is magiſtratus nō petiuit, ſed fuit accuſator uehemens,
et moleſtus, ut facile cerneres naturale quoddā ſtirpis bonum, degene
rauiſſe uitio deprauatæ uoluntatis. Atq; eodem tempore accuſator de
plebe L. Cæſidenus fuit, quem ego audiui iam ſenem, cum ab L. Sa-
belio multam lege aquilia de iuſtitia petiuiſſet. Non feciſſem hominis
pene infimi mentionem, niſi iudicarem qui ſuſpicioſius, aut crimino
ſius diceret, audiuiſſe me neminē. Doctus etiam græcis T. Albitius,
uel potius pene græcus (loquor, ut opinor) ſed licet ex orationibus iu

dicere. Fuit autem Athenis adolescẽs, perfectus Epicureus euaserat, minime aptum ad dicendum genus. Iamq; Q. Catulus non antiquo illo more, sed hoc nostro, nisi quid fieri potest perfectius, eruditus, multæ literæ, summa, non uitæ solum, atq; naturæ, sed orationis etiam comitas, incorrupta quædam latini sermonis integritas, quæ perspici cum ex orationibus eius potest, tum facillime ex eo libro, quẽ de cõsulatu, & de rebus gestis suis conscriptum molli, et Xenophõteio genere sermonis misit ad A. Furium poëtam familiarem suum, qui liber nihilo notior est, quàm illi tres, de quibus ante dixi, Scauri libri. Tum Brutus, mihi quidem nec iste notus est, nec illi, sed hæc mea culpa est. nunquam enim in manus inciderunt. Nũc autem et à te sumam, et conquirã ista posthac curiosius. Fuit igitur in Catulo sermo latinus, quæ laus dicendi nõ mediocris ab oratoribus plerisq; neglecta est. nam de sono uocis, et suauitate appellandarum literarũ, quoniam filium cognouisti, noli expectare quid dicam, quanquam filius quidem non fuit in oratorum numero, sed non deerat ei tamẽ in sententia dicenda cum prudentia, tum elegans quoddam, & eruditum orationis genus. Nec habitus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum, sed erat talis, ut cum quosdã audires, qui tum erant præstantes, uideretur esse inferior. Cum autem ipsum audires sine comparatione, non modo contentus esses, sed melius non quæreres. Q. Metellus numidicus, & eius collega M. Syllanus dicebant de R. P. quod esset illis uiris, & consulari dignitati satis. M. Aurelius Scaurus, non sæpe dicebat, sed polite, latine uero in primis est eleganter locutus, quæ laus eadẽ in Aulo Albino bene loquẽdi fuit. Nam flamẽ Albinus etiam in numero est habitus disertorũ. Q. etiã Cæpio uir acer, & fortis, cui fortuna belli, crimini, inuidia populi, calamitati fuit. Tum etiam C. L. Memmij fuerunt oratores mediocres, accusatores acres, atq; acerbi. Itaq; in iudiciũ capitis multos uocauerunt, pro reis non sæpe dixerunt. SP. Torius satis ualuit in populari genere dicendi, is, qui agrũ publicũ uitiosa, et inutili lege, uectigale leuauit. M. Marcellus Esernini pater non ille quidẽ in patronis, sed et in promptis tamen, et non inexercitatis ad dicendũ fuit, ut filius eius P. Lẽtulus. L. etiam Cotta prætorius in mediocriũ oratorum numero, dicendi nõ ita multũ laude processerat, sed de industria, cum uerbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico prosequebatur, atq; imitabatur antiquitatem. Atq; ego & in hoc ipso Cotta, & in alijs pluribus intelligo me nõ ita disertos hoĩes et retulisse in oratorum numerũ, et relaturum. Est enim propositum colligere eos, qui

hoc munere

hoc munere in ciuitate functi sint, ut tenerent oratorũ locum, quorũ
quidem quæ fuerit assensio, et quã in omnibus rebus difficilis opti=
mꝰ ꝑfectio, atq; absolutio, ex eo, quod dicam, existimari potest. Quàm
multi enim iam oratores commemorati sunt, & q̃diu in eorũ enu=
meratione uersamur, cũ tamen spisse, atq; uix, ut dudũ ad Demosthe
nem, & Hyperidem, sic nũc ad Antoniũ, Crassúmq; ꝑuenimus. Nã
ego sic existimo hos oratores fuisse maximos, et in his primum cum
græcorum gloria, latine dicendi copiã æquatam. Omnia ueniebant
Antonio in mentem, eáq; suo quæq; loco, ubi plurimum proficere, et
ualere possent, ut ab imꝑatore equites, pedites, leuis armatura, sic ab
illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. Erat me
moria summa, nulla meditationis suspicio, imparatus semper aggre-
di ad dicendũ uidebatur, sed ita erat paratus, ut iudices illo dicente
nonnunq̃ uiderentur non satis parati ad cauendũ fuisse. Verba ipsa,
non illa quidem elegantissimo sermone, itaq; diligenter loquendi lau
de caruit, neq; tamen est admodũ inquinate locutus, sed illa, quæ pro
prie laus oratoris est in uerbis, nam ipsum latine loqui est illud qui
dem (ut paulo ante dixi) in magna laude ponendum, sed non tã sua
sponte, quàm quod est à plerisq; neglectum. non enim tam præcla=
rum est scire latine, quã turpe nescire, neq; tam id mihi oratoris bo
ni, quàm ciuis romani proprium uidetur, sed tamen Antonius in uer
bis & eligendis, neq; idipsum tam leporis causa, quàm ponderis, &
collocandis, & cõprehensione deuinciendis, nihil non ad rationem, et
tanquam ad artem dirigebat, uerum multo magis hoc idem in sen-
tentiarũ ornamentis, et cõformationibus, quo genere quia præstat o-
mnibus Demosthenes, idcirco à doctis oratorũ est princeps iudicatus.
σχήματα enim quæ uocant græci, ea maxime ornant oratorem, eáq;
non tam in uerbis pingendis habent pondus, quàm in illuminandis
sententijs, sed cum hæc magna in Antonio, tum actio singularis, quæ
si partienda est in gestũ, atq; uocem, gestus erat nõ uerba exprimens,
sed cũ sententijs congruens, manus, humeri, latera, supplosio pedis, sta
tus, incessus, omnísq; motus cum uerbis, sententijsq; consentiens, uox
permanens, uerum subrauca natura, sed hoc uitium huic uni in bo
num conuertebat, habebat. n. flebile quiddã in questionibus, aptúmq;
cum ad fidem faciendã, tum ad misericordiã commouendã, ut uerũ
uideretur in hoc illud, qđ Demosthenem ferunt, ei, q̃ quæsiuisset, q̃d
primũ esset in dicendo, actionem, q̃d secũdũ, idem, et idem tertiũ re-
spõdisse. Nulla res magis penetrat ĩ aĩos, eósq; fingit, format, flectit,
talésq; oratores uideri facit, quales ipsi se uideri uolũt. Huic alij parẽ

eſſe dicebant, alij anteponebant. L. Craſſum, illud q̃dem certe omnes
ita iudicabant, neminem eſſe, qui horũ alterutro patrono, cuiusq̃ in
geniũ requireret. Equidem quanq̃ Antonio tantum tribuo, q̃tum ſu=
pradixi, tamen Craſſo nihil ſtatuo fieri potuiſſe perfectius, erat ſum-
ma grauitas, erat cum grauitate iunctus facetiarum, & urbanitatis
oratorius, non ſcurrilis lepos, latine loquendi accurata, & ſine mole
ſtia diligens elegantia, in diſſerendo mira explicatio, cum de iure ci=
uili, cum de æquo, et bono diſputaretur, argumentorum, & ſimilitu=
dinum copia. Nam ut Antonius coniectura mouenda, aut ſedáda ſu
ſpicione, aut excitanda, incredibilem uim habebat, ſic in interpretã
do, in difiniendo, in explicanda æquitate, nihil erat Craſſo copioſius,
idq; cum ſæpe aliâs, tum apud centumuiros in M. Curij cauſa cogni-
tum eſt. Ita enim multa tum contra ſcriptum, pro æquo, & bono di
xit, ut hominem acutiſſimum. Q. Scæuolam, & in iure, in quo illa
cauſa uertebatur, paratiſſimum, obrueret argumentorum, exemplo=
rumq́; copia, atq; ita tum ab his patronis æqualibus, etiam conſulari
bus cauſa illa dicta eſt, cum uterq; ex contraria parte ius ciuile defen
deret, ut eloquentium iuris peritiſſimus Craſſus, iuriſperitorum elo=
quẽtiſſimus Scæuola putaretur, qui quidẽ cum peracutus eſſet ad ex
cogitandum quid in iure, aut in æquo, uerum, aut eſſet, aut non eſ=
ſet, tum uerbis erat ad rem cum ſumma breuitate mirabiliter aptus.
Quare ſit nobis orator in hoc interpretandi, explanandiq́;, et diſſe=
rendi genere mirabilis, ſic ut ſimile nihil uiderim. In augendo, in or
nando, in refellendo magis exiſtimator metuendus, quàm admiran=
dus orator. Verum ad Craſſum reuertamur. Tum Brutus, etſi ſa=
tis inquit mihi uidebar haberi cognitum Scæuolã ex ijs rebus, quas
audiebã ſæpe ex C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem Scæ
uolæ noſtri, tamen iſta mihi eius dicẽdi tãta laus nota nõ erat. Itaq;
cepi uoluptatem tã ornatũ uirum, tamq́; excellens ingenium fuiſſe
in noſtra rep. Hic ego. Noli inquam Brute exiſtimare his duobus
quicquam fuiſſe in noſtra ciuitate præſtantius. Nã (ut paulo ante di
xi) conſultorum alterum diſertiſſimum, diſertorum alterũ conſultiſ=
ſimum fuiſſe, ſic in reliquis rebus ita diſſimiles erant inter ſeſe, ſta=
tuere ut tamen non poſſes, utrius te malles ſimiliorẽ. Craſſus erat ele
gantium parciſſimus, Scæuola parcorum elegantiſſimus. Craſſus in
ſumma comitate habebat etiam ſeueritatis ſatis, Scæuolæ multa in ſe
ueritate non deerat tamen comitas, licet omnia hoc modo, ſed uereor,
ne fingi uideãtur hæc, ut dicãtur à me, quodammodo res ſe tamẽ ſic
habet, cum omnis uirtus ſit, ut ueſtra Brute uetus Academia dixit,

mediocritas, uterq; horum medium quiddam uolebat ſequi, ſed ita ca debat, ut alter ex alterius laude partem, uterq; autẽ ſuam totam haberet. Tũ Brutus, cũ ex tua oratione mihi uideor inqt bene Craſſum, & Scæuolam cognouiſſe, tum de te, & de Seruio Sulpitio cogitans eſſe quandam uobis cum illis ſimilitudinem iudico. Quonã inquam iſtuc modo? Quia mihi & tu uideris inquit tantũ iuris ciuilis ſcire uoluiſſe, quantum ſatis eſſet oratori, & Seruius eloquentiæ tantum aſſumpſiſſe, ut ius ciuile facile poſſit tueri, ætatesq; ueſtræ, ut illorum, nihil, aut non ferè multum, differunt. Et ego de me inquam dicere nihil eſt neceſſe, de Seruio autem et tu probe dicis, et ego dicam quod ſentio. Non enim facile quem dixerim plus ſtudij, quàm illum, & ad dicendum, et ad omnes bonarum rerũ diſciplinas adhibuiſſe, nam & in iſdẽ exercitationibus ineunte ætate fuimus, et poſtea Rhodum unà ille etiam profectus eſt, quo melior eſſet, & doctior, et inde ut redijt, uidetur mihi in ſecunda arte primus eſſe maluiſſe, quàm in prima ſecundus. Atq; haud ſcio an par principibus eſſe potuiſſet, ſed fortaſſe maluit, id quod eſt adeptus, longe omnium non eiuſdem modo ætatis, ſed eorũ etiam, qui fuiſſent, in iure ciuili eſſe princeps. Hic Brutus ain' tu inquit? etiam'ne Q. Scæuolæ Seruium noſtrum anteponis? Sic enim inquam Brute exiſtimo, iuris ciuilis magnum uſum & apud Scæuolam, et apud multos fuiſſe, artem in hoc uno, quod nunquam effeciſſet ipſius iuris ſcientia, niſi eam præterea didiciſſet artẽ, quæ doceret rem uniuerſam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obſcuram explanare interpretando, ambiguam primũ uidere, deinde diſtinguere, poſtremo habere regulam, qua uera, et falſa iudicarẽtur, et quæ qbus propoſitis eſſent, quæq; non eſſent, cõſequẽtia. Hic.n. attulit hanc artẽ oĩum artiũ maximã, quaſi lucẽ, ad ea, quæ cõfuſe ab alijs aut rñdebantur, aut agebantur. Dialecticã mihi uideris dicere inqt. Recte inq̃ ĩtelligis, ſed adiunxit ẽt et literarũ ſcientiã, et loquendi elegantiã, quæ ex ſcriptis eius, quorũ ſimilia nulla ſunt, facillime ꝑſpici poteſt. Cumq; dicendi cauſa duobus ꝑitiſſimis operã dediſſet. L. Lucilio Balbo C. Aqlio Gallo, Galli hominis acuti, & exercitati, prõptam, et paratam ĩ agendo, et ĩ reſpondẽdo celeritatem ſubtilitate, diligentiaq; ſuperauit. Balbi docti, et eruditi hominis in utraq; re cõſyderatam tarditatem uicit, expediendis, conficiendisq; rebus, ſic & habet, quod uterque eorum habuit, & expleuit, quod utrique defuit. Itaque ut Craſſus mihi uidetur ſapientius feciſſe, quàm Scæuola, hic enim cauſas ſtudioſe recipiebat, in quibus à Craſſo ſuperabatur, ille ſe conſuli ſolebat,

nequa in re inferior esset, quàm Scæuola, sic Seruius sapientissime, cũ duo ciuiles artes, ac forenses plurimum & laudis haberent, & gratiæ, perfecit, ut altera præstaret omnibus, ex altera tantum assumeret, quantum esset & ad tuendum ius ciuile, & ad obtinendam consularem dignitatem satis. Tum Brutus, ita prorsus inqt & antea putabam. Audiui enim nuper eum studiose, & frequenter Sami, cum ex eo ius nostrum pontificium, qua ex parte, cum iure ciuili coniunctum esset, uellem cognoscere, & nunc meum iudicium multo magis confirmo testimonio, & iudicio tuo, simul illud gaudeo, quod et æqualitas uestra, & pares honorum gradus, & artiũ, studiorũq; quasi finitima uicinitas, tantum abest ab obtrectatione inuidiæ, quæ solet lacerare plerosq;, uti ea non modo non exulcerare uestram gratiam, sed etiam conciliare uideatur. quali enim te erga illum perspicio, tali illum in te uoluntate, iudicioq; cognoui. Itaq; doleo et illius consilio, & tua uoce populum R. carere tandiu, quod cum per se dolendum est, tum multo magis consyderanti ad quos ista non translata sint, sed nescio quo pacto deuenerint. Hic Atticus dixeram inquit à principio de rep. ut sileremus, itaq; faciamus. nam si isto modo uolumus singulas res desyderare, non modo querendi, sed ne lugendi quidem finem reperiemus. Pergamus ergo inquam ad reliqua & institutum ordinem persequamur. Paratus igitur ueniebat Crassus, expectabatur, audiebatur à principio statim, quod erat apud eum semper accuratum, expectatione dignus uidebatur, non multa iactatio corporis, nõ inclinatio uocis, nulla inambulatio, nõ crebra supplosio pedis, uehemens et interdum irata, et plena iusti doloris oratio, multæ et cũ grauitate facetiæ, quodq; difficile est, idẽ et pornatus, et pbreuis. Iam in altercando inuenit parem neminẽ. uersatus est in omni ferè genere causarum. mature in locum principum oratorũ uenit. Accusauit C. Carbonem eloquentissimum hominem admodũ adolescens, summã ingenij nõ laudẽ modo, sed etiã admiratione est consecutus. Defendit postea Liciniã uirginem, cũ annos. XXVII. natus esset, in ea ipsa causa fuit eloquentissimus, orationisq; eius scriptas quasdã partes reliqt. Voluit adolescens in colonia Narbonensi causæ popularis aliqd attingere, eãq; coloniã ut fecit, ipse deducere. Extat in eã legem senior (ut ita dicã) quã ætas illa ferebat oratio. Multæ deinde causæ, sed ita tacitus tribunatus, ut nisi in eo magistratu cœnauisset apud præconẽ Graniũ, idq; nobis bis narrauisset Lucilius, tribunum pl. nesciremus fuisse. Ita prorsus inquit Brutus, sed ne de Scæuolæ qdẽ tribunatu qcq̃ audiuisse uideor, et cũ collegã Crassi credo fuisse.

Omnibus quidem alijs inquam in magistratibus, sed tribunus anno post fuit, eoq; in rostris sedente suasit Seruiliam legem Crassus. Nam censurã sine Scæuola gessit, eum enim magistratum nemo unquam Scæuolarũ petiuit, sed hæc Crassi cum edita oratio est, quam te sæpe legisse certo scio, quatuor, et triginta tum habebat annos, totidemq; annis mihi ætate præstabat. His enim consulibus eã legem suasit, quibus nati sumus, cum ipse esset. Q. Cæpione cons. natus, & C. Lælio, triennio ipso minor, quàm Antonius, quod iccirco posui, ut dicendi latine, prima maturitas, in qua ætate extitisset, posset notari, & intelligeretur iam ad summum penè esse pductam, ut eò nihil fermè quisquam addere posset, nisi qui à philosophia, à iure ciuili, ab historia fuisset instructior. Erit inquit M. Brutus, aut iam est iste, quẽ expectas. Nescio inquam, sed est etiam L. Crassi in consulatu, pro Q. Cæpione defensione iuncta, non breuis, ut laudatio, ut oratio autem, breuis, postrema censoris oratio, qua anno duodequinquagesimo usus est. In his omnibus inest quidam sine ullo fuco ueritatis color, quinetiam cõprehensio, & ambitus ille uerborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illũ contractus & breuis, & in membra quædã, quæ κῶλα græci uocant, dispertiebat orationẽ lubentius. Hoc loco Brutus, Quandoquidem tu istos oratores inquit tantopere laudas, uellem aliquid Antonio præter illũ de ratione dicendi, sanè exilem libellum, plura Crasso libuisset scribere, cũ enim omnibus memoriã sui, tum etiam disciplinam dicendi nobis reliquissent. Nam Scæuolæ dicendi elegantiam satis ex ijs orationibus, quas reliquit, habemus cognitã. Et ego mihi quidẽ à pueritia quasi magistra fuit inquam illa in legẽ Cæpionis oratio, in qua et authoritas ornatur senatus, quo pro ordine illa dicuntur, et inuidia concitatur in iudicũ, & in accusatorũ factionem, contra quorũ potentiam populariter tum dicendũ fuit, multa in illa oratione grauiter, multa leniter, multa aspere, multa facete dicta sunt, plura etiã dicta, quàm scripta, quod ex quibusdam capitibus expositis, nec explicatis intelligi potest. Ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerũ, & orationis commentarium paulo plenius. Nulla est enim altercatio clamoribus unquam habita maioribus. Et uero fuit in hoc et popularis dictio excellens. Antonij genus dicendi multo aptius iudicijs, quàm concionibus. hoc loco ipsum Domitium non relinquo. nam etsi non fuit in oratorũ numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis, atq; ingenij, quo & magistratus personam, & consularem dignitatem tueretur, quod idem de C. Cœlio di=

xerim, industriã in eo summam fuisse, summasq; uirtutes, eloquẽtiæ tantum, quod esset in rebus priuatis amicis eius, in rep. ipsius dignitati satis. Eodẽ tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus latine, et diligenter loquentibus numeratus est, qui tamen summa nobilitate hominem cognatione, sodalitate, collegio, summa etiã eloquentia L. Philippum in consulatus petitione superauit. Eodem tempore C. Clodius, & si propter summã nobilitatẽ, & singularẽ potentiã magnus erat, tamen etiã eloquentiæ quandã mediocritatem afferebat. Eiusdẽ ferè temporis fuit eques romanus. C. Titius, q meo iudicio, eò peruenisse uidetur, quo potuit ferè latinus orator sine græcis literis, et sine multo usu peruenire. Huius orationes tantum argutiarũ, tantum exẽplorum, tantum urbanitatis habent, ut penè attico stylo scriptæ esse uideãtur. Easdem argutias in tragœdias, satis qdem ille acute, sed parum tragicæ transtulit, quem studebat imitari L. Afranius poëta, homo pargutus, in fabulis quidem etiam, ut scitis, disertus. Fuit etiã Q. Rubrius Varro, qui à senatu hostis, cum C. Mario iudicatus est, acer, et uehemens accusator. In eo genere sanè probabilis, doctus autem græcis literis, propinquus noster, factus ad dicendũ M. Gratidius M. Antonij perfamiliaris, cuius perfectus, cum esset in Cilicia, est interfectus, q accusauit C. Fimbriam M. Marij Gratidiani patrẽ. atq; etiã apud socios, & latinos oratores habiti sunt, Q. Vettius Vettianus è Marsis, quem ipse cognoui, prudens uir, & in dicendo breuis. Q. D. Valerij Sorani uicini, et familiares mei, non tam in dicendo admirabiles, quàm docti et græcis literis, & latinis. C. Rusticellus Bononiẽsis, is qdem et exercitatus, et natura uolubilis. Omniũ autẽ eloquẽtissimus extra hanc urbẽ T. Betutius Barrus Asculanus, cuius sunt aliquot orationes Asculi habitæ. Illa Romæ contra Cæpionem, nobilis sanè, cui orationi Cæpionis ore respondit Aelius, qui scriptitauit orationes multas, orator ipse nunquam fuit. Apud maiores autem nostros uideo disertissimum habitum ex Latio L. Papyriũ fregellanũ T. Gracchi P. F. ferè ætate, eius autem oratio est pro Fregellanis, Colonisq; latinis habita in senatu. Tum Brutus, Quid tu igitur inqt tribuis istis externis quasi oratoribus? Quid censes inquã? nisi id quod urbanis, præter unum, quod non est eorũ urbanitate quadã, quasi colorata oratio. Et Brutus, qui est inqt, iste tandem urbanitatis color? Nescio inquam, tantum esse quendam scio. Id tu Brute iam intelliges, cum in Galliam ueneris, audies tu quidem etiam uerba quædam non trita Romæ, sed hæc mutari, dediscíq; possunt. Illud est maius, quod in uocibus nostrorum oratorum recinit quiddã, &

resonat urbanius. Nec hoc in oratoribus modo apparet, sed etiã in cæteris. Ego memini T. Tincam placentinũ hominem facetissimum, cum familiari nostro Q. Granio præcone dicacitate certare. Eon' inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Isto ipso, sed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat nescio quo sapore uernaculo, ut ego iã non mirer, illud Theophrasto accidisse, quod dicitur, cum percunctaretur ex anicula quadã, quanti aliquid uenderet, & respondisset illa, atq; addidisset, hospes non pote' minoris, tulisse eum moleste, se non effugere hospitis speciem, cum ætatem ageret Athenis, optime'q; loqueretur. Omnium (sicut opinor) in nostris est qdam urbanorum, sicut ille Atticorum sonus, sed domum redeamus, id est ad nostros reuertamur. Duobus igitur summis Crasso, & Antonio L. Philippus proximus accedebat, sed longo interuallo tamẽ proximus. Itaq; eum, & si nemo intercedebat, qui se illi anteferret, neq; secundum tamen, neq; tertium dixerim. Nec enim in quadrigis eum secundum numerauerim, aut tertiũ, q uix e' carceribus exierit, cum palmam iam primus acceperit, nec in oratoribus, qui tantum absit a' primo, uix ut in eodem curriculo esse uideatur, sed tamen erant ea in Philippo, quæ qui sine comparatione illorũ spectaret, satis magna diceret, summa libertas in oratione, multæ facetiæ, satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententijs, erat etiam in primis, ut temporibus illis, græcis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo, et maledicto facetus. Horum ætati prope' coniunctus L. Gellius non tam uendibilis orator, quàm ut nescires quid ei deesset, nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandũ, nec romanarum rerũ immemor, & uerbis solutus satis, sed in magnos oratores inciderat eius ætas, multam tamen operã amicis, et utilem præbuit, atq; ita diu uixit, ut multarũ ætatum oratoribus implicaretur, multum etiã in causis uersaretur. Iisdem fere' temporibus D. Brutus is, qui consul cum Mamerco fuit, homo & græcis doctus literis, & latinis. Dicebat etiã L. Scipio non imperite, Gneusq; Pompeius Sex. F. aliquem numerũ obtinebat, nam Sex. frater eius præstantissimũ ingeniũ contulerat ad summam iuris ciuilis, & ad pfectam geometriæ, rerũ stoicarũ scientiã. Item in iure, & ante hos M. Brutus, & paulo post eum C. Bilienus homo per se magnus prope' simili ratione, summus euaserat, q consul factus esset nisi in marianos cõsulatus, et in eas petitionis angustias incidisset. Cn. autem Octauij eloquẽtia, quæ fuerat ante cõsulatũ ignorata, in cõsulatu multis concionibus est uehementer probata, sed ab eis, q tantum in dicentiũ numero

non in oratorũ fuerunt, iam ad oratores reuertamur. Cenſeo, in=
quit Atticus, eloquenteis enim uidebare, non ſedulos uelle congrere.
Feſtiuitate igitur, et facetijs inquam C. Iulius. L. F. et ſuperioribus,
& æqualibus ſuis omnibus præſtitit, oratorq́; fuit, minime ille qui-
dem uehemens, ſed nemo unquã urbanitate, nemo lepore, nemo ſua=
uitate conditior. Sunt eius aliquod orationes, ex qbus, ſicut ex eiuſdẽ
tragœdijs, lenitas eius ſine neruis perſpici poteſt. Eius æqualis P. Ce-
thegus, cui de rep. ſatis ſuppeditabat oratio. totam enim tenebat eã,
penitusq́; cognorat. Itaq; in ſenatu conſularium authoritatem aſſe-
quebatur, ſed in cauſis publicis nihil, priuatis ſatis ueterator uideba
tur. Erant in priuatis cauſis. Q. Lucretius Viſpillo & acutus, &
iuriſperitus, nam Aphilia aptior concionibus, quàm iudicijs. prudẽs
etiam T. Annius Velina, & in eius generis cauſis orator ſane tole=
rabilis. In eodem genere cauſarũ multum erat T. Iuuentius, nimis
ille qdem lentus in dicendo, et pene frigidus, ſed & callidus, & in
capiẽdo aduerſario uerſutus, & præterea nec indoctus, & magna
cũ iuris ciuilis intelligentia, cuius auditor P. Orbius meus ferè æqua
lis, in dicendo non nimis exercitatus, in iure autem ciuili non infe=
rior, quàm magiſter fuit. Nã T. Aufidius, q uixit ad ſummam ſene-
ctutem, uolebat eſſe ſimilis horũ, eratq́; & bonus uir, & innocens,
ſed dicebat parũ. Nec ſane plus frater eius M. Vergilius, q tribunus
pl. L. Syllæ imperatori diẽ dixit. Eius collega P. Magius, in dicendo
paulo tamen copioſior. Sed omnium oratorũ, ſiue rabularum, qui &
plane indocti, aut inurbani, aut ruſtici etiam fuerunt, quos quidem
ego cognouerim, ſolutiſſimum in dicendo, & acutiſſimum iudico
noſtri ordinis. Q. Sertoriũ, equeſtris C. Gorgonium. fuit etiã facilis,
& expeditus ad dicendũ, & uitæ ſplendore multo, & ingenio ſane
probabili T. Iunius L. filius tribunitius, quo accuſante P. Sextius.
Pr. deſignatus, dãnatus eſt ambitus, is proceſſiſſet honoribus longius,
niſi ſemper infirma, atq; etiam ægra ualetudine fuiſſet. Atque ego
præclare intelligo, me in eorũ commemoratione uerſari, qui nec habi
ti ſint oratores, neq; fuerint, præteririq́; à me aliquot ex ueteribus
commemoratione, aut laude dignos, ſed hoc quidem ignoratione, qd
enim eſt ſuperioris ætatis, quod ſcribi poſſit de ijs, de quibus nulla
monimenta loquuntur, nec aliorum, nec ipſorum. De ijs autem, quos
ipſi uidimus, neminem ferè prætermittimus eorum, quos aliquando
dicentes uidimus. Volo enim ſciri in tanta, & tam uetere rep. ma-
ximis præmijs eloquentiæ propoſitis, omneis cupiſſe dicere, non plu
rimos auſos eſſe, potuiſſe paucos. Ego tamen ita de unoquoq; dicam

ut intelligi

ut intelligi possit, quem existimem clamatorem, quem oratorem fuisse. Iisdem fere temporibus, ætate inferiores paulo, quàm Iulius, sed æquales propemodum fuerunt C. Cotta. P. Sulpitius. Q. Varius. Cn. Pomponius. C. Curio. L. Fusius. M. Drusus patricius, nec ulla ætate uberior oratorũ fœtus fuit. Ex his Cotta, & Sulpitius cũ meo iudicio, tum omniũ, facile primas tulerunt. Hic Atticus quomodo istuc dicis inquit, cum tuo iudicio, tum omnium? semper'ne in oratore probando, aut improbando uulgi iudicium, cum intelligentium iudicio congruit? An alij probantur multitudine, alij autem ab ijs, qui intelligunt? Recte requiris inquam Attice, sed audies ex me fortasse, quod non omnes probent. An tu inqt adlaborasse huic modo Bruto probaturus es? Plane inquam Attice disputationem hãc de oratore probando, aut improbando multo malim tibi, et Bruto placere, eloquentiam autem meã populo probari uelim. Etenim necesse est, qui ita dicat, ut à multitudine probetur, eundem doctis probari. nã quid in dicẽdo rectum sit, aut prauum ego iudicabo, si modo is sum, qui id possim, aut sciam iudicare, qualis uero sit orator, ex eo, quod is dicendo efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim, ut quidẽ ego sentio, quæ sint efficienda dicendo, ut doceatur is, apud quem dicetur, ut delectetur, ut moueatur uehementius, qbus uirtutibus oratoris, horũ quicq; efficiatur, aut quibus uitijs orator aut non assequatur hæc, aut etiam in his labatur, & cadat, artifex aliquis iudicabit. Efficiatur autem ab oratore, necne, ut ij, qui audiunt, ita afficiatur, ut orator uelit, uulgi assensu, et populari approbatione iudicari solet. Itaq; nunquam de bono oratore, aut non bono doctis hominibus cum populo dissensio fuit. An censes, dum illi uiguerunt, quos ante dixi, nõ eosdẽ gradus oratorũ uulgi iudicio, & doctorũ fuisse? De populo siquem ita rogauisses, quis est in hac ciuitate eloquentissimus? in Antonio, & Crasso aut dubitaret, aut hunc alius, illũ alius diceret, nemo'ne Philippum tam suauem oratorem, tam grauem, tam facetum his anteferret? quem nosmetipsi, qui hæc arte aliqua uolumus expendere, proximũ illis fuisse diximus. nemo profecto. id enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem populo uideri. Quare, tibicen Antigenidas dixerit discipulo sane frigenti ad populum, mihi cane, & musis, Ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multitudinem, mihi cane, et populo mi Brute dixerim, ut qui audient, quid efficiatur, ego etiã cur ita efficiatur, intelligam. Credit ijs, quæ dicuntur, qui audit oratorem, uera putat, assentitur, probat, fidem facit oratio. Tu artifex, quid quæris amplius? delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, et quasi

uoluptate quadam perfunditur, quid habes, quod disputes? gaudet, dolet, ridet, plorat, fauet, odit, contemnit, inuidet, ad misericordiã inducitur, ad pudendũ, ad pigendum, irascitur, miratur, sperat, timet, hæc perinde accidunt, ut eorum, qui adsunt, mentes, uerbis, & sententijs, & actione tractantur. Quid est, quod expectetur docti alicuius sententia? quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. deniq; hoc specimen est popularis iudicij, in quo nunquam fuit populo cum doctis, intelligentibusq; dissensio. Cum multi essent oratores in uario genere dicendi, quis unquam ex his excellere iudicatus est uulgi iudicio, qui non idem à doctis probaretur? Quando autem dubiũ fuisset apud patres nostros eligendi, cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum. Aderant multi alij, tamẽ utrũ de his potius, dubitasset aliquis, quin alterum, nemo. Quid adolescẽtibus nobis, cum esset Cotta, & Hortensius, num quis, cui quidem eligendi potestas esset, quenquam his anteponebat? Tũ Brutus, Quid tu inquit quæris alios? de te ipso, non nequid optarent rei, quid ipse Hortensius iudicaret, uidebamus? qui cum partiretur tecum causas (sæpe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem inquam, et mihi beneuolentia credo ductus tribuebat omnia. Sed ego quæ de me populi sit opinio, nescio, de reliquis hoc affirmo, qui uulgi opinione disertissimi habiti sint, eosdem intelligentium quoq; iudicio fuisse probatissimos. Nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse Antimachum clarum poëtam ferunt, qui, cũ conuocatis auditoribus legeret, eis magnum illud, quod nouistis, uolumen suum, & eum legentem omnes præter Platonem reliquissent, legam inquit nihilo minus, Plato enim mihi unus instar est omnium, me illum, & recte. Poëma enim reconditum paucorũ approbatione, oratio popularis ad sensum uulgi debet moueri. At si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes, cum esset relictus à cæteris, uerbum facere non posset. Quid tu Brute posses? si te ut Curionem quendam concio reliquisset?

Ego uero inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiã causis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo, tamẽ si à corona relictus sim, non queam dicere. Ita se inquam res habet, ut si tibiæ inflatæ non referant sonum, abijciendas eas sibi tibicen putet. Sic oratori populi aures tanquam tibiæ sunt, eæ si inflatum nõ recipiũt, aut si auditor omnino tanquam equus non facit, agitandi finis faciẽdus est. Hoc tamen interest, quod uulgus interdum non probandum oratorem probat, sed probat sine comparatione, cũ à mediocri, aut

etiam

etiam à malo delectatur, eo est contentus, esse melius non sentit, illud
quod est, qualecunq; est, probat. Tenet enim aures uel mediocris ora-
tor, sit modo aliquid in eo, nec res ulla plus apud animos hominum,
quàm ordo, & ornatus orationis ualet. Quare quis ex populo cum
Q. Scæuolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea causa, de qua
ante dixi, quicquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut
expectaret, aut posse fieri putaret? Cum is hoc probare uellet M. Cu
riũ, cum ita hæres institutus esset, si pupillus ante mortuus esset, quã
in suam tutelam uenisset, pupillo non nato hæredem esse non posse.
Quid ille nõ dixit de testamentorũ iure, de antiquis formulis? quẽ-
admodum scribi oportuisset, si etiam filio non nato hæres instituere-
tur. Quàm captiosum esse populo, quod scriptum esset negligi, & opi
nione quæri uoluntates, & interpretatione disertorum scripta sim-
plicium hominum peruertere, quàm ille multa de authoritate patris
sui, qui semper ius illud esse defenderat? quàm omnino multa de cõ
seruando iure ciuili, quæ quidem omnia cum perite, & scienter, tum
ita breuiter, & presse, & satis ornate, et pereleganter diceret, quis esset
in populo, qui aut expectaret, aut fieri posse quicquam melius puta
ret? At uero ut contra Crassus ab adolescente delicato, qui in litore
ambulans scalmum reperisset, ob eamq; rem ædificare nauem cõcu
piuisset, exorsus est, similiter Scæuolam ex uno scalmo captionis cen-
tumuirale iudicium hæreditatis effecisse, hoc in illo initio consecutus,
multis eiusdem generis sententijs delectauit, animosq; omnium, qui
aderant, in hilaritatem à seueritate traduxit, quod est unum ex tri
bus, quæ dixi ab oratore effici debere, deinde hoc uoluisse eum, qui
testamentum fecisset, hoc sensisse, quoquo modo filius non esset, qui in
suam tutelam ueniret, siue non natus, siue ante mortuus, Curius hæ
res ut esset, ita scribere plerosq;, et id ualere, et ualuisse semper. Hæc,
& multa eiusmodi dicens fidem faciebat, quod est ex tribus oratoris
officijs alterum. deinde æquum bonum testamentorũ sententias, uolũ
tatesq; tutatus est, quanta esset in uerbis captio cũ in cæteris rebus,
tum in testamentis, si negligerentur uolũtates, quantam sibi potentiã
Scæuola assumeret, si nemo auderet testamentum facere postea, nisi de
illius sententia, hæc cum grauiter, tum ab exemplis copiose, tum ua-
rie, tum etiam ridicule, & facete explicans, eam admirationem, assen
sionemq; commouit, dixisse ut contra nemo uideretur, hoc erat ora-
toris officium partitione tertium, genere maximum. Hic ille de popu
lo iudex, qui separatim alterum admiratus esset, idem audito altero,
iudiciũ suũ contẽneret. At uero intelligens, et doctus, audiẽs Scæuo-

lã, ſentiret eſſe quoddã uberius dicendi genus, & ornatius, ab utroq; autem cauſa perorata, ſi quæreretur uter præſtaret orator, nunquam profecto ſapientis iudiciũ à iudicio uulgi diſcreparet. Qui præſtat igitur intelligens imperito? magna re, & difficili, ſiquidem magnum eſt ſcire quibus rebus efficiatur, amittatur'ue dicendo illud, quicquid eſt, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti nõ oportet. Præſtat etiã illo doctus auditor indocto, quod ſæpe, cum oratores duo, aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimum ſit, intelligit. Nam illud, quod populo non probatur, ne intelligenti ꝗdem auditori probari poteſt. Vt enim ex neruorum ſono in fidibus, quàm ſciẽter ei pulſi ſint, intelligi ſolet, ſic ex animorum motu cernitur, quid tractandis his perficiat orator. Itaq; intelligens dicendi exiſtimator non aſſidens, & attente audiens, ſed uno aſpectu, & præteriens de oratore ſæpe iudicat. Videt oſcitantem iudicem, loquentem cum altero, nonnunquam etiam circulantem, mittentem ad horas quæſitorẽ, ut dimittat rogantem, intelligit oratorem in ea cauſa non adeſſẽ, qui poſſit animis iudicum admouere orationẽ, tanquam fidibus manũ. Idem ſi præteriens aſpexerit, erectos intuentes iudices, ut aut doceri de re, idq́; etiã uultu probare uideantur, aut ut auem cantu aliquo, ſic illos uiderit oratione quaſi ſuſpenſos teneri, aut id quod maxime opus eſt, miſericordia, odio, motu animi aliquo ꝑturbatos eſſe uehementius, ea ſi præteriens (ut dixi) aſpexerit, ſi nihil audierit, tamen oratorem uerſari in illo iudicio, & opus oratoriũ fieri, aut ꝑfectum iam eſſe, profecto intelliget. Cum hæc diſſeruiſſem, uterq́; aſſenſus eſt, et ego tanq̃ de integro ordiens, Quando igitur inquam à Cotta, et Sulpitio hæc omnis fluxit oratio, cum hos maxime iudicio illorũ hominum, & illius ætatis dixiſſem probatos, reuertar ad eos ipſos, tum reliquos, ut inſtitui, deinceps ꝓſequar. Quoniam ergo oratorũ bonorũ (hos enim quærimus) duo genera ſunt. unum attenuate, preſſe'q;. alterum ſublate, ampleq; dicentium, etſi id melius eſt, quod ſplendidius, & magnificentius, tamen in bonis, omnia, quæ ſumma ſunt, iure laudantur, ſed cauenda eſt preſſo illi oratori, inopia, & ieiunitas. Amplo autem, inflatum, & corruptum orationis genus. Inueniebat igitur acute Cotta, dicebat pure, ac ſolute, et ut ad infirmitatem laterũ perſcienter contentionem omnem remiſerat, ſic ad uiriũ imbecillitatem dicẽdi accommodabat genus. Nihil erat in eius oratione, niſi ſyncerum, nihil niſi ſiccum, atq; ſanum, illudq́; maximum, quod cum contẽtione orationis flectere animos iudicum uix poſſet, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent à ſe

commoti, quod a' Sulpitio concitati. Fuit enim Sulpitius uel maxime omnium, quos quidem ego audiuerim, grandis, & , ut ita dicam, tragicus orator. Vox cum magna, tum ſuauis, & ſplendida, geſtus, & motus corporis ita uenuſtus, ut tamen ad forũ, non ad ſcenam inſtitutus uideretur. Incitata, & uolubilis, nec ea redundans tamen, nec circunfluens oratio. Craſſum hic uolebat imitari, Cotta malebat Antonium, ſed ab hoc uis aberat Antonij, Craſſi ab illo lepos. O magnam inquit artem Brutus, ſiquidem iſtis, cum ſummi eſſent oratores, duæ res maximæ altera alteri defuit. Atq; in his oratoribus illud animaduertendum eſt, poſſe eſſe ſummos, qui inter ſe ſint diſſimiles. Nihil enim tam diſſimile, quàm Cotta Sulpitio, & uterq; æqualibus ſuis plurimũ præſtitit. Quare hoc doctoris intelligentis eſt, uidere quo' ferat natura ſua quenq;, & ea duce utentem ſic inſtituere, ut Iſocratem in acerrimo ingenio Theopompi, et leniſſimo Ephori dixiſſe traditum eſt, alteri ſe calcaria adhibere, alteri frenos. Sulpitij orationes quæ feruntur, eas poſt mortem eius ſcripſiſſe P. Canutius putatur æqualis meus, homo extra noſtrum ordinem, meo iudicio diſertiſſimus. Ipſius Sulpitij nulla oratio eſt, ſæpéq; ex eo audiui, cum ſe ſcribere, neque conſueuiſſe, neque poſſe diceret. Cottæ pro ſe lege Varia, quæ inſcribitur, eam L. Aelius ſcripſit Cottæ rogatu. Fuit is omnino uir egregius, et eques romanus cum primis honeſtus, idémq; eruditiſſimus & græcis literis, et latinis, antiquitatiſq; noſtræ, et in inuentis rebus et in actis, ſcriptorumq; ueterum literate peritus, quã ſcientiã Varro noſter acceptam ab illo, auctamq; per ſeſe uir ingenio præſtans, omniq; doctrina, pluribus, & illuſtrioribus literis explicauit, ſed idem Aelius ſtoicus eſſe uoluit, orator autẽ nec ſtuduit unq̃, nec fuit, ſcribebat tamen oratiões, quas alij diceret, ut Q. Metello. F. ut Q. Cæpioni, ut Q. Pompeio Ruſo, q̃q̃ is etiam ipſe ſcripſit eas, q̄bus pro ſe eſt uſus, ſed nõ ſine Aelio. His enim ſcriptis etiam ipſe interfui, cũ eſſem apud Aelium adoleſcens, eumq; audire perſtudioſe ſolerẽ. Cottam autem miror ſummũ ipſum oratorẽ, minimeq; ineptum, ælianas leues oratiũculas, uoluiſſe exiſtimari ſuas. His duobus eiuſdem ætatis annumerabatur nemo tertius, ſed mihi placebat Põponius maxime, uel dicã minime diſplicebat. locus erat omnino in maximis cauſis præter eos, de q̄bus ſupra dixi, nemini, propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in cauſis recipiendis erat, faſtidioſior Craſſus, ſed tamen recipiebat, horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere', aut Cæſarem, Cotta, Sulpitius expetebantur, ita ab ijs ſex patronis cauſæ illuſtres agebantur, neque tam

multa, quàm nostra ætate iudicia fiebant, neq; hoc, quod nũc fit, ut causæ singulæ defenderentur à pluribus, quo nihil est uitiosius. Respondemus ijs, quos non audiuimus, in quo primum sæpe aliter est dictum, aliter ad nos relatum, deinde magni interest coràm uidere me, quemadmodũ aduersarius de quaque re asseueret, maxime aũt quemadmodum quæque res audiatur, sed nihil uitiosius, quàm cũ unũ corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, cum sit ab altero perorata. Omnium enim causarum, unũ est naturale principium, una peroratio, reliquæ partes, quasi membra suo quæque loco locata, suã uim, & dignitatem tenent. Cum autem difficile sit in lógã oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conueniat, quanto difficilius cauere, nequid dicas, quod non conueniat eius orationi, qui ante te dixerit. sed quia et labor multo maior est totam causam, quàm partem dicere, & quia plures ineuntur gratiæ, si uno tempore dicas pro pluribus, iccirco hanc consuetudinem lubenter ascíuimus. Erant tamen quibus uideretur illius ætatis tertius Curio, q̃a splendidioribus fortasse uerbis utebatur, et quia latine nõ pessime loquebatur, usu credo aliquo domestico, nam literarum admodum nihil sciebat. sed magni interest, quos quisq; audiat quotidie domi, q̃bus cũ loquatur à puero, quẽadmodũ patres, pædagogi, matres etiã loquantur. Legimus epistolas Corneliæ matris Gracchorum, apparet filios nõ tam in gremio educatos, quàm in sermone matris. Auditus est nobis Læliæ Caij filiæ sæpe sermo. ergo illam patris elegantia tinctam uidimus, & filias eius Mutias ambas, quarũ sermo mihi fuit notus, & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc uero Scipionis etiã tu Brute credo aliquãdo audisti loquentem. Ego uero ac lubenter quidẽ inq̃t Brutus, & eo lubentius, quod L. Crassi erat filia. Quid Crassum inquã illum censes istius Liciniæ filiũ, Crassi testamento qui fuit adoptatus? Summo iste q̃dem dicitur ingenio fuisse inquit. Et uero hic Scipio collega meus, mihi sanè bene & loqui uidetur, & dicere. Recte inquã iudicas Brute. Etenim istius genus est ex ipsius sapientiæ stirpe generatum. Nam & de duobus auis iã diximus, Scipione, & Crasso, & de tribus proauis, Q. Metello, cuius quatuor filij, P. Scipione, qui ex dominatu T. Gracchi priuatus in libertatem rẽp. uindicauit, Q. Scæuola augure, qui peritissimus iuris, idemq; per comis est habitus. Iã duorum abauorũ quàm est illustre nomen P. Scipionis, qui bis consul fuit qui est Corculum dictus, alterius omnium sapientissimi C. Lælij. O generosam inquit stirpem, & tanquam in unam arborẽ plura genera, sic in istam domũ multorum

torum insitam, atq; illuminatam sapientiam. Similiter igitur suspi cor (ut conferamus parua magnis) Curionis, et si pupillus relictus est, patrio fuisse instituto puro sermone assuefactam domum, et eo magis hoc iudico, quod neminem ex ijs qdē, qui aliquo in numero fuerūt, cognoui in omni genere honestarum artium tam indoctum, tam ru dem. Nullum ille poëtam nouerat, nullum legerat oratorem, nullam memoriā antiquitatis collegerat, non publicum ius, non priuatum, et ciuile cognouerat, quanq̄ id qdem fuit etiā in alijs, & magnis qdē oratoribus, quos parum his instructos artibus uidimus, ut Sulpitiū, ut Antoniū. Sed ij tamen unū illud habebāt dicendi opus elaboratū, idq; cum constaret ex quinq; notissimis partibus, nemo ī aliqua par te earū omnino nihil poterat. In quacūq;.n.una plane claudicaret, orator esse non posset, sed tamen alius ī alia excellebat, magis repe= riebat qd dici opus esset, et quomodo præparare, et quo loco locari, memoriáq; ea comprehendebat Antonius, excellebat autem actione, erantq; ei quædā ex his paria cum Crasso, quædam etiam superio ra. At Crassi magis enitebat oratio, nec uero Sulpitio, neq; Cottæ di cere possumus, neq; cuiq̄ bono oratori rē ullā ex illis qnq; partibus plane, atq; oīno defuisse. Itaq; ī Curione hoc uerissime iudicari pōt, nulla re una magis oratorē commendari, quā uerborū splendore, et copia. Nā cum tardus in cogitando, tū in instruendo dissipatus fuit. Reliqua duo sunt, agere, et meminisse, in utroq; cachinnos irridentiū commouebat. Motus erat is, quem et C. Iulius in perpetuū notauit, cum ex eo in utranq; partē toto corpore uacillante quæsiuit, qs loque retur e lintre. et Cn. Sicinius homo īpurus, sed admodū ridiculus, neq; aliud ī eo oratoris simile qcq̄. Is, cū tribunus pl. Curionem, & Octauiū Coss. produxisset, Curioq; multa dixisset sedente Cn. Octa= uio collega, qui deuinctus erat fasciis, et multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus, nunquam inquit Octaui collegæ tuo gratiam referes, qui nisi se suo more iactauisset, hodie te istic mu- scæ comedissent. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. qui in iudicio priuato, uel maximo, cum ego pro Ticinia Cottæ perora= uissem, ille contra me pro Seruio Næuio diceret, subito totam causam oblitus est, idq; ueneficijs, & cantionibus Ticiniæ factum esse dice= bat. Magna hæc immemoris ingenij signa, sed nihil turpius, quàm quod etiam in scriptis obliuiscebatur, quid paulo ante posuisset, ut in eo libro, ubi se exeuntem e senatu, & cum Pansa nostro, & cum Curione filio colloquentem facit, cum senatum Cæsar Cons.

habuisset, omnisq; ille sermo ductus e percunctatione filij, quid in senatu esset actum. In quo multis uerbis cum inueheretur in Cæsarē Curio, disputatioq; esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum, cum sermo esset institutus senatu misso, quem senatum Cæsar cons. habuisset, reprehendit eas res, quas idem Cæsar anno post, & deinceps reliquis annis administrauisset in Gallia. Tum Brutus admirans, tantam'ne fuisse obliuionem inqt in scripto præsertim, ut ne legens quidem unquam senserit, quantum flagitij commisisset? Quid autem inq̃ Brute stultius, q̃ si ea uituperare uolebat, quæ uituperauit, nō eo tēpore instituere sermonē, cum illarū rerū iā tempora præteriissent? Sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat in senatu se Cæsare cōsule non accedere, sed id dicat ipso Cons. exiens e senatu. Iam q hac parte animi, quæ custos est cæterarū ingenij partiū, tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisset quid paulo ante posuisset, huic minime mirum est, ex tempore dicenti solitam effluere mentem. Itaq; cū ei nec officiū deesset, & flagraret studio dicendi, perpaucæ ad eum causæ deferebātur. Orator autē uiuis eius æqualibus proximus optimus numerabatur, propter uerborū bonitatem, ut ante dixi, et expeditam, ac profluētem quodā modo celeritatē. Itaq; eius orationes aspiciendas tamen censeo, sunt illæ qdē languidiores, uerūtamen possunt augere, & quasi alere id bonum, quod in illo mediocriter fuisse cōcedimus, quod habet tantam uim, ut solum sine alijs in Curione speciē oratoris alicuius effecerit. Sed ad instituta redeamus. In eodē igitur numero eiusdē ætatis C. Carbo fuit illius eloquentissimi uiri filius, nō satis acutus orator, sed tamen orator numeratus est. Erat in uerbis grauitas, & facile dicebat, & authoritatem naturalem quandā habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inueniendis, nec minus uerbis expeditus, fortis uero actor, & uehemens, et uerbis nec inops, nec abiectus, et quē plane oratorē dicere auderes Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, criminosus. Multū ab ijs aberat L. Fusius, tamen ex accusatione M. Aquilij diligentiæ fructū ceperat. Nam M. Drusum tuū magnū auunculum, grauē oratorem, ita dūtaxat cum de rep. diceret. L. autem Lucullū etiā acutum, patremq; tuū Brute, iuris quoq; et publici, et priuati sane peritū M. Lucullum. M. Octauiū Cn. filios, q tantum authoritate, dicendoq; ualuit, ut legē semproniā frumētariā populi frequentis suffragijs abrogauerit. Cn. Octauiū M. filiū. M. Catonem patrē Q. etiam Catulū filiū abducamus ex acie, idest a iudicijs, et in præsidijs reip. cui facile satisfacere possint, collocemus. Eodē Q. Cæpionē referrem, nisi nimis

equestri

equestri ordini deditus, a senatu dissedisset. Cn. Carbonem. M. Marium, & ex eodē genere complureis minime dignos elegantis conuentus auribus, aptissimos cognoui turbulentis concionibus. quo in genere (ut in ijs perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintius fuit, aptior autem etiam Palicanus auribus imperitorum. Et quoniam huius generis facta mentio est, seditiosorum omniū post Gracchos L. Apuleius saturninus eloquentissimus uisus est, magis specie tamen, & motu, atq; ipso amictu capiebat homines, quàm aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longe autem post natos homines improbissimus C. Seruilius Glaucia, sed peracutus, et callidus, in primisq; ridiculus. Is ex summis & fortunæ, & uitæ sordibus in prætura cōsfactus esset, si rationem eius haberi licere iudicatum esset. Nā et plebem tenebat, et equestrū ordinem beneficio legis deuinxerat. Is prætor eodem die, quo Saturninus tribunus pl. Mario, et Flacco coss. publice est interfectus, homo simillimus Atheniensis Hyperboli, cuius improbitatem ueteres Atticorum comœdiæ notauerūt. Quos Sex. Titius consecutus, homo loquax sanè, et satis acutus, sed tam solutus, & mollis in gestu, ut saltatio quædā nasceretur, cui saltationi Titius nomen esset. Ita cauendū est, nequid in agendo, dicendo'ue facias, cuius imitatio rideatur. Sed ad paulo superiorē ætatem reuecti sumus, nūc ad eā, de qua aliquantum locuti sumus, reuertamur. Cōiunctus igitur Sulpitij ætati P. Antistius fuit rabula sanè probabilis, q multos cū tacuisset annos, neq; contemni solū, sed irrideri etiā solitus esset, in tribunatu primum contra C. Iulij illam consulatus petitionē extra ordinariam, uerā causam agens est probatus, & eo magis, quod eandem causam cum ageret, eius collega ille ipse Sulpitius, hic plura, et acutiora dicebat. Itaq; post tribunatum primo multæ ad eum causæ, deinde omnes, maximæ quæcunq; erant, deferebantur. Rem uidebat acute, componebat diligenter, memoria ualebat. uerbis non ille quidem ornatis utebatur, sed tamen non abiectis. Expedita autem erat, & perfacile currens oratio, & erat eius quidē tanquam habitus non inurbanus. Actio paulum cum uitio uocis, tum etiā ineptijs claudicabat. Hic temporibus floruit ijs, quibus inter profectionē, reditumq; L. Syllæ sine iure fuit, & sine ulla dignitate resp. hoc etiā autem magis probabatur, quod erat ab oratoribus quædam in foro solitudo, Sulpitius occiderat, Cotta aberat, & Curio, uiuebat è reliqs patronis eius ætatis nemo præter Carbonē, & Pomponium, quorum utrunq; facile superabat. Inferioris autem ætatis erat proximus L. Sisenna doctus uir, & studijs optimis deditus, bene latine loquēs,

gnarus reip. nõ sine facetijs, sed neq; laboris multi, nec satis uersatus ĩ causis, interiectusq; inter duas ætates Hortensij, et Sulpitij, nec maiores consequi poterat, et minori necesse erat cedere. Huius omnis facultas ex historia ipsius perspici potest, quæ cum facile oẽs uincat superiores, tum indicat tamen quantũ absit à summo, quãq; genus hoc scriptionis non dum sit satis latinis literis illustratum. nam Q. Hortensij admodum adolescentis ingenium, ut Phidiæ signum, simul aspectum, et probatum est. Is L. Crasso. Q. Scæuola Coss. primum in foro dixit, & apud hos quidem consules, et cum eorũ, qui affuerũt, tum ipsorum consulum, qui omneis intelligentia anteibant, iudicio discessit probatus. undeuiginti annos natus erat eo tempore. Est autem L. Paulo. C. Marcello coss. mortuus, ex quo uidemus eũ in patronorum numero annos quatuor, et XL. fuisse. hoc de oratore, paulo post plura dicemus. Hoc autem loco uoluimus ætatem in disparem oratorum ætatem includere, quanquã id quidem omnibus usu uenire necesse fuit, quibus paulo longior uita contigit, ut et cum multo maioribus natu, quã essent ipsi, et cum aliquanto minoribus cópararentur. ut Accius ijsdem ædilibus ait se, et Pacuuium docuisse fabulam, cum ille octuaginta, ipse triginta annos natus esset. Sic Hortensius non cũ suis æqualibus solum, sed et mea cum ætate, et cum tua Brute, et cum aliquanto superiore coniungitur. Siquidem et Crasso uiuo dicere solebat, et magis iam etiã uigebat Antonio, & cum Philippo iam sene pro Cn. Põpeij bonis dicente, in illa causa adolescens cum esset, princeps fuit, et in eorum, quos in Sulpitij ætate posui, numerũ facile peruenerat, et suos inter æquales. M. Pisonem. M. Crassum. Cn. Lentulum. P. Lentulum Surram longe præstitit, et me adolescentem nactus octo annis minorem, quã erat ipse, multos annos in studio eiusdem laudis exercuit, et tecum simul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio dixit, paulo ante mortem. Vides igitur, ut ad te oratorem Brute peruenerimus, tam multis inter nostrum, tuumq; initium dicẽdi interpositis oratoribus, ex quibus quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorũ, qui uiuerent, nominare, ne uos curiosius eligeretis ex me quid de quoq; iudicarem, eos, qui iam sunt mortui, nominabo. Tum Brutus, non est inquit ista causa, quã dicis, quãobrem de ijs, qui uiuunt, nihil uelis dicere. Quænam igitur inquam est? Vereri te inquit arbitror, ne p nos hic sermo tuus emanet, et ij tibi succenseant, quos præterieris. Quid uos inquam tacere nõ poteritis? Nos quidem inquit facillime, sed tamen te arbitror malle ipsum tacere, quàm taciturnitatem nostram experiri. Tum ego, ue=

re inquam tibi Brute dicam, nõ me existimaui in hoc sermone usque ad hanc ætatem esse uenturum, sed ita traxit ordo ætatum oratione͂, ut iam ad minores etiã peruenerim. Interpone igitur inquit, si quos uidetur, deinde redeamus ad te, & ad Hortensium. Immo uero inq̃ ad Hortensiũ, de me alij dicent, siq uolent. Minime uero inqt, nã etsi me facile omni tuo sermone tenuisti, tamen is mihi longior uidetur, quod propero audire de te, nec uero tã de uirtutibus dicendi tuis, quæ cum omnibus, tum certe mihi notissimæ sunt, quàm quod gradus tuos, & quasi processus dicendi studeo cognoscere. Geretur inquã tibi mos, quoniam me non ingenij prædicatorem esse uis, sed laboris mei. Verum interponam, ut placet, alios, & à M. Crasso, q fuit æqualis Hortensij exordiar. Is igitur mediocriter à doctrina instructus, angustius etiã à natura, labore, & industria, & quod adhibebat ad obtinendas causas, curam etiam, & gratiã, in principibus patronis aliquod annos fuit. In huius oratione sermo latinus erat, uerba non abiecta, res compositæ diligenter, nullus flos tame͂, neq; lumen ullũ, animi magna, uocis parua contentio, omnia fere ut similiter, atq; uno modo dicerentur. Nam huius æqualis, & inimicus C. Fimbria non ita diu iactare se potuit, qui omnia magna uoce dicens, uerborũ sane bonorum cursu quodam incitato, ita furebat tamen, ut mirarer tam alias res agere populũ, ut esset insano inter disertos locus. Cn. aute͂ Lentulus multo maiorem opinionem dicendi, actione faciebat, quàm quanta in eo facultas erat, qui cũ esset nec peracutus, q̃q̃ ex facie, & ex uultu uidebatur, nec abundans uerbis, & si fallebat in eo ipso, sic ĩteruallis, exclamationibus, uoce suaui, & canora, admirando irridebat, calebat in agendo, ut ea, quæ deerant, nõ desyderare͂tur. Ita tanquã Curio copia nonnulla uerborũ, nullo alio bono tenuit oratorum locum, sic Lentulus cæterarum uirtutum dicendi mediocritatem, actione occultauit, in qua excellens fuit. Neq; multo secus P. Lentulus, cuius & excogitandi, & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, corporis motus plenus & artis, & uenustatis, uocis, & suauitas, & magnitudo, sic in hoc nihil præter actionem fuit. Cætera etiam minora, quàm in superiore. M. Piso quicquid habuit, habuit ex disciplina, maximeq; ex omnibus, qui ante fuerunt, græcis doctrinis eruditus fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat, quod erat in reprehendendis uerbis uersutum, et solers, sed sæpe stomachosum, nonnunquam frigidum, interdum etiam facetum. Is labore͂ quasi cursum forensem diutius nõ tulit, q̃ et corpore erat infirmo, et hominum ineptias, ac stultitias, quæ

deuorandæ nobis sunt, non ferebat, iracundiusq; respuebat, siue morose, ut putabatur, siue ingenuo, liberoq; fastidio. Is, cum satis floruisset adolescens, minor haberi est cœptus postea, deinde ex uirginum iudicio magnam laudem est adeptus, et ex eo tempore, quasi reuocatus in cursum, tenuit locum tandiu, quàm ferre potuit laborem, postea quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. P. Murena mediocri ingenio, sed magno studio rerum, ueterum literarum & studiosus, et non imperitus, multæ industriæ, & magni laboris fuit. C. Censorinus græcis literis satis doctus, quod proposuerat explicans expedite; non inuenustus actor, sed iners, & inimicus fori. L. Turius paruo ingenio, sed multo labore quoquo modo poterat, sæpe dicebat. Itaq; et paucæ centuriæ ad consulatum defuerunt. C. Macer authoritate semper eguit, sed fuit patronus propemodũ diligentissimus, huius si uita, si mores, si uultus deniq; non omnem commendationem ingenij euerteret, maius nomen in patronis fuisset, non erat abundans, nõ inops tamen, non ualde nitens, non plane horrida oratio, uox, gestus, & omnis actio sine lepore, at in inueniendis, cõponendisq; rebus mira accuratio, ut nõ facile in ullo diligentiorẽ, maiorẽq; cognouerim, sed eam ut citius ueteratoriam, quàm oratoriam diceres. hic si etiã in publicis causis probabatur, tamen in priuatis illustriorẽ obtinebat locum. C. deinde Piso, statarius, & sermonis plenus orator, minime ille quidem tardus in excogitando, ueruntamen uultu, & simulatione, multo etiam acutior, quàm erat, uidebatur. Nam eius æqualẽ M. Glabrionẽ bene institutũ aui Scæuolæ diligẽtia, socors ipsius natura, negligensq; tardauerat. Etiam L. Torquatus elegans in dicendo, in existimando admodũ prudẽs, toto genere perurbanus. Meus autem æqualis, Gn. Pompeius uir ad omnia summa natus, maiorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset. erat oratione satis amplus, rẽ prudenter uidebat, actio uero eius habebat & in uoce magnum splendorem, & in motu summam dignitatem. Noster item æqualis D. Syllanus uitricus tuus, studij ille quidem habuit non multum, sed acuminis, & orationis satis. Q. Pompeius. A. F. qui Bithynicus dictus est, biennio quàm nos fortasse maior, summo studio dicendi, multaq; doctrina, incredibili labore, atq; industria, quod scire possum, fuit enim mecum, & cum M. Pisone, cum amicitia, tum studijs, exercitationibusq; coniunctus, huius actio non satis commendabat orationem, in hac enim satis erat copiæ, in illa autem leporis parum. Erat eius æqualis P. Antronius uoce peracuta, atque magna, nec alia re ulla probabilis.

Et L. Octauius Reatinus, qui, cum multas iam causas diceret, adolescens est mortuus, is tamen ad dicẽdũ ueniebat magis audacter, quàm parate. Et C. Staienus, qui se ipse adoptauerat, et de Staieno Aelium fecerat, feruido quodam, & petulanti, & furioso genere dicẽdi, quod quia multis gratum erat, & probabatur, ascendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, pœnas legibus, et iudicio dedisset. Eodem tempore C. L. Cæpasij fratres fuerunt, q multa opera ignoti homines, & repẽtini, quæstores celeriter facti sunt, oppidano quodã, & incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, nequem uocalẽ præteriisse uideamur, C. Cosconiũ calidianum, qui nullo acumine, eã tamen uerborum copiam, siquam habebat, prębebat populo cũ multa concursatione, magnoq; clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius, q fuit M. Crassi quasi secundarius. Is oĩbus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumq; uel honori, uel periculo seruire. His enim rebus infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum peruenerat, sed ut pugiles inexercitati etiam si pugnos, et plagas olympiorum cupidi ferre possunt, solem tamen sæpe ferre non possunt, sic ille, cũ omni iam fortuna prospere functus labores etiã magnos excepisset, illius iudicialis anni seueritatem quasi solem non tulit. Tum Atticus, tu quidem de fece inquit hauris, idq; iandudum, sed tacebam, hoc uero non putabam te usq; ad Staienos, & Antronios esse uenturum.

Non puto inquam existimare te ambitione me labi, quippe de mortuis, sed ordinem sequens in memoriã notam, & æqualem necessario incurro. Volo autẽ hoc perspici, omnibus conquisitis, qui in multitudine dicere ausi sint, memoria quidem dignos perpaucos, uerũ qui omnino nomen habuerint, non ita multos fuisse, sed ad sermonẽ institutũ reuertamur. T. Torquatus T. filius & doctus uir ex Rhodia disciplina Molonis, & à natura ad dicendũ satis solutus, atq; expeditus, cui si uita suppeditauisset, sublato ambitu consul factus esset, plus facultatis habuit ad dicendũ, quàm uolũtatis. Itaq; studio huic non satisfecit, officio uero nec in suorum necessariorũ causis, nec in sententia senatoria defuit. Etiam M. Pontidius municeps noster multas priuatas causas actitauit, celeriter sanè uerba uoluẽs, nec hebes in causis, uel dicam plus etiam, quàm non hebes, sed efferuescens in dicendo stomacho sæpe, iracundiaq; uehementius, ut nõ cũ aduersario solum, sed etiã (quod mirabile esset) cũ iudice ipso, cuius delinitor esse debet orator, iurgio sæpe cõtenderet. M. Messala minor natu

quàm nos nullo modo inops, sed non nimis ornatus genere uerborũ,
prudens, acutus, minime incautus, patronus in causis cognoscendis, cõ
ponendisq́; diligens, magni laboris, multæ operæ, multarumq́; causa
rum. Duo etiam Metelli Celer, & nepos nihil in causis uersati, nec si
ne ingenio, nec indocti, hoc erant populare dicendi genus assecuti.
C. autem Lentulus Marcellinus, nec unquam indisertus, et in consula
tu pereloquens uisus est, non tardus sententijs, non inops uerbis, uoce
canora, facetus satis. C. Memmius L. filius pfectus literis, sed græcis,
fastidiosus sanè latinarũ, argutus orator, uerbisq́; dulcis, sed fugiens
non modo dicendi, uerumetiã cogitandi laborem, tantum sibi de fa=
cultate detraxit, quantum imminuit industriæ. Hoc loco Brutus,
quàm uellem inquit de his etiam oratoribus, qui hodie sunt, tibi di
cere luberet, etsi de alijs minus, de duobus tamen, quos à te scio lau-
dari solere, Cæsare, & Marcello, audirẽ non minus lubenter, quàm
audiui de ijs, qui fuerunt. Cur tandem inquã? an expectas qd ego
iudicem de istis, q̃ tibi sunt æque noti, ac mihi? Mihi mehercule
inquit, Marcellus satis est notus, Cæsar autem parum, illũ enim sæ-
pe audiui, hic, cum ego iudicare iam aliqd possem, abfuit. Quid
igitur de illo iudicas, quem sæpe audisti? Quid censes inquit, nisi
id, quod habiturus es similem tui? Næ ego inquã, si ita est, uelim
tibi eum placere quammaxime. Atq; & ita est inqt, & uehemẽ
ter placet, nec uero sine causa. nam & didicit, et omissis cæteris stu
dijs, unũ id egit, seséq; quotidianis commentationibus acerrime exer
cuit. Itaq; & lectis utitur uerbis, & frequentibus, & splẽdore uo-
cis, dignitate motus fit speciosum, & illustre quod dicitur. Omniáq;
sic suppetunt, ut ei nullã deesse uirtutem oratoris putem, maximéq;
laudandus, qui hoc tempore ipso cum liceat in hoc communi nostro,
& quasi fatali malo consoletur se, cũ conscientia optimæ mentis, tum
etiã usurpatione, & renouatione doctrinæ. Vidi enim Mitylenis nu
per uirum, atq; (ut dixi) uidi planè uirum. Itaq; cum eum antea tui
similem in dicẽdo uiderim, tum uero nunc à doctissimo uiro, tibiq́;
ut intellexi, amicissimo Cratippo instructũ omni copia, multo uide-
bam similiorẽ. Hic ego, & si inquam de optimi uiri, nobisq́; ami
cissimi laudibus lubẽter audio, tamen incurro in memoriã cõmuniũ
miseriarũ, quarum obliuionem quærens hũc ipsum sermonem pro
duxi longius. Sed de Cæsare cupio audire, quid tandem Atticus iudi
cet? Et ille, præclare inqt tibi constas, ut de ijs, q̃ nunc sunt, nihil
uelis ipse dicere, & hercle si sic ageres, ut de ijs egisti, q̃ iam mortui
sunt, neminẽ ut prætermitteres næ tu in multos Antronios, et Staie=

nos incurreres. Quare siue hanc turbam effugere uoluisti, siue ueritus nequis se aut præteritum, aut non satis laudatum queri possit, de Cæsare tamen potuisti dicere, præsertim cum & tuum de illius ingenio notissimum iudicium esset, nec illius de tuo obscurum. Sed tamē Brute inquit Atticus de Cæsare, & ipse ita iudico, & de hoc huius generis acerrimo existimatore sæpissime audio, illum omniū ferè oratorum latine loqui elegantissime, nec id solum domesticæ cōsuetudine ut dudum de Læliorum, et Mutiorum familijs audiebamus, sed q̃q̃ id quoq; credo fuisse, tamen ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis literis, & ijs quidem reconditis, et exquisitis, summoq; studio & diligentia est consecutus. quin etiam in maximis occupationibus, cum ad teipsum inquit in me intuens de ratione latine loquendi accuratissime scripserit, primoq; in libro dixerit uerborū delectum originem esse eloquentiæ, tribueritq; mi Brute huic nostro, qui me de illo maluit, quàm se dicere, laudem singularem. Nam scripsit his uerbis, cum hunc nomine esset affatus. ac si cogitata præclare eloq possent, nunnulli studio, et usu elaborauerunt, cuius te penè principem copiæ, atq; inuentorem bene de nomine, ac dignitate populi romani meritum esse existimare debemus, hunc facile & quotidianū nouisse sermonem, nunc pro relicto est habendum. Tum Brutus, Amice hercule inquit, & magnifice te laudatum puto, quem non solum principem, atque inuentorem copiæ dixerit, quæ erat magna laus, sed etiam benemeritum de populi R. nomine, et dignitate, quo enim uno uincebamur à uicta Græcia, id aut ereptum illis est, aut certe nobis cū illis cōmunicatū. Hanc autem inquit gloriam, testimoniumq; Cæsaris tuæ quidem supplicationi non solum, sed triumphis multorum antepono. Et recte quidem inquam Brute, modo sit hoc Cæsaris iudicij, non bn̄uolentiæ testimoniū, plus. n. certe attulit huic populo dignitatis, quisquis est ille, si modo est aliquis, q nō illustrauit modo, sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam, quàm illi, qui Ligurum castella expugnauerūt, ex qbus multi sunt, ut scitis, triumphi. Verum quidem si audire uolumus, omissis illis diuinis cōsilijs, quibus sæpe constituta est imperatorum sapientia salus ciuitatis, aut belli, aut domi, multo magis orator præstat minutis īperatoribus. At prodest plus imperator, quis negat? sed tamen, non metuo ne mihi acclametis, est autem quod sentias dicendi liber locus. Malim mihi L. Crassi unam pro M. Curio dictionem, quàm castella nos triumphos duos. At plus interfuit reip. castellū capi Ligurum, quàm bene defendi causam M. Curij. credo. Sed Atheniensiū quoq;

plus interfuit firma tecta in domicilijs habere, quàm Mineruæ signum ex ebore pulcherrimum, tamen ego me Phidiam esse mallem, quàm uel optimum fabrum tignarium. quare non quantum quisq; prosit, sed quanti quisq; sit, ponderandum est, præsertim cum pauci pingere egregie possint, aut fingere, operarij autem, aut baiuli deesse non possint. Sed perge Pomponi de Cæsare, & redde quæ restant.

Solum quidem inquit ille, et quasi fundamentum oratoris uides locutionem emendatam, & latinam, cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. Mitto C. Lælium. P. Scipionem, ætatis illius ista fuit laus, tanquam innocẽtiæ, sic latine loquendi, non omnium tamen, nam illorum æquales Cæcilium, et Pacuuium male locutos uidemus. sed omnes, tum fere, q nec extra urbem hanc uixerant, nec eos aliqua barbaries domestica infuscauerat, recte loquebantur. sed hanc certe rem deteriorẽ uetustas fecit, & Romæ, & in Græcia. Confluxerunt enim & Athenas, & in hanc urbem multi inquinate loquentes ex diuersis locis, quo magis expurgandus est sermo, & adhibenda quamobtrusa ratio, quæ mutari non potest, nec utendum prauissima consuetudinis regula. T. Flamnium, qui cum Q. Metello consul fuit, pueri uidimus. Existimabatur bene latine, sed literas nesciebat. Catulus erat ille quidẽ minime indoctus, ut à te paulo est ante dictum, sed tamen suauitas uocis, & lenis appellatio literarum bene loquendi famã confecerat. Cotta, qa se ualde dilatandis literis à similitudine græcæ locutionis abstraxerat, sonabatq; contrariũ Catulo subagreste quiddã, planeq; subrusticum, alia quidem quasi inculta, & syluestri uia ad eandem laudem puenerat. Sisenna autem quasi emendator sermonis usitati cum esse uellet, ne C. Ruscio quidem accusatore deterreri potuit, quo minus inusitatis uerbis uteretur. Quidnam istuc est inquit Brutus? aut quis est iste C. Ruscius? Et ille fuit accusator inquit uetus, quo accusante Chirtilium, Sisenna defendens dixit quædam eius sputatilica esse crimina, Tum C. Ruscius circumuenior inquit iudices, nisi subuenitis. Sisenna quid dicas nescio. metuo insidias. sputatilica. quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. maximi risus, sed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat esse, inusitate loqui. Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem uitiosam, & corruptam, pura, & incorrupta consuetudine emendat. Itaq; cum ad hanc elegantiam uerborum latinorum, quæ etiam si orator non sis, & sis ingenuus ciuis romanus, tamen necessaria est, adiungit illa oratoria ornamenta dicendi, tum uidetur tanquã tabulas bene pictas collocare in bono lumine,

ne, hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus, nõ uideo, cui debeat cedere, splendidam quandam, minimeq; ueteratoriã rationem dicendi tenet, uoce, motu, forma etiam magnifica, et generosa quodammodo. Tum Brutus, Orationes quidẽ eius mihi uehementer probantur, cõplures autem legi. Atq; etiã commentarios quosdã scripsit rerũ suarum, ualde quidem inquam probandos. nudi enim sunt, recti, & uenusti, omni ornatu orationis, tanquam ueste detracta, sed dum uoluit alios habere parata, unde sumerent, qui uellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui uolunt illa calamistris inurere, sanos quidẽ homines à scribendo deterruit. Nihil enim est in historia, pura, & illustri breuitate dulcius. sed ad eos, si placet, qui uita excesserunt, reuertamur. C. Sicinius igitur Q. Põpeij illius, qui censor fuit, ex filia nepos, quæstorius mortuus est, probabilis orator, iam uero etiã probatus ex hac inopia ad ornandũ, sed ad inueniendum expedita Hermagoræ disciplina. ea dat rationes certas, et præcepta dicẽdi, quæ si minorẽ habent apparatum (sunt enim exilia) tamen habent ordinem, et quasdam errare in dicendo nõ patientes uias. has ille tenens, & paratus ad causas ueniens, uerborum nõ egens, ipsa illa comparatione, disciplinaq; dicendi iã in patronorũ numerũ peruenerat. Erat etiam uir doctus in primis C. Visellius Varro consobrinus meus, qui fuit cum Sicinio ætate coniunctus. is cũ post curulem ædilitatem iudex quæstionis esset, est mortuus, in quo fateor uulgi iudicium à iudicio meo dissensisse, nam populo non erat satis uendibilis, præceps quædã, et cum idcirco obscura, quia peracuta, tum rapida, & celeritate cæcata oratio, sed neq; uerbis aptiorẽ cito alium dixerim, neq; sententijs crebriorem. Præterea pfectus in literis, iurisq; ciuilis iam à patre Aculeone traditã tenuit disciplinã. Reliqui sunt, qui mortui sint, L. Torquatus, quem tu non tã cito rhetorem dixisses, etsi non deerat oratio, quàm, ut græci dicunt, πολιτικόν. Erant in eo plurimæ literæ, nec eæ uulgares, sed interiores quædã, & reconditæ, diuina memoria, summa uerborũ et grauitas, & elegantia, atq; hæc omnia uitæ decorabat grauitas, & integritas. me quidem admodum delectabat etiam Triarij in illa ætate plena literatæ senectutis oratio, quanta seueritas in uultu, quantũ pondus in uerbis, quàm nihil non consyderatũ exibat ex ore. Tum Brutus, Torquati, & Triarij mentione cõmotus (utrunq; enim eorũ admodum dilexerat) næ ego inquit, ut omittam cætera, quæ sunt innumerabilia, de istis duobus cum cogito, doleo nihil tuã perpetuã authoritatẽ de pace ualuisse. nã nec istos excellentes uiros, nec mul-

tos alios praestanteis ciues resp. perdidisset. Sileamus inquã Brute de istis, ne augeamus dolorem. nam & praeteritorum recordatio est acerba, & acerbior expectatio reliquorum. Itaq; omittamus lugere, & tantum quid quisq; dicendo potuerit, quoniã id quaerimus, praedicemus. Sunt etiã ex ijs, qui eodem bello ociderunt, M. Bibulus, qui et scriptitauit acurate, cum praesertim non esset orator, & egit multa constanter. Appius Claudius socer tuus, collega, et familiaris meus, hic iam & satis studiosus, et ualde cum doctus, tum etiã exercitatus orator, & cum auguralis, tum omnis publici iuris, antiquitatisq; nostrae bene peritus fuit. L. Domitius nulla ille quidem arte, sed latine tamẽ, & multa cum libertate dicebat. Duo praeterea Lentuli consulares, quorũ Publius ille nostrarum iniuriarũ ultor, author salutis, q̃cq̃d habuit, quantumcunq; fuit, illud totum habuit è disciplina. instrumẽta naturae deerant, sed tantus animi splendor, & tanta magnitudo, ut sibi omnia, quae clarorum uirorum essent, non dubitaret asciscere, eáq; omni dignitate obtineret. L. autem Lẽtulus satis erat fortis orator, si modo orator, sed cogitandi non ferebat laborem, uox canora, uerba nõ horrida sanè, ut plena esset animi, et terroris oratio. Quaereres in iudicijs fortasse melius, in rep. quod erat, esse iudicares satis. Ne Titus q̃dem posthumus contemnendus in dicendo. de rep. uero non minus uehemens orator, quàm bellator fuit. effrenatus, & acer nimis, sed bene iuris publici leges, atq; instituta cognouerat. Hoc loco Atticus, Putarem te inquit ambitiosum esse, si (ut dixisti) ij, quos iãdiu colligis, uiuerent. Omneis enim commemoras, qui ausi aliquando sunt stantes loqui, ut mihi imprudens M. Seruiliũ praeterisse uideare. Non inquã ego istuc ignoro Pomponi multos fuisse, q̃ uerbũ nunq̃ in publico fecissent, cũ melius aliquanto possent, quàm isti oratores, quos colligo, dicere. Sed his commemorandis etiã illud assequor, ut intelligatis primũ ex omni numero, quàm non multi ausi sint dicere. deinde ex ijs ipsis quàm pauci fuerint laude digni. Itaq; ne hos quidem equites romanos amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Comnium spoletinum, quo acusante defendi C. Cornelium, in quo et compositum dicendi genus, & acre, et expeditum fuit. T. Acium pisaurensem, cuius acusationi respondi pro A. Cluentio, q̃ & acurate dicebat, & satis copiose, eratq; praeterea doctus Haermagorae praeceptis, quibus etsi ornamenta non satis opima dicẽdi, tamen, ut hastae uelitibus amentatae, sic apta quaedam, & parata singulis causarum generibus argumenta tradũtur. Studio autẽ neminem, nec industria maiore cognoui, quanquam ne ingenio quidem qui praestiterit, facile

dixerim

dixerim C. Pisoni genero meo, nullum tempus illi unquam uacabat aut à forensi dictione, aut à commentatione domestica, aut à scribẽdo, aut à cogitando, itaq; tantos processus efficiebat, ut euolare, non excurrere uideretur. Erat q; uerborum et delectus elegans, et apta, & quasi rotunda constructio, cum q; argumenta excogitabantur ab eo multa, & firma ad probandũ, tum concinnæ, acutæ q; sententiæ, gestus q; natura ita uenustus, ut ars etiam quæ non erat, & è disciplina motus qdam uideretur accedere. Vereor ne amore uidear plura, quã fuerint in illo, dicere. quod non ita est, alia enim de illo maiora dici possunt, nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere uirtutis quenquam eiusdẽ ætatis, cum illo conferendũ puto. Nec uero M. Cœlium prætereundum arbitror, quæcunq; eius in exitu uel fortuna, uel mens fuit, qui quandiu authoritati meæ paruit, talis tribunus pl. fuit, ut nemo contra ciuiũ pditorũ popularem, turbulẽtam q; dementiam à senatu, & à bonorũ causa steterit constantius, quam eius actionem, multum tamen & splendida, & grandis, & eadẽ in primis faceta, & perurbana commendabat oratio. Graues eius conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eæq; omnes ex reip. contentione susceptæ, defensiones, etsi illa erant in eo meliora, quæ dixi, non comtemnendæ tamen, sane q; tolerabiles. hic cũ summa uoluntate bonorũ ædilis curulis factus esset, nescio quomodo discessu meo discessit à sese, cecidit q; postea, cum eos imitari cœpit, quos ipse puerterat. Sed de M. Calidio dicamus aliquid qui non fuit orator unus è multis, potius inter multos propè singularis fuit. Ita reconditas, exquisitas q; sententias mollis, & pellucens uestiebat oratio, nihil tã tenerum, quàm illius comprehensio uerborum, nihil tam flexibile, nihil quod magis ipsius arbitrio fingeretur, ut nullius oratoris æque in potestate fuerit, quæ primum ita pura erat, ut nihil liquidius, ita libere fluebat, ut nusquam adhæresceret, nullũ nisi loco positum, & tanquam in uermiculato emblemate, ut ait Lucilius, structum uerbum uideres, nec uero ullum aut durum, aut insolens, aut humile, aut in longius ductum, ac non propria uerba rerũ, sed pleraq; translata, sic tamen, ut ea non irruisse in alienũ locum, sed immigrasse in suũ diceres, nec uero hæc soluta, nec diffluentia, sed astricta numeris, nõ aperte, nec eodem modo semper, sed uarie, dissimulanter q; cõclusis. Erant autem & uerborũ, & sententiarum illa lumina, quæ uocant græci χήματα, qbus tanq̃ insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio, qua de re agitur autem, illud quod multis locis in iurisconsultorum includitur formulis, & ubi esset, uidebat. Accedebat ordo

rerum plenus artis, actio liberalis, totumq; dicendi placidũ, & sanũ genus. Quod si est optimum suauiter dicere, nihil est, quod melius hoc quærendum putes. Sed cum à nobis paulo ante dictum sit, tria uideri esse, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moueret, duo summe tenuit, ut & rem illustraret disserendo, & animos eorum, qui audirent, deuinciret uoluptate. Aberat tertia illa laus, qua permoueret, atq; incitaret animos, quam plurimũ pollere diximus, nec erat ulla uis, atq; contentio, siue consilio, quod eos, quorum altior oratio, actioq; esset ardentior, furere, & bacchari arbitraretur, siue quod natura non esset ita factus, siue quod non consuesset, siue quod non posset, hoc unũ illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit, si opus erat, defuit. Quinctiã memini, cũ accusatione sua Quinto Gallio crimini dedisset, sibi eum uenenum parauisse, idq; à se esse deprehensum, seseq; chirographa, testificationes, indicia, quæstiones, manifestam rẽ, deferre diceret, deq; eo crimine accurate, et exquisite disputauisset, me in respondẽdo, cum essem argumentatus, quãtum res ferebat, hoc ipsum etiã posuisse pro argumento, quod ille, cum pestem capitis sui, cũ indicia mortis se comperisse manifesto, & manu tenere, diceret, tam solute egisset, tam leniter, tã oscitanter. Tu istuc M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres? præsertim cum ista eloquentia alienorũ hominũ pericula defendere acerrime soleas, tuum negligeres? ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingenijs elicere uoces, & querelas solet, nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur, pedis (quod minimum est) nulla supplosio. itaq; tantum abfuit, ut inflammares nostros animos, somnum isto loco uix tenebamus. sic nos summi oratoris, uel sanitate, uel uitio pro argumento ad diluendũ crimen usi sumus. Tum Brutus, Atq; dubitamus inqt, utrũ ista sanitas fuerit, an uitium? quis enim non fateatur: cũ ex omnibus oratoris laudibus lõge ista sit maxima, inflammare animos audientium: & quocunq; res postulet modo, flectere: qui hac uirtute caruerit, id ei, quod maximũ fuerit, defuisse? Sit sanè ita inquã, sed redeamus ad eum, qui iam unus restat, Hortensiũ, tum de nobismetipsis, quoniã id etiã Brute postulas, pauca dicemus, quanquam faciẽda mentio est, ut quidem mihi uidetur, duorum adolescentiũ, qui si diutius uixissent, magnam essent eloquentiæ laudem consecuti. C. Curionẽ te inquit Brutus, & C. Licinium Caluum arbitror dicere. Recte inquam arbitraris, quorum quidem alter, quod uerisimile dixisset, ita facile, soluteq; uerbis uoluebat, satis interdũ acutas, crebras qdẽ certe sententias, ut nihil posset ornatius esse, nihil expeditius. Atq; hic à

magiſtris parũ inſtitutus naturam habuit admirabilẽ ad dicendũ,
induſtriam non ſum expertus, ſtudium certe fuit, qui ſi me audire uo
luiſſet, ut cœperat, honores, quàm opes conſequi maluiſſet. Quid=
nam eſt inquit iſtuc? & quemadmodum diſtinguis? Hoc modo in
quam. Cum honos ſit præmium uirtutis iudicio, ſtudioq; ciuium de
latum ad aliquẽ, qui eũ ſententijs, qui ſuffragijs adeptus eſt, is mihi
& honeſtus, & honoratus uidetur. Qui autem occaſione aliqua etiã
inuitis ſuis ciuibus nactus eſt imperium, ut ille cupiebat, hũc nomẽ
honoris adeptum, non honorem puto, quæ ſi ille audire uoluiſſet, ma
xima cum gratia, & gloria ad ſummam amplitudinem perueniſſet,
aſcendens gradibus magiſtratuum, ut pater eius fecerat, ut reliqui
clariores uiri. Quæ quidem etiam cum P. Craſſo M. F. cum initio æta
tis ad amicitiam ſe meam contuliſſet, ſæpe egiſſe me arbitror, cum eũ
uehementer hortarer, ut eam laudis uiam rectiſſimam eſſe duceret,
quam maiores eius ei tritã reliquiſſent. Erat enim cũ inſtitutus opti
me, tum etiam perfecte, planéq; eruditus. Ineratq; & ingenium ſatis
acre, & orationis nõ inelegans copia. præteredq; ſine arrogãtia gra
uis eſſe uidebatur, & ſine ſegnitia uerecundus, ſed hunc quoq; ab-
ſorbuit æſtus quidam inſolitæ adoleſcentibus gloriæ, q qa nauarat
miles operam imperatori, imperatorẽ ſe ſtatim eſſe cupiebat, cui mu
neri mos maiorum ætatem certam, ſortem incertam reliquit. Ita gra
uiſſimo ſuo caſu dum Cyri, et Alexandri ſimilis eſſe uoluit, qui ſuũ
curſum tranſcurrerant, et L. Craſſi, & multorum Craſſorum inuẽ
tus eſt diſſimillimus. Sed ad Caluum, is enim nobis erat propoſitus,
reuertamur, qui orator fuiſſet, cum literis eruditior, quàm Curio, tũ
etiam accuratius quoddam dicendi, & exquiſitius afferebat genus,
quod quanquam ſcienter, eleganterq; tractabat, nimiũ tamen inqui-
rens in ſe, atq; ipſe ſeſe obſeruãs, metuensq; ne uitioſum colligeret, etĩ
am uerum ſanguinem dependebat. Itaq; eius oratio nimia religione
attenuata, doctis, & attente audientibus erat illuſtris. à multitudine
autem, & à foro, cui nata eloquentia eſt, deuorabatur. Tum Bru
tus, Atticum ſe inquit Caluus noſter dici oratorem uolebat, inde erat
iſta exilitas, quam ille de induſtria conſequebatur. Dicebat inquã
ita, ſed et ipſe errabat, et alios etiam errare cogebat. Nam ſiquis eos,
qui nec inepte dicunt, nec odioſe, nec putide, attice putat dicere, is re
cte, niſi Atticum, probat neminem. Inſulſitatem enim, & inſolentiã
tanquam inſaniam quandam orationis odit, ſanitatem autem, et in-
tegritatem quaſi religionem, & uerecundiam oratoris probat, hæc
omnium debet oratorum eadem eſſe ſententia. Sin autem ieiunitatẽ,

& siccitatem, & inopiam dummodo sit polita, dum urbana, dum elegans, in attico genere ponit, hoc recte duntaxat, sed quia sunt in atticis alia meliora, uideat, ne ignoret & gradus, et dissimilitudines, & uim, & uarietatem atticorum. Atticos inquit uolo imitari, quos? nec enim est unum genus, nam quid est tam dissimile, quàm Demosthenes, & Lysias? quàm idem, & Hyperides, quàm omnium horum Aeschines? quem igitur imitaris? Si aliquem, cæteri ergo attice non dicebant. Si omneis, qui potes? cum sint ipsi dissimillimi inter se. In quo illud etiam quæro, Phalereus ille Demetrius atticè'ne dixerit? mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsæ Athenæ uidentur. At est floridior, ut ita dicam, quàm Hyperides, quàm Lysias. natura quædam, aut uoluntas ita dicendi fuit. Et quidem duo fuerunt per idem tempus dissimiles inter se, sed attici tamen, quorum Charisius multarum orationum, quas scribebat alijs, cum cupere uideretur imitari Lysiam. Demochares autem, qui fuit Demosthenis sororis filius, & orationes scripsit aliquot, et earum rerũ historiam, quæ erant Athenis ipsius ætate gestæ, non tam historico, quàm oratorio genere perscripsit. At Charisij uult Hegesias esse similis, is'q; se ita putat atticum, ut ueros illos præ se pene agresteis putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa, quam tamen consequitur, concinnitate puerile? Atticorũ similes esse uolumus. optime. Sunt'ne igitur ij attici oratores? quis negare potest? hos imitamur. quo modo? qui sunt & inter se dissimiles, & aliorum. Thucydidem inquit imitamur, optime. Si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydides enim rerum gestarum pronuntiator syncerus, & grandis etiam fuit, hoc forense concertatorium iudiciale non tractauit genus. Orationes autem, quas interposuit (multæ enim sunt) eas ego laudare soleo, imitari neque possim, si uelim nec uelim fortasse, si possim, ut si quis falerno uino delectetur, sed eo nec ita nouo, ut proximis consulibus natum uelit, nec rursus ita uetere, ut Opimium, aut Anitium consulem quærat. Atqui eæ notæ sunt optimæ. credo, sed nimia uetustas nec habet eam, quam quærimus, suauitem, nec est iam sanè tolerabilis. Num igitur, qui hoc sentiat, si is potare uelit, de dolio sibi hauriendum putet? minime, sed quandam sequatur ætatem, sic ego istis censuerim, & nouam istam quasi de musto, ac lacu feruidã orationem fugiendam, nec illam præclaram Thucydidis nimis ueterem tanquam anitianam notam persequendam. Ipse enim Thucydides si posterius fuisset, multo maturior fuisset, & mitior. Demosthenem igitur imitemur. O dij boni quid quasi nos aliud agimus, aut

quid aliud optamus? at non assequimur. Isti enim uidelicet Attici nostri, quod uolunt, assequuntur. ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoriæ proditum esse, sed ita necesse fuisse, cum Demosthenes dicturus esset, ut concursus, audiendi causa, ex tota Græcia fierent. At cum isti attici dicunt, non modo à corona (quod est ipsum miserabile) sed etiam ab aduocatis relinquuntur. Quare si anguste, et exiliter dicere est Atticorum, sint sane attici, sed in comitiũ ueniãt, ad stantem iudicem dicant. Subsellia grandiorem, & pleniorem uocem desyderant. Volo hoc oratori contingat, ut cum auditum sit eũ esse dicturum, locus in subsellijs occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribæ sint in dando, & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus, cum surgit is, qui dicturus sit, significetur à corona silentiũ, deinde crebræ assensiones, multæ admirationes, risus cũ uelit, cũ uelit, fletus, ut qui hæc procul uideat, etiã si quid agatur, nesciat, at placere tamen, & in scena esse Roscium intelligat. Hæc cui contingant, eum scito attice dicere, ut de Pericle audiuimus, ut de Hyperide, ut de Aeschine, de ipso quidem Demosthene maxime. Sin autem acutum, prudens, & idem syncerum, & solidum, & exiccatum genus orationis probant, nec illo grauiore ornatu oratorio utuntur, & hoc proprium esse atticorum uolunt, recte laudant. Est enim in arte tanta, tamq; uaria, etiam huic minutæ subtilitati locus, ita fiet, ut non omnes, qui attice, ijdem bene, sed ut omnes, qui bene, ijdem etiam attice dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium. Sane quidem inquit Brutus, quanquam ista mihi tua fuit periucunda à proposita oratione digressio. Tum Atticus, Aliquoties sum inquit conatus, sed interpellare nolui. Nunc quoniam ad perorandũ spectare uidetur sermo tuus, dicam, opinor, quod sentio. Tu uero inquam Tite. Tum ille, Ego inquit ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse: qua ille in Platonis, & Xenophontis, & Aeschinis libris utitur: facetam, & elegantem puto. Est enim & minime inepti hominis, & eiusdem etiam faceti, cum de sapientia disceptetur: hanc sibi ipsum detrahere: eis tribuere illudentem, qui eam sibi arrogant: ut apud Platonem Socrates in cœlum effert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum, Gorgiam, cæteros: se autem omnium rerum inscium fingit, & rudem. decet hoc nescio quomodo illum: nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. sed in historia, qua tu es usus in omni sermone: cum qualis quisq; orator fuisset, exponeres: uide quæso inquit, ne tam reprehenden-

da sit ironia, quam in testimonio. Quorsus inquam istuc? non enim
intelligo. Quia primum inquit ita laudauisti quosdã oratores,
ut imperitos possis in errorem inducere. Equidem in qbusdã risum
uix tenebam, cum Attico Lysiæ Catonem nostrum comparabas, ma-
gnum mehercule hominem, uel potius summum, et singularem uirũ,
nemo dicet secus, sed oratorem, sed etiã Lysiæ similem, quo nihil po=
test esse pictius, bella ironia si iocaremur: sin asseueramus: uide, ne reli
gio nobis tam adhibẽda sit, quàm si testimonium diceremus. Ego. n.
Catonem tuum, ut ciuẽ, ut senatorem, ut imperatorem, ut uirum de=
niq; cum prudentia, et diligentia, tum omni uirtute excellentem pro
bo: orationes autem eius, ut illis temporibus, ualde laudo: significant
enim quandam formam ingenij, sed admodum impolitam, et planè
rudem. Origines uero cũ omnibus oratoris laudibus refertas diceres:
& Catonem cũ Philisto, et Thucydide comparares: Bruto'ne id cen
sebas, an mihi probaturum? quos enim ne è græcis quidem quisquã
imitari potest: ijs tu comparas hominẽ thusculanum, non dum suspi
cantem quale esset copiose, et ornate dicere. Galbã laudas: si ut illius
ætatis principem, assentior: sic enim accepimus: sin ut oratorem, cedò
quæso orationes (sunt enim) et dic hunc, quẽ tu plus, quàm te amas,
Brutum, uelle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes: paulũ hic
tibi assentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de
Lælio, cuius tu oratione negas fieri quicquã posse dulcius. addis etiã
nescio quid augustius. nomine nos capi summi uiri, uitæq; elegantissi
mæ uerissimus laudibus. remoue hæc. næ ista dulcis oratio ita sit abie
cta, ut eam aspicere nemo uelit. Carbonem in summis oratoribus ha
bitum scio: sed cum in cæteris rebus, tum in dicendo semper, quoniã
nihil est melius, id laudari, qualecũq; est, solet. Dico idẽ de Gracchis:
etsi de eis ea sunt à te dicta, qbus ego assentior. omitto cæteros, ue-
nis ad eos, in quibus iam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego
audiui sine controuersia magnos oratores, Crassum, et Antoniũ: de
horũ laudibus tibi prorsus assentior, sed tamẽ non isto modo: ut Poly
cleti Doryphorũ sibi Lysippus aiebat, sic tu suasionem legis Seruiliæ
tibi magistram fuisse. hæc germana ironia est. cur ita sentiã non di
cam, ne me tibi assentari putes. Omitto igitur, quæ de ijs ipsis, quæ
de Cotta, quæ de Sulpitio, quæ modo de Cœlio dixeris: ij enim fue=
rũt certe oratores: quanti aũt, et quales, tu uideris. Nam illud minus
curo, qđ congessisti operarios omnes, ut mihi uideãtur mori uoluisse
nonnulli, ut à te in oratorũ numerũ referrẽtur. Hæc cũ ille dixis
set: longi sermonis initiũ depulisti inquã Attice: remq; cõmouisti no=
ua disputatione

na disputatione dignam: quam in aliud tēpus differamus. Voluendi enim sunt libri, cū aliorum, tum in primis Catonis, intelliges nihil illius lineamentis, nisi eorū pigmentorū, quæ inuēta non dum erāt, florem, et colorem defuisse. Nā de Crassi oratione sic existimo, ipsum fortasse melius potuisse scribere, alium, ut arbitror, neminem. nec in hoc ironiam duxeris esse, quod eam orationem mihi magistram fuisse dixerim. Nam etsi tu melius existimare uideris, de ea siquam nunc habemus, facultate, tamen adolescentes, quid i latinis potius imitaremur, non habebamus. quod autē plures à nobis nominati sunt, eo pertinuit (ut paulo ante dixi) quod intelligi uolui in eo, cuius oēs cupidissimi essent, quàm pauci digni nomine euaderent. Quare εἴρωνα, me, ne, si Africanus quidem fuit (ut ait in historia sua C. Fannius) existimari uelim. Vt uoles inquit Atticus. Ego. n. non alienū à te putabam, quod & in Africano fuisset, & in Socrate. Tum Brutus de isto postea, sed tu inqt me intuens orationes nobis ueteres explicabis? Vero inquam Brute, sed i Cumano, aut i Thusculano aliquando, si modo licebit, quoniam utroq; in loco uicini sumus. Sed iam ad id, unde digressi sumus, reuertamur. Hortensius igitur cum admodum adolescens orsus esset i foro dicere, celeriter ad maiores causas adhiberi coeptus est, quanq̃ inciderat in Cottæ, et Sulpitij ætatē, qui annis decem maiores, excellente tum Crasso, et Antonio, deinde Philippo, post Iulio, cum ijs ipsis dicendi gloria comparabatur. Primum memoria tanta, quāta in uiro cognouisse me arbitror, ut quæ secū cōmentatus esset, ea sine scripto uerbis eisdem redderet, quibus excogitauisset, hoc adiumento ille tanto, sic utebatur, ut sua et commentata, & scripta, et nullo referente, omnia aduersariorū dicta meminisset. Ardebat autem cupiditate sic, ut in nullo unquam flagrantius studium uiderim, nullum enim patiebatur esse diē, quin aut in foro diceret, aut meditaretur extra forum. Sæpissime autem eodem die utrunq; faciebat, attuleratq; minime uulgare genus dicēdi, duas qdē res, quas nemo alius, partitiones quibus de rebus dicturus esset, & collectiones, memor et quæ essent dicta cōtra, quæq; ipse dixisset. Erat i uerborum splendore elegans, compositione aptus, facultate copiosus, eaq; erat cum summo ingenio, tum exercitationibus maximis consecutus, rē cōplectebatur memoriter, diuidebat acute, nec prætermittebat ferè quicquam, quod esset in causa, aut ad confirmandum, aut ad refellēdū, uox canora, et suauis, motus, et gestus etiā plus artis habebat, quā erat oratori satis. Hoc igitur florescente Crassus ē mortuus, Cotta pulsus, iudicia intermissa bello, nos in forum uenimus. Erat Hortensius

in bello primo anno miles, altero tribunus militum, Sulpitius legatus aberat, etiam M. Antonius, exercebatur una lege iudicium Varia, cæteris propter bellum intermissis: qui frequentes aderant, quanquam pro se ipsi dicebant, oratores non illi quidem principes L. Memmius, & Q. Pompeius, sed oratores tamen, teste diserto uterque Philippo, cuius in testimonio contentio, & uim accusatoris habebat, & copiam. Reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidieq; ferè à nobis in concionibus audiebantur. Erat enim tribunus pl. tunc C. Curio, quanquam is quidem silebat, ut erat semel à concione uniuersa relictus. Q. Metellus celer non ille quidem orator, sed tamen non infans; diserti autem Q. Varius, C. Carbo. Cn. Pomponius, & ij quidem habitabant in rostris. C. etiam Iulius, ædilis curulis quotidie ferè accuratas conciones habebat, sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est expulsus. reliquos frequenter audiens acerrimo studio tenebar, quotidieq; & scribens, & legens, & commentans, oratorijs tantum exercitationibus contentus non erã. Iã consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat. Ego autem iuris ciuilis studio multum operæ dabam. Q. Scæuolæ P. F. qui quanquam nemini se ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo, studiosos audiẽdi docebat. Atq; huic anno proximus Sylla consule, & Pompeio fui, tum P. Sulpitij in tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognouimus, eodemq; tempore cum princeps Academiæ Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romamq; uenisset, totum ei me tradidi admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus, in quo etiam commorabar attentius, etsi rerum ipsarum uarietas, & magnitudo summa me delectatione retinebat, sed tamen sublata iam esse in perpetuum ratio iudiciorũ uidebatur. Occiderat Sulpitius illo anno, tresq; proximo trium ætatum oratores erant crudelissime interfecti. Q. Catulus. M. Antonius. C. Iulius. Eodẽ anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus operam, et actori summo causarum, et magistro. Hæc etsi uidentur esse à proposita ratione diuersa, tamen idcirco à me proferuntur, ut nostrum cursum perspicere, quoniam uoluisti, Brute possis, nam Attico hæc nota sunt, & uidere quemadmodum simus in spatio Q. Hortensium ipsius uestigijs persecuti. Triennium ferè fuit urbs sine armis, sed oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga (nam aberant etiam adolescentes M. Crassus, & Lentuli duo) primas in causis agebat Hortensius, magis, magisq; quotidie probabatur. Anti=

ftius Piso sæpe dicebat, minus sæpe Pomponius, raro Carbo, semel aut iterum Philippus. At uero ego hoc tempore omni, noctes & dies, in omnium doctrinarum meditatione uersabar. Eram cum Stoico Diodoro, qui, cum habitauisset apud me, cumq; uixisset, nuper est domi meæ mortuus, à quo cum in alijs rebus, tum studiosissime in dialectica exercebar, quæ quasi contracta, & astricta eloquentia putanda est, sine qua etiam tu Brute iudicauisti, te illam iustam eloquẽtiam, quam dialecticam dilatatam esse putant, consequi non posse. Huic ego doctori, & eius artibus uarijs, atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratorijs nullus dies uacuus esset. Commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) sæpe cum M. Pisone, & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie, id'q; faciebam multum etiam latine, sed græce sæpius, uel quod græca oratio plura ornamenta suppeditans consuetudinem similiter latine dicendi afferebat, uel quod à græcis summis doctoribus, nisi græce dicerem, neque corrigi possim, neque doceri. Tumultus interim pro recuperanda rep. & crudelis interitus oratorum trium, Scæuolæ, Carbonis Antistij, reditus Cottæ, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeij, leges, & iudicia constituta, recuperata respu. ex numero autem oratorum Pomponius, Censorinus, Murena sublati, tum primum nos ad causas & priuatas, & publicas adire cœpimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt, sed ut quantum nos efficere potuissemus, docti in forũ ueniremus. Eodem tempore Moloni dedimus operam, dictatore enim Sylla legatus ad senatum de Rhodiorum præmijs uenerat. Itaque prima causa publica pro Sexto Roscio dicta tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quæ non nostro digna patrocinio uideretur, deinceps inde multæ, quas nos diligenter elaboratas, etiam quam elucubratas afferebamus. nunc, quoniam totum me non næuo aliquo, aut crepundijs, sed corpore omni uideris uelle cognoscere, complectar nonnulla etiam, quæ fortasse uideãtur minus necessaria. Erat eo tempore in nobis summa gracilitas, & infirmitas corporis, procerũ, et tenue collum, qui habitus, et quæ figura non procul abesse putatur à uitæ periculo, si accedit labor, et laterum magna contentio. Eo'q; magis hoc eos, quibus eram carus, commouebat, quod omnia sine remissione, sine uarietate, ui summa uocis, & totius corporis contentione dicebam. Itaque cum me & amici, & medici hortarentur, ut causas agere desisterem, quoduis potius periculum mihi adeundum, quàm à sperata dicendi gloria discedendum putaui. Sed cum censerem remissione et modera=

tione uocis, & cõmutato genere dicendi me et periculũ uitare posse, et temperatius dicere, ut consuetudinem dicendi mutarẽ, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit. Itaq; cum essem bienniũ uersatus in causis, et iam in foro celebratum meum nomen esset, Roma sum profectus. Cũ uenissem Athenas sex menses cum Antiocho ueteris academiæ nobilissimo, & prudentissimo philosopho fui, studiũq; philosophiæ nunquam intermissum, à primaq; adolescentia cultum, et semper auctum, hoc rursus summo authore, & doctore renouaui. Eodem tamen tempore Athenis apud Demetriũ Syrum ueterem, & non ignobilem dicendi magistrum, studiose exerceri solebam, post à me Asia tota peragrata est, cum summus quidem oratoribus, quibus cum exercebar ipsis lubentibus, quorum erat prĩceps Menippus Stratonicensis, meo iudicio tota Asia illis temporibus disertissimus, et si nihil habere molestiarum, nec ineptiarum atticorum est, hic orator in illis numerari recte potest. Assiduissime autem mecum fuit Dionysius Magnes, erat etiam Aeschylus Gnidius, Adramitenus Xenocles, hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur, quibus non contentus Rhodum ueni, meq; ad eundem, quem Romæ audiuerã, Molonẽ applicaui, cum actorem in ueris causis, scriptoremq; præstantem, tũ in notandis, animaduertendisq; uitijs, & instituendo, docendoq; prudentissimum. Is dedit operam, si modo id consequi potuit, ut nimis redundantes nos, & superfluentes iuuenili quadam dicendi impunitate, et licentia, reprimeret, et quasi extra ripas difluentem coerceret. Ita recepi me biennio post nõ modo exercitatior, sed prope mutatus. Nam & contentio nimia uocis reciderat, & quasi referuerat oratio, lateribusq; uires, et corporis mediocris habitus accesserat, duo tum excellebant oratores, q me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, et Hortensius, quorũ alter remissus, et lenis, et proprijs uerbis comprehendens solute, et facile sententiam, alter ornatus, acer, et non talis, qualẽ tu eum Brute iam deflorescentem cognouisti, sed uerborum, & actionis genere commotior. Itaq; cũ Hortensio mihi magis arbitrabar rẽ esse, quod et dicendi ardore eram propior, et ætate coniũctior. Etenim uideram in ijsdem causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolobella cõsulari, cum Cotta princeps adhibitus esset, priores tamen agere partes Hortensium, acrem enim oratorem, incensum, & agentem, & canorum, concursus hominum, foriq; strepitus desyderat. Vnum igitur annum cum redijssemus ex Asia causas nobileis egimus, cum quæsturam nos, consulatum Cotta, ædilitatem peteret Hortensius. interim me quæstorem Siciliensis excepit annus. Cotta ex consulatu est

profectus in Galliam. princeps & erat, & habebatur Hortensius. Cum autē anno post e' Sicilia me recepissem, iá uidebatur illud in me, quicquid esset, esse perfectum, et habere maturitatem quandam suā. Nimis multa uideor de me, ipse præsertim, sed omni huic sermoni propositum est, non ut ingenium, et eloquentiam meam perspicias, unde longe abs sum, sed ut laborem, et industriam. Cum igitur essem in plurimis causis, & in principibus patronis quinquennium ferè uersatus, tum in patrocinio Siciliensi maxime in certamen ueni designatus ædilis cum designato consule Hortensio. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratoriam, uerumetiam præcepta quædam desyderat, quid tanquam notandum, & animaduertendum sit in Hortensio, breuiter licet dicere. Nam is post consulatum (credo quod uideret ex consularibus neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos, qui consules non fuissent) summū illud suum studium remisit, quo à puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia uoluit beatius, ut ipse putabat, remissius certe uiuere. primus, & secundus annus, et tertius tantum quasi de picturæ ueteris colore detraxerat, quantum nō quiuis unus ex populo, sed existimator doctus, & intelligens posset cognoscere. Longius autem procedens, et in cæteris eloquentiæ partibus, tum maxime in celeritate, et continuatione uerborum adhærescens sui dissimilior uidebatur fieri quotidie. Nos autem non desistebamus, cum omni genere exercitationis, tum maxime stylo nostrum illud quod erat, augere, quantūcunque erat. Atq; (ut multa omittam) in hoc spatio, et in ijs post ædilitatem annis, & prætor primus, & incredibili populari uolūtate sum factus. Nam, cum propter assiduitatem in causis, & industriā, tum propter exquisitius, et minime uulgare orationis genus, animos hominum ad me dicendi nouitate conueteram. Nihil de me dicam, dicam de cæteris, quorum nemo erat, qui uideretur exquisitius, quàm uulgus hominum studuisse literis, qbus fons perfectæ eloquentiæ continetur. nemo, qui philosophiam complexus esset, matrem omniū benefactorum, beneq; dictorum, nemo, qui ius ciuile didicisset, rem ad priuatas causas, & ad oratoris prudentiam maxime necessariam. nemo, qui memoriam rerum romanarū teneret, ex qua siquando opus esset, ab inferis locupletissimos testes excitaret. nemo, qui breuiter, arguteq; incluso aduersario laxare iudicum animos, atque à seueritate paulisper ad hilaritatē, risumq; traduceret. nemo, q dilatare posset, atq; à propria, ac definita disputatione hominis, ac temporis, ad cōmunem quæstionē uniuersi generis orationem traduceret. nemo, q

delectandi gratia digredi parumper à cauſa. nemo, qui ad iracũdiã
magnopere iudicem. nemo, qui ad fletum poſſet adducere. nemo, qui
animum eius (quod unum eſt oratoris maxime proprium) quocunq;
res poſtularet, impelleret. Itaq; cum iam pene euanuiſſet Horten-
ſius, & ego anno meo, ſexto autem poſt illũ conſulem conſul factus
eſſem, reuocare ſe ad induſtriã cœpit, ne cum pares honore eſſemus,
aliqua re ſuperiores uideremur. Sic duodecim poſt meũ conſulatum
annos in maximis cauſis, cũ ego mihi illũ, ſibi me ille anteferret, con
iunctiſſime uerſati ſumus, conſulatusq; meus, qui illũ primo leuiter
pſtrinxerat, idem nos rerũ mearum geſtarũ, quas ille admirabatur,
laude coniunxerat. Maxime uero pſpecta eſt utriusq; noſtrũ exerci
tatio, paulo ante quàm perterritum armis hoc ſtudium Brute noſtrũ
conticuit ſubito, et obmutuit, cũ lege Pompeia ternis horis ad dicẽdũ
datis ad cauſas ſimillimas inter ſe, uel potius eaſdẽ noui uenieba-
mus quotidie, quibus quidẽ cauſis tu etiã Brute præſto fuiſti, cópluresq;
& nobiſcum, & ſolus egiſti: ut qui nó ſatis diu uixerit Hor-
tenſius, tamen hunc curſum confecerit, annis ante decẽ cauſas agere
cœpit, quàm tu es natus, idẽ quarto ſexageſimo anno perpaucis ante
mortem diebus unà tecum ſocerũ tuum defendit Appium. Dicendi
autem genus quod fuerit in utroq; orationes utriuſq; etiam poſteris
noſtris indicabunt. Sed ſi quærimus, cur adoleſcens magis floruerit
dicẽdo, quàm ſenior Hortenſius, cauſas reperiemus ueriſſimas duas,
primũ qđ genus erat orationis aſiaticũ, adoleſcentiæ magis conceſ-
ſum, quàm ſenectuti. Genera autẽ aſiaticæ dictionis duo ſunt. Unũ
ſententioſum, et argutũ, ſententijs non tã grauibus, & ſeueris, quàm
concinnis, & uenuſtis, qualis in hiſtoria Timæus; in dicendo autem
pueris nobis Hierocles Alabandeus, magis etiã Menecles frater eius
fuit, quorũ utriuſq; orationes ſunt in primis, ut aſiatico in genere
laudabiles. Aliud autem genus eſt non tam ſententijs frequentatum,
quàm uerbis uolucre, atq; incitatum, quali eſt nunc Aſia tota, nec flu
mine ſolũ orationis, ſed etiã exornato, & faceto genere uerborũ, in
quo fuit Aeſchylus Gnidius, & meus æqualis Mileſius Aeſchines. In
ijs erat admirabilis orationis curſus, ornata ſententiarũ concinnitas
nó erat. Hæc autẽ (ut dixi) genera dicẽdi aptiora ſunt adoleſcenti-
bus, in ſenibus grauitatẽ non habent. Itaq; Hortenſius utroq; genere
florens, clamores faciebat adoleſcens. Habebat enim & Meneclium
illud ſtudiũ crebrarũ, uenuſtarumq; ſententiarum. in quibus ut in
illo græco, ſic in hoc erant quædã magis uenuſtæ, dulcesq; ſentẽtiæ,
quàm aut neceſſariæ, aut interdum utiles. Et erat oratio cũ incitata

& uibrans, tum etiã accurata, et polita. Non probantur hæc senibus, sæpe uidebam eum irridentem, tum etiã irascentem, et stomachantẽ Philippum, sed mirabantur adolescentes, multitudo mouebatur. Erat excellẽs iudicio uulgi, et facile primas tenebat adolescens. Etsi enim genus illud dicendi authoritatis habebat parũ, tamen aptum esse ætati uidebatur, et certe quod et ingenij quædã forma lucebat, et exercitatione perfecta erat, uerborumq; astricta comprehensio, summam hominum admirationem excitabat. Sed cũ iam honores, et illa senior authoritas grauius quiddam requireret, remanebat idẽ, nec decebat idem, quodq; exercitationem, studiumq; dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa, crebritasq; sententiarum pristina manebat, sed ea uestitu illo orationis, quo cõsueuerat, ornata nõ erat. Hoc tibi ille Brute minus fortasse placuit, quàm placuisset, si illũ flagrantem studio, & florentem facultate audire potuisses. Tum Brutus, Ego uero, inquit & ista, quæ dicis uideo qualia sint, et Hortẽsiũ magnum oratorem semper putaui, maximeq; probaui pro Messalla dicentem, cum tu abfuisti. Sic ferunt inquam. Idq; declarat totidem, quot dixit (ut aiunt) scripta uerbis oratio. Ergo ille Crasso cõsule, & Scæuola usq; ad Paulum, et Marcellum cõsules floruit, nos in eodem cursu fuimus à Sylla dictatore, ad eosdem ferè consules. Sic Q. Hortensij uox extincta fato suo est, nostra publico. Melius quæso ominare inquit Brutus. Sit sanè, ut uis inquam, & id nõ tam mea causa, quàm tua, sed fortunatus illius exitus, qui ea non uidit, cũ fierent, quæ prouidit futura. Sæpe enim inter nos impendentes casus defleuimus, cum belli ciuilis causas in priuatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem à publico consilio esse exclusam uideremus. sed illũ uidetur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab eis miserijs, quæ cõsecutæ sunt, morte uindicasse. Nos autem Brute quoniam post Hortensij clarissimi oratoris mortem orbæ eloquentiæ quasi tutores relicti sumus, domi teneamus eã septam liberali custodia, et hos ignotos, atq; impudentes procos repudiemus, tueamurq; ut adultã uirginem caste, et ab armatorũ impetu quantum possumus, prohibeamus. Equidem, etsi doleo, me in uitam paulo serius tanquam in uiã ingressum priusquam confectum iter sit, in hanc reip. noctẽ incidisse, tamen ea consolatione sustentor, quam tu mihi Brute adhibuisti tuis suauissimis literis, quibus me forti animo esse oportere censebas, quod ea gessissem, quæ de me etiam me tacente ipsa loquerẽtur, mortuoq; uiuerent. Quæ si recte esset, saluti reip. sin secus, interitu ipso testimonium meorum de rep. consiliorum darent. sed in te intuens Brute

doleo, cuius in adolescentiam per medias laudes, quasi quadrigis uehentẽ transuersa incurrit misera fortuna reip. hic me dolor tangit, hæc me cura solicitat, & hunc mecum socium eiusdem & amoris, et iudicij. Tibi fauemus, te tua frui uirtute cupimus, tibi optamus eam remp. in qua duorum generum amplissimorum renouare memoriam, atq; augere possis. Tuum enim forum, tuum erat illud curriculum, tu illuc ueneras unus, q non linguam modo acuisses exercitatione dicendi, sed & ipsam eloquentiam locupletauisses grauiorum artium instrumento, & iisdem artibus decus omne uirtutis cũ summa eloquentiæ laude iunxisses. Ex te duplex nos afficit solicitudo, quod et ipse rep. careas, et illa te. Tu tamen, etsi cursum ingenij tui Brute premit hæc importuna clades ciuitatis, contine te in tuis perennibus studijs, et effice id, quod iam propemodum, uel planè potius effeceras, ut te eripias ex ea, quam ego congessi in hunc sermonem, turba patronorum. Nec enim decet te ornatum uberrimis artibus, quas cum domo haurire non posses, accersiuisti ex urbe ea, quæ domus est semper habita doctrinæ, numerari in uulgo patronorum. Nam qd te exercuit Pammenes uir longe eloquentissimus Græciæ? Quid illa uetus Academia, atq; eius hæres Haristus hospes, et familiaris meus, siquidem similes maioris partis oratorum futuri sumus? non'ne cernimus uix singulis ætatibus binos oratores laudabiles cõstitisse? Galba fuit inter tot æquales unus excellens, cui, quemadmodum accepimus, & Cato cedebat senior, & qui temporibus illis ætate inferiores fuerũt, Lepidus postea, deinde Carbo. Nam Gracchi in concionibus multo faciliore, & liberiore genere dicendi, quorum tamen ipsorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta non dum fuit, Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpitius, Hortensius, nihil dico amplius, tantum dico, si mihi accidisset, ut numerarer in multis, * si operosa est concursatio magis opportunorum.

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS AD MARCVM BRVTVM ORATOR.

VTRVM difficilius, aut maius esset negare tibi sæpius idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu, multumq; Brute dubitaui. Nam et negare ei, quem unice diligerem, cuiq; me carissimum esse sentirem, præsertim & iusta petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi uidebatur, & suscipere tantam rem, quantam nó modo facultate consequi diffi cile esset, sed etiam cogitatione complecti, uix arbitrabar esse eius, qui uereretur reprehensionem doctorum, atq; prudentiũ. Quid enim est maius, quàm cum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, iudica re, quæ sit optima species, & quasi figura dicendi? Quod quoniam me sæpius rogas, aggrediar, nó tam perficiundi spe, quàm experiun di uoluntate. Malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, desyderari à te prudentiam meã, quàm si id non fecerim, beneuolentiã. Quæris igitur, idq; iam sæpius, quod eloquentiæ genus probem maxime, & quale mihi uideatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summũ et perfectissimum iudicem. In quo uereor, ne, si id, quod uis, effecero, eumq; oratorem, quem quæris, expressero, tardem studia multorum, qui desperatione debilitati, experiri id nolent, quod se assequi posse diffidant. Sed par est omnes omnia experiri, qui res magnas, & ma gnopere expetendas concupiuerunt. Quod siquẽ aut natura sua, aut illa præstantis ingenij uis, forte deficiet, aut minus instructus erit ma gnarum artium disciplinis, teneat tamen eum cursum, quem poterit, prima enim sequentem, honestum est in secundis, tertijsq; consistere. An in poëtis, non Homero soli locus est (ut de græcis loquar) aut Archilocho, aut Sophocli, aut Pindaro, sed horum uel secundis, uel etiã infra secundos. Nec uero Aristotelem in philosophia deterruit à scri bendo amplitudo Platonis. Nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia, & copia cæterorum studia restinxit. Nec solum ab optimis studijs excellentes uiri deterriti non sunt, sed ne opifices quidẽ se ar tibus suis remouerunt, qui aut Hyalisi, quem Rhodi uidimus, non potuerũt, aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari. Nec simulachro Iouis olympij, aut Doryphori statua deterriti, reliqui minus experti sunt, quid efficere, aut quò progredi possent. Quorum tanta multitu do fuit, tanta in suo cuiusq; genere laus, ut cũ summa miraremur,

inferiora tamen probaremus. In oratoribus uero, græcis quidem, admirabile est, quantũ inter omnes unus excellat. Attamen, cum esset Demosthenes, multi oratores magni, & clari fuerunt, & antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est, cur eorum, qui se studio eloquẽtiæ dediderunt, spes infringatur, aut langueścat industria. Nã neq; illud ipsum, quod est optimum, desperandum est, & in præstantibus rebus magna sunt ea, quæ sunt optimis proxima. Atq; ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quæro quis fuerit, sed qd sit illud, quo nihil possit esse præstantius, quod in ꝑpetuitate dicendi non sæpe, atq; haud scio, an unquã, in aliqua autem parte, eluceat aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo quasi imago, exprimatur, quod neq; oculis, neq; auribus, neq; ullo sensu percipi potest, cogitatione tantum, & mente complectimur. Itaq; & Phidiæ simulachris, qbus nihil in illo genere pfectius uidemus, & his picturis, quas nominaui, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec uero ille artifex, cum faceret Iouis formã, aut Mineruæ, contemplabatur aliquem, è quo similitudinem duceret, sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eaq; defixus, ad illius similitudinem artem, & manum dirigebat. Vt igitur in formis, & figuris est aliquid pfectum, et excellens, cuius ad excogitatam speciem imitando referuntur ea, quæ sub oculos ipsa non cadunt, sic pfectæ eloquentiæ speciem animo uidemus, effigiem auribus quærimus. Has rerũ formas appellat ideas ille non intelligendi solũ, sed etiam dicendi grauissimus author, & magister Plato, easq; gigni negat, & ait semper esse, ac ratione, & intelligentia contineri, cætera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius esse uno, et eodẽ statu. Quicquid est igitur, de quo ratione, & uia disputetur, id est ad ultimã sui generis formam, speciemq; redigendũ.

Ac uideo hanc primam ingressionem meã non ex oratoris disputationibus ductam, sed è media philosophia repetitam, & eã qdem, cũ antiquam, tum subobscurã, aut reprehensionis aliqd, aut certe admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus, qbus satisfaciet res ipsa cognita, ut non sine causa alte repetita uideatur: aut reprehendent, quod inusitatas uias indagemus, tritas relinquamus. Ego autẽ & me sæpe noua uideri dicere intelligo, cũ peruetera dicam, sed inaudita plerisq;, & fateor me oratorem, si modo sim, aut etiam quicunq; sim, non ex rhetorum

officinis,

officinis, sed ex academiae spatijs extitisse. Illa enim sunt curricula multiplicium, uariorumq; sermonũ, in qbus Platonis primũ sunt impressa uestigia, sed et huius, & aliorũ philosophorũ disputationibus & exagitatus maxime orator est, et adiutus. Omnis enim ubertas, & quasi sylua dicendi ducta ab illis est, nec satis tamen instructa ad forenses causas, quas, ut illi ipsi dicere solebant, agrestioribus musis reliquerunt, sic eloquentia haec forensis, spreta à philosophis, & repudiata, multis quidẽ illa adiumentis, magnisq; caruit, sed tamen ornata uerbis, atq; sententijs iactationẽ habuit in populo, nec paucorum iudiciũ, reprehensionemq; ptimuit. Ita & doctis eloquẽtia popularis, & disertis elegans doctrina defuit. Positum sit igitur in primis, quod post magis intelligetur, sine philosophia nõ posse effici, quẽ quaerimus eloquentem. Non ut in ea tamen omnia sint, sed ut sic adiuuet, ut palaestra histrionem, parua enim magnis saepe rectissime conferuntur. nã nec latius, nec copiosius de magnis, uarijsq; rebus sine philosophia potest quisquam dicere, siquidẽ etiã in Phaedro Platonis hoc Periclẽ praestitisse caeteris dicit oratoribus Socrates, qd is Anaxagorae physici fuerit auditor, à quo censet eum, cũ alia praeclara quaedã, et magnifica didicisset, uberem, et foecundũ fuisse, gnarumq; (quod est eloquentiae maximum) qbus orationis modis quaeq; animorum partes pellerentur. quod idem de Demosthene existimari potest, cuius ex epistolis intelligi licet, quàm frequens fuerit Platonis auditor. Nec uero sine philosophorũ disciplina genus, et speciẽ cuiusque rei cernere, neq; eam definiendo explicare, nec tribuere in partes possumus, nec iudicare quae uera, quae falsa sint, neq; cernere consequentia, repugnantia uidere, ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum? cuius cognitio magnam orationis suppeditat copiã, de uita, de officijs, de uirtute, de moribus, sine multa earũ ipsarum rerũ disciplina aut dici, aut intelligi posse? ad has tot, tantasq; res adhibẽda sunt ornamenta innumerabilia, quae sola tum quidem tradebantur ab ijs, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, ut ueram illam, & absolutam eloquentiam nemo consequatur, qd alia intelligẽdi, alia dicendi disciplina est, et ab alijs rerũ, ab alijs uerborũ doctrina quaeritur. Itaq; M. Antonius, cui uel primas eloquentiae patrum nostrorũ tribuebat aetas, uir natura pacutus, & prudens, in eo libro, quem unũ reliquit, disertos ait se uidisse multos, eloquentem omnino neminem. Insidebat uidelicet in eius mente species eloquentiae, quam cernebat animo, re ipsa non uidebat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa & in se, & in alijs desyderans, nemi-

M. Antonius et eius liber de oratore supius car. 9 [illegible]

nem planè, qui recte appellari eloquens posset, uidebat. Quod si ille nec se, nec L. Crassum eloquentem putauit, habuit profecto comprehensam animo quandã formam eloquentiæ, cui quoniam nihil deerat, eos, qbus aliquid, aut plura deerant, in eam formam nõ poterat includere. Inuestigemus hunc igitur Brute, si possimus, quem nunquam uidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit, quẽ si imitari, atq; exprimere non possumus, quod idem ille uix deo concessum esse dicebat, attamen, qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere. Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidã floruerunt, peræque autem, id quod uolumus, perpauci in omnibus. Nam & grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla & sententiarum grauitate, & maiestate uerborum, uehementes, uarij, copiosi, graues, ad permouendos, & conuertendos animos instructi, & parati, quod ipsum alij aspera, tristi, horrida oratione, neq; perfecta, neq; conclusa, Alij leui, & instructa, & terminata. Et contra tenues, acuti, omnia docentes, et dilucidiora, non ampliora facientes, subtili quadam, & pressa oratione limati. in eodemq; genere alij callidi, sed impoliti, & consulto rudium similes, & imperitorum, alij in eadẽ ieiunitate concinniores, idest faceti, florentes etiam, & leuiter ornati. Est autem quidam interiectus intermedius, et quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec fulmine utens superiorum, uicinus amborum, in neutro excellens, utriusq; particeps, uel utriusq;, si uerum quærimus, potius expers. Isq; uno tenore, ut aiunt, in dicendo fluit, nihil afferens præter facultatem, & æqualitatem, aut addit aliquos, ut in corona, toros, omnemq; orationẽ ornamentis modicis uerborũ, sententiarumq; distinguit. Horum singulorum generum quicũq; uim singulis consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerũt. Sed quærendum est, satis'ne id, quod uolumus, effecerint. Videmus enim fuisse quosdam, qui ijdem ornate, ac grauiter, ijdem uersute, et subtiliter dicerent. Atq; utinam in latinis talis oratoris simulachrũ reperire possemus, esset egregium non quærere externa, domesticis esse contentos. Sed ego idem, qui in illo sermone nostro, qui est expositus in Bruto, multum tribuerim latinis, uel ut hortarer alios, uel quod amarem meos, recordor longe omnibus unũ anteferre Demosthenem, qui uim accommodarit ad eã, quam sentiam, eloquentiam, non ad eam, quam in aliquo ipse cognouerim. Hoc nec grauior extitit quisquam, nec callidior, nec temperatior. Itaq; nobis monendi sunt ij, quorũ sermo imperitus increbuit, q aut dici se desyderãt atticos, aut ipsi attice uolũt dicere, ut mirentur hũc maxime, quo Athenas qdem

ipsas magis credo fuisse atticas, quid enim sit atticum, discant, eloquẽ tiamq́; ipsius uiribus non imbecillitate sua metiantur. Nunc enim tã tum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari: sed tamẽ eos stu dio optimo, iudicio minus firmo præditos, docere, quæ sit propria laus atticorum, non alienum puto. Semper oratorum eloquentiæ mo= deratrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari uolũt, uoluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamq́; et ad eorũ ar= bitrium, & nutum totos se fingunt, et accommodant. Itaq; Charia, et Phrygia, et Mysia, quod minime politæ, minimeq́; elegantes sunt, asci= uerunt aptum suis auribus opimum quoddam, et tanquam adipale dictionis genus, quod eorũ uicini, non ita lato interiecto mari, Rho dij nunquam probauerunt. Græci autem multo minus, Athenienses uero funditus repudiauerunt, quorũ semper fuit prudẽs, syncærumq́; iudicium, nihil ut possent, nisi incorruptum audire, & elegans. Eo- rum religioni cum seruiret orator, nullum uerbum insolens, nullum odiosum ponere audebat. Itaque hic, quem præstitisse diximus cæte= ris, in illa pro Cthesiphonte oratione longe optima summissius à pri mo, deinde, dum de legibus disputat, pressius, post sensim incedens, iu- dices ut uidit ardentes, in reliquis exultauit audacius. Ac tamen in hoc ipso diligenter examinante uerborũ omniũ põdera, reprehẽdit Aeschines quædam, & exagitat, illudensq́; dura, odiosa, intolerabi lia esse dicit. Quin etiam quærit ab ipso, cum quidem eum belluam appellet, utrum illa uerba, an portenta sint, ut Aeschini, ne Demo= sthenes quidẽ uideatur attice dicere. Facile est enim uerbum aliquod ardens (ut ita dicam) notare, idq́; restinctis iam animorum incendijs, irridere. Itaque se purgans iocatur Demosthenes, negat in eo positas esse fortunas Græciæ, in hoc in eum, huc, an illuc manũ porrexerit. Quonam igitur modo audiretur mysus, aut phryx Athenis, cum eti am Demosthenes exagitetur ut putidus? Cum uero inclinata, ululan tiq; uoce more asiatico canere cœpisset, quis eum ferret? aut quis po tius non iuberet auferri? Ad Atticorum igitur aures teretes, et re= ligiosas qui se accommodant, ij sunt existimandi attice dicere. Quorũ genera plura sunt, hi unum modo quale sit, suspicantur. Putant enim qui horride, inculteq́; dicat, modo id eleganter, enucleateq́; faciat, eũ solum attice dicere. Errant, quod solum, quod attice, non falluntur. Istorum enim iudicio si solum illud est atticum, ne Pericles quidẽ di- xit attice, cui primæ sine controuersia deferebantur. qui si tenui ge= nere uteretur, nunquam ab Aristophane poëta fulgere, tonare, permi scere Græciam dictus esset. Dicat igitur attice uenustissimus ille scri=

ptor, ac politissimus Lysias. Quis enim id possit negare? dum intelligamus, hoc esse atticum in Lysia, non quod tenuis sit, atque inornatus, sed quod nihil habeat insolens, aut ineptum. Ornate uero, & grauiter, & copiose dicere, aut atticorum sit, aut ne sit Aeschines, ne'ue Demosthenes atticus. Ecce autẽ aliqui se thucydidios esse profitentur, nouum quoddam, imperitorum, & inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur, causidicum quendam sequuntur non illum quidem amplum, atque grandem, subtilem, & elegantem tamen, et qui in forensibus causis possit praeclare consistere. Thucydides autem res gestas, & bella narrat, & praelia, grauiter sane', & probe, sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum, & publicum. Ipsae illae conciones ita multas habent obscuras, abditasq; sententias, uix ut intelligãtur, quod est in oratione ciuili uitium uel maximum. Quae est autẽ in hominibus tanta peruersitas, ut inuentis frugibus, glande uescantur? an uictus hominum atheniensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro' unquam graecorum rhetorum a' Thucydide quicquã duxit? At laudatus est ab omnibus, fateor, sed ita, ut rerũ explicator prudẽs, seuerus, grauis, nõ ut in iudicijs uersaret causas, sed ut in historijs bella narraret. Itaq; nunq̃ est numeratus orator. Nec uero si historiam non scripsisset, nomẽ eius extaret, cum praesertim fuisset honoratus, et nobilis. Huius tamẽ nemo, neq; uerborum, neq; sententiarum grauitatem imitatur, sed cum mutila quaedam, et hiantia locuti sunt, quae uel sine magistro facere potuerunt, germanos se putant esse Thucydidis. Nactus sum etiam, q̃ Xenophõtis similem esse se cuperet, cuius sermo est ille quidem melle dulcior, sed a' forensi strepitu remotissimus. Referamus nos igitur ad eum, quem uolumus inchoandum, et eadem eloquentia informandum, quam ĩ nullo cognouit Antonius. Magnum opus omnino, & arduum Brute conamur, sed nihil difficile amanti puto. Amo autem, & semper amaui ingenium, studia, mores tuos. Incendor porro' quotidie magis, nõ desyderio solum, quo quidem conficior, congressus nostros, cõsuetudinem uictus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam admirabili fama uirtutum incredibiliũ, quae specie dispares prudentia coniungũtur. Quid enim tã distans, quàm a' seueritate comitas? Quis tamen unquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quã in plurimorum controuersijs diiudicandis ab omnibus diligi? consequeris tamen, ut eos ipsos, quos contra statuas, aequos, placatosq; dimittas. Itaque efficis, ut cum gratiae causa nihil facias, omnia tamen sint grata, quae facis. Ergo omnibus terris, una Gallia commu-

ni non ardet incendio, in qua frueris ipse te, cum in Italiæ luce cognosceris, uersarisq; in optimorum ciuium uel flore, uel robore. Iam quantum illud est, quod in maximis occupationibus nunquam intermittis studia doctrinæ, semper aut ipse scribis aliquid, aut me uocas ad scribendum. Itaque hoc sum aggressus statim Catone absoluto, quem ipsum nunquam attigissem, tempora timens inimica uirtuti, nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas esse duxissem, sed testificor me à te rogatum, & recusantem hæc scribere esse ausum. uolo enim mihi tecum commune esse crimen, ut si sustinere tantam quæstionem non potuero, iniusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti. in quo tamen iudicij nostri errorem, laus tibi dati muneris compensabit. SED in omni re difficillimum est formam, quod χαρακτὴρ græce dicitur, exponere optimi, quod aliud alijs uidetur optimum. Ennio delector ait quispiam, quod non discedit à communi more uerborum. Pacuuio inquit alius, omnes apud hunc ornati, elaboratiq; sunt uersus, multa apud alterum neglígentius. fac alium Accio, uaria enim sunt iudicia, ut in græcis, nec facilis explicatio, quæ forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca, contra alios nitida, læta, collustrata delectat. Quid est, quo præscriptum aliquod, aut formulam exprimas cum in suo quodque genere præstet, & genera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus, existimauique in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiam si lateret, idq; ab eo posse, qui eius rei gnarus esset, iudicari. Sed quoniam plura sunt orationum genera, eaq; diuersa, neq; in unam formam cadunt omnia. Laudationum, scriptionum, & historiarum, & talium suasionum, qualem Isocrates fecit Panagyricum, multiq; alij, q sunt nominati sophistæ, reliquarumq; rerum formam, quæ absunt ab forensi contentione, eiusq; totius generis, quod græce ἐπιδεικτικὸν nominatur, quod quasi ad inspiciendum, delectationis causa cōparatum est, non complectar hoc tempore, non quo negligenda sit, est enim illa quasi nutrix eius oratoris, quem informare uolumus, & de quo molimur aliquid exquisitius dicere. Ab hac & uerborum copia alitur, & eorum constructio, & numerus liberiore quadā fruitur licentia. Datur etiam uenia concinnitati sententiarum, et arguti, certiq;, et circūscripti uerborū ambitus conceduntur, de industriaq; nō ex insidijs, sed aperte, ac palàm elaboratur, ut uerba uerbis quasi demensa, et paria respōdeant, ut crebro conferant pu=

gnantia, comparentq; contraria, & ut pariter extrema terminentur, eundemq; referant in cadendo sonum, quæ in ueritate causarũ, & rarius multo facimus, & certe occultius. In panathenaico autem Isocrates ea studiose consectatum fatetur. Non enim ad iudiciorũ certamen, sed ad uoluptatem auriũ scripserat. Hæc tractasse Thrasimachum Chalcedonium primum, & Leontinum ferunt Gorgiam, Theodorum inde byzantium, multosq; alios, quos λογοδαιδάλους appellat in Phædro Socrates, quorum satis arguta multa, sed ut modo, primumq; nascentia, minuta, & uersiculorum similia quædam, nimiumq; depicta. quo magis sunt Herodotus, Thucydidesq; mirabiles, quorum ætas cum in eorum tempora, quos nominaui, incidisset, longissime tamen ipsi à talibus delitijs, uel potius ineptijs abfuerunt. Alter enim sine ullis salebris, quasi sedatus amnis fluit, alter incitatior fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum, primisq; ab his (ut ait Thophrastus) historia commota est, ut auderet uberius, quã superiores, & ornatius dicere. Horum ætati successit Isocrates, qui præter cæteros eiusdem generis laudatur semper à nobis, nonnunquam Brute, leuiter, & erudite repugnante te. Sed credas mihi fortasse, si, quid in eo laudem, cognoueris. Nam cum concisus ei Thrasimachus minutis numeris uideretur, et Gorgias, qui tamen primi traduntur arte quadam uerba iunxisse. Thucydides autem præfractior, nec satis (ut ita dicã) rotundus, primus instituit dilatare uerbis, & mollioribus numeris explere sententias. In quo cum doceret eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo principes extiterũt, domus eius officina habita eloquentiæ est. Itaq;, ut ego, cum à nostro Catone laudabar, uel reprehendi me à cæteris facile patiebar, sic Isocrates uidetur testimonio Platonis aliorum iudicia debere contemnere. Est enim (ut scis) quasi in extrema pagina Phædri his ipsis uerbis
» loquens Socrates. Adolescens etiam nunc o Phædre Isocrates est. Sed
» quid de illo augurer, lubet dicere. Quid tandem inquit ille? Maiore
» mihi ingenio uidetur esse, quàm ut cum orationibus Lysiæ comparetur,
» præterea ad uirtutem maior indoles, ut minime mirum futurum sit,
» si cum ætate processerit, aut in hoc orationũ genere, cui nunc studet,
» tantum, quantum pueris, reliquis præstet omnibus, qui unquam orati
» ones attigerunt, aut, si contentus his nõ fuerit, diuino aliquo animi mo
» tu maiora concupiscat. inest enim natura philosophia in huius uiri
» mente quædam. Hæc de adolescente Isocrate Socrates auguratur.
at ea de seniore scribit Plato, et scribit æqualis, et quidem exagitator omniũ rhetorũ hunc miratur unũ, me autem, qui Isocratem nõ di

ligunt,

ligunt,unà cum Socrate,& Platone errare patiantur.Dulce igitur
orationis genus,& ſolutum,et effluens,ſententijs argutum,uerbis ſo
nans eſt in illo epidictico genere,quod diximus proprium ſophiſta-
rum,pompæ,quàm pugnæ aptius,gymnaſijs,& paleſtræ dicatum,
ſpretum,& pulſum foro.Sed quod educata huius nutrimentis elo-
quentia eſt,ipſa ſe poſtea colorat,et roborat,non alienum fuit de ora
toris quaſi incunabulis dicere.Verum hæc ludorum,atque pompæ,
nos autem iam in aciem,dimicationemq́; ueniamus.Quoniam tria
uidenda ſunt oratori,quid dicat,et quo quicq; loco,et quomodo,dicē
dū omnino eſt,quid ſit optimum in ſingulis,ſed aliquanto ſecus,atq;
in tradenda arte dici ſolet,nulla præcepta ponemus,neq; enim id ſu
ſcepimus,ſed excellentis eloquentiæ ſpeciem,& formam adumbra-
bimus,nec quibus rebus ea paretur,exponemus,ſed qualis nobis eſſe
uideatur.ac duo breuiter prima,ſunt enim non tam inſignia ad ma
ximam laudem,quā neceſſaria,& tamen cum multis penè commu
nia.Nam & inuenire,& iudicare quid dicas,magna illa quidem
ſunt,& tanquam animi inſtar in corpore,ſed propria magis pru-
dentiæ,quā eloquentiæ,qua tamen in cauſa eſt uacua prudētia?Noue
rit igitur hic quidem orator,quem ſummum eſſe uolumus,argumen
torū,& rationum locos.Nam quoniam quicquid eſt,quod in contro
uerſia,aut in contentione uerſetur,in eo aut ſit'ne,aut qd ſit,aut qua
le ſit,quæritur.ſit'ne?ſignis.qd ſit?definitionibus.quale ſit?recti,pra
uiq; partibus.qbus ut uti poſſit orator,non ille uulgaris,ſed hic ex
cellens à proprijs perſonis,& temporibus ſemper,ſi poteſt,auocat cō
trouerſiam.Latius enim de genere,quā de parte diſceptare licet,ut
quod in uniuerſo ſit probatum,id in parte ſit probari neceſſe.Hæc igi
tur quæſtio à proprijs perſonis,et temporibus,ad uniuerſi generis o=
rationem traducta,appellatur theſis.In hac Ariſtoteles adoleſcentes,
non ad philoſophorum morem tenuiter diſſerendi,ſed ad copiā rhe
torū in utranq; partem,ut ornatius,& uberius dici poſſit,exercuit.
Idemq́; locos,ſic enim appellat,quaſi argumentorum notas,tradidit,
unde omnis in utranq; partē traheretur oratio.Facile igitur hic no
ſter(non enim declamatorem aliquem de ludo,aut rabulā de foro,
ſed doctiſſimum,et perfectiſſimum quærimus)qnoniam loci certi tra
duntur,pcurret omnes,utetur aptis generatim,diſcet ex quo ema-
nāt ēt qui cōmunes appellātur loci,nec uero utetur imprudēter hac
copia,ſed omnia expendet,et ſeleget.Non enim ſemper,nec in omni
bus cauſis,ex iiſdem,argumentorū momenta ſunt,iudiciū ergo adhi
bebit,nec inueniet ſolum quid dicat,ſed etiam expendet.Nihil enim

feracius ingeniјs, his præsertim, quæ disciplinis exculta sunt. Sed ut segetes fœcundæ, & uberes non solum fruges, uerum herbas etiam effundunt inimicissimas frugibus, sic interdũ ex illis locis aut leuia quædam, aut causis aliena, aut non utilia gignuntur. quorũ ab oratoris iudicio delectus magnus adhibebitur. Quonã modo ille in bonis hærebit, & habitabit suis? ut molliet dura? aut occultabit, quæ dilui non poterunt, atque omnino opprimet, si licebit, aut abducet animos, aut aliud afferet, quod oppositum probabilius sit, quàm illud, quod obstabit? Iã uero ea, quæ inuenerit, qua diligentia collocabit? quoniam id secundũ erat de tribus. Vestibula nimirum honesta, aditusq; ad causam faciet illustres, cumq; animos prima aggressione occupauerit, infirmabit, excludetq; contraria, de firmissimis alia prima ponet, alia postrema, inculcabitq; leuiora. Atq; in primis duabus dicendi ptibus qualis esset, summatim breuiterq; descripsimus. Sed, ut ante dictũ est, in his partibus, et si graues, atque magnæ sunt, minus & artis est, & laboris. Cum autem quid, et quo loco dicat, inuenerit, illud est longe maximũ, uidere quo nã modo. Scitũ est.n. quod Carneades noster dicere solebat, Clithomachum eadem dicere, Carneadem autem eodem etiam modo dicere. Quod si in philosophia tantum interest, quemadmodũ dicas, ubi res spectatur, non uerba pẽduntur, quid tandem in causis existimandum est, quibus totis moderatur oratio? Quod quidem ego Brute ex tuis literis sentiebam, nó te id scitari qualem ego in inueniendo, & in collocando summũ esse oratorem uellem, sed id mihi quærere uidebare, quod genus ipsius orationis optimũ iudicarem. Rem difficilem (dij immortales) atq; oĩum difficillimam. Nam cum est oratio mollis, et tenera, et ita flexibilis, ut sequatur quocunq; torqueas, tum & naturæ uariæ, & uoluntates, multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumẽ alijs uerborum, uolubilitasq; cordi est, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Distincta alios, et interpuncta, interualla, moræ, respirationesq; delectant. Quid potest esse tã diuersum? tamen est in utroq; aliquid excellens. Elaborant alij lenitate, & æquabilitate, & puro quasi quodam, et candido genere dicendi. Ecce alij duritatem, & seueritatem quandam uerbis, & orationis quasi mœstitiã sequuntur, quodq; paulo ante diuisimus, ut alij graues, alij tenues, alij temperati uellent uideri, quot orationum genera esse diximus, totidem oratorum reperiuntur. Et quoniam cœpi iam cumulatius hoc munus augere, quàm à te postulatũ est, tibi.n. tantum de orationis genere quærenti, respondi etiam breuiter de inueniendo, & collocando, ne nunc

quidem solum de orationis modo dicam, sed etiam de actionis, ita prætermissa pars nulla erit, quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum, quæ cómunis est multarũ artium. Quomodo autem dicatur, id est in duobus, in agendo, & in loquẽdo. Est enim actio quasi corporis quædam eloquentia, cũ constet e uoce, atq; motu. Vocis mutationes totidem sunt, quod animorũ, qui maxime uoce commouentur. Itaq; ille perfectus, quem iandudũ nostra indicat oratio, utcunq; se affectum uideri, et animum audiẽtis moueri uolet, ita certũ uocis admouebit sonum, de quo plura dicerẽ, si hoc præcipiendi tẽpus esset, aut si tu hoc quæreres. dicerem etiam de gestu, cum quo iunctus est uultus, quibus omnibus dici uix potest, quantum intersit quẽadmodum utatur orator. Nam et infantes actionis dignitate eloquentiæ sæpe fructum tulerunt, et diserti deformitate agẽdi multi infantes putati sunt. ut iam non sine causa Demosthenes tribuerit, & primas, et secundas, et tertias actioni. Si. n. eloquẽtia nulla sine hac, hæc autem sine eloquentia tanta est, certe plurimum in dicendo potest. Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, et contenta uoce atrociter dicere, & summissa leniter, et inclinata uideri grauis, & inflexa miserabilis. Mira est. n. quædam natura uocis, cuius quidem ẽ tribus omnino sonis, inflexo, acuto, graui, tanta sit, & tam suauis uarietas pfecta in cantibus. Est autem in dicendo etiam qdã cantus obscurior, non hic ẽ Phrygia, & Charia rhetorum epilogus penè cãticum, sed ille, quem significat Demosthenes, et Aeschines, cũ alter alteri obijcit uocis flexiones. Dicit plura etiam Demosthenes, illumq; sæpe dicit uoce dulci, & clara fuisse. In quo illud etiam notandũ mihi uidetur ad studium persequendæ suauitatis in uocibus, ipsa enim natura quasi modularetur hominum orationem, in omni uerbo posuit acutam uocem, nec una plus, nec à postrema syllaba citra tertiã, quo magis naturam ducem ad aurium uoluptatem sequatur industria. Ac uocis quidem bonitas optanda est (non est enim in nobis) sed tractatio, atque usus in nobis. ergo ille princeps uariabit, & mutabit, omnis sonorum tum intendens, tum remittens persequetur gradus, idemq; motu sic utetur, nihil ut supersit in gestu. Status erectus, & celsus, rarus incessus, nec ita lõgus, excursio moderata, eaq; rara, nulla mollitia ceruicum, nullæ argutiæ digitorũ, nõ ad numerũ articulus cadens, trunco magis toto se ipse moderans, et uirili laterũ flexione, brachij proiectione in contentionibus, cõtractione in remissis. Vultus uero, qui secundũ uocẽ plurimũ potest, qtã affert tum dignitatẽ, tum uenustatem, in quo cũ effeceris, ne quid ineptum, aut uultuosum

sit, tum oculorum est quædam magna moderatio. Nam ut imago est animi uultus, sic indices oculi, quorum & hilaritatis, & uicissim tristitiæ modum, res ipsæ, de quibus agetur, temperabunt. Sed iam illius perfecti oratoris, & summæ eloquentiæ, species exprimenda est, quem hoc uno excellere .i. oratione, cætera in eo latere, indicat nomẽ ipsum. Non .n. inuentor, aut compositor, aut actor, hæc complexus est oĩa, sed & græce ab eloquendo rhetor, & latine eloquens dictus est. Cæterarum enim rerum, quæ sunt in oratore, partem aliquã sibi quisq; uendicat, dicendi autem .i. eloquendi maxima uis soli huic cõceditur. Quanquã enim & philosophi quidam ornate locuti sunt, siquidẽ et Theophrastus diuinitate loquendi nomen inuenit, et Aristoteles Isocratem ipsum lacessiuit, et Xenophontis uoce musas quasi locutas ferunt, et longe omniũ, quicunq; scripserunt, aut locuti sunt, extitit, & grauitate princeps Plato, tamen horũ oratio neq; neruos, neq; aculeos oratorios, ac forenses habet. Loquuntur cum doctis, quorum sedare animos malunt, quã incitare, sic de rebus placatis, ac minime turbulentis docendi causa, non capiendi loquuntur, ut in eo ipso q̃d delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nõnullis, quã necesse sit, facere uideantur. Ergo ab hoc genere nõ difficile est hanc eloquentiã, de qua nũc agitur, secernere. Mollis est enim oratio philosophorum, et umbratilis, nec sententijs, nec uerbis instructa popularibus, nec iuncta numeris, sed soluta liberius, nihil iratum habet, nihil inuidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum, casta, uerecũda, uirgo incorrupta quodammodo, itaq; sermo potius, quã oratio dicitur. quanquam enim omnis locutio oratio est, tamen unius oratoris locutio hoc proprio signata nomine est. Sophistarum, de quibus supra dixi, magis distinguenda similitudo uidetur, qui omnes eosdẽ uolunt flores, quos adhibet orator in causis, persequi. Sed hoc differũt, quod cum sit his propositum non perturbare animos, sed placare potius, nec tam persuadere, quã delectare, et apertius id faciunt, quàm nos, & crebrius, concinnas magis sententias exquirunt, quàm probabiles, à re sæpe discedunt, intexunt fabulas, uerba apertius trãsferunt, eáq; ita disponunt, ut pictores uarietatem colorum, paria paribus referunt, aduersa contrarijs, sæpissiméq; similiter extrema definiunt. Huic generi historia finitima est, in qua & narratur ornate, & regio sæpe, aut pugna describitur, interponuntur etiam conciones, & hortationes, sed in his tracta quædam, & fluens expetitur, non hæc contorta, & acris oratio. Ab his non multo secus, quàm à poëtis hæc eloquentia, quam quæ-

rimus, seuocanda est. Nam etiam poetæ quæstionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus, numero maxime uidebantur antea & uersu, nunc apud oratores iam ipse numerus increbuit. Quicquid est enim, quod sub aurium mensuram aliquã cadit, etiã si abest à uersu (nam id qdem orationis est uitium) numerus uocatur, qui græce ῥυθμὸς dicitur. Itaq; uideo uisum esse nonnullis, Platonis, & Democriti locutionẽ, etsi absit à uersu, tamen quod incitatius feratur, & clarissimis uerborum luminibus utatur, potius poema putandum, quàm comicorum poëtarum, apud quos, nisi qđ uersiculi sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis, nec tamen id est poëtæ maximũ, etsi est, eo laudabilior, qđ uirtutes oratoris psequitur, cũ uersu sit astrictior. Ego autem etiã si quorũdã grandis, et ornata uox est poëtarum, tamen in ea cũ licentiam statuo maiorem esse, quàm in nobis faciendorũ, iungendorumq; uerborũ, tum etiã nonnullorũ uoluptati uocibus magis, quàm rebus inseruiũt. Nec uero si quid est unum inter eos simile (id autem est iudiciũ, electioq; uerborum) propterea cæterarum rerũ dissimilitudo intelligi non potest, sed id nec dubium est, & si quid habet quæstionis, hoc tamen ipsum ad id, quod propositum est, non est necessariũ. Seiunctus igitur orator à philosophorum eloquentia, à sophistarũ, ab historicorum, à poëtarum, explicandus est nobis, qualis futurus sit. Erit igitur eloquens (hunc enim authore Antonio querimus) is, qui in foro, causisq; ciuilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. probare necessitatis est, delectare suauitatis, flectere uictoriæ. Nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi. Subtile in probando, modicum in delectando, uehemens in flectendo, in quo uno uis omnis oratoris est. Magni igitur iudicij, summæ etiã facultatis esse debebit moderator ille, & quasi temperator huius tripartitæ uarietatis. Nam & iudicabit quid cuiq; opus sit, et poterit, quocunq; modo postulabit causa, dicere, Sed est eloquentiæ, sicut reliquarum rerũ fundamentũ sapientia, Vt enim in uita, sic in oratione nihil est difficilius, quàm quid deceat uidere. πρέπον appellant hoc græci, nos dicamus sanè decorum, de quo præclare, & multa præcipiuntur, & res est cognitione dignissima. Huius ignoratione non modo in uita, sed sæpissime & in poëmatis, & in oratione peccatur. est autem quid deceat oratori uidendum, non in sententijs solum, sed etiam in uerbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis authoritas, non omnis ætas, nec uero locus, aut tempus, aut auditor omnis, eo=

dē aut uerborū genere tractandus est, aut ſententiarū, ſemperq́; in omni parte orationis, ut uitæ, quid deceat, eſt conſyderandū, qđ & in re, de qua agitur, poſitum eſt, & in ꝑſonis, & eorū, qui dicunt, & eorū, qui audiunt. Itaq; hunc locū longe, et late patentem philoſophi ſolent in officijs tractare, non cū de recto ipſo diſputant, nā id quidem unū eſt, Grammatici in poëtis, Eloquentes in omni & genere, & parte cauſarum. quàm enim indecorum eſt, de ſtillicidijs, cum apud unum iudicem dicas, ampliſſimis uerbis, et locis uti communibus? de maieſtate populi R. ſummiſſe, et ſubtiliter? hic genere toto. at perſona alij peccant, aut ſua, aut iudicum, aut etiam aduerſariorum, nec re ſolum, ſed ſæpe etiam uerbo, & ſi ſine re nulla uis uerbi eſt, tamen eadem res ſæpe aut probatur, aut reijcitur alio, atq; alio elata uerbo. In omnibusq́; rebus uidendū eſt quatenus, etſi enim ſuus cuiq; modus eſt, tamen magis offendit nimium, quàm parū. In quo Apelles pictores quoq; eos peccare dicebat, qui non ſentirent, qđ eſſet ſatis. Magnus eſſet locus hic Brute, quod te non fugit, & magnum uolumen aliud deſyderat, sed ad id, quod agitur, illud ſatis. cū hoc decere, qđ ſemper uſurpamus in omnibus dictis, et factis minimis, & maximis, cū hoc inquam decere dicimus, illud non decere, & id uſquequaque quantum ſit, appareat, in alioq́; ponatur, aliudq́; totum ſit, utrū decere, an oportere dicas, oportere enim ꝑfectionē declarat officij, quo & ſemper utendum eſt, & omnibus. decere, quaſi aptum eſſe conſentaneumq́; tempori, et ꝑſonæ, quod cum in factis ſæpiſſime, tum in dictis ualet, in uultu deniq;, & geſtu, et inceſſu, contraq́; item dedecere. Quod ſi poëta fugit, ut maximum uitium, qui peccat etiā cum probam orationem affingit improbo, ſtulto'ue ſapiētis, Si deniq; pictor ille uidit, cum immolanda Iphigenia triſtis Chalcas eſſet, mœſtior Vlyſſes, mœreret Menelaus, obuoluendum caput Agamemnonis eſſe, quoniam ſummum illum luctum penicillo non poſſet imitari, si deniq; hiſtrio quid deceat, quærit, quid faciendū oratori putemus? ſed cum hoc tantū ſit, quid in cauſis, earumq́; quaſi membris faciat orator uiderit. Illud quidem perſpicuū eſt, non modo partes orationis, ſed etiam cauſas totas, alias alia forma dicendi eſſe tractandas.

Sequitur, ut cuiuſq; generis nota quæratur & formula, magnum opus, et arduum (ut ſæpe iam diximus) ſed ingredientibus cōſyderandum fuit, quid ageremus. Nunc quidem iam quocunq; feremur, danda nimirū uela ſunt. Ac primum informandus eſt ille nobis, quem ſolum quidam uocant atticum. Summiſſus eſt, et humilis, conſuetudinem imitans, ab indiſertis re, pluſquam opinione differens.

Itaq; eum qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas imitabilis quidẽ illa uidetur esse existimanti, sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet, ut etiam si illis maximis uiribus careat, sit (ut ita dicam) integra ualetudine. Primum igitur eum tanquam è uinculis numerorũ eximamus. Sunt enim quidam (ut scis) oratori numeri, de qbus mox agemus, obseruandi ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi, solutum quiddam sit, nec uagum tamen, ut ingredi libere, nõ ut licenter uideatur errare. Verba etiã uerbis quasi coagmentare negligat. habet enim ille tanquã hiatus concursu uocalium molle quiddam, & quod indicet non ingratam negligentiam, de re hominis, magis quàm de uerbis laborantis. Sed erit uidendum de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatioq; uerborum. illa enim ipsa contracta, & minuta non negligenter tractanda sunt, sed quædam etiam negligentia est diligens. Nam ut mulieres esse dicuntur nõnullæ inornatæ, quas id ipsum deceat, sic hæc subtilis oratio etiam incompta delectat, fit enim quiddam in utroq;, quo sit uenustius, sed non, ut appareat. tum remouebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum, ne calamistri quidem adhibebuntur. Fucati uero medicamenta candoris, & ruboris, omnia repellentur, elegantia modo, & munditia remanebit. Sermo purus erit, & latinus, dilucide, planeq; dicetur, quid deceat circunspicietur. Vnum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud suaue, et affluens, acutæ crebræq; sententiæ ponentur, & nescio unde ex abdito erutæ, atq; in hoc oratore dominabitur. Verecundus erit usus oratoriæ quasi supellectilis. supellex est enim quodammodo nostra, quæ est in ornamentis, alia rerũ, alia uerborum. Ornatus autem uerborũ duplex, unus simplicium, alter collocatorũ. Simplex probatur in proprijs usitatisq; uerbis, qđ aut optime sonat, aut rem maxime explanat. In alienis, aut translatum, aut factum aliunde, ut mutuo, aut factum ab ipso, aut nouũ, aut priscum, & inusitatum. Sed etiã inusitata, ac prisca sunt in proprijs, nisi quod raro utimur. Collocata autẽ uerba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod uerbis mutatis non maneat manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quæ pmanent etiam si uerba mutaueris, sunt illa qdem pmulta, sed quæ emineant pauciora. Ergo ille tenuis orator modo sit elegans, nec in faciẽdis uerbis erit audax, et in trãsferẽdis uerecũdus, et parcus, et in priscis

reliquisq; ornamentis, & uerborum, & sententiarũ demissior, translatione fortasse crebrior, qua frequentissime sermo omnis utitur, nõ modo urbanorum, sed etiam rusticorum. Siquidem est eorũ gemmare uites, sitire agros, lætas esse segetes, luxuriosa frumenta. Nihil horum parũ audacter, sed aut simile est illi, unde transferas, aut si res suum nullum habet nomen, docendi causa sumptum, non ludendi uidetur. Hoc ornamẽto liberius paulo, quàm cæteris utetur hic summissus, nec tam licenter tamen, quàm si genere dicendi uteretur amplissimo. Itaq; illud indecorum, quod quale sit, ex decoro debet intelligi, hic quoq; apparet, cum uerbũ aliquod altius transfertur, idq́; in oratione humili ponitur, quod idẽ in alia deceret. Illam autem concinnitatem, quæ uerborum collocationem illuminat his luminibus, quæ græci quasi aliquos gestus orationis σχήματα appellant, quod idem uerbum ab his etiã in sententiarum ornamenta transfertur, adhibet quidem hic subtilis, quem nisi quod solum cætero quin recte quidam uocant atticum, sed paulo parcius. Nam si, ut in epularum apparatu à magnificentia recedens, non se parcum solum, sed etiam elegantem uideri uolet, eliget qbus utatur. Sunt enim pleræq; aptæ huius ipsius oratoris, de quo loquor, parsimoniæ. Nam illa, de qbus ante dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata, & similiter conclusa, eodemq́; pacto cadentia, & immutatione literæ quasi quæsitæ uenustates, ne elaborata concinnitas, & quoddam aucupium delectationis manifesto deprehensum appareat. Itemq́; siquæ uerborũ iterationes contentionem aliquam, et clamorẽ requirent, erunt ab hac summissione orationis alienæ, cæteris promiscue poterit uti, continuatione uerborum modo relaxet, & diuidat, utaturq́; uerbis, quam usitatissimis, translationibus quammollissimis. etiam illa sententiarũ lumina assumat, quæ nõ erunt uehementer illustria. Non faciet rẽp. loquẽtem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec aceruatim multa frequentans, una complexione deuinciet. Valentiorũ hæc laterũ sunt, nec ab hoc, quem informamus, aut expectanda, aut postulanda. Erit enim ut uoce, sic etiam oratione suppressior, sed pleraq; ex illis conuenient etiam huic tenuitati, quanquam iisdẽ ornamentis utetur horridius, talem enim inducimus. Accedit actio non tragica, nec scenæ, sed modica iactatione corporis, uultu tamen multa conficiens, nõ hoc quo dicuntur, os ducere, sed illo, quo significant ingenue, quo sensu quidq; pronuntient. Huic generi orationis aspergentur etiam sales, q̃ in dicendo nimium quantum ualent, quorum duo genera sunt, unũ facetiarum, alterum dicacitatis, utetur utroq;, sed altero in narrãdo aliquid uenuste,

quid uenuste,

quid uenuste, altero in iaciendo, mittendoq; ridiculo, cuius genera plura sunt, sed nūc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo sic usurum oratorem, ut nec nimis frequēti, ne scurrile sit, nec subobscœno, ne mimicum, nec petulanti, ne improbū, nec in calamitatem, ne inhumanum, nec in facinus, ne odij locū risus occupet, neque aut sua persona, aut iudicum, aut tempore alienum. Hæc enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quæsita, nec ex tempore ficta, sed domo allata, quæ plerunq; sunt frigida, parcet & amicitijs, et dignitatibus, uitabit insanabiles contumelias. tantummodo aduersarios figet, nec eos tamen semper, nec omneis, nec omni modo, quibus exceptis sic utetur sale, & facetijs, ut ego ex istis nouis atticis talem cognouerim neminem, cum id certe sit uel maxime atticum. Hanc ego iudico formam summissi oratoris, sed magni tamen, & germani attici, quoniam quicquid est salsum, aut salubre in oratione, id propriū atticorum est. è quibus tamen non omnes faceti, Lysias satis, & Hyperides, Demades præter cæteros fertur, Demosthenes minus habetur, quo quidem mihi nihil uidetur urbanius, sed non tam dicax fuit, quàm facetus. est autem illud acrioris ingenij, hoc maioris artis.

VBERIVS est aliud, aliquantoq; robustius, quā hoc humile, de quo dictum est. Summissius autem, quàm illud, de quo iam dicetur, amplissimum. Hoc in genere neruorum uel minimum, suauitatis autem est uel plurimū. Est enim plenius, quàm hoc enucleatum, quā autem illud ornatum, copiosumq;, summissius. Huic omnia dicēdi ornamenta conueniunt, plurimumq; est in hac orationis forma, suauitatis, in qua multi floruerūt apud græcos. sed Phalereus Demetrius meo iudicio præstitit cæteris, cuius oratio cum sedate, placideq; loquitur, tum illustrant eam, quasi stellæ quædam translata uerba, atque immutata. Translata ea dico, ut sæpe iam, quæ per similitudinem ab alia re aut suauitatis, aut inopiæ causa, transferūtur. Mutata, in quibus pro uerbo proprio subijcitur aliud, quod idem significet, sumptū ex re aliqua consequēti, quod quanquam transferendo fit, tamē alio modo transtulit, cum dixit Ennius. arcem, & urbem orbas. alio modo, si pro patria arcem dixisset. & horridam Africam terribili tremere tumultu cum dicit, pro Afris immutat Africam. Hāc hypallagen rhetores, quia quasi summutantur uerba pro uerbis, metonomiam grammatici uocant, quod nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi hæc ipsa subiungit, & abusionem, quam chatacresim uocant, ut cum minutum dicimus animū pro paruo, et abutimur uerbis propinquis, si opus est, uel quod delectat, uel quod licet. iam cum

fluxerunt continuæ plures translationes, alia plane fit oratio. Itaq; genus hoc græci appellãt ἀλληγορίαν, nomine recte, genere melius il le, qui ista omnia translationes uocat. Hæc frequentat Phalereus ma xime, suntq; dulcissima, et quanquam translatio est apud eum mul ta, tamen immutationes nusquam crebriores, in idẽ genus orationis (loquor enim de illa modica, ac temperata) uerborum cadunt lumi na omnia, multa etiam sententiarũ, latæ, eruditæq; disputationes ab eodẽ explicantur, et loci communes sine contentione dicuntur. Quid multa? e philosophorũ scholis tales fere euadunt, et nisi coram erit comparatus ille fortior, per se hic, quem dico, probabitur. Est quoddã etiam insigne, et florens orationis, pictum, & expolitũ genus, in quo omnes uerborum, omnes sententiarũ illigantur lepores. Hoc totum e sophistarũ fontibus defluxit in forũ, sed spretum a subtilibus, repul sum a grauibus, in ea, de qua loquor, mediocritate cõsedit. TERtius est ille amplus, copiosus, grauis, ornatus, in quo profecto uis maxima est. Hic est enim, cuius ornatum dicendi, & copiam admiratæ gentes eloquentiam in ciuitatibus plurimũ ualere passæ sunt. Sed hanc elo quentiã, quæ cursu magno, sonituq; ferretur, quã suspicerent omnes, quam admirarentur, quam se assequi posse diffiderent. Huius eloquẽ tiæ est tractare animos, huius omni modo permouere. Hæc modo per fringit, modo irrepit ĩ sensus, inserit nouas opiniones, euellit insitas. Sed multũ interest ĩter hoc dicẽdi genus, et superiora. Qui in illo subti li, et acuto elaborauit, ut callide, arguteq; diceret, nec quicq̃ altius co gitaret, hoc uno profecto magnus orator est, si nõ maximus, minimeq; in lubrico uersabitur, & si semel constiterit, nunquam cadet. Medius ille autem, quem modicum, & temperatum uoco, si modo suum illud satis instruxerit, nõ extimescit ancipites dicendi, incertosq; casus, etiã siquando minus succedet, ut sæpe fit, magnum tamen periculum non adibit, alte enim cadere non potest. At uero hic noster, quẽ principẽ ponimus, grauis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus, aut in hoc so lo se exercuit, aut huic generi studet uni, nec suam copiam cum illis duobus generibus temperauit, maxime est contemnendus. Ille enim summissus, quod acute, et ueteratorie dicit, sapiens iã, medius, suauis, hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, uix satis sanus uideri solet. Qui enim nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, distincte, facete dicere, præsertim, cũ causæ partim totæ sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ, si is non præparatis auribus in flammare rem cœpit, furere apud sanos, & quasi inter sobrios bac chari uinolentus uidetur. Tenemus igitur Brute, quem quærimus, sed

animo. nam manu si comprehendissem, ne ipse quidem sua tanta eloquentia mihi persuasisset, ut se dimitterem. Sed inuentus profecto est ille eloquens, quem nunquam uidit Antonius. Quis est igitur is? complectar breui, disseram pluribus. Is enim est eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna grauiter, & mediocria temperate potest dicere. Nemo is inquies unquam fuit. nec fuerit, ego enim quid desyderem, non quid uiderim disputo. redeoq; ad illam Platonis, de qua dixeram, rei formam, & speciem, quam etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quæro, neque quicquam mortale, & caducum, sed illud ipsum, cuius qui sit compos, sit eloquens, quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis nisi mentis oculis uidere possumus. Is erit igitur eloquens (ut illud idem iteremus) qui poterit parua summisse, modica temperate, magna grauiter dicere. Tota mihi causa pro Cecinna de uerbis interdicti fuit, res inuolutas definiendo explicauimus, ius ciuile laudauimus, uerba ambigua distinximus. Fuit ornandus in manilia lege Pompeius, temperata oratione ornandi copiam persecuti sumus. Ius omne retinendæ maiestatis Rabirij causa continebatur. Ergo in omni genere amplificationis exarsimus. At hæc interdum temperanda, & uarianda sunt. Quod igitur in accusationis septem libris non reperitur genus? quod in Habiti? quod in Cornelij? quod in plurimis nostris defensionibus? quæ exempla selegissem, nisi uel nota esse arbitrarer, uel posse eligere, qui quærerent. Nulla est enim ullo in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. non assequimur, at quid deceat uidemus, nec enim nunc de nobis, sed de re dicimus. in quo tantum abest, ut nostra miremur, ut usq; eo difficiles, ac morosi simus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes, qui quanquam unus eminet inter omnes in omni genere dicendi, tamen non semper implet aures meas, ita sunt auidæ, et capaces, & semper aliquid immensum, infinitumq; desyderant. Sed tamen, quoniam & hunc tu oratorem cum eius studiosissimo Pammene, cum esses Athenis, totum diligentissime cognouisti, neque eum dimittis e manibus, & tamen nostra etiam lectitas, uides profecto illum multa perficere, nos multa conari, illum posse, nos uelle, quocunq; modo causa postulet, dicere. sed ille magnus, nam & successit ipse magnis, et maximos oratores habuit æquales, nos magnum fecissemus, si quidē potuissemus, quo cōtendimus peruenire, in ea urbe, in qua (ut ait Antonius) auditus eloquens nemo erat. Atqui, si Antonio Crassus

eloquens uisus non est, aut sibi ipse, nunquam Cotta uisus esset, nunquam Sulpitius, nũquam Hortensius. Nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpitius, non multa grauiter Hortensius. Superiores magis ad omne genus apti, Crassum dico, & Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fusæ orationis aures ciuitatis accepimus, easq; nos primi, quicunq; eramus, & quantulun cunq; dicebamus, ad huius generis dicendi audiendi incredibilia studia conuertimus. Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus, de Supplicio parricidarum? quæ nequaquam satis deferbuisse post aliquã to sentire cœpimus. Quid enim tam commune, quàm spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuãtibus, litus eiectis? Ita uiuunt, dũ possunt, ut ducere animam de cœlo non queant, ita moriuntur, ut eorũ ossa terram non tangant, ita iactantur fluctibus, ut nunquam alluantur, ita postremo eiiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant, et quæ sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis non tam re, et maturitate, q̃ spe, et expectatione laudati. ab hac indole iam illa matura, uxor generi, nouerca filij, filiæ pellex. Nec uero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus. ipsa enim illa pro Roscio iuuenilis redundantia multa habet attenuata, quædã etiã paulo hilariora. At pro habito, pro Cornelio, compluresq; aliæ. nemo enim orator tam multa, ne in græco quidem otio, scripsit, quàm multa sunt nostra, eaq; hanc ipsam habent, quam probo, uarietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poëtis, et maxime tragicis concederẽ, ut ne omnibus locis eadẽ contentione uterentur, crebroq; mutarent? non nunq̃ etiam ad quotidianum genus sermonis accederent? ipse nunq̃ ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid poëtas diuino ingenio profero? Histriones eos uidimus, qbus nihil posset in suo genere esse præstantius, qui non solum in dissimillimis personis satisfaciebãt, cum tamen in suis uersarentur, sed et comœdum in tragœdijs, et tragœdum in comœdijs admodum placere uidimus, ego non elaborem? cum dico me, te Brute dico, nam in me quidem iampridem effectum est, quod futurum fuit. Tu autẽ eodẽ modo omnes causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in ijsdem causis perpetuũ, & eundem spiritum sine ulla cõmutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas, ac tuorum, quod eum credo amares, cum ad te in Thusculanũ uenissem, imaginẽ ex ære uidi, nihil Lysiæ subtilitate cedit, nihil argutiis, & acumine Hyperidi, nihil lenitate Aeschini, & splendore uerborum. Multæ sunt eius totæ orationes subtiles, ut contra Leptinẽ, multæ, et totæ graues, ut quæ-

dam

dam philippicæ, multæ uariæ, ut contra Aeschinem falsæ legationis, ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Iam illud medium quoties uult, arripit, & à grauissimo discedens eò potissimum delabitur. Clamores tamen tum mouet, & tum in dicendo plurimum efficit, cũ grauitatis locis utitur. Sed ab hoc parumper abeamus, quandoquidẽ de genere, nó de homine quærimus, rei potius, idest eloquentiæ uim, & naturam explicemus. Illud tamen, quod iam ante diximus, meminerimus, nihil nos præcipiendi causa esse dicturos, atq; ita potius acturos, ut existimatores uideamur loq, non magistri. in quo tamen longius progredimur, quod uidemus non te hæc solum esse lecturum, qui ea multo, quàm nos, qui quasi docere uideamur, habeas notiora. sed hũc librum etiã si minus nostra commendatione, tuo tamen nomine diuulgari necesse est. Esse igitur perfecte eloquentis puto, non eã solum facultatem habere, quæ sit eius propria fuse, lateq; dicendi, sed etiam uicinam eius, atq; finitimam dialecticorũ scientiam assumere, quanquã aliud uidetur oratio esse, aliud disputatio, nec idẽ loqui esse, quod dicere, attamen utrunq; in disserendo est. disputandi ratio, & loquendi dialecticorum sit, oratorum autem dicendi, & ornandi. Zeno qdem ille, à quo disciplina stoicorum est, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset. Nam cũ compresserat digitos, pugnumq; fecerat, dialecticam aiebat eiusmodi esse. Cũ autẽ diduxerat, et manum dilatauerat, palmæ illius similem eloquentiã esse dicebat. Atq; etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricæ dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticæ, ut hoc uidelicet differant inter se, quod hæc ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo, omnem, quæ ad dicendũ trahi posset, loquendi rationem esse notam, quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minime fallit) duplicem habuit docendi uiam. Nam & ipse Aristoteles tradidit præcepta plurima disserendi, & postea qui dialectici dicuntur spinosiora multa pepererũt. Ergo eum censeo, qui eloquentiæ laude ducatur, non esse earũ rerũ omnino rudem, sed uel illa antiqua, uel hac Chrysippi disciplina institutus nouerit primum uim, naturam, genera uerborũ, & simplicium, & copulatorũ. Deinde quot modis quicq; dicatur, qua ratione uerum, falsum'ne sit, iudicetur, quid efficiatur è quoq;, quod cuiq; cõsequens sit, quodq; contrariũ. Cumq; ambigue multa dicantur, quomodo quicq; eorũ diuidi, explanariq; oporteat. hæc tenenda sunt oratori, sæpe enim occurrunt, sed quia sua sponte squallidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. Et quoniã in

omnibus, quæ ratione docentur, & uia, primũ conſtituendũ eſt, quid
quidq; ſit, niſi enim inter eos, qui diſceptent, conuenit, quid ſit illud, de
quo ambigitur, nec recte diſſeri, nec unquam ad exitum perueniri po-
teſt. explicanda eſt ſæpe uerbis mens noſtra de quaq; re, atq; inuolu
tæ rei notitia definiendo aperienda eſt. ſiquidẽ eſt definitio oratio,
quæ quid ſit id, de quo agitur, oſtendit quambreuiſſime. Tum, ut ſcis,
explicato genere cuiuſq; rei, uidendum eſt, quæ ſint eius generis, ſiue
formæ, ſiue partes, ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc
facultas in eo, quẽ uolumus eſſe eloquentem, ut definire rẽ poſſit, neq;
id faciat tam preſſe, & anguſte, quàm in illis eruditiſſimis diſputatio
nibus fieri ſolet, ſed cum explanatius, tum etiam uberius, & ad cõ-
mune iudicium, popularemq́; intelligentiam accommodatius. idemq́;
etiam, cum res poſtulabit, genus uniuerſum in ſpecies certas, ut nulla
neq; prætermittatur, neq; redundet, partietur, ac diuidet. Quando
autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus, quoniam (ut ſu-
pra dixi) iudicem me eſſe, non doctorẽ uolo. Nec uero dialecticis mo
do ſit inſtructus, ſed habeat omnes philoſophiæ notos, et tractatos
locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil
de caritate patriæ, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de uirtuti-
bus, aut uitijs, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de uoluptate, nihil
de perturbationibus animi, et erroribus, quæ ſæpe cadunt in cauſas,
ſed ieiunius aguntur, nihil inquam ſine ea ſcientia, quam dixi, graui
ter, ample, copioſe dici, & explicari poteſt. De materia loquor oratio
nis etiam nunc, non ipſo de genere dicendi. uolo enim prius habeat
orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quàm cogitet, qui
bus uerbis quicq; dicat, aut quomodo. quem etiam, quo grandior ſit,
& quodammodo excelſior (ut de Pericle dixi ſupra) ne phyſicorum
quidem eſſe ignarum uolo. Omnia profecto, cum ſe à cœleſtibus re-
bus refert ad humanas, excelſius, magnificentiusq́; & dicet, & ſen-
tiet. cumq́; illa diuina cognouerit, uolo ignoret, ne hæc quidem hu-
mana. Ius ciuile teneat, quo egent cauſæ forenſes quotidie. Quid
eſt enim turpius, quàm legitimarum, & ciuilium controuerſiarũ pa
trocinia ſuſcipere, cum ſis legum, & ciuilis iuris ignarus? Cogno-
ſcat etiam rerum geſtarum, & memoriæ ueteris ordinem, maxime
ſcilicet noſtræ ciuitatis, ſed & imperioſorum populorum, & regum
illuſtrium, quem laborẽ nobis Attici noſtri leuauit labor, qui conſer
uatis, notatisq́; temporibus, nihil cũ illuſtre prætermitteret, annorũ
ſeptingentorum memoriam uno libro colligauit. Neſcire autem, quid
ante quàm natus ſis, acciderit, id eſt ſemper eſſe puerũ. Quid enim

ſt ætas hominis? niſi cum memoria rerum ueterum cum ſuperiorũ
ætate contexitur. Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumq;
prolatio ſumma cum delectatione & authoritatem orationi affert,
& fidem. Sic igitur inſtructus ueniet ad cauſas, quarũ habebit gene
ra primũ ipſa cognita. Erit enim ei perſpectum, nihil ambigi poſſe,
in quo non aut res controuerſiam faciat, aut uerba. Res aut de uero,
aut de recto, aut de nomine. Verba aut de ambiguo, aut de contrario.
Nam ſiquando aliud in ſententia uidetur eſſe, aliud in uerbis, genus
eſt quoddam ambigui, quod ex præterito uerbo fieri ſolet. in quo,
quod eſt ambiguorum proprium, res duas ſignificari uidemus. Cum
tam pauca ſint genera cauſarũ, etiam argumentorũ præcepta pauca
ſunt. traditi ſunt, è qbus ea ducantur, duplices loci, uni è rebus ipſis,
alteri aſſumpti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorẽ oratio
nem, nam ipſæ qdem res in perfacili cognitione uerſantur. qd enim
iam ſequitur, quod quidem artis ſit? niſi ordiri orationem, in quo aut
concilietur auditor, aut erigatur, aut paret ſe ad diſcendum, rẽ breui
ter exponere, & probabiliter, & aperte, ut quid agatur intelligi poſ
ſit, ſua confirmare, aduerſaria euertere, eaq; efficere non pturbate,
ſed ſingulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur, quod
ſit conſequens ijs, quæ ſumentur ad quanq; rem confirmandam. poſt
omnia perorationẽ inflammantem, reſtinguentem'ue concludere. Has
parteis quemadmodũ tractet ſingulas, difficile dictu eſt hoc loco, nec
enim ſemper tractantur uno modo. Quoniã autẽ non quẽ doceã
quæro, ſed quẽ probem, probabo primum eũ, qui qd deceat, uidebit.
Hæc enim ſapientia maxime adhibenda eloquenti eſt, ut ſit tempo-
rũ, perſonarumq; moderator. Nã nec ſemper, nec apud omneis, nec
contra omneis, nec pro omnibus, nec omnibus eodẽ modo dicendum
arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad id quodcunq; decebit, poterit
accommodare orationem. quod cũ ſtatuerit, tum ut quicq; erit dicen-
dum, ita dicet, nec ſatura ieiune, nec grandia minute, nec item con-
tra, ſed erit rebus ipſis par, & æqualis oratio. Principia uerecũda
nõ elatis intenſa uerbis, ſed acuta ſententijs, uel ad offenſionẽ aduer
ſarij, uel ad cõmendationẽ ſui. Narrationes credibiles nec hiſtorico,
ſed propè quotidiano ſermone explicatæ dilucide. Dein ſi tenues cau
ſæ, tum etiã argumentandi tenue filũ & in docendo, & in refellen-
do, idq; ita tenebitur, ut quanta ad rem, tanta ad orationem fiat ac-
ceſſio. Cum uero cauſa ea inciderit, in qua uis eloquẽtiæ poſſit ex-
promi, tum ſe latius fundet orator, tum reget, & flectet animos, et ſic
afficiet, ut uolet, ideſt ut cauſæ natura, et ratio temporis poſtulabit.

Sed erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quem ascendit in tantum honorẽ eloquentia. Nam cũ omnis pars oratiõis esse debet laudabilis, sic ut uerbũ nullum, nisi aut graue, aut elegans excidat, tum sunt maxime luminosæ, & quasi actuosæ partes duæ. Quarum alteram in uniuersi generis quæstione pono, quam (ut supra dixi) græci appellant θέσιν. Alteram in augendis, amplificandisq; rebus, quæ ab eisdẽ αὔξησις est nominata. Quæ etsi æquabiliter toto corpore orationis fusa esse debet, tamen in communibus locis maxime excellet, qui communes appellati, eo quod uidentur multarum ijdem esse causarum, sed proprij singularum esse debebunt. At uero illa pars orationis, quæ est de genere uniuerso, totas causas sæpe continet. Quicquid est enim illud, in quo quasi certamen est controuersiæ, qđ græce κρινόμενον dicitur, id ita dici placet, ut traducatur ad perpetuam quæstionem, atq; ut de uniuerso genere dicatur, nisi cũ de uero ambigitur, quod quæri coniectura solet. dicetur autem non peripateticorũ more (est enim illorum exercitatio elegans iam inde ab Aristotele constituta) sed aliquanto neruosius, & ita de re communia dicentur, ut & pro reis multa leniter dicantur, & in aduersarios aspere. Augendis uero rebus, & contra abijciendis nihil est, qđ non perficere possit oratio, quod & inter media argumenta faciẽdũ est, quotiescunq; dabitur uel amplificandi, uel minuendi locus, et penè infinite in perorando. Duo sunt etiã, quæ bene tractata ab oratore admirabilem eloquentiã faciant. Quorũ alterum est, quod græci ἠθικὸν uocant, ad naturam, & ad mores, & ad omnem uitæ consuetudinem accommodatũ, alterũ (quod ijdem παθητικὸν nominant) quo pturbantur animi, & concitantur, in quo uno regnat oratio. Illud superius, come, iucundũ, ad beneuolentiã conciliandã paratum, hoc uehemens, incensum, incitatum, quo causæ eripiũtur, quod cũ rapide fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos, mediocres, aut multo etiã minus, sed magno sem p usi impetu, sæpe aduersarios de statu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo summus orator nõ respondit Hortensius. À nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus, obmutuit. Nobis priuata in causa magna, & graui, cũ cœpisset Curio pater respondere, subito assedit, cũ sibi uenenis ereptã memoriam diceret. Quid ego de miserationibus loquar? quibus eo sum usus pluribus, qđ etiã si plures dicebamus, porationẽ mihi tamẽ oẽs relinquebãt, in quo ut uiderer excellere, nõ ĩgenio, sed dolore assequebar. Quæ qualiacũq; in me sunt, me. n. ipsum non pœnitet quãta sint, sed apparẽt in oratiõibus, et si carẽt libri spiritu illo

propter quē maiora eadē illa cum aguntur, quā cum leguntur, uideri solent. Nec uero miseratione solum mens iudicum permouēda est, qua nos ita dolenter uti solemus, ut puerum infantem in manibus p̄orantes tenuerimus, ut alia in causa excitato reo nobili, sublato etiā filio paruo, plangore, et lamentatione compleremus forū. Sed etiā est faciendum, ut irascatur iudex, mitigetur, inuideat, faueat, contemnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, satietate afficiatur, speret, metuat, laetetur, doleat. qua in uarietate, duriorum, accusatio suppeditabit exēpla, mitiorum, defensiones meae. Nullo.n.modo animus audientis, aut incitari, aut leniri potest, qui modus a me non tentatus sit, dicerem perfectum, si ita iudicarem, nec in ueritate crimen arrogantiae extimescerem, Sed (ut supra dixi) nulla me ingenij, sed magna uis animi inflammat, ut me ipse non teneam, nec unq̄ is, qui audiret, incenderetur, nisi ardens ad eū p̄ueniret oratio. Vterer exēplis domesticis, nisi ea legisses. Vterer alienis, uel latinis, si ulla reperirem, uel graecis, si deceret, sed Crassi p̄pauca sunt, nec ea iudiciorū, nihil Antonij, nihil Cottae, nihil Sulpitij, dicebat melius, quàm scripsit Hortensius. Verū haec uis, quam quaerimus, q̄ta sit suspicemur, quoniā exēplum non habemus, aut si exempla sequimur, a Demosthene sumamus, & quidē p̄petuae dictiōis ex eo loco, unde in Ctesiphontis iudicio de suis factis, consilijs, meritis in rep. aggressus est dicere. Ea profecto oratio in eā formam, quae est insita in mentibus nostris, includi sic potest, ut maior eloquentia nō requratur. Sed iam ipsa forma restat, & character ille q̄ dicitur, q̄ qualis esse debeat ex ipsis, quae supra dicta sunt, intelligi potest. Nā & singulorū uerborū, et collocatorū lumina attigimus, q̄bus sic abundabit, ut uerbū ex ore nullum, nisi aut elegans, aut graue exeat. ex omniq; genere frequētissimae translatiōes erūt, quod eae propter similitudinē transferunt animos, & referunt, ac mouent huc, & illuc, q̄ motus cogitationis celeriter agitatus p̄ se ipse delectat. et reliqua ex collocatione uerborū, quae sumuntur quasi lumina magnū afferunt ornatum orationi. Sunt enim similia illis, quae in amplo ornatu scenae, aut fori appellantur insignia, nō quod sola ornent, sed quod excellant. Eadē ratio est horū, quae sunt orationis lumina, et quodāmodo insignia, cum aut duplicantur, iteranturq; uerba, aut breuiter cōmutata ponuntur, aut ab eodē uerbo ducitur saepius oratio, aut in idē conijcitur, aut in utrūq;, aut adiungitur idē iteratum, aut idē ad extremū refertur, aut cōtinenter unū uerbum non in eadē sententia ponitur, aut cum similiter uel cadunt uerba, uel desinunt, aut multis modis cōtrarijs relata cōtraria, aut cū gra=

datim sursum uersus reditur, aut cũ demptis coniunctionibus, disso=
lute plura dicuntur, aut cum aliquid prætereuntes, cur id faciamus,
ostendimus, aut cum corrigimus nosmetipsos quasi reprehendentes,
aut si est aliqua exclamatio, uel admirationis, uel conquestionis, aut
cum eiusdem nominis casus sæpius cõmutantur. Sed sententiarũ or-
namenta maiora sunt, qbus quia frequentissime Demosthenes utitur,
sunt qui putent icirco eius eloquentiam maxime esse laudabilẽ. Et
uero nullus ferè ab eo locus sine quadam conformatione sententiæ
edicitur, nec aliud quicquam est dicere, nisi omnes, aut certe plerasq;
aliqua specie illuminare sententias, quas cum tu optime Brute teneas,
quid attinet nominibus uti, aut exẽplis? tantummodo notetur locus.
Sic igitur dicet ille, quẽ expetimus, ut uerset sæpe multis modis ean
dem, & unam rem, & hæreat in eadẽ, commoretur'q; sententia.
Sæpe etiam ut extenuet aliquid, sæpe ut irrideat, ut declinet a pro=
posito, deflectat'q; sententiam, ut proponat, quid dicturus sit, ut cum
transegerit iã aliqd, definiat, ut se ipse reuocet, ut quod dixit, iteret,
ut argumentum ratione concludat, ut interrogando urgeat, ut rursus
quasi ad interrogata sibi ipse respondeat, ut contra ac dicat accipi, et
sentiri uelit, ut addubitet, qd potius, aut quomodo dicat, ut diuidat in
partes, ut aliquid relinquat, ac negligat, ut ante præmuniat, ut in eo
ipso, in quo reprehendatur, culpã in aduersariũ conferat, ut sæpe cũ
ĳs, qui audiunt, nonnunquã etiam cum aduersario quasi deliberet,
ut hominum sermones, mores'q; describat, ut muta quædã eloquen=
tia inducat, ut ab eo, quod agitur, auertat animos, ut sæpe in hilari
tatem, risum'ue conuertat, ut ante occupet, quod putat opponi, ut cõ=
paret similitudines, ut utatur exemplis, ut aliud alĳ tribuens disper
tiat, ut interpellatorẽ coerceat, ut aliquid reticere se dicat, ut denun
tiet, qd caueat, ut liberius qd audeat, ut irascatur etiam, ut obiurget
aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut à proposito
declinet aliquantulum, ut optet, ut execretur, ut fiat ĳs, apud quos
dicet, familiaris, atq; alias etiã dicendi, quasi uirtutes sequatur, breui=
tatem, si res petet. Sæpe etiam rẽ dicendo subĳciet oculis, sæpe supra
feret quàm fieri possit, significatio sæpe erit maior, quàm oratio, sæpe
hilaritas, sæpe uitæ, naturarumq; imitatio. Hoc in genere (nam quasi
syluam uides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo, sed hæc
nisi collocata, & quasi structa, & nexa uerbis, ad eã laudem, quam
uolumus, aspirare non possunt. De quo cum mihi deinceps uiderem
esse dicendum, etsi mouebant etiã me illa, quæ supra dixerã, tamen
ĳs, quæ sequuntur, perturbabar magis. Occurrebat enim posse re=

periri, non inuidos solum, quibus referta sunt omnia, sed fautores etiam laudum mearum, qui non censerent eius uiri esse, de cuius meritis tanta senatus iudicia fecisset comprobante populo R. quanta de nullo, de artificio dicendi literis tam multa mandare. Quibus si nihil aliud responderem, nisi me M. Bruto negare roganti noluisse, iusta esset excusatio, cum & amicissimo, & praestantissimo uiro, & recta, & honesta petenti satisfacere uoluissem. Sed si profitear, quod utinam possem, me studiosis dicendi, praecepta, & quasi uias, quae ad eloquentiam ferrent, traditurum, quis tandem id iustus rerum aestimator reprehenderet? nam quis unquam dubitauit, quin in rep. nostra primas eloquentia tenuerit semper urbanis, pacatisq; rebus, secundas iuris scientia? cum in altera gratiae, gloriae, praesidij plurimum esset, in altera persecutionum, cautionumq; praeceptio, quae quidem ipsa auxilium ab eloquentia saepe peteret, ea uero repugnante uix suas regiones, finesq; defenderet. Cur igitur ius ciuile docere semper pulchrum fuit? hominumq; clarissimorum discipulis domus floruerunt? ad dicendum siquis acuat, aut adiuuet in eo iuuentutem, uituperetur? Nam, si uitiosum est dicere ornate, pellatur omnino e ciuitate eloquentia, sin ea non modo eos ornat, penes quos est, sed etiam uniuersam remp. cur aut discere turpe est, quod scire honestum est, aut quod nosse pulcherrimum est, id non gloriosum docere? At alterum factitatum est, alterum nouum, fateor, sed utriusq; rei causa est. Alteros enim respondentes audire sat erat, ut ij, qui docerent, nullũ sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent, sed eodem tempore & discentibus satisfacerent, & consulentibus. Alteri, cum domesticum tempus in cognoscendis, componendisq; causis, forense in agendis, reliquum in seipsis reficiendis omne consumerent, quem habebant instituendi, aut docendi locum? Atq; haud scio, an pleriq; nostrorum oratorũ ingenio plus ualuerint, quàm doctrina. itaq; illi dicere melius, quàm praecipere, nos, contra fortasse possumus. At dignitatem docere non habet, certe, si quasi in ludo, sed si monendo, si cohortando, si percunctando, si communicando, si interdum etiam una legendo, audiendo, nescio cur non docendo etiam aliquid aliquando, si possis meliores facere, cur nolis? An quibus uerbis sacrorũ alienatio fiat, docere honestum est, quibus ipsa sacra retineri, defendiq; possint, nõ honestum est? At ius profitentur etiam qui nesciunt, eloquentia autem illi ipsi, qui consecuti sunt, tamen se ualere dissimulant, propterea q prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Num

igitur, aut latere eloquentia potest, aut id, quod dissimulat, effugit, aut est periculum nequis putet in magna arte, et gloriosa, turpe esse docere alios, id quod ipsi fuerit honestissimum discere? Ac fortasse cæteri tectiores, ego semper me didicisse præ me tuli. Quid enim possem? cum abfuissem adolescens, & horum studiorum causa mare transissem, & doctissimis hominibus domus referta esset, & aliquæ fortasse inessent in sermone nostro doctrinarum notæ, cumq; uulgo scripta nostra legerentur. dissimularem me didicisse? Quid erat cur probarem? nisi quod parum fortasse profeceram. Quod cum ita sit, tamen ea, quæ supra dicta sunt, plus in disputando, quàm ea, de quibus dicendũ est, dignitatis habuerunt. De uerbis enim componendis, & de syllabis propemodum dinumerandis, & dimetiendis loquemur, quæ etiã si sunt, sicuti mihi uidentur, necessaria, tamen fiũt magnificẽtius, quàm docentur. Est id omnino uerũ, sed proprie in hoc dicitur. nam omniũ magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat, radices, stirpesq; non item, sed esse illa sine his non potest. Me autem siue peruagatissimus ille uersus, qui uetat

Artem pudere proloqui, quam factites

Dissimulare non sinit, qn delecter, siue tuũ studiũ hoc a me uolumen expressit, tamen eis, quos aliqd reprehensuros suspicabar, respondendum fuit. Quod si ea, quæ dixi, non ita essent, qs tamen se tam durũ, agrestemq; præberet, q hanc mihi nõ daret ueniam, ut cum meæ forẽses artes, & actiones publicæ concidissent, non me aut desidiæ, quod facere non possum, aut mœstitiæ, cui resisto, potiusquam literis dederẽ, quæ qdem me antea in iudicia, atq; in curiã deducebant, nũc oblectant domi. Nec uero talibus modo rebus, quales hic liber continet, sed multo etiã grauioribus, et maioribus, quæ si erunt pfectæ, profecto forensibus nostris rebus & domesticæ literæ respondebũt. Sed ad institutam disputationem reuertamur. Collocabuntur igitur uerba, aut ut inter se quamaptissime cohæreãt extrema cum primis, eaq; sint quamsuauissimis uocibus, aut ut forma ipsa, concinnitasq; uerborũ conficiat orbem suum, aut ut comprehensio numerose, & apte cadat. Atq; illud primum uideamus, quale sit, quod uel maxime desyderat diligentiam, ut fiat quasi structura quædam, nec tamen fiat operose, nam esset cum infinitus, tum puerilis labor, quod apud Lucilium scite exagitat in Albutio Scæuola,

Quàm lepide lexis compostæ, ut tesserulæ omnes
Arte pauimento, atque emblemate uermiculato.

Nolo tã minuta hæc cõstructio appareat, sed tamẽ stylus exercitatus

efficiet facile hanc uiam componēdi. Nā ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur, ne extremorum uerborum cum in sequentibus primis concursus, aut hiulcas uoces efficiat, aut asperas. Quamuis enim suaues, grauesue sententiæ, tamen si inconditis uerbis efferuntur, offendent aures, quarum est iudicium superbissimum. Quod quidem latina lingua sic obseruat, nemo ut tam rusticus sit, qui uocaleis nolit coniungere. In quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quod eas literas tantopere fugerit, & si id magister eius Isocrates, at non Thucydides, ne ille quidē haud paulo maior scriptor Plato, nec solum in his sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis, laudari in concione eos, qui sint in prælijs interfecti, quæ sic probata est, ut eam quotannis (ut scis) illo die recitari necesse sit, in ea est crebra ista uocum concursio, quam magna ex parte, ut uitiosam, fugit Demosthenes, sed græci uiderint, nobis, ne si cupiamus quidem, distrahere uoces conceditur. Indicant orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis, indicant omnes poëtæ, præter eos, qui, ut uersum facerent, sæpe hiabant, ut Næuius,

Vos, qui accolitis Histrum fluuium, atque Algidam. & ibidem,
Quam nunquam nobis grai, atque barbari. At Ennius semel.
Scipio inuicte.— & quidem nos,
Hoc motu radiantis etesiæ in uada ponti.

Hoc idem sæpius nostri non tulissent, quod græci laudare etiam solent. Sed quid ego? uocales sine uocalibus sæpe breuitatis causā contrahebant, ut ita dicerent multi' modis, uas' argenteis, palm' et crinibus, tecti' fractis. Quid uero licentius, quàm qđ hominū etiā nomina contrahebant, quo essent aptiora. nam ut duellū bellum, & duis bis, sic Duelliū eum, qui pœnos classe deuicit, Belliū nominauerūt, cū superiores appellati essent semper Duellij. Quin etiā uerba sæpe cōtrahuntur, non usus causa, sed aurium. quomodo enim uester Axilla ala factus est, nisi fuga literæ uastioris? quam literam etiam è maxillis è taxillis, & uexillo, & paxillo consuetudo elegans latini sermonis euellit. Libenter etiā copulando uerba iungebant, ut sodes pro si audes, sis pro si uis. Iā in uno capsis tria uerba sunt. Ain', pro ais' ne, nequire, pro non quire, malle, pro magis uelle, nolle, pro nō uelle. Dein etiā sæpe, & exin, pro deinde, & pro exinde dicimus. Quid illud, non olet unde sit? quod dicitur cum illis, cum autem nobis non dicitur, sed nobiscum, quia si ita diceretur, obscœnius concurrerent literæ, ut etiam modo, nisi autem interposuissem, concurrissent. Ex eo

est mecum, et tecum, non cum me, et cum te, ut esset simile illis uobiscum, atq; nobiscum. Atq; etiam à quibusdam serò iam emendatur antiquitas, qui hæc reprehendunt, nam proh deum, atque hominum fidem, deorum aiunt. Ita credo, hoc illi nesciebant, an dabat hãc consuetudo licentiam? Itaq; idem poëta, qui inusitatius contraxerat,

-Patris mei meum factum pudet. pro meorum factorum, &

Texitur exitium examen rapit.- pro exitiorũ, non dicit liberũ, ut pleriq; loquimur, cum cupidos liberum, aut in liberum loco dicimus. sed, ut isti uolunt,

Neq; tuũ unq̃ in gremiũ extollas liberorũ ex te genus. et idem

Nanq; Aesculapij liberorũ.- At ille aliter in Chryse, non solũ

Ciues antiqui amici maiorum meum, quod erat usitatum, sed durius etiam

Consilium socij, augurium, atq; extum interpretes. Idem'q; pergit

Postquam prodigium horriferum portentum pauor,

quæ non sane sunt in omnibus neutris usitata. Nec enim dixerim tam libenter armum iudicium, & si est apud eundem.

Nihil'ne ad te de iudicio armum accidit?

quam centuriam, ut censoriæ tabulæ loquuntur, fabrum, & procum audeo dicere, non fabrorum, & procorum. Planè'q; duorum uirorũ iudicium, aut trium uirorum capitalium, aut decem uirorum litibus iudicandis dico nunquam. atqui dixit Accius,

Video sepulchra dua duorum corporum. Idem'q;

-Mulier una duum uirum,

quid uerum sit intelligo, sed aliàs ita loquor, ut concessum est, ut hoc uel proh deum dico, uel proh deorum. Aliàs ut necesse est, cum triũuirum, non uirorum, cum sestertium nummum, non nummorum, quod in his consuetudo uaria non est. Quid quod sic loqui, nosse, iudicasse uetãt, nouisse iubent, et iudicauisse? quasi uero nesciamus ĩ hoc genere et plenũ uerbũ recte dici, et imminutum usitate. Itaq; utrũq; Terẽtius,

Eho tu cognatum tuum non noras?- post idem

-Stilphonem inquam noueras.

Siet, plenum est, sit, imminutum, licet utare utroq;, ergo ibidem,

Quãm cara sint'q; post carendo intelligunt,

Quãq; attinẽdi magni dominatus sient. Nec uero reprehenderim

-Scripsere alij rem, & scripserunt esse uerius sentio, sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor.

Idem campus habet.- inquit Ennius, &

In templis isdem.- probauit, at eisdem erat uerius, nec tamen

eiſdem, opimius, male ſonabat iiſdem. Impetratum eſt à conſuetudi
ne, ut peccare ſuauitatis cauſa liceret, & pomeridianas quadrigas,
quàm poſtmeridianas libentius dixerim, & mehercule, quã meher=
cules. Nõſcire quidem barbarum iam uidetur, neſcire dulcius. ipſum
meridiem, cur non medidiem? credo quod erat inſuauius. Vna præ
poſitio eſt, ab, eáq; nunc tantum in accepti tabulis manet, ne his qui
dem omnium, in reliquo ſermone mutata eſt. Nã amouit dicimus, et
abegit, et abſtulit, ut iam neſcias, ab'ne uerum ſit, an abs. Quid ſi
etiam abfugit? turpe uiſum eſt, et abfer? noluerunt, aufer maluerũt,
quæ præpoſitio præter hæc duo uerba, nullo alio in uerbo reperitur.
Noti erant, et naui, & nari, quibus cum in præponi oporteret, dul=
cius uiſum eſt. ignoti, ignaui, ignari dicere, quàm ut ueritas poſtula=
bat. Ex uſu dicunt, et è rep. quod in altero uocalis excipiebat, in al
tero eſſet aſperitas, niſi literã ſuſtuliſſes, ut exegit, edixit. refecit, rettu
lit, reddidit adiuncti uerbi primam literam præpoſitio cõmutauit,
ut ſubegit, ſummutauit, ſuſtulit. Quid in uerbis iunctis? quàm ſcite
inſipientem, non inſapientem? iniquum, non inæquum? tricipitem. nõ
tricapitem? concisum, non concæſum? Ex quo quidam pertiſum etiam
uolunt, quod eadem conſuetudo non probauit. Quid uero hoc elegã
tius? quod non fit natura, ſed quodã inſtituto, inclytus dicimus breui
prima litera, inſanus producta, inhumanus breui, infelix lõga, et ne
multis, quibus in uerbis eæ primæ literæ ſunt, quæ in ſapiente, atq;
felice, producte dicitur, in cæteris omnibus breuiter, itemq;, compoſuit,
conſueuit, concrepuit, confecit, conſule ueritatem, reprehẽdet, refer ad
aures, probabunt. quære cur? ita ſe dicent iuuari, uoluptati autẽ au-
rium morigerari debet oratio. Quin ego ipſe, cũ ſcirem ita maiores
locutos eſſe, ut nuſq̃ niſi in uocali aſpiratione uterentur, loquebar ſic,
ut pulcros, et Cætegos, triũpos, Cartaginẽ dicerẽ, aliquãdo, idq; ſerò,
conuitio auriũ, cũ mihi extorta ueritas eſſet, uſum loquẽdi populo cõ
ceſſi, ſcientiam mihi reſeruaui. Orciuios tamen, et Matones, Otones,
Cæpiones, ſepulcra, coronas, lacrymas dicimus, quia per aurium iu
dicium ſemper licet. Purrum ſemper Ennius, nuſq̃ Pyrrhum, ui pate
fecerunt fruges, non phryges, ipſius antiqui declarant libri, nec enim
græcam literã adhibebant, nunc autem etiam duas. & cum phry
gum, et cũ phrygibus dicendũ eſſet, abſurdũ erat, aut tantum barba=
ris caſibus græcam literã adhibere, aut recto caſu ſolum græcè loq;
tamen et Phryges, et Pyrrhum aurium cauſa dicimus. Quin etiam,
quod iã ſubruſticum uidetur, olim autẽ politius, eorum uerborum,
quorũ eædem erãt poſtremæ duæ literæ, quæ ſunt in optumus, po=

stremam literam detrahebant, nisi uocalis insequebatur. Ita nō erat ea offensio in uersibus, quam nunc fugiunt poëtæ noui. Ita enim loquebamur.

-Qui est omnibu' princeps. non omnibus princeps. &

-Vita illa dignu', locoq;. non dignus.

quod si indocta consuetudo tam est artifex suauitatis, quid ab ipsa tandem arte, et doctrina postulari putamus? Hæc dixi breuius, quā si hac de re una disputarem, est enim hic locus late patens, de natura, usuq; uerborum, longius autem, quàm instituta ratio postulabat. Sed quia rerum, uerborumq; iudicium prudētiæ est, uocum autem, et numerorum aures sunt iudices, & quod illa ad intelligentiam referūtur, hæc ad uoluptatem, in illis ratio inuenit, in his sensus artem, aut enim negligenda nobis fuit uoluptas eorum, quibus probari uolebamus, aut ars eius conciliandæ reperienda. Duæ sunt igitur res, quæ p mulceant aures, sonus, & numerus. De numero mox, nunc de sono quærimus. Verba (ut supra diximus) legenda sunt potissimum bene sonantia, sed ea non, ut poëtæ, exquisita ad sonum, sed sumpta de medio.

Qua pontus Helles.- superat modum. At

Auratus aries Colchorum- splendidis nominibus illuminatus est uersus, sed proximus inquinatus insuauissima litera infinitus,

-Frugifera, & ferta arua Asiæ tenet.

quare bonitate potius nostrorum uerborum utamur, quàm splendore græcorum, nisi forte sic loqui pœnitet,

Qua tempestate Paris Helenam.- et quæ sequuntur, immo uero ista sequamur, asperitatemq; fugiamus,

Habeo istam ego perterricrepam.- idemq;,

-Versutiloquas malitias.

Nec solum componentur uerba ratione, sed etiam finientur, quoniam id iudicium esse aurium alterum diximus, sed finiuntur, aut compositione ipsa, & quasi sua sponte, aut quodam genere uerborum, in q bus ipsis concinnitas inest, quæ siue casus habent in exitu similes, siue paribus paria redduntur, siue opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiam si nihil est factum de industria. In huius concinnitatis consectatione Gorgiā fuisse principē accepimus, quo de genere illa nostra sunt in miloniana. Est enim iudices hæc nō scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, uerū ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, nō instituti, sed imbuti sumus. Hæc enim talia sunt, ut quia re-

feruntur ad ea, quæ debent referri, intelligamus non quæsitũ esse nu merũ, sed secutum, quod fit item in contrarijs referendis, ut illa sunt, quibus non modo numerosa oratio, sed etiã uersus efficitur. eam, quã nihil accusas, damnas, condẽnas dixisset, qui uersum effugere uoluisset, bene quã meritã esse autumas, dicis male mereri, id, quod scis prodest, nihil id, quod nescis, obest. Versum efficit ipsa relatio contrariorũ, id esset in oratione numerosum, quod scis nihil prodest, quod nescis, multum obest. Semper hæc, quæ græci ἀντίθετα nominant, cum contrarijs opponuntur contraria, numerum oratoriũ necessitate ipsa efficiunt, & eum sine industria. hoc genere antiqui, iam ante Isocratem delectabantur, & maxime Gorgias, cuius in oratione plerunq; efficit numerum ipsa concinnitas. Nos etiã in hoc genere frequẽtes, ut
" illa sunt in quarto accusationis. Conferte hanc pacem, cum illo bello,
" huius prætoris aduentum, cum illius imperatoris uictoria, huius co
" hortem impuram, cum illius exercitu inuicto, huius libidines, cum
" illius continentia, ab illo, qui cepit conditas, ab hoc, qui constitutas ac
" cepit, captas dicetis Syracusas. Ergo & hi numeri sunt cogniti etiam à latinis. Genus illud tertium explicetur, quale sit numerosæ, & aptæ orationis. quod qui non sentiunt, quas aures habeant, aut qd in his hominis simile sit, nescio. Meæ quidem & perfecto, cõpletoq; uerborum ambitu gaudent, & curta sentiunt, nec amant redũdantia, quid dico meas? conciones sæpe exclamare uidi, cum apte uerba cecidissent, id enim expectant aures, ut uerbis colligetur sentẽtia. Nõ erat hoc apud antiquos, & quidem nihil aliud ferè non erat. Nam & uerba eligebant, & sententias graueis, & suaueis reperiebãt, sed eas haud uinciebant, haud explebant. parũ hoc meipsum delectat inquiunt. Quid si antiquissima illa pictura paucorũ colorũ magis, quàm hæc iam perfecta delectet? illa nobis sit, credo, repetenda, hæc scilicet repudianda. Nominibus ueterum gloriantur. Habet autem ut in ætatibus authoritatem senectus, sic in exemplis antiquitas, quæ quidem apud meipsum ualet plurimum, nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potius, quàm laudo quod est, præsertim cum ea maiora iudicẽ, quæ sunt, quàm illa, quæ desunt. plus est enim in uerbis, & in sententijs boni, quibus illi excellunt, quàm in conclusione sententiarum, quã non habent, post inuenta conclusio est, qua credo usuros ueteres illos fuisse, si iam nota, atq; usurpata res esset, qua inuenta omneis usos magnos oratores uidemus, sed habet nomẽ, inuidiã, cũ in oratione iudiciali, et forensi numerus latine, græce ῥυθμὸς inesse dicitur. Nimis enim isidiarũ ad capiẽdas aures adhiberi uidetur,

si etiam in dicendo numeri ab oratore quæruntur. hoc freti isti, et ipsi infracta, & amputata loquuntur, & eos uituperant, qui apta, & finita pronuntiant, si inanibus uerbis, leuibusq; sententijs, iure, sin probæ res, lecta uerba, quid est cur claudicare, aut insistere orationem malint, quàm cum sententia pariter excurrere? Hic enim inuidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut sit apte uerbis comprehensa sententia, quod fit etiam ab antiquis. sed plerunq; casu, sæpe natura, & quæ ualde laudantur apud illos, ea ferè, quia sunt conclusa, laudantur. & apud græcos quidem iam anni propè quadringenti sunt, cũ hoc probatur, nos nuper agnouimus. Ergo Ennio licuit uetera contemnenti, dicere

uersibu' quos olim Fauni, uatesq; canebant. mihi de antiquis eodem modo non licebit, præsertim cum dicturus non sim.

Ante hunc= ut ille, nec quæ sequuntur.

Nos ausi reserare=

legi enim, audiuiq; nonnullos, quorum propemodum absolute concluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis satis non contẽni, laudari etiam uolunt. Ego autem illos ipsos laudo, idq; merito, quorum se isti imitatores esse dicunt, etsi in his aliquid desydero, hos uero minime, qui nihil illorum nisi uitium sequuntur, cum à bonis absint longissime. Quod si aures tam inhumanas, tamq; agrestes habẽt, ne doctissimorum quidem uirorum eos mouebit authoritas? Omitto Isocratem, discipulosq; eius, Ephorum, & Naucratem, quanquam orationis faciendæ, et ornandæ authores locupletissimi, summi ipsi oratores esse debeant. Sed quis omniũ doctior? quis acutior? quis in rebus uel inueniendis, uel iudicandis acrior Aristotele fuit? quis porrò Isocrati est aduersatus infensius? Is igitur uersum in oratione uetat esse, numerum iubet. eius auditor Theodectes in primis (ut Aristoteles sæpe significat) politus scriptor, atq; artifex, hoc idem & sentit, et præcipit. Theophrastus uero, iisdem de rebus etiam accuratius. Quis ergo istos ferat? qui hos authores nó probent. nisi omnino hæc esse ab his præcepta nesciunt. Quod si ita est (ne uero aliter existimo) quod ipsi suis sensibus non mouentur, nihil nec eis inane uidetur, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans. In uersu quidem Theatra tota exclamant, si fuit una syllaba aut breuior, aut longior. Nec uero multitudo pedes nouit, nec ullos numeros tenet, nec illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendat intelligit; et tamen omnium longitudinum, & breuitatum in sonis, sicut acutarum, grauiumq; uocum, iudicium ipsa natura in auribus nostris collocauit.

Vis'ne

Vis'ne igitur Brute totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quàm illi ipsi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? An his contenti esse, quæ ab illis dicta sunt, possumus? sed qd quæro, uelis'ne? cum literis tuis eruditissime scriptis, te id uel maxime uelle perspexerim. Primũ ergo origo, deinde causa, post natura, tũ ad extremum usus ipse explicetur orationis, aptæ, atq; numerosæ. Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in eius summis laudibus ferunt, quod uerbis solutis numeros primus adiunxerit. Cum enim uideret oratores cum seueritate audiri, poëtas autem cum uoluptate, tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, cum iucunditatis causa, tum ut uarietas occurreret satietati. Quod ab his uere quadam ex parte, non totum dicitur. Nam neminem in eo genere scientius uersatum Isocrate confitendum est. Sed princeps inueniendi fuit Thrasimachus, cuius omnia nimis etiam extant scripta numerose. Nam (ut paulo ante dixi) paria paribus adiuncta, & similiter definita, itemq; contrarijs relata contraria, quæ sua sponte etiam si id non agas, cadunt plerunq; numerose, Gorgias primus inuenit, sed his est usus intemperantius, id autem est genus (ut ante dictum est) ex tribus partibus collocationis alterum. horum uterq; Isocratem ætate præcurrit, ut eos ille moderatione nõ inuentione uicerit. Est enim ut in transferendis, faciendis'q; uerbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem auidior est generis eius, & his festiuitatibus (sic enim ipse censet) insolentius abutitur, quas, Isocrates, cum tamen audiuisset in Thessalia adolescens senem iam Gorgiam, moderatius temperauit. Quin etiam se ipse tantum, quantum ætate procedebat (propè enim centum confecit annos) relaxarat à nimia necessitate numerorum, quod declarat in eo libro, quem ad Philippum macedonem scripsit, cum iam admodum esset senex, in quo dicit sese iam minus seruire numeris, quàm solitus esset, ita non modo superiores, sed etiam se ipse correxit. Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes, authoresq;, quos diximus, et origo inuenta est, causa quæratur, quæ sic aperta est, ut mirer ueteres nõ esse commotos, præsertim cũ, ut fit, fortuito sæpe aliquid concluse, apteq; dicerent. Quod cũ animos hominum, aureisq; pepulisset, ut intelligi posset, id quod casus effudisset, cecidisse iucunde, notandum certe genus, atq; ipsi sibi imitandi fuerũt. Aures enim, uel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet uocum omniũ mensionem. Itaq; & longiora, & breuiora iudicat, & perfecta, ac moderata semper expectat. Mutila sentit quædã, & quasi decurtata, qui-

bus tanquam debito fraudetur, offenditur. Productiora alia, & quasi immoderatius excurrentia, quæ magis etiam aspernantur aures, quod cum in plerisq;, tum in hoc genere nimiũ quod est, offendit uehementius, quàm id, quod uidetur parum. Vt igitur poëtica, & uersus inuentus est terminatione aurium, obseruatione prudentium, sic in oratione animaduersum est, multo quidem illud serius, sed eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus, conclusionesq; uerborum.

Quoniam igitur causam quoq; ostendimus, naturam nũc (id enim erat tertium) si placet, explicemus, quæ disputatio non huius instituti sermonis est, sed artis intimæ. Quæri enim potest, q sit orationis numerus, & ubi sit positus, & natus ex quo, & is unus'ne sit, an duo. an plures, quáq; ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quemadmodum adhibitus aliqd uoluptatis afferat. Sed ut in plerisq; rebus, sic in hac duplex est consyderandi uia, quarum altera est longior, breuior altera, & eadem etiam planior. Est autem longioris prima illa quæstio, sit'ne omnino ulla numerosa oratio. quibusdam enim nõ uidetur, quia nihil insit in ea certi, ut in uersibus, & quod illi, qui affirmant eos esse numeros, rationem, cur sint, non queant reddere. Deinde, si sit numerus in oratione, qualis sit, aut quales, ex poëticis'ne numeris, an ex alio genere quodã, etsi è poëticis, quis eorũ sit, aut qui. nanq; alijs unus modo, alijs plures, alijs oẽs ijdem uidentur. deinde quicunq; sunt, siue unus, siue plures, communes'ne sint omnis generis orationi, quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi. an dispares numeri cuiq; orationis generi accommodentur. si omnes, qui sint, si dispares, qd intersit, & cur non æque in oratione, atq; in uersu numerus appareat. deinde quod dicatur in oratione numerosum, id utrum numero solum efficiatur, an etiam uel compositione quadam, uel genere uerborum, an est suum cuiusq;, ut numerus interuallis, compositio uocibus, genus ipsum uerborum quasi quædã forma, et lumen orationis appareat, sitq; omnium fons compositio, ex eáq; & numerus efficiatur, & ea, quæ dicuntur, orationis quasi formæ, & lumina, quæ (ut dixi) græci uocant σχήματα. An non est unum, nec idem, quod uoce iucundũ est, & quod moderatione absolutum, & quod illuminatum genere uerborum, quanquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerunq; perfectum est, compositio autem ab utroq; differt, quæ tota seruit grauitati uocum, aut suauitati. Hæc igitur ferè sunt, in qbus rei natura quærenda sit. Esse igitur in oratione numerũ quendã non est difficile cognoscere. iudicat enim sensus, in quo iniquum est,

quod

quod accidit non agnoscere, si cur id accidat reperire nequeamus. neq; enim ipse uersus ratione est cognitus, sed natura, atq; sensu, quẽ dimensa ratio docuit, q̄d acciderit, ita notatio naturæ, & animaduersio peperit artẽ. Sed in uersibus res est apertior, quanquã etiã à modis quibusdam cantu remoto soluta esse uideatur oratio, maximeq; id in optimo quoq; eorum poëtarũ, qui λυρικοὶ à græcis nominantur, quos cum cantu spoliaueris, nuda penè remanet oratio. quorũ similia sunt quædam etiam apud nostros, uelut ille in thyeste.

Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute

& quæ sequuntur, quæ nisi cum tibicen accessit, orationi sunt solutæ simillima. At comicorum senarij propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abiecti, ut nonnunquam uix in his numerus, et uersus intelligi possit, quo est ad inueniẽdum difficilior, in oratione numerus, quã in uersibus. Omnino duo sunt, quæ condiant orationem, uerborum, numerorumq; iucunditas. In uerbis inest quasi materia quædã, in numero autem expolitio, sed ut cæteris in rebus necessitatis inuẽta antiquiora sunt, quã uoluptatis, ita & in hac re accidit, ut multis seculis ante oratio nuda, ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit reperta, quàm ratio numerorum causa delectationis aurium excogitata. Itaq; & Herodotus, & eadem, superiorq; ætas numero caruit, nisi quando temere, ac fortuito, & scriptores peruetéres, de numero nihil omnino, de oratione præcepta multa nobis reliquerũt. Nam quod et facilius est, & magis necessariũ, id semper ante cognoscitur. Itaq; translata, aut facta, aut iuncta uerba facile sunt cognita, q̄a sumebantur è consuetudine, quotidianoq; sermone. Numerus autem non modo depromebatur, neque habebat aliquam necessitudinem, aut cognationem cum oratione. Itaq; serius aliquanto notatus, & cognitus quasi quandam palæstram, & extrema liniamenta orationi attulit. Quod si & angusta quædam, atq; concisa, et alia est collatata, et diffusa oratio, necesse est id non literarum accidere natura, sed interuallorum longorum, et breuium uarietate, quibus implicata, atq; permista oratio, quoniã tum stabilis est, tum uolubilis, necesse est eiusmodi naturam numeris contineri. Nã circuitus ille, quẽ sæpe iam diximus, incitatior numero ipso fertur, & labitur, quoad perueniat ad finem, & insistat. Perspicuum est igitur numeris astrictã orationem esse debere, carere uersibus, sed hi numeri poëtici ne sint, an ex alio genere quodam, deinceps est uidendum. Nullus est igitur numerus extra poëticos, propterea q̄d definita sunt genera numerorum. nam omnis talis est, ut unus sit è tribus. Pes enim, q̄ adhibetur

ad numeros, partitur in tria, ut necesse sit partem pedis aut æqualem
esse alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse maiorē. Ita fit æqua
lis dactylus, duplex iambus, sesqui pæan, qui pedes in orationem nō
cadere qui possunt? q̄bus ordine locatis, quod efficitur numerosum sit
necesse est. Sed quæritur quo numero, aut q̄bus potissimū sit utendum.
Incadere uero omnis in orationem, etiam ex hoc intelligi potest, q̄d
uersus sæpe in oratione per imprudentiam dicimus, quod uehemēter
est uitiosum, sed non attendimus, neq; exaudimus nosmetipsos. Sena-
rios uero, et hyponacteos effugere uix possumus. Magnam enim par
tem ex iambis nostra constat oratio, sed tamen eos uersus facile agno
scit auditor, sunt enim usitatissimi. Inculcamus autem per impruden-
tiam sæpe etiam minus usitatos, sed tamen uersus, uitiosum genus, et
longa animi prouisione fugiendū. Elegit ex multis Isocratis libris tri
ginta fortasse uersus Hieronymus, peripateticus ī primis nobilis, ple
rosq; senarios, sed ēt anapæsticos, quo q̄d potest esse turpius? etsi in-
eligendo fecit malitiose, prima enim syllaba dempta ex primo uerbo
sententiæ, postremum ad uerbum primam rursus syllabā adiunxit
insequentis. ita factus est anapæstus, is, qui aristophaneus nomina-
tur, quod ne accidat, obseruari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic
corrector, ī eoipso loco, quo reprehēdit, ut à me animaduersum ē stu
diose inquirenti in eū, immittit imprudēs ipse senarium. Sit igitur
hoc cognitū in solutis etiā uerbis inesse numeros, eosdem'q; esse orato
rios, qui sunt poëtici. Sequitur ergo, ut qui maxime cadant in ora
tionem aptam numeri, uidendū sit. Et sunt enim qui iambicum pu-
tent, quod sit orationi simillimus, qua de causa fieri, ut is potissimum
propter similitudinē ueritatis adhibeatur in fabulis, quod ille dacty-
licus numerus hexametrorū magniloquētiæ sit accommodatior. Epho
rus autem leuis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæa
na seq̄tur, aut dactylū, fugit autem spondeum, & trochæum. Quod
enim pæan habeat tres breues, dactylus autē duas, breuitate, et ce
leritate syllabarū labi putat uerba procliuius, contra'q; accidere ī spō
deo, et trochæo, quod alter ex longis cōstaret, alter è breuibus fieret,
alteram nimis incitatam, alteram nimis tardam orationem, neutrā
temperatam. Sed & illi priores errant, et Ehporus in culpa est. Nā
et qui pæana prætereunt, non uident mollissimū à sese numerū, eun
dem'q; amplissimū præteriri. Quod lōge Aristoteli uidetur secus, q̄
iudicat Heroum numerū grandiorē, q̄ desyderet soluta oratio, iam-
bum autem nimis è uulgari esse sermone. Ita neq; humilē, nec abie
ctam orationem, nec nimis altam, et exageratā probat, plenā tamen

eam uult esse grauitatis, ut eos, qui audient, ad maiorẽ admirationẽ possit traducere, trochæum autem, qui est eodem spatio, quo choreus, cordacem appellat, quia contractio, & breuitas dignitatem non habeat. Ita pæana probat, eoq; ait uti omnes, sed ipsos non sentire, cũ utantur, esse autem tertium, ac mediũ inter illos, sed ita factos eos pedes esse, ut in eis singulis modus insit aut sexquiplex, aut duplex, aut par. Itaq; illi, de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. Iambus enim, & dactylus in uersum cadunt maxime, itaq; ut uersum fugimus in oratione, sic hi sunt euitandi continuati pedes. Aliud enim quiddam est oratio, nec quicquam inimicitius, quã illa uersibus, pæan autem minime est aptus ad uersum, quo libentius eum recepit oratio. Ephorus uero ne spondeum quidẽ, quẽ fugit, intelligit esse æqualem dactylo, quem probat, syllabis enim metiendos pedes, non interuallis existimat, quod idẽ facit in trochæo, qui temporibus, et interuallis est par iambo, sed eo uitiosius in oratione, si ponatur extremus, quod uerba melius in syllabas longiores cadũt. Atq; hæc, quæ sunt apud Aristotelem, eadem à Theophrasto, Theodecteq; de pæane dicũtur. Ego autẽ sentio omneis in oratione esse quasi permistos, et confusos pedes. Nec enim effugere possemus animaduersionem, si semper iisdem uteremur, quia nec numerosa esse, ut poëma, neq; extra numerum, ut sermo uulgi est, debet oratio. Alterũ nimis est uinctum, ut de industria factum appareat. alterum nimis dissolutum, ut peruagatum, ac uulgare uideatur, ut ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur (ut supra dixi) permista, & temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, pæane maxime, quoniam optimus author ita censet, sed reliquus etiã numeris, quos ille præterit, temperata. Quos autem numeros, cum quibus tanquam purpuram misceri oporteat, nũc dicendum est, atq; etiam quibus orationis generibus sint quiq; accommodatissimi. Iambus enim frequentissimus est in iis, quæ demisso, atque humili sermone dicuntur, pæan autem in amplioribus, in utroq; dactylus, ita ĩ uaria, & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi, & temperãdi, sic minime animaduertetur delectationis aucupium, & quadrandæ orationis industria, quæ latebit eo magis, si & uerborum, & sententiarum ponderibus utemur. Nam qui audiunt hæc duo animaduertunt, et iucunda sibi censent, uerba dico, et sententias, eaq; dũ animus attentis admirãtes excipiunt, fugit eos, & præteruolat numerus, qui tamen si abesset, illa ipsa delectarent. Nec uero nimius is cursus est numerorũ, orationis dico, nã est lõge aliter ĩ uersibus, nihil ut fiat extra

modum, nam id qdẽ esset poëma. Sed omnis nec claudicans, nec quasi fluctuans, & æqualiter, constanterq; ingrediens numerosa habetur oratio. Atq; id in dicendo numerosum putatur, nó quod totum constat è numeris, sed quod ad numeros proxime accedit, quo etiá difficilius est oratione uti, quàm uersibus, quod in illis certa quædam, et definita lex est, quam sequi sit necesse, in dicendo autem nihil est propositũ, nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. Itaq; non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi, sed uniuersa comprehensio, & species orationis clausa, et terminata est, quod uoluptate auriũ iudicatur. Solet autem quæri totó'ne in ambitu uerborũ numeri tenendi sint, an in primis partibus, atque in extremis. plerique enim censent cadere tantum numerose oportere, terminariq; sententiam. est autem ut id maxime deceat, non id solũ. ponendus est enim ille ambitus, nó abijciendus. Quare cum aures extremum semper expectent, in eoq; acquiescant, id uacare numero non oportet, sed ad hũc exitum tamen à principio ferri debet uerborũ illa cóprehẽsio, et tota à capite ita fluere, ut ad extremũ ueniẽs ipsa consistat. Id autẽ bona disciplina exercitatis, qui et multa scripserint, et quæcũq; etiam sine scripto dicerent, similia scriptorũ effecerint, non erit difficillimũ. ante enim circunscribitur mente sententia, confestimq; uerba concurrunt, quæ mens eadẽ, qua nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodq; loco respondeat, quorũ descriptus ordo, aliâs alia terminatione concluditur, atq; omnia illa & prima, et media uerba, spectare debent ad ultimum. Interdum enim cursus est in oratione incitatior, interdũ moderata ingressio, ut iam à prĩcipio uidendũ sit, quẽadmodum uelis uenire ad extremum, nec in numeris magis, quàm in reliquis ornamentis orationis, eadẽ cũ faciamus, quæ poëtæ, effugimus tamen in oratione poëmatis similitudinem. est enim in utroque & materia, et tractatio, materia in uerbis, tractatio in collocatione uerborũ. Ternæ autem sunt utriusq; ptes, uerborũ, trãslatũ, nouũ, priscũ, nam de proprijs nihil hoc loco dicimus. Collocationis autem, eæ, quas diximus, compositio, concinnitas, numerus, sed in utroq; frequentiores sunt, et liberiores poëtæ, nam et transferunt uerba cum crebrius, tũ etiã audacius, et priscis libentius utuntur, & liberius nouis, qđ idem fit in numeris, in quibus quasi necessitati parere cogũtur, sed tamen hæc nec nimis esse diuersa, neq; ullo modo coniũcta intelligi licet. Ita fit, ut nó item in oratione, ut in uersu numerus extet, idq;, quod numerosum in oratione dicitur, nó semꝑ numero fiat, sed nõnunq̃ aut cõcinnitate, aut cõstructione uerborũ. Ita si numerus orationis quæritur

qui sit,

qui sit, omnis est, sed alius alio melior, atq; aptior. Si locus, i omni parte uerborum, si unde ortus sit, ex aurium uoluptate, si componendorum ratio, dicetur alio loco, quia pertinet ad usum, quæ pars quarta, et extrema nobis indiuidẽdo fuit, si ad quã rem adhibeatur, ad delectationem, si quando, semper, si quo loco, in tota cõtinuatione uerborũ, si quæ res efficiat, uoluptatem, eadem, quæ in uersibus, quorum modum notat ars, sed aures ipsæ tacito eũ sensu sine arte definiunt.

Satis multa de natura, sequitur usus, de quo est accuratius disputandum. In quo quæsitum est, in toto'ne circuitu illo orationis, quem græci περίοδον, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehẽsionem, aut continuationem, aut circunscriptionem dicimus, an in principijs solum, an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus sit. Deinde, cum aliud uideatur esse numerus, aliud numerosum, quid intersit. tum autem in omnibus'ne numeris æqualiter particulas deceat icidere, an facere alias breuiores, alias longiores. idq; quãdo, aut cur, quibusq; partibus, pluribus'ne, an singulis. imparibus, an æqualibus, & quando, aut istis, aut illis sit utendum. quæq; inter se aptissime collocentur, & quomodo, an omnino nulla sit in eo genere distinctio. quodq; ad rem maxime pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio. Explicandum etiam est, unde orta sit forma uerborum, dicendumq; quantos circuitus facere deceat, deq; eorum particulis, & tanquam incisionibus disserendum est. quærendumq; utrum una species, & longitudo sit earum, an'ne plures, & si plures, quo loco, aut quando, quoq; genere uti oporteat. Postremo totius generis utilitas explicanda est, quæ quidem patet latius, non ad unã enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur. Ac licet non ad singulas res respondentem de uniuerso genere sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse uideatur. Remotis igitur reliquis generibus, unum selegimus, hoc quidem, quod in causis, foroq; uersatur, de quo diceremus. Ergo in alijs, idest in historia, & in eo, quod appellamus ἐπιδεικτικὸν placet omnia dici Isocrateo, Theopõpeoq; more, illa circunscriptione, ambituq;, ut tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat in singulis perfectis, absolutisq; sententijs. Itaque posteaquam est nata hæc uel circunscriptio, uel comprehensio, uel continuatio, uel ambitus, si ita licet dicere, nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationẽ generis eius, quod esset ad delectationem comparatum, remotumq; a iudicijs, forensiq; certamine, quin redigeret omnes ferè in quadrum, numerumq; sententias. Nam, cum is est auditor, qui non uereatur, ne cõpositæ orationis insidijs sua fides atten-

tetur, gratiam quoque habet oratori uoluptati aurium ſeruienti. Ge
nus autem hoc orationis, neque totum aſſumendũ eſt ad cauſas foren
ſes, neq; omnino repudiandum. Si enim ſemper utare, cum ſatietatẽ
affert, tum quale ſit, etiam ab imperitis, agnoſcitur. Detrahit præte
rea actionis dolorẽ, aufert humanũ ſenſum actoris, tollit funditus ue
ritatem, & fidem. Sed quoniam adhibenda nonnunquã eſt, primũ
uidendũ eſt, quo loco, deinde quandiu retinenda ſit, tum quot modis
commutanda. Adhibenda eſt igitur numeroſa oratio, ſi aut laudandũ
eſt aliquid ornatius, ut nos in accuſationis ſecundo, de Siciliæ laude
diximus, aut ĩ ſenatu de conſulatu meo, aut exponẽda narratio, quæ
plus dignitatis deſyderat, quàm doloris, ut in quarto accuſationis, de
Ennenſi Cerere, de Segeſtana Diana, de Syracuſarum ſitu diximus.
Sæpe etiam in amplificãda re conceſſu omnium funditur numeroſe,
& uolubiliter oratio. Id nos fortaſſe nõ perfecimus, conati quidem
ſæpiſſime ſumus, qđ plurimis locis perorationes noſtræ uoluiſſe nos,
atq; animo contendiſſe declarant. Id autẽ tum ualet, cum is, qui au=
dit, ab oratore iam obſeſſus eſt, ac tenetur. Nõ enim id agit, ut inſidie
tur, & obſeruet, ſed iã fauet, proceſſumq; uult, dicendiq; uim admi
rans, non inquirit quod reprehendat. Hæc autem forma retinenda
non diu eſt, nec dico in peroratione, quam ipſe includit, ſed in ora-
tionis reliquis partibus. Nã cum ſis his locis uſus, quibus oſtendi lice
re, transferenda tota dictio eſt ad illa, quæ neſcio cur cum græci κόμ
ματα, & κῶλα nominent, nos non recte inciſa, & membra dica
mus. Neq; enim eſſe poſſunt rebus ignotis nota nomina, ſed cum uer
ba aut ſuauitatis, aut iopiæ cauſa transferre ſoleamus, ĩ omnibus hoc
fit artibus, ut cum id appellandum ſit, quod propter rerum ignoratio
nem ipſarum, nullum habuerit ante nomen, neceſſitas cogit aut nouũ
facere uerbum, aut à ſimili mutuari. Quo autẽ pacto deceat inciſe,
membratimue dici, iam uidebimus. nũc quot modis mutentur cõpre
henſiones, concluſionesq;, dicendũ eſt. Fluit omnino numerus à pri-
mo, tum incitatius breuitate pedum, tum proceritate tardius, curſum
contentiones magis requirũt, expoſitiones rerum, tarditatem. Inſiſtit
autem ambitus modis pluribus, è quibus unum eſt ſecuta Aſia maxi
me, q dichoreus uocatur, cum duo extremi chorei ſunt, ideſt è ſingulis
longis, et breuibus. Explanandum eſt enim, quod ab alijs ijdẽ pedes
alijs nominantur uocabulis. Dichoreus non eſt ille quidem ſua ſpon
te uitioſus in clauſulis, ſed in orationis numero, nihil eſt tam uitio-
ſum, quàm ſi ſemper eſt idem. Cadit autem per ſe ille ipſe præcla
re, quo etiam ſatietas formidanda eſt magis. me ſtante. C. Carbo C.

» F.tribunus pl.in concione dixit his uerbis.O M.Druse,patrē appel
» lo.Hæc quidem duo binis pedibus incisim,dein membratim.tu dicæ-
» re solebas,sacrā esse remp.hæc item membra ternis,post ambitus.q-
» cunq; eā uiolauissent,ab omnibus esse ei pœnas persolutas.Dichoreus;
» nihil enim ad rem extrema illa longa sit,an breuis,deinde.patris di
» ctum sapiens,temeritas filij cōprobauit.Hoc Dichoreo tātus clamor
concionis excitatus est,ut admirabile esset.Quæro nō'ne id numerus
effecerit?uerborum ordinem immuta,fac sic.comprobauit filij teme
ritas.iam nihil erit,etsi temeritas ex tribus breuibus,et lōga est,quē
Aristoteles,ut optimū probat,à quo dissentio.at eadem uerba, eadē
sententia,animo istuc satis est,auribus non satis.sed id crebrius fieri
non oportet.Primum enim numerus agnoscitur,deinde satiat,postea
cognita facilitate,contemnitur.Sed sunt clausulæ plures, quæ nume-
rose,& iucunde cadant.nam & creticus,qui est è longa,& bre-
ui,et longa,& eius æqualis pæan,qui spatio par est,syllaba lōgior,
quam commodissime putatur in solutam orationem illigari,cum sit du
plex,nam aut è longa,et tribus breuibus,qui numerus in primo ui
get,iacet in extremo,aut totidem breuibus,et longa, in quem optime
cadere censent ueteres,ego non planè reijcio,sed alios antepono, ne
spōdeus qdem funditus ē repudiandus,etsi quod est è longis duabus,
hebetior uidetur,et tardior,habet tamen stabilem quendam,et non
expertem dignitatis gradum.In incisionibus uero multo magis, &
in membris. Paucitatem enim pedum, grauitatis suæ tarditate
compensat, sed hos cum in clausulis pedes nomino,non loquor de
uno pede extremo, adiungo, quod minimum sit,proximum supe-
riorem,sæpe etiam tertium,ne iambus quidem, qui est è breui,
& longa,aut par choreo, qui habet treis breues, sed spatio par,
non syllabis,aut etiam dactylus, qui est è longa, & duabus bre-
uibus,si est proximus à postremo,parum uolubiliter peruenit ad ex
tremum,si est extremus choreus,aut spondeus,nunquam enim inter=
est uter sit eorum in pede extremo.sed ijdem hi tres pedes,male con-
cludunt,siquis eorum in extremo locatus est,nisi cum pro cretico po-
stremus est dactylus,nihil enim interest dactylus sit extremus, an
creticus, quia postrema syllaba breuis,an longa sit,ne in uersu qui-
dem refert. Quare etiam pæana qui dixit aptiorem, in quo esset
longa postrema, uidit parum, quoniam nihil ad rem est postrema,
quàm longa sit.Iam pæan,quod plures habeat syllabas, quàm treis,
numerus à quibusdam non pes habetur.Est quidē,ut inter omneis
constat antiquos,Aristotelem,Theophrastum,Theodectem; Ephorū

unus aptissimus orationi uel orienti, uel mediæ, putant illi etiam ca
denti, quo loco mihi uidetur aptior Creticus. Dochimus autē ē quinq;
syllabis, breui, duabus lōgis, breui, lōga, ut ē hoc, amicos tenes, quouis
loco aptus est, dum semel ponatur, iteratus, aut continuatus numerum
apertum, & nimis insignem faciat. His igitur tot commutationibus,
tamq; uarijs si utemur, nec deprehendetur manifesto, quid à nobis de
industria fiat, & occurretur satietati. Et quia non numero solum nu
merosa oratio, sed & compositione fit, & genere, quod ante dictum
est, concinnitatis, cōpositione potest ītelligi, cū ita structa uerba sunt,
ut numerus non quæsitus, sed ipse secutus esse uideatur, ut apud Cras
sum. Nam ubi lubido dominatur, innocentiæ leue præsidium est. Or
do enim uerborum efficit numerum, sine ulla aperta oratoris indu-
stria, itáq; si quæ ueteres illi, Hærodotum dico, et Thucydidē, totamq;
eam ætatem apte, numeroséq; dixerunt, ea non numero quæsito, sed
uerborum collocatione ceciderunt. Formæ uero quædam sunt oratio
nis, in quibus ea concinnitas inest, ut sequatur numerus necessario.
Nam, cum aut par pari refertur, aut contrariū contrario opponitur,
aut quæ similiter cadunt uerba uerbis comparantur, quicquid ita cō
cluditur, plerunq; fit, ut numerose cadat, quo de genere cum exem-
plis supra diximus, ut hæc quoq; copia facultatem afferat, non sem
per eodem modo desinendi, nec tamen hæc ita sunt arcta, & astri-
cta, ut ea cum uelimus laxare, nequeamus. Multum interest utrū
numerosa sit, idest similis numerorum, an planè è numeris cōstet ora
tio, alterum si fit intolerabile, uitium est, alterum nisi fit, dissipata, et
inculta, & fluens est oratio. Sed quoniam non modo non frequē-
ter, uerumetiam raro in ueris causis, aut forensibus circunscripte, nu
meroséq; dicendum est, sequi uidetur, ut uideamus, quæ sint illa, quæ
supra dixi incisa, quæ membra. Hæc enim in ueris causis maximam
partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus, & plena com-
prehensio è quatuor ferè partibus, quæ membra dicimus, ut et aures
impleat, & ne breuior sit, quàm satis sit, neque longior, quan-
quam utrunque nonnunquam, uel potius sæpe, accidit, ut aut ci=
tius insistendum sit, aut longius procedendum, ne breuitas de frau-
dasse aures uideatur, ne'ue longitudo obtudisse. Sed habeo medio=
critatis rationem. nec enim loquor de uersu, & est liberior ali=
quanto oratio. È quatuor igitur, quasi hexametrorum instar uer-
suum quod sit, constat ferè plena comprehensio. His igitur singulis
uersibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu con=
iungimus. Sin membratim uolumus dicere, insistimus, id'q; cum

opus eſt, ab iſto curſu inuidioſo facile nos, & ſæpe disiungimus. ſed
nihil tam debet eſſe numeroſum, quàm hoc, quod minime apparet, et
» ualet plurimum. Ex hoc genere illud eſt Craſſi, miſſos faciant patro
» nos, ipſi prodeant. niſi interuallo dixiſſet, ipſi prodeant, ſenſiſſet pro-
fecto effugiſſe ſenarium. omnino melius caderet. prodeant ipſi. ſed de
» genere nunc diſputo. cur clandeſtinis conſilijs nos oppugnant? cur de
» perfugis noſtris copias comparant contra nos? Prima ſunt illa duo,
quæ κόμματα græci uocant, nos inciſa dicimus, deinde tertiũ, κῶλον
illi, nos membrũ. Sequitur non longa, ex duobus enim uerſibus. i. mẽ
bris perfecta comprehenſio eſt, & in ſpondæos cadit, & Craſſus q=
dem ſic plerunq; dicebat, idq́; ipſe genus dicendi maxime probo. ſed
quæ inciſim, aut membratim efferuntur, ea uel aptiſſime cadere de-
» bent, ut eſt apud me. Domus tibi deerat, at habebas, pecunia ſupera=
» bat, at egebas. hæc inciſa dicta ſunt quatuor. at membratim quæ ſe-
» quuntur duo. Incurriſti amens in columnas, in alienos inſanus inſa
niſti. deinde omnia tanquã crepidine quadã comprehenſione longio
» re ſuſtinentur. Depreſſam, cæcam, iacentem domum pluris, quàm te,
» & quàm fortunas tuas æſtimaſti. dichoreo finitur. at ſpondæus pro=
ximum illud, nam in ijs, q̃bus ut pungiunculis uti oportet, breuitas
facit ipſa liberiores pedes. Sæpe enim ſingulis utendum eſt, plerunq;
binis, et utriſq; addi pedis pars poteſt, non ferè ternis amplius. Inci=
ſim autem, & membratim tractata oratio in ueris cauſis plurimũ
ualet, maximeq́; his locis, cum aut arguas, aut refellas, ut noſtra in
» corneliana ſecunda. O' callidos homines, o' rem excogitatam, o' inge
nia metuenda. Membratim adhuc, deinde cæſim diximus. rurſus
» membratim. teſtes dare uolumus. extrema ſeq̃tur cõprehenſio, ſed ex
» duobus membris, qua non poteſt eſſe breuior. quẽ quaſi noſtrũ fefel=
» lit, ita uos eſſe facturos? Nec ullum genus eſt dicendi aut melius, aut
fortius, binis, aut ternis ferire uerbis, nõnunquã ſingulis, paulo aliâs
pluribus, inter quas uarijs clauſulis interponit ſe raro numeroſa com
prehenſio, quam peruerſe fugiens Egeſias, dum ille quoq; imitari Ly
ſiam uult, alterum penè Demoſthenem ſaltat, incidens particulas, et
is quidem non minus ſententijs peccat, quàm uerbis, ut non quærat
quem appellet ineptum, qui illum cognouerit. Sed ego illa Craſſi, &
noſtra poſui, ut qui uellet auribus ipſis, quid numeroſum etiam in
minimis particulis orationis eſſet, iudicaret. Et quoniam plura de
numeroſa oratione diximus, quam quiſquam ante nos, nunc de eius
generis utilitate dicemus. Nihil enim eſt aliud Brute (quod quidem tu
minime omnium ignoras) pulchre, et oratorie dicere, niſi optimis ſen=

tentijs, uerbisq; lectissime dicere. Et nec sententia ulla est, quæ fructũ oratori ferat, nisi apte exposita, atq; absolute, nec uerborum lumen apparet nisi diligenter collocatorum, & horum utrunq; numerus illustrat. Numerus autem (sæpe enim hoc testandum est) non modo non poëticæ iunctus, uerumetiam fugiens illũ, eiq; omniũ dissimillimus, non quin ijdem sint numeri, non modo oratorum, et poëtarum, uerũ omnino loquentium, deniq; etiam sonantium omniũ, quæ metiri auribus possumus, sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut poëmatis simile uideatur. Hanc igitur siue compositionem, siue perfectionem, siue numerum uocari placet, et adhibere necesse est, si ornate uelis dicere, non solũ, quod ait Aristoteles, et Theophrastus, ne infinite feratur, ut flumen oratio, quæ non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu librarij, sed numero coacta debet insistere, uerumetiam, quod multo maiorem habent apta uim, quàm soluta. Vt enim athletas, nec multo secus gladiatores uidemus nihil nec uitando facere caute, nec petendo uehementer, in quo non motus hic habeat palæstrã quandam, ut quicquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idẽ ad aspectum etiã sit uenustum, sic oratio nec plagam grauem facit, nisi petitio fuerit apta, nec satis tecte declinat impetum, nisi etiã in cedendo, quid deceat, intelligit. Itaq; qualis eorũ motus, quos ἀπαλαίστους græci uocant, talis horũ mihi uidetur oratio, q non claudunt numeris sententias, tantumq; abest, ne, quod ij, qui hoc aut magistrorũ inopia, aut ingenij tarditate, aut laboris fuga non sunt assecuti, solent dicere, eneruetur oratio cõpositione uerborũ, ut aliter in ea, nec impetus ullus, nec uis esse possit. Sed magnam exercitationem res flagitat, nequid eorũ, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus, ne aut uerba traijciamus aperte quo melius aut cadat, aut uoluatur oratio. Quod se L. Cœlius antipater in procemio belli punici, nisi necessario facturũ negat. O, uirum simplicem, qui nos nihil celat, sapientem, qui seruiendũ necessitati putet, sed hic omnino rudis. Nobis autẽ in scribendo, atq; in dicendo necessitatis excusatio nõ probatur. nihil est enim necesse, & siquid esset, id necesse tamen nõ erat confiteri. Et hic qdem, qui hanc à Lælio, ad quẽ scripsit, cui se purgat, ueniam petit, & utitur ea traiectione uerborũ, & nihilo tamen aptius explet, concluditq; sententias. Apud alios autẽ, & asiaticos maxime numero seruientes, inculcata reperias inania quædam uerba quasi cõplementa numerorum. Sunt etiã qui illo uitio, quod ab Egesia maxime fluxit, infringendis, cõcidẽdisq; numeris in quoddã genus abiectũ incidant Siculorũ simillimum. Tertium est in quo

fuerunt fratres illi asiaticorum rhetorum principes Hierocles, et Menecles, minime mea sententia contemnendi. Etsi enim à forma ueritatis, & ab atticorum regula absunt, tamen hoc uitium compensant uel facultate, uel copia, sed apud eos uarietas non erat, quod omnia ferè concludebantur uno modo. quæ uitia qui fugerit, ut neq; uerbum ita traijciat, ut id de industria factum intelligatur, neq; inferciens uerba quasi rimas expleat, nec minutos numeros sequens concidat, delumbetq; sententias, nec sine ulla commutatione in eodẽ semper uersetur genere numerorum, is omnia ferè uitia uitauerit. nam de laudibus multa diximus, quibus sunt alia perspicua uitia contraria. Quantũ autem sit apte dicere, experiri licet, si aut cõpositi oratoris bene structam collocationem dissoluas permutatione uerborum, corrumpatur enim tota res, ut & hæc nostra in Corneliana, et deinceps oĩa, neq;
» me diuitiæ mouent, qbus omnes Africanos, & Lælios multi uenali-
» tij, mercatoresq; superarunt. Immuta paulum ut sit. multi superarũt mercatores, uenalitijq;, perierit tota res, & quæ sequuntur. neq; ue-
» stis aut cælatum aurum, & argentum, quo nostros ueteres Marcellos,
» maximosq; multi eunuchi è Syria, Aegyptoq; uicerunt. Verba permuta sic ut sit. uicerunt eunuchi è Syria, Aegyptoq;. Adde tertium.
» Neq; uero ornamenta ista uillarum, quibus L. Paulum, et L. Mummũ
» qui rebus his urbem, Italiamq; omnem referserunt, ab aliquo uideo perfacile Deliaco, aut Syro potuisse superari. Fac ita. potuisse superari ab aliquo Syro, aut Deliaco. Vides'ne, ut ordine uerborum paulũ commutato ijsdem uerbis stante sententia ad nihilum omnia recidant, cũ sint ex aptis dissoluta, aut si alicuius inconditi arripias dissipatam aliquã sententiã, eamq; ordine uerborum paulum cõmutato in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerit antea
» defluens, ac solutũ. Age summe de Gracchi apud censores illud. ab-
» esse non potest, qn eiusdem hominis sit probos improbare, q improbos probet. quanto aptius, si ita dixisset, qn eiusdem hominis sit, q improbos probet, probos improbare. hoc modo dicere nemo unquã uoluit, nemoq; potuit, quin dixerit. q autem aliter dixerunt, hoc assequi nõ potuerunt, ita facti sunt repente Attici, quasi uero Trallianus fuerit Demosthenes, cuius non tam uibrarent fulmina illa, nisi numeris cõtorta ferrentur. Sed si quos magis delectant soluta, sequantur ea. Sanè modo si qs Phidiæ clypeũ dissoluerit, collocationis uniuersam speciem sustulerit, non singulorũ operum uenustatem, ut in Thucydide, orbem modo orationis desydero, ornamenta comparent. Isti autem, cum dissoluunt orationem, in qua nec res, nec uerbum ullum est nisi

abiectum, non clypeum, sed ut in prouerbio est, & si humilius dictum est, tamen consimile est, scopas (ut ita dicam) mihi uidentur dissoluere, atque ut planè genus hoc, quod ego laudo, contempsisse uideantur, aut scribant aliquid uel isocrateo more, uel quo Aeschines, aut Demosthenes utitur, tum illos existimabo non desperatione reformidauisse genus hoc, sed iudicio refugisse, aut reperiam ipsa eadē cōditione, qui uti uelit, ut aut dicat, aut scribat, utra uoles lingua, eo genere, quo illi uolunt. Facilius est enim apta dissoluere, quàm dissipata connectere. Res autem se sic habet (ut breuissime dicā, quod sentio) composite, & apte, sine sententijs dicere insania est, sententiose autem sine uerborum & ordine, et modo, infantia. sed eiusmodi tamen infantia, ut ea qui utantur non stulti homines haberi possint, etiam plerunq; prudentes, quo qui est contentus, utatur. Eloquens uero, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, mouere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe sit quicq̃ aut spectari, aut audiri libētius. Habes meū de oratore Brute iudiciū, quod aut sequere, si probaueris, aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum, in quo neq; pugnabo tecum, neq; hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseueraui, unquam affirmabo esse uerius, quàm tuum. Potest enim non solum aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud aliàs uideri. nec in hac modo re, quæ ad uulgi assensum spectet, & ad aurium uoluptatem, quæ duo sunt ad iudicandum leuissima, sed ne in maximis quidem rebus quicquam adhuc inueni firmius quod tenerem, aut quò iudicium meum dirigerem, quàm illud quodcunq; mihi quamsimillimum ueri uideretur, cum ipsum illud uerum in occulto lateret. Tu autem uelim si tibi ea, quæ disputata sunt, minus probabuntur, ut aut maius opus institutum putes, quàm effici potuerit, aut, dum tibi roganti uoluerim obsequi, uerecundia negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS AD C. TREBATIVM TOPICA.

m AIORES nos res ſcribere ingreſſos C. Treba-ti, et ijs libris, quos breui tempore ſatis multos edidimus, digniores, è curſu ipſo reuocauit uoluntas tua. Cum enim mecum in Thuſculano eſſes, et in Bibliotheca ſeparatim uterq; noſtrũ ad ſuum ſtudiũ libellos, quos uellet, euolueret, incidiſti in Ariſtotelis Topica quædam, quæ ſunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inſcriptione commotus continuo à me eorum librorum ſententiam requiſiſti. quam tibi cum expoſuiſſem, diſciplinam inueniendorum argumentorũ, ut ſine ullo errore ad eam rationem, uia perueniremus ab Ariſtotele inuenta libris illis contineri, uerecũde tu q̃dẽ, ut omnia, ſed tamen, ut facile cernerem te ardere ſtudio, mecũ, ut tibi illa traderẽ, egiſti. Cũ autem ego te nõ tam uitandi laboris mei cauſa, quã quod intereſſe tua arbitrarer, uel ut eos per te ipſe legeres, uel ut totã rationẽ à doctiſſimo quodã rhetore acciperes hortatus eſſem, utrunq;, ut a' te audiebã, es expertus. Sed à libris te obſcuritas reiecit, rhetor autem ille, magnus ut opinor, ariſtotelica ſe ignorare reſpondit. quod quidem minime ſum admiratus, eum philoſophũ rhetori non eſſe cognitum, qui ab ipſis philoſophis præter admodum paucos, ignoretur, quibus eo minus ignoſcendum eſt, quod non modo rebus ijs, quæ ab illo dictæ, & inuentæ ſunt, allici debuerunt, ſed dicendi quoq; incredibili quadã, cum copia, tum etiã ſuauitate. Non potui igitur tibi ſæpius hoc roganti, et tamen uerẽti, ne mihi grauis eſſes (facile enim id cernebam) debere diutius, ne ipſi iuris interpreti fieri uideretur iniuria. Et enim cũ tu mihi, meisq́; multa ſæpe cauiſſes, ueritus ſum, ne ſi ego grauarer, aut ingratũ id, aut ſuperbũ uideretur. Sed dũ fuimus unà, tu optimus es teſtis, q̃ fuerim occupatus. Vt autem à te diſceſſi in Græciã proficiſcens, cum opera mea nec resp. nec amici uterentur, nec honeſte inter arma uerſari poſſem, ne ſi tuto id quidem mihi liceret, ut ueni Veliam, tuaq́;, et tuos uidi, admonitus huius æris alieni, nolui deeſſe, ne tacitæ q̃dem flagitationi tuæ. Itaq; hæc, cũ mecũ libros non haberẽ, memoria repetita in ipſa nauigatione cõſcripſi, tibiq́; ex itinere miſi, ut mea diligentia mandatorũ tuorum, te quoq;, et ſi admonitore non eges, ad memoriam noſtrarum rerum excitarem. Sed iam tempus eſt ad id, quod inſtituimus, accedere.

Vm omnis ratio diligẽs disserẽdi, duas habeat parteis, unã
c inueniendi, alterã iudicandi, utriusq; princeps, ut mihi qui
dẽ uidetur, Aristoteles fuit. Stoici autem in altera elabora
uerunt. Iudicandi enim uias diligenter persecuti sunt, eam scientiã, quam dialecticen appellant. Inueniẽdi uero artem, quæ Topice dicitur, quæ ad usum potior erat, & ordine naturæ certe prior, totã reliquerunt. Nos autem, quoniã in utraq; summa utilitas est, et utrãq;, si erit otium, persequi cogitamus, ab ea, quæ prior est, ordiemur. Vt igitur earũ rerũ, quæ absconditæ sunt, demonstrato, & notato loco facilis inuentio est, sic cum peruestigare argumentum aliquod uolumus, locos nosse debemus, sic enim appellatæ ab Aristotele sunt hæ quasi sedes, è quibus argumenta promuntur. Itaq; licet definire, locũ esse argumenti sedem, argumentum autem rationem, quæ rei dubiæ faciat fidem. Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt, alij in eo ipso, de quo agitur, hærent, alij assumuntur extrinsecus. In ipso, tũ ex toto, tum ex partibus eius, tum ex nota, tum ex ijs rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Extrinsecus autẽ ea dicuntur, quæ absunt, longéq; disiuncta sunt. Sed ad id totum, de quo disseritur, tum definitio adhibetur, quæ quasi inuolutum euoluit id, de quo quæritur. Eius argumenti talis est formula. Ius ciuile est æquitas constituta ijs, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. Eius autem æquitatis utilis est cognitio, utilis est ergo iuris ciuilis sciẽtia. Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo. Si neque censu, neq; uindicta, nec testamento liber factus est, non est liber. neq; est ulla earum rerum, non est igitur liber. Tum notatio, cum ex ui uerbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo. Cum lex Aelia sanctia assiduo uindicem assiduum esse iubeat, locupletem iubet locupleti, locuplex enim assiduus, ut ait Aelius, appellatus ab ære dando.

Ducuntur etiam argumenta ex ijs rebus, quæ quodammodo affectæ sunt, ad id, de quo quæritur, sed hoc genus in plures parteis distributum est. nam alia coniugata appellamus, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differẽtia, alia ex contrario, alia ex adiunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequẽtibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione maiorũ, aut parium, aut minorum. Coniugata dicuntur, quæ sunt ex uerbis generis eiusdem. Eiusdem autem generis uerba sunt, quæ orta ab uno uarie commutantur, ut sapiens, sapienter, sapientia, hæc uerborum coniugatio συζυγία dicitur, ex qua huiuscemodi est argumentum. Si compascuus ager est, ius est compascere. A genere

sic ducitur,

sic ducitur,quoniam argentum omne mulieri legatum est,non potest ei pecunia, quæ numerata domi relicta est,non esse legata. Forma enim a genere quoad suum nomen retinet,nunquam se iungitur. Numerata autem pecunia nomen argenti retinet,legata igitur uidetur. A forma generis,quæ interdum,quo planius accipiatur,partes enumerare licet,hoc modo. Si ita Fabiæ pecunia legata est a uiro,si ea,uxor materfamilias esset,si ea in manum uiri non conuenerat,nihil debetur. Genus est enim uxor,eius duæ formæ,una matrumfamilias,hæ sunt, quæ in manum conuenerunt,altera earum,quæ tantummodo uxores habentur. Qua in parte cum fuerit Fabia,legatum ei non uidetur. A similitudine,hoc modo. Si ædes exesæ corruerunt,uitiumue fecerunt,quarum usus fructus legatus est,hæres restituere non debet, nec reficere,non magis,quam seruum restituere,si is, cuius usus fructus legatus est,deperisset. A differentia,non si uxori uir legauit omne argentum,quod suum esset,idirco quæ in nominibus fuerunt, legata sunt. Multum enim differt in arcaine positum sit argentum,an in tabulis debeatur. Ex contrario autem sic. Non debet ea mulier cui uir bonorum suorum usumfructum legauit,cellis uinarijs,et olearijs plenis relictis,putare id ad se pertinere. usus.n.non abusus legatus est. Ea sunt inter se contraria. Ab adiunctis, si ea mulier testamentum fecit,quæ se capite nunquam diminuit,non uidetur ex edicto prætoris secundum eas tabulas possessio dari, adiungitur enim ut secundum seruorum,secundum exulum,secundum puerulorum tabulas possessio uideatur ex edicto dari. Ab antecedentibus autem, & consequentibus,& repugnantibus,hoc modo. Ab antecedentibus Si uiri culpa factum est diuortium,etsi mulier nuntium remisit, tamen pro liberis manere nihil oportet. A consequentibus. Si mulier cum fuisset nupta cum eo,cui connubij ius non esset,nuntium remisit, quoniam qui nati sunt,patrem non sequuntur,pro liberis manere nihil oportet. A repugnantibus. Si paterfamilias uxori ancillarum usum fructum legauit a filio,neque a secundo hærede legauit, mortuo filio,mulier usumfructum non amittet. Quod enim semel testamento alicui datum est,id ab eo inuito,cui datum est,auferri non potest. repugnat enim recte accipere,et inuitum reddere. Ab efficientibus causis,hoc modo. Omnibus est ius parietem directum ad parietem communem adiungere,uel solidum,uel fornicatum. At siquis in pariete communi demoliendo damni infecti promiserit,non debebit præstare quod fornix uitij fecerit. non enim eius uitio,qui demolitus est,damnum factum est, sed eius operis uitio,quod ita ædificatum est,ut suspendi non possit. Ab

effectis rebus, hoc modo. Cũ mulier uiro in manum conuenit, omnia, quæ mulieris fuerunt, uiri fiunt dotis nomine. Ex comparatione autem omnia ualent, quæ sunt eiusmodi, quod in re maiore ualet, ualeat in minore, ut si in urbe fines non reguntur, neq; aqua in urbe arceatur. Itẽ contra, qđ in minore ualet, ualeat in maiore. licet idẽ exemplum conuertere. Item quod in re pari ualet, ualeat ĩ hac, quæ par est, ut quoniam usus authoritas fundi biennium est, sit etiã ædiũ. At in lege ædes non appellantur, et sunt cæterarum omnium, quarum annuus est usus, ualeat æquitas, quæ paribus in causis paria iura desyderat. Quæ autem extrinsecus assũmuntur, ea maxime ex authoritate ducuntur, itaq; græci tales argumentationes ἀτέχνους uocant, idest artis expertes, ut si ita respondeas. Quoniam P. Scæuola id solum esse ambitus ædium dixerit, quantum parietis communis tegendi causa tectum proijceretur, ex quo in tectũ eius, ædeis qui protexisset, aqua deflueret, id tibi ius uideri. His igitur locis, qui sunt expositi, ad omne argumentum reperiendum tanquã elementis quibusdam significatio, et demonstratio datur. Vtrum igitur hactenus satis est? tibi quidem tam acuto, et tam occupato puto. sed quoniam auidum hominem ad has discendi epulas recepi, sic accipiã, ut reliquiarum sit potius aliquid, quàm te hinc patiar non satiatum discedere. Quando ergo unusquisque eorum locorum, quos exposui, sua quædam membra habet, ea quam subtilissime persequamur, et primum de ipsa definitione dicatur. Definitio est oratio, quæ id, quod definitur, explicat quid sit. Definitionum autem duo sunt genera prima, unum earum rerum, quæ sunt, alterum earum, quæ intelliguntur. Esse ea dico, quæ cerni, tangi'ue possunt, ut fundum, ædes, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus, & cætera, quo ex genere quædam interdum nobis definienda sunt. non esse rursus ea dico, quæ tangi, demonstrari'ue non possunt, cerni tamen animo, atque intelligi possunt, ut si usucapionem, si tutelam, si gentem, si agnationem definias, quarum rerum nullum subest quasi corpus, est tamen quædã conformatio insignita, & impressa in intelligentia, quam notionem uoco, ea sæpe in argumentando definitione explicãda est. Atque etiam definitiones, aliæ sunt partitionum, aliæ diuisionum. Partitionum cum res ea, quæ proposita est, quasi in membra discerpitur. ut si quis ius ciuile dicat id esse, quod in legibus, senatuscõsultis, rebus iudicatis, iurisperitorum authoritate, edictis magistratuum, more, æquitate consistat. Diuisionum autem definitio formas omnes complectitur, quæ sub eo genere sunt, quod definitur, hoc modo.

modo. Abalienatio est eius rei, quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio, inter quos ea iure ciuili fieri possunt. Sunt et alia genera definitionum, sed ad huius libri institutum illa nihil pertinent, tantum est dicendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur ueteres præcipiunt, cum sumpseris ea, quæ sunt ei rei, quã definire uelis, cũ alijs communia, usqueeo persequi, dũ proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit. Vt hoc, hæreditas est pecunia. cõmune adhuc, multa enim genera sunt pecuniæ. adde qđ sequitur, quæ morte alicuius ad quempiã peruenit, non dũ est definitio, nullis enim modis sine hæreditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Vnum adde uerbum, iure. iam à communitate res disiuncta uidebitur, ut sit explicata definitio sic. hæreditas est pecunia, quæ morte alicuius ad quẽpiam ꝑuenit iure. Non dum est satis, adde. nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta. confectũ est. Itemq; ut illud. Gẽtiles sunt, q inter se eodẽ nomine sunt. non est satis. q ab ingenuis oriundi sunt. ne id qdẽ satis est. quorũ maiorũ nemo seruitutẽ seruiuit. abest etiã nũc. qui capite nõ sunt diminuti. hoc fortasse satis est. nihil enim uideo Scæuolam pontificem ad hanc definitionem addidisse. Atq; hæc ratio ualet in utroq; genere definitionum, siue id, qđ est, siue id, quod intelligitur, definiendũ est. Partitionum autem, & diuisionum genus quale esset, ostendimus, sed qd inter se differant, planius dicendũ est. In partitione quasi membra sunt, ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, & cætera. In diuisione formæ sunt, quas græci εἴδεας uocant, nostri, si qui hæc forte tractant, species appellant, non pessime id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. nolim enim, ne si latine quidem dici possit, specierũ, et speciebus dicere, & sæpe his casibus utendum est. at formis, & formarum uelim. cũ autem utroq; uerbo idem significetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendã. Genus, & formã definiunt hoc modo. Genus est notio ad plures differẽtias ꝑtinens. Forma est notio, cuius differentia ad caput generis, & quasi fontem referri potest. Notionem appello, quod græci tum ἔννοιαν, tum πρόληψιν dicunt. Ea est insita, et ante percepta cuiusq; formæ cognitio enodationis indigens. Formæ igitur sunt hæ, in quas genus sine ullius prætermissione diuiditur, ut si quis ius in legem, morem, æquitatem diuidat. Formas q putat idem esse, quod partes, confundit artem, & similitudine quadã conturbatus non satis acute, quæ sunt secernenda, distinguit. Sæpe etiã definiunt et oratores, et poëtæ ꝑ translationes uerbi ex similitudine cũ quadam suauitate. Sed ego à uestris exemplis

nisi necessario non recedam. Solebat igitur Aquilius collega, et familiaris meus, cũ de litoribus ageretur, quæ omnia publica esse uultis, quærentibus ijs, ad quos id pertinebat, qd esset litus, ita definire, qua fluctus eluderet. hoc est quasi qui adolescentiam florẽ ætatis, senectutem occasum uitæ uelit definire. Translatione enim utens discedebat à uerbis proprijs rerũ, ac suis. Quod ad definitiones attinet hactenus, reliqua uideamus. Partitione autem sic utendũ est, nullam ut partem relinquas, ut si partiri uelis tutelas, inscienter facias, si ullam prætermittas. At si stipulationum, aut iudiciorũ formulas partiare, non est uitiosum in re infinita prætermittere aliquid, quod idem in diuisione uitiosum est. Formarum enim certus est numerus, quæ cuiq; generi subijciantur. Partiũ distributio sæpe est infinitior, tanquam riuorum à fonte deductio. Itaq; in oratorijs artibus quæstionis genere proposito, quot eius formæ sint, subiungitur absolute. At cum de ornamentis uerborum, sententiarumq; præcipitur, quæ uocantur χήματα, nõ fit idem, res enim est infinitior, ut ex hoc quoq; intelligatur, quod uelimus inter partitionem, & diuisionẽ interesse. Quanquam enim uocabula propè idẽ ualere uideantur, tamen qa res differebant, nomina rerũ distare uoluerunt. Multa etiã ex notatione sumuntur. ea est autẽ, cũ ex ui nominis argumentum elicitur, quã græci ἐτυμολογίαν uocant, id est uerbũ ex uerbo ueriloquium. nos autem nouitatem uerbi non satis apti fugientes, genus hoc notationẽ appellamus, quia sunt uerba rerum notæ. Itaq; hoc idem Aristoteles σύμβολον appellat, quod latine est nota. Sed cum intelligitur quid significetur, minus laborandũ est de nomine. Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex uerbo, ut cũ quæritur postliminium quid sit, non dico quæ sint postliminij, nã id caderet in diuisionem, quæ talis est. Postliminio redeunt hæc, homo, nauis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ frena recipere solet. sed cum ipsius postliminij uis quæritur, & uerbũ ipsum notatur. in quo Seruius noster (ut opinor) nihil putat esse notandũ, nisi post, & liminiũ illud productionem esse uerbi uult, ut in finitimo, legitimo, æditimo, nõ plus inesse timũ, quàm in meditullio tulliũ. Scæuola autẽ P. filius iunctũ putat esse uerbũ, ut sit in eo, & post, & limen. ut quæ à nobis alienata sunt, cũ ad hostem puenerint, et ex suo tanquã limine exierint, hinc cum redierint post ad idẽ limen, postliminio uideantur rediisse. Quo in genere etiã Mancini causa defendi potest, postliminio rediisse, deditum non esse, quoniã non sit receptus. Nã neq; deditionẽ, neq; donationem sine acceptione intelligi posse. Sequitur is locus, q constat ex

stat ex

stat ex ijs rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo ambigitur, quē modo dixi in plures partes distributum. cuius primus est locus ex coniugatione, quam græci συζυγίαν uocant, finitimus notationi, de qua modo dictum est, ut si aquam pluuiam eā modo intelligeremus, quam imbri collectam uideremus, ueniret Mutius, qui, quia coniugata uerba essent pluuia, et pluēdo, diceret omnem aquā oportere arceri, quæ pluendo creuisset. Cum autem à genere ducetur argumentum, non erit necesse id usq; à capite arcessere, sæpe etiā citra licet, dūmodo supra sit, qđ sumitur, ꝗ id, ad qđ sumitur, ut aqua pluuia ultimo genere ea est, quæ de cœlo ueniens crescit imbri, sed propriore loco, in quo quasi ius arcēdi continetur, genus est, aqua pluuia nocens. eius generis formæ, loci uitio, & manu nocens, quarum altera iubetur ab arbitro coerceri, altera nō iubetur. Cōmode etiam tractatur hæc argumentatio, quæ ex genere sumitur, cū ex toto psequare partes, hoc modo. Si dolus malus est, cū aliud agitur, aliud simulatur, enumerare licet, ꝗbus id modis fiat, deinde in eorū aliquē id, qđ arguas, dolo malo factū includere, qđ genus argumenti in primis firmū uideri solet. Similitudo sequitur, quæ late patet, sed oratoribus, & philosophis magis, quàm uobis. Etsi enim omnes loci sunt omnium disputationum ad argumenta suppeditanda, tamen alijs disputationibus abundātius occurrunt, alijs angustius. Itaq; genera tibi nota sint, ubi autem his utare, quæstiones ipsæ te admonebunt. Sunt enim similitudines, quæ ex pluribus collationibus pueniunt, quò uolunt, hoc modo. Si tutor fidem præstare debet, si socius, si cui mandaris, si ꝗ fiduciam acceperit, debet etiā procurator. Hæc ex pluribus pueniens quò uult, appellatur inductio, quæ græce παραγωγὴ nominatur, qua plurimū est usus in sermonibus Socrates. Alterū similitudinis genus collatione sumitur, cū una res uni, par pari cōparatur, hoc modo. Quemadmodum si in urbe de finibus controuersia est, ꝗa fines magis agrorū uidentur esse, ꝗ̄ urbis, finibus regendis adijcere arbitrum non possis. Sic si aqua pluuia in urbe nocet, quoniā res tota magis agrorum est, aquæ pluuiæ arcendæ adijcere non possis arbitrum. Ex eodem similitudinis loco etiam exempla sumuntur, ut Crassus in Curiana causa exemplis plurimis usus est, agens de eo, ꝗ testamento sic hæredem instituisset, ut si filius natus esset in decem mensibus, isq; mortuus prius, quàm in suam tutelam uenisset, secundus hæres hæreditatem obtinuisset. quæ commemoratio exemplorū ualuit, eaq; uos in respondendo uti multū soletis. Ficta etiā exēpla similitudinis habent uim, sed ea oratoria magis sunt, quàm uestra.

quanquam uti etiam uos ſoletis, ſed hoc modo. Finge mancipio aliquē dediſſe id, quod mancipio dari non poteſt, num icirco id eius factum eſt, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem ſe ulla re obligauit? In hoc genere oratoribus, & philoſophis conceſſum eſt, ut muta etiam loquantur, ut mortui ab inferis excitentur, aut aliqd, quod fieri nullo modo poſſit, augendæ rei gratia dicatur, aut minuē dæ, quæ hyperbole dicitur, & multa mirabilia alia. Sed latior eſt campus illorū, eiſdē tamen ex locis (ut ante dixi) & in maximis, et in minimis quæſtionibus argumenta ducuntur. Sequitur ſimilitudinem differentia rei maxime contraria ſuperiori, ſed eſt eiuſdē diſſimile, & ſimile inuenire, eius generis hæc ſunt. Non quēadmodum, quod mulieri debeas, recte ipſi mulieri ſine tutore authore ſoluas, ita qđ aut pupillæ, aut pupillo debeas, recte poſſis eodem modo ſoluere.

Deinceps locus eſt, qui à contrario dicitur. Contrariorū autē genera ſunt plura. Vnum eorū, quæ in eodem genere plurimum diffe runt, ut ſapientia, ſtultitia. Eodem autem genere dicuntur, ꝗbus propoſitis, occurrunt tanq̃ è regione quadam contraria, ut celeritati, tarditas, non debilitas, ex quibus contrarijs argumenta talia exiſtunt. Si ſtultitiā fugimus, ſapientiam ſequamur, & bonitatem, ſi malitiā. hæc quæ ex eodem genere contraria ſunt, appellātur aduerſa. Sunt enim alia contraria, quæ priuantia licet appellemus latine, græce appellā tur στερητικά. Præpoſitio enim, in, priuat uerbū ea ui, quam haberet, ſi, in, præpoſitum non fuiſſet, ut dignitas, indignitas, humanitas, inhumanitas, & cætera generis eiuſdem. quorum tractatio eſt eadē, quæ ſuperiorum, quæ aduerſa dixi. Nam alia quoq; ſunt contrariorum genera, uelut ea, quæ cū aliquo conferuntur, ut duplū, ſimplū, multa, pauca, longum, breue, maius, minus. Sunt etiā ualde contraria alia, quæ appellantur negantia, ea ἀποφατικὰ græci, contraria aientibus, ut ſi hoc eſt, illud non eſt. Quid enim opus exemplo eſt? tantū intelligatur argumento quærendo, contrarijs omnibus contraria non conuenire. Ab adiunctis autem poſui equidem exemplū paulo ante, multa ſcilicet adiungi, quæ ſuſcipienda eſſent, ſi ſtatuiſſemus ex edicto prætoris ſecundum eas tabulas poſſeſſionem dari, quas is inſtituiſſet, cui teſtamenti factio nulla eſſet. Sed locus hic magis ad coniecturales cauſas, quæ uerſantur in iudicijs, ualet, cū quæritur qd aut ſit, aut euenerit, aut futurū ſit, aut qd omnino fieri poſſit, ac loci qdē ipſius forma talis eſt. Admonet autem hic locus, ut quæratur quid ante rem, qd cum re, quid poſt rem euenerit. Nihil hoc ad ius, ad Ciceronē inquibat Gallus noſter, ſiquis ad eum qd tale retulerat, ut de

facto

facto quæreretur. Tu tamen patiere nullum à me artis institutæ locum præteriri, ne si nihil, nisi quod ad te pertineat, scribendũ putaris, nimium te amare uideare. Est igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modo non iuriscon sultorum, sed ne philosophorũ quidem. Ante rem enim quærũtur, quæ talia sunt, apparatus, colloquia, locus, constitutum conuiuium. Cum re autem, pedum crepitus, strepitus hominum, corporum umbræ, & siquid eiusmodi. At post rem, rubor, pallor, titubatio, siqua alia signa conturbationis, & conscientiæ. præterea restinctus ignis, gladius cruentus, cæteraq;, quæ suspicionẽ facti possint mouere. Deinceps est locus dialecticorũ proprius ex consequentibus, & antecedentibus, & repugnantibus, qui etiam ab adiunctis longe diuersus est. Nã adiuncta, de quibus paulo ante dictum est, non semper eueniunt, consequẽtia autẽ semper. Ea enim dico consequentia, quæ rem necessario cõsequuntur. Itemq; et antecedentia, et repugnantia, quicquid enim antecedit quanq; rem, id cohæret cũ re necessario, & quicquid repugnat, id eiusmodi est, ut cohærere nunquam possit. Cũ tripartito igitur distribuatur locus hic, in consecutionem, antecessionem, repugnantiam, reperiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex. Nam quid interest, cũ hoc sumpseris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui sit omne argentum legatum, utrũ hoc modo concludas argumentum? Si pecunia signata argentum est, legata est mulieri, est autem pecunia signata argentum, legata igitur. An illo modo? si numerata pecunia non est legata, non est numerata pecunia argentum, est autem numerata pecunia argentum, legata igitur est. An illo modo? non & legatum argentũ est, & non est legata numerata pecunia, legatum autẽ argentum est, legata igitur numerata pecunia est. Appellant autẽ dialectici eam cõclusionem argumenti, in qua, cum primũ sumpseris, consequitur id, quod annexũ est, primũ conclusionis modũ. Cum id, quod annexũ est, negaris, ut id quoq;, cui fuerit annexũ, negandũ sit, secundus appellatur concludendi modus. Cum autẽ aliqua coniuncta negaris, et his alia negatio rursus adiungitur, et ex his primum sumpseris, ut qđ relinquitur tollendũ sit, is tertius appellatur conclusionis modus. Ex hoc illa rhetorum sunt ex contrarijs conclusa, quæ ipsi enthymemata appellant, non quod non omnis sententia proprio nomine enthymema dicatur, sed ut Homerus propter excellentiam commune poëtarum nomen efficit apud græcos suum, sic cum omnis sententia enthymema dicatur, quia uidetur ea, quæ ex contrarijs conficiatur acutissima, sola proprie nomen cõmune possidet, eius generis

hæc sunt. hunc metuere, alterum in metu non ponere. eam, quam nihil accusas, damnas, bene quam meritam esse autumas, dicis male mereri, id, quod scis, prodest, nihil id, quod nescis, obest. hoc disserendi genus attingit omnino uestras quoq; in respondendo disputationes, sed philosophorum magis, quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententijs communis conclusio, quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus enthymema nuncupatur. Reliqui dialecticorum modi plures sunt, q ex disiunctionibus constant. aut hoc, aut illud, hoc autem, non igitur illud. Itemq;, aut hoc, aut illud, non autem hoc illud igitur. Quæ conclusiones idcirco ratæ sunt, quod in disiunctione plus uno uerum esse non potest. Atq; ex ijs conclusionibus, quas supra scripsi, prior quartus, posterior quintus à dialecticis modus appellatur. Deinde addunt coniunctionum negantiam, sic. Non & hoc est & illud, hoc autem, non igitur illud. hic modus est sextus. Septimus autem non & hoc et illud, non autem hoc, illud igitur. Ex his modis conclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est ferè tota dialectica. Sed ne eæ quidem, quas exposui, ad hanc institutionem necessariæ. Proximus est locus rerum efficientium, quæ causæ appellantur, deinde rerum effectarum ab efficientibus causis. Harum exempla, ut reliquorum locorum paulo ante posui, & quidem ex iure ciuili, sed hæc patent latius. Causarum igitur genera duo sunt. Vnum quod ui sua id, quod sub ea subiectũ est, certe efficit, ut ignis accendit. Alterum quod naturã efficiendi non habeat, sed sine quo effici non possit. ut si quis æs causam statuæ uelit dicere, quod sine eo non possit effici. Huius generis causarum sine quo non efficitur, alia sunt quieta, nihil agentia, stolida quodammodo, ut locus, tempus, materiæ, ferramenta, & cætera generis eiusdem. Alia autem præcursionem quandam adhibent ad efficiendum, et quædam afferunt per se adiumenta, etsi non necessaria, ut amori congressio causam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarum ex æternitate pendentium fatum à stoicis nectitur. Atq; ut earum causarum sine quibus effici non potest, genera diuisi, sic etiam efficientium diuidi possunt. Sunt enim aliæ causæ, quæ planè efficiant nulla re adiuuante, aliæ, quæ adiuuari uelint, ut sapientia efficit sapientes sola per se, beatos efficiat, necńe sola per se quæstio est. Quare cũ in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessario, sine dubitatione licebit, quod efficitur ab ea causa concludere. Cum autẽ erit talis causa, ut in ea non sit efficiendi necessitas, necessaria cõclusio nõ sequitur. Atq; illud quidem genus causarum, quod habet uim efficiendi ne-

cessariam, errorem afferre non ferè solet, hoc autem, sine quo non efficitur, sæpe conturbat. Non enim si sine parentibus filij esse nõ possunt, propterea causa fuit in parentibus gignendi necessaria. hoc igitur, sine quo non fit, ab eo, in quo certe fit, diligenter est separandũ. illud enim est tanquam,

Vtinam ne in nemore pelio securibus
Cæsæ cecidissent abiegnæ ad terram trabes,

nisi enim cecidissent abiegnæ ad terram trabes, argo illa facta non esset, nec tamen fuit in his trabibus efficiendi uis necessaria. At cum in Aiacis nauim crispisulcans igneum fulmen iniectum est, inflammatur nauis necessario. Atq; etiam est causarum dissimilitudo, quod aliæ sunt, ut sine ulla appetitione animi sine uolũtate, sine opinione, suum quasi opus efficiant, uelut omne intereat, quod ortum est. Aliæ autem aut uolũtate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu. Voluntate, ut tu, cum hunc libellũ legis. Perturbatione, ut siquis euentum horum temporũ timeat. Habitu, ut facile, & cito irascatur. Natura, ut uitium in dies crescat. Arte, ut bene pingat. Casu, ut prospere nauiget. Nihil horum sine causa, nec quicquã omnino, sed huiusmodi causæ non necessariæ. Omniũ autem causarum in alijs inest constantia, in alijs non inest. In natura, & in arte cõstantia est, in cæteris nulla. Sed tamen earũ causarum, quæ non sunt constantes, aliæ sunt perspicuæ, aliæ latent. Perspicuæ sunt, quæ appetitionẽ animi, iudiciumq; tangunt. latent, quæ subiectæ sunt fortunæ. Cum enim nihil sine causa fiat, hoc ipsum est fortunæ, euentus obscura causa, quæ latenter efficitur. Etiam ut ea, quæ fiunt, partim sint ignorata, partim uoluntaria. Ignorata, quæ necessitate effecta sunt. Voluntaria, quæ consilio. Quæ autem fortuna uel ignorata, uel uoluntaria. Nam iacere telum uoluntatis est. ferire quem uolueris, fortunæ. Ex quo aries ille subijcitur in uestris actionibus. Si telum manu fugit, magis quàm iecit. Cadunt in ignorationem, atq; imprudentiã perturbationes animi, quanquã sint uoluntariæ, obiurgatione enim, & admonitione deijciuntur, tamen habent tantos motus, ut ea, quæ uolũtaria sunt, aut necessaria interdũ, aut certe ignorata uideantur. Toto igitur loco causarũ explicato, ex earũ differentia in magnis qdem causis uel oratorũ, uel philosophorum magna argumentorum suppetit copia. In uestris autem si non uberior, at fortasse subtilior. Priuata enim iudicia maximarũ quidem rerum in iurisconsultorum mihi uidentur esse prudentia. Nã & adsunt multum, & adhibentur in consilio, & patronis dili-

gentibus ad eorum prudentiam confugientibus hastas ministrant. In omnibus igitur ijs iudicijs, in quibus, ex fide bona, est additum, ubi uero etiam, ut inter bonos bene agi oportet, in primisq; in arbitrio rei uxoriæ, in quo est, quid æquius, melius, parati esse debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum bonum, illi quid socium socio, qd eum, qui negotia aliena curasset, ei, cuius ea negotia fuissent, quid eum, qui mandasset, eum'ue, cui mandatum esset, alterũ alteri præstare oporteret, quid uirum uxori, quid uxorem uiro tradiderunt. Licebit igitur diligenter cognitis argumentorum locis, non modo oratoribus, & philosophis, sed iuris etiam peritis copiose de consultationibus suis disputare. Coniunctus huic causarũ loco locus ille est, qui efficitur ex causis. Vt enim causa effectum indicat, sic quod effectum est, quæ fuerit causa, demonstrat. hic locus suppeditare solet oratoribus, & poëtis, sæpe etiã philosophis, sed ijs, qui ornate, & copiose loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, cum denuntiant, quid ex quaq; re sit futurũ. Causarum enim cognitio, cognitionem euentorũ facit. Reliquus est comparationis locus, cuius genus, & exẽplum supra positum est, ut cæterorum, nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea, quæ aut maiora, aut minora, aut paria dicuntur, in qbus spectantur hæc, numerus, species, uis, quædã etiam ad res aliquas affectio. Numero sic comparabuntur, ut plura bona paucioribus bonis anteponantur, pauciora mala, malis pluribus, diuturniora bona, breuioribus, longe, et late peruagata, angustis, ex quibus plura bona propagentur, quæq; plures imitentur, et faciãt. Specie autem comparantur, ut anteponantur, quæ propter se expetenda sunt ijs, quæ propter aliud, & ut innata, atq; insita, assumptis et aduentitijs, integra, contaminatis, iucunda, minus iucundis, honesta, ipsis etiam utilibus, procliuia, laboriosis, necessaria, non necessarijs, sua, alienis, rara, uulgaribus, desyderabilia, ijs, quibus facile carere possis, pfecta, inchoatis, tota, partibus, ratione utentia, rationis expertibus, uoluntaria, necessarijs, animata, inanimatis, naturalia, nõ naturalibus, artificiosa, non artificiosis. Vis autem in comparatione sic cernitur, efficiens causa grauior, quàm non efficiens, quæ se ipsis contenta sunt meliora, quàm quæ egent alijs, quæ in nostra, quàm quæ in aliorum potestate sunt, stabilia, incertis, quæ eripi non possunt, ijs, quæ possunt. Affectio autem ad res aliquas est huiusmodi. principum commoda maiora, quàm reliquorum, itemq; quæ iucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque laudata. Atque ut hæc in comparatione meliora, sic deteriora quæ ijs sunt con-

traria. Parium autem comparatio nec elationem habet, nec submissio nem, est enim æqualis. Multa autẽ sunt, quæ æqualitate ipsa comparantur, quæ ita ferè concluduntur. Si consilio iuuare ciues, & auxilio, æqua in laude ponendum est, pari gloria debent esse ij, qui consulunt, & ij, qui defendunt, at quod primum est, quod sequitur igitur.

Perfecta est omnis argumentorum inueniendorum præceptio, ut cum profectus sis à definitione, à partitione, à notatione, à coniugatis, à genere, à forma, à similitudine, à differentia, à contrarijs, ab adiunctis, à consequẽtibus, ab antecedẽtibus, à repugnantibus, à causis, ab effectis, à comparatione maiorũ, minorum, pariũ, nulla præterea sedes argumenti quærenda sit. Sed quoniã ita à principio diuisimus, ut alios locos diceremus in eo ipso, de quo ambigitur, hærere, de qbus satis est dictũ, alios assumi extrinsecus, de ijs pauca dicamus, & si ea nihil omnino ad uestras disputationes pertinent, sed tamẽ totam rem pficiamus, quandoqdem cœpimus. Neq; enim tu is es, quẽ nihil nisi ius ciuile delectet, & quoniam ad te hæc ita scribuntur, ut etiã in aliorũ manus sint uentura, detur opera, ut quamplurimũ ijs, quos recta studia delectant, prodesse possimus. HAEC ergo argumentatio, quæ dicitur artis expers, in testimonio posita est. Testimonium autem nunc dicimus omne, quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. Persona autem non qualiscunq; testimonij pondus habet, ad faciendã enim fidem authoritas quæritur. Sed authoritatem aut natura, aut tempus affert. Naturæ authoritas in uirtute inest maxime. In tempore autem multa sunt, quæ afferant authoritatem, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiã nonnunquam rerũ fortuitarum. Nam et ingeniosos, & opulentos, et ætatis spatio probatos dignos, quibus credatur, putant, nõ recte fortasse, sed uulgi opinio mutari uix potest. ad eamq; omnia dirigũt, et q iudicant, et q existimant. qui enim his rebus quas dixi, excellunt, ipsa uirtute uidentur excellere. Sed reliquis, quoq; rebus, quas modo numeraui, q̃q̃ in ijs nulla species uirtutis est, tamen interdum confirmatur fides, si aut ars quædam adhibetur, magna enim est uis ad psuadendum scientiæ, aut usus, plerunq; enim creditur ijs, qui experti sunt. Facit etiam necessitas fidem, quæ tum à corporibus, tum ab animis nascitur. nam et uerberibus torti, & igni fatigati, quæ dicunt, ea uidetur ueritas ipsa dicere. & quæ à perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis uim habent, afferunt authoritatem, & fidem. Cuius generis etiam illa sunt, ex quibus nonnunquam uerum inuenitur, pueritia, somnus, imprudentia

uinolentia, insania. nam & pueri sæpe indicauerunt aliquid, ad quod pertineret ignari, & per somnum, uinum, insaniam, multa sæpe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt, ut Stalerio nuper accidit. Qui ea locutus est bonis uiris subauscultantibus pariete interposito, quibus patefactis, in iudiciumq; prolatis, rei capitalis iure dãnatus est. Huic simile quiddã de Lacedæmonio Pausania accepimus. Concursio autem fortuitorum talis est, ut si interuentum est casu, cum aut ageretur aliquid, quod proferendum non esset, aut diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem coniecta suspicionum proditionis multitudo, quod genus refutare interdum ueritas uix potest. Huius etiam generis est fama uulgi quoddam multitudinis testimoniũ. Quæ autem uirtute fidẽ faciunt, ea bipartita sunt, Ex quibus alterum natura ualet, alterum industria. deorum enim uirtus, natura excellit, hominum autem, industria. Diuina hæc ferè sunt testimonia. Primum orationis, oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quod inest his deorum oratio. Deinde rerum, in quibus insunt quasi opera diuina quædam. primum ipse mundus, eiusq; oĩs ordo, & ornatus, deinceps aerei uolatus auium, atque cantus, deinde eiusdem aeris sonitus, et ardores, multarumq; rerum in terra portẽta, atq; etiã per exta inuenta præsensio. à dormientibus quoq; multa significata uisis, quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum. In homine uirtutis opinio ualet plurimum. opinio autem est non modo eos uirtutem habere, q habeant, sed eos etiam, qui habere uideãtur. Itaq; quos ingenio, quos studio, quos doctrina præditos uident, quorumq; uitam constantem, et probatã, ut Catonis, Lælij, Scipionis, aliorumq; pluriũ, rentur eos esse, quales se ipsi uelint. Nec solum eos censent tales esse, qui in honoribus populi, atq; in rep. uersantur, sed et oratores, & philosophos, et poëtas, et historicos, ex quorum et dictis, & scriptis sæpe authoritas petitur ad faciendam fidem. EXPOSitis omnibus argumentandi locis, illud primum intelligendum est, nec ullam esse disputationem, in qua nõ aliquis locus incurrat, nec ferè omnes locos incidere in omnem quæstionem, et quibusdam quæstionibus alios, quibusdam esse alios aptiores locos. Quæstionum duo sunt genera, alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est quod ὑπόθεσιν græci, nos causam. Infinitum, quod θέσιν illi appellant, nos propositum possumus nominare. Causa certis personis, locis, tẽporibus, actionibus, negotijs cernitur, aut in omnibus, aut in plerisq; eorum. Propositum autem in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque proposi-

tum pars causæ est. Sed omnis quæstio, earum aliqua de re est, qbus causæ continentur, aut una, aut pluribus, aut nónunquam omnibus. Quæstionum autem, quacunq; de re sint, duo sunt genera, unũ cognitionis, alterum actionis. Cognitionis sunt hæ, quarum finis est scientia, ut si quæratur à natura'ne ius profectum sit, an ab aliqua quasi conditione hominum, & pactione. Actionis autem huiusmodi exempla sunt. Sit'ne sapientis ad remp. accedere. Cognitionis quæstiones tripartitæ sunt. cum an sit, aut quid sit, aut quale sit quæritur. horum primum coniectura. secundum definitione. tertium iuris, & iniuriæ distinctione explicatur. Coniecturæ ratio in quatuor partes distributa est. quarum una est, cum quæritur sit'ne aliquid. Altera, unde ortum sit. Tertia, quæ id causa effecerit. Quarta, in qua de mutatione rei, quæritur. Sit nec ne, sic, ecquidnam honestũ sit, ecquid æquum re uera? an hæc tantum in opinione sint? Vnde autem sit ortum, ut cum quæritur natura, an doctrina possit effici uirtus. Causa autem efficiens sic ut cum quæritur, quibus rebus eloquentia efficiatur. De commutatione sic, possit'ne eloquentia commutatione aliqua conuerti in infantiã. Cum autem quid sit quæritur, notio explicanda est, & proprietas, & diuisio, & partitio. hæc enim sunt definitioni attributa, additur etiam descriptio, quàm græci καταγραφὴν uocant. Notio sic quæritur, sit'ne id æquum, quod ei, qui plus potest, utile est. Proprietas sic, in hominem'ne solum cadat, an etiam in belluas ægritudo. Diuisio, et eodem pacto partitio sic. Tria'ne genera bonorum sint. Descriptio, qualis sit auarus, qualis assentator, cæteráq; eiusdem generis, in quibus natura, & uita describitur.

Cum autem quæritur quale quid sit, aut simpliciter quæritur, aut comparate. Simpliciter, expetenda'ne sit gloria. Comparate, præponenda'ne sit diuitijs gloria. Simplicium tria genera sunt, de expetendo, fugiendóq;, de æquo, & iniquo, de honesto, & turpi. Comparationum autem duo, unum de eodem, & alio, alterum de maiore, & minore. De expetendo, & fugiendo huiusmodi. Si expetendæ diuitiæ, si fugienda paupertas. De æquo, & iniquo. æquum'ne sit ulcisci à quocunque iniuriam acceperis. De honesto, & turpi. honestum'ne sit pro patria mori. Ex altero autem genere quod erat bipartitum, unum est de eodem, & alio, ut si quæratur, quid intersit inter amicum, & assentatorem, regem, & tyrannum. Alterum de maiore, & minore, ut si quæratur, eloquentia'ne pluris sit, an iuris ciuilis scientia. De cognitionis quæstionibus hactenus. Actionis reliquæ sunt, quarũ duo sunt genera, unum ad officium, alterum

ad motum animi uel gignendum, uel sedandum, plane'ue tollendum. Ad officium sic, ut cum quæritur suscipiendi'ne sint liberi. Ad mouendos animos, cum fiunt cohortationes ad defendendam remp. ad gloriam, et ad laudem, quo ex genere sunt quærelæ, incitationes, miserationesq; flebiles, rursusq; oratio, tũ iracundiam restinguens, tum metum eripiens, tum exultantem lætitiã comprimens, tum ægritudinem abstergens. hæc cum in propositis quæstionibus genera sint, eadem in causas transferuntur. Loci autem, qui ad quasq; quæstiones accommodati sunt, deinceps est uidendum. Omnes quidem illi, quos supra diximus, ad plerasq; sunt, sed alij ad alias, ut dixi aptiores. Ad coniecturam igitur maxime apti, quæ ex causis, quæ ex effectis, quæ ex coniunctis sumi possunt. Ad definitionem autem pertinet ratio, & scientia definiendi. atq; huic generi finitimum est illud, quod appellari de eodem, et altero diximus, quod genus forma quædam definitionis est. Si enim quæratur, idem'ne sit ptinacia, et pseuerãtia, definitionibus iudicandũ est. Loci autẽ conuenient in eius generis quæstionẽ cõsequẽtes, antecedentes, repugnãtes, adiũctis etiã duobus ijs, q sumũtur ex causis, et effectis. Nã si hanc rẽ illa sequitur, hanc autem non seqtur, aut si huic rei illa antecedit huic nõ antecedit, aut si huic rei repugnat, illi nõ repugnat, aut si huic rei hæc, illius alia causa ẽ, aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est, ex quouis horũ, id, de quo quæritur idem'ne, an aliud sit, inueniri potest. Ad tertiũ genus quæstionis, in quo quale sit quæritur, in comparationem ea cadunt, quæ paulo ante in comparationis loco enumerata sunt. In id autẽ genus, in quo de expetendo, fugiendo'q; quæritur, adhibentur ea, quæ sunt aut animi, aut corporis, aut externa uel commoda, uel incommoda. Itemq; cum de honesto, turpiq; quæritur ad animi bona, uel mala omnis dirigenda oratio est. Cum autem de æquo, et iniquo disseritur, æquitatis loci colliguntur. hi cernũtur bipartito, et natura, & instituto. Natura partes habet duas, tuitionẽ sui, et ulciscendi ius. Institutio autem æquitatis tripartita est. Vna pars legitima est, altera conueniens, tertia moris uetustate confirmata. Atque etiam rursus æquitas tripartita dicitur esse. Vna ad superos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. Prima pietas, secunda sanctitas, tertia iustitia, aut æquitas nominatur. De proposito satis multa, deĩceps de causa paucora dicenda sunt. Pleraq; enim sunt ei cum proposito cõmunia. Tria sunt igitur genera causarũ, iudicij, deliberationis, laudationis. quarum fines ipsi declarant, quibus utendum locis sint. Nam iudicij finis est ius, ex quo etiã nomen. Iuris autem partes tum expositæ, cum

æquitatis.

æquitatis. Deliberãdi finis utilitas, cuius hæ partes, quæ modo expositæ rerũ expetendarum. Laudationis finis honestas, de qua item est ante dictum. Sed definitæ quæstiones à suis quoq; locis quasi proprijs instituuntur, in accusationem, defensionem'q; partite, in quibus existunt hæc genera, ut accusator ꝑsonam arguat facti, defensor aliquid opponat de tribus, aut non esse factũ, aut si sit factum, aliud eius facti nomen esse, aut iure esse factum. Itaq; aut inficialis, aut coniecturalis prima appelletur, definitiua altera, tertia quãuis molestum nomen hoc sit, iuridicialis uocetur. Harum causarum propria argumenta ex ijs sumpta locis, quos exposuimus, in præceptis oratorijs explicata sunt. Refutatio autem accusationis, in qua est depulsio criminis græce στάσις dicitur, latine appelletur status, in quo primum insistit quasi ad repugnandum congressa defensio. Atq; etiam in deliberationibus, & laudationibus ijdem existunt status. Nã & negantur sæpe ea futura, quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore. si aut omnino fieri non possunt, aut sine summa difficultate non possunt. In qua argumentatione status coniecturalis existit. At cum aliquid de utilitate, honestate, æqtate disseritur, de'q; ijs rebus, quæ his sunt contrariæ, incurrunt status aut iuris, aut nominis. quod idem contingit in laudationibus. nam aut negari potest id factum esse, quod laudetur, aut nõ eo nomine afficiendum, quo laudator affecerit, aut omnino non esse laudabile, quod non recte, non iure factum sit. Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meũ. Sed quæ ex statu contentio efficiatur, eam græci κρινόμενον uocant. mihi placet id, quoniam quidẽ ad te scribo, qua de re agitur, uocari. Quibus autem hoc qua de re agitur, continetur, hæc continentia uocentur quasi firmamenta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit. Sed quoniam lege firmius in controuersijs disceptandis esse nihil debet, danda est opera, ut legem adiutricem, & testem adhibeamus. In' qua re alij quasi status existunt noui, qui appellantur legitimæ disceptationes. Tũ enim defenditur nõ id legẽ dicere, qđ aduersarius uelit, sed aliud. id autẽ contingit, cum scriptum ambiguum est, & duæ differentes sententiæ accipi possunt. Tum opponitur scripto, uoluntas scriptoris, ut quæratur, uerba'ne plus, an sententia ualere debeat. Tum legi lex cõtraria affertur. Ita sunt tria genera, quæ controuersiam in omni scripto facere possunt, ambiguum, discrepantia scripti, et uoluntatis, scriptura contraria. Iam hoc ꝑspicuum est, non magis in legibus, quàm in testamentis, in stipulationibus, in reliquis rebus, quæ in scripto aguntur, posse controuersias easdem existere. Horũ tracta-

tiones in alijs libris explicantur. Nec ſolum perpetuæ actiones, ſed etiam partes orationis yſdem locis adiuuantur, partim proprijs, partim communibus, ut in principijs, quibus ut beneuoli, ut dociles, ut attenti ſint, qui audiant, efficiendum eſt proprijs locis. Itemq; narrationes, ut ad ſuos fines ſpectent, id eſt ut planæ ſint, ut breues, ut euidentes, ut credibiles, ut moderatæ, ut cum dignitate. Quæ quanquã in tota oratione eſſe debet, magis tamen ſunt propria narrãdi. Quæ autem ſequitur narrationem fides, ea perſuadendo quoniã efficitur, qui ad perſuadendum loci maxime ualeant, dictum eſt in ijs, in quibus de omni ratione dicẽdi diximus. Peroratio autem et alia quædam habet, et maxime amplificationẽ, cuius effectus hic debet eſſe, ut aut pturbentur animi, aut tranquillentur. et ſi ita iam affecti ante ſunt, ut augeat eorũ motus, aut ſedet oratio. Huic generi, in quo & miſericordia, & iracundia, & odium, & inuidia, et cæteræ animi affectiones pturbantur, præcepta ſuppeditantur alijs libris, quos poteris mecum legere, cum uoles. Ad id autem, quod te uelle ſenſeram, cumulate ſatisfactum eſſe debet uoluntati tuæ. Nam, ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura, q̃ à te deſyderata erant, ſum complexus, feciq; quod ſæpe liberales uenditores ſolent, ut cum ædes, fundum'ue uẽdiderint, rutis cæſis receptis, concedant tamen aliqd emptori, quod ornandi cauſa apte, et loco poſitũ eſſe uideatur. Sic tibi nos, ad id, quod quaſi mancipio dare debuimus, ornamenta quædã uoluimus nõ debita accedere.

M. TVLLII CICERONIS DE PARTITIONE ORATORIA DIALOGVS.

Cicero Filius.

ſ TVDEO mi pater latine ex te audire ea, quæ mihi tu de ratione dicendi græce tradidiſti, ſi modo tibi eſt otium, & ſi uis. C. Pater. An eſt mi Cicero, quod ego malim, quàm te quam doctiſſimũ eſſe? Otium autem primũ, & ſummum eſt, quoniam aliquando Roma exeundi poteſtas data eſt, deinde, iſta tua ſtudia uel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. C. Filius. Vis'ne igitur, ut tu me græce ſoles ordine interrogare, ſic ego te uiciſſim eiſdem de rebus latine interrogem? C. P. Sanè ſi placet. Sic enim et ego te meminiſſe intelligam, quæ acceptiſti,

cepiſti,

cepisti, & tu ordine audies, quæ requiris. C.F. Quot in partes distribuenda est omnis doctrina dicendi? C.P. In tres. C.F. Cedo quas? C.P. Primũ in ipsam uim oratoris, deinde in orationẽ, tum in quæstionem. C.F. In quo est ipsa uis? C.P. In rebus, & uerbis. Sed & res, & uerba inuenienda sunt, & collocanda. Proprie autem in rebus inuenire, in uerbis eloqui dicitur. Collocare autẽ etsi est commune, tamen ad inueniendũ refertur. Vox, motus, uultus, atq; omnis actio eloquẽdi comes est, earumq; omniũ custos est memoria. C.F. Quid orationis, quot sunt partes? C.P. Quatuor, earũ duæ ualent ad rẽ docendam, narratio, & confirmatio. Ad impellendos animos duæ, principiũ, et peroratio. C.F. Quid quæstio? quasnam habet partes? C.P. Infinitã, quam consultationẽ appello, & definitam, quã cõtrouersiã nomino. C.F. QVONIam igitur primũ est inuenire oratoris, qd quæret? C.P. Vt inueniat quẽadmodum fidẽ faciat eis, qbus uolet psuadere, & quẽadmodũ motum eorum animis afferat. C.F. Quibus rebus fides fit? C.P. Argumentis, quæ ducũtur ex locis, aut in re ipsa insitis, aut assumptis. C.F. quos uocas locos? C.P. Eos, in qbus latent argumenta. C.F. Quid est argumẽtũ? C.P. Probabile inuentũ ad faciẽdã fidẽ. C.F. Quomodo igitur duo genera ista diuidis? C.P. Quæ sine arte putãtur, ea remota appello, ut testimonia. C.F. Quid insita? C.P. Quæ inhærent in ipsa re. C.F. Et testimoniorũ, quæ sunt genera? C.P. Diuinũ, et humanũ. Diuinũ, ut oracula, ut auspicia, ut uaticinationes, et respõsa sacerdotũ, aruspicũ, coniectorũ. Humanũ, qđ spectatur ex authoritate, et ex uolũtate, & ex oratiõe aut libera, aut expressa, in quo insunt scripta, pacta, promissa, iurata, quæsita. C.F. quæ sunt, quæ dicis insita? C.P. quæ infixa sunt rebus ipsis, tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex ijs rebus, quæ quodãmodo affectæ sunt, ad id, de quo quæritur. et ad id totũ, de quo disseritur, tũ definitio adhibetur, tũ partiũ enumeratio, tũ notatio uerbi. ex ijs autem rebus, quæ quodãmodo affectæ sunt, ad id, de quo quæritur, alia cõiugata appellãtur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differẽtia, alia ex contrario, alia ex cõiunctis, alia ex antecedẽtibus, alia ex cõsequẽtibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectibus, alia ex cõparatiõe maiorũ, aut pariũ, aut minorũ, ut definitio, ut contrarium, ut ea, quæ sunt ipsi, cõtrario'ue eius aut similia, aut dissimilia, aut cõsentanea, aut dissentanea, aut ea, quæ sunt quasi cõiuncta, aut ea, quæ sunt quasi pugnantia inter se, aut earũ rerũ, de qbus agitur causæ, aut causarũ euentus. i. quæ

sunt effecta de causis, ut distributiones, ut genera partiũ, generũ'ue partes, ut primordia rerum, & quasi præcurrentia, in quibus inest aliquid argumenti, ut rerum contentiones, quid maius, quid par, qd minus sit, in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur.

C.F. omnibus'ne igitur ex his locis argumenta sumemus? C.P. Immo uero scrutabimur, & quæremus ex omnibus, sed adhibebimus iudiciũ, ut leuia semper reijciamus, nonnunq̃ etiam communia prætermittamus, & non necessaria. C.F. Quoniã de fide respondisti, uolo audire de motu. C.P. Loco tu qdẽ quæris, sed planius quod uis explicabitur, cũ ad orationis ipsius, quæstionumq; rationẽ uenero. C.F. Quid sequtur igitur? C.P. cũ inueneris collocare, cuius in infinita quæstione ordo est idẽ fere, quem exposui locorum. In definita autem adhibẽda sunt illa etiã, quæ ad motus animorũ ptinent. C.F. Quomodo igitur ista explicas? C.P. Habeo communia præcepta fidẽ faciendi, & commouendi. Quoniam fides est firma opinio, motus autem, animi incitatio, aut ad uoluptatem, aut ad molestiã, aut ad metum, aut ad cupiditatem, tot enim sunt motus genera, partes plures generũ singulorũ, omnem collocationem ad finẽ accommodo quæstionis, nam est in proposito finis, fides, in causa, & fides, & motus. Quare cũ de causa dixero, in qua est propositum, de utroq; dixero. C.F. Quid habes igitur de causa dicere? C.P. Auditorũ eã genere distingui. Nam aut auscultator est modo, q audit, aut disceptator, idest rei, sententiæq; moderator, ita ut delectetur, aut statuat aliqd. Statuit autẽ aut de præteritis, ut iudex, aut de futuris, ut senatus, sic tria sunt genera, iudicij, deliberationis, exornationis, quæ, quia in laudatiões maxime confertur, propriũ habet iam ex eo nomen. C.F. Quas res sibi proponet in istis tribus generibus orator? C.P. Delectationẽ in exornatione, in iudicio aut sæuitiã, aut clementiã iudicis, in suasione autẽ, aut spem, aut reformidationẽ deliberantis. C.F. Cur igitur exponis hoc loco genera controuersiarũ? C.P. Vt rationem collocandi ad finẽ cuiusq; accommodẽ.

C.F. Quonã tandẽ modo? C.P. Quia qbus in orationibus delectatio finis est, uarij sunt ordines collocãdi. Nã aut temporũ seruãtur gradus, aut generũ distributiones, aut à minoribus ad maiora ascendimus, aut à maioribus ad minora delabimur, aut hæc inæquabili uarietate distinguimus, cũ parua magnis, simplicia cõiunctis, obscura dilucidis, læta tristibus, incredibilia probabilibus inteximus, quæ in exornationẽ cadunt oĩa. C.F. Quid in deliberatione, qd spectas? C.P. Principia, uel non longa, uel sæpe nulla, sunt enim ad audiendum,

dicendum, qui deliberant sua causa parati, nec multum sanè sæpe narrandum est, est enim narratio præteritarum rerum, aut præsentium, suasio autem futurarum. Quare ad fidem, & ad motum adhibenda est omnis oratio. C.F. Quid in iudicijs, quæ est collocatio? C.P. Non eadem accusatoris, & rei, quod accusator rerum ordinem prosequitur, & singula argumenta quasi hasta in manu collocata uehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, testimonijs, accuratiusq; in singulis commoratur, perorationisq; præceptis, quæ ad incitandos animos ualent, & in reliqua oratione paululum digrediens de cursu dicendi, utitur, & uehementius in perorando, est enim propositum, ut iratum efficiat iudicem. C.F. Quid faciendũ est contra, reo? C.P. Omnia longe secus, sumenda principia ad beneuolentiam conciliandam. Narrationes aut amputãdæ, quæ lædũt, aut relinquendæ, si totæ sunt molestæ. Firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscurãda, aut digressionibus obruenda, perorationes autem ad misericordiam conferendæ. C.F. Semper'ne igitur ordinem collocandi, quem uolumus, tenere possumus? C.P. Nõ sanè, nam auditorum aures moderantur oratori prudenti, & prouido, & quod respuunt, immutandum est. C.F. Expone deinceps, quæ ipsius orationis, uerborumq; præcepta sunt. C.P. Vnum igitur genus est eloquendi sua sponte fusum, alterum uersum, atq; mutatum. Prima uis est in simplicibus uerbis, in coniunctis secunda. Simplicia inuenienda sunt, coniuncta collocanda sunt, & simplicia uerba partim natiua sunt, partim repta. Natiua ea, quæ significata sunt sensu. Reperta, quæ ex his facta sunt, et nouata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione uerborum, atq; etiam est hæc distinctio in uerbis, altera natura, tractatione altera. Natura, ut sint alia consonantiora, grauiora, leuiora, & quodammodo nitidiora, alia contra. Tractatione autem, cum aut propria sumuntur rerũ uocabula, aut addita ad nomen, aut noua, aut prisca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodammodo, qualia sunt ea, quæ transferũtur, aut immutantur, aut ea, quibus tanquam abutimur, aut ea, quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæq; mirabilius, quã sermonis consuetudo patitur, ornamus. C.F. Habeo de simplicibus uerbis, nunc de coniunctione quæro. C.P. Numeri quidam sunt in coniunctione seruandi, consecutioq; uerborum. Numeros, aures ipsæ metiuntur, ne aut non compleas uerbis, quod proposueris, aut redundes. Consecutio autem ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus perturbetur oratio. Nam ut in simplicibus uerbis, quod

non est latinum, sic in coniunctis, quod non est consequens, uituperãdum est. Cõmunia autem simplicium, coniunctorumq; sunt hæc qnq; quasi lumina, dilucidum, breue, probabile, illustre, suaue. Dilucidum fit usitatis uerbis, proprijs, dispositis aut circunscriptione cõclusa, aut intermissione, aut concisione uerborum. Obscurum autem aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione, atq; immutatione uerborum. Breuitas autem conficitur simplicibus uerbis, semel unaquaq; re dicenda, nulli rei, nisi ut dilucide dicas, seruiẽdo. Probabile autem genus est orationis, si non nimis est cõptum, atq; expolitum, si est authoritas, & pondus in uerbis, si sententiæ uel graues uel aptæ opinionibus hominum, et moribus. Illustris autẽ oratio est, si & uerba grauitate delecta ponuntur, ac translata, et superlata, & ad nomen adiuncta, & duplicata, & idem significantia, atq; ab ipsa actione, atq; imitatione rerum non abhorrentia. Est.n. hæc pars orationis, quæ rem constituat penè ante oculos, is enim maxime sensus attingitur, sed cæteri tamen, et maxime mens ipsa moueri potest. sed quæ dicta sunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illustrẽ omnia, est enim plus aliquanto illustre, quã illud dilucidum. altero fit, ut intelligamus, altero uero, ut uidere uideamur. Suaue autem genus erit dicendi, primum elegantia, & iucunditate uerborum sonãtium, & lenium, deinde coniunctione, quæ neq; asperos habeat concursus, neq; disiunctos, atq; hiantes, et sit circunscripta non lõgo anfractu, sed ad spiritum uocis apto, habeatq; similitudinem, æqualitatemq; uerborum, tum ex contrarijs sumpta uerbis crebra crebris, paria paribus respondeant, relataq; ad idem uerbum, et geminata, atq; duplicata, uel etiam sæpius iterata ponantur, constructioq; uerborũ tum coniũctionibus copuletur, tum dissolutionibus relaxetur. Fit etiã suauis oratio, cum aliquid aut inuisum, aut inauditum, aut nouũ dicas. Delectat enim quicquid est admirabile, maximeq; mouet ea, quæ motum aliquem animi miscet, oratio, quæq; significat oratoris ipsius amabiles mores, qui exprimuntur aut significando iudicio ipsius ex animo humano, ac liberali, aut inflexione sermonis, cum aut augendi alterius, aut minuendi sui causa, alia dici ab oratore, alia existimari uidentur, idq; comitate fieri magis, quã uanitate. Sed multa sunt suauitatis præcepta, quæ orationem aut magis obscuram, aut minus probabilem faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet, iudicandum. C.F. Reliquum est igitur, ut dicas de conuersa oratione, atque mutata. C.P. Est itaq; id genus totum situm in commutatione uerborum, quæ simplicibus in uerbis ita tra-

ctatur,

ctatur, ut aut ex uerbo dilatetur, aut in uerbum contrahatur oratio. Ex uerbo, cum aut proprium, aut idem significans, aut factum uerbum in plura uerba deducatur. Ex oratione, cum aut definitio ad unum uerbum reuocatur, aut assumpta uerba remouentur, aut in circuitus diriguntur, aut in coniunctione fit unum uerbum ex duobus. In coniunctis autem uerbis triplex adhiberi potest commutatio, non uerborum, sed ordinis tantummodo, ut cum semel dictum sit directe, sicut natura ipsa tulerit, inuertatur ordo, & idem quasi sursum uersus, retroq; dicatur, deinde idem intercise, atque permiste. Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc toto conuertendi genere uersatur. C.F. Actio igitur sequitur, ut opinor.

C.P. Est ita, quae quidem oratori & cum rerum, & cum uerborum momentis commutanda maxime est. Facit enim & dilucidã orationem, & illustrem, & probabilem, & suauem, non uerbis, sed uarietate uocum, motu corporis, uultu, quae plurimũ ualebunt, si cum orationis genere consentient, eiusq; uim, ac uarietatem subsequẽtur.

C.F. Nunquid nam de oratore ipso restat? C.P. Nihil sane praeter memoriam, quae est gemina literaturae quodammodo, et ĩ dissimli genere persimilis. Nam ut illa constat ex notis literarum, & ex eo, in quo imprimuntur illae notae, sic confectio memoriae tanquam cera locis utitur, & in his imagines, ut literas collocat.

C.F QVONIAM igitur uis oratoris omnis exposita est, qd habes de orationis praeceptis dicere? C.P. Quatuor esse eius partes, quarum prima, & postrema ad motum animi ualet, is enim initijs est, & perorationibus concitandus. Secunda narratio, et tertia cõfirmatio fidem facit orationi. Sed amplificatio quanquam habet proprium locum, saepe etiam primum, postremum quidẽ fere semper, tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est, maximeq; cum aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum. Itaque ad fidem quoq; uel plurimum ualet. Est enim amplificatio uehemens quaedã argumentatio, ut illa docendi causa sit, haec commouendi. C.F. Perge igitur ordine quatuor mihi istas parteis explicare. C.P. Faciã, & a principijs primũ ordiar. Quae quidẽ ducuntur, aut ex psonis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia, ut amice, ut intelligenter, ut attente audiamur. Quorũ primus locus est in personis, nostris, disceptatorum, aduersariorum, e quibus initia beneuolentiae conciliandae comparantur, aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere uirtutis, & maxime liberalitatis, officij, iusti-

tiæ, fidei, contrarijsq; rebus in aduersarios conferendis, & cum ijs, qui disceptant aliqua coniunctionis aut causa, aut spe significanda, et si in nos aliquod odiũ, offensio'ue collata sit, tollenda ea, minuẽda'ue, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando.

Intelligenter autem ut audiamur, et attente, à rebus ipsis ordiendum est. Sed facillime auditor discit, et quid agatur intelligit, si complectare à principio genus, naturamq; causæ, si definias, si diuidas, si neq; prudentiam eius impedias confusione partium, nec memoriam multitudine, quæq; mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiã huc poterunt recte referri. Vt attente autem audiamur, trium rerum aliqua consequemur. Nam aut magna quædam proponemus, aut necessaria, aut coniuncta cum ipsis, apud quos res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, ut siquando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interuentus alicuius, aut interpellatio, aut ab aduersario dictũ aliquod, & maxime in perorando dederit occasionem nobis aliquã, ut dicamus aliquid ad tempus apte, ne derelinquamus, & quæ suo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri. C.F. Quid in narratione? quæ tandem conseruanda sunt? C.P. Quoniam narratio est rerum explicatio, & quædam quasi sedes, ac fundamentum constituendæ fidei, ea sunt in ea seruanda maxime, quæ etiã in reliquis fere dicẽdi partibus, quæ partim sunt necessaria, partim sunt assumpta ad ornandum. Nam ut dilucide, probabiliterq; narremus, necessarium est, sed assumimus etiam suauitatem. ergo ad dilucide narrandum eadem illa superiora explicandi, & illustrandi præcepta repetemus, in quibus est breuitas, eaq; sæpissime in narratione laudatur, de qua supra dictum est. Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si locis ea, quæ narrabuntur, consentient, si cuiusque facti, et euenti causa ponetur, si testata dici uidebuntur, si cum hominum opinione, authoritate, si cum lege, cum more, cum religione coniũcta, si probitas narrantis significabitur, si antiquitas, si memoria, si orationis ueritas, & uitæ fides. Suauis autem narratio est, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, si interpositos motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, lætitias, cupiditates. sed iam ad reliqua pergamus. C.F. Nempe ea sequuntur, quæ ad faciẽdam fidem pertinent. C.P. Ita est, quæ quidem in confirmationem, et in reprehẽsionem diuidũtur. Nã in confirmando, nostra probare uolumus, in reprehẽdẽdo redarguere cõtraria. Quoniã igitur

omne,

omne, quod in controuersiam uenit, id aut sit, nec'ne sit, aut quid sit, aut quale sit quæritur. In primo coniectura ualet, i altero definitio, in tertio ratio. C.F. Teneo istam distributionem. Nunc coniecturæ locos quæro. C.P. In uerisimilibus, & in proprijs rerũ notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia uerisimile, qđ plerunq; ita fiat, ut adolescentiam procliuiorem esse ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod nunquam aliter fit, certumq; declarat, ut fumus ignem. Verisimilia reperiũtur ex partibus, et quasi mẽbris narrationis. ea sunt in personis, in locis, in tẽporibus, in factis, in euẽtis, in rerũ ipsarum, negotiorumq; naturis. In personis, naturæ primum spectantur, ualetudinis, figuræ, uirium, ætatis, marium, fœminarũ, atq; hæc quidem in corpore. Animi autem aut quemadmodum affecti sunt, uirtutibus, uitijs, artibus, inertijs, aut quemadmodũ commoti, cupiditate, metu, uoluptate, molestia, atq; hæc quidem in natura spectantur. In fortuna, genus, amicitiæ, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestas, diuitiæ, libertas, & ea, quæ sunt ijs contraria. In locis autẽ et illa naturalia maritimi, an remoti a mari, plani, an mõtuosi, leues, an asperi, salubres, an pestilẽtes, opaci, an aprici, et illa fortuita, culti, an inculti, celebres, an deserti, cœdificati, an uasti, obscuri, an rerũ gestarũ uestigijs nobilitati, consecrati, an profani. In temporibus autem præsentia, & præterita, & futura cernuntur. In his ipsis, uetusta, recentia, instantia paulo post, aut aliquãdo futura. Insunt etiam in temporibus illa, quæ tẽporis quasi naturã notãt, ut hyems uer, æstas, autumnus, aut anni tẽpora, ut mensis, ut dies, ut nox, hora, tempestas, quæ sunt naturalia. Fortuita autem sacrificia, festi dies, nuptiæ. Iam facta, & euentus, aut consilij sunt, aut imprudentiæ, quæ est aut in casu, aut in quadam animi permotione. Casu cũ aliter acidit, ac putatũ sit. Permotione, cũ aut obliuio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permouit. Est etiã in imprudẽtia necessitas ponenda. Rerum autem bonarum, et malarum tria sunt genera. Nam aut in animis, aut in corporibus, aut extra esse possunt. Huius igitur materiæ ad argumentum subiectæ perlustrandæ animo partes erunt omnes, et ad id, quod agetur, ex singulis coniectura capienda. Est etiam genus argumentorum aliud, quod ex facti uestigijs sumitur, ut telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconstans, tremor, et eorum aliquid, quod sensu percipi possit, etiam si præparatum aliquid, si communicatum cum aliquo, si postea uisum, auditum, indicatum. Verisimilia autem partim singula mouent suo pondere, partim, etiamsi uidentur esse exigua per se, multum tamen,

cum sunt coaceruata, proficiunt. Atq; in his uerisimilibus insunt nõ nunquam etiam certæ rerum, & propriæ notæ, maximam autem facit fidem ad similitudinem ueri, primum exemplum, deinde introducta rei similitudo, fabula etiam nonnunquam, etsi sit incredibilis, tamen homines cõmouet. C. F. Quid definitionis? quæ ratio est, & quæ uia? C. P. Non dubium est id quidem, quin definitio genere declaretur, et proprietate quadam, aut etiam communium frequentia, ex quibus proprium quid sit eluceat. Sed quoniam de proprijs oritur plerunq; magna dissensio, definiendum est sæpe ex cõtrarijs, sæpe etiam ex dissimilibus, sæpe ex paribus. Quamobrem descriptiones quoq; sunt, in hoc genere sæpe aptæ, et enumeratio consequentium, in primisq; commouet explicatio uocabuli, ac nominis.

C. F. Sunt exposita iã ferè ea, quæ de facto, quæq; de facti appellatione quæruntur. Nempe igitur ea restant, quæ, cum factum cõstet, & nomen, qualia sint uocatur in dubium. C. P. Est ita, ut dicis. C. F. Quæ sunt igitur in eo genere partes? C. P. Aut iure factum depellitur, aut ulciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiæ, aut religionis, aut patriæ nomine, aut deniq; necessitate, inscitia, casu. Nam quæ motu animi, & perturbatione facta sine ratione sunt, ea defensionem contra crimen, in legitimis iudicijs non habent, in liberis disceptationibus habere possunt. hoc ĩ genere, in quo quale sit quæritur, ex controuersia iure, & rectè'ne actum sit quæri solet, quorum disputatio ex locorum descriptione sumenda est. C. F. Age sis ergo, quoniam in confirmationem, et reprehensionem diuiseras orationis fidem, et dictum de altero est, expone nunc de reprehendendo. C. P. Aut totum est negandum, quod in argumentatione aduersarius sumpserit, si fictum, aut falsum esse possis dicere, aut redarguenda ea, quæ pro uerisimilibus sumpta sunt. Primũ dubia sumpta esse pro certis. deinde etiam in perspicue falsis eadẽ posse dici, tum ex ijs, quæ sumpserint, non effici, quæ uelint. Accedere autem oportet ad singula, sic uniuersa frangentur. Commemoranda sunt etiam exempla, quibus simili in disputatione creditum non sit, cõquerenda conditio cõmunis periculi, si ingenijs hominum criminosorum sit exposita uita innocentium. C. F. Quoniam unde inueniuntur, quæ ad fidem pertinent, habeo, quemadmodum in dicendo singula tractentur expecto. C. P. Argumentationem quærere uideris, quæ est argumenti explicatio, quæ sumpta ex ijs locis, qui sunt expositi, conficienda, et distinguenda dilucide est. C. F. Plane istuc ipsum desydero. C. P. Est ergo (ut supra dictum est) explicatio

argumenti argumentatio,ſed ea conficitur,cum ſumpſeris aut non du
bia,aut probabilia,ex quibus id efficias,qđ aut dubiũ,aut minus pro
babile per ſe uidetur. Argumentandi autẽ duo ſunt genera, quorũ
alterũ ad fidem directo ſpectat. Alterũ ſe inflectit ad motũ. Dirigitur
cũ propoſuit aliquid,quod probaret,ſumpſitq́; ea,qbus uteretur,atq;
his confirmatis,ad propoſitũ ſeſe rettulit,atq; concluſit. Illa autẽ alte
ra argumentatio,quaſi retro,et contra prius ſumit,quæ uult, eáq́;
confirmat. deinde id,qđ proponendũ fuit,permotis animis iacit ad ex
tremũ. Eſt autẽ illa uarietas in argumentando, & non iniucunda
diſtinctio,ut cũ interrogamus nos metipſos,aut ꝑcunctamur,aut im=
peramus,aut optamus,quæ ſunt cũ alijs cõpluribus ſententiarũ or-
namenta. Vitare autem ſimilitudinẽ poterimus non ſemper à propo
ſito ordientes,etſi non omnia confirmãdo diſputabimus,breuiterq́; in
terdũ,quæ erunt ſatis aperta,ponemus. quodq́; ex his efficietur,ſi id
apertũ ſit,non habebimus neceſſe ſemper concludere. C. F. Quid
illa,quæ ſine arte appellantur,quæ iãndudũ aſſumpta dixiſti,ecquo=
nãmodo,ecquonã loco artis indigent? C. P. Illa uero indigẽt,et nec
eo dicuntur ſine arte,qđ ita ſunt,ſed qđ ea nõ parit oratoris ars,ſed
foris ad ſe delata,tamen arte tractat,et maxime in teſtibus. Nã de
toto genere teſtiũ,quã id ſit infirmũ,ſæpe dicendũ eſt,et argumenta
rerũ eſſe propria,teſtimonia uoluntatũ. utendumq́; eſt exẽplis,qbus
teſtibus creditũ non ſit,et de ſingulis teſtibus,ſi natura uani,ſi leues,ſi
cũ ignominia,ſi ſpe,ſi metu,ſi iracũdia,ſi miſericordia impulſi,ſi præ
mio,ſi gratia adducti,cõparandiq́; ſuperiore cũ authoritate teſtiũ,q
bus tamen creditũ non ſit. Sæpe etiã quæſtionibus reſiſtendũ eſt. quod
et dolorẽ fugientes multi in tormentis ementiti perſæpe ſunt, moriq́;
maluerunt falſum fatendo,quã inficiãdo,dolere. multi etiã ſuã uitã
neglexerũt,ut eos qui his cariores,quã ipſi ſibi eſſent,liberarẽt. Alij
autem aut natura corporis,aut conſuetudine dolendi,aut metu ſup-
plicij,aut mortis,uim tormentorũ ꝑtulerunt. Alij ementiti ſunt in eos,
quos oderant. atq; hæc exẽplis firmanda ſunt. Neq; eſt obſcurũ,quin,
quoniã in utraq; parte ſunt exẽpla,et itẽ ad coniecturã faciendã lo
ci,in contrarijs contraria ſint ſumenda. atq; etiã incurrit alia quædã
in teſtibus,et in quæſtionibus ratio. Sæpe. n. ea,quæ dicta ſunt,ſi aut
ambigue,aut inconſtanter,aut incredibiliter dicta ſunt,aut etiã ali-
ter ab alio dicta,ſubtiliter reprehenduntur. C. F. Extrema tibi
pars reſtat orationis,quæ poſita in perorando eſt,de qua ſanè uelim
audire. C. P. Facilior eſt explicatio perorationis. Nã eſt diuiſa
in duas ꝑtes,amplificationẽ et enumerationẽ. Augẽdi autẽ et hic eſt

proprius locus in perorando, & in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur confirmata re aliqua, aut reprehensa. Est igitur amplificatio grauior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliet in dicendo fidem. ea & uerborum genere conficitur, et rerum. Verba ponenda sunt, quæ uim habeant illustrãdi, nec ab usu sint abhorrentia, grauia, plena, sonantia, iuncta, ficta, cognominata, non uulgata, superlata, in primisq; translata, nec in singulis uerbis, sed in continentibus soluta, quæ dicuntur sine coiunctione, ut plura uideantur. Augent etiam relata uerba, iterata, duplicata, & ea, quæ ascendunt gradatim ab humilioribus uerbis ad superiora. omninoq; semper quasi naturalis, et non explanata oratio, sed grauibus referta uerbis, ad augendum accommodatior, hæc igitur in uerbis, quibus actio uocis, uultus & gestus congruens, & apta ad animos permouẽdos accommodata est. Sed & in uerbis, & in actione causa erit tenẽda, & pro re agenda. Nam hæc, quia uidentur perabsurda, cum grauiora sunt, quàm causa, diligenter ferè, quid quenq; deceat iudicandum est. Rerum amplificatio sumitur eisdem locis omnibus, quibus illa, quæ dicta sunt ad fidem, maximeq; definitiones ualent conglobatæ, & consequentium frequentatio, & contrariarum, & dissimilium, & inter se pugnantium rerum conflictio, & causæ, & ea quæ sunt de causis orta, maximeq; similitudines, & exempla, fictæ etiam personæ, muta deniq; loquãtur, omninoq; ea sunt adhibenda, si causa patitur, quæ magna habentur, quorum est duplex genus. Alia enim magna natura uidẽtur, alia usu. Natura, ut cœlestia, ut diuina, ut ea, quorũ obscuræ causæ, ut in terris, mundoq; admirabilia quæ sunt, ex quibus, similibusq;, si attendas ad augendũ, permulta suppetunt. Vsu, quæ uidentur hominibus aut prodesse, aut obesse uehementius, quorum sunt genera ad amplificandũ tria. Nam aut caritate mouentur homines, ut deorum, ut patriæ, ut parentũ, aut amore, ut fratrum, ut coniugum, ut liberorum, ut familiariũ, aut honestate, ut uirtutũ, maximeq; earũ, quæ ad communionem hominum, et liberalitatẽ ualent. Ex ijs et cohortationes sumuntur ad ea retinenda, et in eos à qbus ea uiolata sunt, odia incitãtur, et miseratio nascitur. Proprius locus augendi in ijs rebus aut amissis, aut amittendi periculo. Nihil est enim tã miserabile, quàm ex beato miser. et hoc totũ quidem moueat, si bona ex fortuna qs cadat, & à quorum caritate diuellatur, quæ amittat, aut amiserit, in quibus malis sit, futurus'ue sit, exprimatur breuiter. Cito enim arescit lacryma, præsertim in alienis malis. Nec quicquam in amplificatione nimis enucleandum est,

minuta est enim omnis diligentia, hic autem locus grandia requirit. Illud iam est iudicij, quo quaq; in causa genere utamur augendi. In illis enim causis, quæ ad delectationem exornantur, ij loci tractandi sunt, qui mouere possunt expectationem, admirationem, uoluptatem. In cohortationibus autem bonorum, ac malorum enumerationes, & exempla ualent plurimum. In iudicijs, accusatori fere, quæ ad iracundiam, reo plerunq;, quæ ad misericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accusator misericordiā mouere debet, & defensor iracundiam. Enumeratio reliqua est, nōnunquam laudatori, suasori nō sæpe, accusatori sæpius, quàm reo necessaria. Huius ipsa tēpora duo sunt, si aut memoriæ diffidas eorū, apud quos agas, uel interuallo temporis, uel longitudine orationis, aut frequentatis firmamentis orationis, & breuiter expositis, uim est habitura causa maiorē. Et reo rarius utendum est, quod ponenda sunt contraria, quorū dissolutio in breuitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione uitandū, ne ostentatio memoriæ suscepta, uideatur esse puerilis. Id effugiet, q non omnia minima repetet, sed breuia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet. C. F. Quoniam & de ipso oratore, et de oratione dixisti, expone eum mihi nunc, quē ex tribus extremum proposuisti quæstionis locū. C. P. duo sunt, ut initio dixi, quæstionū genera, quorum alterum finitum temporibus, et personis controuersiā causam appello. alterum infinitum, nullis neq; personis, neq; temporibus notatum, propositum uoco. Sed est consultatio quasi pars causæ quædam, & controuersiæ. inest enim infinitum in definito, & ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de proposito dicamus, cuius genera sunt duo. Cognitionis alterum, eius scientia est finis, ut ueri'ne sint sensus. alterum actionis, quod refertur ad efficiendum quid, ut si quæratur, quibus officijs amicitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria. Sit nec'ne. quid sit. quale sit. Sit nec'ne, ut ius in natura sit, an in more. Quid autem sit, sit'ne ius id, quod maiori parti sit utile. Quale autē sit, iuste uiuere sit nec'ne utile. Actionis autem duo sunt genera. Vnum ad persequendū aliquid, aut declinandum, ut quibus rebus adipisci gloriam possis, aut quomodo inuidia uitetur. Alterum, quod ad aliquod commodum, usumq; refertur, ut quemadmodum sit resp. administranda, aut quemadmodum in paupertate uiuendū. Rursus autem ex cognitionis consultatione, ubi sit, nec'ne sit, aut fuerit, futurum'ue sit quæritur, unum genus est quæstionis, possit'ne aliquid effici, ut cum quæritur ecquisnam pfecte sapiens esse possit. Alterum, quemadmodum quicq; fiat, ut quonā

pacto uirtus pariatur, natura'ne, an ratione, an usu. Cuius generis sunt omnes, in qbus ut in obscuris, naturalibusq; quæstionibus causæ, rationesq; rerum explicantur. Illius autem generis, in quo quid sit id, de quo agitur, quæritur, duo sunt genera, quorum in altero disputandū est, aliud an idem sit, ut pertinacia, & pseuerantia. In altero autem descriptio generis alicuius, et quasi imago exprimenda est, ut qualis sit auarus, aut qd sit superbia. Tertio autē in genere, in quo quale sit quæritur, aut de honestate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendum est. De honestate sic, ut honestum'ne sit pro amico periculum, aut inuidiam subire. De utilitate autem sic, ut sit'ne utile in rep. administranda uersari. De æquitate uero sic, ut sit'ne æquum amicos cognatis anteferre. Atq; in hoc eodem genere, in quo quale sit, quæritur, exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter solū quæritur, quid honestum sit, quid utile, quid æquum, sed etiā ex comparatione, quid honestius, quid utilius, quid æquius, atq; etiam quid honestissimum, quid utilissimū, quid æquissimum. cuius generis illa sunt, quæ præstantissima sit dignitas uitæ. atq; ea quidem, quæ dixi, cognitionis sunt omnia. Restant actionis, cuius alterū est præcipiendi genus, quod ad rationem officij pertinet, ut quēadmodum colendi sint parentes, alterum autem ad sedandos animos, et oratione sanandos, ut in consolandis mœroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda, cui quidem generi contrarium est disputandi genus ad eosdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione sæpe faciendū est, uel gignendos, uel concitandos. Atq; ferè hæc est partitio consultationum.

C. F. Cognoui, sed quæ ratio est in his inueniendi, & disponendi requiro. C. P. Quid tu aliam'ne censes, & non eandem esse, quæ est exposita, ut ex eisdem locis ad fidem, & ad inueniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ est exposita in alijs ratio eadē huc transfertur. Cognita igitur omni distributione propositarum consultationum, controuersiarum causarum genera restant omnino. Et earum quidem forma duplex est, quorū altera delectationem sectatur aurium, alterius ut obtineat, probet, et efficiat, quod agit, omnis est suscepta contentio. Itaq; illud superius exornatio dicitur, quod cū latum genus esse potest, saneq; uarium, unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros uiros suscepimus, & ad improbos uituperandos. Genus enim nullum est orationis, quod aut uberius ad dicendū, aut utilius ciuitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cognitione uirtutum, uitiorumq; uersetur. Reliquum autem genus causarū,

aut in prouisione posteri temporis, aut in præteriti disceptatione uersatur, quorum alterum deliberationis est, alterũ iudicij. Ex qua partitione tria genera causarũ extiterunt. Vnum, quod à meliori parte laudationis est appellatum, deliberationis alterum, tertium iudiciorum. quamobrem de primo primum, si placet, disputemus. C. F. Mihi uero placet. C. P. Ac laudandi, uituperandiq; rationes, quæ non ad bene dicendum solum, sed etiam ad honeste uiuendũ ualent, exponam breuiter, atq; à principijs exordiar & laudandi, & uituperandi. Omnia enim sunt profecto laudanda, quæ coniuncta cum uirtute sunt, & quæ cum uitijs uituperanda. Quamobrẽ finis alterius est honestas, alterius turpitudo. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrãdis, exponendisq; factis, sine ullis argumentationibus ad animi motus leniter tractandos magis, quàm ad fidem faciendã, aut confirmandã accommodate. Non enim dubia firmantur, sed ea, quæ certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex ijs, quæ ante dicta sunt, & narrandi, & augendi præcepta repetentur. Et quoniam in his causis omnis ratio ferè ad uoluptatem auditoris, & ad delectationem refertur, utendum erit his in oratione singulorum uerborũ insignibus, quæ habent plurimum suauitatis, idest ut factis uerbis, aut uetustis, aut translatis frequenter utamur, & in ipsa constructione uerborum, ut paria paribus, & similia similibus sæpe referantur, ut contraria, ut geminata, ut circun cripta numerose non ad similitudinem uersuum, sed ad explendum aurium sensum, apto quasi quodam uerborum modo. Adhibendaq; frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt, siue quæ mirabilia, nec opinata, siue significata monstris, prodigijs, oraculis, siue quæ uidebuntur ei, de quo agimus, accidisse diuina, atque fatalia. omnis enim expectatio eius, qui audit, & admiratio, & improuisi exitus habent aliquam in audiendo uoluptatem. Sed quoniam in tribus generibus bona, mala'ue uersantur, externis, corporis, & animi. prima sunt externa, quæ ducuntur à genere, quo breuiter, modiceq; laudato, aut si erit infame prætermisso, si humile uel præterito, uel ad augendam eius, quem laudas, gloriam tacto, deinceps, si res patiatur, de fortunis erit, & facultatibus dicendum, postea de corporis bonis, in quibus quidem, quæ uirtutem maxime significat, facillime forma laudatur. Deinde est ad facta ueniendum, quorum collocatio triplex est, aut enim temporum seruandus est ordo, aut in primis recentissimum quodq; dicendum, aut multa, & uaria facta in propria uirtutum genera sunt dirigenda. Sed hic locus uirtutum, atq; uitiorum

latissime patens. ex multis, & uariis disputationibus nunc in quandam angustam, et breuem cõcludetur. Est igitur uis uirtutis duplex. aut enim scientia cernitur uirtus, aut actione. Nam quæ prudentia, quæ calliditas, quæq; grauissimo nomine sapiẽtia appellatur, hæc sciẽtia pollet una. quæ uero moderandis cupiditatibus, regendisq; animi motibus laudatur, eius est munus in agendo, cui temperantiæ nomẽ est. Atq; illa prudentia in suis rebus domestica, in publicis ciuilis appellari solet. Temperantia autem in suas itidem res, & in cõmunes distributa est, duobusq; modis in rebus commodis discernitur. & ea, quæ absunt, non expetendo, & ab iis, quæ in potestate sunt, abstinendo. In rebus autem incommodis est itidem duplex. Nam quæ ueniẽtibus malis obstat fortitudo, quæ quod iam adest, tolerat, & perfert, patientia nominatur. Quæ autem hæc uno genere cõplectitur, magnitudo animi dicitur, cuius est liberalitas in usu pecuniæ, simulq; altitudo animi in capiendis incõmodis, & maxime iniuriis, et omne, quod est eius generis, graue, insedatum, & turbulẽtum. In commune autem quæ posita pars est, iustitia dicitur, eaq; erga deos religio, erga parentes pietas, uulgo autem bonitas, creditis in rebus fides, in moderatione animaduertendi lenitas, amicitia in beneuolentia nominatur. Atq; hæ quidem uirtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ quasi ministræ, comitesq; sapientiæ, quarũ altera, quæ sint in disputãdo uera, atq; falsa, quibusq; positis, quid sequatur, distinguit, & iudicat, quæ uirtus omnis in ratione, scientiaq; disputandi sita est. altera autem oratoria, nihil enim est aliud eloquentia, nisi copiose loquens sapiẽtia, quæ ex eodẽ hausta genere, quo illa, quæ in disputando, uberior est, atq; latior, & ad motus animorũ, uulgiq; sensus accommodatior. Custos uero uirtutum omniũ dedecus fugiẽs, laudemq; maxime consequẽs uerecundia est, atq; hi sunt quidem fere quasi quidã habitus animi sic affecti, & constituti, ut sint singuli inter se proprio uirtutis genere distincti, a quibus, ut quæq; res gesta est, ita sit. honesta necesse est, summeq; laudabilis. Sunt autem alii quidam perfecti animi habitus ad uirtutem, quasi præculti, & præparati rectis studiis, & artibus, ut in suis rebus, studia literarum, ut numerorũ, ac sonorũ, ut mensuræ, ut syderum, ut equorũ, ut uenandi, ut armorũ. In communibus, propensiora studia in aliquo genere uirtutis colẽdo, aut diuinis rebus deseruiẽdo, aut parentibus, amicis, hospitibus, præcipue, atq; insigniter diligẽdis, atq; hæc quidem uirtutum, uitiorũ autẽ sunt genera contraria. Cernenda autẽ sunt diligenter, ne fallant ea nos uitia, quæ uirtutẽ uidentur imitari. Nã et prudentiã malitia, et temperantiam

perantiã immanitas in uoluptatibus aspernandis, & magnitudinẽ
animi superbia in animis extollendis, & despicientia in contemnen
dis honoribus, & liberalitatem effusio, & fortitudinem audacia imi
tatur, & patientiam duritia immanis, & iustitiam acerbitas, & re
ligionem superstitio, & lenitatem mollitia animi, & uerecundiã ti
miditas, & illam disputandi prudentiam concertatio, captatioq; uer=
borum, & hanc oratoriam uim inanis quædam profluentia loquen
di. Studijs autem bonis similia uidentur ea, quæ sunt in eodẽ genere
nimia. Quamobrem omnis uis laudandi, uituperandiq; ex his sume
tur uirtutum, uitiorumq; partibus. Sed in toto quasi contextu orationis
hæc erunt illustranda maxime, quemadmodum quisq; generatus,
quemadmodum educatus, quemadmodum institutus, moratusq; fue=
rit. & siquid cui magnum, aut incredibile acciderit, maximeq; si id
diuinitus accidisse potuerit uideri, tum quod quisque senserit, dixerit,
gesserit, ad ea, quæ proposita sunt, uirtutum genera accommodabun-
tur, ex illisq; ijsdem inueniendi locis causæ rerum, & euentus, & cõ
sequentia requirentur. neque uero mors eorum, quorũ uita laudabĩ
tur, silentio præteriri debebit, si modo quid erit animaduertendum,
aut in ipso genere mortis, aut in ijs rebus, quæ post mortem erunt cõ
secutæ. C. F. Accepi ista, didiciq; breuiter, non solum quem-
admodum laudarem alterum, sed etiam quemadmodũ eniterer, ut
possem ipse iure laudari. Videamus igitur deinceps in sententia di=
cenda, quam uiam, & quæ præcepta teneamus. C. P. Est igitur
in deliberando finis utilitas, ad quem omnia referuntur in consilio
dando, sententiaq; dicenda, ut illa prima sint suasori, aut dissuaso-
ri uidenda, quid aut posse fieri, aut non possit, & quid aut necesse
sit, aut non necesse. Nam & siquid effici non potest, deliberatio tolli-
tur, quamuis utile sit, & siquid necesse est, necesse autẽ id est, sine quo
salui, liberiue esse non possumus, id est reliquis & honestatibus in ci
uili ratione, & commodis anteponendum. Cum autem quæritur, qd
fieri possit, uidendum etiam est, quàm facile possit. Nam quæ per=
difficilia sunt, perinde habenda sæpe sunt, ac si effici non possint. Et
cum de necessitate attendemus, et si aliquid non necessarium uidebi=
tur, uidẽdum tamen erit, quàm sit magnum. Quod enim per magnũ
interest, pro necessario sæpe habetur. Itaq; cum constet hoc genus cau
sarum ex suasione, & dissuasione, suasori proponitur simplex ratio,
si & utile est, & fieri potest, fiat. Dissuasori duplex, una, si non utile
est, ne fiat, altera, si fieri non potest, nec suscipiatur. Sic suasori utrũq;
docendum est, dissuasori alterum infirmare sat est. Quare quoniam

in his uersatur omne consilium duobus, de utilitate ante diximus, quæ in discernendis bonis, malisq; uersatur. Bonorum autem partim necessaria sunt, ut uita, pudicitia, libertas, ut liberi, coniuges, germani, parentes. partim non necessaria, quorũ alia sunt per se expetenda, ut ea, quæ sita sunt in officijs, atq; uirtutibus. Alia quod aliquid commodi efficiunt, ut opes, & copiæ. Eorũ autem, quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur. Honestate, ea, quæ proficiscuntur ab ijs uirtutibus, de quibus paulo ante est dictum, quæ sunt laudabilia ipsa per se. Commoditate autẽ aliqua, quæ sunt in corporis, aut fortunæ bonis expetenda, quorum alia sunt quasi quodãmodo cum honestate coniuncta, ut honos, ut gloria. Alia diuersa, ut uires, forma, ualetudo, nobilitas, diuitiæ, cliẽtelæ. Est etiam quasi quædã materies subiecta honestati, quæ maxime spectatur in amicitijs, amicitiæ autem caritate, & amore cernuntur. Nam cum deorũ, tum parentum, patriæq; cultus, eorumq; hominum, qui aut sapientia, aut opibus excellunt, ad caritatem referri solet. Coniuges autem, & liberi, & fratres, & alij, quos usus, familiaritasq; coniunxit, quanquam etiam caritate ipsa, tamen amore maxime continentur. In his igitur rebus cũ bona sint, facile est intellectu, quæ sint contraria. Quod si semper optima tenere possemus, haud sane, quoniam qdẽ ea perspicua sunt, consilio multũ egeremus. Sed qa temporibus, quæ uim habent maximam, persæpe euenit, ut utilitas cum honestate certet, earumq; rerum contentio plerunque deliberationes efficit, ne aut opportuna propter dignitatem, aut honesta propter utilitatem relinquantur, ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus. Et quoniam non ad ueritatem solum, sed etiam ad opiniones eorum, qui audiunt, accommodanda est oratio, hoc primum intelligamus hominum duo esse genera, alterum indoctum, & agreste, quod anteferat semper utilitatem honestati, alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatẽ anteponat. Itaq; huic generi laus, honor, gloria, fides, iustitia, omnisq; uirtus, illi autem alteri quæstus, emolumentum, fructusq; proponitur, atque etiam uoluptas, quæ maxime est inimica uirtuti, boniq; naturam fallaciter imitando adulterat, quam immanissimus quisque acerrime sequitur, neque solum honestis rebus, sed etiam necessarijs anteponit, in suadendo, cum ei generi hominum consiliũ des, sæpe sane laudanda est. Et illud uidedũ quanto magis homines mala fugiant, quàm sequantur bona. Nã neq; honesta tam expetunt, quàm deuitant turpia. Quis enim honorẽ? quis gloriam? quis laudem? quis ullum decus tam unquam expetat, quàm ut

quàm ut ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? qua=
rum rerum dolor grauis eſt. Eſt genus hominum ad honeſtatem na=
tum, malo cultu, prauiſq; opinionibus corruptum. Quare in cohor=
tando, atque ſuadendo propoſitum quidē nobis erit illud, ut docea-
mus, qua ui bona conſequi, malaq́; uitare poſſimus. Sed apud homi=
nes bene inſtitutos plurimū de laude, & de honeſtate dicemus, maxi-
meq́; ea uirtutum genera tractabimus, quæ in cōmuni hominū uti-
litate tuenda, augendaq́; uerſantur. Sin apud indoctos, imperitoſq; di
cemus, fructus, emolumenta, uoluptates, uitationeſq; dolorū proferan
tur, addantur etiam contumeliæ atq; ignominiæ. Nemo enim eſt tam
agreſtis, quem non ſi ipſa minus honeſtas, contumelia tamen, & dede=
cus magnopere moueat. Quare quod ad utilitatē ſpectat, ex ijs, quæ
dicta ſunt, reperietur. Quod autem poſſit effici, nec'ne poſſit, in quo
etiam quàm facile poſſit, quamq́; expediat, quæri ſolet, maxime ex
cauſis ijs, quæ quanq; rem efficiant, eſt uidendum. Cauſarum autē
genera ſunt plura. Nam ſunt aliæ, quæ ipſæ conficiunt, aliæ quæ
uim aliquam ad conficiendū afferunt. Itaq; illæ ſuperiores conficien
tes uocentur, hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut ſine his confici
non poſſit. Conficiens autem cauſa alia eſt abſoluta, & perfecta per
ſe, alia aliquid adiuuans, & efficiendi ſocia quædam. cuius generis
uis uaria eſt, & ſæpe aut maior, aut minor, ut & illa, quæ maxi-
mā uim habet, ſola ſæpe cauſa dicatur. Sunt autem aliæ cauſæ, quæ
aut propter principium, aut propter exitum conficientes uocantur.
Cum autem quæritur quid ſit optimū factu, aut utilitas, aut ſpes effi
ciendi ad aſſentiendum impellit animos. Et quoniā de utilitate iam
diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere qbus cum,
& contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus,
armorum, pecuniæ, ſociorum, earum'ue rerum, quæ ad quanq; rem
efficiendam pertinent, poſſimus uti, requirendum eſt. Neq; ſolum ea
ſunt, quæ nobis ſuppetunt, ſed etiam illa, quæ aduerſantur, uidenda.
Et ſi ex contentione procliuiora erunt noſtra, non ſolum effici poſſe,
quæ ſuademus, erit perſuadendum, ſed curandū etiam, ut illa faci=
lia, procliuia, iucunda uideantur. Diſſuadentibus autem aut utilitas
labefactanda eſt, aut efficiendi difficultates efferendæ, neq; alijs ex
præceptis, ſed ijſdem ex ſuaſionis locis. Vterq; uero ad augendū ha=
beat exemplorū, aut recentium, quo notiora ſint, aut ueterū, quo plus
authoritatis habeant, copiam. Maximeq́; ſit in hoc genere meditatus,
ut poſſit uel utilia, ac neceſſaria ſæpe honeſtis, uel hæc illis antefer-
re. Ad commouendos autem animos maxime proficient, ſi incitan=

di erunt, huiuſmodi ſententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut ad
odium ſatiandum, aut ad ulciſcendas iniurias pertinebunt. Sin autẽ
reprimendi, de incerto ſtatu fortunæ, dubijs'q; euentis rerum futura=
rũ, & retinendis ſuis fortunis, ſi erunt ſecundæ, ſin autem aduerſæ,
de periculo, commonendi. Atq; hi quidẽ ſunt perorationis loci. Prin
cipia autem in ſententijs dicendis breuia eſſe debebunt. Nõ enim ſup
plex, ut ad iudicem uenit orator, ſed hortator, atque author. Quare
proponere, qua mẽte dicat, ꝗd uelit, ꝗbus de rebus dicturus ſit, debet,
hortari'q; ad ſe breuiter dicentẽ audiendũ. Tota autẽ oratio ſimplex,
& grauis, & ſententijs debet ornatior eſſe, ꝗ̃ uerbis. C. F. Cognoui
iã laudationis, & ſuaſionis locos, nũc quæ iudicijs accõmodata ſunt
expecto, id'q; nobis genus reſtare unũ puto. C. P. Recte intelligis,
atque eius quidem generis finis eſt æquitas, quæ non ſimpliciter ſpe
ctatur, ſed ex comparatione nonnunquam, ut cum de uerißimo accu
ſatore diſputatur, aut cum hæreditatis ſine lege, aut ſine teſtamento pe
titur poſſeßio, in quibus cauſis, ꝗd æquius, æquißimum'ue ſit, quæri
tur, quas ad cauſas facultas petitur argumentationum ex ijs, de ꝗbus
mox dicetur, æquitatis locis. Atq; etiam ante iudicium de conſtituendo
ipſo iudicio ſolet eſſe contentio, cum aut ſit'ne actio illi, qui agit, aut
iam'ne ſit, aut num iam eſſe deſierit, aut illa'ne lege, his'ne uerbis ſit
actio quæritur, quæ etiam ſi ante quàm res in iudicium uenit, aut
concertata, aut diiudicata, aut confecta non ſunt, tamen in ipſis iudi
cijs permagnum ſæpe habent pondus, cum ita dicitur. Plus petiſti. ſe
rò petiſti. non fuit tua petitio. non à me. non hac lege. non his uer-
bis. non hoc iudicio. Quarum cauſarum genus eſt poſitum in iure ci
uili, quod eſt in priuatarum, ac publicarum rerum lege, aut more po
ſitum, cuius ſcientia neglecta ab oratoribus pleriſq;, nobis ad dicen
dum neceſſaria uidetur. Quare de conſtituendis actionibus, accipien
dis, ſubeundis'q; iudicijs, de excipienda iniquitate actionis, de com=
paranda æquitate, ꝗđ ea ferè generis eius ſunt, ut quãquã in ipſum
iudicium ſæpe dilabantur, tamen ante iudiciũ tractanda uideantur,
paululum ea ſeparo à iudicijs, tempore magis agendi, quàm diſſimi=
litudine generis. Nam omnia, quæ de iure ciuili, aut de æquo, & bo
no diſceptantur, cadunt in eam formam, in qua quale quid ſit ambi
gitur, de qua dicturi ſumus, quæ in æquitate, & iure maxime con-
ſiſtit. In omnibus igitur cauſis tres ſunt gradus, ex quibus unus
aliquis capiendus eſt, ſi plures nõ queas ad reſiſtendum. Nam aut ita
conſiſtendum eſt, ut quod obijcitur factum neges. aut illud, quod fa-
ctum fateare, neges eam uim habere, atque id eſſe, quod aduerſarius
crimmetur.

criminetur. Aut si neq; de facto, neq; de facti appellatione ambigi potest, id quod arguere, neges tale esse, quale ille dicat, & rectum esse, quod feceris, concedendum'ue defendas. Ita primus ille status, & quasi conflictio cum aduersario, coniectura quadam. Secundus autem definitione, atq; descriptione, aut informatione uerbi. Tertius æqui, & ueri, & recti, & humani ad ignoscendum disputatione tractandus est. Et quoniam semper is, qui defendit, non solum resistat oportet aliquo statu, aut infitiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda, sed etiã rationem subijciat recusationis suæ. Primus ille status rationem habet iniqui criminis, ipsam negationem, infitiationem'q; facti. Secundus, quod non sit in re, quod ab aduersario ponitur in uerbo. Tertius, quod id recte factum esse defendet, quod sine ulla nominis cõtrouersia factum fatetur. Deinde unicuiq; rationi opponendum est ab accusatore, id quod si non esset in accusatione, causa omnino esse non posset. Itaq; ea, quæ sic referuntur, continentia causarũ uocentur, quãquam nõ ea magis, quæ contra rationem defensionis afferuntur, quã ipsæ defensionis rationes continent causas. Sed distinguendi gratia rationem appellamus eam, quæ affertur à reo ad recusandum depellẽdi criminis causa, quæ nisi esset, quid defenderet non haberet. Firmamentum autem, quod contra ad labefactandam rationem refertur, sine quo accusatio stare non potest. Ex rationis autẽ, & ex firmamẽti conflictione, & quasi concursu quæstio exoritur quædam, quam disceptationem uoco, in qua quid deueniat in iudicium, & de quo disceptetur, quæri solet. Nã prima aduersariorum contentio diffusam habet quæstionem, ut in coniectura. ceperit'ne pecunias Decius. In definitione, minuerit'ne maiestatem Norbanus. In æquitate iure'ne occiderit Opimius Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem habent exarguendo, & resistendo, lata, ut dixi, & confusa sunt. Rationum, & firmamentorum contentio adducit in angustam disceptationem. ea in coniectura nulla est. Nemo enim eius, quod negat factum, rationem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaq; in his causis eadẽ & prima quæstio, & disceptatio est extrema. In illis autem, ubi ita dicitur, non minuit maiestatẽ, qđ egit de Cepione turbulentius. Populi enim R. dolor iustus uim illã excitauit, nõ tribuni actio. Maiestas autem, quoniam est magnitudo quædam populi R. in eius potestate, ac iure retinendo, aucta est potius, quàm diminuta. et ubi ita refertur. Maiestas est in imperij, atque in omni populi R. dignitate, quam minuit is, qui ꝑ uim multitudinis rem ad seditionẽ uocauit; existit illa disceptatio. minuerit'ne maiestatẽ, q uoluntate populis R.

rem gratam, & æquam per uim egerit. In his autem causis, ubi ali
quid recte factum, aut concedendum, esse factum defenditur, cum est
facti subiecta ratio, sicut ab Opimio, iure feci salutis omnium, & con
seruandæ reip. causa, relatumq́; est ab Decio. Ne sceleratissimum qui
dem ciuem sine iudicio iure ullo necare potuisti, oritur illa disceptatio,
potuerit'ne recte salutis reip. causa ciuem euersorem ciuitatis indem
natum necare. Ita disceptationes eæ, quæ in his controuersijs oriun
tur, quæ sunt certis personis, et temporibus notatæ, fiunt rursus in=
finitæ, detractisq́; temporibus, & personis, rursum ad consultationis
formam, rationemq́; reuocantur. Sed in grauissimus firmamentis &
illa ponenda sunt, siqua ex scripto legis, aut testamenti, aut uerborũ
ipsius iudicij, aut alicuius stipulationis, aut cautionis opponuntur de
fensioni contraria. Ac ne hoc qdem genus in eas causas incurrit, quæ
coniectura continentur. Quod enim factũ negatur, id argui non po
test scripto. ne in definitionem qdẽ uenit, genere scripti ipsius. Nam
etiam si uerbum aliquod de scripto definiendum est, quam uim ha-
beat, ut cum ex testamentis qd͛ sit penus, aut cum ex lege prædij quæ
ritur, quæ sunt ruta cæsa, non scripti genus, sed uerbi interpretatio
cõtrouersiam parit. Cum autẽ plura significantur scripto propter uer
bi, aut uerborũ ambiguitatem, ut liceat ei, qui contra dicat eò trahe
re significationem scripti, quo expediat, aut uelit. aut etiam si ambi-
gue scriptum non sit, uel à uerbis uoluntatem, & sententiã scripto
ris abducere, uel alio se eadem de re contrarie scripto defendere. tũ
disceptatio ex scripti contentione existit, ut in ambiguis disceptetur,
quid maxime significetur. in scripti, sententiæq́; contentione, utrum
potius sequatur iudex. in contrarijs scriptis, utrum magis sit compro
bandum. Disceptatio autẽ, cum est constituta, proposita esse debet ora
tori, quo omnes argumentationes repetitæ ex inueniẽdi locis coniiciã
tur. quod quanquam satis est ei, qui uidet, quid in quoq; loco lateat,
quiq́; illos locos tanquam thesauros aliquos argumentorum notatos
habet, tamen ea, quæ sunt certarum causarum propria, tangemus. In
cõiectura igitur cum est in inficiando reus, accusatori hæc duo pri=
ma sunt, sed accusatorẽ pro omni actore, & petitore appello, possunt
enim etiam sine accusatore in causis hæc eadem controuersiarũ ge=
nera uersari. sed hæc duo sunt ei prima, causa, & euentus. Causam
appello rationem efficiendi, euentum id, quod est effectum, atque ipsa
quidem partitio causarũ paulo ante in suasionis locis distributa est.
Quæ enim in consilio capiendo futuri temporis præcipiebantur,
quamobrẽ aut utilitatem uiderentur habitura, aut efficiendi facul-
tem,

tem, eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debebit. Quamobrem & utilia illi, quem arguet, fuisse, & ab eo effici potuisse demonstret. Vtilitatis coniectura mouetur, si illud, quod arguitur, aut spe bonorum, aut malorum metu, fecisse dicitur, quod fit acrius, quo illa in utroq; genere maiora ponuntur. Spectantur etiam ad causam facti, motus animorum, si ira recens, si odium uetus, si ulciscendi studium, si iniuriæ dolor, si honoris, si gloriæ, si imperij, si pecuniæ cupiditas, si periculi timor, si æs alienum, si angustiæ rei familiaris, si audax, si leuis, si crudelis, si impotens, si incautus, si insipiens, si amans, si commota mente, si uinolentus, si cum spe efficiendi, si cum opinione cælandi, aut si patefactum esset depellendi criminis, uel perrumpendi periculi, uel in longinquum tempus differendi, aut si iudicij pœna leuior, quàm facti præmium, aut si facinoris uoluptas maior, quàm damnationis dolor. His ferè rebus facti suspicio confirmatur, cum & uoluntatis in reo causæ reperiuntur, & facultas. In uoluntate autem utilitas ex adeptione alicuius commodi, uitationeq; alicuius incommodi quæritur, ut aut spes, aut metus impulisse uideatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiã citius in fraudem, quàm ratio utilitatis impellit, quamobrem sint hæc dicta de causis. C.F. Teneo, & quæro, qui sint illi euentus, quos ex causis effici dixisti. C.P. Consequentia quædam signa præteriti, & quasi impressa facti uestigia, quæ quidem uel maxime suspicionem mouent, & quasi tacita sunt criminum testimonia. Atque hæc quidem grauiora, quod causæ communiter uidentur insimulare, & arguere omnes posse, quorum non interfuerit aliquid. Hæc propriè attingunt eos ipsos, qui arguuntur, ut telum, ut uestigium, ut cruor, ut deprehensum aliquid, quod ablatum, ereptumùe uideatur, ut responsum inconstanter, ut hæsitatum, ut titubatum, ut cum aliquo uisus, ex quo suspicio oriatur, ut eoipso in loco uisus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut scriptum, aut obsignatum, aut depositum quippiam. Hæc enim, & talia sunt, quæ aut in re ipsa, aut etiam ante quàm factum est, aut postea, suspiciosum crimen efficiant. Quæ si non erunt, tamen causis ipsis, & efficiendi facultatibus niti oportebit, adiuncta illa disputatione communi, non fuisse illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non posset, ut ita apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus, audaciam temeritati, non prudentiæ esse coniunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum non esse expectandum, dũ fateatur, argumentis peccata conuinci. & hic etiam exem-

pla ponentur. Atq; hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiã
testium facultas. primum, genus erit ipsum laudandum, dicendumq́;,
ne argumentis teneretur reus, ipsum sua cautione fecisse. testes effuge=
re non potuisse. Deinde singuli laudentur. Quæ autem essent laudabi=
lia dictum est. Deinde etiam argumento firmo, quia tamen sæpe fal=
sum est, posse recte non credi, uiro bono, & firmo, sine uitio iudicis
nó posse non credi. Atq; etiam, si obscuri testes erunt, aut tenues, dicen
dum erit, non esse ex fortuna fidem ponderandã, aut eos esse cuiusq;
locupletissimos testes, qui id, de quo agatur, facillime scire possint. Sin
quæstiones habitæ, aut postulatio, ut habeantur, causam adiuuabunt,
confirmandum genus primum quæstionum erit, dicendũ de ui dolo=
ris, de opinione maiorum, qui eam rem totam nisi probassent, certe
repudiassent. De institutis Atheniensium, Rhodiorum doctissimorũ ho
minum, apud quos etiam (id quod acerbissimũ est) liberi, ciues'q; tor
quentur. De nostrorum etiam prudentissimorum hominum institu=
tis, qui, cum de seruis in dominos queri noluissent, de incestu tamen,
& coniuratione, quæ facta me consule est, quærendum putauerũt.
Irridenda etiã disputatio est, qua solent uti ad infirmandas quæstio-
nes, & meditata, puerilis'q; dicenda, tum facienda fides, diligẽter esse,
& sine cupiditate quæsitum, dicta'q; quæstionis argumentis, & conie
ctura ponderãda. Atq; hæc accusationis ferè membra sunt. De=
fensionis autem primum infirmatio causarum, aut non fuisse, aut nó
tantas, aut non sibi soli, aut cõmodius potuisse idem consequi, aut nó
his esse moribus, non ea uita, aut nullos animi motus, aut nó tam im
potenteis fuisse. Facultatũ autem infirmatione utetur, si aut uires, aut
animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit, aut alienum tem
pus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorũ crederet ne
mini, aut non se tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare nó pos
set, neq; tam amentem, ut pœnas, ac iudicia contemneret. Consequẽtia
autem diluet exponendo, non esse illa certa indicia facti, quæ etiam
nullo admisso consequi possent. consistet'q; in singulis, et ea, aut eorũ,
quæ ipse facta esse dicet, propria esse defendet potius quàm criminis,
aut si sibi cum accusatore communia essent, pro periculo potius, quàm
contra salutem ualere debere. Testiumq́;, & quæstionum genus uni-
uersum, & quod poterit in singulis, ex reprehensionis locis, de q̀bus
ante dictum est, refellet. Harum causarũ principia suspiciosa ad acer
bitatem ab accusatore ponentur. Denuntiabiturq́; insidiarũ commu=
ne periculum, excitabũturq́; animi, ut attendant. À reo autem que=
rela conflati criminis, collectarumq́; suspicionum, & accusatoris in=

sidiæ

ſidiæ, & item commune periculum proferetur, animiq; ad misericor diam allicientur, & modicæ beneuolentia iudicum colligetur. Narra tio autem accuſatoris erit quaſi membratim geſti negotij ſuſpicioſa ex plicatio, ſparſis omnibus argumentis, obſcuratis defenſionibus. Defenſoris, aut præteritis, aut obſcuratis ſuſpicionum argumentis, rerum ipſarum euentus erunt, caſusq; narrandi. In confirmandis autem noſtris argumentationibus, infirmandisq; contrarijs ſæpe erunt accuſatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. atq; hæc quidem utriq; maxime in peroratione facienda, alteri frequentatióe argumentorum, & coacervatione uniuerſa, alteri ſi plane cauſam re darguendo explicarit, enumeratione, ut quicq; diluerit, & miſeratio ne ad extremum. C. F. Scire mihi iam uideor quemadmodū coniectura tractanda ſit, nunc de definitione audiamus. C. P. Communia dantur in iſto genere accuſatori, defenſoriq; præcepta. Vter enim definiendo, deſcribendoq; uerbo magis ad ſenſum iudicis, opinionemq; penetrarit, & uter ad communem uerbi uim, & ad eā præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ij, q audient, magis, & propius acceſſerit, is uincat neceſſe eſt. Non enim argumen tando hoc genus tractatur, ſed tanquam explicando, excutiēdoq; uer bo, ut ſi in reo pecunia abſoluto, rurſusq; reuocato, præuaricationem accuſator eſſe definiat omnem iudicij corruptelā ab reo, defenſor au tem non omnem, ſed tantummodo accuſatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima uerborum, in qua etiā ſi propius accedat ad conſuetudinem, mentemq; ſermonis defenſoris definitio, tamen ac cuſator ſententia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos, q le ges ſcripſerunt, ratum habere iudiciū, ſi totum corruptum ſit, ſi unus accuſator corruptus ſit, reſcindere, nititur æquitate, ut illa quaſi ſcribē da lex ſic eſſet, quæq; tamen complecteretur in iudicijs corruptis, ea uerbo uno præuaricationis comprehendiſſe dicitur. Defenſor autē te ſtatur cóſuetudinē ſermonis, uerbiq; uim ex cōtrario reperiet quaſi ex uero accuſatore, cui contrarium eſt nomen præuaricationis, ex conſequentibus, quod ea litera de accuſatore ſoleat dari iudici, ex no mine ipſo, quod ſignificat eum, q in contrarijs cauſis, quaſi uarie eſſe poſitus uideatur. Sed huic tamen ipſi confugiendum eſt ad æquita tis locos, ad rerum iudicatarum authoritatem, ad finem aliquē periculi, communeq; ſit hoc præceptum, ut cū uterq; definierit, quamma xime potuerit ad cōmunem ſenſum, uimq; uerbi, tum ſimilibus exemplisq; eorū, qui item locuti ſunt, ſuam definitionem, ſententiamq; confirmet, atq; accuſatori in hoc genere cauſarum locus ille commu-

nis. minime esse concedendũ, ut is, qui de re confiteatur, uerbi se interpretatione defendat. Defensor autem de ea, quam proposui, æquitate nitatur, & ea cum secum faciat, non re, sed deprauatione uerbi se urgeri queratur. Quo in genere percensere poterit plerosq; inueniẽdi locos. Nam & similibus utitur, & contrarijs, & consequentibus, quanquam uterq; tamen reus, nisi planè erit absurda causa, frequẽtius. Amplificandi autem causa quæ aut cum digrediuntur à causa, dici solent, aut cum perorabunt, hæc uel ad odium, uel ad misericordiam, uel ad omnino animos iudicum mouendos ex ijs, quæ sunt antepositа, sumentur, si modo rerum magnitudo, hominum'ue aut inuidia, aut dignitas postulabit. C. F. Habeo ista. nunc ea, quæ, cum quale sit quippiam disceptatur, quæri ex utraq; parte deceat, uelim audire. C. P. Confiteantur in isto genere, qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo reprehenduntur. Sed quoniam iure se fecisse dicunt, iuris est omnis ratio nobis explicanda, quod diuiditur in duas parteis primas naturam, atq; legem, & utriusq; generis uis, in diuinum, & humanum ius est distributa. Quorum æquitatis est unũ, alterum religionis. Aequitatis autem uis est duplex, cuius altera directi, & ueri, & iusti, &, ut dicitur, æqui, & boni ratione defenditur. Altera ad uicissitudinem referendæ gratiæ pertinet, quod in beneficio gratia, in iniuria ultio nominatur. Atque hæc communia sunt naturæ, atque legis, sed propria legis & ea, quæ scripta sunt, & ea, quæ sine literis, aut gentiũ iure, aut maiorũ more retinentur. Scriptorum autem priuatum aliud est, publicum aliud. publicũ, lex. senatus cons. fœdus. priuatum, tabulæ. pactum. conuentũ. stipulatio. Quæ autem scripta non sunt, ea aut consuetudine, aut conuentis hominum, & quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores, legesq; tueamur quodammodo naturali iure præscriptum est. & quoniam breuiter aperti fontes sunt quasi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debebunt ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more maiorum, de propulsanda iniuria, de ulciscenda, de omni parte iuris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur ijs, qui sua sponte, & uoluntate fecissent, ad eius facti deprecationem ignoscendi petenda uenia est, quæ sumetur ex plerisq; locis æquitatis. Expositum est, ut potui breuissime, de omni controuersiarũ genere, nisi præterea tu quid requiris. C. F. Illud equidem, quod iam unũ restare uideo, quale sit, cum disceptatio uersatur in scriptis.

C. P. Recte intelligis, eo enim exposito, munus promissi omne cõfecero.

fecero. Sunt igitur ambigui duobus aduersarijs præcepta communia. Vterq; enim hanc significationem, qua utetur ipse dignam scriptoris prudẽtia esse defendet. Vterq; id, quod aduersarius ex ambigue scripto intelligendum esse dicet, aut absurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe esse defendet, aut etiam discrepare cũ cæteris scriptis, uel aliorum, uel maxime, si poterit, eiusdem, quam'q; defendet ipse eam rem, & sententiam quemuis prudentem, & iustum hominem si integrum daretur, scripturum fuisse, sed planius, eam'q; sententiá, quã significari posse dicet, nihil habere, aut captionis, aut uitij. Contrariam autem si probarit, fore ut multa uitia, stulta, iniqua, contraria cõsequantur. Cũ autem aliud scriptor sensisse uidetur, et aliud scripsisse, q scripto nitetur, eum re exposita recitatione uti oportebit, deinde instare aduersario, iterare, renouare, interrogare, num aut scriptum neget, aut contra factum inficietur. Post iudicem ad uim scripti uocet, hac confirmatione usus, amplificet rẽ lege laudanda, audaciam'q; cõfutet eius, qui cum palàm contra fecerit, id'q; fateatur, adsit tamen, factum'q; defendat. Deinde infirmet defensionem, cũ aduersarius aliud uoluisse, aliud sensisse scriptorẽ, aliud scripsisse dicat, non esse ferendum à quoquam potius latoris sensum, quàm à lege explicari. Cur ita scripserit, si ita non senserit? Cur, cũ ea, quæ planè scripta sint, neglexerit, quæ nunquam scripta sint, proferat? Cur prudentissimos in scribendo uiros summe stultitiæ putet esse damnandos? Quid impedierit scriptorem, quo minus exciperet illud, quod aduersarius tanquam si exceptum esset, ita dicit se secutum? Vtetur exemplis ijs, quibus idem scriptor, aut si id non poterit, quibus alij quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio est, si qua poterit inueniri, quare non sit exceptum, aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi, dissentire aduersarij uocem, atque legis. Deinde amplificandi causa, de conseruandis legibus, de periculo rerum publicarum, atq; priuatarum, cum alijs locis, tum in perorando maxime, grauiter erit, uehementer'q; dicendum. Ille autem, qui se sententia legis, uoluntate'q; defendet, in consilio, atq; in mente scriptoris, nõ in uerbis, ac literis uim legis positã esse defendet, quod'q; nihil exceperit in lege laudabit, ne diuerticula peccatis darentur, atq; ut ex facto cuiusq; iudex legis mentẽ iterpretaretur. Deinde erit utendũ exẽplis, in qbus omnis æqtas pturbetur, si uerbis legũ ac nõ sententijs parcatur. Deĩde genus eiusmodi calliditatis, et calũniæ retrahatur ĩ odiũ

iudicis, cum quadam inuidiosa querela. & si incidet imprudentiae causa, quae non ad delictum, sed ad casum, necessitatem'ue pertineat, quod genus paulo ante attigimus, erit ijsdem aequitatis sententijs contra acerbitatem uerborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient, tanta series artis est, & sic inter se sunt pleraq; connexa, & apta, ut quae paulo ante praecepta dedimus ambigui, quaeq; proxime sententiae, & scripti, eadem ad hoc genus causae tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem, quae nos adiuuat, eisdem in contrarijs legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiam, alterius uerba defendamus. Ita quae modo de scripto, sententiaq; praecepta sunt, eadē huc omnia trāsferamus. EXPOSITAE sunt tibi omnes oratoriae partitiones, quae quidē è media illa nostra Academia floruerūt, neq; sine ea aut inueniri, aut intelligi, aut tractari possunt. Nam & partiri ipsum, & definire, & ambigui partitiones diuidere, & argumentorum locos nosse, & argumentationem ipsam concludere, et uidere, quae sumenda in argumentando sint, quidq; ex ijs, quae sumpta sunt, efficiatur, & uera à falsis, uerisimilia ab incredibilibus diiudicare, & distinguere, & aut male sumpta, aut male conclusa reprehendere, & eadem uel anguste disserere, ut dialectici, qui appellantur, uel ut oratorem decet, late exprimere, illius exercitationis, & subtiliter disputandi, & copiose dicendi artis est. De bonis uero rebus, et malis, aequis, iniquis, utilibus, inutilibus, honestis, turpibus, quam potest habere orator, sine illis maximarū rerū artibus, facultatem, aut copiam? Quare haec tibi sint mi Cicero, quae exposui, quasi indicia fontium illorum, ad quos si nobis eisdem ducibus, alijs'ue perueneris, tum & haec ipsa melius, & multo maiora alia cognosces. C. F. Ego uero, ac magno quidē studio mi pater, multisq; ex tuis praeclarissimis muneribus nullū maius expecto.

FINIS.

M. TVLLII CICERONIS DE OPTIMO GENERE ORATORVM.

O RATORVM genera esse dicuntur tanquã poëtarum. id secus est, nam alterũ est multiplex. Poematis enim Tragici, Comici, Epici, Melici etiã, ac Dithyrambici, quod magis est tractatum à latinis, suũ quoduis est diuersum à reliquis. Itaq; & in Tragœdia comicum uitiosum est, et in Comœdia turpe tragicum. Et in cæteris suus est cuiusq; certus sonus, & quædã intelligentibus nota uox. Oratorum autem siquis ita numerat plura genera, ut alios grãdeis, aut graueis, aut copiosos. alios tenueis, aut subtileis, aut breueis. alios eis interiectos, et tanquã medios putet, de hominibus dicet aliquid, de re parum. In re enim quod optimum sit, quæritur, in homine dicitur quod est. Itaque licet dicere et Ennium summum Epicũ poëtam, sicui ita uidetur, & Pacuuium tragicum, & Cæcilium fortasse comicum. Oratorẽ genere non diuido, perfectum enim quæro. Vnum est autem genus perfecti, à quo qui absunt, non genere differunt, ut ab Accio Terentius, sed in eodem non sunt pares. Optimus est enim orator, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & pmouet. Docere debitum est, delectare honorarium, permouere necessarium, hæc ut alius melius quàm alius, concedendũ est. uerum id fit non genere, sed gradu. Optimum quidem unum est. et proximum, quod ei simillimum, ex quo perspicuum est, quod optimo dissimillimum sit, id esse deterrimum. Nam quoniam eloquentia constat ex uerbis, & sententijs, perficiendum est, ut pure, & emendate loquentes, quod est latine, uerborum præterea & propriorum, & translatorum elegantiam persequamur. In proprijs, ut aptissima eligamus. In translatis, ut similitudinem secuti uerecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum. Sunt enim docendi, acutæ. delectandi, quasi argutæ. commouendi, graues. Sed & uerborum est structura quædam duas res efficiens, numerum, & lenitatem, & sententiæ suam compositionem habent ad probandam rem accommodatum ordinem. sed earũ omniũ rerum, ut ædificiorum, memoria est quasi fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo summa, erit orator peritissimus, in quo media, mediocris, in quo minima, deterrimus. Et appellabantur omnes

oratores, ut pictores appellãtur, etiã mali, nec generibus inter sese, sed facultatibus different. Itaq; nemo est orator, q se Demosthenis similẽ esse nolit, at Mænander Homeri noluit. genus enim erat aliud. id non est in oratoribus, aut etiam si est, ut alius grauitatem sequens subtilitatem fugiat, contra, alius acutiorẽ se quàm ornatiorem uelit, etiam si est in genere tolerabili, certe non est in optimo, siquidem quod omnes laudes habet, id est optimum. Hæc dixi breuius equidẽ, quàm res petebat, sed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Vnum enim cum sit genus, id quale sit, quærimus, Est autem tale, quale floruit Athenis, ex quo atticorum oratorũ ipsa uis ignota est, nota gloria, nam alterum multi uiderunt, uitiosi nihil apud eos, alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim uitiosum in sententia, siquid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est. In uerbis, si inquinatum, si abiectum, si non aptum, si durum, si longe petitum. hæc uitauerunt ferè omnes, qui aut attici numerantur, aut dicunt attice, sed quatenus ualuerunt, sani et sicci duntaxat habeantur, sed ita, ut Palæstricæ spatiari in xysto ut liceat, non ab olympijs coronã petant. qui cum careant omni uitio, non sunt contenti quasi bona ualetudine, sed uires, lacertos, sanguinem quærunt, quandã etiã suauitatem coloris, eos imitemur, si possumus, sin minus, illos potius, q incorrupta sanitate sunt, quod est propriũ atticorum, quàm eos, quorum uitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit. quod cum faciemus, si modo idipsum assequemur (est enim permagnum) imitemur, si poterimus, Lysiam, & eius quidem tenuitatem potissimum. Est enim multis in locis grandior, sed quia & priuatas ille plerasq;, & eas ipsas alijs, & paruarũ rerum causulas scripsit, uidetur esse ieiunior, quoniam se ipse consulto ad minutarum genera causarum limauerit. quod qui ita faciet, ut si cupiat uberior esse, non possit, habeatur sanè orator, sed de minoribus, magno autẽ oratori etiam illo modo sæpe dicendũ est in tali genere causarũ. Ita fit, ut Demosthenes certe possit summisse dicere, elate Lysias fortasse non possit. Sed si eodem modo putant, exercitu in foro, & in omnibus templis, quæ circum forum sunt, collocato, dici pro Milone decuisse, ut si de re priuata ad unum iudicem diceremus, uim eloquentiæ sua facultate, non rei natura metiuntur. Quare quoniam nonnullorũ sermo iam increbuit, partim seipsos attice dicere, partim neminem nostrum dicere, alteros negligamus, satis enim his res ipsa respondet, cum aut non adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideãtur, nam si arrideantur, esset idipsum atticorum. Sed qui dici à nobis attico more nolunt, ipsi

autem ſe non oratores eſſe profitentur. ſi teretes aures haberent, intel
ligens'q; iudicium, tanquam ad picturam probandam adhibentur eti
am inſcij faciendi, cum aliqua ſolertia iudicandi. Sin autem intelli-
gentiam ponunt in audiendi faſtidio, neque eos quicquam excelſum,
magnificum'q; delectat, dicant ſe ſubtile quiddam, & politum uelle,
graue, ornatum'q; contemnere, id uero deſinant dicere, qui ſubtiliter
dicunt, eos ſolos attice dicere. ideſt quaſi ſicce, & integre, & ample,
& ornate, & copioſe, cum eadem integritate atticorum eſt., quid du
bium eſt utrum orationem noſtram tolerabilem tantum, an etiã ad
mirabilem eſſe cupiamus? Non enim iam quærimus, quid ſit attice,
ſed quid ſit optime dicere, ex quo intelligitur, quoniã græcorũ orato
rum præſtantiſſimi ſunt ij, qui fuerunt Athenis, eorum autem prin-
ceps facile Demoſthenes, hunc ſiquis imitetur, eum & attice dictu-
rum, & optime, ut quoniam attici nobis propoſiti ſunt ad imitan-
dum, bene dicere id ſit attice dicere, ſed cum in eo magnus error eſ=
ſet, quale eſſet id dicendi genus, putaui mihi ſuſcipiendum laborem
utilem ſtudioſis, mihi quidem ipſi non neceſſarium. Conuerti enim
ex atticis duorum eloquentiſſimorum nobiliſſimas orationes inter
ſe cõtrarias, Aeſchinis, Demoſthenis'q;, nec conuerti, ut interpres, ſed
ut orator ſententijs ijſdẽ, & earum formis tanquam figuris, uerbis
ad noſtram conſuetudinem aptis, in quibus non uerbum pro uerbo
neceſſe habui reddere, ſed genus omnium uerborum, uim'q; ſerua
ui, non enim ea me annumerare lectori putaui oportere, ſed tan=
quam appendere. hic labor meus hoc aſſequetur, ut noſtri homi=
nes, quid ab illis exigant, qui ſe atticos uolunt, & ad quam eos qua-
ſi formulam dicendi reuocent, intelligant. Sed exorietur Thucy=
dides, eius enim quidam eloquentiam admirantur, id quidem re=
cte, ſed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud eſt enim
explicare res geſtas narrando, aliud argumentando criminari, cri=
men'ue diſſoluere, aliud narratione tenere auditorẽ, aliud concita-
re. At loquitur pulchre, num melius quàm Plato? neceſſe tamen
eſt oratori, quem quærimus, controuerſias explicare forenſes dicendi
genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permouendum. Qua
re ſiquis erit, qui Thucydidio genere cauſas in foro dicturũ eſſe pro
fiteatur, is abhorreat etiã à ſuſpicione eius, quæ uerſatur in re ciui=
li, & forenſi. qui Thucididem laudauit, aſcribat ſuæ noſtram ſen=
tentiã. quin ipſum Iſocratem, quem diuinus author Plato ſuum fere
æqualẽ admirabiliter in Phædro laudari fecit à Socrate, quẽq; oẽs
docti ſummum oratorem eſſe dixerunt, tamen hũc in numero nõ re=

pono. Non enim in acie uersatur, & ferro, quasi rudibus eius eludit oratio. à me autem, ut cum maximis minima conferam, gladiatorum par nobilissimum inducitur. Aeschines tanquam æserninus (ut ait Lucilius)

-Non spurcus homo, sed doctus, & acer,
Cum Pacidiano hic componitur optimu' longe
Post homines natos.-

nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse diuinius. Huic labori nostro duo genera reprehensorũ opponuntur, unum hoc. uerũ melius græci. à quo quæratur, ecquid possint ipsi melius latine? alterum. qd istas potius legam, quàm græcas? Iidem Andriam, & Synephæbos, nec minus Terentium, & Cæcilium, quàm Mænandrum legunt. nec Andromacham, aut Anthiopam, aut Epigonos latinos recipiant, sed tamen Ennium, & Pacuuium, & Accium potius, quàm Euripidem, & Sophoclem legunt. Quod igitur est eorum in orationibus à græco conuersis fastidium, nullum cum sit in uersibus? Sed aggrediamur iam quod suscepimus, si prius exposuerimus, quæ causa in iudicium deducta sit. Cum esset lex Athenis, ne quis populiscitum faceret, ut quisquam corona donaretur in magistratu prius, quàm rationes retulisset. Et altera lex, eos, qui à populo donarentur, in concione donari debere. quia in senatu Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eosq; refecit pecunia sua, de hoc igitur Cthesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut corona aurea donaretur, eaq; donatio fieret in theatro populo conuocato, qui locus non est concionis legitimæ, atq; ita prædicaretur, eum donari uirtutis ergô, beneuolẽtiæq;, quam erga populum Atheniensem haberet. Hunc igitur Cthesiphontem in iudicium adduxit Aeschines, quod contra leges scripsisset, ut & rationibus nõ relatis curona donaretur, et ut in theatro, & quod de uirtute eius, & beneuolentia falsa scripsisset, quoniam Demosthenes nec uir bonus esset, nec benemeritus de ciuitate. Causa ipsa abhorret illa qdem formula consuetudinis nostræ, sed est magna, habet enim & legum interpretationem satis acutam in utranq; partem, et meritorũ in remp. contentionem sane grauem. itaq; causa fuit Aeschini, quoniam ipse à Demosthene esset capitis accusatus, quod legationem ementitus esset, ut ulciscendi inimici causa nomine Cthesiphontis iudiciũ fieret de factis, famaq; Demosthenis. Non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quàm de eo, quod ciuis improbus, ut optimus laudatus esset. Hanc multã Aeschines à Cthesiphonte petijt quadriennio ante Philippi Macedonis mortem, sed iudicium

factum est

factum est aliquot annis post Alexandro iam Asiam tenente, ad quod iudicium concursus dicitur è tota Græcia factus esse. Quid enim aut tam uisendum, aut audiendum fuit, quàm summorum oratorum in grauissima causa accurata, & inimicitijs incensa contentio? Quorum ego orationes, si, ut spero, ita expressero uirtutibus utens illorum omnibus, idest sententijs, & earum figuris, & rerum ordine, uerba persequens eatenus, ut ea non abhorreant à more nostro, quæ si è græcis omnia conuersa non erunt, tamen ut generis eiusdẽ sint, elaborauimus, erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui attice uolunt dicere, sed de nobis satis. Aliquando enim Aeschinem ipsum latine dicentem audiamus.

FINIS.

*. **. a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z

A B C D E F G H Omnes sunt quaterniones

præter *. **. & H quinterniones. I duernionem

VENETIIS IN AEDIBVS ALDI, ET ANDREAE SOCERI MENSE OCTOBRI M. D. XXI.

AL DVS.
Bartolommeu Batignam

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE
FIRENZE

